

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
33 | 2

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Gencay SERTER**

Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Hertie School - Berlin

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Yayın Kurulu - Editorial Board

İdil AKYOL

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Savaş Zafer ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu - Ankara

Arzu BAŞARAN UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Çanakkale

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Dil Editörü - Language Editor

Evrin YILMAZ

Bağımsız Araştırmacı

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat

Ömer MELİKOĞLU

TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI),

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS), TÜBİTAK

ULAKBİM TR Dizin ve EBSCO veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Gencay SERTER

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Esentepe Mahallesi, Kasap Sokak, Nazmiye Hak Apartmanı, No: 6, D: 13, Şişli/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.karepb.com

KARE MEDYA tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Temmuz, 2023

Yayın türü: Süreli yayın

Yazarlar; makalelerin sisteme yüklenmesi, kör hakem değerlendirmesi ve yayın süreçlerinde gecikmeleri önlemek için bu talimatları dikkatli bir şekilde takip etmelidirler.

A. GENEL BİLGİLER

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi'nde; planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma, görüş ve derlemeleri yayımlanmaktadır. Açık ve ücretsiz erişim olanağı olan Dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlarına ulaştırma çabasıdır.

Yılda üç kez yayımlanan Planlama Dergisi'nde her bir araştırma makalesi, tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulmakta olup; kendi alanlarında uzman hakemler tarafından incelenmektedir. Editörler, Dergi'nin Yayın Kurulu üyelerinden gelen makalelerin değerlendirme süreçlerini yönetmek için harici ve bağımsız hakemleri davet etmektedirler. Tüm yazılar için karar verme sürecindeki nihai otorite, Editörler'dir.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu ve Kare Medya, editoryal ve yayın süreçlerini Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) kurallarına göre şekillendirmiştir.

B. MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Sorumlu yazar makaleyi göndermeden önce, makalenin tüm yazarları Uluslararası Yazar Kimlik Numaralarından Open Researcher and Contributor ID (ORCID) kimlik numarası edinmeli ve bu numarayı sorumlu yazara iletmelidirler. İlgili ORCID numarası edinmek için <https://orcid.org> bağlantısını tıklayabilirsiniz.

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı, bu husus yazar(lar)ın kimlik ifşasına yol açmayacak biçimde makalenin yöntem kısmında belirtilmeli ve başvuru formu ile etik kurul onay belgesi veya ilgili yasal dökümantasyon ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Planlama Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Yazı uzunluğu, araştırma makaleleri için (metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç) 9000; derleme için 5000; görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için ise 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce Dergi Sekreteryası ve Editörler tarafından ön değerlendirmeye alınır; ardından incelenmeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirmeye ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazar(lar)dan yazı hakkındaki soruları yanıtlamaları veya eksikleri tamamlamaları istenebilir. Dergi'de yayımlanmasına karar verilen yazılar, yayına

hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir ve yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazar(lar)ın kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergi'ye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayımlanmasını kabul ettiğinde, yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuşsa toplantı adı, tarihi ve toplantının düzenlendiği şehir; lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda ise tezin ismi ve hazırlandığı kurum, ilk sayfada dipnotla belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli ve fakat kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

Yazar(lar), telif hakkıyla korunan materyali başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almakla yükümlüdür(ler) ve telif hakkının yayıncıya devredilmesi için bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir. Bir yazar, başka bir kaynaktan herhangi bir şekli, tabloyu veya metni almak istiyorsa mutlaka önce izin almalıdır. Bu, doğrudan reproduksiyonlarda olduğu gibi "türev reproduksiyonlar" için de geçerlidir (örneğin, telif hakkıyla korunan bir kaynaktan türetilen yeni bir şekil veya tablo oluşturulması durumunda olduğu gibi).

* Telif hakkı devir işlemleri, makale Yayın Kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-postayla gerçekleştirilmektedir.

C. MAKALE KATEGORİLERİ

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, yeterli bilimsel incelemelere, gözlemlere ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler, Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil -başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç- 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri maksimum 250 kelimedenden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirme ile kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün

yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri, orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Görüş Yazısı: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazar(lar)ın kendi görüşlerinden ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri, orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenler ve kitap inceleme kategorisi dışındaki (çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, Oda görüşü ile değerlendirme ve tartışma başlıklarında yer alan) yazılar, Editörler ve/veya Yayın Kurulu süzgecinden geçtikten sonra yayımlanırlar.

D. MAKALELERİN HAZIRLANMASI

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları, çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Dergi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) yer alan "Çevrimiçi Makale Gönder" ya da "Journal Agent" sekmesi kullanılarak makale başvurusu yapılabilir.

Yazıda ana metin, referanslar, tablolar, şekiller, etik kurul onayı (gerekirse) yer almalıdır. Aşağıdaki belgeler çevrimiçi başvuru sistemine ayrıca yüklenmelidir:

1. Başvuru Mektubu
2. Başvuru Sayfası
3. Ana Metin ve Referanslar
4. Tablolar, Şekiller ve Fotoğraflar (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)
5. Teşekkür Yazısı (varsa)
6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Makalenin tüm bölümleri, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde ve iki satır aralıklı olarak hazırlanmalı; sayfa kenarlarında 2,5 cm. (1 inç) kenar boşlukları bırakılmalıdır. Ana metin ile tablo ve şekiller, sisteme ayrı dosyalar olarak yüklenmeli; ana metin Word formatında olmalı; satır numaraları metnin içine dahil edilmemelidir. Makale sayfaları, makale boyunca ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

I. Başvuru Mektubu

Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmekte olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunup onaylandığı, orijinal bir çalışma ürünü olduğu ve başka bir yerde yayımlanmadığı veya yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı açıkça ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak, yazının başlığı; yazarların adı, soyadı ve unvanları; çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri; eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları; etik kurul izni gerektiren bir çalışma yapılmış ise izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazımadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

2. Başvuru Sayfası

Makalenin ana metin, kaynakça, tablo, şekil, grafik ya da fotoğraf dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri ile yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretiliyse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması; eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır.

Bu bilgiler ayrı bir dokümanda sisteme yüklenmelidir.

3. Ana Metin ve Referanslar

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin ve kaynakça şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar adı, özet ve anahtar kelimeler, çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenecek olup; ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Kaynak Gösterme: Makalelerin kaynakları, uluslararası APA 6.0 Biçimlendirme ve Stil Kılavuzu'na göre yazılmalıdır. Kaynak gösterimi için dipnot kullanılmamalıdır. Metin içinde yer alan referanslar için metnin uygun yerinde parantez açılarak yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası belirtilmelidir. Kullanılan tüm kaynaklar, kaynakçada, yazarların soyadlarına göre alfabetik sırayla ve her yazar için kronolojik sırayla listelenmelidir. APA stiline büyük ve küçük harf kurallarına ve noktalama türlerine dikkatlice uyulmalıdır. APA stili hakkında daha fazla ayrıntı şuradan görülebilir: <http://www.apastyle.org>

4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yükleneciktir)

Tüm tablolar word dosyası olarak (.doc, .docx), şekiller ise .jpg veya .png formatlarında ayrı birer doküman şeklinde gönderilmelidir. Şekil olarak nitelendirilebilecek görsellere grafikler, çizelgeler, haritalar, çizimler ve fotoğraflar da dahildir. Gönderilecek ayrı dokümanlarda, tabloların ve şekillerin numaraları, başlıkları ve varsa kaynakları belirtilmeli; bu bilgiler tablolarda tablonun üstünde, şekillerde ise şeklin altında yer almalıdır. Tabloların ve şekillerin ana metin içerisindeki yerleri, metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazıyla (örneğin, "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

5. Teşekkür Yazısı (varsa)

Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı ve etik kurul onay belgesi ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

E. TELİF HAKKI, ÖZGÜNLÜK VE ETİK

Telif Hakkı Bildirimi: Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları, yazar(lar) tarafından Dergi'ye devredilir. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları, yayımlandıktan sonra Dergi'ye ait olur.

Açık Erişim ve Ortak Kullanım İzinleri

Açık Erişim: Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, kullanıcıların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabilecekleri anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazar(lar)ın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilirler. Bu, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) açık erişim tanımıyla uyumludur.

Ortak Kullanıcı İzinleri: Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

Özgünlük: Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntılarının yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler, intihal incelemesinde gerekli görülmesi halinde hakem görüşüne de başvurabilirler. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı Editörler'e aittir.

Etik: Daha önce yayımlanmış herhangi bir materyalin (metin, tablolar, şekiller vb.) yazarlarından ve yayıncılarından yazılı izin almak yazarın sorumluluğundadır.

Yayın Kurulu, dergiye gönderilen çalışmalar hakkındaki intihal, atıf yönlendirmesi ve veri sahteciliği iddiaları ve/veya şüpheleri karşısında Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) kılavuzunda belirtilen ilkelere göre hareket edecektir.

F. DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Ön değerlendirme, tüm makale kategorileri için uygulanmaktadır. Tüm makaleler öncelikle Dergi Sekreteryası tarafından Dergi'nin yazım kuralları açısından değerlendirilir ve Dergi'nin kapsamı dışında olan yazılar Dergi Sekreteryasınca iade edilir. Uygun bulunan makaleler, değerlendirme amacıyla Yayın Kurulu'na ve hakemlere iletilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazar(lar)a Editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", hakem değerlendirmeleri sonucunda uygun bulunursa, Yayın Kurulu aracılığıyla karar süreci başlatılır. Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip önerilen düzenlemeler yapılmak üzere yazara gönderildikten sonra 6 ay içerisinde yazardan yanıt gelmemesi halinde, uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirmeye alınmaz.

Yazının Sorumluluğu: Yazar(lar) basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenir(ler). Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergi'de basılmış bir makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi Editörleri ile Planlama Dergisi Yayın Kurulu'nun bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi Editörleri ya da Yayın Kurulu, ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında incelemek için makalenin dayandığı verileri yazar(lar)dan isteyebilirler. Bu nedenle yazar(lar)a kolay ulaşımı sağlayacak adresin ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Ücretler: Makale gönderme, makale işlemleri ve yayın için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Information to Authors

Authors must follow these instructions carefully to avoid delays in submission, blind peer-review and publication processes.

The Planning journal is an international, periodical, and open access academic journal. Planning; under independent, unbiased, and double-blind refereeing principles, three issues are published annually in March, July, and November. Manuscripts submitted for evaluation are accepted and published in Turkish or English. Authors will not be charged for article evaluation and publication processes in the journal.

WRITING RULES

General Format

All manuscripts should be written on A4 size white paper, and the margins of the page should be 2.5 cm from the top, bottom, and sides. Enter the sources sequentially and follow the style of the journal. All text, including references, tables, and figure legends, should be typed 2-spaced, justified, without hyphenation, and using 11-point font. Use the TAB key once for paragraph separation. The "Times New Roman" or "Arial" typeface should be used for texts, symbols, and other special characters whenever possible. Use your word processing program's formatting features to show Bold, Italic, Greek, Math, Subscript, and Superscript characters. Note the distinction between the letter "O" and the number "0" and the letter "l" and the number "1". Only the SI unit should be used as a unit of measurement. Explanations of abbreviations should be given where they are first used, followed by the acronym in parentheses. Examine the final version of the article carefully, especially for spelling and formatting errors.

All pages should be numbered starting from the title page (1st-page title page, 2nd page Turkish abstract, 3rd-page English abstract). The page number should be placed in the upper right corner of each page.

After the articles are written with any word processing program, they should be saved as ".doc" or ".rtf." Manuscripts sent in "PDF" format will not be accepted. The journal's editorial rules are based on the document named Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals - International Committee of Medical Journal Editors (www.icmje.org).

Title Page

The full title of the manuscript as well as a short title (running head) of no more than 15 words.

For articles written in Turkish, a Turkish title should be written under the Turkish title. For articles written in English, a Turkish title should be written under the English title.

Name, affiliation, ORCID ID number, and highest academic degree of the author(s).

Funding and other material support.

Name, address, phone number(s), fax number, and email address of the corresponding author.

Acknowledgment of the individuals who contributed to the preparation of the manuscript but who do not fulfill the authorship criteria.

Manuscripts that have been presented orally or as a poster should include the name, date and place of the event.

Abstract

Abstracts should consist of a minimum of 150 and a maximum of 250 words in Turkish and English. The abstract should cover the purpose, method, findings, and results of the study.

In whatever language the article is written, the abstract should be written first in that language. If the article is in Turkish, the Turkish abstract should be placed first and then the English abstract. If the article is in English, the English abstract should be written first, followed by the Turkish abstract.

At the bottom of the abstract in both languages, there should be 3–5 keywords written in small letters.

Tables

Table sections should be numbered according to the order of the text. Tables are in the text. Directions cannot be used in tables. The table is appropriate in the text. Each table should be entered in the text. Stuff related to tables is required to be taken from published data from another source. It should be prepared for the purpose of a general summary and easy use and can be explained in general.

Publication Ethics and Use of Language

Each author should take into account that the submitted manuscript has not been published elsewhere, in whole or in part, in print or electronic form, or should not be currently under evaluation for publication. Manuscripts that are reviewed and decided to be published by the editorial board of the journal can be sent back to their authors for revision in line with the criticisms and suggestions received, if necessary. Submitted articles are published with the approval of the Editorial Board. The effective use of Turkish and English languages in the submitted articles is an essential criterion for evaluation.

In research articles, the main text should include the following titles;

Introduction: Brief and concise information about the subject should be given, the purpose of the study should be stated, and these should be supported by literature information.

Materials and Methods: The study plan should be given, whether randomized, retrospective, or prospective, the number of subjects, their characteristics, inclusion and exclusion criteria, and the statistical method used.

Results: The results obtained should be stated, tables and pictures should be given in order of numbers, and the results should be evaluated according to the statistical analysis method applied. Necessary information about the spelling rules of visual materials can be found in the “Pictures, Tables, Graphics and Figures” section under the “General Rules” heading.

Discussion: The obtained values should be discussed with their positive and negative aspects, compared with the literature, and the result obtained from the study should be emphasized.

Limitations of the Study: In this section, what could not be done during the study process and its limitations should be stated, and suggestions for future studies should be presented.

Conclusion: The conclusion from the study should be emphasized.

Acknowledgments: Any conflict of interest, financial support, donation, and another editorial (statistical analysis, English/Turkish evaluation) and/or technical assistance should be presented at the end of the text.

References

The authors are responsible for the authenticity of the sources. Necessary information about the spelling rules of the references can be found in the “References” section under the “General Rules” heading.

Our journal organizes the articles according to the APA 7 rules and demands that the studies be prepared according to the lat-

est APA format. Accordingly, examples of in-text and end-of-text bibliography that we use in our journal are given below.

Book: The title of the book should be given in italics and lowercase letters. The title of the book should have a dot at the beginning and end, and then the publisher should be given with a plain and capital letter.

Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. Sage. (Only the publisher should be given, but not the place of publication.) The text should be given as books (Potter & Wetherell, 1987). The & sign should be used in place of the words and or and.

Article: In articles, the name of the article should be written in lower case, but the journal name should begin with a capital letter and should be written in italics. Journal volume number should be italicized, but the number should be plain in parentheses.

Guadalupe, M., Li, H., & Wulf, J. (2014). Who lives in the C-suite? Organizational structure and the division of labor in top management. *Management Science*, 60(4), 824-844. In the text, it should be given as (Guadalupe, Li & Wulf, 2014).

You can find detailed information about other resource types on the APA 7 official website.

Publication Rights

The publication rights of the studies published in the journal belong to the journal. Published studies are the responsibility of the authors, and Planning Journal cannot be held responsible directly or indirectly.

PLANLAMA

İçindekiler / Content

Editörden	x
ARAŞTIRMALAR / ARTICLES	
Köylerin Mekânsal Planlama ve Tasarım Süreçlerinin Mevcut Mevzuata Göre İrdelenmesi <i>Examination of Spatial Planning and Design Process of Villages According to the Current Legislation</i> Aydemir Ç, Gül A.....	205
Orta Ölçekli Kentlerde Konut Üretimi: Aydın'da Yerel Müteahhitler <i>Housing Production in Mid-Sized Cities: Local Building Contractors in Aydın</i> Kovankaya Eİ, Türkün A	218
Alanya Turizm Kümesinde Firma Büyüklükleri ve Turizm Sektörü İlişkilerinin Mekânsal Düzeyi <i>Firm Sizes and Spatial Level of Tourism Relations in Alanya Tourism Cluster</i> Erdoğanaras F, Cihangir Çamur K, Erol D, Bıyıklı M	234
Logistics Center Location Optimisation in Thrace: A Hybrid Approach Using AHP and TOPSIS Methods <i>Trakya'da Lojistik Köy Yerleşimi: AHP ve TOPSIS Yöntemleriyle Hibrit Model Yaklaşımı</i> Oğuztımur S, Kılıçarslan GN, Alıcı E, Serdengeçti K.....	251
Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün Kuruluşundan Günümüze Yerleşke Bazında Mekânsal Analizi <i>Campus-Based Spatial Analysis of Hasanoğlan High Village Institute from its Foundation to the Present</i> Şimsek G, Mercanoğlu C, Küçüköğlü H	266
Kent Plancısının Politik Rolü: Türkiye Deneyiminden Çıkarımlar <i>The Political Role of the Urban Planner: Implications from the Turkish Experience</i> Özdemir E.....	288
Bergama'nın Sahip Olduğu Çok Katmanlı Kültürel Mirasın Korunmasında Kapasite Geliştirme Yaklaşımı ve Katılım <i>Capacity Building and Participation in Conserving the Multi-Layered Cultural Heritage of Bergama</i> Okuy Bayazit GG, Ulusoy Binan D.....	302
Korunan Alanların Sürdürülebilirliğinde Planlama ve Yönetim: Kayseri Sultan Sazlığı <i>The Planning and Management in the Sustainability of Protected Areas: Kayseri Sultan Sazlığı</i> Yıldız R, Yücel C, Katircioğlu G.....	324
Kentsel Gıda Planlaması ve Politikaları: İstanbul Gıda Strateji Belgesi'ne Yönelik Bir Değerlendirme <i>Urban Food Planning and Policies: An Evaluation of the Istanbul Food Strategy Document</i> İlhan C, Kerimoğlu E.....	340
Suriyeli Göçmen Emeginin İstihdama Dahil Olma Sürecinde Sermaye Türlerinin ve Sosyal Ağların Etkisi: İstanbul Örneği <i>The Effect of Capital Types and Social Networks on the Labor Force Participation Process of Syrian Migrants: The Case of Istanbul</i> Karabulut NG, Gezici F.....	354
KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW	
Kitap Eleştirisi: Anti-Kapitalist Günlükler <i>Book Review: The Anti-Capitalist Chronicles</i> Bahadır K.....	372

Planlama Dergisi'nin 2023 yılına ait ikinci sayısını sizlerle paylaşırken, dergimize yayımlanmak üzere çalışmalarını ileten, iletilen çalışmaları gönüllülük esasına bağlı olarak değerlendiren ve bu akademik çalışmalarını takip edip okuyan herkese çok teşekkür ediyoruz.

Bu yıl ikinci sayımızda on araştırma makalesi ve bir kitap incelemesine yer verdik. Dergimizde yer alan on araştırma makalesinin konuları her zaman olduğu gibi farklı ölçeklerde ve alanlarda zengin bir perspektif sunmaktadır.

Kırsal alanların en önemli bileşenlerinden biri olan köyler; kendine özgü yaşam biçimleri, arazi kullanımları, sosyo-kültürel yapıları, doğal ve kültürel peyzajları, tarihsel olguları ve mekân kurgularıyla zengin bir araştırma alanına sahiptir. Bu sayımızdaki ilk araştırma makalesinde; Türkiye'deki köylerin mekânsal planlama, tasarım ve yönetim süreçlerindeki eksiklikler ve sorunlar detaylı bir şekilde irdelenmekte ve kırsal alanların sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynayan yasa ve politikaların değişmesi ve revize edilmesi gerekliliği gündeme getirilmektedir.

İkinci çalışmada ise genellikle büyükşehirlerde gerçekleşen mega projeler, altyapı yatırımları, kamu politikaları ve büyük inşaat şirketleri üzerinde yoğunlaşan 1980 sonrası inşaat sektörünün aksine, özellikle 2007 yılında çıkarılan konut kredisi yasasıyla birlikte orta ölçekli kentlerdeki konut üretimi incelenmektedir. Aydın örneği üzerinden, Türkiye'de konut üretimindeki artışın orta ölçekli kentlerdeki etkisinin araştırıldığı bu çalışma, barınma ihtiyacı olan konutun, nasıl bir yatırım aracına dönüştüğüne dair önemli bulgular sunmaktadır.

Turizm sektöründe küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan ağ tipi örgütlenme yapısının incelendiği üçüncü çalışma, Alanya turizm kümesinde yer alan farklı büyüklükteki konaklama işletmelerinin yerel ve küresel ağlara eklenme süreçlerini araştırmaktadır. Firma büyüklüğünün, sektörel ilişkilerde nasıl fark yarattığını gözler önüne seren bu araştırma, turizm kümelerine yönelik literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Dördüncü araştırma ise; Trakya Bölgesi'nin stratejik konumu ve yoğun yük hareketliliği nedeniyle lojistik köylerin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamakta ve en uygun lojistik köy yeri tespiti için AHP ve TOPSIS yöntemlerini kıyaslayarak etkili bir model ortaya koymaktadır.

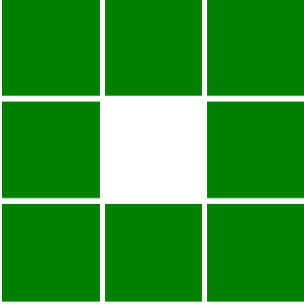
Beşinci çalışma, Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinde kırsal kalkınmayı hedefleyen önemli eğitim kurumlarından biri olan Köy Enstitüleri örneğinde, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün mekânsal değişimini inceleyerek, enstitünün geçirdiği dönüşümleri belge ve saha çalışmalarıyla aydınlatmayı amaçlamaktadır. Sıradaki çalışma, kent plancısının politik rolünün önemini ve pratikteki anlamını vurgulamak amacıyla teknokrat ve iletişimci/müzakereci rollerine alternatif politik rolleri aramak ve Türkiye örneğinde plancının politik rollerinin planlamanın demokratikleşmesi açısından önemine dair derin bir tartışma sunmaktadır. Beşinci makale ise koruma alanında giderek önem kazanan kapasite geliştirme yaklaşımının miras çalışmalarına nasıl uyarlanabileceğini sorgulayarak, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı örneği üzerinden bu yaklaşımın detaylı analiziyle, Bergama'ya yönelik bütüncül bir kapasite geliştirme modeli önermektedir. Sekizinci araştırma makalesi de biyolojik çeşitliliğin korunması için Türkiye'deki Kayseri Sultan Sazlığı örneğinde In-situ koruma yaklaşımının etkin bir şekilde planlanmasını ve yönetilmesini değerlendirerek, sulak alan ekosistemini tehdit eden sorunları ve sürdürülebilir koruma stratejilerini ortaya koymaktadır.

Bu sayımızdaki son iki araştırma makalesinde, planlama yazınında giderek önem kazanan gıda politikaları ve göç çalışmaları alanlarından iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde artan nüfus, kentleşme ve çevresel sorunlarla mücadelede kentlerin gıda sistemlerini daha sürdürülebilir ve adil hâle getirmek için geliştirilen politikalar irdelenmekte ve İstanbul Gıda Strateji Belgesi'nin Türkiye'de bir yerel yönetim birimi tarafından hazırlanan ilk kentsel gıda strateji belgesi olmasının gıda politikalarının gelişiminde önemli bir adım olduğuna vurgu yapılmaktadır. İkincisinde ise Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da emek piyasasına entegrasyonu ve istihdam hareketliliği sosyal ve beşerî sermaye kavramlarıyla ele alınarak, göçmenlerin işe erişim süreçlerindeki etkin faktörler ve mekânsal eğilimler ortaya konmaktadır.

Sayımızın son çalışması olan kitap incelemesi ise David Harvey'nin 2022 yılında Türkçeye çevrilen "Anti-Kapitalist Günlükler" başlıklı kitabını ele almaktadır.

Yoğun ve kapsamlı içerikli bu sayımız için keyifli okumalar dileriz.

Yayın Kurulu

Planlama Dergisi'nin 2023 yılına ait ikinci sayısını sizlerle paylaşırken, dergimize yayımlanmak üzere çalışmalarını ileten, iletilen çalışmaları gönüllülük esasına bağlı olarak değerlendiren ve bu akademik çalışmalarını takip edip okuyan herkese çok teşekkür ediyoruz.

Bu yıl ikinci sayımızda on araştırma makalesi ve bir kitap incelemesine yer verdik. Dergimizde yer alan on araştırma makalesinin konuları her zaman olduğu gibi farklı ölçeklerde ve alanlarda zengin bir perspektif sunmaktadır.

Kırsal alanların en önemli bileşenlerinden biri olan köyler; kendine özgü yaşam biçimleri, arazi kullanımları, sosyo-kültürel yapıları, doğal ve kültürel peyzajları, tarihsel olguları ve mekân kurgularıyla zengin bir araştırma alanına sahiptir. Bu sayımızdaki ilk araştırma makalesinde; Türkiye'deki köylerin mekânsal planlama, tasarım ve yönetim süreçlerindeki eksiklikler ve sorunlar detaylı bir şekilde irdelenmekte ve kırsal alanların sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynayan yasa ve politikaların değişmesi ve revize edilmesi gerekliliği gündeme getirilmektedir.

İkinci çalışmada ise genellikle büyükşehirlerde gerçekleşen mega projeler, altyapı yatırımları, kamu politikaları ve büyük inşaat şirketleri üzerinde yoğunlaşan 1980 sonrası inşaat sektörünün aksine, özellikle 2007 yılında çıkarılan konut kredisi yasasıyla birlikte orta ölçekli kentlerdeki konut üretimi incelenmektedir. Aydın örneği üzerinden, Türkiye'de konut üretimindeki artışın orta ölçekli kentlerdeki etkisinin araştırıldığı bu çalışma, barınma ihtiyacı olan konutun, nasıl bir yatırım aracına dönüştüğüne dair önemli bulgular sunmaktadır.

Turizm sektöründe küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan ağ tipi örgütlenme yapısının incelendiği üçüncü çalışma, Alanya turizm kümesinde yer alan farklı büyüklükteki konaklama işletmelerinin yerel ve küresel ağlara eklenme süreçlerini araştırmaktadır. Firma büyüklüğünün, sektörel ilişkilerde nasıl fark yarattığını gözler önüne seren bu araştırma, turizm kümelerine yönelik literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Dördüncü araştırma ise; Trakya Bölgesi'nin stratejik konumu ve yoğun yük hareketliliği nedeniyle lojistik köylerin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamakta ve en uygun lojistik köy yeri tespiti için AHP ve TOPSIS yöntemlerini kıyaslayarak etkili bir model ortaya koymaktadır.

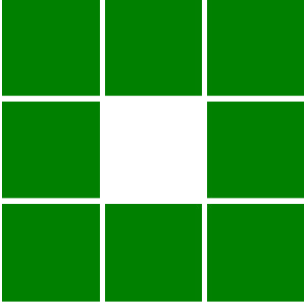
Beşinci çalışma, Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinde kırsal kalkınmayı hedefleyen önemli eğitim kurumlarından biri olan Köy Enstitüleri örneğinde, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün mekânsal değişimini inceleyerek, enstitünün geçirdiği dönüşümleri belge ve saha çalışmalarıyla aydınlatmayı amaçlamaktadır. Sıradaki çalışma, kent plancısının politik rolünün önemini ve pratikteki anlamını vurgulamak amacıyla teknokrat ve iletişimci/müzakereci rollerine alternatif politik rolleri aramak ve Türkiye örneğinde plancının politik rollerinin planlamanın demokratikleşmesi açısından önemine dair derin bir tartışma sunmaktadır. Beşinci makale ise koruma alanında giderek önem kazanan kapasite geliştirme yaklaşımının miras çalışmalarına nasıl uyarlanabileceğini sorgulayarak, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı örneği üzerinden bu yaklaşımın detaylı analiziyle, Bergama'ya yönelik bütüncül bir kapasite geliştirme modeli önermektedir. Sekizinci araştırma makalesi de biyolojik çeşitliliğin korunması için Türkiye'deki Kayseri Sultan Sazlığı örneğinde In-situ koruma yaklaşımının etkin bir şekilde planlanmasını ve yönetilmesini değerlendirerek, sulak alan ekosistemini tehdit eden sorunları ve sürdürülebilir koruma stratejilerini ortaya koymaktadır.

Bu sayımızdaki son iki araştırma makalesinde, planlama yazınında giderek önem kazanan gıda politikaları ve göç çalışmaları alanlarından iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde artan nüfus, kentleşme ve çevresel sorunlarla mücadelede kentlerin gıda sistemlerini daha sürdürülebilir ve adil hâle getirmek için geliştirilen politikalar irdelenmekte ve İstanbul Gıda Strateji Belgesi'nin Türkiye'de bir yerel yönetim birimi tarafından hazırlanan ilk kentsel gıda strateji belgesi olmasının gıda politikalarının gelişiminde önemli bir adım olduğuna vurgu yapılmaktadır. İkincisinde ise Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da emek piyasasına entegrasyonu ve istihdam hareketliliği sosyal ve beşerî sermaye kavramlarıyla ele alınarak, göçmenlerin işe erişim süreçlerindeki etkin faktörler ve mekânsal eğilimler ortaya konmaktadır.

Sayımızın son çalışması olan kitap incelemesi ise David Harvey'nin 2022 yılında Türkçeye çevrilen "Anti-Kapitalist Günlükler" başlıklı kitabını ele almaktadır.

Yoğun ve kapsamlı içerikli bu sayımız için keyifli okumalar dileriz.

Yayın Kurulu

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Köylerin Mekânsal Planlama ve Tasarım Süreçlerinin Mevcut Mevzuata Göre İrdelenmesi

Examination of Spatial Planning and Design Process of Villages According to the Current Legislation

 Çağla Aydemir,¹ Atıla Gül²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık, Planlama ve Tasarım Anabilim Dalı, Isparta

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Isparta

ÖZ

Kırsal yerleşimlerin en önemli bileşeni olan köyler, kendine özgü yaşam biçimleri, arazi kullanımları, sosyo-kültürel yapıları, doğal ve kültürel peyzajı, tarihsel olgusu ve mekân kurgusu ve kendine özgü doğa ile ilişkili ekonomik kaynakları ile harmanlanmış mekânlardır. Ülkemizde kırsal mekânlara yönelik mevcut mevzuatın günümüz ihtiyaçlarını karşılayamadığı gibi içerik bakımından yetersizliği ve karmaşıklığı uzun vadede endişe verici bir boyut aldığı görülmektedir. Özellikle kırsal alanların sürdürülebilirliği açısından kırsal alanlarda izlenen yasa ve politikaların değişmesini ve revize edilmesini gündeme getirmiştir. Türkiye'deki köy yerleşimlerinin mekânsal planlama, tasarım ve yönetim süreçlerinde yaşanan eksiklikler ve sorunlar sosyal, kültürel, çevresel vb. pek çok sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada ülkemizin kırsal yerleşimlerine yönelik kavramsal çerçevesi, mekânsal planlama ve tasarıma yönelik mevcut mevzuat (yasa ve yönetmelikler vb.) detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Sonuç olarak, kırsal yerleşimler ve köylere yönelik mevzuatın güncel, bütüncül, ilişkili ve ayrıntılı olmaması nedeniyle uygulamada farklı yorumlara ve çok yönlü sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle kırsal alan, kırsal yerleşim ve köy ile ilgili kavramsal, mülki idari, yönetsel, mekânsal planlama ve tasarım boyutlarının sürdürülebilir ve bütüncül olarak ele alınması, gelecekteki ihtiyaç ve koşullara göre mevzuatın revize edilmesi gerekmektedir. Anahtar sözcükler: Köy; köy tasarım rehberi; mevzuat; planlama; tasarım.

ABSTRACT

Villages, which are the most important components of rural settlements, are places that are blended with their unique lifestyles, land uses, socio-cultural structures, natural and cultural landscape, historical phenomenon and space setup, and economic resources associated with their unique nature. In our country, the current legislation for rural areas cannot meet today's needs, and its inadequacy and complexity in terms of content have taken an alarming dimension over a long time. Especially in terms of the sustainability of rural areas, it has brought up the change and revision of the laws and policies followed in rural areas. The deficiencies and problems experienced in the spatial planning, design, and management processes of village settlements in Turkey are related to social, cultural, and environmental, etc. forms the basis of many problems. In this study, the conceptual framework of our country's rural settlements, and the existing legislation (laws and regulations, etc.) for spatial planning and design were examined in detail. As a result, because the legislation for rural settlements and villages is not up-to-date, holistic, relevant, and detailed, it causes different interpretations and multifaceted problems in practice. For this reason, it is necessary to address the conceptual, civil, administrative, managerial, spatial planning, and design dimensions of rural areas, rural settlements, and villages as sustainable and holistic, and the legislation should be revised according to future needs and conditions.

Keywords: Village; village design guide; legislation; planning; design.

Geliş tarihi: 29.12.2021 Revizyon tarihi: 02.11.2022
Kabul tarihi: 16.11.2022 Online yayımlanma tarihi: 01.06.2023
İletişim: Çağla Aydemir
e-posta: caglabostan15@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

I. Giriş

Günümüzde yerleşim olgusu genelde kır ve kent olmak üzere iki temel yaklaşımdan oluşmaktadır. Kırsal alanlar, yerleşimlerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır olup temel bakımdan doğal ve çevresel alanların ön plana çıktığı, tarım ve hayvan üretiminin merkezi yerleşimleri olarak görülmektedir (Yenigül, 2017). Kırsal alanlar Kent Bilimleri Sözlüğün 'de, "temel üretim şekli tarım ve hayvancılık olan ve kırsal nüfusun yoğun olduğu alan" olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998). Kırsal yerleşimler; buldukları bölgenin üretim ve yaşam biçimini, fiziki şartları ile kültürel yapısını mekâna yansıtan ve özellikle yerel kimliğin baskın olduğu yerleşimlerdir. (Eminağaoğlu ve Çevik, 2007). Kırsal yerleşimlerin en önemli bileşeni, köy ve beldeler olup kendine özgü yaşam biçimleri, arazi kullanımları, sosyo-kültürel yapıları, doğal ve kültürel peyzajı, tarihsel olgusu ve mekân kurgusu ve kendine özgü doğa ile ilişkili ekonomik kaynakları ile harmanlanmış mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Gül vd., 2019). Ancak ülkemizde küreselleşme ve kentleşme eğilimleri ile birlikte kentlere göçün artması, sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim vb. alanlardaki yetersizlikler, yerel ihtiyaçların çeşitlenmesi, tarımsal üretimin azalması ve değişmesi, çevresel tahribatların artması, yapılaşma eğilimlerinin artması, mekânsal planlama ve tasarımın önemsenmemesi, mevzuatta yaşanan eksiklikler vb. etkenler çoğunlukla kırsal yerleşimleri olumsuz etkileyerek yerel kimlik değerlerini ve yaşam biçimini tehdit eder hale getirmiştir (Gül vd., 2020).

Ülkemizde, köylerdeki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, idari, ticari, sosyal ve zirai yaşamın mekânsal organizasyonlarının yeniden imar edilmesi ve ekonomik gelişiminin sağlanması Cumhuriyet Dönemindeki (1923–1945) yoğun çabalarla başlamış ve ulus-devletin mekânsal bir ifadesi olarak "Modern Cumhuriyet Köyü" konsepti hedeflenmiştir. Bu dönemdeki ülke nüfusunun %75'ini oluşturan bu köyler, nüfusu birkaç haneden yüzü hanelere kadar farklı büyüklükte toplu ve dağınık olarak orman içi ve dışında, su kenarında, ovada, vadide, etekte, sırtta ve yamaçlarda yer almıştır. Bu köylerin birçoğu geleneksel köy yaşamı içerisinde biçimlenmiş, krokisi dahi bulunmayan yerleşimlerdir (Çalışır Hovardoğlu, 2021).

Bu süreçte, köylere ilişkin yasal düzenlemelerin temeli 1924 tarihli 442 Sayılı "**Köy Kanunu**" ile başlamıştır. Köy Kanunu, köyün idari yapısını ve sınırlarını tanımlayan, bayındırlık işleriyle ilişkili görevlerini açıklayan ve mevcut köylerin iyileştirilmesini amaçlayan önemli bir belirleyici olmuştur. Bu Kanunda köy; cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanların bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte teşkil ettikleri, nüfusu iki binden az olan yerleşim birimi olarak tanımlanmıştır (Köy Kanunu, 1924).

Türkiye'de 1930'lu yıllarda, kentlerde planlı bir dönemin kuramsal, hukuki ve ideolojik yapısı oluşturulurken; köyün de

planlanması gereği üzerinde durulmuş, dönemin kentsel planlama deneyimleri ve bakışı, köyün mekân organizasyonuna yönelik değerlendirmelerde de etkisini göstermiştir. Bu bağlamda modern köy merkezinde, köydeki idari yapılanma ve kamusal yaşamın mekânı (köy konağı, halk odası, kahve, köy gazinosu), eğitim ve sağlık yapıları, dini yapılar, ticari ve zirai yapılar, pazar alanları, park ve spor alanları, çeşmeler, meydanlar, anıtlar, köy içi ve köyün dışı ile erişilebilirliğini sağlayan ulaşım bağlantıları ile mekânsal bir odak noktası haline gelmiştir (Çalışır Hovardoğlu, 2021). Türkiye'de kırsal yerleşimler üzerine yapılan çalışmalarda, kırsal politikaların nasıl düzenleneceğinden, sosyal yapısına, tarım sektörüne kadar çok boyutlu çeşitlik gösterdiği de görülmektedir (Temurçin ve Şenol, 2008).

Ülkemizde politika ve mevzuat incelendiğinde güçlü bir yerel yönetim ve ölçeği büyütülerek ön plana çıkan kırsal yerleşim yönetim yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. 2002 yılında başlayan kırsal yerleşimlerdeki reform hareketi yerel yönetimleri hem yapısal hem işlevsel olarak değiştirmiştir. İlk olarak İl Özel İdare ve Belediyelerin reform çalışmaları yapılmış ve sonrasında Büyükşehir Belediyelerine yönelik çalışmalar şeklinde takip ederek merkezileşme yoluna gidilmiştir. Reform çalışmalarında İl Özel İdareler, küçük belediyeler ve köyler olumsuz etkilenirken Büyükşehir Belediyeleri ise mülki sınırlarının genişlemesiyle yapısal değişikliklere gidilmiştir. Merkezileşmede, mülki idare kurma gerektiğinde güçlendirme ve zayıflatma, yerel yönetimi ön plana çıkartma veya mülki idareden vazgeçme gibi noktalara ulaşılmaması ile sonuçlanmıştır (Apan, 2016).

2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı Kanun'un gerekçesinde; "*Çok sayıda yerel yönetimin olması planlama ve koordinasyon kurulmasında olumsuz etkilemesi ve ölçek ekonomisinden yeterinde faydalanılmaması nedeniyle israfa yol açması*" ve bu çerçevede "*yönetim, planlama ve koordinasyon açısından belediye sınırı mülki sınır olarak belirlenmesi ve güçlü bir yerel yönetim yapısına ihtiyaç duyulması*" denilmiştir. Burada hizmet etkin sunum anlayışı ile belediye sınırlarının mülki sınırlar olarak belirlenmiştir (Aksu, 2012).

Ülkemizdeki yeni yapılanma devletin taşra ayağı olan mülki idare, yerel yönetim birimi olan İl Özel İdare ve köyler oldukça zarar görmesine neden olmuştur. 6360 Sayılı Kanun ile mülki idarenin görev ve sorumluluğu 30 İlde Büyükşehir Belediyelerine verilmiştir. İllerdeki yönetim taşra kuruluşlarından Büyükşehir Belediyelerine geçmiştir. Bu yapılanma ile köy ve beldeleri metropoliten alanları ile bütünleştirmek ve genişletmek politikası anlayışına gidilmiştir (Apan, 2016). Bu durum 6360 Sayılı Kanun'da belediye sınırlarının mülki sınır olarak belirlenmesi günümüzde en çok tartışılan konu haline gelmiştir.

Ülkemizde Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanterine göre İl sayısı 81, İlçe sayısı 922, Mahalle sayısı 32170, Köy sayısı ise 18293 adettir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022). Türkiye'de izlenen "Bütünşehir Model" yaklaşımı ile köy ve beldeler mahalle

statüsüne getirilmiş ve bununla beraber kırsal yerleşimlerin tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Bu durum kır, kırsal yerleşim ve köy kavramlarının yeniden tartışılmasına, köylerdeki mekânsal, sosyal ve ekonomik yapılanma ile hizmet anlayışının da yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Ülkemizde kırsal mekânlara yönelik var olan mevzuatın günümüz gereksinimlerini karşılayamadığı gibi içerik bakımından yetersizliği ve karmaşıklığı kırsal yerleşimler için uzun vadede endişe verici bir boyut aldığı görülmektedir. Bu durum, kırsal yerleşimleri özellikle köylerin yapılacak devlet hizmet anlayışında farklılıklara ve kırsalın essiz sosyal, kültürel ve doğal değerlerini tahrip edilmesine ve azalmasına yol açacağı kabul edilmektedir. Kırsal alanlarda izlenen politikalar ve mevzuat kentsel alanları güçlendirirken kırsal alanları zayıflatmıştır. Özellikle kırsal alanların sürdürülebilirliği açısından kırsal alanlarda izlenen yasa ve politikaların değişmesini ve revize edilmesini gündeme getirmiştir (Yeniğül, 2017).

Kırsal yerleşmelerle ilgili mekânsal çalışmalar, ülkemizde araştırma ve uygulama alanı olarak giderek daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Birçok kırsal yerleşimin 2012 yılında çıkan Büyükşehir Kanunu ile Büyükşehir sınırları içinde kalması ile konuya ilgi daha da artmıştır.

Türkiye’de kırsal alan planlamasına dair mevzuat, özellikle de kırsal kalkınma ve yaşam kalitesini artırabilmek hedeflerini gerçekleştirebilecek mekânsal düzenleme araçlarından yoksun olduğu görülmektedir (Öğdül, vd., 2018).

Ülkemizde mevcut planlama pratiği içinde kırsal yerleşimlerle ilgili duyarlı ve uygulanabilir bir yaklaşım olduğunu söylemek zordur. 3194 Sayılı İmar Kanunu çerçevesinde imar planı tekniği ile hazırlanan ve fiziki yapıya odaklanan kırsal yerleşim planları, gelişme alanlarının tespiti ve donatıların eklenmesi ile sınırlı kalmıştır. Bu yaklaşım yerleşimin kırsal karakterinin sürdürülmesi, tarımsal kullanımların desteklenmesi, yerel halkın planlama süreçlerine katılımı, kültürel değerlerinin korunması gibi konularda yetersiz kalmaktadır (Erbey vd., 2012).

Bu çalışmada; köy kavramı mevcut mevzuat çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde irdelenmiş olup mevcut mevzuatta kırsal yerleşimler için uygulanan mekânsal planlama ve tasarım çalışmalarına yönelik yasal süreçler incelenmiş yasal boşluk, eksiklikler ve sorunlar tespit edilerek öneriler getirilmiş ve tartışmaya açılmıştır.

2. Kırsal Alan, Kırsal Yerleşim ve Köy Kavramlarının Mevcut Mevzuattaki Genel Tanımlamaları

Kırsal alan, kırsal yerleşim ve köy kavramları farklı disiplinlerde farklı içerikleri ile ele alınmaktadır. Aslında bu kavramlar birbirleri ile iç içe geçmiş daha çok yaşam biçimleri, üretim

şekilleri, sosyal yapıları, kentsel alanlardan ayrılan özelleri vb. pek çok konu bakımından ele alınan çerçeveler bütünü seklinde ifade edilebilmektedir (Erdem, 2012).

Kırsal alanlar, doğa ve insan ilişkisinin baskın olduğu, nüfus yoğunluğu düşük, tarımsal üretimi baskın, toplum ilişkilerin dayanışma üzerine kurulduğu, kendisine özgü kendine özgü karakter ve kimlik özelliklerine sahip mekanlardır (Keleş, 1980; Özdemir, 2015). Kırsal alanlar, kırsal yerleşim alanlarını (köy, belde, oba, mezra vb.) içinde barındıran kentsel alanların dışında bütün arazileri kapsamaktadır (Simavlı, 2013).

Genel olarak kırsal alanlar dört ana parametre ile ele alınmaktadır (Yavuz, 2020).

- Sosyal-mekânsal parametreler (Arazi kullanım, istihdam, nüfus yoğunluğu, vb.).
- Sosyo-kültürel parametreler (Kentsel alanlardan ayrılan kırsala özgü yaşam şekli, vb.).
- Mekânsal ve sosyolojik ilişkileri tanımlandığı parametreler (Tam kırsal, yarı kırsal, vb.).
- Kırsal alanların günlük ilişkileri hakkında yorumlamaların ön plana çıktığı parametrelerdir (İnsan ve psikolojik değerler, vb.).

Bununla birlikte kırsal alanların nüfus, sosyal ve demografik yapı, doğal çevre, kültürel yaşam şekli vb. zamanla sürekli olarak bir değişim içerisinde olması kesin bir tanımın yapılmasını da zorlaştırmaktadır.

Kırsal yerleşimler, kırsal alanlar içerisinde yer alan insanoğlunun ham madde ve gıda ihtiyacını sağladığı yerlerdir. Kırsal yerleşimler, dünya nüfusunun yarısından çoğunu içinde barındıran, yer seçimi bakımından ve gelişiminden de etkili olarak doğal etkenlerin büyük rol oynadığı, alan kullanımında yerel halkın söz sahibi olduğu, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyine göre şekillenen, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı ve nüfus sayının az olduğu yerleşimlerdir (Şahin, 1998; Yılmaz ve Atik, 2006). Kırsal yerleşmeler, geleneksel yapı sistemleri ve yerel malzemeler kullanılarak topoğrafya ve iklime bağlı olarak şekillenmiş yerleşmelerdir (Mekânsal Planlama Müdürlüğü, 2022). Tütengil’e (1979) göre kırsal yerleşimler, köy olarak da yaygın bir şekilde adlandırılmaktadır.

Köyler, topoğrafik yapısı, sosyo-ekonomik yapısı, ulaşım ve tarım seviyesi, bitki örtüsü bakımından değişik özellikler gösterirler (Erdem, 2012, s.15). Köy kavramı; “*Toplumsal yapısı, ekonomik özellikleri, yönetim durumu, konutların ve konutla ilişkili yapıların yaşam şekli ve üretime göre şekillenen ve nüfus yoğunluğu bakımından şehir yerleşimlerinde ayırt edilen yerleşim birim*” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2020). Köyü, sosyolojik ölçütler çerçevesinde Geray’a (1985) göre “kentte yaşayan topluluklardan farklı, kendine özgü ekonomik, sosyal

gelişim gösteren yerleşimlerdir. Bu yerleşimlerin aile yapıları büyük, dini inanışların, gelenek, örf ve adetlerin sosyal düzeni etkilediği, fertler arası sıcak ve şahsi ilişkilerin görüldüğü yerleşimlerdir (Erdem, 2012). Coğrafyacılar göre köy, nüfus yönünden küçük ve yoğunluk kriteri açısından dağınık olan yerleşmelere denilirken, sosyologlara göre “izole olmuş, kendi kendine yeten, okuryazarı az olan homojen toplulukların oluşturduğu yerleşimlerdir” (Erdem, 2012).

Köy kavramlarının yasa ve mevzuat, kurum ve kuruluşlarda yer alan tanımlamalarda ise 1924’de 442 Sayılı Köy Kanunu, 2000’de 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2001’de Genel Tarım Sayımı, 1997’de Hanehalkı İşgücü Anketleri, 1997’de Köy Envanteri, 2003’de Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2001–2005’de 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu ile 8. Kalkınma Planı tarafından yapıldığı görülmektedir (Temurçin ve Şenol, 2008).

Cumhuriyet döneminden itibaren köy yerleşim mekânlarına ilişkin yasal tanımlamalar, uygulamalar ve yaklaşımlar 1924 tarihli 442 Sayılı Köy Kanunu ile ortaya konulmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır (Kutlar, 2015). 442 Sayılı Köy Kanunu’nda, Md. 1 ve 2 de köy kavramına yönelik iki farklı tanım yer almaktadır (Tablo 1).

Köy Kanunu halen yürürlükte olup köyün temel özelliklerini; köyler bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte düşünülmüş, köyleri evlerde oturan insanlarla birlikte ele alınmış, köyün orta mallarının Devlet malı gibi korunması ve varlıklarını sürdürülmesi öngörülmüş ve köyler başlı başına bir varlık olarak tanımlanmıştır.

02/11/1985, Sayı:18916 Mükerrer “**Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği’nde**” Md. 4’te; Köy ve mezarların yerleşik alanı ve civarı, her ölçekteki imar planı sınırı, yerleşik alan sınırı, belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan yerleşme alanı dışı (iskân dışı) alan olarak tanımlanmıştır.

Md. 4 (2)- Yerleşme alanı: İmar plânı sınırı içindeki yerleşik ve gelişme alanlarının tümüdür. (3) (Değişik: RG-2/9/1999–23804) **Yerleşme alanı dışı (iskân dışı) alan:** Her ölçekteki imar planı sınırı, yerleşik alan sınırı, belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan köy ve mezarların yerleşik alanı ve (Ek ibare: RG-11/7/2021–31538) civarı ile kırsal yerleşik alan ve civarlarının dışında kalan alanlardır. (4) (Değişik:RG-11/7/2021–31538) **Belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan köy ve mezarların yerleşik alanı ve civarı:** Köy ve mezarların cami, köy konağı gibi köy ortak yapıları ile yapımı tarihinde yürürlükte bulunan mevzuat hükümlerine uygun olarak inşa edilmiş yapıların toplu bulunduğu yerlerde mevcut binaların en dışta olanlarının dış kenarlarından geçirilen çizginin içinde kalan alan **köy yerleşik (meskun) alanını;** bu çizgi ile en fazla 300 metre

dışından geçirilecek olan, valiliklerce tespit edilerek il genel meclisince karara bağlanan sınırın içinde kalan alan köy yerleşik alanı civarını tanımlar.

2009 yılında **Köy Kanunu Tasarı Taslağı’nın** Md. 3/a’ da köy kavramı ise;

Md. 3/a- “Sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, kamu tüzel kişiliğine sahip, ibadethane, okul, otlak, yaylak, mera, baltalık gibi orta malları bulunan, bağ ve bahçeleriyle birlikte insanların toplu ve dağınık evlerde oturdukları yerleşimleri ifade eder.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Türkiye’de mekânsal istatistik üretimine esas kırsal alan tanımlarında, nüfus eşiği ve idari statü ölçütlerini esas alan iki farklı tanım kullanılmaktadır (TÜİK, 2015). İlki nüfus eşiği ölçütüne göre (kır-kent tanımı), nüfusu 20.001 ve üzeri olan yerleşim yerleri “kent”, 20.000 ve daha düşük nüfusa sahip olanlar ise “kır” olarak tanımlanmaktadır. İkinci tanım ise idari statü ölçütüne göre (köy-şehir tanımı), il ve ilçe merkezleri “şehir”; belde ve köyler ise “köy” olarak kabul edilmektedir.

1982 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülen Kent Eşiği Araştırmasını temel alarak 20 bin nüfuslu yerleşimler kentsel alanlar iken 20 binden düşük il ve ilçe merkezleri ise köy olarak tanımlanmıştır (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri, 2015).

Kırsal alan, kırsal yerleşim ve köy kavramları ilgili olarak gerek mevzuatta gerekse akademik çalışmalarda ve uygulamalarda kavramsal bir çerçevenin net bir şekilde ortaya konulmadığı ve farklılıkların olduğu görülmektedir. Özellikle mevzuatta kavramsal açıdan ciddi bir kargaşa ve belirsizlikler bulunmaktadır.

2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı “**On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**” ile 30 ilde birçok köy, Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisine dâhil edilerek mahalle statüsüne dönüştürülmüştür. Bu durum köylerin gerek nüfus büyüklüğü açısından gerek idari yönetim açısından vb. pek çok konuda mevcut tanımlarını muğlaklaştırmıştır (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri, 2015). Bunun sonucu olarak kır-kent ayrımını ortadan kaldırayabileceği hatta ekonomik, sosyal ve siyasal gibi pek çok sorunlara da yol açabileceği endişesini ortaya çıkarmıştır (İrdem ve Mutlu, 2016). İmar uygulamalarında esas alınan köylere ilişkin “köy yerleşme alanı sınırı” ve “köy idarî sınırı” olmak üzere iki adet sınır bulunmakta olup aslında köy idarî sınırı, köy yerleşik alan sınırını kapsayan mülkî sınırı ifade etmesi nedeniyle bu durumda birçok karmaşıya da yol açmaktadır.

Tablo 1. Köy kavramının mevzuatta ve bazı kurumlar tarafından yapılan tanımları ve irdelenmesi (Aydemir, 2022)

Yıl	Mevzuatın adı	Kavram tanıma dili	Tanımların şekli	Tanım niteliği
1924	442 sayılı Köy Kanunu	• Köy	1. Nüfus 2. Yerleşim yerini oluşturan öğeler	• Nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) denir. • Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.
2000	8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu	• Kırsal alan, Kırsal yerleşim	1. Yerleşim yerlerinin idari statüsü	• Kentsel yerleşmeler dışında kalan yerler.
2005	5393 sayılı Belediye Kanunu	• Belediye • Belediye organları • Belde • Mahalle	1. Yerleşim yerlerinin idari statüsü 2. Nüfus	• Köylerin veya muhtelif köy kısımlarının birleşerek belediye kurabilmeleri için meskûn sahalalarının, merkez kabul edilecek yerleşim yerinin meskûn sahasına azami 5.000 metre mesafede bulunması ve nüfusları toplamının 5.000 ve üzerinde olması gerekir.
2009	Köy Kanunu Tasarı Taslağı	• Köy	1. Yerleşim yerini oluşturan öğeler 2. Nüfus	• Sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, kamu tüzel kişiliğine sahip, ibadethane, okul, otlak, yaylak, mera, baltalık gibi orta malları bulunan, bağ ve bahçeleriyle birlikte insanların toplu ve dağınık evlerde oturdukları yerleşimleri ifade eder. • Madde 4.- Köyler nüfuslarına göre, <u>Birinci grup köyler</u> ; Nüfusu 1501'den yukarı olan, <u>İkinci grup köyler</u> ; Nüfusu 251'den 1500'e kadar olan, <u>Üçüncü grup köyler</u> ; Nüfusu 250'ye kadar olan (Fidan, 2013).
2021	Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği	• Kırsal mahalle • Kırsal yerleşik alan	1. Yerleşim yerlerinin idari statüsü	• Köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle kabul edilir. Bu belirlemenin mahalle düzeyinde yapılması esastır. • Kırsal mahalle olarak tespit edilmeyen diğer mahallelerde de on bin metrekareden az olmamak kaydıyla kırsal yerleşik alan belirlenebilir.
Yıl	Kurum adı	Kavram tanıma dili	Tanımların şekli	Tanım niteliği
1998	Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü (Keleş, 1998)	• Köy	1. Yerleşim yerini oluşturan öğeler	• Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri ile nüfus yoğunluğu yönünden kentten ayırt edilen, genellikle tarımsal uğraşta bulunmak gibi işlevlerle ayrımlaşan ve belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu yaşamı yansıtan yerleşme birimi.
2015	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	• Kırsal alan	1. Yerleşim yerlerinin idari statüsü 2. Nüfus	• İl ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşimler. • 20 bin ve daha fazla nüfusa sahip kentsel yerleşmeler dışında kalan alanlar.
2015	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri	• Kırsal alan	1. Nüfus	• 20 bin ve daha fazla nüfusa sahip kentsel yerleşmeler dışında kalan alanlar.
–	Hanehalkı	• Kırsal yerleşim	1. Nüfus	• 20 000 ve daha az nüfuslu yerleşim yerleri.
2020	İşgücü Anketleri Türk Dil Kurumu	• Köy	1. Yerleşim yerini oluşturan öğeler	• Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışılan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi.

2021 yılında “**Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği**” çıkartılmıştır. Ancak bu “*Yönetmeliğin amacı, kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alanı, bunların tespitine ilişkin işlemleri, bu yerlerde uygulanacak muafiyet ve indirimleri düzenlemek ve diğer hususların açıklanmasını sağlamaktır.*” Bu bağlamda sadece kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan kavramları tanımlanmasına rağmen köy kavramı konusunda tanımlama getirilmemiştir.

Aynı zamanda mevzuatta, kurum ve kuruluşlarda hatta bazı akademik çalışmalarda bu kavramların birbirleriyle aynı çerçeveye içerisinde tutulması (kırsal alan kavramı tanımında köy kavramının yer verilmesi yâda nüfus verili tanımlamalarda kurumlar arası farklı nüfus dilimlerinin kullanılması vb.) ve güncel tutulmaması kavramsal bir kargaşaya da sebebiyet vermektedir.

3. Köy Mekânlarının Planlanma ve Tasarım Sürecine Yönelik Mevcut Mevzuattaki Genel Durum

Köy yerleşme mekânına ilişkin yapılan ilk yasal düzenleme 1924 tarihli **442 sayılı “Köy Kanunu”** olup Köy işleri Md. 12’de köye ait mecburi olan işler ve köylünün isteğine bağlı olan işler olmak üzere iki başlıkta tanımlanmıştır. Md.13’te köylünün mecburi işleri, Md. 14’te ise köylünün isteğine bağlı olan işler tanımlanmıştır. Bu tanımlamalarda mekânsal planlama ve tasarımına yönelik bazı ilkeler ve kararlarda yer almaktadır.

İmar Kanunu’nun “Kapsam” başlıklı Md. 2’de, “*Belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışında kalan yerlerde yapılacak planlar ile inşa edilecek resmî ve özel bütün yapılar, bu Kanun hükümlerine tabidir*” hükmüne yer verilmiştir. Buradaki “bütün yerler” in içine “kırsal alanlar” ve “köylerde” vardır. İmar Kanunu’nun Md. 44’te plânlı alanlara ilişkin olarak “*Plânlı Alanlar İmar Yönetmeliği*”, plânsız alanlara ilişkin olarak ise “*Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği*” yürürlüğe konulmuştur. İmar Kanunu’nun Md. 27’de Plânsız Alanlar İmar Yönetmeliği’nde, köylerde ve diğer plânsız alanlarda yapılacak yapıların nasıl inşa edileceğine, buralarda imar ve yapı düzeninin nasıl sağlanacağına ilişkin pek çok kural mevcuttur. Nitekim bu alanlardaki yapılaşmalarda “yapı ruhsatı” müessesesine yer verilmemekle birlikte, “izin” müessesesine yer verilmiştir. Dolayısıyla gerek köylerin yerleşik alan sınırları içerisinde, gerek yerleşik alan sınırları dışında ancak köy idarî sınırı içerisinde, yapılar da bazı izinlere ve yapılaşma kurallarına tabi tutulmuştur.

14/11/1975 tarihinde yürürlüğe giren **İmar Kanununun Ek 7 ve Md. 8’e ilişkin Yönetmeliğin Kapsamına Giren Alanlardaki Belediye ve Mücavir Saha Sınırları Dışında Kalan köylerin ve Mezraların Yerleşik Alanlarında Uygulanacak Yönetmelik’in** Md. 3 ve 4’de köy ve obaların yerleşik alanlar tanımlanmış ve ne biçimde belirleneceği düzenlenmiştir.

02/11/1985, Sayı:18916 Mükerrer “**Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği’nin**” 5’ci Bölümünde belediye mücavir alan sınırları dışında planı bulunmayan köy ve mezraların yerleşik alanı ve civarı ile kırsal yerleşik alanlar ve civarına yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Buna göre;

Md. 43.’te *Belediye mücavir alan sınırları dışında planı bulunmayan köy ve mezraların yerleşik alanı ve civarı ile kırsal yerleşik alanlar ve civarının tespiti yer almaktadır. Buna göre ilgili idarelerce birisi harita mühendisi olmak üzere en az üç teknik personelden oluşan bir komisyon tarafından 1:1000 veya 1:5000 ölçekli hâlihazır haritalar veya kadastro paftaları üzerine yapılır” denilmektedir.*

Bununla birlikte Md. 44, ile Md. 61 arası maddelerde parsel genişlikleri, derinlikleri, bina cephe ve istikametleri, komşu mesafeleri, binalara kot verilmesi, yapı şartları, yapı ruhsat işleri gibi konular yer almaktadır.

18 Mart 1924 tarih ve 442 Sayılı Köy Kanununa eklenen 20/5/1987 tarih ve 3367 Sayılı Kanun’un Ek 17’nci maddesine göre “**Köy Yerleşme Alanı Uygulama Yönetmeliği**” çıkarılmış ve Md. 5’te köy yerleşme alanının tespiti, Md. 6’da köy yerleşme alanına ait harita veya ölçekli krokinin yapılması, Md.7’de köy yerleşme planının yapılması ile ilgili konular yer almıştır (Köy Yerleşim Alanı Uygulama Yönetmeliği, 1987).

Md. 5- “*Görevlendirilen komisyon köyün istikbaldeki gelişme durumunu dikkate alarak; ihtiyaç duyulan konut parsel sayısını, parsel büyüklüklerini, gerekli bulmuyorsa sosyal tesisler ve diğer genel ihtiyaçlar için tefrik edilecek arazi miktarını hesaplar, sonuç olarak köy yerleşme alanının ne genişlikte olacağına karar verir.”*

Md. 6- *Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü, komisyon tarafından tespit edilen köy yerleşme alanının sınırlarını, sahada tespit eder. Tespit edilen bu alan kadastro görmüş olan yerlerde 1/1000 ölçekli harita üzerine işlenir. Kadastro görmemiş yerlerde ise 1/1000 ölçekli haritası veya ölçekli krokisi yapılır veya yaptırılır. Harita veya ölçekli kroki üzerinde belirlenen alan içinde, özel mülkiyete taşınmaz mal varsa, köy tüzel kişiliği tarafından kamulaştırılır veya uygulama dışında bırakılır.*

Md. 7- “*Hazırlanan harita veya ölçekli kroki üzerinde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünce tespit edilecek teknik esaslara göre; konut, sosyal tesisler ve köyün diğer ihtiyaçları için gerekli parsel ve yolları ölçek dâhilinde işleyerek, köy yerleşme planını hazırlar” şeklinde ifade etmektedir.*

1924 tarihli 442 Sayılı **Köy Kanun’unun** ikinci faslında (Md. 13) köyde yapılması gereken mecburi işler yol yapımı, köy mey-

danı, köy odası, mescit vb. işler çok yüzeysel ele alınmış olup içerik ve kapsam açısından detaylandırılmamıştır.

Köy Yerleşme Alanı Uygulama Yönetmeliği'nde; Köy haritaları, köyün sosyal ekonomik durumu incelenerek konut parsel sayısı, parsel büyüklükleri, gerekli bulunmuyorsa sosyal tesisler ve diğer genel ihtiyaçlar, yerleşim alanının büyüklüğüne göre karar verilmektedir. Aynı zamanda mera niteliğini kaybetmiş araziler, tarım niteliği olmayan veya tarım niteliği düşük araziler öncelik verilmektedir. İmar Kanun ve Yönetmeliğindeki hükümlerinden bağımsız köyün gelişme alanları ile donatılarının artırılmasına yönelik mekânsal planlama kararları içermektedir (Öğdül vd., 2010). Yönetmelikte köyün mekânsal planlama sürecine ilişkin detaylar (planlama ekibi, envanter ve analiz, yöntem ve çıktılar vb.) yer almamaktadır. Tasarıma yönelik herhangi bir açıklama da bulunmamaktadır.

17/08/2011 tarihli ve 28028 sayılı “**Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname'nin**” Md. 22'de; 3194 sayılı Kanunun Md. 27' başlığı ile “Köylerde yapılacak yapılar ve uyulacak esaslar” değiştirilmiştir.

Md. 27- Belediye ve mücavir alanlar dışında köylerin yerleşik alanlarında, civarında ve mezaralarda yapılacak konut, entegre tesis niteliğinde olmayan ve imar planı gerektirmeyen tarım ve hayvancılık amaçlı yapılar ile köyde oturanların ihtiyaçlarını karşılayacak bakkal, manav, berber, köy fırını, köy kahvesi, köy lokantası, tanıtım ve teşhir büfeleri ve köy halkı tarafından kurulan ve işletilen kooperatiflerin işletme binası gibi yapılar için yapı ruhsatı aranmaz. Ancak etüt ve projelerinin valilikçe incelenmesi, muhtarlıktan yazılı izin alınması ve bu yapıların yöresel doku ve mimari özelliklere, fen, sanat ve sağlık kurallarına uygun olması zorunludur. Köy yerleşik alan sınırları dışında kalan ve entegre tesis niteliğinde olmayan ve imar planı gerektirmeyen tarım ve hayvancılık amaçlı yapıların yapı ruhsatı alınarak inşa edilmesi zorunludur... Onaylı üst kademe planlarda aksine hüküm bulunmadığı hallerde köy yerleşik alan sınırları içinde, jeolojik açıdan üzerinde yapı yapılmasında sakınca bulunan alanlar ile köyün ana yolları ve genişlikleri, hâlihazır harita veya kadastro paftaları üzerinde il özel idarelerince belirlenir... İmar planı olmayan köy yerleşik alanı sınırları içerisinde köyün ihtiyacına yönelik olarak ilk ve orta öğretim tesisi, ibadet yeri, sağlık tesisi, güvenlik tesisi gibi yapılar için imar planı şartı aranmaz. Ancak yer seçimi, valilikçe oluşturulan bir komisyonca hâlihazır harita veya kadastro paftaları üzerinde kesin sınırları ile belirlenir...

Bu düzenleme ile köy yerleşik alanlarının 5403 Sayılı “**Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun**” uygulanmaması özel-

likle yapılaşmanın yolu açılarak verimli tarım topraklarını, gıda güvenliğini ve kırsal yaşamı olumsuz etkileyebilecek ucu açık ve hangi amaçla kullanacağı bilinmeyen bir uygulamaya dönüştürülmüştür. Ayrıca 4708 sayılı “**Yapı Denetim Kanunu'nda**” yapılan değişikliklerle ülkemizdeki tüm köylerin yanı sıra, belediyelerin yaklaşık olarak %70'ini oluşturan, nüfusu 5000 kişinin altındaki belediyelerin sınırları içinde ve mücavir alanlarındaki yapılaşmalar da yapı denetim sistemi dışına çıkarılmıştır.

Mevcut kanunların köy yerleşimlerine cevap verememesi gerekçesiyle “İçişleri Bakanlığı İdareler Genel Müdürlüğü” tarafından 2009 yılında “**Köy Kanunu Tasarı Taslağı**” gündeme gelmiştir. Tasarı taslağının çıkartılmasındaki amacı Md. 1'de; “**Köylerin; yönetim, organ ve kuruluşların yetki ve sorumluluklarını, çalışma esaslarını belirlemek ve diğer kuruluşlarla ilişkilerini sağlamak**” olarak belirtilmiştir. Köylerin yetki ve sorumluluklarını belirlemek amacıyla hazırlanmış olsa da köylerin mekânsal, sosyal ve politik açıdan değişimine sebebiyet verebilecek niteliğe sahiptir (Öğdül vd., 2010).

Köy Kanunu Tasarı Taslağında Köy yerleşim planı ve kırsal yenileme planı olmak üzere iki mekânsal plan tanımlaması yapılmıştır. Tasarı taslağında geçen “Köy Yerleşim Planı” şu şekilde tanımlanmıştır.

Md. 38 (1)- Köy yerleşim planı, köyün merkez ve yerleşik alan sınırını, bu alan içerisindeki yerleşim parselleri, hâlihazır konut ve diğer yapılarla ortak kullanımda olan yapılarının yerleşim düzenini, köy içi yolları ve bağlantılarını gösterir. Köy yerleşim planı, köyün mevcut yerleşimini ve gerektiğinde gelişme alanını ihtiva eder (Köy Kanunu Tasarı Taslağı, 2010).

Köy yerleşim planının gerekçesi, gelişmiş bir model benimseyerek köyün planlı bir şekilde gelişimini amaçlamış ve köyün idaresinin mülkiyet durumunu yeniden tanımlamıştır. Köy yerleşim planında yer alan, köyde yaşayan fakat evi bulunmayan ihtiyaç sahiplerine arsa verilmesi içeriği genişletilmiş ve köye dönüş teşvikini arttırmak için köy nüfusuna kayıtlı kişilerde bu kapsam altına alınmıştır (Öğdül vd., 2010).

Bununla birlikte yeni bir **Köy Kanunu Tasarı Taslağı** Ocak 2013'te İçişleri Bakanlığı tarafından Meclis'e gönderilmiştir. Bu taslakta “Köy Yenileme Planı” **Md. 37'de;**

Md. 37 (1)- Köylerde; tarıma ilişkin ortak kullanım alanları ve organize tarım alanları ile hayvancılık alanlarının oluşturulması, yerleşim alanları ve hayvan barınaklarının ayrılması, çevre düzenlemesi ve konut kültür ilişkisini gözetilecek şekilde yapılaşmanın sağlanması, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturulması, köyün tarihi ve kültürel dokusunun korunması ve afet riskine karşı tedbirler alınması amacıyla köy yenileme planı yapılabilir.” denilmiştir (Öğdül, 2013).

Kırsal Yenileme Planı, bütüncül olarak yerleşimin tamamını kapsayan bir mekânsal planlamadan ziyade belirli bir amaca yöneliktir. Bu amaçlar; arazi toplulaştırma, hayvancılık alanlarının oluşturulması, tarım ortak kullanım alanlarının oluşturulması, çevre düzenlenmesi vb. kısmi konuları kapsamaktadır (Öğdül vd., 2010; Kutlar, 2015).

17/08/2011 tarihli ve “**28028 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK/648)**”, planlama açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Kentleri olduğu kadar kırsal da etkileyen KHK/648 ile İmar Kanunu’na Ek Md. 4’de getirilmiş olup mera, yaylak ve kışlaklar, üzerinde yapılaşma bulunan alanlar, öncelikli olarak geleneksel kullanım amacına uygun olarak kullanılması şartıyla talep sahiplerine geçici yerleşim yeri olarak tahsis edilebilmesi mümkün hale gelmiştir (Öğdül, 2013).

2012 yılı ve 6360 Sayılı “**On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**” ülkemizde kırsal yerleşimler için önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 6360 Sayılı Kanun ile köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılmasıyla köyün kavramsal tanımından mekânsal gelişimine ilişkin yasal konununun değişmesini içeren önemli bir süreci başlatmıştır. Çünkü bu Kanun ile 30 İl’e bağlı İlçelerin mülki sınırları içerisinde köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalleye dönüşmüş, belediyeler belde ismiyle bağlı buldukları belediyelere katılmış, bucak teşkilatları kaldırılmıştır (Eroğlu, 2013).

6360 Sayılı Kanun’un Md. 3’te;

Md. 3- “Büyükşehir Belediyeleri tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüşen köylerde yapılacak ticari amaç taşımayan yapılar için yürürlükteki imar mevzuatı doğrultusunda yörenin geleneksel, kültürel ve mimari özelliklerine uygun tip mimari projeler yapar veya yaptırır. Tip mimari projenin uygulanacağı alan sınırları belirlemeye ilgili ilçe belediyesi yetkilidir ...” denilmiştir.

11/07/2021 tarihli ve 31538 Sayılı “**Plansız Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğinin**”de;

Md. 22- Köy ve mezraların yerleşik alanları ve civarı ile kırsal yerleşik alan ve civarları içerisinde köyün ihtiyacına yönelik ilk ve orta öğretim tesisi, ibadet yeri, sağlık tesisi, güvenlik tesisi gibi yapılar için imar planı şartı aranmaz. Ancak bu yapıların yer seçimi, ilgili idaresince oluşturulan bir komisyonca hâlihazır harita veya kadastro paftaları üzerinde kesin sınırları ile belirlenir” denilmiştir.

Ülkemizde her tür ve ölçekteki mekânsal planların yapımına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen 14.06.2014 Tarihli ve 29030 Sayılı “**Mekânsal Planlar Yapım**

Yönetmeliği’nde” köylere yönelik herhangi ibarenin olmaması önemli bir eksikliktir. Sadece Çevre Düzeni Planlarının hazırlanması sürecinde, planlama alan sınırları kapsamında Md. 19/g’de kentsel ve kırsal yerleşme alanları ve arazi kullanımı verileri elde edilmesi şeklinde öngörülmüştür.

Köylerin kentsel imar plan politikalarından ayrı bir planlama ve tasarım yaklaşımının ele alınması gerektiği önemli bir konu haline gelmiştir. Köylere dair yerel yönetimler, mevcut imar planlama pratiğinin ötesinde yeni bir anlayışa doğru yönelmiştir. Bu bağlamda Ülkemizde Köy Tasarım Rehberleri (KyTR), 2013 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu’na eklenen bir madde ile mevzuata girmiştir. 12.07.2013–**6495 Sayılı Kanun’un** Md. 73. ile **3194 Sayılı İmar Kanunu’na** eklenen Md. 8/g’de köy tasarım rehberlerinin tanımı verilmiştir.

Md. 8/g: Yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir. Köy tasarım rehberleri ilgili idare meclisi kararı ile onaylanır ve uygulanır. (İlgili İdare, belediye alan ve sınırları içinde Belediye, dışında ise Valiliktir) (İmar Kanunu, 1985).

Ancak mevzuatta KyTR’nin içeriği, ayrıntıları ve planlama ile ilişkisi henüz tanımlanmamış ve herhangi bir yönetmelik ya da bir yönerge bulunmamaktadır.

KyTR, ülkemizde akademik ve kurumsal ortamda yoğun bir şekilde tartışılmakta ve çalışmalar yürütülmektedir. Ülkemizde “KyTR” çalışmaları ilk olarak 2015 yılında Kastamonu Küre Ersizlerdere KyTR örneği ile başlamış; Küre Dağları Milli Parkı Bartın Bölümü Köyleri; Denizli Merkezefendi ve Pamukkale ilçeleri, Kaş, Beziğân Köyü Köy Tasarım Raporu çalışmaları, Erdek- Yukarıyapıcı ve Ödemiş Bademli, Antalya Elmalı örneği vb. çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalarda çoğunlukla yerleşim, yapı, yapısal kimlik, parsel ve yapı ilişkisi ve yerleşimin kültürel değerleri üzerinde odaklanılmıştır. Ülkemizde KyTR çalışmaları oldukça yeni bir kavramdır ve yapılan çalışmaların amaç ve kapsam içeriği açısından irdelendiğinde çoğunlukla köylerin yapısal ve mimari özellikleri üzerinde yoğunlaştığı, yerel sivil mimari kimlik değerlerinin daha çok ön plana çıkartıldığı görülmektedir (Demirel vd., 2020).

4. Genel Değerlendirme ve Öneriler

4.1. Kırsal Alan, Kırsal Yerleşim ve Köy Kavramlarına Yönelik Genel Değerlendirme ve Öneriler

Kırsal alan, kırsal yerleşim ve köy kavramları aynı parametreleri barındıran iç içe geçmiş kavramlardır. Bu kavramlar nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı, sosyal ilişkiler, yaşam bi-

çimleri gibi pek farklı parametreleri içinde barındıran ve birbirinden ayrılan kavramlardır.

Söz konusu ilişkili parametrelerin (sosyal, demografik, ekonomik, çevresel, vb.) zaman içerisinde dönüşümü ve değişimi kesin bir kavramsal yaklaşımı ortaya konulmasını zorlaştırırsa bile kırsal alan, kırsal yerleşim ve köy kavramlarını birbirinden ayıran kavramsal parametreleri belirlenmesi, buna yönelik bir kavramsal tanıma gidilmesi, mevzuatta ve kurumlarda ortak bir dil kullanımına gidilmesi mevcuttaki belirsizliği ortadan kaldırmayacaktır.

Kırsal alan kavramı, “kent dışında kalan alanlar” ya da kent-kır ayırımıdan yola çıkarak çok yüzeysel yapılan tanımlama ile kırsal alanları tam anlamıyla yansıtmadığı görülmektedir. Kırsal alanların doğal ve fiziksel özellikleriyle, işlenmiş ve karakterize edilen arazi kullanımları, düşük yapılaşma, ortak mirasa ait olma hissi gibi sosyal ve kültürel normları da içinde barındırmaktadır (Erdem, 2012). Sonuç olarak, kırsal alanlar “*Dünya nüfusunun çoğunu oluşturan, kentsel yerleşim alanları dışında kalan, 20.000 nüfustan fazla, kendine özgü doğal, kültürel ve sosyal değerleri barındıran, koruyan ve kentlere göre kendine özgü alanlar*” şeklinde tanımlanabilir.

Kırsal yerleşimler, kırsal alanın bir parçasıdır fakat daha küçük bir birimi ifade etmektedir. Kırsal yerleşim, köylerle birlikte henüz köy bile olmamış (köy altı yerleşimleri, kom, mezra, oba, kışlak, yaylak vb.) yerleşmeler kent sayılma aşamasına ulaşmamış kasabaları içerisinde barındırmaktadır (Tunçdilek, 1971). Kırsal yerleşim “20.000 ve daha az nüfusa sahip, çok sayıda ve dağınık bir yapıda olup, yerleşimde doğal çevrenin baskın olduğu ve ona göre yerleşimin şekillendiği, sosyal ve kültürel faktörlerin etkin bir şekilde günlük yasa yansıdığı, tarım ve hayvancılığın daha yoğun bir şekilde yapıldığı yerleşimlerdir” şeklinde tanımlanabilir.

Köyler ise, kırsal yerleşimi oluşturan en baskın üniteleridir (Tütengil,1979). İklimsel bölgeleri, topoğrafik yapıları, bitki örtüsü, arazi mülkiyeti, sosyo-ekonomik yapısı, doğal afetlere maruz kalma düzeyi, ulaşım ve tarım seviyesi gibi kendine özgü doğal, kültürel ve sosyal bir kimlik yapısı vardır. Genel anlamıyla köy; “*Yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu, örf, adet, gelenek ve göreneklerin yasatıldığı ve gelecek nesillere aktarıldığı, sosyal ve kültürel yapıların günlük yaşam şekillerini etkilediği, doğal kaynakların bağımlı, coğrafyanın getirisi ile üretimi şekillenen düşük nüfus yapısına sahip yerleşimlerdir*”.

İdarî anlamda köy ise, “*Türkiye'nin idari bölünüş sistematigi içinde muhtarlar ve ihtiyar heyetleri tarafından yönetilen, herhangi bir coğrafi mekânda yer tutan, sınırları belli olan, düşük nüfus yoğunluğuna sahip yerleşim alanlarından ve köyün arazisinden (tarım alanları, çayır-mera, orman, kayalık, göl ve bataklık alanları, akarsu yatakları, vb.) oluşan kırsal alanın en küçük yerleşim birimidir*” şeklinde tanımlanabilir.

4.2. Köy Mekânlarının Planlanma ve Tasarım Sürecine Yönelik Genel Değerlendirme ve Öneriler

Ülkemizde 3194 İmar Kanunu'na dayanılarak 2009 yılında çıkarılan “*İmar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı*” ikinci bölümün Md. 6'da planlama kademeleri verilmiştir ve her planlama kademesinin bir üst planlama kademesinin ilke ve hedeflerine uyulması gerektiği söylenmiştir.

3194 Sayılı Kanun'un ikinci bölümün Md. 6'da; Planlama kademeleri amaç ve kapsamı bakımından hiyerarşik sıralamaya göre, “Mekânsal Strateji Planı”, “Çevre Düzeni Planı”, “İmar Planı” ve “Kırsal Yerleşme Planından” ibarettir. İmar planları ise temelde “Nâzım İmar Plânı”, “Uygulama İmar Plânı”, “Mevzii İmar Planı”, “Revizyon İmar Planı”, “Ek İmar Planı” vb. olarak hazırlanır ve her plan, yürürlükteki üst planların ilke ve hedeflerine uyar ve bir alt planı yönlendirir. Planların hazırlanmasında kademeler arası karşılıklı etkileşim esas olup, üst planlarda sınırlandırılmayan veya belirtilmeyen hususlarda alt plan kararlarına uyulur şeklinde tanımlanmıştır. Ülkemizde günümüze kadar kırsal planlama ve köy planlaması ayrı bir planlama yaklaşımı olarak değil kırsal kalkınma politikaları kapsamında ele alınmış ve mekânsal boyutu dikkate alınmamıştır. Özellikle Çevre Düzeni Planı ve Nâzım İmar Planlarında kırsal alanlar “mevcut haliyle korunacak alanlar” olarak bırakılmış ve kırsal yerleşmeler için ise “korunacak” ibaresi dışında karar üretilmemiştir (Öztaş ve Karaaslan, 2017). Kırın korunmasıyla ilgili çoğunlukla başarısız olan kısıtlayıcı plan kararları dışında planlama araçları ortaya konulmamıştır (Öğdül, 2019).

Ülkemizde planlama kademesi, ülke yüzeyinden başlayarak en küçük yerleşim birimine kadar inmektedir. Günümüze kadar yapılan planlama çalışmaları ülke, bölge ve kent düzeyinde kalmış ve köy düzeyine inmemiştir. Bu planlama politikaların yerleşme birimleriyle değil, yerleşim sistemleri ile mekânsal ilişkilerin kurulması gerektiği kabul görmeye başlamıştır (Emi-nağaoğlu ve Çevik, 2005).

Kentsel alanlarda planlama ve tasarım politikaları ve araçları sıklıkla gündeme gelirken köy ve kırsal yerleşim mekânlarına yönelik ne yazık ki gündem oluşturulamamış ve ihmal edilmiştir. Mevcut mevzuat çerçevesinde köylere yönelik planlama ve tasarım politikaları oldukça çok genel ve yetersizdir. Planlama kademesinin en altlarında bulunan köy yerleşimine yönelik planlama çalışmaları tam olarak hangi hiyerarşi içerisinde değerlendirileceği ve hangi mevzuata tabi tutulacağı konusunda bir karmaşa bulunmaktadır.

3194 sayılı “*İmar Yasası*” yapıli çevre için önemli bir araçtır. Ancak İmar Yasası'nda görülen eksikliklerden kaynaklı olarak kentsel alan uygulamalarında görülen tek tip yapılaşma, kimlik-sizleşme gibi olumsuz durumlarla birlikte kırsal yerleşimler için aynı durumun söz konusu olabileceği konusunda endişe uyardırmaktadır. Ayrıca 2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı Kanun'la

Büyükşehir Belediyelere bağlanan köylerin mahalle statüsüne getirilmesi ve tüzel kişiliklerinin ortadan kaldırılması, imar plan uygulamalarına maruz kalması hızlı bir şekilde yapılaşmanın artması ile birlikte geleneksel yaşamı ve yerel kimliğinin kaybolmasına yönelik çok yönlü olumsuz sonuçları da beraberinde getirebilecektir (Öğdül, 2013; Yeniğül, 2017; Görgün ve Yörür, 2018). Bu kanunla, mahalleye dönüşen köylerin mevcut yapılaşmaları bazı koşullara bağlı olarak ruhsatlandırılarak yapılaşmayı yasal hale getirilmesi ve köy tüzel kişiliğine ait bütün mallar, (mera vb.) belediyelere geçmesiyle köyün orta malı olmaktan çıkması da olumsuz bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Bu kanunla birlikte 29 İl Özel İdaresinin, 9.652 tanesi orman köyü olmak üzere 16.082 köyün tüzel kişiliği kaldırılmış ve ülkemizde yaklaşık 34.500 adet köyün yaklaşık yarısı (%47) köy statüsünden çıkarılmıştır. Bu uygulamanın, Avrupa Özerklik Şartı'na göre hizmetin yerinden verilmesi ilkesine aykırı olduğu, temsil kademelerinin yerelden merkeze kaydığı, bu şekilde yerel idarelerin gücünün azalacağı ve merkezîyetçiliğin artacağı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir (Öğdül, 2013). 6360 Sayılı Kanun birçok yönden eleştiri yapılmasına rağmen özellikle kırsal alanların merkezi politikalarla değil yerel yönetimlerin kırsal alanlara dair ilgisini artırarak yenilikçi ve katılımcı yaklaşımların geliştirmelerine imkân sunacağı da öngörülmektedir (Tekeli, 2016; Yıldırım, 2017; Öğdül, 2019).

Köy yerleşimlerinin planlamasına dair mevzuatlar incelendiğinde "**Köy Yerleşim Alanı Uygulama Yönetmeliği**" ile "**Köy Kanununun Tasarı Taslağı**" hükümleri önemli bir yer tutmaktadır.

Köy Yerleşim Alanı Uygulama Yönetmeliği içerik bakımından köy yerleşimlerinde yapı onarımı, yenilemesi gibi belirli bir amaçla yola çıkmıştır. Yani kırsal alanların yenileme projesi olarak görülmüştür. Bu Yönetmelikte tarım niteliği olmayan ya da verimliliği düşük, mera niteliğini kaybetmiş arazilerin öncü olarak köy gelişim modeli önerisi verilmiştir. Burada köyün kullanım değeri düşmüş, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik gelir kaynağına etkisi olmayan parsellerin yapıya açılmasına ve köy yerleşim dokusunun yenilenmesine ve genişlemesi yol açmıştır. Yönetmelikte; yapılaşmaya açılan parsellerin köyün kendine özgü yapı parsel özelliklerinin korunması, parselde yer alacak yapıların köyün yerel mimari özelliklerinin çerçevesinde yapılması, parselin peyzaj karakter ve kimlik değerlerinin korunması, kente özgü yapılaşmaların engellenmesi vb. ibare yer almaktadır. Bu durum ileriye dönük yapılacak planlama çalışmalarında sorun teşkil edeceği öngörülmektedir. Özellikle yapılaşmaya açılan parsellerin aynı kentsel alanlarda görülen tek tip yapılaşmaya mı gidilecek?, Köyün yerele özgü kimlik değerleri korunacak mı? yoksa yok mu olacak?, Parsellerin emlak değerlerinin artarak ranta neden olacak mı? vb. soruları da akla getirmektedir.

"Kırsal Yenileme Planı" köydeki yapılarının onarım, yenileme düşüncesi yerine kentsel dönüşüm projelerinin kırsal alana yansımaları olarak kurgulanacağı endişesi uyandırmaktadır. Aynı

zamanda, köyün planlı gelişmesiyle birlikte ikamet şartı aranmaksızın köy nüfusuna kayıtlı, ihtiyaç sahiplerine arsa verilmesi köye dönüş kapsamında olumlu ve teşvik edici olarak düşünülse de köylerin kendine özgü örf, adet ve kültürel değerlerinin asimilasyon olması gibi sosyal açıdan olumsuz değişimlerin olabileceği göz ardı edilmiştir.

"Köy Yerleşim Planı" dair mevzuata bakıldığında, köyün nasıl yenileneceği, genişleyeceği ve nüfus artışının nasıl sağlanacağı konularına değinilmiş ancak burada köylerin kendine özgü bir dokusu, ekolojik yapısı, örf, adet gibi kültürel değerleri göz ardı edilmiştir.

2012 yılında yürürlüğe giren 6360 Sayılı Kanun'un gerekçesinde, daha az maliyetler daha fazla hizmet sunulması düşüncesiyle yola çıkmıştır. Ancak bu anlayışla yapılan düzenlemeler hizmetin en yakından yapılması anlayışından uzaklaşmıştır (Aksu, 2012; Çukurçayır vd., 2014). Köy yönetimi kentsel toplumsal yapılara göre daha geleneksel yapısından dolayı hemen hemen her konuda iş birliği, dayanışma ve birlikteliğe dayanan bir yapı mevcuttur. Kentlerde mahalleler yönetsel bir işlevi olmadığı gibi anlamını kaybetmiş sembolik birimlere dönüşmüştür (Çukurçayır vd., 2014).

6360 Sayılı Kanun ile mahalle statüsüne getirilen köyler hiçbir tüzel kişiliği kalmadığı gibi kırsal alanın planlanmasında Köy Muhtarı, İhtiyar Heyeti, Kaymakam ve Vali devre dışı bırakılmış kırsal alan yönetimine dair tüm yetki ve sorumluluk Belediyelere bırakılmıştır. Köyde yaşayan bireylerin kendi yerleşim alanları ile ilgili tüm haklarını kaybetmiş ve birçok hükümlerle de karşı karşıya kalmıştır. Bu hükümler, köyde yaşayan insanların ekonomik ve sosyal açıdan etkilemesini gündeme getirmiştir (Aksu, 2012).

Konuya ilişkin öneriler şu şekilde özetlenebilir;

- Köylerin özgün ekolojik değerleri, doğal, kültürel ve sosyal kimlik değerlerinin korunması, yaşatılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması ancak mevcut mevzuatın olgunlaştırılması ve revize edilmesi ile mümkündür. Bugün "geleceğimizin sigortası olan köyler" hedefi ile bugüne kadar ihmal edilen köylerin sürdürülebilir, bütüncül kararlar ile özüne ve yerel kimliğine uygun bir şekilde devlet politikası kapsamında önem ve öncelik verilmesi gerekmektedir.
- Ülkemizde kırsal alan, yerleşim ve köyleri kapsayan planlama ve tasarım politikaları bütüncül olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Özellikle ülkemizdeki planlama kademesi köy düzenine kadar inilmeli ve planlama ve tasarım ölçek ayrıntıları kapsamında mekânsal ilişkileri kurularak yerele özgü doğal, kültürel ve sosyal kimlik değerleri koruyan, gelecek nesillere aktarımını sağlayan bütüncül, sürdürülebilir ve ekolojik tabanlı bir yaklaşım içermelidir. Bununla birlikte kırsal alan tipolojiler tanımlanmalı ve bunlara yönelik politika araçları da çeşitlendirilmelidir.
- Köyler, orta malları, tarımsal üretim alanları, bahçeler, doğal çevre ve köyde yaşayanlar ile bir bütün olarak ele

- alınmalıdır (Öğdül, 2002). Köylerin sürdürülebilirliği için sadece yapılaşma mantığı ile değil köyün tarımsal arazi kullanımı, doğal kaynakların devamlılığı, yerel geçim kaynakları ve istihdamı ve köyün yaşam kalitesi de düşünülerek mekânsal planlama ve tasarımın yapılması hedeflenmelidir.
- Köylerde 6360 Sayılı Yasal düzenleme ile tıpkı kentler gibi tek tip ve kimliksiz olma sorunsalı ile karşı karşıya gelmiştir. Köy ve beldelerin mahalle statüsüne çıkartılmasıyla mekânsal olarak tanımsız ve kimliksiz yerleşim yerleri haline gelme riski söz konusu olmuştur. Bu yüzden 6360 Sayılı Kanun tekrar ele alınmalı ve güncellenmelidir. Kırsalın kendine özgü yapıları koruyan, bütüncül, sürdürülebilir ve kır-kent ayrımını ortaya koyan bir bakış açısıyla revize edilmelidir. Bu kanun kentlerin çekici yönlerini kırsalın özgü kimliğine nasıl entegre edilebilir ve kırsal nasıl geliştirilebilir anlayışı ile yola çıkılmalıdır.
 - Ülkemizde kırsal yerleşmeler için yerel koşullarına uygun İmar planları, köy tasarım rehberleri dışında bütüncül planlama ve tasarım araçlarına ve modellerine ihtiyaç bulunmaktadır.
 - Mevzuatta kırsala ve köylere yönelik planlama ve tasarım süreçleri için ortak bir dil, ölçek ayrımı düzeyleri, mekânsal kapasiteler ve standartlar gibi detaylar tanımlanmalıdır.
 - Köy planlama ve tasarım süreçleri bütüncül, ekolojik, disiplinler arası ve katılımcı bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Köylerin planlama, tasarım ve yönetiminden sorumlu ve yetkili olan İl Özel İdarelerin uzman plancı ve tasarımcı kapasitesinin artırılması ve gerekli alt yapı imkânlarının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.
 - Köy tasarım rehberi, ekonomik, kültürel, ekolojik, estetik, sosyal, teknolojik ve yasal birleşenlerin ilişkili ve etkileşimli olduğu, mekânsal yaşam kalitesinin artırılmaya çalışıldığı bir uzmanlık alanıdır. Bu nedenle temel disiplinler olan yapı mimarları, peyzaj mimarları, şehir plancıları, iç mimar gibi disiplinlerin iş birliği çerçevesinde hazırlanmalıdır. Her mesleki disiplinin çalışma sınırları, ölçükleri ve ortak noktaları belirlenerek interdisipliner bir araç olması sağlanmalıdır.
 - Her köy yerleşimi için köy tasarım rehberleri alana özgü olacak şekilde oluşturulmalıdır. Her rehber “yerleşime ve yerele özgü” ve “tematik” olarak oluşturulmalıdır. Böylelikle köylerin aynılışmasının önüne geçmek, kendine özgü kimlik değerlerini ortaya çıkartmak, korumak, geliştirmek, bütüncül ve sürdürülebilir bir anlayışa sahip mekânsal düzenleme aracı olmasını mümkün kılacaktır.
 - Köy tasarım rehberleri, mevcut kaynak ve mekânsal değerleri ile köy halkının ihtiyaç, talep ve eğilimleri arasında denge ve uyumun sağlamak üzere birbirleriyle buluşturan, yerleşim, ekolojik değerleri, biyolojik çeşitliliği, peyzaj karakter özellikleri, yapı, parsel ve bahçelerin yerele özgü özellikleri, açık ve yeşil alanları, tarihi ve kültürel yapısı, vb. kriterler dikkate alınarak geleceğe yönelik uygulanabilir ve optimal bir yaklaşımı içermelidir.

5. Sonuç

Günümüzde birbirine benzeyen, tek düze yapılaşmaların görüldüğü kentlerden ziyade köyler kendi kültürel, doğal ve sosyal özellikleri bakımından zengin kendine özgü kimlik değerlerini barındıran yerleşimlerdir. Kırsal alanlar ve özellikle köyler yakın zamana kadar mekânsal planlama ve tasarım politikaları açısından önemsenmeyen bir konu olmasına rağmen değişen çok yönlü koşullar kapsamında önemli bir değer haline gelmiştir. Ancak günümüzde köyler ve çevresinde yerel kimlik değerlerinin azalması veya kaybolması, köylerde yapılaşmanın artması, su kaynaklarının ticarileşmesi, orman alanlarının tahribi, tarımsal ve hayvancılık üretimin azalması, dış sermaye yatırımlarının artması, sürdürülebilir kalkınma adına yerel kaynak değerlerine zarar verilmesi vb. konularda korunmasız ve her türlü müdahaleye açık hale geldiği de görülmektedir. Ülkemizin de taraf olduğu birçok Uluslararası Sözleşmelerde ve toplantılarda özellikle kırsal alanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yerel kimliğin korunması, doğal kaynakların değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, tarımsal üretimin desteklenmesi ve üst ölçekli planlamalarla bütünleştirilmesi vb. hedeflere yönelik yaklaşımlar kabul görmüştür.

Sonuç olarak, kırsal yerleşimler ve köylere yönelik mevzuatın güncel, bütüncül, ilişkili ve ayrıntılı olmaması nedeniyle uygulamada farklı yorumlara ve çok yönlü sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle kırsal alan, kırsal yerleşim ve köy ile ilgili kavramsal, mülki idari, yönetsel, mekânsal planlama ve tasarım boyutlarının sürdürülebilir ve bütüncül olarak ele alınması, gelecekteki ihtiyaç ve koşullara göre mevzuatın revize edilmesi gerekmektedir.

Kırsal yaşamı ve köylerin, doğa ile uyumlu doğal ve kültürel kimlik değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında yasal düzenlemeler, planlama/tasarım ve yönetim süreçleri özellikle kırsal yaşamı ve gıda güvenliğinin geleceğini güvenli hale getirilmesinde önemli rol oynayacaktır.

“Köyler, yaşamın ve kentlerin geleceğe yönelik sigortasıdır” mottosuyla söylem ve eylemler gerçekleştirilmelidir.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Bu çalışma SDÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık, Planlama ve Tasarım Anabilim Dalında, Ekim 2022 tamamlanan ve “Sürdürülebilir Köy Tasarım Rehberi Modeli; Hisarardı Köyü Örneği” adlı Doktora tezinin bir bölümünden geliştirilerek üretilmiştir. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi BAP (SDU-BAP/FDK-2020-7491 no’lu proje) kapsamında desteklenmiştir. Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

Kaynaklar

- Aksu, İ. F. (2012). On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi. TASAV (Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı) Bilgi Notu, (1), 1-12.
- Apan, A. (2016). Bütünşehir modeli ve taşra yönetimine etkileri. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 25(1), 1-24.
- Aydemir, Ç. (2022). Sürdürülebilir Köy Tasarım Rehberi Modeli; Hisarardı Köyü Örneği. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Belediye Kanunu. (2005, 03.07). 5393 Sayılı Kanunu. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>
- Çalışır Hovardaoğlu, S. (2021). Köy Kanunu Uygulamaları ve Köy Gezileri Çerçevesinde Kayseri Köy Merkezlerinde Modernleşme (1923-1945). Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 17(33), 161-190.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 17.08). 28028 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK/648). Resmî Gazete (Sayı: 28028). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110817-1-1.htm>
- Çukurçayır, M. A., Negiz, N., Yemen, Ö. G. A. (2014). 6360 Sayılı Kanun'un Uygulamasında Köy (İü) Mü Mahalle (li) Mi?: Katıl (a) mayanlar Açısından Bir Değerlendirme. Uluslararası XI. Kamu Yönetimi Forumu Bildiriler Kitabı: Afro- Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları. Ankara: TODAİE Yayınları, Ankara.
- Demirel, Ö., Gül, A. ve Aydemir, Ç. (2020). Kır/Köy-Kültür-Turizm Bağlamında Köy Tasarım Rehberleri (13. Bölüm). Kültürel Miras Değeri, Yerel Kimliği ve Köy Planlaması & Tasarımı Açısından İslamköy'ün Mevcut Durumu ve Geleceği (s:221-238). Ankara, Astana Yayınları Erişim adresi: <http://www.astanayayinlari.com>.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Erişim adresi: (18.11.2020):https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_KirsalKalkinma.pdf
- Diñç, G., Gül, A. (2021). Estimation of the future land cover using Corine land cover data. Tema. Journal of Land Use, Mobility and Environment, 14(2), 177-188.
- Eminağaoğlu, Z., Çevik, S. (2005). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi. Planlama Dergisi, 32, 72-81.
- Eminağaoğlu, Z., Çevik, S. (2007). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar. Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 22(1), 157-162.
- Erbey, D., Kotas, P., Mamunlu, H., Ögdül, H., Özaydın, G., Söğüt, S., Ünver, Ö., Üstündağ, K. (2012). Özgün Kırsal Yerleşme Dokularının Sürdürülmesine Yönelik Bir Model Önerisi: Balıkesir Köyleri Örneği. GreenAge Symposium, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture, 26-27 April 2012, s.1-16, İstanbul, Türkiye
- Erdem, M. (2012). Kırsal Yerleşim Peyzaj Kimlik Özelliklerinin Tespiti, Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Değerlendirme Matrisi Önerisi. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğlu, T. (2013). Yerel yönetimlerde reform ve 6360 Sayılı Kanun üzerine bir değerlendirme. Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, 4(21), 69-80.
- Fidan, A. (2013). Köy Kanunu Tasarı Taslağına İlişkin İncelemeler İrdemeler ve Öneriler. Kent Akademisi, 6(13), 1-8.
- Geray, C. (1985). Türkiye'de Köysel Yerleşme Düzeni. Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı, İstanbul-1985.
- Görgün, E. K., Yörür, N. (2018). Kırsal Yerleşmelerde Özgün Dokunun Korunmasında Bir Araç Olarak Köy Tasarım Rehberleri: Ödemiş Bademli Örneği. Kültür Envanteri, 17(17).
- Gül, A., Bostan, Ç. (2018). Kentsel Tasarım Çalışmalarında İnterdisiplinler Arası İşbirliği. ISUEP2018 Uluslararası Kentleşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu: Değişim/Dönüşüm/Özgünlük Tam Metin Bildiri Kitabı, 4, 499-506.
- Gül, A., Aydemir, Ç., Akın, T., Cesur, B., Demirel, Ö. (2020). İslamköy Yerel Öz Kimlik Değerleri ve Algusal Düzeyi (Bölüm 7). Kültürel Miras Değeri, Yerel Kimliği ve Köy Planlaması & Tasarımı Açısından İslamköy'ün Mevcut Durumu ve Geleceği (s:221-238). Ankara, Astana Yayınları, Erişim adresi: <http://www.astanayayinlari.com>.
- Gül, A., Bostan, Ç., Akın, T. (2019). Kırsal Yerleşimlerde Yerel Kimlik ve Mekânsal Tasarımın Önemi. III. Congress of International Applied Social Sciences Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi C-İASOS 2019. ISBN: 978-606-94423-1-9, 04th-06th April 2019, p.377-388. Çeşme- İzmir.
- İmar Kanunu. (1985, 03.05). Resmî Gazete (Sayı: 18749) (Ek 2013, 12 Temmuz tarihli 6495 sayılı 73 md. 8/ğ maddesi eklenmiştir). Erişim adresi: (14.10.2020):<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>.
- İmar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı. (2009). 3194 Sayılı Kanuna Dayanılarak Çıkarılan Kanun. Erişim adresi: (19.10.2020): <https://osbuk.org/3194-sayili-imar-kanununda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-tasarisi-taslagi/>
- İrdem, İ., Mutlu, A. (2016). 6360 Sayılı Yasayla "Kır-Kent" Kavramlarının Muğlaklaşması Sorunu ve Olası Sonuçları. KAYSEM, 10, 159-176.
- Keleş, R. (1998). Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK yayınları.
- Köy Yerleşim Alanı Uygulama Yönetmeliği. (1987, 20.08). Resmî Gazete (Sayı: 19550). Erişim Adresi: (15.10.2020):<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21092&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>
- Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği. (2021,15.04). Resmî Gazete (Sayı: 31455). Erişim adresi: (08.03.2022):<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.31455.pdf>
- Köy Kanunu. (1924, 07.04). Resmî Gazete (Sayı: 68). Erişim Adresi: (08.03.2020): <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>
- Köy Kanunu Tasarı Taslağı. (2009). Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/strateji/basbakanliga-sunulan-ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-kanunu-tasari-taslagi-ve-koy-kanunu-tasari-taslagi>
- Kutlar, Y. (2015). Kırsal Yerleşimlere İlişkin Mekânsal Tasarım Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi ve İzmir Çınardibi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kültürel Miras Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım, İstanbul.
- Mekânsal Planlama Müdürlüğü. (2022). Kırsal Alanlara Yönelik Çalışmalar. Erişim Adresi: (20.03.2022): <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.31455.pdf>
- Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2014, 14.06). Resmî Gazete (Sayı: 29030). Erişim Adresi: (12.05.2020): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm>
- On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (2012). Erişim Adresi:05.09.2020):<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6360&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Ögdül, H. (2002). Kırsal Alanlara Yeni Yaklaşımlar. Planlama (TMMOB Şehir Pl. Odası), (1), 45-50.
- Ögdül, H., Erbaş, E., Kap, D., Tekkökoğlu T. (2010). Köy Kanunu Tasarı Taslağı Hakkında Görüş. Erişim adresi: <http://www.planlama.org/>.
- Ögdül, H. (2013). Kırsal Mekân Politikalarında Yeni Dönem. Mimarlık.371. 44-48. Erişim adresi: (02.02.2022): <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=385&RecID=3153>.
- Ögdül, H., Kap Yücel, S. D., Öktem Ünsal, B., Aksümer, G. (2018). Kırsal Mekânda Yeni Düzenleme Araçları; Köy Tasarım Şeması, Köy Tasarım Rehberi ve Eylem Projeleri. Planlama Dergisi, 28(Supp: 1), 52-72.
- Ögdül, H. (2019). Kırsal Alanların Değişimi ve Kırsal Planlama Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Mimar. İst, 66, 41-49.

- Özdemir, G. (2015). Köy Tasarım Rehberleri ve Denizli Örneğinde Kırsal Peyzaj Planlama Stratejileri. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bartın.
- Öztaş, Ç., Karaaslan, Ş. (2017). Türkiye’de Kırsal Planlama ve Farklı Ülkelere Ait Kırsal Planlama Örnekleri. *Kent Akademisi*, 10(32), 432-465.
- Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği. (1985, 02.11). Resmi Gazete (Sayı:18916 Mükerrer). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4882&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>
- Plansız Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2021,11.07). Resmi Gazete (Sayı: 31538). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210711-2.htm>
- Simavlı, A. (2013). Kırsal Planlamada Köy Tasarım Rehberlerinin Uygulanabilirliği: Kocaeli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Sistemler ve Ulaştırma Yönetimi, İstanbul.
- Şahin, S. (1998). Bartın İlinin Beşeri Coğrafyası. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). Kır-Kent Tanımı. Erişim Adresi: (25.02.2021):<http://www.resmiistatistik.gov.tr>
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2022). Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri. Erişim Adresi: (12.02.2022): <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>
- TDK. (2020). Köy Kavramı. Erişim adresi (9.11.2020): <https://sozluk.tdk.gov.tr/>
- Tekeli, İ. (2016). İzmir İli/Kenti İçin Bir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi Yayınları
- Temurçin, K., Şenol, P. (2008). Kırsal Alanda Kamusal Hizmet Sunumlarındaki Dönüşümün Mekânsal Etkileri: Isparta İli Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008(18), 195-214.
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu. (2005,19.07). 5403 nolu Kanun. Resmi Gazete (Sayı: 258809). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5403.pdf>
- Tunçdilek, N. (1971). Kır Yerleşmeleri: Köy-Altı Şekilleri. *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, s. 17-54.
- Tütengil, C. O. (1979). 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları (Vol.45). Gerçek Yayınevi.
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri. (2015). Erişim Adresi: (10.11.2020): <https://www.trakyaka.org.tr/tr/33121/Ulusal-Strateji-Belgeleri>
- Yapı Denetim Kanunu. (2001, 13.07). 4708 sayılı Kanun. Resmi Gazete (Sayı: 24461). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4708.pdf>
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. *Planlama Dergisi*, 27(1), 16-25
- Yıldırım, U. D. (2017). Tarımda alternatif kamusalığın olanakları: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği. *Meltem, İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 50-67.
- Yılmaz, B., Atık, G. (2006). Doğal peyzaj özelliklerinin kırsal yerleşimler üzerindeki etkileri: Bartın Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 8(10), 1-9.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Orta Ölçekli Kentlerde Konut Üretimi: Aydın'da Yerel Müteahhitler

Housing Production in Mid-Sized Cities: Local Building Contractors in Aydın

 Emre İrfan Kovankaya, Asuman Türkün

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bu çalışma, Aydın'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli konut üreticilerinin gelişim süreçleri ve davranış kalıpları üzerinden, 2000 ve 2010'lu yıllarda Türkiye'de yaşanan konut üretimindeki artışın orta ölçekli kentlerdeki yansımalarını incelemektedir. Kentsel mekandaki değişimin en önemli dinamiklerinden birisi konut üretimidir. Günümüzde konut üretimi barınma gibi temel bir ihtiyacı karşılayacak kullanım değerinden ziyade, bir yatırım aracı olarak görülmekte ve değişim değeri üzerinden ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada da, konut üretimi kullanım değerinden ziyade değişim değeri üzerinden gerçekleşen bir bağlamda ele alınmaktadır. Literatürde 1980 sonrası inşaat sektörü, ağırlıklı olarak büyükşehirlerde gerçekleşen mega projeler, altyapı yatırımları, devlet politikaları, uluslararasılaşma, finansallaşma ve büyük inşaat üreticileri üzerinden incelenmiştir. Oysa özellikle 2007 yılında çıkan konut kredisi yasasıyla birlikte orta ölçekli kentlerde de inşaat üretimi artmıştır. İnşaat sektöründeki bu yükselme, özellikle de konut ve gayrimenkul sektöründe görünür olmuştur. Orta ölçekli kentlerde genişleyen konut piyasası içindeki orta ve küçük konut üreticileri, konut üretiminde merkezleşme eğiliminde olan büyük inşaat sermayesinin girmeye tenezzül etmediği yerel ölçeklerde etkili olmaya devam ederken piyasadaki dalgalanma ve kriz eğilimleri karşısında da ayakta durmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışma da, Aydın iline bağlı Efeler, Kuşadası, Söke ve Nazilli gibi farklı özellikler taşıyan dört yerleşimde aktif olan konut üreticilerinin eğilimleri üzerinden konut sektörünün bu bölgedeki özgünlüklerini ve konut üreticilerinin profillerini incelemektedir.

Anahtar sözcükler: İnşaat sektörü; konut üretimi; müteahhitler.

ABSTRACT

This study examines the reflections of increase in housing production in Turkey in the 2000s and 2010s in medium-sized cities through development processes and behaviour patterns of small and medium-sized local contractors operating in Aydın. Housing production is one of the most important dynamics of change in urban space. Today, housing production is preferred as an investment tool rather than its use value that will meet a basic need such as shelter and comes to the fore through its exchange value. In this study, housing production is handled in a context over exchange value rather than use value. In the literature, the post-1980 construction sector has been examined through mega projects, infrastructure investments, government policies, internationalisation and large construction manufacturers, mainly in metropolitan cities. However, especially with the housing loan law enacted in 2007, construction production has also increased in medium-sized cities. This rise in the construction sector has been evident in the housing and real estate sectors. Medium and small housing producers in the expanding housing market in medium-sized cities continue to be influential on local scales, where large construction capital, which tends to centralize in housing production, does not deign to enter while trying to survive in the face of fluctuations and crisis trends in the market. This study examines the uniqueness of the housing sector in this region and the profiles of the housing manufacturers through the tendencies of the local building contractors active in the four settlements of Aydın province, namely Efeler, Kuşadası, Söke and Nazilli.

Keywords: Building contractors; housing production; construction industry.

Geliş tarihi: 04.10.2022 Revizyon tarihi: 14.11.2022
Kabul tarihi: 07.01.2023 Online yayımlanma tarihi: 12.06.2023
İletişim: Emre İrfan Kovankaya
e-posta: emrekovankaya@gmail.com

Giriş

Bu çalışma, 2000 ve 2010'lu yıllar boyunca Türkiye konut üretimindeki artışın orta ölçekli kentlerdeki yerel konut üreticilerine yansımalarını incelemektedir. Çalışmanın amacı, mekânsal değişimin en önemli dinamiklerinden biri olan konut üretimini, özellikle konutun kullanım değerinden ziyade değişim değerinin ön plana çıktığı bir bağlamda, eleştirel gerçekçilik yaklaşımının kavramsallaştırmaları temelinde orta ölçekli kentlerdeki konut üreticilerinin tarihsel gelişim süreçlerini ve davranış kalıplarını merkeze alarak açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda turizm, tarım ve ticaret gibi sektörlerin yanında konut üretim ve satışının özellikle artışa geçtiği Aydın ili çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Çalışmada kentsel yapı çevrenin üretiminin, arz-talep temelli süreçlerden ziyade doğrudan sermaye yatırımcıları ve devlet eliyle, üretim ilişkilerinin belirlediği dinamikler doğrultusunda gerçekleştirildiği görüşü temel alınmaktadır.

1970'lerde özellikle büyükşehirlerde konut sunumu değişim değeri üzerinden yükselmeye başlamış ve toplumsal bir ihtiyacı karşılayan zorunlu bir fonksiyondan ziyade bir yatırım ve kalkınma aracı olarak değerlendirilmeye başlamıştır. 1980'li yıllarla birlikte artık konut üretiminin önemli bir kısmı yatırım amacıyla gerçekleşmektedir. Türkiye'de konut sektörünün gelişimi sürecinin yapı ruhsatları açısından en görünür olduğu iki dönem, 1983 ve 1987 arası ile 2002 ve 2007 arası yıllardır. 2007 krizi sebebiyle yaşanan iki yıllık durgunluğun ardından 2010 itibarıyla inşaat üretimi yeniden hız kazanmış ve 2019'daki döviz bunalımı dışında aynı hızla devam etmiştir.

İnşaat sektörünün 1980'ler ve 2000'lerdeki gelişimi, literatürde ağırlıklı olarak merkezi hükümet politikaları ve piyasadaki süreçleri belirleyen büyük müteahhitlerin Türkiye genelinde veya büyükşehirler ölçeğinde yaptığı yatırımlar üzerinden ele alınmıştır (Balaban 2016; Ercan ve Gültekin Karakaş 2014; Gülöksüz 2012; Keyder 2000; Penpecioglu 2016; Tayanç 2011). Öte yandan Gülöksüz'ün de belirttiği gibi, 2000'lerde inşaat sermayesinin merkezileşme yönündeki eğilimlerine rağmen farklı ölçeklerde sermaye birikiminin devam ettiği görülmektedir (Gülöksüz 2012). Bu çalışmanın amacı da inşaat sektörü ve konut üretiminin bir yatırım ve kalkınma modeli olarak ön plana çıktığı ve ekonomik dalgalanmalarla sınındığı bir ortamda, orta ölçekli kentlerde etkili, yerel ticaret odalarına kayıtlı konut üreticilerini incelemektir.

Makalede tekelleşme eğilimi olan bir piyasada boşlukları değerlendiren, yerel dinamiklere hakim ve farklı bağlamlarda sektöre girmiş üreticilerin genel eğilimleri ve tercihleri ele alınmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, nüfus, konut satışı, bölgesel gayri safi yurtiçi hasıla verileri göz önünde bulundularak Aydın hedef bölge olarak belirlenmiştir. Coğrafi, idari ve sektörel farklılaşmaları görünür kılabilmek amacıyla Aydın bünyesindeki ilçelerin nüfus büyüklükleri, konut satış oranları ve yerel özgünlükleri ele alınarak Efeler, Nazilli, Kuşadası ve

Söke örneklem olarak seçilmiştir. Bu ilçelerden Efeler ticaret, Kuşadası turizm, Söke tarım, Nazilli ise sanayi ve tarım sektörleri ile ön plana çıkmaktadır.

Makalenin ilk bölümünde çalışmanın genel metodolojik yaklaşımı olan eleştirel gerçekçilik özetlenerek kapitalist bir üretim ilişkisi olarak inşaat ve konut üretiminin yapısı, sermaye döngüleri yaklaşımı üzerinden tartışılmaktadır. İkinci bölümde ise bu yapıyı oluşturan uluslararası ve ulusal bağlam ile ön plana çıkan mekanizmalar kısaca aktarılmakta ve bu mekanizmaların Aydın'daki etkileri incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise saha çalışmasının çıktıları değerlendirilmektedir. Bu kapsamda öncelikle Aydın'daki inşaat şirketlerinin kuruluş öyküleri ve şirket kurucularının kökenleri incelenmektedir. Akabinde, çalıştırılan işçi sayıları ve üretilen inşaat miktarı verileri üzerinden şirketlerin üretim kapasiteleri ortaya konularak şirketlerin konut üretim sürecinde tercih ettiği yöntemlere değinilmekte, bu çerçevede de kat karşılığı ya da arsa alımı yoluyla üretim süreçleri ve şirketlerin taşeron kullanım tercihleri değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise üreticilerin üretim süreçlerinde sergilediği davranış örüntüleri üzerinden genel şirket profilleri ile ulusal mekanizmaların yerel konut üretimine etkileri açıklanmaktadır.

Metodolojik Yaklaşım ve Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın genel metodolojik yaklaşımı, eleştirel gerçekçilik kuramını temel almaktadır. Kuramlara dair bir kuram yani bir meta kuram olan eleştirel gerçekçilik (Sayer 1992, 1993; Tekeli 2009; Türkün Erendil 2000), toplumsal fenomenlerin bilimsel olarak ele alınabilmesi için geliştirilmiş bir sistemattir. Eleştirel gerçekçi bir perspektifle gerçeğin anlaşılabilmesi, üç farklı düzeyin ayrı ayrı ele alınmasıyla mümkündür. Bunlardan ilki birbirleriyle zorunluluk ilişkisi içindeki nesnelere oluşturduğu yapıları kapsayan gerçeklik düzeyidir. İkincisi, bu yapılar içinde belirli olumsal koşullar (bağlam) içinde ortaya çıkan mekanizmalar düzeyidir. Son olarak da bu mekanizmalara bağlı olarak ortaya çıkan olayların incelendiği ampirik düzeydir. Bu çalışmada da bu metodolojik izleneye bağlı kalınarak öncelikle inşaat ve konut üretiminin yapısını anlamaya yönelik kuramsal çerçeve ortaya konulmuş ve mekânın oluşumu ve sermayenin döngüsel geçişleri ile inşaat ve konut sektörünün yapısını oluşturan özgünlükleri yapı düzeyi kapsamında ele alınmıştır. Ardından 2000'lerde oluşan uluslararası ve ulusal bağlam ve bu bağlamı oluşturan mekanizmalar incelenmiştir. Son olarak da Türkiye'de orta ölçekli bir kentte bu bağlamın üretici sermaye döngüsünün yerel taşıyıcıları olan konut üreticileri üzerindeki yansımaları tartışılmıştır.

Ekonomik coğrafya kapsamında fiziksel mekâna yapılan müdahale biçimlerinin dünya ekonomik sistemi ve makro ekonomiyle ilişkisini Marksist bir kavramsallaştırmayla ele alan en önemli isimlerden biri David Harvey'dir. Harvey, kentsel mekânın oluşumunda sermaye döngülerinin rolünü ortaya koyarken Marx'ın üç farklı döngüyle ifade ettiği üretim döngüsünü geliştirerek finansal alanı ve mekânın oluşumunu da

kapsayan ikinci bir döngü tanımlamıştır. Harvey, sermayenin ikinci döngüye geçişini karşılaştırmalı bir biçimde anlatarak ekonomik coğrafyaya eleştirel bir okuma getirmiştir (Harvey 1978, 1982, 2010, 2012). İlk nesil Anglo-Sakson kent coğrafyasının Chicago Okulu benzeri arz-talep temelli veya evrimci açıklamalarına karşı, Harvey kentleşmenin temel dinamiğinin sermayedarların kâr arayışları olduğunu vurgulamaktadır. Yer seçimi kârın maksimizasyonu ilkesiyle yapılmakta, üstelik yatırılan sermayenin mekânsal olarak sabitlenmesi ve tadil edilmesiyle kapitalizmin kriz eğilimli doğasına karşı geçici önlemler alınmakta, kentsel coğrafya da bu şekilde oluşmaktadır.

Türkiye’de de inşaat sektörünün yükselişe geçtiği dönemlerin yoğun kriz ve ekonomik istikrarsızlık dönemleri ardından gelmesi bu açıdan tesadüf değildir (Penpecioğlu 2016). Harvey’in bahsettiği sermaye döngüleri arasındaki geçiş, özellikle 2007’de ABD’de başlayarak Avrupa’ya yayılan küresel finans krizi sonrasında, BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Afrika) ve Türkiye’de yoğunlaşan inşaat yatırımlarının bağlamını anlamak için önem kazanmaktadır. 2000’li yılların diğer bir özelliği de geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki sermayelerin uluslararası birikim sürecine katılmış olmasıdır. Bu durum özellikle inşaat sektörü ele alındığında Çin, Güney Kore, Hindistan, Brezilya ve Türkiye için geçerli olmuştur (Gülöksüz 2012).

Harvey’in sermayenin döngüler arası geçişi üzerine kurduğu genel tezi günümüzde inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin yükselişi ve krizle bağlantılarının açıklanması için önemli bir başlangıç olmakla birlikte ulusal ölçekte yapılacak incelemeler için devletlerin ve ulusal düzeyde düzenleyici mekanizmaların da incelenmesi gerekmektedir (Yeşilbağ 2016). Balaban ve Balamir Türkiye’deki kentleşme dinamiklerine bakıldığında, 1940 sonlarından itibaren büyükşehirlerde gerçekleşen gecekondulaşma ve 1965–1979 arasında yaşanan konut patlaması gibi kentsel yapıyı çevrenin oluşumunda Harvey’in bahsettiği örüntüyle doğrudan uyuşmayan dönemlere işaret etmektedirler. Bu dönemlerde ikinci döngüye geçişi gerektirecek kurumsal alt yapı ve finansal özerklik de mevcut değildir (Balaban 2008; Balamir 1992).

Penpecioğlu da Türkiye’nin birinci döngüden ikinci döngüye geçecek düzeyde bir tür sanayisizleşme yaşamadığını, dolayısıyla sermaye döngüleri arasındaki geçişin Türkiye için uygulanamayacağını ifade eder. Penpecioğlu’na göre sermaye birikimi Türkiye’de birinci döngüdeki işlevini yitirmeden aynı süreç içinde ikinci ve üçüncü çevrimlere geçiş yapabilmektedir (Penpecioğlu 2016). Diğer bir deyişle, sanayi üretimi devam ederken ticaret, turizm, hizmet gibi sektörler de yatırım açısından işlemeye devam etmektedir.

Ercan ve Gültekin-Karakaş da yapıyı çevrenin inşasını içeren ikinci döngüde geçerli olan inşaat faaliyetlerinin, sadece birinci döngüdeki tıkanmaları aşmak için kullanılmadığını ifade

ederler. İnşaat sektörü, sadece sosyal politikaların yerine geçirilmeye çalışılan bir rant dağıtım düzeneği veya hizmet sektörünü temel alan bir tüketim mekanizmasının oluşturulmasına dönük bir etkinlik alanı olarak ele alınmamalıdır. İnşaat sektörü, ulus-devlet ve sanayi sermayesinin ihtiyaç duyduğu sabit sermaye ve altyapı yatırımları anlamına gelmektedir (Ercan ve Gültekin-Karakaş 2014). Diğer bir deyişle, birinci döngünün gerçekleşebilmesi, doğrudan inşaat sektörünün gelişimi ve fizik mekânın oluşumuyla bağlantılıdır. Öte yandan inşaat sektörü, devletin kriz anlarında kendini yeniden üretebileceği kaynakları sağlaması dolayısıyla da önemlidir.

İNŞAAT ÜRETİMİNİN YAPISI, İNŞAAT SEKTÖRÜNÜN DİĞER SEKTÖRLERLE BAĞLANTISI, KAPİTALİZMİN TESİSİNDEKİ YERİ VE KENDİ İÇİNDEKİ ÖZGÜNLÜKLERİ ÜZERİNDEN İNCELENEBİLİR. İnşaat sektörü, sabit sermayenin üretimi için gerekli tüm altyapıyı, sabit sermayenin de bir kısmını içeren üst yapıyı, emek gücünün yeniden üretiminin mekânı olarak konut ve bağlantılı mekânsal yapıları ve yine tüketim sürecinin geçtiği mekânı üretmektedir. İnşaat sektörü sadece bir rant paylaşım aracı işlevi görmemekte, aynı zamanda bankalar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve diğer finans kuruluşlarını hareketlendirmekte, geri bağlantıları ile sabit sermaye ve ara mamulleri üreten farklı sektörleri beslemekte, emek yoğun yapısı dolayısıyla istihdamı tetiklemekte ve ileri bağlantıları üzerinden farklı sermaye işlevlerinin ihtiyaç duyduğu fiziksel mekânı üretmektedir.

İNŞAAT SEKTÖRÜ YAPISAL OLARAK DÜŞÜK ÖLÇEK EKONOMİSİNE SAHİPTİR. Seri üretimle birim ürün maliyetlerinin düşmesi mümkün değildir (Ünsal 2021). İnşaat sektörü altında özellikle gelişmiş ülkelerde konut üretiminin yapısını incelediği makalesinde Ball, düşük ölçek ekonomisi sebebiyle sektöre giriş ve çıkışların kolay olduğunu, bununla bağlantılı olarak da konut üretimi piyasasında çok sayıda üreticinin faaliyet gösterdiğini ifade etmektedir (Ball 2003).

Emek yoğun teknikler, arz yönünde yaşanan krizlerde üreticilerin esnek olabilmelerini sağlar. Yüksek rekabet ve sektöre giriş-çıkışların kolay olması dolayısıyla sektörün arz-talep döngüselliği yüksektir. Karlılığı etkileyen en büyük etmen ise arsa arzının kısıtlılığıdır. Girdi maliyetleri ve sektörün geri bağlantıları da fiyatlar üzerinde etkili olmaktadır. Konut üretimi açısından ülkelerin özgünlüklerinin bir bölümü bu girdi maliyetlerinin farkından kaynaklanmaktadır. Talep döngüsündeki artışlarda fiyatları kesebilecek küçük üreticilerin varlığı sermaye yoğun yatırımların önündeki en önemli engellerden biridir. Ball, konut stokunu belirleyen pratiklerin esnekliği ve farklı ülkelere ait kurumsal mekanizmaların çeşitli olmasını temel olarak bu yüksek döngüsellik ve düşük ölçek ekonomisi özelliğine bağlamaktadır (Ball 2003, 2006’dan aktaran Ünsal 2021).

İNŞAATLARIN YAPILACAĞI ARAZİLER, MEKÂNSAL OLARAK DEĞİŞMEYEN, SABİT UNSURLAR OLDUĞU İÇİN ARAZİ ARZININ KISITLI OLDUĞU YERLERDE TOPRAK SAHİPLERİ ARSA ARZI KONUSUNDA TEKELCI BİR GÜCE SAHİP

olabilmektedirler. Böyle bir durumda, konut üreticisi ve büyük arazi sahipleri yükselen maliyetlere karşı konut stokunu ayarlayarak çıktılarını kısıtlayıp alım-satım süreçlerinde karlılığı korumaktadırlar. Eğer arazi arzındaki engellemeler kalkar ve gayrimenkul müdahaleleriyle kentsel arazilerde sağlanan ekstra rant sürece daha fazla aktörü çekerse bu süreç değişmektedir. Türkiye örneğinde de Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ile 2000'lerin başından itibaren yürütülen süreç bu şekilde işlemiştir. Türkiye'de 2003'le birlikte gerçekleşen konut patlamasını, yukarıda anlatılan yapısal ilişkiler ve bu ilişkilerde özellikle arazi arzı konusunda devletin üstlendiği rol mümkün kılmıştır.

Son olarak, konut ve inşaat üretiminin emek yoğun bir süreç olması, emek gücünün sosyolojik yapısını yerel düzeyde önemli hale getirmektedir. Özellikle göç alan kentlerde, başkaca bir sermayesi olmaksızın kente gelenlerin istihdam için ilk tercihlerinden birisi inşaat ve konut üretimidir. Bunun sonucunda inşaat ve konut üretimi, göçle gelen nüfusun kentte ayakta kalma stratejilerinden birisi olmaktadır. Dolayısıyla göç ve hemşerilik ilişkileri de olumsal olmakla birlikte inşaat ve konut üretimini etkileyen yerel etmenlerden birisidir. Sonraki bölümlerde daha detaylı anlatıldığı gibi, Aydın'daki yerel konut üreticileri arasında böyle bir örneği gözlenmiştir.

Uluslararası Bağlam, Öne Çıkan Ulusal Mekanizmalar ve Yerel Etkileri

Türkiye'de inşaat sektörünün 2000'li yıllardaki yükselişini anlayabilmek için bu yükselişi mümkün kılan uluslararası ve ulusal bağlamın incelenmesi gerekir. Uluslararası bağlama bakıldığında, Türkiye'deki inşaat sektörünün özellikle 2001 krizi sonrası yükselişinin neoliberalizmin 1990'ların sonunda girdiği kurumsal kırılmayla örtüştüğü görülmektedir. Neoliberalizm, 1980'lerden itibaren IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazine Bakanlığı'nın uzlaştığı özelleştirme ve liberalizasyon süreçleri ile makroekonomik düzenlemeler üzerinden gelişmiştir. Ancak 1990'ların sonunda Dünya Bankası geç kapitalistleşen ülkeler için güçlü bir devletin düzenleyici varlığının önemini vurgulamaya başlamıştır. Dünya Bankası'nın 1997 tarihli raporunda, etkin bir devlet olmaksızın ekonomik, toplumsal ve sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olmayacağı ve devletin kalkınmanın tam merkezinde kolaylaştırıcı bir ortak role sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre devlet piyasalara alternatif olarak değil, piyasaları tamamlayıcı bir aktör olarak düşünülmelidir. Özetle neoliberalizmin bu ikinci döneminin ön plana çıkan yönü Washington Muta-bakatı ile açılan alanlarda gelişen kapitalist ilişkilerin kurumsallaştırılmasıdır. Öte yandan bu kurumsallaşma hamlesi için tek tip bir reçete olmadığı, ülkelerin kendi kurumsal ve ekonomik dinamiklerinin bu süreci belirlemesi gerektiği de belirtilmiştir. Doğru (2016), 2001 krizinden çıkışta Kemal Derviş öncülüğünde yapılan müdahaleler ve ardından gelen AKP iktidarının böyle bir uluslararası bağlama oturduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda oluşturulan ulusal mekanizmalarla Türkiye'de inşaat ve konut üretimi hızla artmış ve dönemin konut politikalarında

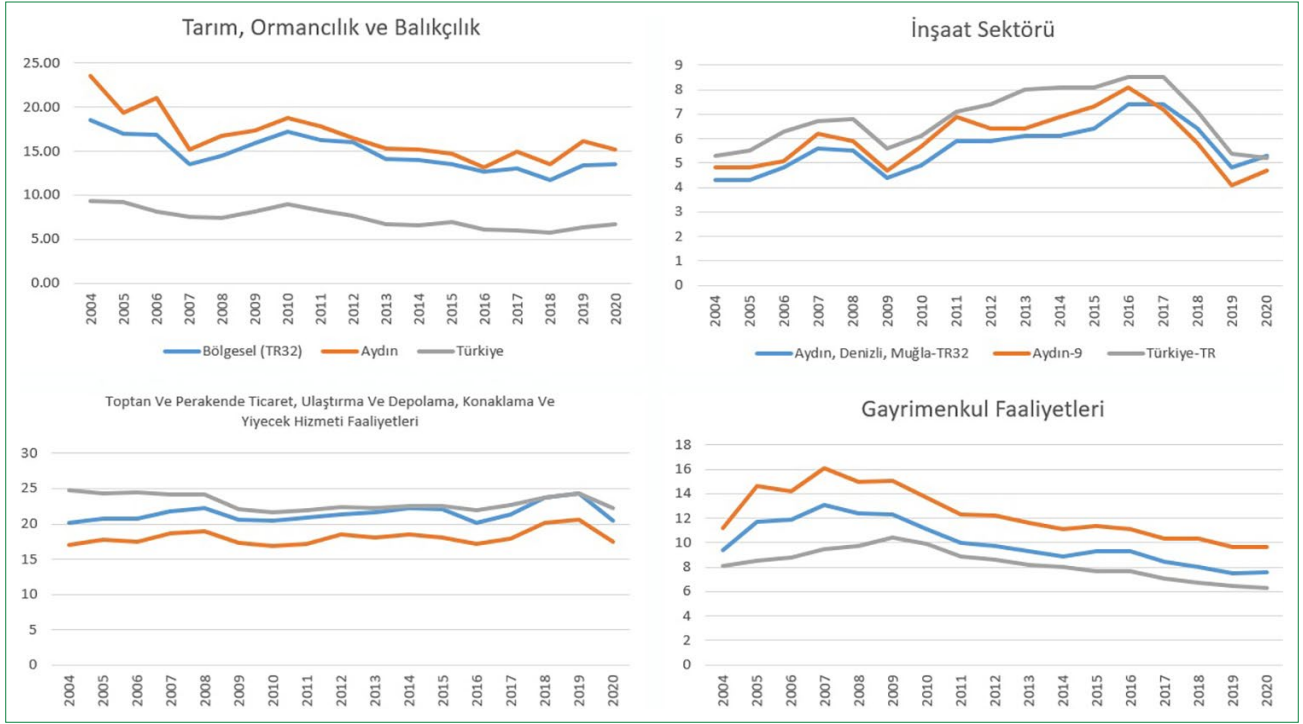
belirleyici olmuştur. Bu çerçevede 2003 yılında TOKİ'nin yetkilendirilerek canlandırılması 2001 krizinin aşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Erol da 2001 sonrası dönemi 2002–2007 ve 2010–2014 alt dönemlerine ayırmakta, ilk dönemde konut tüketimi ve finans bağlantısını, ikinci dönemde devletin bu yeni düzenleyici rolünü vurgulamaktadır (Erol 2019).

Yeşilbağ'ın (2020) belirttiği gibi, Türkiye'de inşaat sektöründe yaşanan büyüme yabancı sermaye girişiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu durum Türkiye'nin inşaatta uluslararası finansal faaliyetler ve sermaye hareketlerine bağlı olduğunu göstermekte ve bu açıdan bir kriz dinamiğine işaret etmektedir. Gerçekten de 2010'lu yıllarda inşaat ve konut sektöründeki ikinci yükseliş dönemini etkileyen uluslararası bağlamdaki en önemli kırılma, 2008'deki küresel finansal kriz ve bunun sermaye hareketleri üzerindeki etkisi olmuştur. 2007'de ABD'de başlayarak küresel çapta hızla yayılan küresel finansal kriz gelişmiş ülkelerde inşaat sektöründe durgunluk ve konut fiyatlarının düşmesi gibi sonuçlara yol açarken kaçan sermaye özellikle BRICS ülkeleri ve benzerlerinde inşaat yatırımlarının yoğunlaşmasına sebep olmuştur. 2008 krizinin etkisiyle konut fiyatları düşmüş, inşaat faaliyetleri durmuş, konut edinme süreçlerinde sorunlar yaşanmaya başlamış ve ipotekli konut kredisi koşulları daralmıştır. Türkiye'de 2008 krizinin etkisiyle 2009'da ufak bir duraklama yaşansa da kaçan sermaye kısa süre içerisinde ülkeye tekrar giriş yapmıştır.

Özetle Türkiye'de devletin bir dizi mekanizmayla inşaat sektörü içinde doğrudan bir aktör olarak devreye girdiği 2000'li yıllar, 1990'ların sonunda neoliberal politikalarda devletin önemini vurgulayan ve kurumsallaşma adımı olarak adlandırılacak süreçle paralel yürümüştür. Türkiye'de inşaat sektörü 2001 sonrasında ekonomideki birikimin tetikleyicisi olarak görülmüştür. Bu süreçte yukarıda özetlenen uluslararası bağlam kapsamında çeşitli ulusal mekanizmalar geliştirilmiş ve devlet inşaat ve konut piyasasında en önemli aktör haline gelmiştir.

Aydın inşaat sektörünün gelişimine bakıldığında, üretim ve gelir düzeylerinin iniş-çıkışları bakımından Türkiye genelindeki eğilimlerle örtüştüğü, bunun yanında örneğin TOKİ'nin sınırlı etkinlik göstermesi gibi kimi özgüllükler taşıdığı ve gayrimenkul faaliyetleri açısından hem bölgesel hem de ulusal düzeyde Türkiye ortalamasının üstünde seyrettiği görülmektedir.

Şekil 1'de Aydın'da yıllara göre sektörel GSYH'nın değişimi görülmektedir. Aydın tarihsel olarak tipik bir tarım ve ticaret kenti olarak bilinmektedir. Tarımsal GSYH'sı bölgesel olarak Muğla ve Denizli'nin üstünde, Türkiye'nin ise yıllık ortalamasının 2,5 katı büyüklüğündedir. Ancak 2004 yılı itibarıyla hızlı bir düşüşe geçen tarımsal üretim yerini ticaret, ulaştırma, depolama, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerine bırakmıştır. Madencilik sektörü bölgesel ve ulusal düzeyde ortalamanın altında olmakla birlikte 2010 yılıyla beraber hızlı bir yükselişe geçmiştir. Aydın'da inşaat sektörünün GSYH içindeki yeri ise bölgesel olarak Denizli ve Muğla'dan daha büyüktür. Türkiye

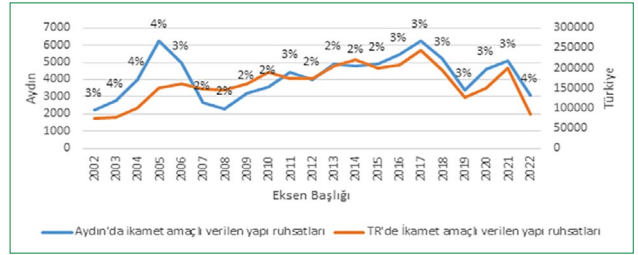
Şekil 1. Türkiye, TR32 bölgesi ve Aydın'da sektörel GSYH'nın tarihsel değişimi.

GSYH: Gayri safi yurt içi hasıla.

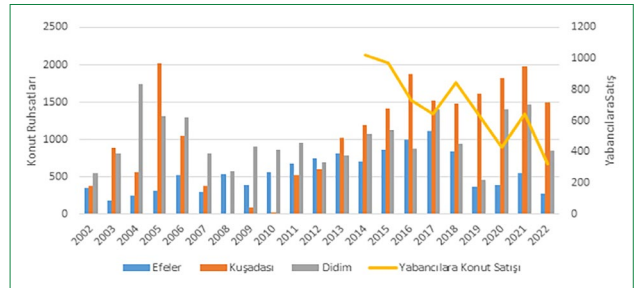
ortalamasını ise 1 puan geriden takip etmektedir. Gayrimenkul sektörünün genel GSYH içindeki oranı düşmekteyken, inşaat sektörü de 2016 itibariyle hızlı bir düşüşe geçmiştir.

Şekil 2'de Türkiye ve Aydın'da 2002 yılından bu yana verilen konut ruhsat sayıları görülmektedir. 2002'de başlayan yükseliş, 2001 krizinden çıkışı ifade etmekte ve Türkiye'deki konut ruhsat verileriyle paralel ilerlemektedir. 2008 yılındaki daralma 2007 krizini işaret etmektedir. 2008 sonrasındaki yükseliş de Türkiye grafiğiyle uyumlu şekilde ilerlemektedir. 2008'deki yükselişin diğer bir sebebi, 2007 yılında çıkan konut kredisi kanunudur. 2017'de başlayan döviz krizi ile 2019'da gerçekleşen daralma rahatlıkla izlenebilmektedir. Bu açıdan Aydın inşaat sektörünün GSYH ve konut ruhsatları açısından Türkiye ile paralel bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

Şekil 3'te Aydın ilçelerinde verilen konut ruhsat sayıları görülmektedir. Konut ruhsatlarının en fazla olduğu ilçeler sırasıyla Kuşadası, Efeler, Nazilli ve Söke'dir. Kuşadası ilçesi, yapı çevre makroformu açısından bölgedeki en geniş yerleşim birimi olmanın yanı sıra, tarihsel olarak gelişen turizm sektörü dolayısıyla konut sektörü açısından ulusal ve uluslararası piyasalarda ön plana çıkmıştır. Efeler ilçesi İzmir, Denizli, Muğla illerini bağlayan Aydın ilinin merkez konumunda kaldığı için genişleşmiş ve tarihi il merkezi olmanın avantajlarına erişmiştir. Nazilli ilçesi yerel ölçekte sanayi ile ön plana çıkmakta ve Denizli ile olan bağlantıyı sağlamaktadır. Söke ilçesi ise Kuşadası'nın çekim merkezi altında kalan, geleneksel tarımsal üretimin sürdüğü,

Şekil 2. Türkiye ve Aydın'da yıllara göre verilen ikamet amaçlı yapı ruhsatları.

Şekil 3. Aydın'da çalışma kapsamındaki ilçelere ve yıllara göre konut ruhsat sayıları.

bölgede konut sektörünün en az yoğunluklu yaşandığı ve son dönemdeki inşaat dalgalanmasından en geç etkilenen ilçedir.

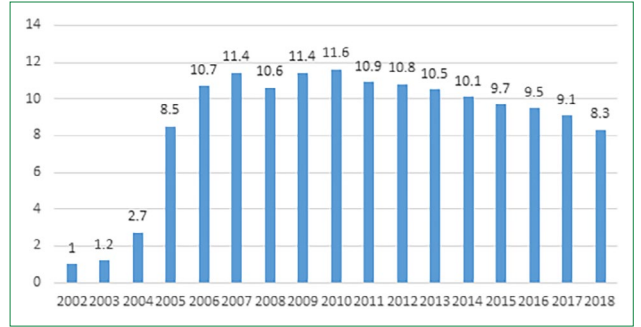
2000'lerin başından itibaren Türkiye'de konut üretimindeki artışın en önemli mekanizmalarından biri TOKİ olmuştur. 1984 yılında kurulan TOKİ, 2003 yılıyla birlikte hükümet tarafından

farklı yetkilerle donatılarak merkezileştirilmiş, böylece özel sektörle birlikte hareket ederken onu kontrol eden bir konut üretim sistemi oluşturmuştur. 2000'ler boyunca çıkarılan bir dizi yasa değişikliğiyle TOKİ yerel yönetimlerin yetkilerini de aşacak nitelikte bir güç elde etmiş ve neredeyse bakanlık kadar yetkin bir niteliğe kavuşmuştur (Özdemir Sarı ve Aksoy 2016). TOKİ toplu konut ihalelerindeki dağıtım rolüyle aynı zamanda devletin ekonomik güç ilişkileri bağlamında kullandığı politik bir araç olagelmıştır (Yeşilbağ 2016). Doğru (2016) TOKİ'nin bu özellikleriyle konut üretimindeki kapitalist üretim ilişkilerini ulusal ölçekte yayarak devletin hakim sınıflar ile kurduğu ilişkiler açısından da kullanışlı bir kurum olduğunu belirtmektedir.

TOKİ'nin Aydın'da 2005 yılından bu yana 11 ilçede toplam 24 projeye başladığı tespit edilmiştir. Bu projelerden 12'si hala inşaat aşamasında, biri ise ihale aşamasındadır. Bunlardan 2006, 2008 ve 2009 tarihlerinde başlayan üçünün hala inşaat aşamasında olması dikkat çekicidir. İhaleleri alan şirketler, Aydın'daki yerel konut üreticileri değil ulusal çapta faaliyet gösteren şirketlerdir. 2005–2022 arasında 24 projeye başlandığı düşünüldüğünde Aydın'ın TOKİ faaliyetleri açısından çekici bir bölge olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Kuşadası gibi ulusal ve uluslararası konut piyasası açısından yerel öneme sahip bir yerleşimde TOKİ projesinin olmaması dikkat çekicidir. Yerel konut üreticileri, konut piyasasını devlet müdahalesiyle şekillendiren TOKİ ve TOKİ'den ihale alan şirketlerin aktif olduğu bir ortamda, Aydın'da onların fazla müdahil olmadığı alanlarda hareket etmişlerdir.

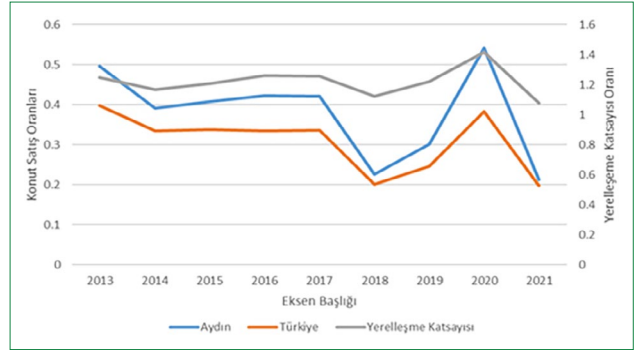
Bu dönemde inşaat sektörünün yükselişini tetikleyen ikinci bir mekanizma ise kentsel dönüşüm süreçleridir. Açılan yeni konut alanları dışında, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye'deki şehirler saçaklanarak büyümeleriyle kent merkezinde kalan yüksek rant potansiyeline sahip alanların yeniden piyasaya açılması tartışılmaya başlamıştır (Türkün 2014). Kentsel dönüşümü düzenleyen kanunların son aşamasını ise 2012'de yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'dur. 2019'da 6306 sayılı kanunda yapılan bir değişiklikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı riskli ilan edilen yapıların mülkiyetini kamulaştırma veya acele kamulaştırma yapmaksızın kendi üzerine alma hakkı kazanmıştır. Özellikle 6306 sayılı kanun uygulamalarına bakıldığında, yasanın çıktığı 2012'den bu yana Aydın'da Bakanlar Kurulu Kararı ile üç adet riskli bölge ilanı yapılmıştır (Resmî Gazete-18.08.2017; Resmî Gazete - 2 Mayıs 2013; Resmî Gazete-22.02.20217). Bu alanların üçünde de günümüz itibarıyla bir değişiklik yaşanmamıştır. Aydın'daki yerel müteahhitler ve konut sektörünün yapısı içinde mevcut kentsel çevredeki konut dokusunun değişiminden ziyade, yeni imara açılan alanlarda yapılan konut inşaatları daha belirleyici olmaktadır.

Konut üretimi ve tüketimini doğrudan etkileyen üçüncü bir mekanizma ise, konut üretim sürecini meta sermaye döngüsü üzerinden artıran ipotekli konut kredisi sistemidir.

Şekil 4. Türkiye'de ipotekli konut kredilerinin tüm kredilere oranı, BDDK verilerinden derleyen Aslan (Aslan 2018b).

BDDK: Bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu.

Şekil 5. Türkiye ve Aydın'da ipotekli konut satışlarının konut satışlarına oranı.

2007'de çıkarılan 5582 sayılı Konut Finansman Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile konut alımlarında uzun vadeli ve düşük oranlı faizle verilen ipotekli konut kredisi sistemi getirilmiştir. "Mortgage" olarak da bilinen, konut kredilerine dayalı finansman sistemini kurumsallaştıran kanun ile birlikte 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve farklı vergi kanunlarında değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır (Aydoğdu 2007). Özellikle 2001'den sonra kredileri alabilen kitle alt-orta gelir seviyelerine doğru kaymış ve yaygınlaşmıştır (Aslan 2018b, Ergüder 2015). 2001'den 2008'e giden süreçte kamu borçları oranı azalırken bireysel borçlanma artmıştır (Akçay ve Güngen 2016; Aslan 2018a). Yapılan çalışmalar, ipotekli konut kredisi alımları artarken ev sahipliği oranlarının özellikle 2014'ten itibaren düştüğünü göstermektedir (Aslan 2021) (Şekil 4).

Aydın'da ipotekli konut kredisi kullanım oranlarına bakıldığında ise Türkiye'deki kullanımdan ortalama 1.2 kat daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 5). 2014–2017 arasında Aydın'da konut kredisi kullanımı artarken Türkiye ölçeğinde sabit kalmıştır. Özellikle 2020'de 1.4 kat daha fazla artış görülmüştür. Aydın'daki konut üreticilerinin, meta sermaye döngüsü sürecinde ipotekli konut kredisi mekanizmasına doğrudan bağımlı oldukları anlaşılmaktadır.

Aydın örneğinde ön plana çıkan, toplamda çok büyük bir paya sahip olmadığı halde yerel düzeyde değişikliklere sebep olabilecek bir diğer mekanizma ise yabancılara konut satışıdır. 2000 ve 2008 arasında yapılan düzenlemelerle turistik alanlarda yabancılara toprak satışı Cumhuriyet tarihinin en yüksek miktarına ulaşmıştır. Özellikle turistik bölgelerde yabancılara yapılan konut satışları bölgedeki konut piyasasının belirlenmesinde etkin olmuştur. Yabancılara konut satışları, ilgili bölgenin ulusal ve uluslararası konut üreticilerine açılmasını sağlamıştır. Bu durum farklı bağlamlarda bu bölgelerdeki konut piyasalarının uluslararası krizlere karşı kırılabilirlik gösterdiği veya içsel krizlere karşı fırsat olarak kullanıldığı momentler oluşturmuştur. Örneğin Kuşadası'nda 2008'de konut üretimi dururken, Didim'de büyük bir düşüş yaşanmamıştır. Benzer şekilde 2018'de yaşanan döviz krizinden Kuşadası etkilenmemiş, Didim'de ise diğer ilçelerle birlikte duraklama yaşanmıştır. En çok satış yapıldığı yıllar sırası ile 2008 ve 2007'dir. Görür Tamer vd. (2010) de 1980–2008 döneminde 80.000'i geçen yabancılara mülk satışının yarısından fazlasının 2004–2008 arasında gerçekleştiğini belirtmektedir. Özellikle Ege bölgesindeki satışlar 2000'lerin başında hızla artmıştır. Birinci sırada Muğla, ikinci sırada İzmir ve üçüncü sırada ise Aydın gelmektedir. 1938–2008 arasında taşınmaz alımı yapan yabancı kişi sayısına bakıldığında Antalya ve Muğla'dan sonra Aydın üçüncü olarak gelmektedir. Aydın'ı en çok tercih eden yabancıların İngiltere uyruklular olduğu görülmektedir.

Şekil 6'da 2013 sonrasında Türkiye ve Aydın'da yabancılara yönelik konut satış sayılarının yıllık değişimi görülmektedir. 2018'de Aydın'da düşüş yaşanırken Türkiye'de ise 2017'de başlayan artış devam etmektedir. 2018–2019 yıllarında dövizde yaşanan değerlenme Türkiye ölçeğinde yabancılara satışı artırırken, aynı aralıkta Aydın'da yabancıların konut almayı nispeten daha az tercih ettikleri görülmektedir. Bu farklılık dışında Aydın'da yabancılara konut satışı Türkiye ile paralel ilerlemiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'de 2000 ve 2010'lu yıllarda inşaat ve konut üretiminin yükselişe geçtiği bağlamı tetikleyen mekanizmaların bir kısmı Aydın ilinde kısıtlı kalmıştır. TOKİ faaliyetleri ve kentsel dönüşüm süreçleri, Aydın'daki konut üretiminin esas bağlamını belirleyen mekanizmalar olmaktan ziyade, ulusal düzeyde mekanizmalardır. TOKİ projeleri yerel müteahhitler yerine ulusal çapta iş yapan şirketlerce gerçekleştirilse de bu durum inşaat sermayesinde bir merkezileşmeyi beraberinde getirmemiştir. TOKİ ve kentsel dönüşüm faaliyetlerinin kısıtlı olması, Aydın'daki kentsel rant potansiyeli ve benzeri çekici olabilecek etmenlerin düşük olmasıyla açıklanabilir.

Turizm dolayısıyla daha fazla kentsel rant potansiyeli taşıyan Didim ve Kuşadası'nda ise yabancılara konut satışlarını artıran mekanizmalar daha etkili olmuştur. 2001 krizinden çıkışta Didim ve Kuşadası'nda kredi borcu olan yerel konut üreticileri iflas ederken konut satışları hızla artmış, düşen konut fiyatlarıyla piyasadaki uluslararası aktörlerin sayısı artmıştır.

Şekil 6. Türkiye ve Aydın'da yıllara göre yabancılara konut satışı.

2004'te yabancılara konut satışında yaşanan yapısal değişim Didim ve Kuşadası'nda verilen konut ruhsat sayılarına yansımıştır. 2007 krizinde Didim'de konut üretimi devam ederken Kuşadası'ndaki inşaatlar tamamen durmuştur. Kuşadası'ndaki konut piyasası yabancıların konut alımlarına daha bağlı bir seyir izlemiş, bu sebeple uluslararası bağlamda yaşanan sarsıntılara karşı daha kırılabilir olmuştur. Öte yandan 2018'de yaşanan döviz krizi ile Kuşadası'daki konut inşaatları hızlanmıştır, ancak Didim'de bu krizin 2019'daki yansıması olarak konut üretiminde ciddi bir düşüş olmuştur. Döviz değerindeki artış Kuşadası'nda konut üretiminin artmasına, Didim'de azalmasına sebep olmuştur. Bu durum Kuşadası'nda dövizle üretim yapan yatırımcıların göstergesidir. Didim'de ise inşaat girdilerinde dövize bağımlı yerel üretimin daha hakim olduğunu göstermektedir. Kuşadası, ulusal finansal sarsılmalara karşı daha dayanıklıyken, Didim ulusal çaptaki sarsıntılara karşı daha kırılabilir. Ayrıca konutların satışında ipotekli konut kredisi kullanımının Aydın'da Türkiye ortalamasından yüksek olması, burada yerel müteahhitlerin doğrudan faydalanabildikleri ikinci bir mekanizma olmuştur.

Aydın'da Yerel Konut Üreticileri ve Konut Sektörünün Yapısı

Çalışma kapsamında Aydın Ticaret Odası, Aydın Sanayi Odası, Kuşadası Ticaret Odası ve Söke Ticaret Odası'ndan alınan verilerle birlikte, TÜİK verileri, çeşitli haritalar ve uydu görüntülerinden yararlanılmıştır. İlgili ticaret ve sanayi odası yetkilileriyle yapılan görüşmelerde inşaat sektöründeki aktörlere dair bilgiler alınmış, bu bilgiler alanda görüşülecek şirketlerin seçiminde önemli rol oynamıştır.

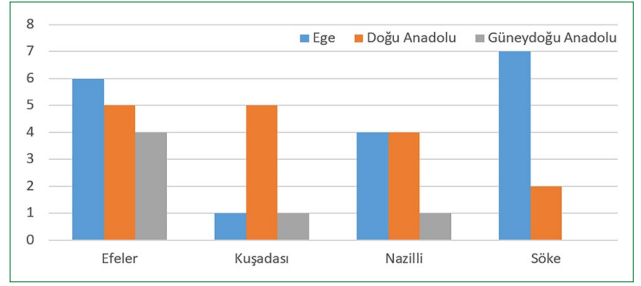
İlk saha çalışması 2015 yılının Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında ve 2016 yılının Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilmiştir. 2019'da ise saha ikinci kez ziyaret edilmiş ve daha önce temas edilen şirketlere dair bilgiler güncellenmiştir. Şirketlerle anket ve derinlemesine mülakatlar yapılmış, görüşmenin mümkün olmadığı bazı şirketlere dair bilgilere kamusal kaynaklardan ve diğer şirketlerin anlatımlarından yararlanılarak ulaşılmıştır. Şirket yetkililerinin yanında, belediye yetkililerine de çalışma alanının imar durumu, güncel problemleri ve kurumsal olarak inşaata dair politikaları sorulmuştur.

Çalışmaya konu olan yerleşimlere mekânsal olarak girilen andan itibaren yeni inşaat alanlarının fark edilmemesi oldukça zordur. En yüksek binaları 6–7 kattan oluşan bu yerleşimlere giriş yapılan ana arterlerden, uzaktan da olsa yeni inşaatların mekânsal organizasyonunu görmek mümkündür. Kuşadası bu açıdan bir istisnadır. Kuzeyden güney doğrultusunda şehre ulaşan çevre yolunun doğu tarafındaki hareketlilik araştırmacının gözünden kaçmasa da bu yerleşim diğer yerleşimlere göre fiziksel olarak -hem topografik açıdan hem de yapı fizik mekân açısından- çok daha girifttir. Kuşadası ayrıca yapı çevre makroformunun diğer ilçe merkezlerine nazaran daha geniş bir alana yayıldığı bir yerleşimdir. Bu nedenle araştırma kapsamı özellikle ilçenin kuzeyinde ve merkez mahallelerinde konuşlanmış müteahhitlerle kısıtlı tutularak Davutlar ve Güzelçamlı gibi güneydeki kentsel yoğunluk alanlarına girilmemiştir. Nazilli’de de yeni inşaat alanları, şehrin ilk bakışta algılanmayan, çevre yolunun uzağında, yerleşimin kuzey sınırında belirgindir. Öncelikli şirket tespitleri, bahsedilen yeni inşaat alanlarındaki keşif ve gözlemlerle mümkün olmuştur.

Araştırmada kartopu yöntemi kullanılmıştır. Ticaret odası verileri ve şirketlerin internet siteleri üzerinden yapılan araştırmalarla desteklenen şirket isimleri çıkarılmıştır. Efeler’de tespit edilen 16 şirketten 14’üyle, Kuşadası’nda tespit edilen 10 şirketten 9’uyla, Söke’de tespit edilen 10 şirketin ve Nazilli’de tespit edilen 10 şirketin tamamıyla görüşmek mümkün olmuştur. Görüşülen şirket temsilcilerine kurucular, ortaklar, şirketin kısa tarihi, ortalama çalışan işçi sayıları, yapılan işlerin nitelikleri ve coğrafi konumları, kullanılan inşaat malzemelerinin tedarik edildiği şirketler ve mevkileri, 2001 ve 2007–2009 kriz süreçlerinden etkilenme durumları, alt yüklenicilik ilişkileri ile ilgili sorular sorulmuştur. Yüz yüze görüşülüp derinlemesine mülakat yapılamayan şirketlerle ilgili bilgilerin bir kısmının faaliyetlerine ticaret sicil gazetesinden ve yerel gazetelere ait internet siteleri gibi çeşitli kaynaklar üzerinden ulaşılabilmektedir. Böylesi durumlarda, görüşme yapılabilen şirketlerin görüşme yapılamayan şirketlere dair verdikleri bilgilerden de yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında, şirket isimleri şirketin aktif olduğu ilçenin baş harfi ve görüşülme sırasına göre kodlanmıştır.

Şirketlerin Kuruluş Öyküleri

Türkiye inşaat sektöründe özellikle 1980’lerde ve 2000’lerde ivme kazanan büyümenin bir yansıması olarak, ekonomisi ağırlıklı olarak turizm ve tarım sektörüne dayalı olan Aydın’da da çok sayıda inşaat şirketi kurulmuştur. Aydın’daki inşaat şirketlerinin önemli bir kısmı 2000’li ve 2010’lu yıllarda kurulmuştur. Şirket mülakatları ve Ticaret Sicil Gazetesi verilerine göre, tespit edilen şirketlerin 1 tanesi 1960’lı yıllarda 4 tanesi 1980’li yıllarda, 10 tanesi 1990’lı yıllarda, 15 tanesi 2000’li yıllarda ve 16 tanesi ise 2010’lu yıllarda resmi kuruluşlarını gerçekleştirmiştir. Resmi kuruluş tarihleri temel alındığında, Aydın’daki en eski inşaat şirketlerinin Efeler ve Kuşadası’nda bulunduğu görülmektedir.

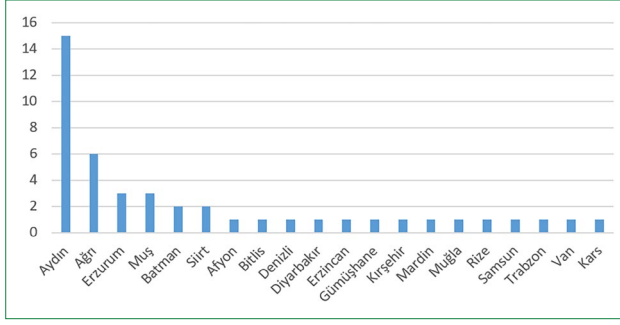

Şekil 7. İlçelere göre inşaat şirketlerinin kurucularının bir nesil öncesinin kökenleri.

Şirket kurucularının sektörde çalışmaya başlama tarihlerine bakıldığında, 1980’lerde gerçekleşen hızlı yükselişin esas kaynağının Efeler olduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir sebebi Efeler’in il merkezi olmasından ötürü sahip olduğu olanaklardır. Kuşadası’nda 1960’lardan beri sektörde olan iki köklü şirket (K3, K7) bulunmakla beraber inşaat sektöründe aktif olanların çoğunun 1990’lı ve 2000’li yıllarda sektöre girdikleri görülmektedir. Söke’de aktif olan şirketlerin kurucuları ise çoğunlukla 2000 ve 2010’lu yıllarda sektöre girmişlerdir. Bunun sebebi, Söke’nin diğer ilçeler arasında en yeni gelişme alanlarına sahip olmasıdır. En genç şirketler ise Nazilli’de yoğunlaşmıştır.

İncelenen şirketlerin kurucularının bir nesil önceki kökenlerine bakıldığında, Aydın kökenli olan 15 şirket dışında kalan 30 şirketin kurucularının 19 farklı ile dağıldığı görülmektedir (Şekil 7). Öncelikle yerel müteahhitlerin kökenlerindeki bu çeşitlilik dikkat çekicidir. Aydın ilinde yaşayan başka il nüfusuna kayıtlı kişilerin Aydın’a kayıtlı kişilere oranı %55 civarındayken, yerel müteahhitler arasında ise Aydın ili dışında kayıtlı olan müteahhitlerin sayısı Aydın iline kayıtlı olan müteahhitlerin iki katıdır. Dolayısıyla müteahhitlerin kayıtlı oldukları illerin çeşitliliği, Aydın’daki toplam nüfusun kayıtlı olduğu il çeşitliliğinden çok daha fazladır. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, inşaat ve konut sektörü sermayeden ziyade emek yoğun bir üretime dayanmaktadır. Bölgedeki yerel konut üreticisi müteahhitlerin sabit sermaye yatırımları yok denecek kadar azdır. Sektörde sabit sermaye yoğunluğunun olmaması sektöre giriş çıkışları kolaylaştırmaktadır. Bu durum, tarihsel süreç içerisinde Aydın’a farklı illerden gelen nüfusun geçirmek için emek gücünün yoğun olduğu inşaat sektörünü tercih etmelerine sebep olmuş olabilir. Müteahhitlerin kökenlerindeki çeşitlilik bunun bir göstergesidir.

İncelenen şirketlerin kurucularının bir nesil önceki kökenlerine bakıldığında ön plana çıkan ilk altı il sırasıyla Aydın (15), Ağrı (6), Erzurum (3), Muş (3) ile Siirt (2) ve Batman (2) olmuştur (Şekil 8). Bir diğer deyişle, bölgesel olarak incelendiğinde çoğunluğu Ege bölgesi kökenli kurucular oluştururken, ikinci olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. 2010’lu yılların ortalarında Aydın iline bağlı dört ilçenin gelişme konut alanlarında aktif inşaat şirketlerinden rastgele seçilen örneklem içinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kökenli şirketlerin çoğunluğu dikkat çekicidir.

Şekil 8. Şirketlerin kurucularının bir nesil öncesine göre kökenlerinin illere dağılımı.

İnşaat şirketlerinin kurucularının kökenleri ile sektörde çalışmaya başlama yılları ve şirketlerinin resmi kuruluş yılları karşılaştırıldığında, Ege bölgesi kökenli müteahhitlerin çoğunlukla sektöre doğrudan kendi şirketlerini kurarak girdikleri görülmektedir. 1990'lı, 2000'li ve 2010'lu yıllarda sektörde çalışmaya başlayan müteahhitler aynı dönemlerde kendi şirketlerini kurmuşlardır. Bu müteahhitler, turizm, tarım, sanayi ve ticaret gibi farklı sektörler üzerinden elde ettikleri birikimi inşaat sektörüne aktarmışlardır. İnşaat üretimi emek yoğun bir üretim sürecine dayandığı için sektöre görece düşük sermaye eşikleriyle girilebilmesine olanak sağlamakta, öte yandan sermaye birikiminin düştüğü dönemlerde birikimin geniş tabana yayıldığı alternatif yatırım alanlarından biri olmaktadır (Gülöksüz 2012).

Müteahhitlerin kökenlerine dair genel çeşitlilik arasında ön plana çıkan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenli şirketler; sektöre giriş ve kuruluş hikayeleriyle birlikte ele alındığında yerel müteahhitler arasında farklı bir örüntü ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, bu kişilerin inşaat sektörüne giriş tarihleri ile resmi şirket kuruluş tarihleri arasında uzun bir zaman dilimi vardır. Yapılan saha çalışması, 2000'li ve 2010'lu yıllarda resmi olarak yeni kurulan bu şirketlerin kurucularının 1970'lerden beri sektörde faaliyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Görüşme yapılan şirketlerin azımsanmayacak bir bölümü, 1960'larda ya da 1970'lerde Aydın'a gelen ve şehre tutunabilmek için inşaat sektörü piramidinin alt ve orta kademelerinde faaliyet gösteren kişilerce kurulmuştur. Bu dönemde sektöre aşağı kademelerden girip sonraki yirmi yıl boyunca edindikleri deneyimler sonucu 1990'lı yıllarda farklı şirketlerin alt yüklenicisi olarak müteahhitliğe başlayan ve 2000'li yıllarda kendi inşaat şirketini kuran müteahhit profili oldukça yaygındır. Bu profilin yaygınlığı, Aydın'da kente yönelen göç ve hemşerilik ilişkilerinin inşaat ve konut sektörünü belirleyen olumsal bir etmen olduğunu göstermektedir. Bu yaygınlığın en önemli sebebi konut üretiminin emek yoğun yapısı ve ucuz işgücü ihtiyacıdır.

Bu durum, Efeler'deki E1 şirketinin kurucusunun oğlu ve aynı zamanda ortağı ile yapılan mülakata şöyle yansımıştır:

...Van'dan gelme. Adıyaman'dan gelen, Muş'tan gelen, Van'dan gelen, Ağrı'dan gelen. Buraya geliyorlar, bir şekilde müteahhit oluyorlar. Eskiden, hazır beton yokken, meşhur bir tane Kürt Hasan

Kahvesi diye bir kahve vardı merkezde, onun kenarında çay içerlerdi bunlar. Hatırlıyorum hepsi babamın eski ustaları bunlar. Sıvacı ustaları, demirci ustaları. "Kum lazım" diyorsun, römorkun üstünde kum var, kendisi oturur, "bunu mu istiyorsun, bunu mu istiyorsun?"; kaba mı, ince mi onu bile bilmiyor adam. Bunlar büyük müteahhit oldu sonradan.

Efeler'de yapılan inşaat miktarı açısından en fazla beyanı veren E4 şirketinin muhasebecisi ile yapılan mülakatta da şirket kurucuları ile ilgili şunlar ifade edilmiştir:

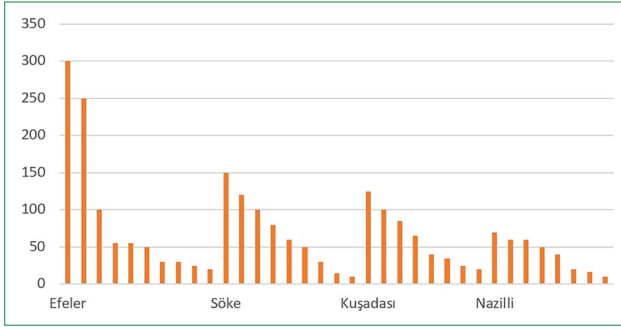
77 yılında gelmişler Aydın'a Siirt'ten. İlk önce ... Bey kendisi, Siirt'ten İstanbul'a gelmiş. Türkçe falan bilmeden, 13 yaşındayken. Oralarda inşaatlarda falan çalışmaya başlamış. Amele olarak. O şekilde başlamış inşaat işine. Daha sonra İstanbul'da 3-4 yıl yaşadıkdan sonra ailesi, babası, diğer kardeşleri falan geliyor Aydın'a. Diğer akrabaları. Onlar geldikten sonra o da burada başlıyor. Ameleydi zaten, ben tanıdığımda da taşeronluk yapıyordu. Yani bir müteahhit yanında normal taşeron olarak anlaşmalı çalışıyordu. Daha önce de bir inşaat firması vardı, orada taşeronluk yapardı. Oradaki inşaatları yapardı kardeşleriyle birlikte.

Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu kökenli şirket kurucularının ticaret odalarında kayıtlı oldukları ilçelere veya ofislerinin kurulu olduğu ve aktif inşaat faaliyetlerinin devam ettiği ilçelere bakıldığında çoğunluğu Aydın'lı olan Ege kökenli şirketlerin özellikle Söke'de ön plana çıktığı görülmektedir. Sırasıyla Efeler ve Nazilli'de yoğunlaşan Ege kökenli şirketler Kuşadası'nda bir tanedir (K6). Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli şirketlerin ise özellikle Efeler (9), Kuşadası (6) içinde ön plana çıktığı görülürken, Nazilli'de 5 ve Söke'de 2 şirket bir nesil öncesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli olduklarını belirtmiştir (Şekil 7).

Şirketlerin Konut Üretim Kapasiteleri

Şirketlerin üretim kapasitelerinin anlaşılabilmesi için son yıllarda gerçekleştirilen inşaat projelerinde çalışan işçi sayıları, inşaatların büyüklüğü ve niteliği değerlendirilmiştir. Tüm bu veriler incelendiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli şirketlerin yoğunlukta olduğu Efeler'in ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışan sayıları, şirketlerin o esnada yaptıkları inşaatların büyüklüğünü ve şirketin operasyon kapasitesini göstermesi açısından önemlidir. Bu veriyi ortaya koyabilmek için, görüşülen şirketlerin kayıtlı oldukları sanayi ve ticaret odaları veya vergi dairelerindeki kayıtları araştırılmıştır. Ancak inşaat sektöründeki örgütlenmede alt yüklenicilik ilişkisinin yoğun olduğu düşünüldüğünde bu kayıtların toplam çalışan sayısını yansıtmaması

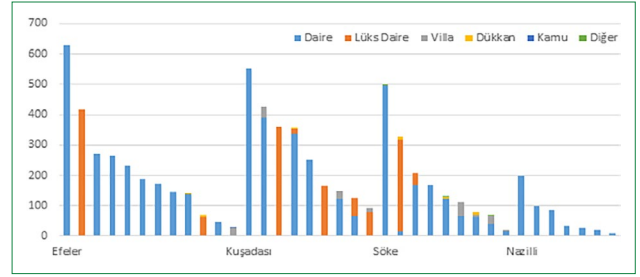
Şekil 9. İlçelere göre şirketlerde çalışan işçilerin sayıları, her kolon bir şirketi göstermektedir.

beklenemez. Çalışan kapasitesinin anlaşılabilmesi için saha çalışmasında o sıradaki aktif şantiye ve bürolarda çalışan toplam işçi sayısı araştırılmıştır. Şirket sahiplerinin ifade ettiği işçi sayısı, sadece ana yüklenicilerin değil, alt yüklenici şirketlerin de bünyesinde çalışan işçileri kapsamaktadır.

Çalışan işçi sayısına dair bilgi veren şirketlerin 8'i 100 ile 300 arası, 12'si 50 ile 100 arası, 11'i ise 50'den az işçi çalıştırdıklarını ifade etmiştir. Şirketlerin çalıştırdıkları işçi sayılarına bakıldığında 100–300 arasında işçi çalıştıran şirketlerin özellikle Efeler ve Söke'de yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 9). Bu durumun sebeplerinden biri, merkezi Efeler'de olan şirketlerin diğer ilçelere açılabilme potansiyelleridir. Söke'nin ön plana çıkması ise muhtemelen o dönemde en aktif inşaat sahalarının Söke'de yer alıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Kaba inşaat sonrasında taşeron kullanım alışkanlığı en yüksek olan bölge ise Söke'dir. Bu açıdan bakıldığında, şirketlerin yeni olması ve taşeron kullanım alışkanlıklarına rağmen inşaat üretim sürecinin yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Şirketlere tamamladıkları veya aktif olan son beş projelerinin büyüklükleri ve nitelikleri sorulmuştur. Şirket temsilcilerinin tercih ettiklerini belirttikleri kategoriler sistematik hale getirilerek değerlendirilmiştir. Temsilcilerin konut nitelikleri için kullandıkları "daire", "lüks daire", "dubleks", "tripleks", "villa" gibi belirli değişkenler olmaksızın birbirleriyle karşılaştırılması mümkün olmayan nitelikteki yapılar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Altyapı yatırımları, kamu kurumları, iş hani, akaryakıt istasyonu gibi farklı kullanım kategorilerinden verilen cevaplar da yine ayrı olarak kaydedilmiştir.

Görüşülen şirketlerin tamamladıkları veya devam eden son beş projelerindeki birim yapı sayıları, nitelikleri ve ilçelere dağılımlarına bakıldığında en büyük ölçekte inşaat üretimi yapan şirketlerin Efeler ve Kuşadası'nda yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 10). Lüks daire ve villa inşaatı yapan şirketler ise Kuşadası'nda yoğunlaşmıştır. İlçeler inşaat şirketlerinin bağlı oldukları ticaret odasını ve yönetim birimlerinin ve satış ofislerinin olduğu, görüşmelerin yapıldığı yeri göstermektedir. Elbette görüşülen şirketlerin yaptıkları projelerin farklı ilçelerde olduğu durumlar vardır, ancak çoğunlukla operasyonel kapsamaları

Şekil 10. Yapılan birim inşaat sayılarının nitelikleri ve ilçelere göre dağılımı.

buldukları ilçeye sınırlıdır. İlçelerin birbirlerine olan coğrafi yakınlıklarından dolayı Efeler'de kurulu bir şirketin Kuşadası çeperlerinde veya Kuşadası'nda kurulu bir şirketin Söke'nin yeni gelişim alanlarında aktif şantiyeleri olabilir. Ancak yaygın olan durum şirket projelerinin genelde aynı ilçede yer almasıdır.

Efeler'de en aktif olduğu söylenen iki büyük şirketle (E15, E16) görüşme yapmak mümkün olmadığı için bu şirketlerin bazı bilgileri istatistiklere yansımamaktadır. Örneğin işçi sayıları ve birim inşaat büyüklükleri gibi sorularda bu şirketlerin bilgileri yoktur. Buna rağmen çalıştırılan işçi sayıları ve inşaat büyüklükleri açısından Efeler ön plana çıkmaktadır. Bu şirketlerden birinin kurucusu Ağrı (E16), diğerinki Nazilli (E15) kökenlidir. İnşaat miktarıyla ilgili istatistiklere girmeyen diğer bir şirket ise yine Efeler'de faaliyet gösteren ve konut inşaatı dışında hastane, otogar, kolej gibi kamu binaları inşaatları ile yurt dışında inşaat yapan bir şirkettir (E10). Bu şirket operasyonel kapasite açısından ağırlıklı olarak Aydın'da faaliyet gösteren fakat Güneydoğu ve İç Anadolu Bölgeleri ve Irak'ta projeler tamamlamış olması açısından diğer iki şirketten farklı bir ligde ve onlardan daha büyük olarak kabul edilebilir. Bu şirketin kurucusu Diyarbakır kökenlidir. Saha çalışmasında ön plana çıkan en büyük üç şirket bunlardır.

Konut Üretim Sürecinde Tercih Edilen Yöntemler

İnşaat sektöründe yer alan ana aktörler, yatırımcı ortak, işletmeciler ortak, arsa sahibi ve ana yüklenici şirket olarak detaylandırılabilir de çalışma yapılan alandaki inşaat hacminin nicel küçüklüğü sebebiyle bu çalışmada sektörün aktörleri, ana yüklenici şirket ve arsa sahibi olarak sadeleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı dört ilçede faaliyet gösteren yerel müteahhitlerin önemli çoğunluğu konut üretimiyle uğraşmaktadır. Bölgedeki konut projelerindeki üretici aktörler de ana yüklenici şirketle yatırımcı ortak olarak kabul edilebilecek arsa sahipleridir. Arsa sahipleri kat karşılığı yaptırılan inşaat sonrasında kendi hisselerini aldıktan sonra süreçle ilişkileri kesilmektedir. Tekeli'nin ifadesiyle, çalışma alanında arazi sahibiyile müteahhit ortaklığını gerektiren, küçük ölçekli örgütlenmelerle gerçekleşen bir konut sunumu söz konusudur (Tekeli 2012).

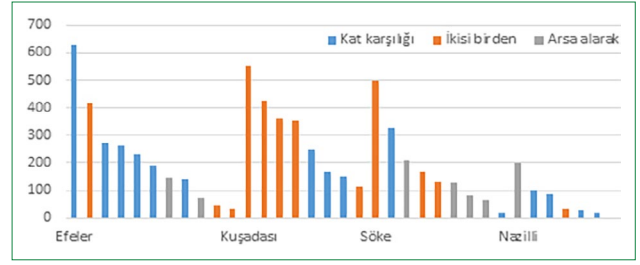
Arsa sahibi ve müteahhit arasındaki ilişki, arsa alacak sermayesi olmayan müteahhitler için zorunlu, içsel bir ilişkidir. Fakat iktisadi sermaye açısından daha kuvvetli başka müteahhitler için

ilişkinin olumsuzluğu projenin konumuna bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Görüşülen şirketlerin önemli bir çoğunluğu, “kat karşılığı” veya “arsa alarak” inşaat yapma yöntemleri arasında spesifik bir tercihi olmadığını belirtmekle birlikte, arsayı satın alarak inşaat yapabilmek, ana yüklenicinin ekonomik sermayesinin niceliksel çokluğuna dair bir göstergedir.

Yeni inşaat alanlarının açılması ve yüksek emsallerin verilmesinin en önemli koşullarından biri, imar planlarında yapılan revizyonlar ve tadilatlardır. Plan düzeyinde, genelde tarım alanlarının iskâna açılması, bölgede inşaatın gelişeceği coğrafi konumu belirlemekte ve müteahhitlerin gelişiminde zorunlu bir koşul olmaktadır. Aydın’da kentsel yayılma genelde Büyük Menderes Ovası’nın kuzeyindeki verimli tarım alanlarının imara açılmasıyla gerçekleşmektedir. Nitekim Aydın ilinin yerleşim makroformunun genişlemesi de tarihsel olarak güney yönünde olmaktadır.

Şirketlere yaptıkları inşaatlarda kat karşılığı (arsa payı) sözleşme veya arsa geliştirme gibi yöntemlerden hangilerini tercih ettikleri sorulmuştur. Kat karşılığı sözleşme stratejisi ön plana çıkmaktadır. Kat karşılığı yapılan inşaatlarda ana yüklenici şirketle arsa sahibi veya sahipleri, doğrudan sözleşme veya ihaleyle anlaşarak yapılan inşaatı ana yüklenicilik hizmeti karşılığında paylaşmaktadır. Bu yöntemi izleyen şirketlerin sermaye yoğun olmayan, uzun vadeli yatırımlardan ziyade kısa orta vadeli kazanımları tercih eden veya sürümden kazanan şirketler olması beklenebilir. Öte yandan arsa alarak arsa ve gayrimenkul geliştirme denilebilecek yöntemi tercih eden şirketlerin arsa alabilecek ana paraya sahip olmaları veya imara açılma potansiyeli olan alanları daha önceden araştırıp almış olması beklenebilir. Ancak bu tercihi belki de asıl belirleyen faktör arsa fiyatlarıdır. Görüşülen şirketler arasında farklı koşullara göre iki yöntemi de seçme potansiyeli olan ve seçen şirketler ikinci sırada gelmektedir. Üçüncü sırada ise arsa alarak, arsa geliştirme ile inşaat faaliyetlerini sürdürmeyi seçen şirketler gelmektedir.

Şirketlere bakıldığında, Efeler’de aktif ve en fazla inşaat üretimi ve emek gücüne sahip şirketlerin dahi kat karşılığı inşaat yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Bunun sebebi, özellikle ilçenin güneyinde 2000 ve 2010’lu yıllarda yeni yapılaşmaya açılan alanlarda arsa fiyatlarının yüksek olması ve arsa sahiplerinin bu açıdan belirli bir farkındalığa erişmiş olmalarıyla açıklanmaktadır. Kuşadası’nda ise arsa satın alma veya kat karşılığı yapma tercihlerinin ikisinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu bölgede aktif olan müteahhitlik şirketleri bu açıdan daha esnek davranabilme kabiliyetine sahip şirketlerdir. Kuşadası’ndaki gelişme alanlarının büyüklüğü ve bu alanlar içinde bu iki yönteme de olanak verebilecek koşulların olmasıdır. Söke’de ise arsayı önceden satın alma davranışının yaygın olduğu görülmektedir. Bunun nesnel sebeplerinden biri arsa fiyatlarının nispeten düşük olması, gelişme alanlarının daha yakın zamanda imara açılmış olmasıdır. Öznel açıdan bakıldığında ise Söke’de ön plana çıkan şirketlerin arsa alabilecek sermayeye sahip olma-

Şekil 11. Şirketlerin ilçelere göre yaptıkları inşaat büyüklükleri ve yöntemlerinin dağılımı.

larıdır. Turizm ve tarım sektöründe yaptıkları birikim ile 2000 ve 2010’lu yıllarda konuta yönelen yatırımcıların varlığı dikkat çekmektedir. Nazilli’de ise görüşme yapılan şirketler arasında, bölgenin en köklü şirketinin (N2) temsilcisi yeni imara açılan yerlerden arsa almayı tercih ettiklerini ifade ederken, ilçenin kuzeyinde aktif olan daha küçük şirketler ise kat karşılığı inşaat yapmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Şekil 11).

Üretim öncesi aşamada, ana yükleniciler uygun parselleri inceleyerek ve yapabilecekleri azami inşaat alanı üzerinden arsa sahipleriyle anlaşır. Bu sırada alanda gerekli imar tadilatları söz konusu olabilmektedir. Talep edilen imar tadilatları genelde yerel müteahhitlerin gerçekleştirecekleri projeleri için yeterli büyüklükte olmayan parsellerin tevhit edilmesi üzerinedir. Küçük ölçekli konut sunum biçimi, ufak parsellerin tevhid yoluyla arttırılacak yoğunluktan elde edilecek kar üzerine kuruludur. Küçük ölçekli konut üreticileri altyapının nispeten daha erişilebilir olduğu, kentsel yapıyı çevreye komşu ve yeni imara açılmış parsellerde inşaat yapmayı tercih ederler. Ancak merkezde yakın olmalarından ötürü arsa fiyatları yüksektir. Bu durumda üretici üretimden elde edeceği karın belirli bir kısmını arsa sahibiyle paylaşmak zorunda kalır. Bunun sonuçlarından biri konut üreticilerinin yüksek yapı yapma eğilimleridir (Tekeli 2012).

İmar tadilatı yoluyla parsellerin tevhit edilmesi, daha büyük bir parsel alanında aynı emsal oranı kullanılarak daha yüksek katlı yapıların yapılabilmesini sağlar. Bu durum müteahhit açısından iki avantaj sağlar; (1) bina yapım maliyet oranı, yapı yükseldikçe düşmektedir; (2) yapının yükselmesi, asansörün dahil olması ve elbette üst katların bir şekilde, muhtemelen kısmen ideolojik olarak daha “prestijli” kabul edilmesi dolayısıyla fiyatların civardakilerden daha yüksek olması ve kârın artışıdır.

Efeler’de güney yönündeki gelişim imar tadilatı olmaksızın yapılmamaktadır. Merkez ilçede görüşülen müteahhitlerin önemli bir kısmı inşaat için uygun parselleri bu şekilde aramaktadır.

Taşrada inşaat üretiminin zorunlu koşullarından biri de özellikle 2000’lerin ortasında başlayan imar revizyonlarıdır. Örneğin Söke’de, yoğunluk artışının doğrudan gözlemlenebildiği en önemli iki alandan biri olan Milas-Söke yolunun batısında, Adnan Kahveci Caddesi ve Bağarası Caddesi arasında kalan yaklaşık altı yapı adasından oluşan bölgedeki gelişim 2006 tarihli

1/1000 revizyon imar planına dayanmaktadır. Bu revizyondan sonra ilk olarak 2012'de ilk proje yapılmış ve 2016'ya kadar Söke'nin en yüksek katlı binalarının ve sitelerinin olduğu, hala inşaatların devam ettiği bir alan haline gelmiştir.

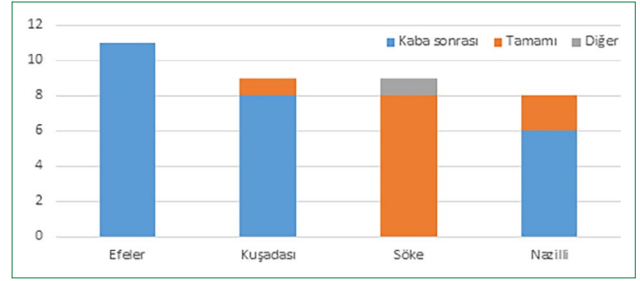
Şirketler büyüklüklerinden bağımsız olarak alt-yüklenici şirketlerle çalışmaktadırlar. Yapılan mülakatlarda, iki farklı tür alt yüklenicilik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, resmi şekilde yapılan alt yüklenicilik sözleşmesiyle çalışanların alt yüklenici şirkete bağlı olarak çalıştığı ve sigortalarının alt yüklenici tarafından ödendiği resmi olan modeldir. İkincide ise işçilerin sigortası ana yüklenici şirket tarafından karşılanmakta ancak işçiler alt yüklenici şirketin yönetiminde çalıştığı gayri resmi alt işverenlik ilişkisidir. Mülakat yapılan E4 şirketinin yetkilisi bu durumu "resmi taşeronluk", "gayriresmi taşeronluk" olarak tanımlamıştır.

Kaba inşaat sonrasında taşeronlarla çalışanlar ve tüm inşaatı taşeron şirketlerle yapanlar ön plana çıkmaktadır. Efeler, Kuşadası ve Nazilli'de ana yüklenici şirketler kaba inşaat aşamasını kendileri gerçekleştirmeyi tercih etmektedirler. Söke'de ise inşaatların tüm aşamalarında taşeron kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Söke'deki şirketlerin tamamen taşeron kullanmaları bölgedeki inşaat faaliyetlerinin görece yeni olmasıyla açıklanabilir. Söke'deki şirketlerin çoğunluğunun 2000'lerde sektöre giren kurucuları tarafından 2010'larda resmi kuruluşlarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Şirketler, tarım, turizm, akaryakıt ticareti gibi sektörlerden taşıdıkları sermayeleriyle inşaat üretim sürecini kendilerine bağlı sabit sermaye ve emek gücü yoğun yatırımlardan ziyade daha hızlı ve geçici süreçler olarak örgütlenmektedirler. Bu nedenle kaba inşaatlar da dahil olmak üzere bütün üretim sürecini taşeron şirketler üzerinden işletmektedirler. Konut üretiminin artması ve şirketlerin sektörde kalıcı olmalarıyla taşeron kullanım alışkanlıklarının değişme ihtimali vardır. Öte yandan Sökeli yatırımcıların Söke'deki konut üretimlerini bir başlangıç olarak görüp ileride ilçeler arası mevkilerde daha geniş pazarlara açılma eğilimlerinden de söz edilebilir (Şekil 12).

Tartışma: Konut Üretimini Yapısı ve İnşaat Şirketlerinin Genel Profili

Çalışmada üretim süreci üretici sermaye döngüsünün aktörleri olan ve Efeler, Kuşadası, Nazilli ve Söke'deki yerel konut üreticilerinin gelişim süreçleri ve davranış kalıpları üzerinden incelenmiştir.

Efeler'deki şirket kurucularının daha köklü oldukları ve sahada görüşülen şirketlerden nispeten daha erken dönemde şirket kuruluşlarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. 1980'lerde Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nden Aydın'a gelip inşaat üretim piramidinin en alt basamaklarından yukarı tırmanan ve 2000'li ve 2010'lu yıllarda resmi kuruluşlarını gerçekleştiren bir profil göze çarpmaktadır. Efeler içinde en büyük inşaat üretim miktarına sahip ve en çok işçi çalıştıran şirketler (E4, E6, E7, E16) bu

Şekil 12. İlçelere göre inşaat şirketlerinin taşeron şirket kullanım tercihleri.

profile sahiptir. Bu üreticiler tarihsel olarak inşaat sektörüne dayanarak ayakta kalabilmenin ötesinde, kum taşıma, sıvacılık ve boyacılık gibi işlerle uğraşırken zaman içinde yerel pazarda konut üreten büyük ve etkin aktörler haline gelmişlerdir. Hemşerilik ilişkileriyle inşaat sektörünün farklı kollarında faaliyet göstererek sektörün esnek yapısı içinde bölgede ayakta kalabilmişlerdir. Tarım sektörüyle birlikte en zor çalışma koşullarına sahip alanlardan birisi olan inşaat sektörü de emek yoğun yapıyla kente tarihsel olarak sonraki dönemlerde gelen kesimlerin ayakta kalabilmesi için uygun bir sektör olmuştur. Bu şirketlerin konut üretiminde özellikle emek gücü maliyetlerini düşük tutarak diğer müteahhitler karşısında bir tür avantaj kazanmaları da söz konusudur. Efeler'de 1993 yılından bu yana inşaat malzemeleri alım satımı ve otel işletmeciliği yapan Trabzon kökenli E8 şirketinin sahibi, "Kat karşılığı konusunda doğru şirketlerle rekabet edemiyoruz" diyerek bu durumu özetlemektedir. Bu kesimin ayakta kalmak için kullandığı temel mekanizmalardan biri kalabalık emek gücünden kaynaklanan düşük emek gücü maliyetleridir. Dolayısıyla göç ve hemşerilik ilişkileri ilçe dahilinde konut üretiminin yapısında üretici sermayenin sağladığı emek gücü açısından olumsal olsa da belirleyici bir etmen olmuştur.

Efeler'de konut üretimi açısından yerel müteahhitler etkindir. Burada konut üreticilerinin temel olarak kullandığı iki olumsal mekanizma vardır. Bunlardan ilki imar tadilatlarıyla yapılan parsel tevhitleri, ikincisi arsa sahipleriyle birlikte belirlenen ve yapı adası düzeyinde değişen bir piyasaya sahip kat karşılığı üretim mekanizmasıdır. Efeler'deki üreticiler, yapı kentsel dokunun çeperinde yeni imara açılmış alanlardaki arsa fiyatları ve inşaat üretim maliyetlerinin yüksekliği dolayısıyla parsellerde tevhit gerektiren plan tadilatları ve arsa sahiplerinin ortak olduğu, kat karşılığı inşaatları tercih etmektedirler. Ana yüklenicilerin öncelikle arsayı satın almayı tercih etmemelerinin en büyük nedeni ek maliyetlerdir. Bir yüklenici (E4) bu durumu açıklarken arsayı alacağı parayla kaba inşaatı tamamlayıp daireleri çoktan satmaya başlayacağını ve para döngüsünün çok daha başa çıkılabilir hale geldiğini ifade etmiştir.

Kuşadası konut üretimi açısından hem ulusal hem de uluslararası pazarlara hitap etmektedir. Bu nedenle bölgede yerel müteahhitler dışında ilçenin ulusal pazar açısından potansiyelini fırsat olarak görüp sonradan buraya yerleşerek operasyonlarını bu bölgeye çeken, ulusal ve uluslararası pazarda iş yapan

müteahhitler de vardır. Bunlara dair iki örnek 1960'larda sektöre giren ve ulusal çapta üretim yapan Samsun (K3) ve Erzurum (K7) kökenli iki şirkettir. Bu şirketler bölgede en fazla işçi çalıştıran, lüks daire ve villa üretiminde öne çıkan, özellikle 2000'lerin ortalarından itibaren yabancılara yönelik konut üretiminde ön plana çıkan şirketlerdir. K3 ve K7 şirketleri 1980 ve 1990'lı yıllarda Kuşadası'nda yerleşerek üretimlerini tamamen bu ilçeye yoğunlaştırarak yerel müteahhitler arasına girmişlerdir. Öte yandan ilçede yabancılara konut satışıyla bölgede kalıcı hale gelen şirketler, 2009 yılında yabancılara satış mekanizmasında yaşanan aksaklıktan dolayı duraklamaya girmişlerdir. Bu şirketlerin önemli bir kısmı meta sermaye dönüşümünde yabancılara konut satış mekanizmalarına bağımlı olarak gelişmişlerdir. Ancak bölgenin turizm ve ticaret potansiyeli bu şirketler için başka fırsatlar sunmaya devam etmektedir.

Bu iki şirket dışındaki inşaat şirketlerinin çoğunluğu 1990'lar ve 2000'lerde sektöre giren Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli kurucuları olan şirketlerdir. Görüşülen şirketler arasında en fazla inşaat üretimine sahip olduğunu belirten ikinci ve üçüncü şirketler bu profildeki şirketlerdir. Kuşadası'nda görüşülen şirketler arasında ikinci en büyük inşaat üretimine sahip şirket kurucusu 1990'larda sektörde çalışmaya başlamış ve 2005'te kurulmuş Muş kökenli K4 şirkettir. Şirket ile yapılan görüşmede detaylı düzeyde bilgiye erişim mümkün olmamıştır. Kuşadası'nda 360 villa ile üçüncü en büyük inşaat üretimine sahip şirket ise fırıncılık yaparken, başka bir müteahhidin yarım bıraktığı bir işi tamamlayarak 1990'larda sektöre giriş yapmış, yine Muş kökenli K5 şirkettir. Kuşadası'nda Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli kurucuları olan şirketler Ege kökenli şirketlerden çok daha fazladır. Öte yandan bölgede az sayıda işçi çalıştıran ancak üretim açısından lüks daire ve villaları tercih eden ve aynı anda hem kat karşılığı hem de arsa satın alarak inşaat üretimine girebilecek kabiliyette müteahhitlerin olduğu bir profil hakimdir. Bu bölgede arsa alımı ve kat karşılığı inşaat mekanizmalarının ikisi de kullanılabilir. Kuşadası için de Efeler'de olduğu gibi göç ve hemşerilik ilişkileri inşaat sektörü konusunda olumsal ve belirleyici bir etmendir.

Söke'deki konut piyasası ise Kuşadası'nın ulusal ve uluslararası çekim kuvvetinin etkisinde kalarak, ulusal ve yerel açıdan konut üretiminin en yeni ve kısıtlı olduğu ilçedir. Söke'de 2000'li ve 2010'lu yıllarda sektöre girerek şirket kuruluşlarını aynı yıllarda tamamlayan, neredeyse tamamını Egeli üreticilerin oluşturduğu görece yeni bir üretici profili dikkat çekmektedir. Özellikle 2006'daki plan değişikliklerinin ardından imara açılan yeni yerleşim alanlarında aktif olan müteahhitlerin çoğunluğu Ege bölgesi kökenlidir. Bu yatırımcılar, tarım, turizm ve akaryakıt ticareti gibi sektörlerde kendilerinin veya bir önceki neslin elde ettiği birikimle inşaat sektörüne girmiştir. Söke'de görüşme yapılan şirketler arasında beyan edilen inşaat üretimi açısından en büyük şirket 2010'da faaliyete başlamış ve 2015'te resmi kuruluşunu ilan etmiş Sökeli pamuk tüccarı iki ortağın oğulları tarafından kurulmuş S8 şirkettir. Bu şirket

birinci nesilce tarım sektörü üzerinden biriktirilen sermayenin ikinci nesil tarafından inşaat sektöründe bir yatırım aracı olarak kullanılmasına yönelik iyi bir örnektir. Söke'nin en fazla inşaat üretimi beyan eden ikinci şirketi de yine Sökeli bir ziraat mühendisinin 2012 yılında kurduğu S4 şirkettir. Söke'deki şirketler, kaba inşaat dahi konut üretiminin pek çok aşamasını taşeron şirketlere yaptırarak, dolayısıyla daha ufak organizasyonlarla hareket etmektedirler. Öte yandan inşaat üretiminde kat karşılığı üretimden ziyade arsayı tamamen satın alarak hareket etmekte ve kat karşılığı yatırımları riskli görmektedirler. Bunun bir sebebi bu arsaları satın alabilecek hazır sermayeye önceden sahip olmaları, bir diğeri ise yeni imara açılan arsaların fiyatlarının da nispeten buna uygun olmasıdır. Söke'de görüşülen inşaat şirketlerinin profili, öncesinde farklı sektörlerden gelen sermaye birikimlerini inşaata yatıran, inşaatı günümüzün yatırım aracı olarak gören, 2000 ve 2010'lu yıllarda Türkiye'de inşaat sektörünün yükseldiği bağlamla uyumlu profildir.

Nazilli'nin önde gelen müteahhitleri Ege kökenli şirketlerdir. Bunlardan ilki olan N4, 1995 yılında ATV Motor ve çelik kapı ticareti yapan Afyonlu bir girişimci tarafından kurulmuştur. Ticaret sicil kayıtlarına bakıldığında bu şirket 2016'da sermayesini 75 kat arttırmıştır. Ürettiği inşaat miktarı konusunda bilgi vermeyen fakat Nazilli'nin en köklü konut üreticilerinden birisi olan N2 şirketinin kurucusu, 1976'dan beri sektörün içinde olan, doğrudan inşaat mühendisi olan Tavaslı bir müteahhittir. Bu kişi aynı zamanda 1970'lerin sonunda Nazilli Belediyesi'nde farklı idari pozisyonlarda bulunmuştur.

İlçede 1990 ve 2010'lu yıllarda sektöre giren ve 2010'lu yıllarda şirket kuruluşlarını gerçekleştiren müteahhitler göze çarpmaktadır. Şirket kurucularının kökenleri açısından Ege kökenli şirketler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli şirketler neredeyse aynı düzeydedir. Nazilli'deki müteahhitler genelde az işçi çalıştırmakta ve yerel konut piyasasının ihtiyaçları bağlamında villa ve lüks konut üretmemektedirler. İlçedeki müteahhitlerin konut üretimleri çok sınırlı sayıda olmakla birlikte müteahhit sayısının diğer ilçelere oranla daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Türkiye'de inşaat sektörünün yükselişe geçtiği 2000 ve 2010'lu yıllarda orta ölçekli bir kent olan Aydın'ın farklı ilçelerinde, ulusal ve uluslararası düzeyde konut piyasasının değişen bağlamı ve ilçelerin yerel özgünlükleri ışığında farklı müteahhit profilleri gelişmiştir. İnşaat sektörüne giriş biçimleri açısından üç konut üreticisi profilinin ön plana çıktığı görülmektedir. Müteahhitler arasında öne çıkan ilk profil mimarlık ve inşaat mühendisliği gibi mesleklere sahip olup doğrudan kendi şirketlerini kurarak sektöre girmiş olan müteahhitlerdir. Sektörde işçi veya tedarikçi olarak çalışmaya başlayıp kendi müteahhitlik şirketlerini kuranlar ise ikinci profili oluşturmaktadır. Üçüncü bir profil ise, 2000 ve 2010'lu yıllarda farklı sektörlerde biriktirdikleri sermayeyi inşaat yatırımı olarak değerlendirmeyi tercih ederek doğrudan kendi şirketlerini kuran şirketlerdir.

Birinci profil alandaki en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Bu profil altındaki birinci grup, 1960'lı, 1970'li ve 1990'lı yıllarda sektöre girip 2000'li yıllar öncesinde şirket kuruluşlarını gerçekleştirmiş köklü şirketlerdir. Bu köklü şirketlerden altısı yerel ölçekte kurulmuş ve hemen hepsi Ege Bölgesi kökenli girişimciler tarafından kurulan, çoğunlukla Efeler ve Nazilli'de aktif olan şirketlerdir. Kalan üçü ise ulusal ölçekte kurulmuş ve sonradan Aydın'a yerleşmişlerdir. Bu şirketlerden ikisi 1970'li yıllarda ulusal ölçekte projeler geliştirirken 1980'li ve 1990'lı yıllarda Kuşadası'nda yerleşik olmayı seçen, 1980'li ve 2000'li yıllardaki yükselişleri ve çalkalanmaları deneyimlemiş, yabancılara konut satışı yapan K3 ve K7 şirketleridir. Kuşadası'nın turizm üzerinden öne çıkan tarihsel özelliği dolayısıyla konut piyasası kapsamında ulusal ve uluslararası bir pazar olması, ulusal ölçekte üretim yapan konut üreticilerini buraya çekmiştir. Ulusal ölçekte üretim yapan diğer bir şirket ise Efeler'de etkin olan ve bölgede TOKİ müteahhittliği yapan tek şirkettir. Bu şirket, görüşme yapılan diğer şirketlerden farklı olarak konut üretiminden ziyade bir tanesi TOKİ'nin açtığı ihale ile olmak üzere çeşitli kamu binalarının inşaatını gerçekleştiren, Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenli E10 şirkettir. Birinci profil altındaki ikinci grup ise çoğunluğu Doğu Anadolu Bölgesi kökenli girişimcilerce 2000 ve 2010'lu yıllarda kurulan yeni şirketlerdir. Bu şirketler dört ilçeye neredeyse eşit olarak dağılmışlardır.

İkinci profildeki şirketler genelde 1980'li yıllarda inşaat üretim sürecinin alt basamaklarında işçi veya tedarikçi olarak çalışmaya başlayıp 1990'lı ve 2000'li yıllarda kendi müteahhitlik şirketlerini kuran şirketlerdir. Bu açıdan, 1980'li ve 2000'li yıllarda konut sektöründe yaşanan yükseliş bağlamını doğrudan yansıtan şirketlerdir. Bu profildeki müteahhitlerin çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan kente gelen ve inşaat sektörü üzerinden hayata tutunarak günümüzde yerel düzeyde en çok konut üreten aktörler haline gelen şirketleri kurmuşlardır. İnşaat üretimi bakımından en önde gelen şirketler bunlardır. Bu şirketler hemşerilik ve akrabalık bağlarının verdiği avantajla emek gücü maliyetlerini düşük tutarak kat karşılığı konut piyasasının fiyatlarını belirlemektedirler. İnşaat sektörüne işçilikten girip süreç içinde kendi şirketlerini kuran bu müteahhitlerin sadece ikisi Ege Bölgesi ve biri de Karadeniz Bölgesi kökenlidir. Bu profilin en çok yoğunlaştığı ilçe Efeler, ikinci ilçe ise Nazilli'dir. Efeler'de en büyük konut üretimini yapan şirketler bu profile sahiptir.

Üçüncü profildeki şirketler, akaryakıt ticareti, tarım, turizm gibi farklı sektörlerde aktif olan girişimcilerce 2000 ve 2010'lu yıllarda kurulmuş yeni şirketlerdir. Bu şirketler 2000'li yıllar bağlamında yabancılara satış ve ipotekli konut kredisi gibi konut üretimini teşvik edici mekanizmaları görüp biriken sermayelerini inşaatla değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum aynı dönemde Aydın'da gerçekleşen sektörel geçiş bağlamını da yansıtmaktadır. Bu şirketlerin çoğun-

luğu Egelidir ve ağırlıklı Söke'de faaliyet göstermektedirler. Söke'deki en büyük inşaat üretimine sahip şirketler bunlardır. Efeler'de de tarıma dayalı sanayi ve akaryakıt ticaretinde aktif olup yatırımlarını inşaatla yönelten iki şirket vardır.

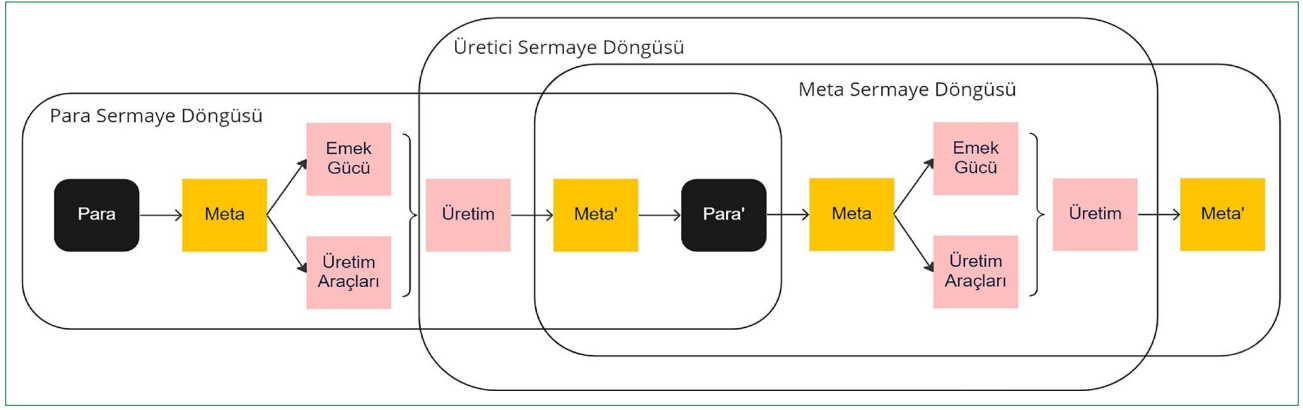
Sonuç

Bu çalışmada, 2000'lerin başından itibaren konut sektöründe gerçekleşen yükselişin orta ölçekli bir kent olan Aydın'daki yerel konut üreticileri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamı oluşturan ilişkiler ve mekanizmaların Aydın'da gerçekleşen konut üretimindeki genişlemeyle bağlantıları üzerinden konut üretiminin yapısına dair bir çerçeve ortaya konulmuştur.

Harvey'in üretim sürecinde aşırı birikim sonucu sıkışan sermayelerin, finans ve mekânsal üretimin tanımlandığı ikinci döngüye geçtiğini ve kentsel coğrafyanın bu şekilde biçimlendiğini belirten yaklaşımı, küresel olarak kullanışlı olabilecek bir arka plan sağlamaktadır. Bunun yanında geç kapitalistleşen ülkelerde Harvey'in ön plana çıkardıklarından farklı dinamiklerin devreye girebildiği görülmektedir. Örneğin Türkiye'de kentleşme ve konut üretimine rengini veren ana tarihsel unsur, bilinçli altyapı ve konut yatırımlarından ziyade metropollerdeki ucuz işgücü ihtiyacı sonucu enformel şekilde oluşan konut alanları ve kentsel saçaklanma olmuştur. Ayrıca Türkiye gibi birçok ülkede merkez kapitalist ülkelerde yaşanan türde bir sanayisizleşme deneyimlenmemiştir. Harvey'e yönelik olarak, ulusal farklılaşmaların da ötesinde getirilen daha temel bir itiraz, inşaat ve konut üretiminin finans ve mekânı oluşturan ikinci döngüden önce, Marx'ın ifade ettiği para sermayesi, üretici sermaye ve ticaret sermayesi döngülerinin hala önemli bir parçası olduğu ve mekânın bu döngüler arasında eş anlamlı olarak üretildiği yönündedir. Bir başka temel eleştiri ise, Harvey'in sürecin üretimden ziyade bölüşüm kısmına odaklanmış olmasıdır. Bu açıdan, inşaat ve konut üretim süreçlerinin kapitalist üretim ilişkilerinde ihtiyaç duyulan sabit sermayenin (üretim araçları ve altyapı yatırımları) ve emek gücünün toplumsal yeniden üretiminde ihtiyaç duyulan en temel yapının (konut) üretiminde hala önemli rolü olduğunu hatırlamakta fayda vardır (Şekil 13).

Emek yoğun bir yapıda olması, farklı sektörlerden giriş ve çıkışların kolay olması, ölçek ekonomisinin düşük olması ve arz talep döngülerinin çok keskin yaşanması, bir meta olarak konut üretiminin temel özellikleridir. Bunların yanında, arazi arzı ve konut stoku üzerindeki hakimiyet kabiliyeti, mülkiyet ilişkileri, sermayenin merkezileşme düzeyi ve konut üretimine yönelik kurumsal kapasite gibi faktörler konut üretimini yerel düzeyde farklılaştırmaktadır.

Türkiye'de devreye giren içsel dinamiklerden biri, 1990'lı yıllarında sonundan itibaren devletin güçlü bir şekilde yeniden yapılandırılması ve kurumsallaşarak sermaye birikim süreçlerinde eşgüdüm rolünü almasıdır. 2003'te yeniden yetkilendirildiğinden beri kamu arazileri üzerindeki hakimiyetiyle arzda yaşanan sı-

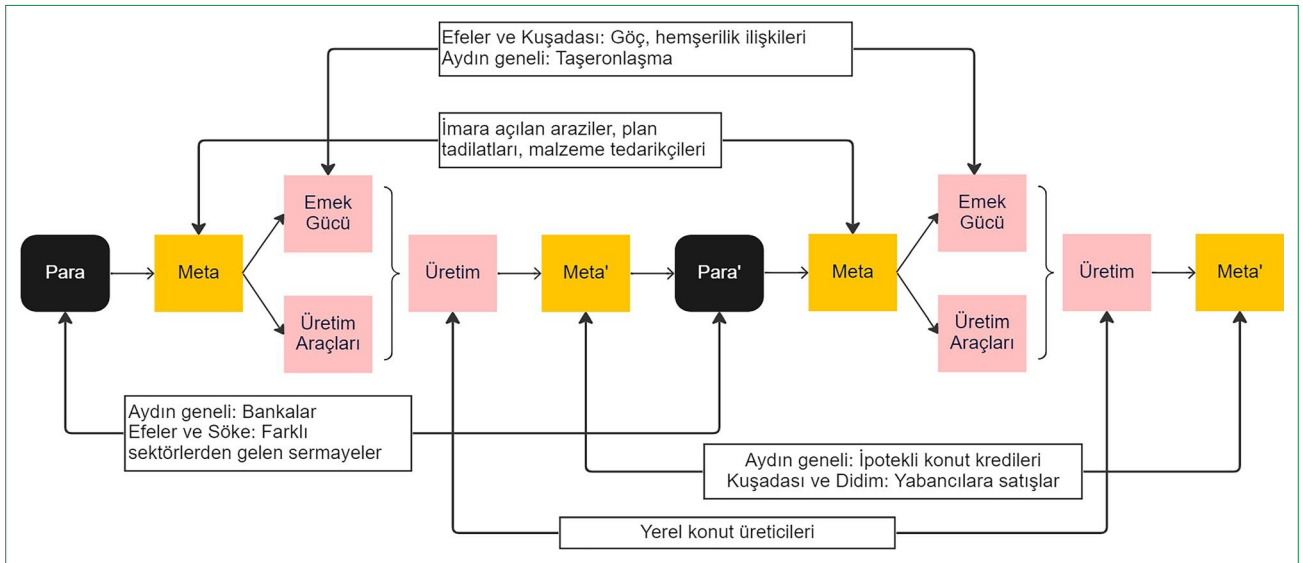
Şekil 13. Kapitalist üretim ilişkilerinde sermaye döngüleri.

kışmayı açma rolü üzerinden konut üretiminin en belirleyici aktörlerinden biri olan TOKİ bu dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Ulusal düzeyde belirleyici olan diğer bir mekanizma, kent merkezinde kalan ve rant getirisi artan bölgelerin yeniden inşası anlamına gelen kentsel dönüşüm süreçleridir. Diğer bir mekanizma, 2007'den itibaren ipotekli konut kredisi sisteminin kurumsallaştırılmasıyla sağlanan düşük faizli konut kredileridir. Ulusal düzeyde sıklıkla gündem olan ancak konut üretimindeki artışı doğrudan etkileyecek yoğunlukta olmayan bir başka mekanizma ise yabancılara konut satışlarıdır. Bu dönemde yapılan kurumsal hamlelerle yabancılara konut satışı kolaylaştırılmıştır.

Aydın'daki konut üretim sürecinin ulusal düzeydeki konut üretim sürecinden farklılaştığı görülmektedir. TOKİ'ye bağlı müteahhitler çoğunlukla ulusal çapta hareket eden ve belirli büyüklüğün üstünde projelere imza atan müteahhitlerdir. Aydın'daki yerel üreticilerin içinde hareket ettikleri alan, kendi iç mekanizmalarından ayrı bir yapı olarak düşünebileceğimiz TOKİ'nin gölgesinde kalmıştır. Kentsel dönüşüm açısından bakıldığında

ise Aydın'da 2012'den bu yana riskli alan ilanı üzerinden üç farklı yerde kentsel dönüşüm ilan edilmiş, ancak süreçlerin hiçbirisi tamamlanmamıştır. Dinar'dan, Büyük Menderes nehri ve ovası boyunca Söke sahiline kadar uzanan deprem fayına ve bölgenin deprem geçmişine bakıldığında riskli alan ilanlarının bu kadar az olması, kentsel dönüşüm süreçlerinin rantla bağlantısı üzerinden açıklanabilir. Kuşadası ve Didim gibi rant getirisi büyük olabilecek ilçelerde de riskli alan veya kentsel dönüşüm ilanı olmamıştır. Yerel konut üreticileri kentsel dönüşüm yerine esas olarak yeni imara açılan bölgelerde hareket etmektedirler. İpotekli konut kredisi sistemi ise Aydın için oldukça önem taşımaktadır. Aydın'da konut kredisi kullanımı Türkiye ortalamasının üstünde seyretmektedir. Yerel konut üreticileri, meta sermaye döngüsünde satış oranlarının belirli bir seviyede kalabilmesi için düşük konut faiz oranlarına muhtaçtır (Şekil 14).

Yabancılara konut satışları, ulusal düzeyde belirlenen bir mekanizma olmakla birlikte Didim ve Kuşadası için önem kazanmış yerel bir mekanizma işlevi görmektedir. Bu satışların oluş-

Şekil 14. Aydın'da konut üretiminin yapısı ve mekanizmalar.

turduğu bağlama bağımlı olarak büyüyüp gelişen ve sonrasında iflas eden şirketler olmuştur. Ulusal düzeyde operasyonel olan bazı şirketler, yabancılara satış dolayısıyla Kuşadası'nda kalıcı olmayı tercih etmişlerdir. Ancak ulusal bağlamdaki etkinliklerini sürdürdükleri takdirde, ilçe ölçeğinde önem kazanan yabancılara satış bağlamından serbest hareket edebilmektedirler.

Aydın'daki konut sektörünün yapısını tarihsel olarak etkilemiş başka bir dinamik ise göç ve hemşerilik bağlarıdır. Aydın'a farklı illerden topluca göç eden grupların kentte hayata tutunabilmek için tercih ettikleri ilk sektörlerden biri inşaat sektörü olmuştur. İnşaat sektörünün emek yoğun bir yapıya sahip olması ve sektörel giriş-çıkışların kolaylığı bu durumun temel sebeplerini oluşturmuştur. Aydın'da yaşayan ve kütüğü Aydın dışına kayıtlı olan nüfusun oranı, müteahhitlerin nüfusa kaydoldukları illerin çeşitliliğinden çok daha azdır. Bu durum bu gruplar içindeki belli kimselerin inşaat sektörünün farklı kollarında inşaat mühendisliği, elektrik teknisyenliği, mimarlık, inşaat malzemeleri tedariki gibi çeşitli işler edinerek bölgede güçlenmelerini sağlamıştır. Bu koşul, zorunlu değil ancak bağlamın olumsal bir mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır.

Özetle, 2000'li yıllarda Türkiye'de konut piyasalarını belirleyen bir yapı olarak TOKİ ve kentsel dönüşüm mekanizması, Aydın'da yerel konut üreticilerinin üretim süreçlerini olumlu veya olumsuz düzeyde etkileyecek kadar baskın olmamıştır. Öte yandan, yine ulusal çaplı mekanizmalardan olan ipotekli konut kredileri ve yabancılara satışlar, yerel düzeyde konut üretiminin gerçekleşebilmesi için zorunlu mekanizmalar olmuştur. Özellikle Söke'de 2000 ve 2010'lu yıllarda tarım, turizm ve akaryakıt ticareti gibi farklı sektörler üzerinden inşaata yatırım amacıyla yaşanan sermaye geçişleri, olumsal bir mekanizma olarak bu döngüde yerini almıştır. Yabancılara konut satışı özellikle Kuşadası'ndaki belli bir müteahhit profilinin tarihsel gelişimi için zorunlu bir mekanizma halini almıştır. Bölgede esas olarak ipotekli konut kredilerinin kullanımı, para sermaye döngüsü aşamasında yine üreticilerin tarihsel gelişimi ve var oluşunda zorunlu bir öneme sahiptir. Belli dönemlerde artan faiz oranları yerel konut üreticilerinin konut stoklarını eritmede güçlük yaşayarak zarar etmelerine sebep olmuştur. Yerel mekanizmalardan göç ve hemşerilik ilişkileri, olumsal bir etmen olarak üretici sermayenin aktörleri olan konut üreticileri ve emek gücünün sosyolojik yapısında önemli birer etmen olmuştur. Bu mekanizmalar ucuz emek gücü sağlanması ve arz-talep dalgalanmalarında kişisel ilişkiler üzerinden borçların ertelenmesi gibi esneklikler sağlamaktadır.

Kaynaklar

- Balaban, Osman. 2008. "Capital Accumulation, The State And The Production Of Built Environment: The Case Of Turkey." Middle East Technical University. 2016. "İnşaat Sektörü Neyin Lokomotif?" In İnşaat Ya Resulullah, İstanbul: İletişim yayınları, 17–32.
- Bourdieu, Pierre, and Loic J. D. Wacquant. 2003. Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. İstanbul: İletişim.
- Ercan, Fuat, and Derya Gültekin Karakaş. 2014. "Quo Vadis: Sosyal Bilimler – Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı." In Küresel ve Yerel Dinamikler Üzerinden Türkiye İnşaat Sektörü, Hopa, Artvin.
- Gülöksüz, Elvan. 2012. "İnşaat Sanayiinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişkiler." Praksis 19: 157–89.
- Harvey, David. 1978. "The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis." International Journal of Urban and Regional Research 2(1–4): 101–31. 1982. The Limits to Capital. London & New York: Verso. 2010. The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism. Oxford University Press, Inc. 2012. Rebel Cities. London and New York: Verso.
- Keyder, Çağlar. 2000. "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına." In İstanbul Küresel İle Yerel Arasında, ed. Çağlar Keyder. İstanbul: Metis.
- Lefebvre, Henri. 2014. Mekanın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marcuse, Peter, and David Madden. 2016. In Defense of Housing. Londra: Verso.
- Penpecioglu, Mehmet. 2016. "Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler Kapitalist Kenleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı." In İnşaat Ya Resulullah, İstanbul: İletişim.
- Sayer, Andrew. 1992. Method in Social Science A Realist Approach. London & New York: Routledge. 1993. "Postmodernist Thought in Geography: A Realist View." Antipode 25(4): 320–44.
- Tayanç, Tunç. 2011. İnşaatçıların Coğrafyası. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İlhan. 2009. Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2012. Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkün, Asuman. 2021. "Konut ve Kent Krizi." Mimarlık (422): 8–9.
- Türkün Erendil, Asuman. 2000. "Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli- Üretim ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme." Birikim.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Alanya Turizm Kümesinde Firma Büyüklükleri ve Turizm Sektörü İlişkilerinin Mekânsal Düzeyi

Firm Sizes and Spatial Level of Tourism Relations in Alanya Tourism Cluster

 Fatma Erdoğanaras, Kübra Cihangir Çamur, Demet Erol, Melisa Bıyıklı

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara

ÖZ

Küreselleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, dünyada turizm sektörünün boyutunu, kapsamını önemli ölçüde değiştirmiştir. Yüksek düzeyde kırılgan ve riskli bir pazarı olan, çeşitli firmalar arasındaki tamamlayıcılık ilişkilerine dayanan turizm sektöründe rekabet edebilmek, yerel ve özellikle küresel ilişkiler kurmayı gerektirmektedir. Bu özellikleriyle turizm sektörü ağ tipi örgütlenme yapısı sergilemekte ve farklı ölçeklerde (yerel, ulusal ve küresel) ve farklı düzeylerde (dikey ve yatay ilişkiler) ilişki tiplerinin oluşmasına neden olmaktadır. Ağ ilişkileri, farklı turizm kurumları arasında birbirini tamamlayıcı dikey ilişkilerin yanısıra aynı nitelikteki turizm kurumları arasında rekabetçi ve dayanışmacı birlikliklerin oluşmasını sağlamaktadır. Turizm kümelerindeki ağsal ilişkiler, değişen koşullara uyum sağlamayı, hizmetleri çeşitlendirmeyi, gelecek talebi oluşturmayı mümkün kıldığı gibi, işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve farklı alanlarda dışsal ölçek ekonomilerinden yararlanma gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu çalışma, Alanya turizm kümesinde farklı büyüklükteki konaklama işletmelerinde firma büyüklüğünün yerel ve küresel ağlara eklenmesindeki rolünü, farklı türdeki ilişkiler çerçevesinde ele almaktadır. Turizm sektöründe “konaklama işletmelerinde farklı ağlarda firma büyüklüğü ağ ilişkilerini ele almasıyla” turizm kümelerine ilişkin literatüre katkı koymayı hedeflemektedir. Araştırmada Antalya Turizm Kümesinin bir alt bölgesi Alanya örneklem olarak seçilmiş, konaklama işletmelerinin %10’una anket uygulanmıştır. Ölçme yapabilmek için yüzde dağılım değerleri kullanılmış ve ilişkiler matrisiyle karşılaştırma yapılmıştır. Çalışma, konaklama işletmelerinde sektörel ilişkilerin firma büyüklüğü ve ilişkilerin mekânsal düzeyi çerçevesinde farklılaştığını göstermektedir. Bulgular, tüm ağ ilişkilerinde kü-

ABSTRACT

Globalization and developments in transportation and communication technologies have significantly changed the size and scope of the tourism sector in the world. In a highly fragile and risky market, competing is based on complementarity relations between various firms and necessitates establishing local and especially global relations in the sector. Accordingly, the tourism sector features a network-type organizational structure and causes the formation of relationship types at different scales (local, national and global) and at different levels (vertical and horizontal relations). Competitive and solidaristic associations as well as complementary vertical relations among tourism institutions are formed by these networks. They help to adapt to changing conditions, diversify services, create future demand, and provide advantages such as reducing transaction costs and benefiting from external economies of scale in tourism clusters. This study, within the framework of different relations, deals with the role of firm size in the provision of local and global networks in accommodation businesses of different sizes in the case of Alanya tourism cluster. It aims to contribute to the literature on tourism clusters by examining the network relationships in accommodation companies based on firm size across different networks in the tourism sector. In this research, a sub-region of the Antalya Tourism Cluster, Alanya, was selected as the case study, and a survey was conducted on 10% of the accommodation companies. Percentage distribution values were used for measurement, and a comparison was made using a relationship matrix. The study demonstrates that sectoral relationships in accommodation companies differ based on firm sizes and the spatial level of relationships. The findings also reveal that small-scale firms

Geliş tarihi: 01.06.2021 Revizyon tarihi: 02.01.2023
Kabul tarihi: 13.02.2023 Online yayımlanma tarihi: 11.06.2023
İletişim: Fatma Erdoğanaras
e-posta: fcetin@gazi.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

çük ölçekli firmaların sadece yerel ağlarda güçlü ilişkiler kurabildiğini; büyük ölçekli firmaların tüm ağlarda güçlü küresel ilişkiler kurabildiğini; orta ölçekli firmaların ise hem yerel hem küresel düzeyde güçlü ilişkiler kurabildiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Ağ ilişkileri; Alanya; firma büyüklüğü; konaklama işletmeleri; turizm kümesi.

1. Giriş

Ağ ilişkileri ilk olarak Marshall'ın (1920) sanayi bölgesi yaklaşımında yer almaktadır. Yığılma ekonomilerini öne çıkaran bu yaklaşımda alanda yoğunlaşan firmaların mal temininde, bilginin yayılmasında ve ihtiyaç duyulan işgücüne ulaşmasında avantajlar sağladığı vurgulanmaktadır. 1980'lerdeki "Sanayi Bölgesi" yaklaşımında uzmanlaşmış küçük ve orta ölçekli firmaların yine ağlar vasıtasıyla bütünleşmesi öne çıkmaktadır (Scott, 1988; Scott ve Storper, 1989; Pyke vd., 1990; Harrison, 1992). Sanayi Bölgesi yaklaşımıyla özellikle küçük firmaların diğer aktörlerle (birlikler, işçi örgütleri, finans kurumları vd.) bir araya gelerek ağların sağladığı avantajlarla rekabet gücü kazandıkları vurgulanmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık ağ ilişkilerinin gelişmesini desteklemektedir. 1990'lı yıllardan sonra yaygın olarak tartışılan küme yaklaşımında ise; farklı mekansal düzeylerde kurulan ağ ilişkilerinin kümelerin kurulmasında ve başarısında belirleyici olduğu belirtilmektedir.

2000'li yıllarla birlikte turizm alanlarının başarılı olması ve rekabet edebilmesi için yerel ve küresel düzeyde ağların kurulması sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Küresel rekabet ortamında, çok çeşitli aktörlerin yer aldığı, kolaylıkla öngörülemeyen ve yönetilemeyen bir yapısı olan turizm alanlarının rekabet gücünü ancak esnek, dayanıklı ve her türlü değişikliğe uyum sağlayabilen bir yapıyla koruyabileceği genel kabul görmekte ve turizm alanlarında ağ ilişkilerinin kurulması önem taşımaktadır. Ağ ilişkileri bir taraftan dışsal olumsuz etkilerin üstesinden gelmeyi sağlarken, diğer taraftan küçük ve orta ölçekli işletmeler için ölçek ekonomileri sağlamakta, ağ işbirlikleri turizm alanındaki tüm aktörlerin dayanıklılığını artırmakta (Luthe, vd., 2012), yeni ürünlerin ve politikaların ortaya çıkmasını desteklemektedir (Mc Cabe vd., 2012). Bu çerçevede, turizm sektöründe kümelerin rekabet gücünü artıran ağların gelişmesinde, ağ ilişkilerinin mekansal düzeyi ile firma büyüklüğü arasındaki ilişkilerin çözülmesi önem taşımaktadır.

Bu makale kapsamında, Alanya Turizm Kümesinde sektörün en görünen yüzü olarak değerlendirilen konaklama işletmelerinde ağların mekansal düzeyi ile firma büyüklüğü arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Konaklama sektöründe yerel ve küresel bağlantılar oluşturarak uygun maliyetli ve nitelikli ürün ve hizmet sunmak, rekabetçiliğin önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca ilgili yazında, konaklama sektörünün iletişimde olduğu işler, çalışanlar ve yerel halk üzerinde turizmin diğer bileşenlerinden daha fazla etkili olduğu belirtilmektedir (Cunha ve Cunha, 2005; Hawkins vd., 2006; Meyer,

can establish strong relationships only in local networks, while large-scale firms can establish strong global relationships in all networks. Medium-sized firms, on the other hand, are capable of establishing strong relationships both locally and globally.

Keywords: Network relations; Alanya; firm size; accommodation companies; tourism cluster.

2007; Çıkın vd., 2009; Ashley vd., 2007). Bu özellikleriyle diğer işletmeler ve tedarikçiler açısından önemli ekonomik imkanlar yaratan konaklama sektörü, ağ ilişkileri ve firma büyüklüğü ilişkilerinin irdelenmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Ağ ilişkileri üzerine yazının ağırlıkla imalat sanayi üzerine yoğunlaştığı (Buenstorf ve Klepper, 2010; Mukkala, 2007; Porter, 2000), küme ve turizm ağlarına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Tinsley & Lynch, 2001; Morrison vd., 2004; Novelli, Schmitz ve Spencer, 2006; Sorensen, 2007; Erkuş-Öztürk, 2009; Yang, 2012). Özellikle de rekabet gücünü artıran ağların konaklama işletmeleri özelinde firma büyüklüğü ile ilişkisini ele alan tartışmalar oldukça sınırlıdır. Turizm sektörü genelinde bu tür çalışmaların hem turizmin gelişmesine yönelik politika geliştirme hem de kümelerin ve bölgelerin gelişmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu makalede "Alanya Turizm Kümesinde konaklama işletmelerinin ağ ilişkilerinin mekansal düzeyleri firma büyüklüğüne göre farklılaşıyor mu?" araştırma sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye'de turizm sektörünün geliştiği birçok turizm yerleşiminde turizm ağlarının oldukça geliştiği görülmektedir. Alanya, Türkiye'de turizmin gelişme gösterdiği ilk bölgelerden biridir. Deniz sezonunun uzun olması (yaklaşık olarak 6 ay), uzun kıyı bandına sahip olması (75 km), çok sayıda kültür ve tarih varlıklarının bulunması ile Alanya Antalya'nın en fazla ve en çeşitli konaklama işletmelerinin bulunduğu bir turizm alt kümesi olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu özellikleriyle Alanya, turizm ağlarının mekansal düzeyleri ile firma büyüklüğü ilişkisinin çözülmesi açısından önemli bir araştırma alanıdır. Bu çalışmada, 66 konaklama işletmesiyle turizm ağları; ilişkilerin mekansal düzeyi ve firma büyüklüğüne bağlı olarak incelenmiştir. Alanya turizm kümesinin ağ ilişkileri tedarik, hizmet, müşteri, bilgi ve konaklama faaliyetine dayalı ilişkiler olmak üzere beş ayrı ağ tipinde ele alınmış, firma büyüklüğünün farklı ağ ilişkilerinde belirleyiciliği sorgulanmıştır.

Bu kapsamda bir sonraki bölümde, yerel ve küresel ağlar ile turizm ağlarında firma büyüklüğüne ilişkin literatüre yer verilmiştir. Daha sonra çalışma alanı tanıtılmış ve çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. Sonrasında, Alanya turizm kümesinde, ağların mekansal düzeyinin firma büyüklüklerine bağlı olarak farklı ağ ilişkilerinde nasıl şekillendiği konusunda alan çalışmasının bulguları ele alınmıştır. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları ilgili literatür ışığında genel olarak değerlendirilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve: Turizm Kümelerinde Ağsal İlişkiler

Kuramsal çerçeve, araştırma sorusuyla bağlantılı olarak “Farklı Mekansal Düzeylerde Ağsal İlişkiler ve Firma Büyüklüğü” ve “Turizm Sektöründe Farklı Ölçeklerde Ağsal İlişkiler ve Firma Büyüklüğü” olarak iki başlıkta ele alınmaktadır.

2.1. Farklı Mekansal Düzeylerde Ağsal İlişkiler ve Firma Büyüklüğü

Farklı mekansal düzeylerde kurulan ağ ilişkileri işletmelerin başarısını artırmakta, bu sayede etkileşimli öğrenme ve yenilikçilik gerçekleşmektedir (Kaufmann ve Tödtling, 2002). Yine kuramsal tartışmalarda, yerel ağların yeni bilgi sağlayan yerel olmayan ağlarla desteklendiğinde çok daha yararlı olduğuna vurgu yapılmaktadır (Bathelt et al., 2004).

1980’lerde yerel ağlar mekansal yakınlık ve güçlü yerel uzmanlaşmayı ön planda tutan “sanayi bölgeleri” yaklaşımı çerçevesinde ele alınmakta, ağların yerel ekonomik gelişmedeki rolleri yerel ağlara odaklanarak ele alınmaktadır (Brusco 1986; Becattini, 2002). 1990’lardan başlayarak küme yaklaşımıyla birlikte küresel ağların küme ve bölgelerin rekabet gücü için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Porter, 1990). Bu yaklaşımda işletmeler arasında tamamlayıcılık ve ortaklık ilişkilerine vurgu yapılmakta, ağlar aracılığıyla bağımlı hale getirilen firmaların hem yerel olarak işbirliği yaptığı hem de küresel olarak rekabet ettiği belirtilmektedir. Böylece yeni hizmetler ve ürünler geliştirilerek, rekabet avantajı sağlanmaktadır (Kaufmann ve Tödtling, 2002).

1990’lardan günümüze ekonomik ilişkilerde hiçbir bölgenin sadece yerel ağlara ve içsel süreçlere bağlı olarak rekabet gücü kazanamayacağı açıkça tartışılmaktadır. Yerel ağlar birtakım dışsallıklar yaratmasına rağmen, küresel ağlar, yerel olarak sınırlı bir kümede olası bir kilitlenme durumunu engellemektedir (Camagni, 1991; Asheim ve Isaksen, 2002). Firmaların bireysel rekabet gücünü artırmanın yanı sıra kümelerin kendi başarıları için de sadece yerel ağların değil, aynı zamanda küresel ağ ilişkilerinin gerekli olduğu ortaya konulmaktadır (Bathelt et al., 2004).

Kümelerin firma büyüklüğü açısından heterojen bir yapı göstermesine rağmen, küme yaklaşımında firmaların soğurma kapasitesi ve ekonomik gücü gibi firma yapılarındaki farklılıkların fazla önemsenmediği ortaya konulmaktadır (Boshma ve Ter Wal, 2007) Kümelerde firmaların bilgi ve yeterlilik düzeyleri farklılık göstermekte (Nelson ve Winter, 1982), firmaların geçmişte edindikleri bilgi ve deneyime bağlı olan bilişsel kısıtlamalara tabi olması, dış bilgiyi edinme, anlama ve kullanma becerilerini farklılaştırmakta (Cohen ve Levinthal, 1990; Zahra ve George, 2002) dolayısıyla firmaların rekabet gücünü etkilemektedir. Bu becerileri etkileyen en temel bileşenlerden biri de firma büyüklüğüdür.

Daha önce yapılan bazı çalışmalarda firmalar arası ağların gelişmesinin firmaların büyümesiyle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Knoben ve Oerlemans, 2006; Davenport, 2005; Freel 2000). Özellikle sosyal sermaye yatırımlarının ve ağların mekansal yapısının firma büyüklüğüne bağlı olarak şekillendiği belirtilmektedir (Huggins ve Johnston, 2010). Bu çerçevede firma büyüklüğünün de firmalar arası ağ ilişkilerinin düzeyini belirlemede önemli bir gösterge olduğu ortaya konulmaktadır.

Küçük firmaların ilişkisel davranışlarının mekana daha gömülü olması, büyük firmalardan daha güçlü olarak yerel ağlara bağlı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Doğrudan firma büyüklüğü ile ilişkili olan sosyal ağlar (Huggins ve Johnston, 2010) büyük ölçüde arkadaş ve aile bağlantılarını içermekte ve enformel ilişkiler ağırlık kazanmaktadır (Uzzi, 1997; Bowey ve Easton, 2007). Ayrıca, küçük firmaların finans, işgücü ve teknoloji açısından zayıflıkları, ağ ilişkileri kurma ihtiyacını ortaya çıkarmakta ve ağ ilişkilerini desteklemektedir (Bjork & Virtanen, 2003). Yine, literatürden, küçük firmaların kaynak eksikliğinin olduğu ve bu nedenle bireysel hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Sanayi gelişimi üzerine yazında, büyük firmalarla küresel ağlar arasında yakın bir bağlantı olduğu ortaya konulmaktadır. Büyük firmaların destek kurumları ile birlikte müşteri ve tedarikçileri de içeren küresel değer zincirlerinin aktörleriyle daha fazla etkileşim içinde oldukları ifade edilmektedir (Tödtling ve Kaufmann, 1999). Ayrıca, büyük firmaların sıklıkla küresel ölçeklerde resmi işbirliği ve ortak girişimlerden oluşan ittifaklar kurdukları ortaya konulmaktadır (Goerzen, 2005; Goerzen ve Beamish, 2005). Kısacası, büyük firmaların küresel bağlantılar kurmak için yeterince güçlü oldukları ve küresel ağların avantajlarını kullandıkları vurgulanmaktadır.

2.2. Turizm Sektöründe Farklı Ölçeklerde Ağsal İlişkiler ve Firma Büyüklüğü

Küreselleşmeyle birlikte turizm sektöründe değişen rekabet koşullarına uyum sağlamak, turizm alanlarına talep çekebilme, giderek teknoloji yoğun hale gelen sektörde yeni teknoloji ve bilgi transferi gerekliliği, farklı mekansal düzeylerde kurulan ağ ilişkilerini önemli hale getirmekte ve ilgili yazında turizm ağlarına olan ilginin 2000li yıllardan itibaren arttığı izlenmektedir.

Birçok çekici unsura sahip olan turizm alanları birbirini tamamlayan çok sayıda hizmet sunumunu gerekli kılarken, turizm firmalarının çeşitliliği turizm alanlarında başarılı rekabetin koşullarını yaratmaktadır (Smeral, 1998). Buna bağlı olarak, turizm arzının parçalı yapısı toplam turizm ürününü sağlama ihtiyacına bağlı olarak turizm alanındaki firmalar arasında ağ oluşumunu gerekli kılmaktadır (Augustyn ve Knowles, 2000). Ayrıca sektörün dinamik yapısı gereği rekabet edebilmek için yeniliklere ihtiyaç duyması ağ ilişkilerini desteklemektedir (Hjalager, 2002).

Turizm işletmeleri arasındaki ağların, talebin dağıtılması (Mill ve Morrison, 1985), “toplam turizm deneyimi” nin üretimi (Tremblay, 1998) ve ölçek ekonomilerinin sağlanması (Gee vd., 1984) gibi birçok faydası vardır. Bunlar; destinasyonlardaki turizm işletmeleri ile onlara müşteri sağlayan (distribütörler) dağıtıcılar arasındaki düşey dağıtım ilişkileri (müşteri ilişkileri), aktörler arası bilgi ilişkileri, turizm işletmeleriyle onların girdilerini sağlayan düşey girdi ilişkileri (tedarik ilişkileri), benzer turizm işletmeleri arasındaki yatay rekabet ve zincir ilişkileri (konaklamaya dayalı ilişkiler) ve son olarak değişik turizm işletmeleri arasındaki yatay tamamlayıcı ilişkilerden (hizmet ilişkileri) oluşmaktadır. Sektörde, bilgi ağları dışında diğer ağlara yönelik bilginin sınırlı olmasına rağmen, dağıtım ilişkilerinin dağıtıcıların uzman pazar bilgisini yerel işletmelerin destinasyon bilgisiyle birleştirdiği; tamamlayıcı ilişkilerin işletmelere başka türlü ulaşamayacakları yetenekleri sağladığı, girdi ilişkilerinin ise kullanıcılarla üreticiler arasındaki iletişimi ve pratik desteği sağladığı ortaya konulmaktadır.

Bu ilişkilerin birçoğu turizm hizmeti verildiği yerde tüketildiğinden yerel olarak turizm alanında yer almaktadır (Tremblay, 1998; Milne ve Ateljevic, 2001). Mekansal yakınlık, turizm alanlarında firmalar arası yerel ağların oluşması için en önemli güç olarak görülmektedir (Milne, 1998). Genel olarak, yatay tamamlayıcı (hizmet ilişkileri) ve rekabetçi ilişkiler (konaklamaya dayalı ilişkileri) ile düşey girdi ilişkileri (tedarik ilişkileri), firmaların mekansal yakınlığı nedeniyle bilgi yararlanlarını en çöge çıkarılabilirlikleri turizm alanı içinde bulunmaktadır. Yerel ağlar, özellikle üretim ve tedarik ağlarında gereksinim duyulan girdilerin daha kolay sağlanmasını ve yenilikçiliği artırdığı (Raines, 2001) gibi, mekansal yakınlıkla kurulan bilgi ağı, yeni ürünlerin ve tasarımcıların yayılımında, firmalar arası yetenek transferinin yapılmasında ve yeni pazar bağlantılarının kurulmasında önemlidir. Hizmetlerin mekansal yakınlığı ve erişilebilirliği ise, iletişimi artırarak bilgi akışını kolaylaştırmakta (Morrison, 2013) ve bilgi akışının kolaylaşması yenilikçiliği teşvik etmektedir. Feldman (1993) uzmanlaşmış iş hizmetlerinin coğrafi olarak yakın olmasının yenilikçiliği olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca, Boschma ve Frenken (2009), küreselleşen dünyada yerel ağlardaki örtük bilginin yerel üstü ağlardaki kodlanmış bilgiye göreli olarak daha fazla rekabet avantajı sunduğunu ifade etmektedir. Bu yolla, değerli pazar bilgisi paylaşma, yenilik yapma, kaynak geliştirme, paydaşlar arası bilgi transferi konularında önemli ölçüde rekabet gücü elde edilmektedir.

Kısacası, yerel ağlar öğrenmeyi (Halme, 2001; Morrison vd., 2004; Gibson vd., 2005) teknik bilgiye ulaşmayı, parçalı yetileri birleştirmeyi ve böylece yenilikçiliği sürdürmeyi sağlayan (Tremblay, 1998), başarılı turizm gelişmesinin vazgeçilmez öğeleridir (Milne ve Ateljevic, 2001). Özellikle, yerel ağlar bu ağlardan yararlanan küçük firmaların yoğunluğu ile tanımlanan turizm alanlarında sürdürülebilir turizm gelişimi için gerekli görülmektedir (Morrison, 1998, Copp and Ivy, 2001).

Ancak, ilgili yazında turizm işletmelerinin yenilikçi ve bilgi yoğun bir yapısının olmadığı, hatta düşük bilgi ve teknoloji- li oldukları, kendilerinin yenilikleri yapmadıkları, ancak diğer sektörlerde yapılan yeniliklere kendi ürünlerinde ve hizmetlerinde yer verdikleri (Hjilager, 2002) ve konaklama işletmelerinin patenle korunan bilgisinin olmadığı (Dunning ve McQueen, 1982), ifade edilmektedir. Özellikle turizm sektörü yenilikleri çok çabuk taklit edilebilen bir yapı gösterdiğinden, turizm işletmelerinin maliyetli ürün geliştirme sürecine girmedikleri vurgulanmaktadır (Poon, 1993). Ancak, artan rekabet koşulları konaklama işletmelerini yüksek derecede teknolojiye bağımlı hale getirmiş (Lattin, 1990) kolay taklit etme bilginin önemini daha da artırmıştır. Yine turizm işletmelerinde bilginin kolay taklit edilmesi firmaları sürekli öğrenmeye ve her zaman önde olmaya zorlamaktadır. Bu koşullarda talep bilgisi, ne hizmet vereceği ve nasıl hizmet vereceği, işletmenin beceri düzeyi gibi faktörler rekabeti belirlemede (Dunning ve McQueen, 1982), ağlara gömülü olan pazara özgü yönetim becerileri, destinasyona özgü bilgi ve örtük bilgi yeni fırsat ve ürünleri geliştirme olanaklarını sağlamaktadır (Morrison, 1994; Tremblay, 1998; Tremblay, 2000).

Diğer taraftan turizm sektöründeki firmalar, belirsizliğe bağlı olarak oluşan riskin üstesinden gelmek üzere yerel ağları destekleyen sosyal ilişkileri kullanarak işlemlerini organize etmekte ve bundan karlı çıkmaktadır. Bu durumda daha önce çalıştıkları firmalarla aralarında oluşan “deneyimlenmiş güven”nin bağlılığa dönüşmesi ve firmalar arası ağların sürekliliği sağlanmış olmaktadır (Giuliani, 2013). Yine yerel düzeyde kurulan sosyal ilişkiler sayesinde firma sahiplerinin arkadaşlarının firmalarıyla çalışması karlılıklarını artırmaktadır (Prats vd., 2007). Örneğin, Sydney otel yöneticilerinin arkadaş olması ve aralarındaki yoğun sosyal ilişkiler en iyi uygulamaların birleşmesine yol açarak otellerin başarısının ve karlılığının artmasını sağlamıştır (Baggio ve Cooper, 2010; Ingram, 2000).

Aynı zamanda sektördeki işletmelerin bu sosyal ilişkilerle birlikte benzer kurumsal düzenlemelere tabi olması, mekansal yakınlığı örgütlü hale getirerek ilişkilerin müşteri bulma, yenilik yapma, dayanışma gibi birçok konuda “işbirliğine” dönüşümünü kolaylaştırmaktadır (Müderrişoğlu ve Gezici Korten, 2015). Özellikle bilginin yayılmasında küme içi ortak kurumlara işbirliği ortamının yaratılması önem taşımakta, yerel sektör derneklerinin firmaları bir araya getirmesiyle, mesleki bilgi paylaşım havuzu yaratılmasını olanaklı kılmaktadır. Bu havuzda yer alan lider oyuncular bilgi ve teknolojinin yayılımında önem taşımaktadır. Bunların bilgi ve deneyimi “rol model” olarak sektörün yeniden organize edilmesinde ve kendi pratiklerinin sektör geneline yayılmasında etkili olmaktadır (Morgan, 1997). Ayrıca, kulüp benzeri faaliyetler firmaların performanslarını artırmaktadır. Erkuş (2008) çalışmasında turizm firmalarının dernek ve birliklerle yaptıkları işbirlikçi ilişkilerin firma performansını ve yenilikçiliği olumlu etkilediğini vurgulamaktadır.

Yerde oluşan yatay formel veya enformel ağlar ile şekillenen küme ilişki yapısını, uluslararası ağlar yeni fırsatlar yaratarak güçlendirmektedir. Değişen teknolojiler ve yeni pazar olanaklarına ilişkin bilgiye erişimde küresel ağlar önemli olanaklar sunmaktadır. Uluslararası ve yerel ağların birlikteliği yenilikçilik yaratımını sağlayabileceği gibi, uluslararası pazarlara erişim kanallarını da oluşturmaktadır (Asheim ve Isaksen, 2002).

İlgili yazında, kodlanmış bilginin (codified knowledge) yayılımı ve küme içi kilitlenme probleminin aşılabilmesi için yerel olmayan ağlara vurgu yapılmaktadır. Kısa mesafede örtük bilginin (tacit knowledge) daha fazla dağılımı kümelenmiş firmaların rekabet gücünü yükseltmektedir (Boshma ve Ter Wal, 2007). Ayrıca, bilginin çeşidi ağların gücüne ve yoğunluğuna bağlı olarak değişiklik gösterdiği gibi (Ionnides, 1998) ağ ilişkilerin de bir turizm destinasyonundan diğerine farklı olduğu ifade edilmektedir. Yine de belli ölçüde her iki bilgi türünün (örtük ve kodlanmış bilginin) kullanılmasının turizm işletmelerinin rekabet gücünü artırdığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede, özellikle zincir otel ilişkileri üye otellere önemli faydalar sağlarken, destinasyona özgü bilgiyle beraber pazara özgü yönetim becerilerini ve özel örtük bilgiyi içermektedir (Tremblay, 1998). Otel zincirlerine üye olmak yeni fırsatların kullanılmasını ve rekabet avantajı sağlamayı beraberinde getirmektedir (Morrison, 1994).

Ancak turizm firmalarının bazı özellikleri (büyüklük, ekonomik ve kültürel yakınlık vb.) yerel ve küresel ağ ilişkilerini belirlemektedir. Bu çerçevede firma büyüklüğü en temel bileşenlerden biridir. Küçük turizm işletmelerinin yerel ağları oluşturmaktan çok günlük rutinleriyle ilgilenmeleri, tur operatörlerinin koordine ettiği faaliyetlerin yerel tamamlayıcı ilişkilerin yerini alması, yerel turizm firmalarının kendi ürünlerinin daha büyük bir deneyimin parçası olduğunun farkında olmamaları, zincir otellerin yerel ekonomilerle çok az ilişkili olması durumunda mekansal yakınlığın öneminin azaldığı ve yerel ağların aşındığı görülmektedir. Bu süreçte, günlük rutinleriyle daha çok ilgili olan küçük ölçekli firmaların yerel ağlar kurmadıkları, küçük ölçekli turizm ile küçük firma yapısından daha çok büyük ölçekli turizm ve büyük firma ölçeğinin ağ oluşumunu desteklediği ifade edilmektedir (Sorensen, 2007).

Ayrıca, turizm işletmeleri aynı mekanda yer almasına karşın, ekonomik ve kültürel olarak yakın olmadıkları veya bilgi ihtiyaçlarının farklı olduğu görülmektedir. Bir otel ile turizm alanındaki tamamlayıcı faaliyetlerden biri kıyaslandığında değişik firma kültürleri, teknolojik yapıları, üretim pratikleri, bilgi çeşitleri ve bilgi ihtiyaçları olduğu görülebilir. Aynı durum aynı alt sektördeki küçük ve büyük işletmeler için de geçerlidir. Küçük oteller büyüklerden yönetim, finans ve insan kaynakları açısından farklıdır (Morrison, 1998; Cihangir Çamur ve Cihangir, 2017; Cihangir Çamur, 2018). Ayrıca, küçük konaklama firmalarının büyüklerden daha fazla kişisel ve enformel ağlara dayalı olduğu görülmektedir (Lynch, 2000).

Diğer taraftan mekansal ve ekonomik olarak yakın olan ve benzer üretim pratiklerine ve bilgi ihtiyaçlarına sahip olan firmaların (ör. aynı turizm alanındaki benzer oteller) kendilerini iş arkadaşı olmaktan çok rakip olarak gördüğü ve aralarında çok nadiren ağ ilişkileri kurulduğu görülmektedir (Baerenholdt vd., 2004). Buna ek olarak, turizm alanlarında ekonomik veya kültürel olarak mesafeli firmalar arasında ağ kurulmasından çok, anlaşmazlıklar ön plana çıkmaktadır. Bu durumda yenilikçiliği sağlayan ağlarının ağırlıklı olarak yerel olmadığı ve tur operatörleri ve otel zincirleri tarafından yönetildiği ortaya konulmaktadır. Benzer bilgi ihtiyaçları, firma kültürleri ve üretim pratikleri bulunan zincir otellerde, bu yerel olmayan yakınlık ağları iletişim sistemleri sayesinde küresel düzeyde bilginin yönetimini güçlendirerek, zincir otellerin ihtiyaç duyduğu bilgiye erişimi sağlamaktadır (Milne ve Ateljevic, 2001).

İlgili yazında turizm ağlarının yaşam döngüsü boyunca, turizm kümesindeki ağların küçük firmaların yerel ağlarının üstünlüğünden uzaklaşıp, daha bölgesel, ülkesel ve hatta uluslararası bir nitelik kazandığı belirtilmektedir (Ter Wal, 2011). Kısacası, bu faktörler destinasyon geliştikçe zamanla değiştiği gibi (Telfer and Wal, 2000), turizm eğilimlerinin küreselleşmesi ve yerel destinasyon ağlarının yaşam döngüsüne göre de değişiklik göstermektedir (Gibson vd., 2005; Sorensen, 2007; Neffke vd., 2011; Ter Wal ve Boshma, 2009). Ancak, kümelerin uzmanlaşmasının ve kümedeki firmaların yığılmasının firmalararası ilişki düzeyini belirlemediği, kümedeki firma büyüklüğünün ağların mekansal düzeyini belirlediği vurgulanmaktadır (Erkuş, 2009).

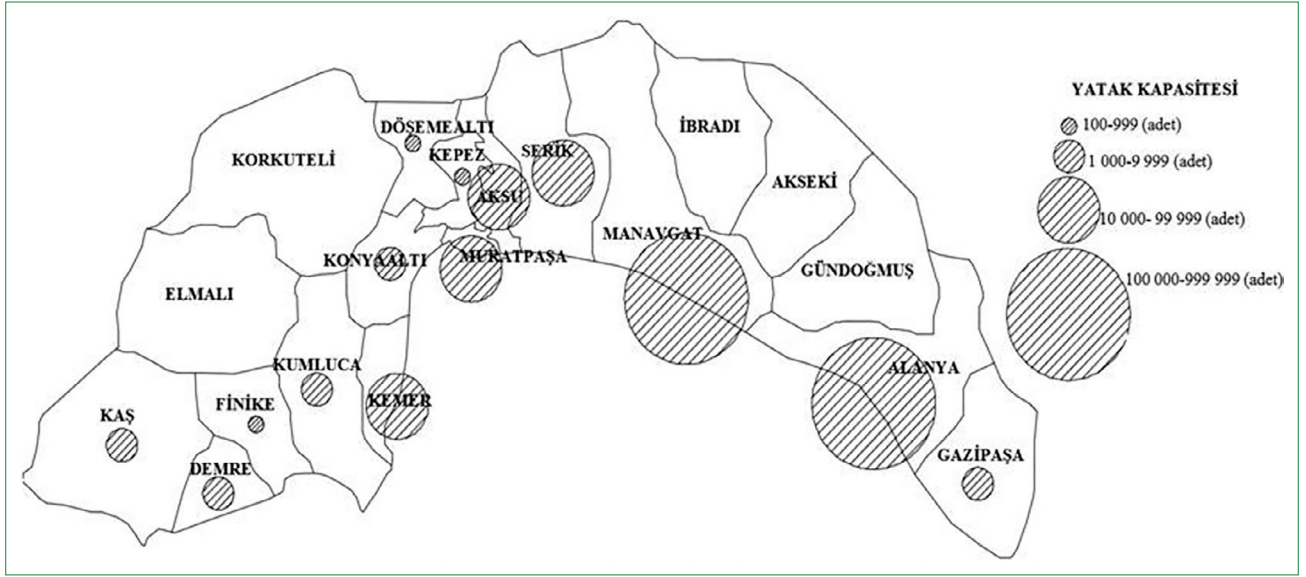
Kısacası, ilgili yazında turizm işletmelerinin rekabet gücü kazanmasında yerel ve küresel ağ ilişkilerinin kurulmasının önemli rol oynadığı ve bu ilişkilerin kurulmasındaki temel bileşenin firma büyüklüğü olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca küçük olan firmalar daha az ağ ilişkileri kurarken veya hiç kurmazken ve kurdukları ilişkiler daha çok yerel düzeyde kurulurken, büyük firmaların daha fazla diğer firmalarla ilişkiler kurdukları ve bu ilişkilerin özellikle küresel düzeyde kurulduğu belirtilmektedir. Orta ölçekli firmaların ise hem yerel hem de küresel düzeyde kurulan ilişkilerde ön plana çıktığı ifade edilmektedir.

3. Alan Çalışması: Alanya Turizm Kümesi

Bu bölümde, çalışma alanı olarak seçilen Alanya'nın ve buradaki turizm konaklama altyapısının özellikleri, araştırmanın yöntemi, firma büyüklüğüne göre ağ ilişkileri ve mekansal düzeyi ele alınmaktadır.

3.1. Alanya Turizm Kümesi

Alan çalışması için, 1980 sonrasında Türkiye'de turizmin en fazla gelişme gösterdiği Antalya'nın Alanya İlçesi seçilmiştir. Alanya, Akdeniz Bölgesinde Antalya'nın doğusunda yer almakta ve 15 ilçesi arasında alan büyüklüğü açısından Korkuteli, Manavgat ve Kaş'ın arkasından dördüncü sırada bulunmaktadır. Alanya, en çok konaklama işletmesine sahip ilçe olması ve

Şekil 1. Antalya ilçelerinin bakanlık belgeli konaklama işletmeleri dağılımı (2016).

konaklama işletmelerinin diğer bölgelere göre daha fazla çeşitlilik göstermesi gibi nedenlerin yanı sıra sahip olduğu tarihi, doğal ve kültürel potansiyelleriyle Antalya'nın ilçeleri arasında turizm sektöründe ön plana çıkmaktadır. Alanya, tüm bu özelliklerinin yanı sıra sektördeki tedarikçileriyle, küme destek organizasyonlarıyla (kamu kurumları, eğitim kurumları, odalar, dernekler, birlikler, finansman kurumları vb.), farklı ölçeklerdeki ve türdeki firmalarıyla bir turizm kümesi olarak nitelendirilmektedir (Erkuş, 2009; Sayın ve Dulupçu, 2018).

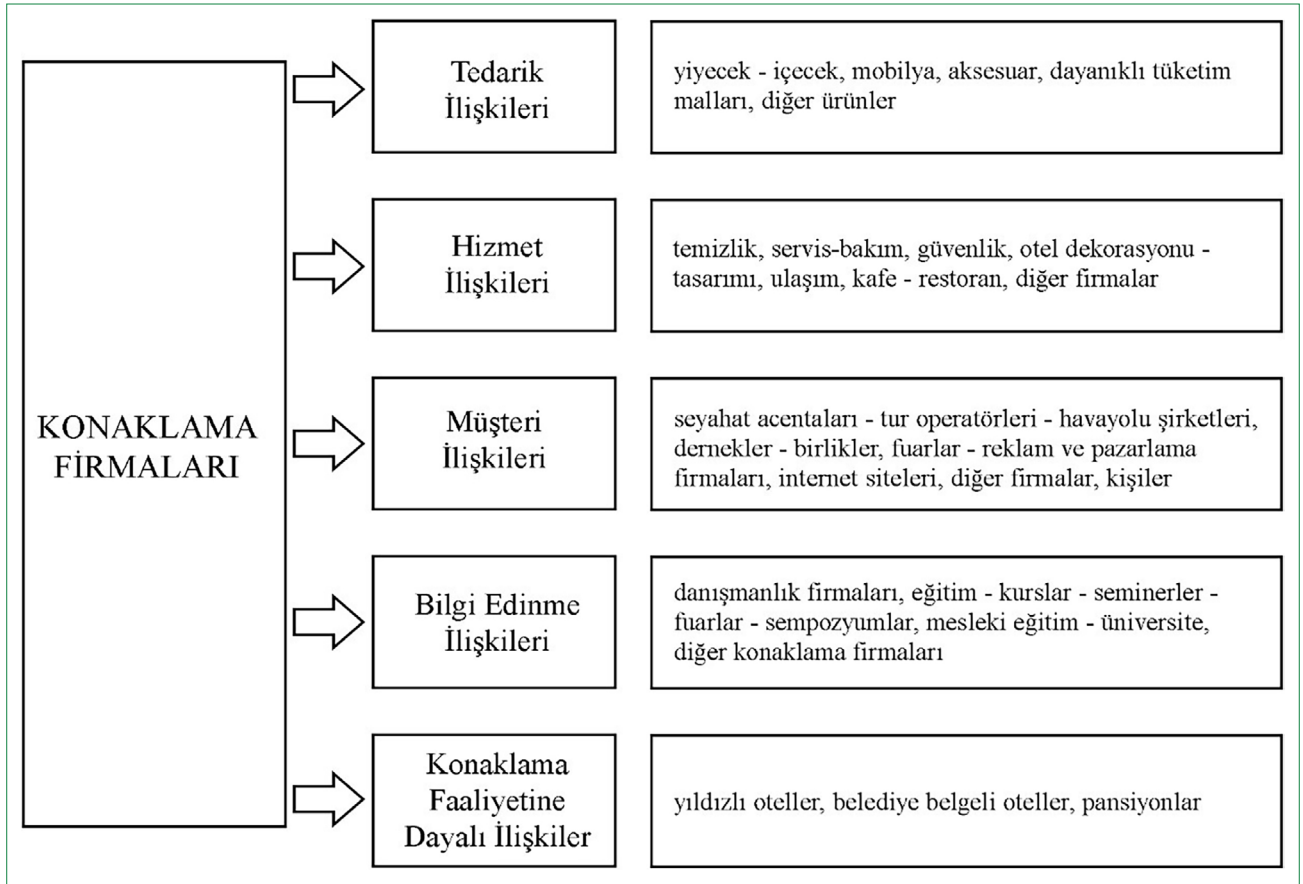
Alanya'ya gelen ziyaretçi sayısı 2000 yılında 677.340 iken, 2017 yılında 2.434.200'e ulaşmıştır. Bu sayı 2022 Eylül itibariyle 6.693.646'ya yükselmiştir (alanyakentkonseyi.org.tr; Eylül 2022). 2017 yılı itibariyle, Türkiye'ye gelen turistlerin (32.410.034 kişi) %7,51'i (2.434.200 kişi) ile Antalya'ya gelen turistlerin (9.466.192 kişi) %25,71'inin Alanya'ya geldiği görülmektedir (TUIK, 2017'den aktaran Akman vd., 2017). 2017 itibariyle Alanya'ya 731.801'i (%20) yerli ve 2.434.200'ü (%80) yabancı turist olmak üzere 3.166.001 turist gelmiştir (www.altso.org.tr; www.kultur.gov.tr). Ayrıca, ilçede yabancı yerleşik nüfusun da turizmle birlikte önemli ölçüde arttığı görülmektedir (Erdoğanaras vd., 2004; Görer tam vd., 2006). Güncel yerleşik yabancı sayısı 27.819'dur ve toplam nüfusun yaklaşık %9'una erişmiştir (alanyakentkonseyi.org.tr; Eylül, 2022).

Alanya'nın turizm sektörüyle tanışması 1948 yılında bulunan Damlataş Mağarası'nın 1954 yılında sağlık turizmüne açılmasıyla gerçekleşmiştir (Akman vd., 2017). İlçede turizm hareketi, Almanya ve Avrupa ülkelerinden gelen bireysel turistlere yönelik ev pansiyonculuğu şeklinde bu yıllarda başlamıştır. Özellikle 1982 tarihinde yürürlüğe giren ve yerli ve yabancı girişimcilere 49 yıllığına turizm alanı kiralanmasını öngören Turizm Teşvik Kanunu'nun sağladığı olanaklarla Alanya'da turizm sektörü ivme kazanmış (Kamburoğlu vd., 2015), bireysel turist hareketi yerini

kitle turizmüne bırakmıştır. Turizm Teşvik Kanunu'na dayalı olarak 1989 yılında Alanya'nın doğusu ve batısı turizm merkezi ilan edilmiştir. Alanya, böylece Türkiye'de kitlesele turizmin başladığı ilk yer olması nedeniyle turizm sektöründe ön plana çıkan yerlerden birisi olmuştur. Bu süreçte, özellikle yerel girişimcilerin aile şirketleri kurarak kendi arazileri üzerinde küçük ve büyük ölçekli konaklama işletmeleri inşa ettikleri görülmektedir (Turan, 2017). Alanya daha sonraki yıllarda, kendisinden sonra gelişme gösteren büyük ölçekli konaklama tesislerinin yapıldığı Side, Kemer, Belek ve Kundu gibi diğer turistik bölgelerle yoğun bir rekabet içine girmiştir (Alanya Belediyesi Turizm Danışma Ofisi, 2018).

İlçede turizm türü çeşitliliğinin yanı sıra, konaklama işletmeleri çerçevesinde 5 yıldızlı oteller ve büyük tatil köyleri yer alırken, orta düzeyde butik oteller, en alt düzeyde ise apart oteller ve pansiyonlar yer almaktadır. Bu turizm altyapısıyla, Alanya, 2016 yılında Antalya'nın ilçeleri arasında bakanlık belgeli konaklama işletmesi sayısında birinci (296 işletme), yatak (130.751 yatak) ve oda sayısında (60.951 oda) ise ikinci sırada bulunmaktadır (www.kultur.gov.tr; www.antalyakulturturizm.gov.tr) (Şekil 1).

Alanya'da 2016 yılı itibariyle toplam 662 konaklama işletmesi bulunmaktadır. Bunun %68'ini (450 işletme) 50–499 yatak sayısına sahip orta ölçekli işletmeler, %19'unu (125 işletme) 500 ve üstü yatağı olan büyük işletmeler ve %13'ünü (87 işletme) 10–49 yatağı olan küçük işletmeler oluşturmaktadır (www.kultur.gov.tr). Alanya'da büyük ölçeği temsil eden nitelikli işletmelerin (özellikle 4 ve 5 yıldızlı oteller) yatak kapasitesinde en yüksek oranı temsil ettiği (www.altso.org.tr; www.kultur.gov.tr) görülmektedir. Bu veri Alanya'da turizmin gelişiminin ölçek ve nitelik olarak pansiyonlarla başladığı ilçede, aynı ölçek ve nitelikte devam etmediğini; turizmin kitleleşmesi ve yurt dışına hizmet vermeye başlamasıyla, konaklama işletmelerinin ölçeklerinin büyüdüğünü ve niteliklerinin de yükseldiğini göstermektedir.

Şekil 2. Konaklama firmalarının farklı türdeki ağları ve bileşenleri.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Alanya'da konaklama işletmelerinin büyüklüklerine göre değişen ağ ilişkilerinin mekânsal düzeyi ile firma büyüklüğü arasındaki ilişkiyi firmaların kurduğu ilişki sayıları üzerinden açıklamayı hedefleyen alan araştırması iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. İlk aşamada; Alanya turizm sektöründe önde gelen kurum ve kuruluşlarla (sivil toplum örgütleri, yerel yönetim ve lider turizm işletmeleri ile ilgili oda ve birliklerle (ALTSO-Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, ALTİD-Alanya Turistik İşletmeciler Derneği, ALTAV-Alanya Turizm Tanıtma Vakfı, TÜROFED-Türkiye Otelciler Federasyonu ve USDF-Uluslararası Skal Dernekleri Federasyonu) derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kümelelerin rekabet edebilirliğinde yerel ağların yanı sıra farklı mekânsal düzeylerde kurulan ağ ilişkileri tedarik (Köroğlu ve Eceral, 2018; Köroğlu vd., 2012), hizmet (Glasmeyer, 1999; Eraydın ve Armatlı, 2007), bilgi edinme (Morrison, 2013; Andersson, 2004; Köroğlu vd., 2012), müşteri (Köroğlu vd., 2012) ve üretim ağları (Müderrişoğlu ve Gezici Korten, 2015) alan çalışmasında ele alınmış ve yapılan görüşmelerle farklı ağlardaki bileşenler belirlenmiştir (Şekil 2). Bu çalışmaların kapsamına göre ağların farklı şekilde tanımlandığı görülmektedir. Bu ilişkilerin mekânsal düzeyi ise bölge içi yerel ilişkilerden küresel düzeye kadar çeşitlilik göstermektedir (Erkuş, 2008; Köroğlu, 2012).

Araştırmanın ikinci aşamasında, Alanya'daki konaklama işletmeleriyle Mayıs-Haziran 2018'de anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada araştırma evrenini Alanya'daki işletmelerin tümü oluşturmaktadır. Bu amaçla ilk olarak, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Alanya Belediyesi ve Alanya Ticaret Odası resmi web sitelerinden 2016 yılına ait Alanya konaklama işletmelerinin listesi çıkartılmıştır. Listeye göre Alanya'da 662 konaklama işletmesi bulunduğu tespit edilmiştir. Anket çalışması için büyüklüğe dayalı basit-seçkisiz örnekleme yöntemi seçilmiştir. Konaklama tesislerinde toplam 662 işletmenin %10 temsil oranı ile örneklem büyüklüğü 66 olarak belirlenmiştir. Alanya turizm sektöründe yer alan değişik büyüklükteki (küçük, orta ve büyük ölçekli) konaklama işletmelerine toplam olarak 66 adet anket uygulanmıştır. Ancak, orta ve büyük ölçekli konaklama işletmelerine kıyasla küçük işletmelerin çeşitliliğinin fazla olması nedeniyle küçük ölçekli konaklama işletmelerinin ağ ilişkilerinin mekânsal çözümlenmesinde evren içindeki dağılım oranından (%13) daha fazla oranda (%27) anket uygulanırken, benzer ağ ilişkilerine sahip olan büyük ve orta ölçekli işletmelerde (%87) evren içindeki dağılım oranının (%73) altında kalmıştır. Böylece farklılıkların ve benzerliklerin doğru temsil edilmesi amaçlanmıştır. Bu tercihin bir nedenini de küçük işletmelerin literatürden takip edilebilen görece düşük düzeyde ağ kurma dav-

ranışlarının neden olduğu ağ kuran az sayıdaki firmayı (Tablo 1) inceleme imkanı elde edilebilmesidir.

Anket formunda tedarik, müşteri, hizmet, bilgi, konaklama faaliyetine dayalı ilişkilerde firmaların ilişkili oldukları firma, kurum ve kuruluşların sayısı ve mekansal konumu sorgulanmaktadır. İlişkili firmaların konumu Alanya, Antalya, İstanbul, diğer şehirler ve yurt dışı olmak üzere beş farklı mekânsal düzeyde ele alınmıştır. Çalışmada aynı zamanda firma büyüklüğünün firma ilişkilerini nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Böylece, Alanya turizm sektöründeki ağ ilişkilerine ilişkin niceliksel verinin derlenmesi, firma büyüklüğüne bağlı olarak firma ilişkilerinin çözümlenmesi hedeflenmektedir.

Ankette firma yapısı ve ilişkilerine yönelik sorular kapalı ve açık uçlu olmak üzere iki tipte düzenlenmiştir. Anketin ilk bölümünde kuruluş yılı, türü ve niteliği, yatak sayısı, personel sayısı gibi firma yapısına ilişkin sorular düzenlenmiştir. Anketin ikinci bölümünde ise, anket verilen firmalarla ilişkili firmaların yeri ve sayısı tedarik, hizmet, müşteri, bilgi edinme ve konaklama faaliyetine dayalı ilişkiler altında belirlenen bileşenler çerçevesinde sorgulanmıştır. Araştırmada yüzde dağılım değerleriyle birlikte ilişkiler matrisi oluşturularak değişkenler arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Değişik ağ yapılarıdaki ilişkiler matrisinde “tüm firmaların ağdaki yoğunlaşma oranları” ile “farklı firma büyüklüklerindeki yoğunlaşma oranları” karşılaştırılarak, firma büyüklüklerine göre öne çıkan mekânsal düzeyler ortaya konulmuştur.

3.3. Firma Büyüklüğüne Göre Ağ İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Alanya turizm kümesinde ağ yapılarıdaki ilişkilerin sırasıyla %30,3'ü tedarik, %24,17'si müşteri, %18,57'si konaklama faaliyetine dayalı ilişkiler, %17,25'i bilgi edinme ve %9,72'sinin hizmet ağlarında olduğu görülmektedir. Özellikle küçük konaklama işletmelerinin ilişki kurmakta çekingen davrandıkları tespit edilmiştir. Alanya'da konaklama işletmelerinin ölçeği büyüdükçe firmaların kurduğu ilişki sayılarının arttığı görülmektedir (Tablo 1).

Aşağıdaki alt bölümlerde, Alanya'da bulunan “konaklama işletmelerinde farklı ağlarda firma ölçeği ile mekânsal düzeyler arasındaki ilişkiler” incelenmekte, öne çıkan yerel ve küresel ağlar, ilişkiler matrisi üzerinden irdelenmektedir.

Tablo 1. Ölçeklerine göre firma başına ortalama ilişki sayıları

Ağ türü	Küçük firmalar (10-49 yataklı)	Orta ölçekli firmalar (50-499 yataklı)	Büyük firmalar (500 ve üzeri yataklı)
Tedarik	7,1	8,5	9,6
Hizmet	1,5	2,9	4,0
Müşteri	2,2	7,3	12,4
Bilgi Edinme	1,2	5,2	9,4
Konaklama faaliyetine dayalı ilişkiler	1,5	6,2	7,6

Kaynak: Çalışmanın bu bölümünde Bıyıklı, M. (2019) çalışmasının verileri farklı boyutlarıyla analiz edilerek ve güncellenerek amaca uygun olarak revize edilmiş ve yeniden yorumlanmıştır.

3.3.1. Tedarik İlişkileri

Tedarik ilişkileri, yüz yüze ilişkilerinin kurulduğu ve turizm sektörüne girdi taşıyan yerel ağları oluşturmaktadır. Bu ilişkiler aynı zamanda uzman pazar bilgisinin yerel işletmelerin Alanya'ya özgü bilgisiyle birleştiği ilişkilerdir. Kümenin en yaygın ağlarını tedarik ilişkileri oluşturmakta ve küme firmalarının tümünün tedarik ilişkisi kurduğu görülmektedir. Çalışmada; tedarik ilişkileri yiyecek-içecek, mobilya, aksesuar, dayanıklı tüketim malları ve diğer ürünlerin teminine yönelik ilişkiler olarak değerlendirilmiştir (Tablo 2).

Tedarik ilişkileri birinci derecede Alanya, ikinci derecede Antalya ve üçüncü derecede İstanbul ile kurulmaktadır (Tablo 3). Alan çalışması bulguları tedarik ağlarında yiyecek-içecek gibi bozulma ihtimali olan ve mekânsal yakınlığa ihtiyaç duyan ilişkiler ile aksesuar ilişkilerinin yerel düzeyde öne çıktığını; dayanıklı tüketim mallarında ise uzmanlaşmış firmaların bulunduğu Antalya ve İstanbul gibi üst düzey merkezlerin yer aldığını; turizm ürününün pazarlanmasında farklılık yaratan mobilya ve aksesuar temininde yerel ve üst düzey merkezlerin yanında küresel ilişkilerin de tercih edildiğini göstermektedir.

Firma büyüklüğüne göre oluşturulan ilişkiler matrisinde Alanya'da küçük ölçekli konaklama işletmelerinin tedarik ilişkileri (%62,80), tüm tedarik ilişkilerinin Alanya içindeki yoğunlaşma oranını (%50,65) geçerek ön plana çıkmaktadır. Bu

Tablo 2. Tedarik ilişkilerinin faaliyetlere göre mekansal dağılımı (%)

Tedarik ilişkileri	Alanya	Antalya	İstanbul	Diğer şehirler	Yurt dışı	Toplam
Yiyecek-içecek	70,6	29,4	-	-	-	100
Aksesuar	66,66	27,08	4,16	-	2,08	100
Mobilya	44,87	37,82	12,17	3,20	1,92	100
Dayanıklı tüketim malları	32,36	42,19	23,69	0,57	1,15	100

Tablo 3. Firma büyüklüklerine göre tedarik ilişkilerinin mekansal düzeyi

Tedarik ilişkileri	Alanya		Antalya		İstanbul		Diğer şehir		Yurt dışı		Toplam	
	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)
Küçük ölçekli firmalar	81	62,80	35	27,14	12	9,31	1	0,78	0	0	129	100
Orta ölçekli firmalar	165	49,27	130	38,80	31	9,25	5	1,49	4	1,19	335	100
Büyük ölçekli firmalar	33	37,93	30	34,48	21	24,10	0	0	3	3,45	87	100
Toplam firmalar	279	50,65	195	35,39	64	11,61	6	1,08	7	1,27	551	100

Küçük ölçekli firmalar 10–49 yataklı, orta ölçekli firmalar 50–499 yataklı, büyük ölçekli firmalar 500 ve üzeri yataklı.

Tablo 4. Hizmet ilişkilerinin faaliyetlere göre mekansal dağılımı (%)

Hizmet ilişkileri	Alanya	Antalya	İstanbul	Diğer şehirler	Yurt dışı	Toplam
Temizlik	100	–	–	–	–	100
Ulaşım	100	–	–	–	–	100
Servis-bakım	55,55	44,44	–	–	–	100
Banka-sigorta	28,75	46,25	25	–	–	100
Dekorasyon-tasarım	20	50	23,33	–	6,66	100
Güvenlik	–	100	–	–	–	100

İşletmelerin kalan tedarik ilişkilerini sırasıyla Antalya, İstanbul ve diğer şehirlerle tamamladıkları görülmektedir. Orta ölçekli konaklama işletmelerinin tedarik ilişkilerinin, Antalya (%38,80) ve diğer şehirlerle kurulan tedarik ilişkilerinde (%1,49) tüm tedarik ilişkilerinin ilişkili mekânsal düzeydeki yoğunlaşma oranlarının (sırasıyla %35,39, %1,08) üzerinde kurulduğu görülmektedir. Büyük ölçekli işletmeler ise İstanbul (%24,10) ve yurt-dışıyla (%3,45) kurulan tedarik ilişkilerinde tüm tedarik ilişkilerinin İstanbul (%11,61) ve yurt dışındaki (%1,27) yoğunlaşma oranının üzerine çıkmaktadır (Tablo 3).

Bu çerçevede, oluşturulan ilişkiler matrisi küçük firmaların yerel (Alanya) ilişkilerde, orta ölçekli firmaların Antalya ve diğer şehirlerle kurulan tedarik ilişkilerinde, büyük ölçekli firmaların ise İstanbul ve yurt-dışı ile kurulan tedarik ilişkilerinde ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Yerel ilişkilerde öne çıkan küçük firmalar hiçbir küresel ilişki kurmazken, büyük firmaların hem yerel hem de küresel ilişkiler kurdukları, ancak diğer illerle ilişkili olmadıkları görülmektedir. Orta ölçekli firmaların da her düzeyde tedarik ilişkilerinin bulunduğu görülmektedir.

3.3.2. Hizmet ilişkileri

Hizmet ağları firmaların kendi bünyelerinde bulunmayan hizmetleri karşılamak amacıyla farklı firmalarla kurdukları ilişkilerdir. Hizmet ağları kümelenme yazınında diğer ağ türleri arasında en düşük yoğunluklu ağlar olarak görülmektedir (Glasmeier, 1999) Çalışma kapsamında hizmet ilişkileri

temizlik, servis-bakım, güvenlik, otel dekorasyonu-tasarımı, ulaşım, kafe-restoran ve diğer firmalarla kurulan ilişkiler olarak değerlendirilmiştir (Tablo 4).

Hizmet ilişkilerinin büyük kısmı Alanya ilçesi içinde kurulmaktadır. İkinci derecede Antalya ve üçüncü derecede İstanbul ile kurulan hizmet ilişkileri yer almaktadır (Tablo 5). Temizlik ve ulaşım hizmetlerinin tamamı Alanya içinde kurulmakta ve yerel bağlantıların güçlü olduğu görülmektedir. Antalya'da ağırlıklı olarak banka-sigorta hizmet ilişkileri, güvenlik firmalarının merkezlerinin bulunması nedeniyle bu ilişkilerin tamamı ile tasarım/dekorasyon hizmetlerin bir kısmının yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Yine İstanbul Alanya Turizm Kümesine tasarım/dekorasyon hizmeti sunmaktadır. Turizm sektöründe otellerin mimari görünüşü ve dekorasyonu ile farklılıklar oluşturularak yenilik yapma eğiliminin olması, özellikle büyük ve yabancı turizm firmalarının taklit edilme korkusu nedeniyle yurt dışında bu tür hizmetleri almalarına yol açmaktadır.

Firma büyüklüğüne göre oluşturulan ilişkiler matrisinde, küçük firmaların (%40,74) Antalya'da tüm hizmet ilişkilerinin yoğunlaşma oranı (%38,42) üzerinde ilişki kurabildiği, orta ölçekli firmaların (%55,26) Alanya'daki tüm hizmet ilişkilerinin yoğunlaşma oranı (%45,20) üzerine çıkabildiği görülürken, büyük ölçekli firmaların daha uzmanlaşmış merkezlerde hizmet ilişkilerinin bulunduğu, Antalya (%47,22), İstanbul (%36,11) ve yurt dışıyla (%2,77) kurulan hizmet ilişkilerinde ilişkili

Tablo 5. Firma büyüklüklerine göre hizmet ilişkilerinin mekansal düzeyi

Hizmet ilişkileri	Alanya		Antalya		İstanbul		Diğer şehir		Yurt dışı		Toplam	
	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)
Küçük ölçekli firmalar	12	44,45	11	40,74	4	14,81	0	0	0	0	27	100
Orta ölçekli firmalar	63	55,26	40	35,08	10	8,77	0	0	1	0,89	114	100
Büyük ölçekli firmalar	5	13,90	17	47,22	13	36,11	0	0	1	2,77	36	100
Toplam firmalar	80	45,20	68	38,42	27	15,25	0	0	2	1,13	177	100

Küçük ölçekli firmalar 10–49 yataklı, orta ölçekli firmalar 50–499 yataklı, büyük ölçekli firmalar 500 ve üzeri yataklı

Tablo 6. Müşteri ilişkilerinin faaliyetlere göre mekansal dağılımı (%)

Müşteri ilişkileri	Alanya	Antalya	İstanbul	Diğer şehirler	Yurt dışı	Toplam
Diğer firmalar	100	–	–	–	–	100
Dernekler, birlikler	81,15	4,34	13,04	–	1,44	100
Fuarlar, reklam ve pazarlama firmaları	18,79	34,22	14,09	–	32,88	100
Seyahat acentası, tur operatörü, havayolu şirketi	1,21	8,53	42,68	–	47,56	100
İnternet siteleri	–	1,63	48,36	–	45,08	100
Kişiler	–	–	–	–	–	100

Tablo 7. Firma büyüklüklerine göre müşteri ilişkilerinin mekansal düzeyi

Tedarik ilişkileri	Alanya		Antalya		İstanbul		Diğer şehir		Yurt dışı		Toplam	
	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)
Küçük ölçekli firmalar	19	46,35	8	19,51	6	14,63	0	0	8	19,51	41	100
Orta ölçekli firmalar	56	19,51	42	14,63	90	31,36	0	0	99	34,49	287	100
Büyük ölçekli firmalar	28	25,00	13	11,61	28	25,00	0	0	43	38,39	112	100
Toplam firmalar	103	23,41	63	14,32	124	28,18	0	0	150	34,09	440	100

Küçük ölçekli firmalar 10–49 yataklı, orta ölçekli firmalar 50–499 yataklı, büyük ölçekli firmalar 500 ve üzeri yataklı.

mekânsal düzeylerdeki toplam hizmet ilişkilerinin yoğunlaşma oranları (sırasıyla %38,42, %15,25, %1,13) üzerinde ilişkiler kurarak ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 5).

Yine aynı matrise göre, küçük olan firmalar yurtdışıyla hiçbir hizmet ilişkisi kurmazken, orta ve büyük ölçekli firmaların sınırlı da olsa yurt dışı ilişkiler kurabildikleri görülmektedir. Ayrıca, çalışma sonuçları, diğer şehirler düzeyinde hiçbir hizmet ilişkisi kurulmadığını ortaya koymaktadır.

3.3.3. Müşteri İlişkileri

Müşteri ağları firmaların müşteri temini yaparken bağlantı içine girdikleri veya işbirliği yaptıkları firmaları temsil etmektedir. Sektörün tedarik ilişkilerinden sonra en yoğun ağ ilişkilerini

müşteri ilişkileri oluşturmaktadır. Firmalarının büyük bir kısmının müşteri ilişkisi kurduğu (%90,9) görülmektedir. Çalışma kapsamında firmaların; seyahat acentaları-tur operatörleri-havayolu şirketleri, dernekler-birlikler, fuarlar-reklam ve pazarlama firmaları, internet siteleri ve diğer firmalarla kurdukları ilişkiler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır (Tablo 6).

Gelen turistlerin ağırlıklı olarak yabancı olduğu Alanya'da müşteri ilişkilerinin ilçedeki yerel ilişkilere bağlı olmadığı görülmektedir. Müşteri ilişkilerinin büyük kısmı yurt dışı ve İstanbul ile kurulduğu görülmektedir (Tablo 7). Ağırlıklı orta ve büyük ölçekli konaklama firmalarının yer aldığı Alanya Turizm Kümesinde müşteri ağlarında talebin oluşturulmasında tur operatörü, seyahat acentaları ve havayolu şirketlerinin, yurt dışı internet si-

Tablo 8. Bilgi edinme ilişkilerinin faaliyetlere göre mekansal dağılımı (%)

Bilgi edinme ilişkileri	Alanya	Antalya	İstanbul	Diğer şehirler	Yurt dışı	Toplam
Diğer konaklama firmaları	100	–	–	–	–	100
Mesleki eğitim-üniversite	63,63	27,27	9,09	–	–	100
Eğitim-kurslar-seminerler-fuarlar-sempozyumlar	19,46	33,5	14,76	–	32,21	100
Danışmanlık firmaları	–	66,66	26,66	–	6,66	100

Tablo 9. Firma büyüklüklerine göre bilgi edinme ilişkilerinin mekansal düzeyi

Tedarik ilişkileri	Alanya		Antalya		İstanbul		Diğer şehir		Yurt dışı		Toplam	
	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)
Küçük ölçekli firmalar	18	78,26	5	21,74	0	0	0	0	0	0	23	100
Orta ölçekli firmalar	106	51,47	48	23,30	19	9,22	0	0	33	16,01	206	100
Büyük ölçekli firmalar	39	45,88	19	22,35	11	12,94	0	0	16	18,82	85	100
Toplam firmalar	163	51,91	72	22,93	30	9,55	0	0	49	15,61	314	100

Küçük ölçekli firmalar 10–49 yataklı, orta ölçekli firmalar 50–499 yataklı, büyük ölçekli firmalar 500 ve üzeri yataklı.

terlerinin önemli rol oynadığı, yurtdışı talebin yerel olmayan ilişkilerle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Büyük ölçekli firmalarda her şey dahil fiyat anlaşmalarıyla sürümden kazanma anlayışının yaygın olduğu, bu durumun yurt dışındaki seyahat ve ulaştırma sektörünün turizm içindeki paylarını artırdığı görülmektedir. Bu yabancı turizm talebini oluşturan aktörler uzman pazar bilgisini yerel işletmelerin destinasyon bilgisiyle birleştirmekte, yeni fırsat ve turizm ürünleri geliştirme olanakları sağlamaktadır.

Firma büyüklüğüne ilişkin oluşturulan ilişkiler matrisinde, küçük işletmeler Alanya (%46,35) ve Antalya'da (%19,51) tüm müşteri ilişkilerinin yoğunlaşma oranlarının (sırasıyla %23,41, %14,32) üzerinde yer alırken, orta ölçekli işletmelerin Antalya (14,63), İstanbul (%31,36) ve yurt dışında (%34,49) tüm müşteri ilişkilerinin ilgili mekânsal düzeylerdeki yoğunlaşma oranlarının (sırasıyla %14,32, %28,18, %34,09) üzerinde müşterileri ilişkileri kurduğu, büyük ölçekli firmaların ise Alanya içinde kurulan ilişkilerinde (%25,00) ve yurtdışında (%38,39) tüm müşteri ilişkilerinin yoğunlaşma oranlarının (%23,41, %34,09) üzerine çıkabildiği görülmektedir (Tablo 7).

Müşteri ilişkileri matrisinde, farklı büyüklükteki tüm konaklama işletmelerinin yerel ilişkiler yanı sıra küresel ilişkiler kurabildikleri görülürken, küçük firmaların küresel ilişkilerinin sınırlı kaldığı, özellikle orta ve büyük ölçekli işletmelerin kurdukları küresel müşteri ilişkileriyle ön plana çıktığı görülmektedir.

3.3.4. Bilgi Edinme İlişkileri

Bilgi edinme ağları firmaların sektör içinde ihtiyaç duydukları her türlü bilginin elde edilmesi için kurdukları formal ya da

enformel ilişkileri temsil etmektedir. Çalışma kapsamında firmaların; danışmanlık firmaları, eğitim-kurslar-seminerler-fuarlar sempozyumlar, mesleki eğitim-üniversite, diğer konaklama firmaları ile kurdukları ilişkiler değerlendirilmiştir (Tablo 8).

Bilgi edinme ağlarında mekânsal olarak yakın olan firmaların tercih edildiği görülmektedir. Bilgi ediniminde kurulan ilişkiler içinde sırasıyla Alanya, Antalya ve yurt dışıyla kurulan ilişkiler yer almaktadır (Tablo 9). Otel mimari tasarımı, işletme danışmanlığı, fizibilite çalışmaları, otel yönetim sistemi, uluslararası ve ulusal standartlara uygun yönetim sistemi oluşturulması), gelir yönetimi, satış ve pazarlama, yatırım danışmanlığı vb. konularda destek alınan danışmanlık firmalarıyla ilişkilerin Alanya'da kurulmadığı; Antalya ve İstanbul gibi uzmanlaşma düzeyi yüksek kentler ile yurt dışındaki firmalardan bu tür ihtiyaçların karşılandığı anlaşılmaktadır. Çalışma sonuçları, yerel ağlarda mesleki eğitim kurumlarıyla (meslek liseleri, turizm meslek yüksekokulu vb.) ve üniversitelerle kurulan ilişkilerin ön plana çıktığını, firmaların yarısından çoğunun Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi ve Antalya Akdeniz Üniversitesi'nin düzenlediği seminer, kurs vb. etkinlikler sayesinde yeni bilgiye erişim sağladığını göstermektedir. Ancak yatak kapasitesi düşük olan küçük firmaların (pansiyonların) herhangi bir üniversite ile ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Diğer konaklama işletmeleriyle kurulan bilgi edinme ağlarında ise yerel ilişkiler önem taşımaktadır.

Bilgi edinme ilişkiler matrisinde küçük firmalar (%78,26) tüm bilgi edinme ilişkilerinin Alanya'da yoğunlaşma oranının (%51,91) üzerinde ilişkiler kurarken, orta ölçekli firmaların

Tablo 10. Konaklama faaliyetine dayalı ilişkilerin faaliyetlere göre mekansal dağılımı (%)

Konaklama faaliyetine dayalı ilişkiler	Alanya	Antalya	İstanbul	Diğer şehirler	Yurt dışı	Toplam
Belediye belgeli oteller	100	–	–	–	–	100
Pansiyonlar	100	–	–	–	–	100
Yıldızlı oteller	98,61	1,39	–	–	–	100

Tablo 11. Firma büyüklüklerine göre konaklama faaliyetine dayalı ilişkilerin mekansal düzeyi

Tedarik ilişkileri	Alanya		Antalya		İstanbul		Diğer şehir		Yurt dışı		Toplam	
	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)	İlişki sayısı	Oran (%)
Küçük ölçekli firmalar	27	100	0	0	0	0	0	0	0	0	27	100
Orta ölçekli firmalar	239	98,76	3	1,24	0	0	0	0	0	0	242	100
Büyük ölçekli firmalar	69	100	0	0	0	0	0	0	0	0	69	100
Toplam firmalar	335	99,11	3	0,89	0	0	0	0	0	0	338	100

Küçük ölçekli firmalar 10–49 yataklı, orta ölçekli firmalar 50–499 yataklı, büyük ölçekli firmalar 500 ve üzeri yataklı

Antalya (%23,30) ve yurt dışı ile kurulan ilişkilerde (%16,01) bilgi edinme ilişkilerinin yoğunlaşma oranı (sırasıyla %22,93, %15,61) üzerinde varlık gösterdiği, son olarak ta büyük firmaların bilgi edinmek için İstanbul (%12,94) ve yurt dışı (%18,82) ile kurdukları ilişkilerin yoğunlaşma oranlarının (%9,55, %15,61) üzerinde kaldığı görülmektedir. Kısacası, firmalar büyüdükçe bilgi edinme ilişkilerinin de yerel üstü mekânsal düzeylere taşındığı izlenmektedir (Tablo 9).

Bilgi edinme ilişkiler matrisine göre, küçük firmaların sınırlı sayıdaki ilişkilerini Alanya ve Antalya içinde, diğer bir deyişle yerel ölçekte kurdukları ve küresel ilişkilerinin olmadığı, orta ölçekli ve büyük ölçekli firmaların diğer iller dışındaki tüm mekânsal düzeylerde ilişkilerinin bulunduğu ve kodlanmış bilgiye erişimi sağlayan küresel ilişkiler kurabildikleri görülmektedir.

3.3.5. Konaklama Faaliyetine Dayalı İlişkiler

Konaklama faaliyetine dayalı ilişki ağları; firmaların müşteri, çalışan, dayanışma vb. konularda işbirliği içine girdikleri diğer konaklama firmaları ile olan ilişkileri olarak tanımlanabilir. Çalışmada firmaların; yıldızlı oteller, belediye belgeli oteller ve pansiyonlar gibi konaklama işletmeleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır (Tablo 10).

Alanya örneğinde konaklama faaliyetine dayalı ilişkilerin sınırlı olarak kurulduğu ve tüm ilişkiler içerisinde son sırada yer aldığı görülmektedir. İlişkilerin mekânsal dağılımına bakıldığında, konaklama faaliyetinin doğası gereği neredeyse kurulan ilişkilerin tamamının Alanya içinde yoğunlaştığını ve firmaların büyük bir kısmının (pansiyonlar dışında) konaklama faaliyetine dayalı ilişkileri kurdukları (%72,7) görülmektedir. Bu durum

kuramsal tartışmalarda küçük firmaların ağ ilişkileri oluşturma eğiliminin az olduğunu desteklemektedir.

Konaklama faaliyetine yönelik ilişkiler yerel bir nitelik gösterdiğinden tüm firma büyüklüklerindeki işletmelerde Alanya'da kurulan ilişkilerin belirleyici olduğu görülmektedir (Tablo 11). Çalışmada firmaların %95,4'ü sosyal platformları (whatsapp vb.) kullanarak birbirleriyle müşteri, dayanışma ve çalışan konularında bilgi alışverişinde bulduklarını belirtmektedir. Bu gruplarının oluşturulmasında firmaların türlerinin ve bulunduğu bölgelerin (beldelerin) etkili olduğu, benzer tür ve büyüklükteki işletmeler arasında ilişkilerin kurulduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda sınırlı da olsa bazı firmaların Antalya içinde olan yıldızlı oteller ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu durum konaklama faaliyetine dayalı ilişkilerde mekânsal yakınlığın dışında örgütsel yakınlığın da etkili olduğunu, böylece özellikle zincir üyesi olan firmaların isim hakkı, konsept ve tasarımlarında fayda sağladığı görülmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Alanya Kümesinde yapılan alan araştırmasından elde edilen bulgular, konaklamaya dayalı ilişkilerin yapısı gereği neredeyse tamamının yerel ölçekte kurulduğunu, onun dışındaki ağlarda firma büyüklüğü ile küresel düzeydeki ilişkiler arasında pozitif bir ilişki olduğunu, firma büyüklüğü arttıkça kurulan ilişki sayısının da arttığını göstermektedir. Küçük firmaların yerel, büyük firmaların ise kurdukları küresel ilişkilerde ön plana çıkarken, orta ölçekli firmaların diğer firmalardan farklı olarak, hem yerel hem de küresel düzeyde kurulan ilişkilerde öne çıktığını ortaya koymaktadır (Tablo 12).

Tablo 12. Firma büyüklüğüne göre ağlarda öne çıkan mekansal düzeyler

Ağ ilişkileri	Tedarik		Hizmet		Müşteri		Bilgi edinme		Konaklamaya dayalı ilişkiler	
	Yerel	Yerel üstü	Yerel	Yerel üstü	Yerel	Yerel üstü	Yerel	Yerel üstü	Yerel	Yerel üstü
Küçük ölçekli firmalar	○		○		○		○		○	
Orta ölçekli firmalar	○	○	○		○	○●	○	●	○	
Büyük ölçekli firmalar		○●	○	○●	○	○●		●	○	

Kaynak: Çalışma kapsamında oluşturulmuştur. ○: Toplam ilişkilerin yoğunlaşma oranının üzerinde kurulan ilişkiler; ●: Toplam ilişkilerin yoğunlaşma oranının üzerinde kurulan küresel ilişkiler.

Değişen küresel koşullarda rekabet edebilmek hem yerel hem de küresel ilişkiler kurmayı gerektirmektedir. Ancak bu ilişkilerin hangi mekânsal düzeylerde kurulacağı büyük ölçüde firma büyüklüğünden etkilenmektedir (Erkuş, 2009). Daha önce yapılan alan çalışmalarında küçük işletmelerin daha çok yerel düzeyde, sosyal ve enformel ilişkilere dayalı olarak ağ ilişkilerini kurdukları (Lynch, 2000), büyük işletmelerin ise küresel ölçekte daha çok resmi ittifaklar kurdukları vurgulanmaktadır.

Alanya Turizm Kümesinde yer alan konaklama işletmelerinde firma ilişkilerinin mekânsal düzeyi ve firma büyüklüğü ilişkisini ele alan bu çalışmada, küçük firmalar tedarik, hizmet, müşteri, bilgi edinme ve konaklamaya dayalı ilişkilerde yerel düzeydeki ilişkilerde ön plana çıkmaktadır. Küçük firmaların hiçbir küresel ilişki kuramadıkları, ancak müşteri ilişkilerinde sınırlı da olsa küresel bağlantılarının olduğu görülmektedir. Büyük firmalar tüm ilişki türlerinde küresel ağlarda öne çıkarken, yerel düzeyde de farklı türde ilişkiler kurabildiği, ancak uzmanlaşmış hizmet alımında ve müşteri ilişkilerinde güçlü yerel bağlantılarının olduğu görülmektedir. Orta ölçekli firmalar ise yerel ve küresel düzeyde kurabildikleri güçlü ilişkilerle ön plana çıkmaktadır.

Çalışma bulguları Alanya tedarik ilişkilerinin ancak yarısını kendi içinde karşılarken, bölgesiyle (Antalya) birlikte bu ilişkilerinin büyük çoğunluğunu (%86) kendi içinde karşılayabildiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Salıhoğlu ve Gezici-Korten (2016) Alanya'daki konaklama işletmelerinin gıda tedariki konusunda yaptıkları alan çalışmasında yerel tedarikçilerin turizmin yarattığı talebi karşılayabildiğini, ancak farklı ürün talepleri için bölgesel tedarikçilerle de ilişkilerin kurulduğunu ortaya koyarken, Gezici ve Küçüksarı (2012) konaklama sektöründe tedarik ilişkilerine ilişkin olarak, Manavgat ilçesindeki turizm konaklama birimlerinin talebinin Manavgat içinde yeterli düzeyde karşılanmadığını, ihtiyacın büyük bir bölümünün Antalya'dan karşılanmakta olduğunu belirtmektedir.

Hizmet ilişkilerinde küçük firmalar Antalya, orta ölçekli işletmeler Alanya ile kurdukları hizmet ilişkilerinde yerel ağlarda

öne çıkarken, büyük firmaların Antalya, İstanbul gibi uzmanlaşmış merkezler ile birlikte yurt dışıyla hizmet ilişkilerinin öne çıktığı görülmektedir.

Alanya Turizm Kümesinde küçük ölçekli işletmeler ağırlıklı olarak Alanya ve Antalya'da kurulan yerel müşteri ilişkileriyle rekabet etmekte, küresel bağlantılarının sınırlı kaldığı görülmektedir. Yine de diğer ilişki türlerinden farklı olarak yeni teknolojilerin, internet sitelerinin ve özellikle dernek ve birliklerin müşteri ilişkilerinde aktif rol almasıyla tüm firma büyüklüklerinde her düzeyde ilişkilerin kurulabildiği görülmektedir.

Bilgi edinmeye ilişkin yazında sadece yerel ağlara ve içsel süreçlere bağlı olarak rekabet edilemeyeceği, küresel ağların yerel olarak sınırlı bir kümede olası bir kilitlenme durumunu engellediği ve küresel ilişkilerin değişen teknolojilere ve yeni pazar olanaklarına erişimde önemli olanaklar sunduğu ortaya konulmaktadır (Revilla-Diez, 2002). Özellikle yeni teknoloji ve kodlanmış bilginin sağlanmasında küresel ilişkiler belirleyici iken, örtük bilginin sağlanmasında yerel ağların belirleyici olduğu (Boschma ve Ter Wal, 2007), yerel ağlarla birlikte küresel ağlara eklenmenin rekabet gücünü artırdığı belirtilmektedir. Alanya Turizm Kümesinde bilgi edinme ağları müşteri ilişkilerinden sonra ikinci derecede yurt dışı küresel bağlantıların kurulduğu ilişkilerdir.

Alanya'da kilitlenme probleminin aşılması için yerel örtük bilginin yanı sıra kodlanmış bilginin ediniminde orta ölçekli işletmelerin önemli ölçüde küresel bilgi ağlarını kurduğu anlaşılmaktadır. Ancak büyük ölçekli firmaların kodlanmış bilgi ediniminde küresel ilişkilerde öne çıktığı, örtük bilgiye erişim amacıyla yerel ölçeklerde kurulan ilişkilerinin ihmal edilebilir düzeyde kaldığı görülmektedir. Küçük firmaların ise rekabet avantajı sağlayan kodlanmış bilgiye erişemedikleri izlenmektedir. İlgili yazında da, küçük firmaların finans, işgücü ve teknoloji düzeylerindeki eksiklerle birlikte daha çok günlük rutinleriyle ilgili oldukları ve ağların sağlayacağı faydaların farkında olmadıklarından küresel ilişkiler kuramadıkları belirtilmektedir. Ayrıca, Alanya örneğinde aynı ekonomik düzeyde ve mekansal olarak yakın olan firmalar sosyal platformlar (whatsapp vb.)

sayesinde örtük bilgi alışverişinde bulunurken, küçük firmaların (pansiyonların) daha az sayıda bu tür ilişkiler kurdukları ve üniversitelerle de ilişkili olmadıkları ortaya konulmaktadır.

Konaklama faaliyetine dayalı ilişkilerin doğası gereği yerel düzeyde kurulduğu ve bu ilişkilerin kurulmasında sosyal platformların (WhatsApp, vb.) yoğun olarak kullanıldığı, aynı bölgede benzer tür ve büyüklükteki işletmelerle bu grupların oluşturulduğu görülmektedir. Yine de konaklama işletmelerinin müşteri kaybetme korkusuyla diğer konaklama işletmeleriyle işbirliğine girmekten kaçındıkları ve sınırlı sayıdaki ilişkilerin de Alanya içinde kurulduğu belirtilmektedir.

Sonuç olarak, Alanya Turizm Kümesinde, küçük firmaların yerel düzeyde güçlü ilişkiler kurmasına karşın, orta ve büyük ölçekli konaklama işletmelerinin hem yerel, hem ulusal, hem de küresel ilişkilerde yer alarak önemli ölçüde rekabet gücü sağladıkları görülmektedir.

Alanya örneği firma büyüklüğü arttıkça konaklama işletmelerinin daha fazla ilişki kurduklarını ve küresel ilişkilerinin arttığını ortaya koymaktadır. Küçük ölçekli firmalar tüm ağ ilişkilerinde yalnızca yerel ağlarda ön plana çıkarken, büyük olan firmaların tedarik, hizmet, müşteri ve bilgi ağlarındaki küresel ilişkilerde öne çıktığı, hizmet ve müşteri ilişkilerinde ise önemli ölçüde yerel ağları kurdukları görülmektedir. Çalışma sonuçları, ağırlıklı olarak orta ölçekli konaklama işletmelerinin yer aldığı Alanya'da, yine orta ölçekli işletmelerin farklı ağ ilişkilerinde daha güçlü hem yerel hem de küresel ilişkileri kurabildiğini gösterirken, küçük işletmelerde tüm ağ ilişkilerinde yerel üstü ağların, büyük işletmelerde ise tedarik ve örtük bilgi edinmeye yönelik yerel ağların kurulmasına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Alanya Turizm Kümesinde taklitçiliğin yoğun olmasından dolayı benzer firmalarla ilişki kurmak istemeyen firmaların özellikle bilgi ve yenilik konularında işbirliği yapmaktan kaçınmaları nedeniyle aynı tür konaklama tesisleri arasında kurulan bağlantılar ile farklı büyüklüklerdeki firmalar arasındaki ilişkilerin de güçlendirilmesine gerek duyulmaktadır. Özellikle de, turizm sektöründe küçük işletmelerin kriz dönemlerinde daha dirençli olmaları nedeniyle, Alanya gibi giderek kitlesel turizme ve yurt dışı pazarlara yönelen destinasyonlarda bu işletmelerin rekabet gücünü artıracak küresel bağlantıların geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Ortaya koyulan bu ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanacak olan turizm planlarında tedarik, müşteri, hizmet, bilgi edinme ve konaklamaya dayalı ilişkiler çerçevesinde belirlenen eksikliklerin giderilmesiyle Alanya Turizm Kümesinin daha da güçleneceği açıktır. Bu eksikliklerin giderilmesi için planlarda hizmet sunumunun mekansal kademelenmesine yönelik adımların atılması benimsenmesi gereken bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, Alanya gibi, Antalya ve İstanbul gibi uzmanlaşmış merkezlere nazaran daha küçük turizm destinasyonlarının, büyük merkezlere bağımlılığı düşürülerek, bu

merkezlerden beklenen hizmet yükleri de azaltılmış olacaktır. Böylece Türkiye genelinde turizm sektöründe daha dengeli bir mekansal gelişme sağlanacağı gibi turizm alanlarının kendine yeterli hale gelmesini sağlayıcı yönde gelişmeleri ve kendi tedarik, müşteri, hizmet, bilgi edinme ve konaklama altyapılarını ve ağısal ilişkilerini geliştirmeleri de mümkün olabilecektir.

Bu çalışma, turizm sektöründe firma ilişkilerinin kurulmasında/ geliştirilmesinde belirleyici olan yerel ve yerel üstü dinamiklerin kavranmasına yönelik olarak farklı tür ilişkilerinin mekansal düzeyleri ile firma büyüklüğü ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesine ve turizm kümelerinin geliştirilmesi için firma büyüklüklerine göre ne tür ilişkilerin desteklenebileceğine yönelik politika üretilmesine ve yeni araştırmaların yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda, farklı türdeki yerel ve küresel düzeyde ilişkilerin ve dolayısıyla turizm alanlarının gelişmesini sağlayacak dinamiklerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Teşekkür

Değerli yorumları ve yönlendirmeleriyle, ilk metin üzerinde major gelişmelerin yapılmasını sağlayan hakemlere teşekkürü borç biliriz.

Kaynaklar

- Akman, E., Metin, M., Şarana, N., Durusoy, E., Gülümöğlü, M. (2017) Alanya Ekonomik Rapor 2016, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, Alanya.
- Alanya Belediyesi Turizm Danışma Ofisi (2018), Alanya.
- Andersson, T., Serger, J., Hansson, E.W. (2004) The Cluster Policies Whitebook, İsveç: International Organisation For Knowledge Economy and Enterprise Development.
- Asheim, B., Isaksen, A. (2002) Regional Innovation Systems. The Integration of Local "Sticky" and Global "Ubiquitous" Knowledge, *Journal Of Technology Transfer*, 27(1):31-56.
- Ashley, C., Briene, P.d., Lehr, A., Wilde, H. (2007) The role of the tourism sector in expanding economic opportunity, *Corporate Social Responsibility Initiative Report No:23*. Cambridge, MA: Kennedy School of Government, Harvard University.
- Augustyn, M. M., Knowles, T. (2000) Performance of Tourism Partnership: A Focus on York, *Tourism management*, (21), 341-351.
- Baerenholdt, J.O., Haldrup, M. P., Larsen, J., Urry, J. (2004) *Performing Tourist Places*, London: Ashgate.
- Baggio, R., Cooper, C. (2010) Knowledge Transfer in a Tourism Destination: The Effects of a Network Structure, *The Service Industries Journal*, (30:10), 1757-1771.
- Bathelt, H., Malmberg, A., Maskell, P. (2004) Clusters and Knowledge: Local Buzz, Global Pipelines and The Process of Knowledge Creation, *Progress in Human Geography*, 28:31-56.
- Becattini, G. (2002) From Marshall's to The Italian "Industrial District". A Brief Critical Reconstruction, Alberto Quadrio (Ed.) *Complexity and Industrial Clusters: Contribution to Economics içinde* (s.83-106), Springer.
- Bıyıklı, M. (2019) Mekanın Ağsal İlişkiler Üzerinden Tanımlanmasında Yakınlık İlişkileri: Alanya Turizm Sektörü Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bjork, P., Virtanen, H. (2003) Tourism Project Management and Cooperation Facilitators. Research Paper Presented at The 17th Conference on Business Studies, 14-16 August 2003, Reykjavik.
- Boschma, R. A., Frenken, K. (2009) The Spatial Evolution of Innovation Networks: A Proximity Perspective, *Papers in Evolutionary Economic Geography*, Utrecht University, (9:5), 2-7.
- Boschma, R. A., Ter Wal, A.L.J. (2007) Knowledge Networks and Innovative Performance in an Industrial District: The Case of a Footwear District in the South of Italy, *Industry and Innovation*, 14(2):177-199.
- Bowey, J. L., Easton, G. (2007) Entrepreneurial Social Capital Unplugged: An Activity-Based Analysis, *International Small Business Journal*, 25:273-306.
- Buenstorf, G., Klepper, S. (2010) Why Does Entry Cluster Geographically? Evidence From The US Tire Industry, *Journal of Urban Economics*, 68(2):103-14.
- Brusco, S. (1986) Small Firms and Industrial Districts: The Experience of Italy D.Keeble ve E. Wever (ED.), *New Firms and Regional Development in Europe içinde* (s.184-202), London. Croom Helm.
- Camagni, R. (1991) *Innovation Networks: Spatial Networks: Spatial Perspectives*. London: Belhaven Press.
- Cihangir Çamur, K., Cihangir, E. (2017) Turizm-Temelli Girişimciliğin Gelişiminde Yerel ve Mekansal Dinamiklerin Göreme (Nevşehir-Kapadokya) Örneğinde Analizi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1:3-18), 1-12.
- Cihangir Çamur, K., (2018), Turizm Girişimciliğinin Yere Özgü Dinamikleri: Göl-Türkbükü (Bodrum) Örneği (Location Specific Dynamics of Tourism Entrepreneurship: The Case of Türkbükü-Bodrum/Turkey), *International West Asia Congress of Tourism (Iwact'18)*, The Book of Full-Text, 473-479.
- Cohen, W. M., Levinthal, D. A. (1990) Absorptive-Capacity. A New Perspective on Learning and Innovation, *Administrative Science Quarterly*, 35:128-152.
- Copp, C. B., Ivy, R.L. (2001) Networking Trends of Small Tourism Businesses in Post-Socialist Slovakia, *Journal of Small Business Management*, (39:4), 345-353.
- Cunha, S. K.; Cunha, J. C. (2005) "Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure The Impact of Tourism on Local Development", *Brazilian Administration Review-BAR*, 2(2), 47-62.
- Çıkin, A., Çeken, H.; Uçar, M. (2009) "Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi, Agro-Turizm ve Ekonomik Sonuçları", *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15(1), 1-8.
- Davenport, S. (2005) Exploring Role of Proximity in SME Knowledge Acquisition, *Research Policy*, 34:683-701.
- Dunning, J. H., McQueen, M. (1982) The Eclectic Theory of the Multinational Enterprise and The International Hotel Industry, in: A.M. Rugman (Ed.) *New Theories of The Multinational Enterprise*, 79-106 (London: Croom Helm).
- Elvekrok, I., Veflenc, N., Scholdererdef, J., Sorensen, T.B. (2022) Effects of Network Relations on Destination Development and Business Results, *Tourism Management*. Vol.88:1-10. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104402>.
- Erdoğanaras, F., Güzey, Ö., Görer Tamer, N., Yüksel, Ü. (2004) Türkiye'de Yabancı Gerçek Kişilere Mülk Satışlarının Niteliksel, Niceliksel ve Mekansal Boyutlarıyla Değerlendirilmesi, 11. Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, Türkiye, 21-23 Ekim, ss 118-128.
- Eraydın, A., Armatlı Köroğlu, B. (2007) Increasing Role of Services in Competitive Power and Innovativeness of Firms and Industrial Clusters, *European Planning Studies*, 15(7):905-925.
- Erkuş, Ö. H. (2008) The Role of Local and Global Networking For Tourism Firms and Clusters: The Case of Antalya, yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Erkuş, Ö. H. (2009) The Role of Cluster Types and Firm Size in Designing the Level of Network Relations: The Experience of the Antalya Tourism Region, *Tourism Management*, 30(4): 589-97.
- Feldman, M. (1993) An Examination of the Geography of Innovation, *Industrial and Corporate Change*, 2:451-470.
- Freel, M. S. (2000) Do Small Innovating Firms Outperform non-innovators? *Small Business Economics*, 14:195-210.
- Gee, C. Y., Chou, D. J. L., Makens, J. C. (1984) *The Travel Industry* (Connecticut: Avı Publishing Company).
- Gezici, F.; Küçükşarı, G. (2012) "An analysis of supply chain of accommodation sector: the case of Manavgat in Turkey", İçinde ERSA Conference Papers (No. ERSA 12 p.239), European Regional Science Association.
- Glasmeyer, A., (1999) Territory Based Regional Development Policy and Planning in a Learning Economy: The Case of Real Service Centers in Industrial Districts, *European Urban and Regional Studies*, (6:1), 73-84.
- Gibson, L., Lynch, P. A., Morrison, A. (2005) The Local Destination Tourism Network: Development Issues, *Tourism and Hospitality Planning & Development*, (2:2), 87-99.
- Giuliani, E. (2013) Network Dynamics in Regional Clusters: Evidence from Chile, *Research Policy*, (42), 1406-1419.
- Goerzen, A. (2005) Managing Alliance Networks: Emerging Practices of Multinational Corporations, *Academy of Management Executive*, 19:94-107.
- Goerzen, A. Beamis, P. W. (2005) The Effect of Alliance Network Diversity on Multinational Enterprise Performance, *Strategic Management Journal*, 26:333-54.
- Görer Tamer, N., Erdoğanaras, F., Güzey, Ö., Yüksel, Ü. (2006) Social, Economic and Physical Effects of Second Home Development Based on Foreign Retirement Migration in Turkey: Alanya ve Dalyan, 42. Isocarp Congress, İstanbul, Türkiye, 14-18 Eylül.
- Halme, M. (2001) Learning for Sustainable Development in Tourism Networks. *Business Strategy and Environment*, (10), 100-114
- Harrison, B. (1992) Competition, Thrust and Reciprocity in the Development of Innovative Regional Milieus, *Papers of Regional Science*, (71), 905.

- Hawkins, R., Jackson, J., Somerville, H., Mahon, S., Thomas, R. (2006) Increasing local economic benefits from the accommodation sector in the Eastern Caribbean. A report by Travel Watch for The Travel Foundation, Supported by the UK Foreign and Commonwealth Office.
- Hjalager, A. M. (2002) Repairing Innovation Defectiveness in Tourism, *Tourism Management*, (23), 465-474.
- Huggins, R., Johnston, A. (2010) Knowledge Flow and Inter-Firm Networks: The Influence of Network Resources, Spatial Proximity and Firm Firm Size, *Entrepreneurship & Regional Development*, 22(5):457-484.
- Ingram, P., Roberts, P. W. (2000), Friendships Among Competitors in the Sydney Hotel Industry, *Amerikan Journal of Sociology*,106(82):387-423.
- Ioannides, D. (1998) Tour Operators: The Gatekeepers of Tourism, in: D. Ioannides & K.G. Debbage (Eds) *The Economic Geography of the Tourist Industry*, 139-158 (London: Routledge).
- Kamburoğlu, A., Sözen, H.B., Akman, E., Metin, M., Şatana, N., Durusoy, E., Güllüoğlu, M. (2015) *Alanya Ekonomik Rapor*, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası, Alanya, 105-119.
- Kaufmann, A., Todtling, F. (2002) How Effective is Innovation Support for SMEs* An Analysis of The Region of Upper Austria, *Technovation*, 22(3):147-159.
- Knoben, J., Oerlemans, L. A. G. (2006) Proximity and Inter-Organizational Collaboration, *International Journal of Management Reviews*, 8:71-89.
- Koroğlu, B. A., Eceral, Ö. T. (2018) Ankara Savunma ve Havaçılık Sanayi Kümesinde Firmaların Rekabet Kapasitesini Etkileyen Faktörler, *TÜCA-UM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 3-6 Ekim 2018, Ankara.
- Lattin, T. W. (1990) Hotel Technology: Key to Survival, in: M. Quest (Ed) *Horwath Book Of Tourism*, 219-224, (London: Horwath and Horwath).
- Luthe, T., Wyss, R., Schuckert, M. (2012). Network Governance and Regional Resilience to Climate Change: Empirical Evidence From Mountain Tourism Communities in the Swiss Gotthard Region, *Regional Environmental Change*, 12(4): 839-854.
- Lynch, P. A. (2000) Networking in The Homestay Sector, *The Service Industries Journal*, (20:3), 95-116.
- Marshall, A. (1920) *Principles of Economics*, MacMillan, London.
- Mccabe, S., Sharples, M., Foster, C. (2012). Stakeholder Engagement in The Design of Scenarios of Technology-Enhanced Tourism Services, *Tourism Management Perspectives*, 4: 36-44.
- Meyer, D. (2007) "Pro-poor tourism: from leakages to linkages. a conceptual framework for creating linkages between the accommodation sector and 'poor' neighbouring communities", *Current Issues in Tourism*, 10(6), 558-583.
- Mill, R., Morrison, A. M. (1985) *The Tourism System-An Introductory Text* Englewood Cliffs: Prentice Hall).
- Milne, S. (1998) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Global-Local Nexus, in: C. M. Hall & A. A. Lew (Eds) *Sustainable Tourism*, pp. 35-48 (London: Addison Wesley).
- Milne, S., Ateljevic, I. (2001) Tourism, Economic Development and the Global-Local Nexus: Theory Embracing Complexity, *Tourism Geographies*, (4), 369-393.
- Morgan, K. (1997) The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal, *Regional Studies*, 31(5):491-503.
- Morrison, A. J. (1994) Marketing Strategic Alliances: The Small Hotel Firm, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, (6:3), 25-30.
- Morrison, A. (1998) Small Firm Co-operative Marketing in a Peripheral Tourism Region, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, (10:5), 191-197.
- Morrison, A. (2013) The Dynamics of Technical and Business Networks in Industrial Clusters: Embeddedness, Status or Proximity, 35th DURUID Celebration Conference, Barcelona.
- Morrison, A., Lynch, P., Jones, N. (2004) International Tourism Networks, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, (6:3), 25-30.
- Mukkala, K. (2007) Agglomeration Economies in the Finnish Manufacturing Sector, *Applied Economics*, 36(21): 2419-27.
- Muradov, S. (2006) Turizmin Kentleşme Sürecine Etkileri: Alanya Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 39-54.
- Müderrişoğlu, B., Gezici Kortten, F. (2015) Mevcut Yiğilmaların Kümelene-meye Dönüşümünde İlişkilerin Mekansal Dağılımı ve Yakınlık Olgusu, *Planlama*, 25(2):107-121.
- Neffke, F., Svensson-Henning, M., Boschma, R., Lundquist, K., Olander, L. (2011) The Dynamics of Agglomeration Externalities Along The Life Cycle of Industries, *Regional Studies*, (45), 49-65.
- Nelson, R.R., Winter, S. G. (1982) *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Novelli, M., Schmitz, B., Spencer, T. (2006) Networks, Clusters and Innovation in Tourism: A UK Experience, *Tourism Management*, 27(6), 1141-1152.
- Poon, A. (1993) *Tourism, Technology and Competitive Strategies*, (Wallingford: CAB International).
- Porter, M. E. (2000). Location, Competition, and Economic Development: Local Cluster in a Global Economy, *Economic Development Quarterly*, 14(1):15-34.
- Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 121-124.
- Pyke, F., Becattini, G., Sengenberger, W. (1990) Industrial Districts and Interfirm Cooperation in Italy, *International Institute for Labour Studies*, Geneva.
- Prats, L., Guia, J., Molina, F. (2007) How Tourism Destinations Evolve: The Notion of Tourism Local Innovation System, *Tourism and Hospitality Research*, (8:3) 178-191.
- Raines, P. (2001) *Local or National Competitive Advantage: The Tensions in Cluster Development Policy*, Glasgow: European Policy Research Center.
- Revilla-Diez, J. (2002) Metropolitan Innovation Systems-A Comparison Between Barcelona, Stockholm and Vienna, *International Regional Science Review*, 25(1):63-85.
- Salihoglu, G., Gezici Kortten, F. (2016) Turizm Sektöründe Gıda Tedarik Coğrafyasının Analizi: Alanya Örneği, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 14(2), 89-105.
- Salihoglu, G., Gezici Kortten, F. (2018) Geography of Suppliers in The Hospitality Sector: The Case of Alanya, *Tourism Management*, 65, 41-54.
- SCOTT, A. J. (1988) *Metropolis: From The Division of Labor to Urban Form*, Berkeley, London, 67-86.
- Sayın, M., Dulupçu, M. A. (2018) Bölgesel Rekabetçilik İçin Küme Yaklaşımı: Alanya Turizm Konaklama Sektörü İçin Küme Strateji Önerisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(31), 370-415.
- Scott, A. J., Storper, M. (1989) The Geographical Foundations and Social Regulation of Flexible Production Systems, *The Power of Geography: How Territory Shapes Social Life*, ed. J. Wolch and M. Dear Unwin Hyman, Boston, 21-40.
- Smeral, E. (1998) The Impact of Globalization on Small and Medium Enterprises: New Challenges For Tourism Policies in European Countries, *Tourism Management*, (19:4), 371-380.
- Sorensen, F. (2007) The Geographies of Social Networks and Innovation in Tourism, *Tourism Geographies*, (9:1), 82-48.
- Telfer, D. J., Wall, G. (2000) Strengthening Backward Economic Linkages: Local Food Purchasing by Three Indonesian Hotels, *Tourism Geographies*, (2:4), 421-447.
- Ter Wal, A. (2011) The Spatial Dynamics of The Inventor Network in German Biotechnology: Geographical Proximity Versus Triadic Closure. Papers presented in Evolutionary Economic Geography 11-02, Section of Economic Geography, Utrecht University.
- Ter Wal, A. L. J., Boschma, R. A., (2009) Co-evolution of Firms, Industries and Networks in Space, *Regional Studies*, 45(7):919-933.

- Tinsley, R., Lynch, P. (2001) Small Tourism Business Networks and Destination Development, *International Journal of Hospitality Management*, 20(4):367-378.
- Todtling, F., Kaufmann, A. (1999) Innovation Systems in Regions of Europe-A Comparative Perspective, *European Planning Studies*, 7(6):699-717.
- Tremblay, P. (1998) The Economic Organization of Tourism, *Annals of Tourism Research*, (25:4), 837-859.
- Tremblay, P. (2000) An Evolutionary Interpretation of The Role of Collaborative Partnerships in Sustainable Tourism, in: Bramwell B. & Lane B. (eds) *Tourism Collaboration and Partnerships, Politics, Practice and Sustainability*, pp.314-332 (Sydney: Channel View Publications).
- Turan, B. (2017) Alanya Turizm Sektörü Üzerine Söyleşi, *Alanya Turistik İşletmeciler Derneği*, Alanya.
- Türkcan, K., Erkuş, H. Ö. (2020) The Impact of Economic and Political Crises on the Survival of Tourism-Related Firms: Evidence from Antalya, *Tourism Economics*, 26(7), 1152-1174.
- Uzzi, B. (1997) Social Structure and Competition in Interfirm Networks: The Paradox of Embeddedness, *Administrative Science Quarterly*, 42:35-67.
- Yang, Y. (2012) Agglomeration Density and Tourism Development in China: An Empirical Research Based on Dynamic Panel Data Model, *Tourism Management*, 33(6):1347-59.
- Zahra, S. A., George, G. (2002) Absorptive Capacity. A Review, Reconceptualisation and Extension, *Academy of Management Review*, 27:185-203.
- <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.alanya.bel.tr&date=2019-04-24>, Son Erişim Tarihi:18.02.2018
- <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.kultur.gov.tr+&date=2019-04-24>, Son Erişim Tarihi:12.03.2018
- <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.altso.org.tr+&date=2019-04-24>, Son Erişim Tarihi:15.11.2018
- <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.anyalyakulturturizm.gov.tr%2F&date=2019-04-24>, Son Erişim Tarihi:19.11.2018

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Logistics Center Location Optimisation in Thrace: A Hybrid Approach Using AHP and TOPSIS Methods

Trakya'da Lojistik Köy Yerleşimi: AHP ve TOPSIS Yöntemleriyle Hibrit Model Yaklaşımı

 Senay Oğuztimur, Gizem Nur Kılıçarslan, Ecem Alıcı, Kâmil Serdengeçti

Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

The region of Thrace, its proximity to Istanbul, the strong industrial infrastructure, and road transport in the region, due to the fact that our country is the gateway to Europe, are subject to strong mobility of loads. The load transport facilities in the area have an imbalanced relationship with one another. Unplanned and uncontrolled development of logistical components compromises logistical performance and jeopardizes the region's planned integrity. As a result of similar failures with living industrial towns, logistics villages have been created. The purpose of this paper is to choose the best location for the envisaged logistics community in Thrace. The location of the logistics village should be chosen using a system that is affordable, simple to grasp, quick, qualitative, adaptable, and universal. This model was developed by combining data from field research and book reviews at the same time. According to the literature review, the two most preferred methods for multi-criteria decision-making in logistics center siting are AHP and TOPSIS. Based on this data, our study provides a comparative interpretation of these methods. Literature In addition to the survey, a field study was conducted, site selection criteria, in-depth interviews with experts on sub-criteria, and options were developed. The criteria of accessibility, costs, land characteristics, and social benefit criteria were taken into account. Tekirdağ, Çerkezköy, Marmara Ereğlisi, and Havsa were identified as options. The results of the study showed that the AHP and TOPSIS applications provided consistent and uniform results.

Keywords: AHP; logistics center; multiple criteria decision making; TOPSIS; Thrace.

ÖZ

Trakya Bölgesi, İstanbul'a olan yakınlığı, güçlü sanayi altyapısı ve ülkemizin batıya açılan kapısı olması nedenleriyle, yoğun yük hareketliliğine konu olmaktadır. Bölgede karayolu taşımacılığının dengesiz hakimiyeti söz konusudur. Lojistik unsurlar plansız ve kontrolsüz gelişmekte, bölgenin plan bütünlüğünü tehdit etmekte ve lojistik performansını zayıflatmaktadır. Benzer deneyimler yaşayan bölgelerde, çözüm olarak lojistik köyleri geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, çalışmamız Trakya'da yapılması düşünülen lojistik köy için en uygun yeri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Lojistik köy yer seçimi için; ekonomik, kolay anlaşılabilir, hızlı, kalitatif ve kantitatif verilerin birlikte kullanılabilirdiği esnek ve evrensel bir modelin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu modelin oluşturulması sürecinde literatür taraması ve alan çalışması verileri eş zamanlı olarak sürece katılmıştır. Literatürde, lojistik köy yerleşimi için çok kriterli karar verme teknikleri arasında yer alan AHP ve TOPSIS yöntemlerinin en çok tercih edilen iki yöntem olduğu tespit edilmiştir. Bu veriden hareketle, çalışmamız bu iki yöntemi karşılaştırmalı bir biçimde yorumlamaktadır. Literatür taramasına ek olarak alan çalışması yapılmış, yerleşimi ölçütleri, alt ölçütleri ve seçenekleri uzmanlarla derinlemesine mülakatlar geliştirilmiştir. Lojistik köy yerleşimi için erişilebilirlik, maliyetler, arazi özellikleri ve sosyal fayda ölçütleri dikkate alınmıştır. Seçenekler; Tekirdağ, Çerkezköy, Marmara Ereğlisi ve Havsa olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, AHP ve TOPSIS uygulamalarının uyumlu ve tutarlı sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Anahtar sözcükler: AHP; lojistik köy; çok kriterli karar teknikleri; TOPSIS; Trakya.

This study is a 2209-A Project of The Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK), which was supported between 2020–2021.

Received: 08.12.2021 Revised: 06.02.2023
Accepted: 07.03.2023 Available online date: 14.06.2023
Correspondence: Senay Oğuztimur
e-mail: soguz@yildiz.edu.tr

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Introduction

Thrace Region is the one which stands out with its strong industry besides its fertile agricultural lands, nature, and history. Its closeness to Istanbul and being on the route to Europe also make Thrace Region significant. The advantages of both being close to Istanbul and to the border crossing to Europe; determine the destiny of the region. These advantages strengthen its industrial profile, add value in service sectors and improve technological capacity level. Thrace has attractiveness for local and global investors, and its capacity develops constantly with its strong transport networks. The region has goals such as gaining more progress in opening up to the West and overcoming crises with its adaptation capacity. Yet Thrace Region has several logistics issues. Although the region has high potential, logistical chaotic region is observed, because of logistics supply and demand mismanagement (Thrace Development Agency, 2009; Thrace Development Agency, 2011; Thrace Development Agency, 2013; İBB, 2009). Considering that the current industrial production will continue to increase, it is clearly seen that logistics sector in the region needs to be well organized. With the right planning strategies, it is possible to provide a sustainable logistics system in the region.

The main problem bases on unbalanced transportation mode distribution. Despite three separate coasts, qualified ports, and a railway infrastructure; nearly 90% of freight is transported by road. This level of agglomeration causes monopoly of the road transport in accessing to terminals from the industrial production cores. As a natural consequence of this situation, intermodality is also quite weak. Besides, it is observed that freight cargo generally handle in urban areas and threaten the citizens' health, quality of life and environment. In addition, the lack of the logistics center in the region causes significant problems.

Under these conditions the question occurs: How will the Region deal with basic logistics problems? Literature survey and first findings of the field study led to focus on the absence of logistics center. After identifying this problem, we focused on determining the appropriate location for the logistics center. A logistics center in region provides a structural transformation, which is required. And this solution would make possible to reach the desired positive level in logistics. Considering the current economic and spatial structure of the region, **the research question is determined as: where should the logistics center be located?** In this context, the aim of the article is to determine the most suitable location of logistics center by considering it as a whole with its national and international axes. It is aimed to realize a concrete spatial proposal among the options so that the logistics center would be selected in the most suitable location.

In the literature, as a reflection of the emerging number of logistics investments, an increasing number of studies have been prepared for the problems related to the location selection of logistics centers (Uyanık et al., 2018). Naturally, location selection problems require the consideration of multiple criteria and multi criteria decision-making techniques are the most widely used methods for this research area. In most of the studies for this problem, initial step is the determination of decision criteria for the evaluation of alternatives. It is a well-known fact that determination of evaluation criteria and their weights are very important for decision-making processes since it directly effects the final ranking. As far as seen in literature, Analytic Hierarchy Process (AHP) is the most preferred technique (Fig. 1). AHP is one of the most convenient methodologies in order to evaluate logistics and transport related issues due to its various advantages. Planning, location selection, prioritization, evaluation, resource allocation, demand determination, forecasting the effects, designing the system, measuring the performance, optimization, benchmarking, quality management, public policy, health care, strategic planning are some of those various topics. For instance; Das and Tyagi (1997), Tudela et al. (2006), Vreeker et al. (2002), Gerçek, Karpak and Kılınçaslan (2004), Zhang et al. (2016) did their research on transport and logistics with AHP methodology. Similarly; Khalili et al. (1992), Ferrari (2003), Yelda et al. (2003), Song and Yeo (2004), Nir et al. (2003), Haralambides and Yang (2003) preferred AHP methodology for the selection of project, invest or terminal project.

On the other hand, the method of TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) has been using for various topics including logistics. TOPSIS method was proven to give the most reliable outcome compared to the others in the method Convenience Test at the assessment stage. For instance, Bao et al. (2012), Elevli (2014), Liu et al. (2011), Zak and Weglinski (2014), Wang and Liu (2007), Li and Liu (2011) and Chen et al. (2014) mentioned logistics issues using TOPSIS methodology. Erkayman et al. (2011) proposed TOPSIS approach to logistics center location selection in the Eastern Anatolian region of Turkey. Li et al. (2011) proposed an approach combining of clustering method and the TOPSIS method to select the best location selection. Özceylan et al. (2016) proposed a methodology based on a combination of the GIS, ANP and TOPSIS methods for location selection in Ankara (Oğuztimur, 2011).

Recently in literature, it is observed that authors favor to compare findings with some other techniques. Lately, qualitative academic studies regarding with logistics mainly focus on the comparison of two qualitative methods. The reason for using two methods at the same time is that comparison gives more reliable results. AHP and TOPSIS methods are the most preferred methods in logistics village location selection. Ertuğrul and Karakaşoğlu (2008) are one of the scholar applied the AHP and TOPSIS methods respectively to select op-

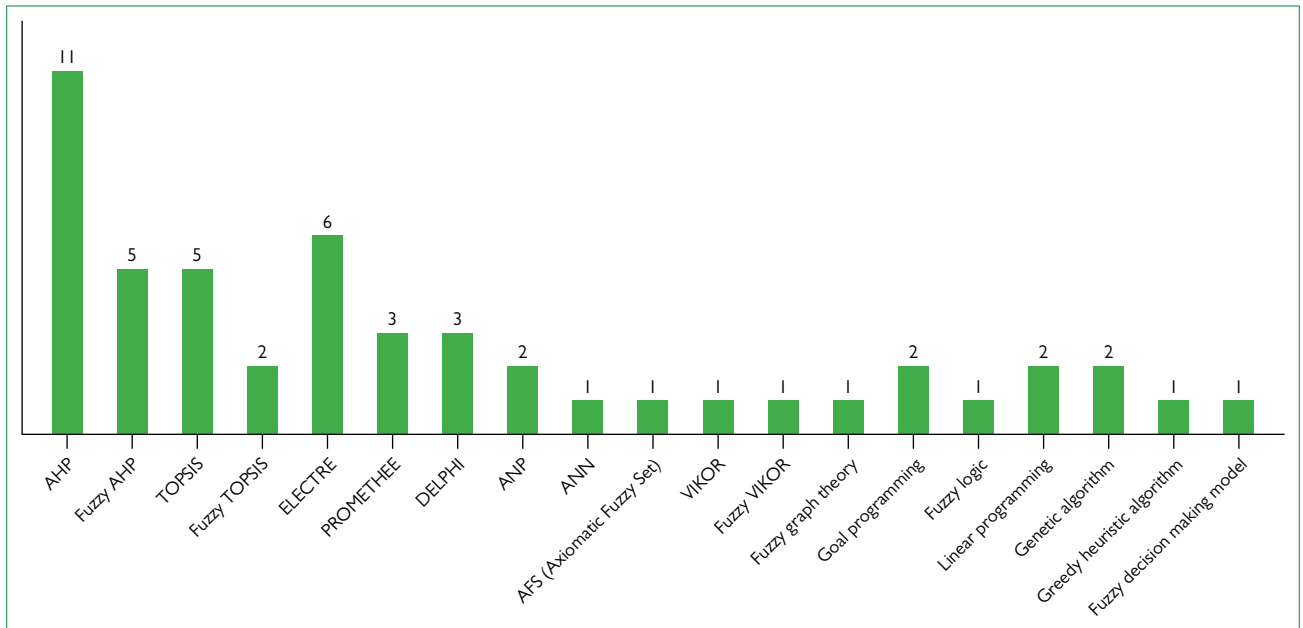

Figure 1. The most preferred methods in logistics village location selection (Uyanık et al. 2018).

AHP: Analytic Hierarchy Process; TOPSIS: Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution; ELECTRE: Elimination and Choice Translating Reality English; PROMETHEE: The Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluation; ANP: Analytic Network Process; ANN: Artificial Neural Network; VIKOR: VlseKriterijumsa Optimizacija I Kompromisno Resenje.

timal location. Furthermore, Wang and Liu (2007), Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018), Prakash & Barua (2015), Naseem et al. (2021), Jayant et al. (2014), Li et al. (2020) used the AHP and TOPSIS methods to handle the location decision problem within given selection alternatives.

In real life, the evaluation of location suitability for various subjective criteria and the weights of the criteria are usually expressed in linguistic terms. Additionally, multi criteria decision techniques have been utilized to create decision in order to effectively resolve the ambiguity that commonly arises in the information that is provided and to better reflect the inherent fuzziness in human judgment and preference. Thus in this paper, AHP and TOPSIS methods are proposed for facility location selection, where the ratings of various alternative locations under various subjective criteria and the weights of all criteria are represented by numbers.

The purpose of this paper is to offer a contribution to a real life problem in Thrace that arises from logistics disorganization. The specific focus is on four options that were also mentioned in Regional Plans and Logistics Sector Analysis of the region. This article focuses on what is going on inside Thrace. For sure, İstanbul, with its great hinterland, has a certain effect on whole country. A city of this much huge size will definitely have an impact on the economic activities in its nearby surroundings. However, the scope of our study is spatially limited with Thrace Region. Therefore, the criteria and sub-criteria, which effect the location selection, are

designed by taking into account of the regions specialties. In order to determine scenarios for the logistics center's location, besides a detailed secondary source research, experts' opinions were taken into consideration. The results of the study conducted with two different methodologies are compatible with each other.

The remainder of this paper is organized as follows. Methodology is expressed in Section 2. AHP procedure is followed by TOPSIS procedure explanation. Steps of both methodologies are summarized, the model of the research is presented. Then the design of the research is detailed. In section 3, the results that are gained with these methods are submitted. The same systematic is followed: Firstly AHP findings detailed, then TOPSIS. The weights main criteria, and evaluation of sub-criteria and finally the weights of options have taken place. And at last in section 4, discusses and concludes the paper.

2. Methodology

It has been clearly seen from the reports and regional plan documents that (Thrace Development Agency, 2009; Thrace Development Agency, 2011; Thrace Development Agency, 2013; İBB, et al. 2009) the Region has weaknesses in terms of logistics infrastructure. After seeing the existence of the problem, a detailed literature review is done. Along with secondary resource survey, a study was carried out in the field, in-depth interviews were conducted with experts. Experts were

selected because of their ties to the logistics sector. In order to evaluate the general logistics view of the Region, interviews were made with Tekirdağ Chamber of Commerce and Industry, Thrace Development Agency and Asyaport experts. Local governments and representatives of some of the central government ie. Turkish State Railways, Regional Highway Directorate were also involved into the study. These representatives have been preferred due to their wide representation capacity for the problems and solution proposals in the logistics sector.

To summarize briefly; Tekirdağ province carries out more than 80% of the foreign trade in the Thrace region. A significant part of this foreign trade is carried out by sea. Asyaport is the only container terminal in Thrace. It is the hub port of the region. Asyaport connects the region to the world thanks to its connection with global maritime networks. In addition, since it is the 4th largest terminal of our country, it has a wide hinterland. Thrace Development Agency is a public institution that provides services with the participation of the administrative representatives of all three provinces in the Thrace Region. Representatives from the local and central administrations of all three provinces take part in the management of the development agency. In this respect, Thrace Development Agency has been accepted as the key institution that has knowledge of the current situation, economic conditions and trends of all three provinces regarding the logistics center. We evaluated investments in the context of both public and private sectors, the capacity of foreign capital, the projects of terminals. Thus, various dimensions of the subject were expressed in this study with the opinions of experts including non-governmental organizations, public institutions and private sector. In addition to the meetings held with these institutions, joint studies were conducted with the academicians from Yildiz Technical University, Department of City and Regional Planning and Industrial Engineering. So that an academic perspective was also included in the study. As a result, interviews were held with the most appropriate private sector, public institutions and non-governmental organizations in order to obtain expert opinions required for AHP and TOPSIS.

Logistics center location selection requires a high-cost investment. Moreover, it is a dominating decision, which applies to a large area as an irreversible decision. For this reason, decisions should be rational, digitized and taking into account all the affecting parameters. Various methods are preferred in numerous academic studies due to the location selection of logistics centers (Uyanık et al., 2018; Taniguchi et al., 1999). In academic studies carried out until the 2000s, multi-criteria decision-making techniques were generally chosen and applied. (Dyer, 1990; Mardani et al., 2015). Two most preferred methods in the literature review are AHP and TOPSIS. As in Figure 1, in 16 out of 36 studies AHP techniques were preferred. TOPSIS and ELECTRE, among other techniques, come to the forefront by being used in respectively 7 and 6

studies. In 10 publications, criteria weights are found by AHP and Fuzzy-AHP methods and then selections/evaluations are made among the alternatives by implementing the other techniques. Due to this literature in this article, Thrace logistics center location selection problem is evaluated by AHP and TOPSIS comparatively as well (Fig. 1).

2.1. AHP Procedure

In the 1970s Saaty developed AHP. This is a decision-making method that helps to make complex decisions with both qualitative and quantitative factors. Therefore, it enables to make decisions in a way that is more suitable (Dyer, 1999; Gerçek et al., 2004; Song and Yeo, 2004). AHP is a decision making method, expressing distribution percentage of factors affecting the decision. AHP has a wide application area and is used effectively in many decision problems: investment decisions (Boucher et al., 1997), project selection (Khalili-Damghani et al., 2019; Liberatore, 1987), economic planning, marketing and management decisions (Liberatore and Nydick, 2008; Wind and Saaty, 1980; Olson et al., 1986), various transport problems (Gupta et al., 2018; Oihia et al., 2010; Gümüş, 2009; Postorino and Pratico, 2012). AHP provides a way to rank the alternatives of a problem by deriving priorities. AHP gives a proven, effective means to deal with complex decision making and can assist with identifying and weighting selection criteria, analyzing the data collected and expediting the decision making process. AHP is a methodology to rank alternative courses of action based on the decision maker's judgments concerning the importance of the criteria and the extent to which they are met by each alternative (Saaty, 2000). AHP has been shown to be a robust method of eliciting and using multi criteria preference relationships in a range of applications. It is designed for situations in which ideas, feelings, and emotions are quantified based on subjective judgment to provide a numeric scale for prioritizing decision alternatives. This method is based on a matrix of pair wise comparisons between criteria, and it can be used to evaluate the relative performance of decision alternatives (for example products and services) with respect to the relevant criteria. AHP is seen to be a suitable tool for the purpose here, as it is a robust method that is particularly suited to decisions made with limited information.

AHP has been one of the most advantageous methods for the application of the field data obtained in this study. The most important advantages is the possibility of making general inferences with limited expert opinion. Because AHP, regardless of its number, focuses on expert opinion and claims that the strongest inferences on the subject under investigation will be formed in this way (Saaty, 2000). In this field study; it is aimed to reach the most competent people and institutions in terms of revealing their widespread influence and tendencies. Thanks to AHP, it was possible to produce generalizable scientific knowledge. Another advantage that AHP offers is

Table 1. Saaty's relative importance scale

Importance level	Value definition	Explanation
1	Equal importance	Both elements agree equally with the goal or there is no indifference between the two alternatives
3	Moderate importance	Experience and judgment make item 1 slightly preferable to item 2
5	Strong importance	Experience and judgment make item 1 more preferable than 2
7	Very strong importance	The 1st item is much more preferred than the 2 nd
9	Extremely importance	Judgment in which the influence of the first element is least and the second element has absolute supremacy

Gerçek et al. 2004, Song and Yeo 2004, Saaty, 2000.

that it provides the opportunity to perform a consistency analysis after performing the mathematical analysis of the views. Thus, a self-control system comes into play and guarantees the reliability of the results.

Briefly, AHP has a clearly defined process: (Step 1 and 2) structuring the hierarchy, (Step 3) pair-wise comparisons (determining the weights) and (Step 4 and 5) decision phase (selection of the best alternative among the others).

Step 1: Defining the hierarchy: The top level of the hierarchy is the objective function. The criteria that the objective function depends on are in the middle level of the hierarchy as the main criteria. When necessary, sub-criteria expansion of each main criterion can also be provided. At the bottom of the hierarchy are the options. Options are the answers to the question of how many elements the decision inquiry will be made on.

Step 2: Creating Inter-Factor Comparison Matrices: The inter-factor comparison matrix creates an $n \times n$ square matrix for n factors. Comparisons of factors are made one-to-one and mutually according to their importance values relative to each other.

Step 3: Determining the Weights of the Criteria: After the pairwise comparisons are made, the priority (relative importance) of each compared element is calculated. Linear algebra techniques are used to construct priority vectors. It includes the calculation and normalization of the largest eigenvalue and the corresponding eigenvector. After the hierarchy is established, pairwise comparisons are made using the Saaty importance scale shown in Table 1. It is expected that the more important factor will take the more weighted share.

Step 4: Evaluation of Consistency: Generally, as people's level of knowledge about a problem increases, they are expected to construct the problem more consistently. AHP does not expect perfect consistency; it accepts some inconsistency (Saaty, 2000; Özdemir and Gasimov, 2004). If the consistency index is above

the acceptable value, it is determined that the judgments that make up the pairwise comparisons are inconsistent. The AHS uses a consistency ratio recommended by (Saaty, 2000; Singh et al., 2018), which provides a measure of inconsistency in each trial. With the Consistency Ratio obtained, it provides the opportunity to test the consistency of the priority vector found and therefore the one-to-one comparisons between the factors.

Step 5: Concluding Decision: The last stage of AHP is the stage of solving the decision problem. A hybrid advantage that demonstrates the usefulness of decision making in achieving the main goal of the problem at this stage. In order to benefit from this abstraction, it is necessary to measure every meaning. That is, its one factor is the importance of the points of decision points determined. For this, comparisons and matrices are repeated as many times as the number of multipliers (n times).

2.2. TOPSIS Procedure

It is a MCDM method developed by Hwang and Yoon in 1980 and has found the opportunity to be applied in many areas. The basic principle in the TOPSIS method is that the chosen alternative should have the shortest distance from the positive ideal solution and the longest distance from the negative ideal solution (Jahanshahloo et al., 2006; Shih et al., 2007). A positive ideal solution is one that maximizes benefit criteria and minimizes cost criteria; where the negative ideal solution maximizes the cost criteria and minimizes the benefit criteria (Yang et al., 2007). The TOPSIS method reveals the distances from the positive and negative ideal solutions, and also reveals the ideal and non-ideal solutions. In order to applicate the method, there must be at least two decision options. The TOPSIS method, which has an analysis process that does not contain complex algorithms and mathematical models, finds application in many fields due to its ease of use and easy understanding and interpretation of the results (Roszkowska, 2011).

The reason why TOPSIS is preferred in this study is that it provides the benefit of simplicity, rationality, comprehensi-

bility, good computational skills and ability to measure the relative performance for each alternative in a simple mathematical form. Reaching the result easily with the possibilities offered by our data sets and options gave the opportunity to interpret the field study findings with a mathematical model.

The closeness of the decision points to the ideal solution is based on the main principle. TOPSIS method consists of 6 steps (Singh et al., 2018, Demirtaş et al., 2011).

Step 1: Creation of the Decision Matrix: Decision matrix rows contain the decision points whose superiority is desired to be listed, and evaluation factors to be used in decision making in the columns. Matrix A is the initial matrix created by the decision maker.

Step 2: Constructing the Standard Decision Matrix: The standard decision matrix is obtained by taking the square root of the sum of the squares of the values of each criterion of the decision matrix (the sum of the squares of the column values) and dividing the relevant element of the column by this resulting value.

Step 3: Creating the Weighted Standard Decision Matrix: First, the weight values of the evaluation factors are determined. Then, the elements in each column of the matrix are multiplied by their respective values. This weighting approach reveals the subjective aspect of the TOPSIS method in the decision-making phase.

Step 4: Establishing Ideal and Negative Ideal Solutions: The TOPSIS method assumes that each evaluation factor has a monotonically increasing or decreasing trend. In order to create the ideal solution set, the largest of the weighted evaluation factors, ie column values, in the matrix (the smallest if the relevant evaluation factor is minimization-oriented) is selected. Using this matrix, positive ideal and negative ideal solution sets are obtained for each criterion according to the purpose of the evaluation criterion of interest.

Step 5: Calculation of Discrimination Measures: The Euclidean Distance Approach is used to find the deviations of the evaluation factor value for each decision point from the ideal and negative ideal solution set. The deviation values of the decision points obtained from here are called Ideal Discrimination (S^*) and Negative Ideal Discrimination (S) Measure. Accordingly, distance values are calculated as much as the number of decision options.

Step 6: Calculation of Relative Closeness to the Ideal Solution: The distances from the positive ideal and negative ideal solution values are used to calculate the relative closeness coefficients of each decision option to the ideal solution. Ideal and negative ideal separation measures are used to calculate the relative closeness (C^*) of each decision point to the ideal

solution. The criterion here is the share of the negative ideal discrimination measure in the total discrimination measure (Li et al. 2011, Sirisawa 2009).

2.3. Designing the research model

The issue of location selection of logistics centers has been the subject of multidisciplinary studies to a large extent. The common feature of these studies is besides being strong quantitative studies, they are theoretically weak. The lack of a strong theoretical framework constitutes the critical side of the relevant literature.

There is a wide literature on logistics village location selection (Grant et al, 2006; Jarzemskis, 2007; Meyer and Miller 2001, Weiqing 2014, Yıldırım and Önder 2014). Studies on logistics centers' location selection have some common features. It is observed that similar criteria are discussed in almost all publications examined in this context. This is because logistics centers must meet certain standards in order to join global freight mobility, and the rules and standards are global. Just like location selection of seaports and airports... Another determining factor in criteria selection in this study is the existing international logistics centers. For example; in Bologna, Zaragoza, Berlin Logistics Center cases; it is deeply searched and observed that global acceptances regarding with location selection are valid. There are some common aspects regardless of in which country and what kind of geography it is established in (Aksoy and Özyörük, 2015; Boile 2010, Chen et al., 2014). In this context, the issues, which are related with the logistics sector, were evaluated in the upper-scale plans prepared for the Thrace Region. As a result, both the explanations in the literature and world examples as well as the local possibilities and potentials of the region were taken into account in the selection of the criteria and sub-criteria.

As a result of all the search; it has been determined that logistics center in Thrace must locate economically, have suitable physical conditions, have strong supply chain relationship with the market and industries and take social responsibilities into account. Physical factors are an important issue discussed in almost all articles on logistics center location selection. Physical factors, in essence, express the geographical possibilities of the area. In this study, one aspect of the physical elements is about the existence of the area and the other is about accessibility. The ownership of the land, the possibility of expansion and the size of the area were evaluated within this framework. Accessibility, on the other hand, provides an idea about which transportation arteries will connect the logistics center with its surroundings. Accessibility also gives us an idea of direct and indirect economic costs (Fagaraşan and Cristea 2015; Kayikci 2010).

Economic factors refer to both direct costs and indirect costs. The cost includes the expropriation cost of the land,

infrastructure and operating (Peker et al., 2016; Regmi and Hanaoka, 2013; Taniguchi et al., 1999).

The social aspect of the issue, in addition to the features mentioned above, is about how citizens in the city will be affected by the logistics center. Evaluation of the pollutant effect of logistics and its effect on traffic and congestion also includes the social dimension of the issue.

To briefly explain how alternatives are developed, the most basic element while creating alternatives within the Thrace Region is the regional plans of the region. The current land use situation and development trends have taken into account. Population, transportation connections and industrial production capacities of the settlements were essential. Because logistics center alternatives should have regular and continuous freight flows as well as being at an acceptable distance from the settlement centers and terminals.

It is possible to determine many options that provide these objective conditions in the Thrace Region. In order to appoint the strongest of the options; we received information from research reports, projects and regional plans. Besides Ministry of Transportation and Infrastructure documents, the regional-scale plans prepared by the Thrace Development Agency, the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change have been instructive.

As a result of the examined plans; It is seen that Marmara Ereğlisi is located near the most important transportation axes. D100 Highway, which connects Istanbul to Edirne, passes through the north of the district. Tekirdağ Istanbul Highway (D110-E84) extends along the coastal axis, passes along the coastal axis from the district center. In addition, apart from the highway advantage, local ports: Martaş and Botaş are located in Marmara Ereğlisi. In addition, it also has the advantage as being close to the Çorlu Airport. Muratlı and Havsa are suggested as logistics centers in the 1/100,000 scaled Thrace Environmental Plan. Due to its location, Muratlı logistics center is planned to provide services to the ports and industrial zones in the south of the region, and to establish a connection with Çorlu Airport and Istanbul-Bulgaria, Istanbul-Greece highways. These locations have also advantage of having connection with railway system. Due to its proximity to the border gates and being at the focal point of agricultural production areas, it is predicted that Havsa will expand to the foreign markets. It is anticipated that Çerkezköy, which has a strong industrial infrastructure today, will maintain its industrial identity. In the plans, service and logistics functions that complement the industrial functions were given to the Çerkezköy in order to limit the industrial development. It was stated that the industrial agglomeration in this area will be supported by the port areas, logistics areas, railway and sea transportation connections foreseen in regional plans. According to the re-

gional plans, Tekirdağ, on the other hand, is actually an invisible logistics hub. It is seen that the plans are superior in terms of logistics due to the intersection point of transportation modes and proximity to production areas. In addition, in field study, the options were evaluated on site and the most suitable alternatives were determined as Tekirdağ, Çerkezköy, Marmara Ereğlisi and Havsa, and added to the research model.

3. Results

In the field study, we organized in depth oral interviews in a long period of time with experts of Tekirdağ Chamber of Commerce and Industry, Thrace Development Agency, Turkish State Railway, General Directorate of Highways, Asyaport and municipalities. In addition, focus group meetings were held with academics in this field. This diversity of opinions enriched the study. Then after field observations and literature survey, main criteria, sub criteria and four possible options appeared (Fig. 2). Each interviewee gave their opinions of their institutional perspective.

3.1. Results of AHP

According to the findings of the evaluation of the main criteria, *Accessibility* has emerged as the most important criterion for the location selection of logistics centers. This is followed by cost and *social benefit*. *The land features* appear to be of such a low weight that it can be neglected (Table 2).

Findings Related to Sub-Criteria

The second step of the study, which was established with the AHP method, continued with the evaluations of the sub-criteria under their own headings. At this step, the experts were asked to evaluate each of the sub-headings of the four criteria that effect choosing the location of the logistics center with pairwise comparisons.

- Evaluation of Accessibility Criteria: Accessibility was determined as the most important issue in the location selection of the logistics center with the weight of 0.597. Only accessibility is superior to the other three criteria. Considering this degree importance; undoubtedly, accessibility is the most important pillar of the logistics industry. The weight of 6 sub-criteria is presented in Table 3.

The most important sub-criteria in the comparison of this criterion within itself are respectively; proximity to seaports, proximity to supply chain points and proximity to markets. These criteria have gained close weights to each other. Supply and demand points are the subject of the products reaching the logistics center as raw/semi-finished materials or the access of the products to the markets. When considered on a national scale, the most

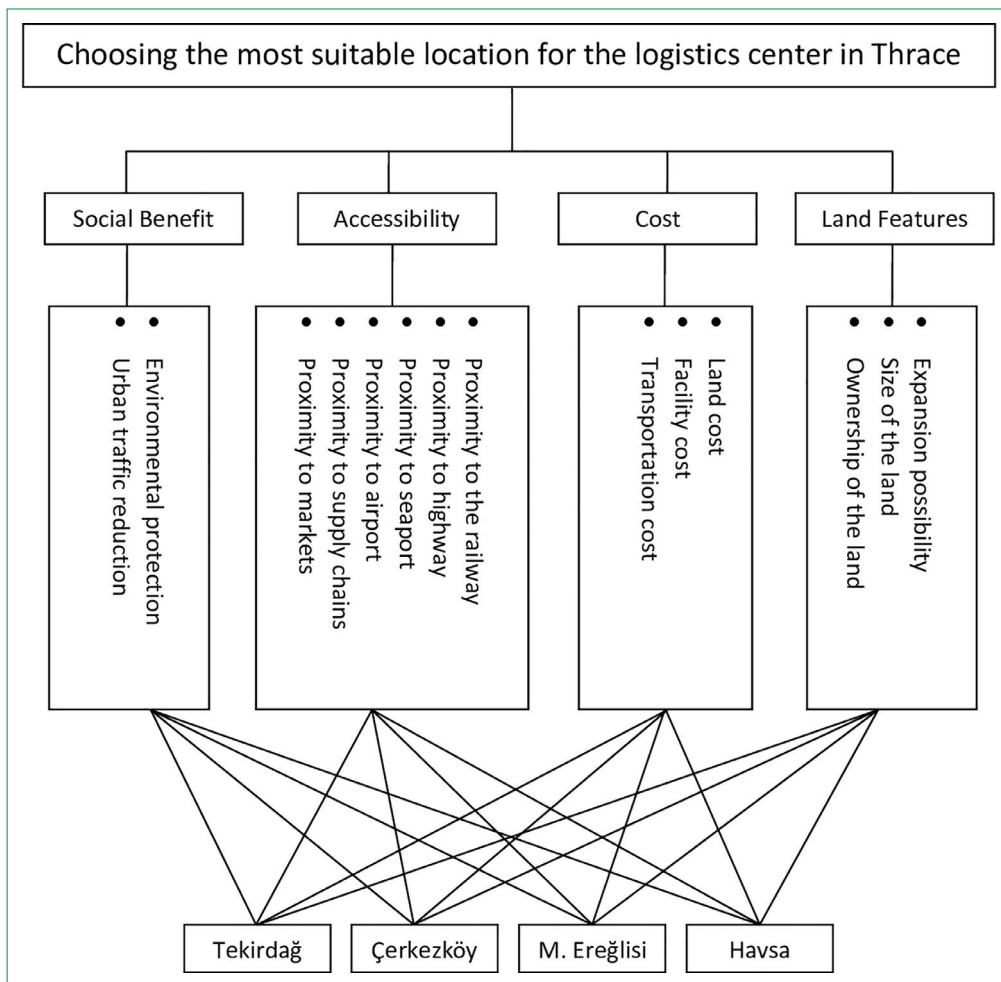

Figure 2. Logistics center location selection model.

important economic and social center is Istanbul. Accessibility to demand points in Istanbul is the most important transportation line in the region. On an international scale; in terms of providing access to European countries, the Thrace is a prominent region in general.

Proximity to the railway, which has the closest weight to these three sub-criteria, is quite behind in terms of score. Then the criteria of proximity to highway and finally proximity to airports comes. Being close to the highway is actually a very important issue. However, since almost every settlement in the Thrace region can receive road service with a certain standard, the weight of this sub-criterion remained low. Airport gained relatively the lowest weight because it does not provide suitable service due to the characteristics of the cargo in the region.

- **Evaluation of Costs Criteria:**

The cost criteria expresses the cost that the public will undertake for the establishment of logistics centers. It is the second most prominent criterion after accessibility.

Land cost, facility cost and transportation cost were determined as sub-criteria. The result of the comparisons, their relative and global weights are as follows (Table 4):

Evaluation of the sub-criteria on costs differs in one respect from the evaluation of all other sub-criteria. The reason of the low share of land and facility costs is: The logistics center alternatives are physically close to each other and it is (probably) thought that it will not make an appreciable difference while creating a logistics set up in the region. In particular, the facility cost got the lowest in weight among all sub-criteria. On the other hand, transportation cost is dominantly prominent sub-criteria in this study. It was ranked as third among all the sub-criteria evaluated. This result proves the need to minimize costs.

- **Evaluation of Social Benefit Criteria:**

The main criterion of social benefit was determined as the third important criterion with a weight of 0.109 of the total. Environmental protection, one of its sub-criteria, has been accepted 5 times more important than

Table 2. Findings relating to the main criteria

Main criteria	Weight
Accessibility	0.597
Cost	0.245
Social benefit	0.109
Land features	0.049

Table 3. Evaluation of accessibility sub-criteria

Accessibility	Relative weight	Global weight
Proximity to the railway	0.102	0.061
Proximity to highway	0.044	0.026
Proximity to seaports	0.291	0.174
Proximity to airport	0.019	0.011
Proximity to supply chains	0.284	0.169
Proximity to markets	0.260	0.155

Table 4. Evaluation of costs sub-criteria

Costs	Relative weight	Global weight
Land cost	0.233	0.056
Facility cost	0.091	0.022
Transportation cost	0.676	0.168

Table 5. Evaluation of social benefit sub-criteria

Social benefit	Relative weight	Global weight
Environmental protection	0.833	0.091
Urban traffic reduction	0.167	0.018

the criterion of its impact on urban traffic. Their relative and global weights are as follows (Table 5):

Considering the urban practice; The fact that an urban functional area causes traffic in the city is not a subject that is taken into consideration at the beginning. However, after the traffic in the city is turned upside down, it is seen how important problems are caused by the wrong location selection of such large functional areas.

- Evaluation of Land Features Criteria:
Land features are the least weighted criterion with 0.049 weight. Being weighted with the lowest weight level should not mean that the land features are considered

Table 6. Evaluation of the land features sub-criteria

Land features	Relative weight	Global weight
Expansion possibility	0.102	0.005
Size of the land	0.211	0.010
Ownership of the land	0.686	0.034

Table 7. Evaluation of options

	Detailed relative weight	Global weight
Tekirdağ		0.407
Social benefit	0.062	
Accessibility	0.319	
Cost	0.012	
Land features	0.014	
Çerkezköy		0.222
Social benefit	0.032	
Accessibility	0.156	
Cost	0.020	
Land features	0.014	
M. Ereğlisi		0.185
Social benefit	0.010	
Accessibility	0.097	
Cost	0.064	
Land features	0.014	
Havsa		0.186
Social benefit	0.004	
Accessibility	0.025	
Cost	0.150	
Land features	0.007	

as the least importance. It is because of a certain standard that has been reached in terms of the characteristics of the land. However, the criterion should be taken into consideration and given importance. The weights, as a result of the comparisons in the context of all criteria and sub-criteria, are presented in Table 6.

Findings Relating to Options

Experts' opinions were also taken in the comparison of the options at the lowest level of the hierarchy. As mentioned before, experts were asked to compare each of the 14 sub-criteria for four alternatives. The distribution of the weights obtained as a result of this evaluation and the relative and global weights are presented in Table 7.

Table 8. Overall weights of AHP findings

Order	Main criteria	Relative weight	Sub-criteria	Relative weight	Options	Relative weight
1	Accessibility	0.597	Prox. to the port	0.174	Tekirdağ	0.407
2	Cost	0.245	Prox. to s. points	0.169	Çerkezköy	0.222
3	Social ben.	0.109	Transp. cost	0.168	M. Ereğlisi	0.186
4	Land feat.	0.049	Prox.to demand p	0.155	Havsa	0.185
	Total	100	Enviro. Protection	0.091	Total	100
5	Prox. to railway			0.061		
6	Land cost			0.056		
7	Owners. of land			0.034		
8	Prox. to highway			0.026		
9	Facility cost			0.022		
10	Effects urban traf.			0.018		
11	Prox. to airport			0.011		
12	Field size			0.010		
13	Expan.possibility			0.005		
14	Total			100		

AHP: Analytic Hierarchy Process

Within the scope of this study, Tekirdağ is the most suitable alternative. Çerkezköy is the second best option, and Havsa and Marmara Ereğli are the third and fourth in order. Expansions of the options evaluated for the logistics center are as follows:

Tekirdağ: Tekirdağ was determined as the best location as two times weighted than second best option Çerkezköy. The main reason of this difference comes from Tekirdağ's high accessibility criteria. It gained the highest weight in the evaluation of all sub-criteria based on all options. Although the share of the social benefit criterion in the whole is not very high, it still has the highest share when compared to Havsa, Marmara Ereğli and Çerkezköy. The weakest aspect of Tekirdağ is its high costs.

Çerkezköy: The feature that makes the establishment of a logistics center in Çerkezköy a strong option is its high accessibility. Although it is behind Tekirdağ, it is very advantageous in terms of accessibility. Another sub-criterion that makes Çerkezköy second best is its social benefit. However, it has been noted that the costs will be very high in Çerkezköy.

Havsa: Havsa and Marmara Ereğli were weighted with almost the same score. However, these two options differ from each other with an important difference. Although Havsa's distance from the port and main transportation axes causes a disadvantage in terms of accessibility, it is expected to have the lowest costs. In other words, the strongest aspect of Havsa is that the costs are lower than any other options.

Table 9. Decision matrix

	Cost	Accessibility	Social benefit	Land features
Tekirdağ	9	9	8.5	5
Çerkezköy	6.5	6.5	7.5	5
M. Ereğlisi	5.5	5.5	5	5
Havsa	3	3	3	3

Marmara Ereğli: Marmara Ereğli is in the most disadvantageous position as a result of the evaluation. It is not a very bright choice in terms of location, but its strongest feature is its accessibility. Within the expectation of low land prices, it seems to be more advantageous than Tekirdağ and Çerkezköy in terms of costs. The overall findings of the AHP study are presented in Table 8 below.

3.2. Results of TOPSIS

In TOPSIS method, the main criteria determined according to the expert choices and the suggested locations for the logistics center were weighted as presented in Table 9. While creating the decision matrix, the averages of the calculated values based on expert opinions were taken into account. The values of main criteria and options are determined according with 3, 5, 7 and 9 importance levels are given as below.

Table 10. Standard decision matrix

	Cost	Accessibility	Social benefit	Land features
Tekirdağ	0.706	0.706	0.667	0.546
Çerkezköy	0.510	0.510	0.588	0.546
M. Ereğlisi	0.432	0.432	0.392	0.546
Havsa	0.235	0.235	0.235	0.327

Table 11. Weights of main criteria

Main criteria	Weight
Accessibility	0.354
Cost	0.313
Social benefit	0.167
Land features	0.167

In the second step, the standard decision matrix was obtained. It is found by dividing the first value obtained in Table 10 by the square root of the sum of the squares of the values in that column.

The weight values (w) of the evaluation factors are determined. Among the evaluation factors, the w value of the cost factor was calculated as 0.31, the w value of the accessibility factor was calculated as 0.354, the w value of the social benefit and land features factors were calculated as 0.167. Then, Table 11 was created by multiplying the Standard Decision Matrix w value.

According to Table 11, it appears clearly that Accessibility is the most important criterion with coming right after Cost criterion. Social benefit and land features come then with close weights to each other (Table 12). This order is parallel to AHP results presented in Table 2.

In order to create the ideal solution set, the size of the weighted evaluation factors in the X matrix, that is, the column values is selected. Then, the values in the X matrix are first removed from the maximum value calculated in the fourth step and squared, and the square root of the sum of these values was found by calculating the ideal separation measure. The values in the X matrix are used to calculate the negative ideal separation measure.

In the last stage; ideal and negative discrimination measures are used to calculate the relative closeness of each decision point to the ideal solution. This criterion is the share of the negative ideal discrimination measure in the total discrimination measure. As for the relative closeness to the ideal solution, Tekirdağ has a greater relative closeness value 1.000

Table 12. Weighted standard decision matrix

	Cost	Accessibility	Social benefit	Land features
Tekirdağ	0.219	0.247	0.113	0.093
Çerkezköy	0.158	0.179	0.100	0.093
M. Ereğlisi	0.134	0.151	0.067	0.093
Havsa	0.073	0.082	0.040	0.056

Table 13. Values of closeness to the ideal solution

Options	C value
Tekirdağ	1.000
Çerkezköy	0.613
M. Ereğlisi	0.427
Havsa	0.000

to the ideal solution compared to other options. Çerkezköy approached the ideal solution less than Tekirdağ and more than Marmara Ereğlisi. In addition, it took the second place with a value of 0.613. Marmara Ereğlisi presented the ideal solution as third level with a closeness value of 0.427. Havsa, preferred in the last place, was the last option in terms of closeness to the ideal solution.

Tekirdağ is the option that has the best results in the study with both methods. Moreover, Havsa is the most disadvantaged location for both methods. The TOPSIS results presented in Table 13 are quite similar and shows consistency to AHP results. This result proves that our study was completed correctly with both techniques (Fig. 3).

4. Discussions and Conclusion

Thrace region has goals such as gaining more progress in opening up to the West and overcoming crises with its adaptation capacity. Yet the Region has several logistics issues. Despite its high potential, logistically chaotic region is observed, because of logistics supply and demand mismanagement (Thrace Development Agency, 2009; Thrace Development Agency, 2011; Thrace Development Agency, 2013; İBB, et al. 2009). Considering that the current industrial production will continue to increase, it is clearly seen that logistics sector in the region needs to be well organized. With the right planning strategies, it is possible to provide a sustainable logistics system in the region. It is in a critical position for both domestically distributed and inbound cargoes, as well as transit cargoes transferring abroad. Despite all types of transportation infrastructure, a low capacity performance is remained because of unbalanced road-based transportation system and the unplanned logistics factors. One of the

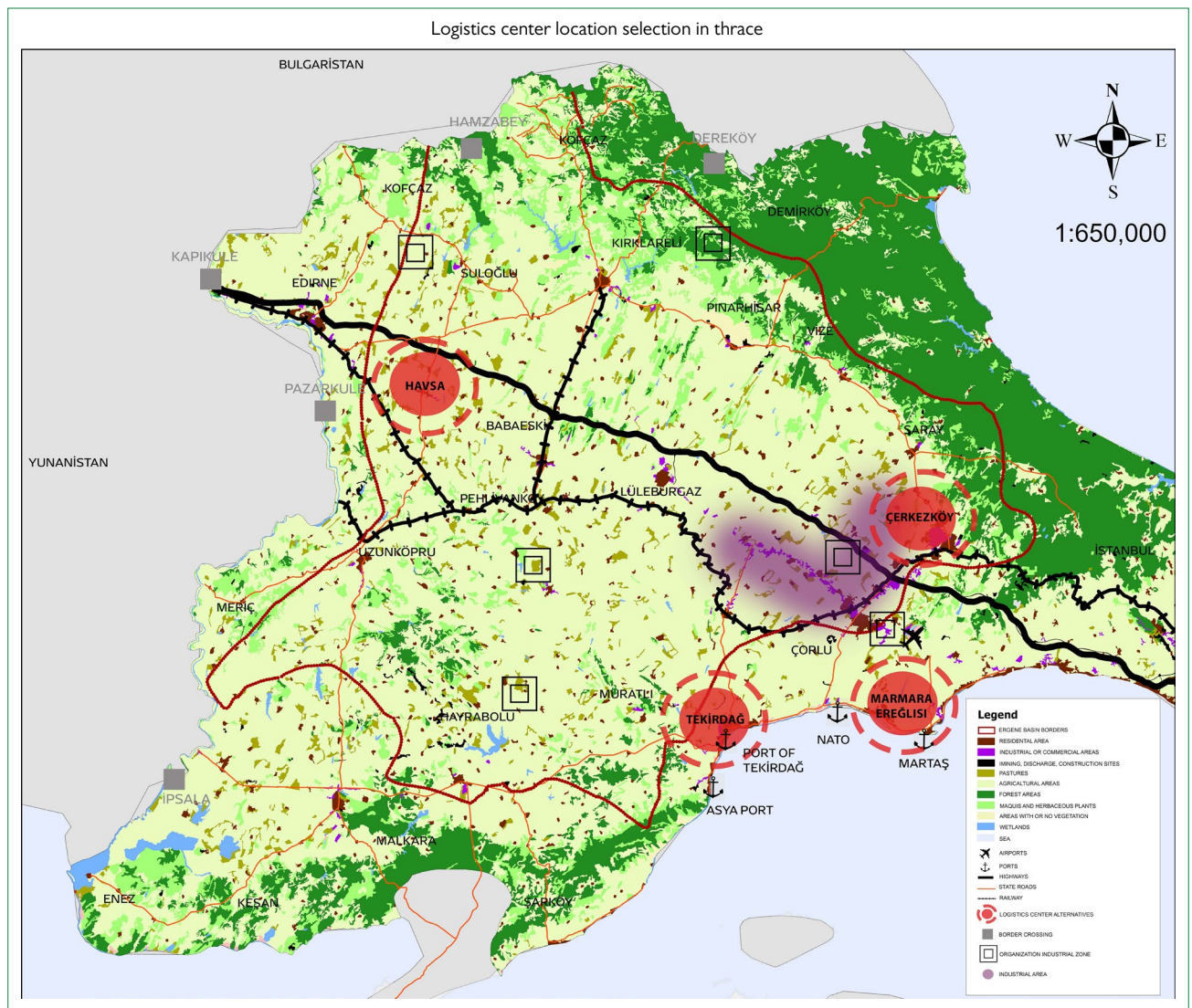

Figure 3. Logistics center location options in Thrace (Prepared by authors).

main reasons for the Region's logistics chaos is the absence of a logistics center. The logistics center that would improve the logistics organization; is thought that it can reverse the current negative conditions of the region. However locating logistics center in the right place is one of the most important issue. Therefore, this study aims to find the most suitable location for the logistics center in Thrace Region.

The structure of the study was prepared based on the literature review besides field study. Choosing the optimal logistics center location in the Thrace Region was determined as the objective function. The main criteria determined to achieve this aim are; (1) Cost, (2) Accessibility, (3) Land Features, (4) Social Benefit. Each of these main criteria is enriched with sub-criteria. After the preliminary studies of the method, multi-criteria decision-making techniques were applied by interviewing experts in the field. The most suitable

place for logistics center location selection was questioned with AHP and TOPSIS methods. Appropriate location options, after preliminary field studies and literature reviews; Tekirdağ was determined as the optimal.

As the results of AHP and TOPSIS methods, the most significant finding is the similarity and consistency of the findings. Cost and accessibility criteria are the two more important criteria in choosing a logistics center's location than the rest. For a developing and middle-income country like Turkey, it can be considered natural that costs come to the fore. In our country, with infrastructure problems and very limited railway connections, the prominence of being accessible points to a result is consistent with costs. As the concepts of production and consumption are examined in recent economic conditions, it is seen that very few goods are consumed where they are produced. The high level of diversity in consumer

demands, needs and preferences are not limited with production of geography. This fact makes accessibility major factor for logistics center location selection. However, accessibility and cost are factors both trigger and support each other. The location with high accessibility, logistics activities are carried out generally with less cost. The sub-criteria of accessibility is examination shows that accessibility to sea and railway is very important in terms of logistics center location selection. Since maritime and railway are the most suitable transportation systems in long-distance transportation. Therefore, the integration of these two transportation systems are very important, and this is one of the problem in Thrace. The relative importance of proximity to the airport is less than other criteria. The absence of an airport that is useful in terms of logistics activities has led to the low importance of the criterion of proximity to the airline in the selection of the logistics center location in the Thrace region. As a result; in the light of aforementioned criteria, it has seen that the most suitable place for the logistics center is Tekirdağ. The second most suitable option after Tekirdağ is Çerkezköy. Çerkezköy is advantageous in terms of accessibility, but its high costs have left Çerkezköy behind Tekirdağ. Marmara Ereğlisi and Havsa are the other options that come in order.

While comparing results of AHP and TOPSIS, findings are such consistent and similar that there becomes the –almost-same end point. Its widespread use in the literature is thought to occur because of this consistency. From this perspective; considering the convenience provided by the application of these two methods in logistics, it is estimated that the use of them will yield beneficial results for researchers.

Acknowledgement

The authors would like to convey gratitude to Scientific and Technological Research Council of Turkey for “2209-A - Research Project Support Programme for Undergraduate Students” project support.

References

- Aksoy, O and Özyörük, B. (2015). The importance of freight villages: An implementation in TCDD. *Applied Mathematical Modelling*, Vol.1,1-7.
- Bao, Q., Ruan, D., Shen, Y., Hermans, E. and Janssesen, D. (2012). Improved hierarchical Fuzzy TOPSIS for road safety performance evaluation. *Knowledge-Based Systems*, 32(1), 84-90.
- Boile M., Theofanis S., Gilbert P. (2010) Feasibility of Freight Villages in the NYMTC Region. The State University of New Jersey, 11-15.
- Boucher, T.O.; Göğüş Ö, Wicks EM. (1997). A comparison between two multiattribute decision methodologies used in capital investment decision analysis. *The Engineering Economist*, 42(3): 179-202. <https://doi.org/10.1080/00137919708903178>.
- Chen, K. H., Liao, C. N., Wu, L. C. (2014). A selection model to logistics centers based on TOPSIS and MCGP Methods: The Case of Airline Industry. *Journal of Applied Mathematics*. <http://dx.doi.org/10.1155/2014/470128>.
- Das, C., and Tyagi, R. (1997). Role of inventory and transportation costs in determining the optimal degree of centralization. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 33(3), 171-179.
- Demirtas N, Alp O.N., Tuzkaya U.R., Baracli H. (2011). Fuzzy AHP-TOPSIS two stages methodology for ERP software selection: an application in passenger transport sector. In: 15th International Research/Expert Conference “Trends in the Development of Machinery and Associated Technology. p. 277-280.
- Dyer, J. S. (1990). Remarks on the analytic hierarchy process. *Management Science*, 36(3): 249-258. Available from: <https://www.jstor.org/stable/2631946> [Accessed 16th Jun 2021].
- Elevli, B. (2014). Logistics freight center locations decision by using Fuzzy-PROMETHEE. *Transport*, 29(4), 412-418.
- Erkayman, B., Gundogar, E., Akkaya, G., and Ipek, M. (2011). A fuzzy TOPSIS approach for logistics center location selection. *Journal of Business Case Studies*, 7(3), 49-54.
- Ertuğrul, İ., & Karakaşoğlu, N. (2008). Comparison of fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methods for facility location selection. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 39(7), 783-795.
- Fagaraşan, M., Cristea, C. (2015). Logistic center location: selection using multicriteria decision making. *Proceedings of the Annual Sessions of Scientific Papers “IMT Oradea”*, 193-198.
- Ferrari, P. (2003). A method for choosing from among alternative transportation projects. *European Journal of Operational Research*, 150(1), 194-203.
- Gerçek H, Karpak B, Kılıncaslan T. (2004). A multiple criteria approach for the evaluation of the rail transit networks in Istanbul: *Transportation*. 31(2): 203-228. Available from: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/multiple-criteria-approach-evaluation-rail/docview/212425537/se-2> [Accessed 20th Feb 2021].
- Grant, D.B., Lambert, D.M., Stock, J.R., Ellram, L.M. (2006). *Fundamentals of Logistics Management*, MacGraw-Hill Education, Berkshire, 0-07-710894-9.
- Gümüş, A.T. (2009). Evaluation of hazardous waste transportation firms by using a two step fuzzy-AHP and TOPSIS methodology. *Expert Systems with Applications*, 36(2): 4067-4074. <https://doi.org/10.1016/j.apm.2009.10.034>.
- Gupta P, Melhawat MK, Aggarwal U, Charles V. (2018). An integrated AHP-DEA multi-objective optimization model for sustainable transportation in mining industry. *Resources Policy*, 101180:1-13. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2018.04.007>.
- Haralambides, H. E., and J. Yang. (2003). A fuzzy set theory approach to flagging out: Towards a new Chinese shipping policy. *Marine Policy*, 27 (1): 13–22.

- İBB (2009). 1/100.000 ölçekli Trakya alt bölgesi Ergene Havzası revizyon çevre düzeni planı, İstanbul. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33276/xfiles/Cevre_Duzeni_Planı.pdf.
- Jahanshahloo GR, Lotfi FH, Izadikhah, M. (2006). An algorithmic method to extend TOPSIS for decision-making problems with interval data. *Applied Mathematics And Computation*, 175(2), 1375-1384. <https://doi.org/10.1016/j.amc.2005.08.048>.
- Jarzemskis, A. (2007). Research on public logistics centre as tool for cooperation. *Transport*, 22(1): 50–54, ISSN 1648-4142.
- Jayant, A., Gupta, P., Garg, S. K., & Khan, M. (2014). TOPSIS-AHP based approach for selection of reverse logistics service provider: A case study of mobile phone industry. *Procedia Engineering*, 97, 2147-2156.
- Kayıkcı, Y. (2010) A conceptual model for intermodal freight logistics centre location decisions. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(3), 6297-6311.
- Khalili-Damghani K, Aminzadeh-Goharrizi, B., Rastegar, S., & Aminzadeh-Goharrizi, B. (2014). Solving land-use suitability analysis and planning problem by a hybrid meta-heuristic algorithm. *International Journal of Geographical Information Science*, 28(12): 2390-2416. <https://10.1080/13658816.2014.927471>.
- Khalili, M., Jadidi, K., Karakouzian, M., & Amirghanian, S. (2019). Rheological properties of modified crumb rubber asphalt binder and selecting the best modified binder using AHP method. *Case Studies in Construction Materials*, 11, e00276.
- Li Y, Liu X, Chen Y. (2011). Selection of logistics center location using Axiomatic Fuzzy Set and TOPSIS methodology in logistics management. *Expert systems with applications*; 38(6): 7901-7908. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2010.12.161>.
- Liu, S., Chan, F.T.S, and Chung, S.H. (2011). A study of distribution center location based on the rough sets and interactive multi-objective fuzzy decision theory. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 27(2), 426-433.
- Liberatore M.J., (1987). An extension of the analytic hierarchy process for industrial R&D project selection and resource allocation. *IEEE Transactions on Engineering Management*, EM-34(1): 82-100. Available from: https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=6498854&casa_token=sqONckvFitEAAAAA:gOMCuVaGfde33JPKN_zxvPblUELd3ERcYcLDWFRJKA_aDR0zxDo9QUS-ik5aSljYClLclN59g&tag=1 [Accessed 30th Apr 2021].
- Liberatore MJ; Nydick, R.L. (2008). The analytic hierarchy process in medical and health care decision making: A literature review. *European Journal of Operational Research*, 189(1): 194-207. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2007.05.001>.
- Mardani, A, Jusoh, A., Nor, K., Khalifah, Z., Zakwan, N., & Valipour, A. (2015). Multiple criteria decision-making techniques and their applications—a review of the literature from 2000 to 2014. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*; 28(1): 516-571. <https://10.1080/1331677X.2015.1075139>.
- Meyer M. D., Miller, E. (2001). *Urban Transportation Planning, A Decision Oriented Approach*, Mc Graw Hill, Singapore, 007242-323.
- Naseem, M. H., Yang, J., & Xiang, Z. (2021). Prioritizing the solutions to reverse logistics barriers for the e-commerce industry in Pakistan based on a fuzzy AHP-TOPSIS approach. *Sustainability*, 13(22), 12743.
- Nir, A.S., Lin, K. And Liang, G.S. (2003) Port choice behaviour – from the perspective of the shipper. *Maritime Policy and Management*, 30(2), 165-173.
- Ojha A, Das B, Mondal S, Maiti M. (2010). A stochastic discounted multi-objective solid transportation problem for breakable items using analytical hierarchy process. *Applied Mathematical Modelling*, 34(8): 2256-2271. <https://doi.org/10.1016/j.apm.2009.10.034>.
- Olson DL, Venkataramanan M, Mote JL. (1986). A technique using analytical hierarchy process in multiobjective planning models. *Socio-Economic Planning Sciences*, 20(6): 361-368. [https://doi.org/10.1016/0038-0121\(86\)90048-0](https://doi.org/10.1016/0038-0121(86)90048-0).
- Oğuztimur, S. (2011). Why Fuzzy Analytic Hierarchy Process Approach For Transport Problems?. 51st Congress of the European Regional Science Association, 30 August-3 Sep 2011, Barcelona, Spain.
- Özdemir MS, Gasimov RN. (2004). The analytic hierarchy process and multiobjective 0–1 faculty course assignment. *European Journal of Operational Research*, 157.2: 398-408. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00189-9](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00189-9).
- Özceylan, E., Çetinkaya, C., Erbaş, M., and Kabak, M. (2016). Logistic performance evaluation of provinces in Turkey: A GIS-based multi-criteria decision analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 94, 323-337.
- Prakash, C., and Barua, M. K. (2015). Integration of AHP-TOPSIS method for prioritizing the solutions of reverse logistics adoption to overcome its barriers under fuzzy environment. *Journal of Manufacturing Systems*, 37, 599-615.
- Peker, I., Bakıb, B., Tanyaş, Ar, I. M. (2016). Logistics center site selection by ANP/BOCR analysis: A case study of Turkey. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, Vol. 30, 2383–2396, DOI:10.3233/IFS-152007.
- Postorino, MN; Pratico F. (2012). An application of the multi-criteria decision-making analysis to a regional multi-airport system. *Research in Transportation Business & Management*, 4: 44-52. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2012.06.015>.
- Regmi, M. B., Hanaoka, S. (2013). Location analysis of logistics centres in Laos. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 16(3), 227-242.
- Roszkowska, E. (2011). Multi-criteria decision making models by applying the TOPSIS method to crisp and interval data. *Multiple Criteria Decision Making/University of Economics in Katowice*, 6(1), 200-230.
- Saaty TL.(2000). *Fundamentals of decision making and priority theory with the analytic hierarchy process.* (Vol 6). RWS publications.
- Shih, HS, Shyur, HJ, & Lee, ES. (2007). An extension of TOPSIS for group decision making. *Mathematical and Computer Modelling*; 45(7-8), 801-813. <https://doi.org/10.1016/j.mcm.2006.03.023>.
- Singh RK, Guasekaran A, Kumar P. (2018). Third party logistics (3PL) selection for cold chain management: a fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS approach. *Annals of Operations Research*, 267(1): 531-553. <https://doi.org/10.1007/s10479-017-2591-3>.
- Silver A.T. (2009). Evaluation of hazardous waste transportation companies by using a two step fuzzy-AHP and TOPSIS methodology. *Expert Systems With Applications*, 36(2): 4067-4074. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.03.013>.
- Song DW, Yeo KT. (2004). A competitive analysis of Chinese container ports using the analytic hierarchy process. *Maritime Economics & Logistics*, 6(1): 34-52. <https://10.1057/palgrave.mel.9100096>.
- Sirisawat, P., and Kiatcharoenpol, T. (2018). Fuzzy AHP-TOPSIS approaches to prioritizing solutions for reverse logistics barriers. *Computers & Industrial Engineering*, 117, 303-318.
- Taniguchi E, Noritake M, Yamada T, Izumitani T. (1999). Optimal size and location planning of public logistics terminals. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 35(3): 207-222. [https://10.1016/S1366-5545\(99\)00009-5](https://10.1016/S1366-5545(99)00009-5).
- Thrace Development Agency (2009). *Trakya Bölge Planı 2010-2013*, Tekirdağ, https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33265/xfiles/tr21_trakya_2010-2013.pdf (Last Accessed: 10.10.2022).
- Thrace Development Agency (2011). *Trakya Bölgesi Lojistik Sektörü Raporu*, Tekirdağ <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/trakya-bolgesi-lojistik-sektorü.pdf> (Last Accessed: 10.10.2022).

- Thrace Development Agency (2013). Trakya Bölge Planı 2014-2023, Tekirdağ, https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33264/xfiles/trakya_bolge_plani_2014-2023.pdf (Last Accessed: 10.10.2022).
- Tudela, A., Akiki, N., and Cisternas, R. (2006). Comparing the output of cost benefit and multi-criteria analysis: An application to urban transport investments. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 40(5), 414-423.
- Uyanık C, Tuzkaya G, Oğuztimur S. (2018). A literature survey on logistics centers' location selection problem. *Sigma: Journal of Engineering & Natural Sciences*. 36(1):141-160. Available from: <https://eds.yildiz.edu.tr/sigma/Articles> [Accessed 1st Nov. 2021].
- Vreker, R., Nijkamp, P., & Ter Welle, C. (2002). A multicriteria decision support methodology for evaluating airport expansion plans. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 7(1), 27-47.
- Wang, S., Liu, P. (2007) The Evaluation Study on Location Selection of Logistics Center Based on Fuzzy AHP and TOPSIS. *International Conference on Wireless Communications, Networking and Mobile Computing, International Conference on. IEEE*, 3779-3782.
- Weiqing, Z. (2014). Research on intelligent optimization algorithm in logistics center location. *Applied Mechanics and Materials*, Vol. 539, 882-888.
- Wind Y, Saaty T. (1980). Marketing applications of the analytic hierarchy process. *Management Science*, 26(7): 641-658. Available from: <https://www.jstor.org/stable/2630699> [Accessed 12nd Feb 2021].
- Yang L, Ji X, Gao Z, Li K. (2007). Logistics distribution centers location problem and algorithm under fuzzy environment. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, 208(2), 303-315. <https://doi.org/10.1016/j.cam.2006.09.015>.
- Yelda, S. (2018). Innovation in Municipal Solid Waste (MSW) Management-Replication Strategies for Developing Cities in Asia. *IASSI Quarterly*, 37.
- Yıldırım, Y., Önder, E. (2014) VIKOR Method for Ranking Logistic Villages In Turkey. *Journal of Management and Economic Research*, Vol.23, 293-314.
- Zak, J. and Weglinski, S. (2014). The selection of the logistics center location based on MCDM/A methodology. *Transportation Research Procedia*, 3(1), 555-564.
- Zhang, L., Xu, Y., Yeh, C. H., Liu, Y., and Zhou, D. (2016). City sustainability evaluation using multi-criteria decision making with objective weights of interdependent criteria. *Journal of Cleaner Production*, 131, 491-499.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün Kuruluşundan Günümüze Yerleşke Bazında Mekânsal Analizi

Campus-Based Spatial Analysis of Hasanoğlan High Village Institute from its Foundation to the Present

 Gül Şimsek,¹ Cansın Mercanoğlu,² Hüseyin Küçükkoğlu³

¹Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Erzurum

²İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Şehir Planlama Doktora Programı, İzmir

³Siirt Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Siirt

ÖZ

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte çağdaşlaşma sürecine giren Türkiye'nin, örnek gösterilen eğitim kurumlarından olmuştur. Dönemin köy enstitüleri projesi ile başkent Ankara'nın vizyonu bir araya gelerek, Ankara'ya bağlı Hasanoğlan Beldesi'nde, köy enstitülerine öğretmen yetiştiren bir Yüksek Köy Enstitüsü kurulmuştur. Köy enstitüleri, genel itibarıyla, kırsal alanlarda kalkınmayı en etkin ve hızlı biçimde sağlama amacıyla geliştirilmiş özgün birer kurumdurlar. Enstitüler, sosyal etkilerinden mekânsal organizasyonlarına, yerleşkelerinde insan ölçeğine uygun yapılardan çok yönlü eğitim sistemine, yapım süreçlerinden zaman içerisinde geçirdikleri dönüşümlere kadar, birçok anlamda diğer eğitim kurumlarından ayrılan nitelikler taşımaktadırlar. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE) de, Cumhuriyet aydınlanmasının başkent Ankara'sının lokomotiflerinden biri olmasının yanı sıra, yerleşkesi ve yerleşkenin mekânsal nitelikleri ile kayda değer bir yere sahiptir. HYKE, halen eğitim kurumu olarak kullanılmakta olup, günümüze dek adının ve kapsamının değiştiği bir kaç evre yaşamıştır. Çalışmanın amacı; HYKE'nin günümüze kadar yaşadığı değişiklikleri yerleşke ölçeğinde mekânsal boyutlarıyla araştırmaktır. Araştırmanın yürütülmesinde, yerleşkenin tarihine ışık tutan yazılı, görsel belgeler ve görüşmeler ile saha çalışmasından yararlanılmaktadır. Enstitünün farklı evrelerinde geçirdiği dönüşümler neticesinde, yerleşke mekânlarında yok olma, küçülme, atıl kalma, işlev değişikliği gibi yönlerde değişimler meydana geldiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar sözcükler: Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü; köy enstitüleri; mekânsal analiz; yerleşke.

ABSTRACT

Village Institutes have been one of the exemplary educational institutions of Turkey, which entered the modernization process with the proclamation of the Republic. The village institutes project of the period came together with the vision of the capital Ankara, and a High Village Institute was established in Hasanoğlan Town in Ankara to train teachers for village institutes. Village institutes are unique institutions developed to provide the most effective and rapid development in rural areas. The institutes differ from other educational institutions in many ways; from their social impacts to their spatial organization, from the human-scaled structures on their campuses to the sophisticated education system, from the construction processes to the transformations they had over time. Hasanoğlan High Village Institute (HYKE) has a remarkable place with its campus and its spatial characteristics, in addition to being one of the locomotives of the Republican enlightenment in the capital. HYKE is still being used as an educational institution and has gone through several phases where its name and scope have changed until today. This study aims to investigate the changes that HYKE has experienced in terms of spatial dimensions at the campus scale. While carrying out the research, related written and visual documents, mainly the historical ones, oral information that shed light on the history of the campus, and fieldwork are used. As a result of the transformations that the institute went through in different phases, there are changes in the campus spaces such as destruction, shrinkage, remaining idle, and shifts in functions.

Keywords: Hasanoğlan Higher Village Institute; village institutes; spatial analysis; campus.

Bu çalışma, VEKAM (Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi) 2018 Araştırma Ödülünü almış olan "Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün Kuruluşundan Günümüze Sosyo-Mekânsal Bir Analizi" başlıklı araştırmaya dayanılarak hazırlanmıştır.

Geliş tarihi: 06.01.2021 Revizyon tarihi: 26.01.2023
Kabul tarihi: 06.04.2023 Online yayımlanma tarihi: 22.06.2023
İletişim: Hüseyin Küçükkoğlu
e-posta: huseyinbugrakucukoglu@gmail.com

1. Giriş

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet'in ilanıyla çağdaşlaşma sürecine giren Türkiye'nin örnek gösterilen eğitim kurumlarından olmuştur. Dönemin köy enstitüleri projesi ve başkent Ankara'nın vizyonu bir araya gelerek Ankara'ya bağlı Hasanoğlan Beldesi'nde, köy enstitülerine öğretmen yetiştiren bir Yüksek Köy Enstitüsü kurulmuştur. Köy enstitüleri, genel itibarıyla kırsal alanlarda kalkınmayı etkin ve hızlı biçimde sağlama amacıyla geliştirilmiş özgün birer kurumdurlar. Enstitüler, sosyal etkilerinden mekânsal organizasyonlarına, yerleşkelerindeki insan ölçeğindeki yapılardan çok yönlü eğitim sistemine, yapım süreçlerinden zaman içerisinde geçirdikleri dönüşümlere kadar pek çok anlamda diğer eğitim kurumlarından ayrılan nitelikler taşımaktadır. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE) de Cumhuriyet aydınlanmasının başkent Ankara'sının lokomotiflerinden biri olmasının yanı sıra yerleşkesi ve yerleşkenin mekânsal nitelikleri ile de kayda değer bir yere sahiptir. HYKE, adının ve kapsamının değiştiği birkaç evre yaşamış olsa da günümüzde de halen eğitim kurumu olarak varlığını sürdürmektedir.

Gerek Hasanoğlan gerekse diğer köy enstitüleri üzerine literatürde çok sayıda çalışma ve araştırma mevcuttur. Söz konusu çalışmaların büyük kısmının dönemi için revizyonist kabul edilen eğitim-öğretim modelinin -kabaca- analiz edilmesi, yorumlanması ve günümüz şartları için uygulanabilirliğinin sorgulanması kapsamında eğitim bilimleri (Coşkun, 2007), tarih (Aysal, 2005), ekonomi (Kartal, 2008) ve sosyoloji (Hovardoğlu, 2014) gibi sosyal bilimler alanında ortaya koyulduğunu söylemek mümkündür. Mekânsal anlamda ise köy enstitüleri, eğitim-mekan ilişkisinin yapı ve yerleşke ölçeğinde ele alındığı (nitelik, işlev, özgün değer, alan kullanımı-kurgusu, çevresel ilişki) sınırlı mimarlık (Çakıcı ve Çorakbaşı, 2013) ve planlama alanı çalışmalarına (Çetin, ve Kahya, 2017), (Şimsek, G., Mercanoğlu, C. 2018) konu olmuştur. Ancak bahsi geçen eğitim-mekan ilişkisinin kuramsal arka planının kentsel tasarım interdisiplini bağlamında tartışıldığı ve günümüz güncel planlama-tasarım yaklaşımlarına göre analiz edildiği bir çalışmaya ise mekan literatüründe rastlanmamıştır. Bu durum, çalışmanın ayırt edici özelliği olarak önemini artırmaktadır. Buna göre HKYE mekânsal kurgusunda yerleşke bazındaki niteliklerinin neler olduğu araştırma sorusu olarak, HYKE'nin günümüze kadar faklı evrelerde geçirdiği dönüşümleri (fikir aşamasından uygulama ve kullanım aşamasına kadar) mekânsal boyutlarıyla araştırmak ise çalışma amacı olarak belirlenmiştir. İlgili alan literatürü araştırmasına ek olarak başta tarihi belge ve bilgiler olmak üzere yazılı, görsel belgeler ve sözlü bilgiler veri seti olarak kullanılmıştır.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün eğitim tarihindeki değişiklikler, mekânda da yansımalarını bulmuştur. Bu çalışmada, enstitü mekânının yerleşke bazında günümüze dek yaşadığı değişim ortaya konulmaktadır. İlerleyen bölümler-

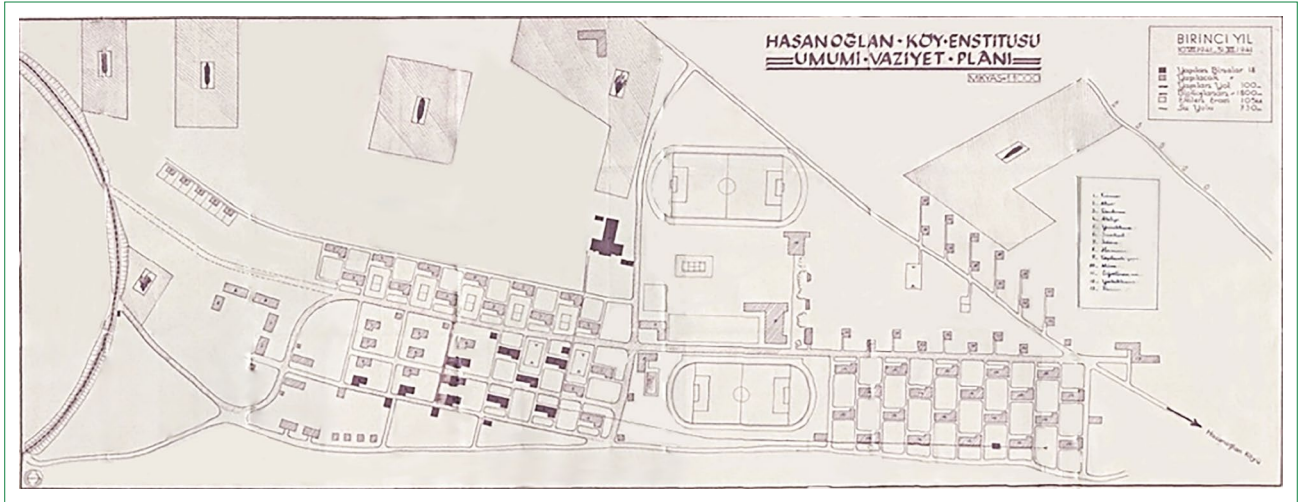
de, bu kapsamda, öncelikle araştırmanın materyal ve metoduna yer verilmekte, ardından yürütülen analizler ve elde edilen bulgular aktarılmaktadır. Son bölümde ise, genel değerlendirilmenin yapıldığı ve yorumların yer aldığı tartışma ve sonuç kısmı yer almaktadır.

2. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Yerleşkesi Mekânsal Kurgusu

Cumhuriyet aydınlanmasının ve demokrasinin eğitim alanındaki en özgün ve etkisi en büyük uygulamalarından olan Köy Enstitüleri, ülkenin içinde bulunduğu zorluklara etkin bir çözüm arayışının neticesidir. 1930'ların Türkiye'si, savaştan yakın zamanda çıkmış bir ülke olarak pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1940'larda ülkenin hem sosyal, hem de ekonomik durumuna paralel olarak eğitim seviyesi de oldukça gerilerdedir (Oğuzkan, 2007; Kartal, 2008, s. 23-36).

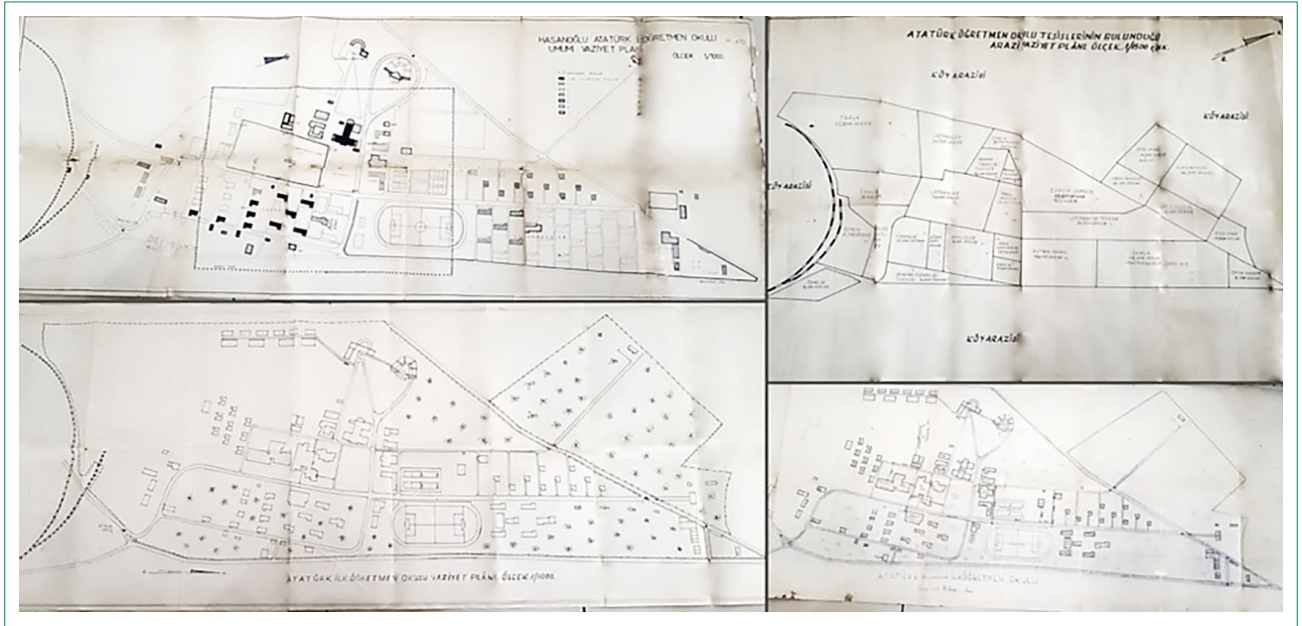
Köy enstitülerinde verilecek olan eğitimin uygulamayı içeren yapısından dolayı enstitü mekânları olarak "yerleşke" (kampüs) ortamı benimsenmiştir. Enstitülerin yerleşke olarak kurulmaları, "iş için, iş içinde" (Tonguç, 1998) eğitim ve üretim anlayışını en iyi destekleyebilecek biçimin, yerleşke olmasından gelmektedir. Bunu temin etmek üzere, köy enstitüleri için yerleşke bazlı plan ve projeler geliştirilmiştir. Bu plan ve projelerin pek çoğu için yarışmalar düzenlenmiştir. Nitekim 21 köy enstitüsünden, hâlihazırdaki âtil yapıları kullanan 3'ü (Kızıllı, Cılavuz ve Dicle) (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2016) ve yapı kolunca üretilenler (Ernis, Ortaklar, Purlur) (Keskin, 2012, 111-35'den aktaran Çetin ve Kahya, 2017, s.137-138) hariç olmak üzere tümünün projeleri, yarışmalar yoluyla elde edilmiştir. Kızıllı, Cılavuz ve Dicle köy enstitülerinde mevcut yapılarda iyileştirme ve alan düzenlemesi yapılması yoluna gidilmiştir. Yerleşke projelerinin tümünün büyük ve modern bir köy örneğinde olduğu söylenebilir (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2016).

Köy enstitülerinin kurulmaları için uygun konum ve alanların tespiti, Millî Eğitim Bakanlığı görevlilerinden oluşan bir kurul tarafından yapılmıştır. Ankara'da kurulacak bir köy enstitüsünün kuruluş yeri için de, kurul tarafından bir değerlendirme raporu hazırlanmıştır. Ardından, enstitünün Hasanoğlan Köyü'nde kurulmasına karar verilmiş ve bu amaçla bir proje yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmaya katılmak isteyen mimarlar, köye gidip yerinde incelemeler yaparak projelerini üretmişlerdir. Seçici kurul, 1941 yılında yüksek mimar Kemal Ahmet Aru ve arkadaşlarının hazırladıkları yerleşke projesini birinci olarak seçmiş ve proje uygulamaya konulmuştur (Projeye ait vaziyet planı için bkz. Şekil 1). Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE), projesine sadık kalınarak inşa edilmiş bir yerleşkeye sahiptir (Coşkun, 2007). Proje kapsamında 125-135 civarında binanın yapımı düşünülmüş olmakla birlikte, 1941 yılından 1946 yılına kadar 63 bina yapılmış, 1954 yılına dek ise yapılmış olan bina sayısı 83'e yükselmiştir.

Şekil 1. HYKE Yerleşkesi vaziyet planı, 1943 (Kaynak: Dülger, kişisel arşiv).

HYKE: Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü.

Şekil 2. İlköğretim Okulu döneminde üretilmiş olan vaziyet planları, 1950'ler (Kaynak: Dülger, kişisel arşiv).

HYKE yerleşkesi, Hasanoğlan Köyü'nün hemen güney ucundaki boş arazilerde kurulmuştur. Demiryolu ile ve enstitünün kuruluşundan sonra açılan araç yolu ile enstitü ve köy birbirlerine bağlanmıştır. Enstitünün kuruluş döneminde köy ile istasyon arasındaki bağlantı yolunun enstitü yerleşkesi alanından geçtiği görülmektedir. Yapı yükseklikleri değerlendirildiğinde tek katlı yapıların hâkim olduğu, bununla birlikte yerleşke içinde farklı bölgelerde 2 katlı yapıların da yer aldığı görülmektedir. Yerleşkeye sonraki yıllarda eklenen yeni yatakhane/yurt binaları ise 3 katlı ve yeni lojmanlar 4 katlı olarak inşa edilmiştir.

Enstitü Vaziyet Planına (Şekil 1) ve enstitünün bir sonraki dönemi olan İlköğretim Okulu döneminde üretilmiş olan

vaziyet planlarına (Şekil 2) bakıldığında, benzer fonksiyonları birbirlerine yakın olarak konumlandırma kaygısının güdüldüğü ifade edilebilir. Diyagonal yolların şekillendirdiği izgara düzeni, yapıların yönlendirilmesinde belirleyici olduğu vaziyet planlarında net biçimde okunabilmektedir. Yerleşkenin bir eğitim mekânı olmasının yanı sıra, bir iş ve üretim mekânı ve aynı zamanda bir yaşama mekânı olarak tasarlandığı, içerisindeki kullanım çeşitliliğinden anlaşılabilir. Kapalı alanların etrafında bırakılan açık alanlar, tasarımda şekil-zemin ilişkisinin de gözetildiğine dair bilgi vermektedir. Yapıların pek çoğu kare, dikdörtgen ya da L formunda geliştirilmiş, yalnızca müzik odalarının bulunduğu yapıda diyagonal form yerine eğrisel form benimsenmiştir (Şekil 1'de en kuzeydeki yapılardan solda

Şekil 3. Amfityatro. (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

olan). Amfityatro da yapım tekniği gereği eğrisel formludur (Şekil 1'de en kuzeydeki yapılardan sağda olan).

Köy enstitüleri yerleşkelerinde bulunan temel fonksiyonlar belirlidir. Bunlar; derslik binası, yemekhane, yatakhane, çamaşırhane, kütüphane, spor salonu, açık spor alanları, gösterilerin yapıldığı bina, laboratuvar binası, hamam, çamaşırhane, revir, fırın, ahşap atölyesi ve diğer atölyeler, kantin, tören alanı, öğretmen lojmanları, ağaçlık alan, ekili alanlar, meyve ve sebze bahçeleri, ahır, ağıl ve kümesler vb. şeklinde sıralanabilir. Yerleşkelerdeki bu temel fonksiyonların yanı sıra, enstitünün niteliğine bağlı olarak, her bir enstitüye özel fonksiyonlar da görmek mümkündür: HYKE'nde bulunan açık hava tiyatrosu ve müze, Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde yer alan balıkçılık malzemeleri deposu, Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki küçük enerji üretim santrali, bu örneklerden yalnızca birkaçıdır (Şimşek & Mercanoğlu, 2018, s. 269–70). HYKE'de bulunan fonksiyonlara ait yapılardan birkaçının; Şekil 3 (amfityatro), Şekil 4 (müzik okulu), Şekil 5 (hamam), Şekil 6 (demir atölyesi) ve Şekil 7'de (ahşap atölyesi) fotoğraflarına yer verilmektedir.

HYKE, ülke insanının çağdaşlaşmasına olan katkıları dolayısıyla eğitim alanında başlıca değerlerden biri olarak kabul edilmektedir (Çakıcı & Çorakbaş, 2013). Enstitü, açıldığı yıl olan 1942 yılından günümüze, farklı isimlerle de olsa, bir eğitim kurumu olarak rolünü sürdürmüştür. Okulun zaman içerisinde aldığı isimler, sırasıyla şöyledir:

1. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE) (1942–1947),
2. Hasanoğlan Köy Öğretmen Okulu (1947–1954),
3. Hasanoğlan İlköğretmen Okulu (1954–1974),
4. Hasanoğlan Atatürk Öğretmen Lisesi (1974–1989),
5. Hasanoğlan Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesi (1989–2014) ve

6. Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi (2014+). (Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi, 2021; Kınacı, görüşme, 2019; Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, 2021).

Okulun eğitim tarihindeki değişiklikler, mekânda da yansımalarını bulmuştur. Bu çalışmada, enstitü mekânının yerleşke bazında günümüze dek yaşadığı değişim ortaya konulmaktadır. İlerleyen bölümlerde, bu kapsamda, öncelikle araştırmanın materyal ve metoduna yer verilmekte, ardından yürütülen analizler ve elde edilen bulgular aktarılmaktadır. Son bölümde ise, genel değerlendirmenin yapıldığı ve yorumların yer aldığı tartışma ve sonuç kısmı yer almaktadır.

3. Materyal & Metot

1942 yılında kurulmuş olan HYKE, yaklaşık 80 yıllık geçmişi ile bugün de eğitim kurumu olarak işlevini sürdürmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü yer, Elmadağ İlçesine bağlı Hasanoğlan Mahallesi'nde bulunan, bugünkü adıyla Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi (ilk kuruluş adıyla Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü) yerleşke alanıdır. Araştırma süresi büyük kısmı Nisan 2018 ve Nisan 2019 aralığını kapsamak üzere, son düzeltmelerle birlikte yaklaşık 4 yıllık bir döneme yayılmıştır.

Araştırmaların yürütülmesinde yararlanılan veri kaynakları; köy enstitüleri ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü üzerine yapılmış yayınlar, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü yerleşkesine dair görsel belgeler, saha gezileri ve görüşmelerdir. Araştırma kapsamında ulaşılan görsel belgeleri, hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü'nden; 1948–2018 yılları arası), yerleşkenin farklı dönemlerine dair erişilen vaziyet planları ve yerleşke konulu yarışma içermektedir. Yerleşkeye yapılan saha gezileri (2018 ve 2019) esnasında çekilen fotoğraf ve videolar ile, Enstitü'nün farklı dönemlerinde eğitim

Şekil 4. Müzik Okulu (sinema ve konferans salonu ile müzik odalarından oluşan yapı) (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

Şekil 5. Hamam (Kaynak: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi arşivi, 2007).

Şekil 6. Demir atölyesi (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

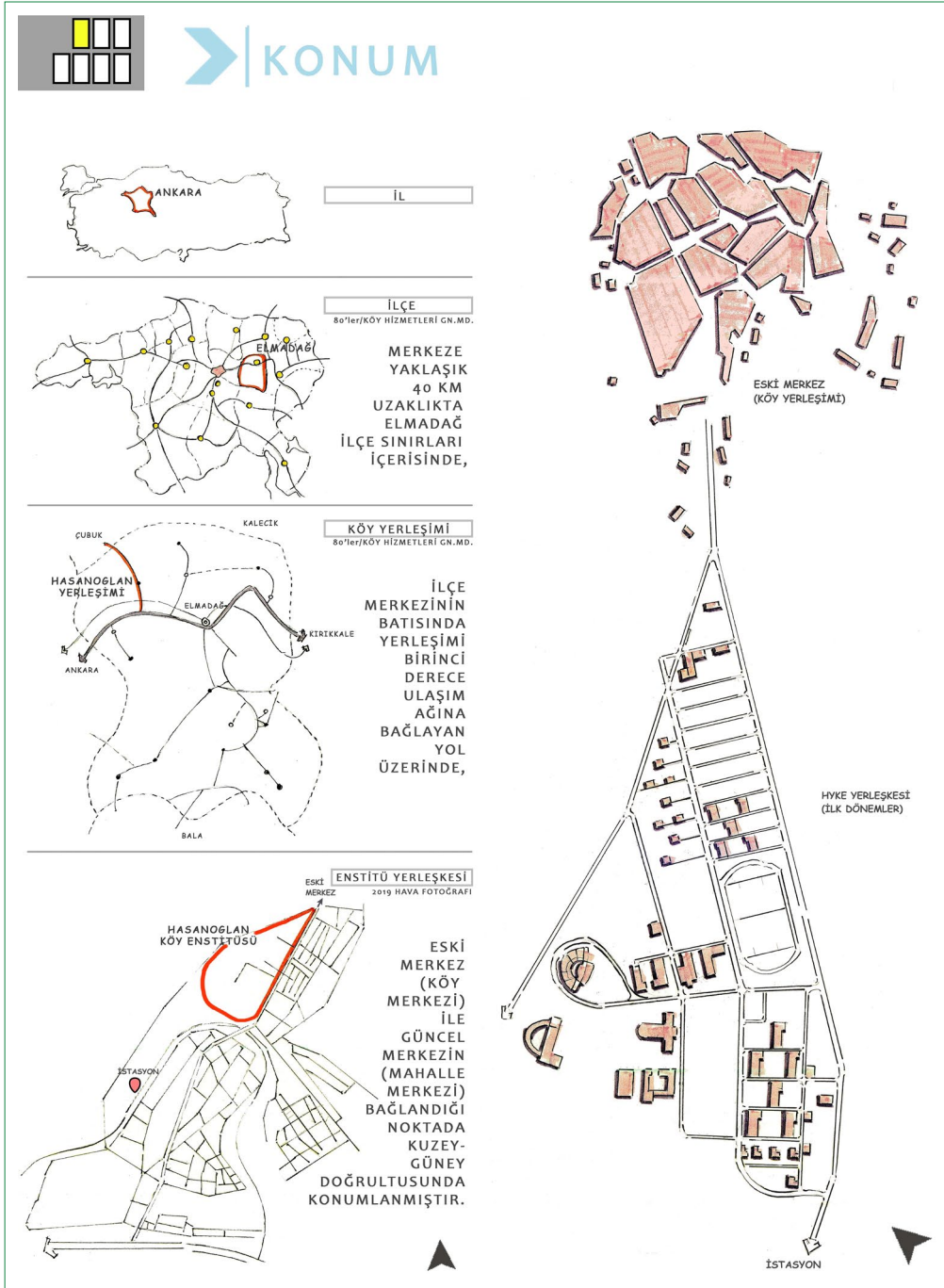
Şekil 7. Ahşap atölyesi (marangozhane) (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

görmüş olan eski mezunlarla yapılan görüşmeler de, araştırmanın diğer veri kaynaklarını teşkil etmektedir.

1942 yılı ile birlikte okulun farklı dönemlerinde öğrenim gören öğrencilerin yerleşkedeki deneyimleri üzerinden mekânsal dönüşümün tespit edilebilmesine yönelik olarak, yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinin başında görüşmeci sayısı 10 kişi olarak belirlenmiş, süreç içerisinde 2 kişi daha eklenerek görüşmeler toplam 12 kişi ile yürütülmüştür (Görüşülen kişiler; Ali Kınacı-23 Aralık 2018 ile 29 Mart 2019, Fatih Adanur-16 Temmuz 2019, Fethiye Öztürk-19 Şubat 2019, Hafız Topçu-28 Eylül 2018, İbrahim Küçükterkan-20 Şubat 2019, İsmet Taşkale-16 Temmuz 2019, Müzeyyen Kuran-21 Şubat 2019, Safiye Turgutalp-21 Şubat

2019, Selahattin Sürsavur-29 Mart 2019, Serdar Dülger-20 Şubat 2019, Sunal Öztürk-21 Şubat 2019 ile 29 Mart 2019 ve Ünal Öztürk-19 Şubat 2019 ile 29 Mart 2019). Görüşmecilerin belirlenmesinde metot olarak kartopu metodu kullanılmış; buna uygun olarak, saha gezisi sırasında elde edilen isimlere ve o isimlerin yönlendirdiği isimlere ulaşılmıştır.

Çalışmanın yürütülmesi sürecinde İsmail Hakkı Tonguç Belgeği Vakfı ve TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi arşivlerinden de faydalanılmıştır. İlgili aktif Sivil Toplum Kuruluşları'ndan Hasanoglan Eğitim Kültür Yardımlaşma ve Çevre Koruma Derneği (derneği temsilen Serdar Dülger) ile görüşülerek dernekten eski mezunlara ulaşma ve enstitünün vaziyet planlarına erişim konularında destek alınmıştır. Araştırma sürecinde derlenen tüm ma-

Şekil 8. Konum.

teryallerden yola çıkılarak mekân bazlı analizler formüle edilmiş, bulgular ortaya konulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

4. Analizler & Bulgular

Bu bölümde, HYKE yerleşke alanının geçmişten günümüze geçirdiği değişim ve dönüşüme dair yürütülen analizler ve analiz bulgularına yer verilmektedir. Her bir analiz haritalara yansıtılmış, görselleştirme el çizimleri ve çizim programı

(Adobe Photoshop) aracılığı ile yapılmıştır. Analizler daha çok mekânsal verilerle şekillenirken, görüşmecilerin aktarımları da dikkate alınmıştır.

Analizler temel konularını; konum, açık/yeşil alanlar, yapılar, ana bağlantılar, imgesel anlam, yerleşke içi aktiviteler, etkileşim mekânları ile yerleşke alanı ve yapılarda zamana bağlı değişimlerden almaktadır. Araştırma kapsamında ortaya konulan analizlerin bağlamı, esas itibarıyla yerleşke ölçeğidir. Bu anlam-

da analizler, yoğunlukla üst ölçekli olmak üzere yapı ölçeğine kadar inen yedi başlık altında toplanmıştır. Hazırlanan analiz paftaları aşağıdaki gibidir:

- Konum (Ankara, Elmadağ, Hasanoğlan ve yerleşke ölçeklerinde ulaşım bağlantıları),
- Ortak alanlar-yapılar (eğitim-sosyal donatı, barınma ve diğer),
- Erişebilirlik (yerleşkedeki temel kullanımların yaya erişebilirlikleri),
- İmge analizi (izler, düğüm noktaları, işaret öğeleri, sınırlar ve bölgeler),
- Açık mekân kademelenmesi ve kullanıcı eylemleri,
- Değişim: Yerleşke sınırları ve yeşil alan,
- Değişim: Yapılar-konsept.

4.1. Konum

Konum paftasında, araştırma kapsamında yürütülen analizlerin ilki yer almaktadır. Konuma dair analizler için temel olarak üst ölçekli haritalar, hava fotoğrafları, HYKE yerleşkesi vaziyet planları, saha gezileri ve görüşmelerden faydalanılmıştır. Burada, HYKE yerleşkesinin farklı ölçekler bağlamındaki konumu ile, o dönemdeki yerleşimle olan ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır (Şekil 8).

HYKE, Ankara il merkezine yaklaşık 40 km. uzaklıkta bulunan Elmadağ İlçesi sınırları içerisinde, Hasanoğlan Mahallesi'ne bulunmaktadır. Hasanoğlan, Ankara-Elmadağ anayolu (D200) üzerinde ve Ankara merkeze yaklaşık 30 km. mesafededir. HYKE yerleşkesi, kuzeydeki eski köy yerleşimi ile doğusunda ve güneyindeki gelişme alanının arasında konumlanmıştır. Kurulduğu dönemde Enstitü-köy yerleşimi arası ulaşım yaya olarak ya da araç ile sağlanmaktadır. Aynı dönem, Enstitü-ilçe/il merkezi arası ulaşım ise demiryolu ile sağlanmaktadır, sonraki dönemlerde buna karayolu da eklenmiştir. Dışarıdan Hasanoğlan'a ve dolayısıyla yerleşkeye ulaşım 1970'lere kadar zorludur ve yerleşimi batı yönünde Ankara'ya ve doğu yönünde Çorum'a ve Samsun'a bağlayan karayolu bu yıllarda yapılmıştır. Bu yol ile birlikte, yalnızca yerleşkeye erişim kolaylaşmamış, yerleşimin kendisi ve yerleşimin büyüme yönü de bu faktörden etkilenmiştir. Ulaşımla ilgili olarak, 1960'lar da okuyan ilköğretmen okulu mezunu görüşmeciler tarafından şunlar ifade edilmektedir:

"...Trene biner istasyonda iner okula giderdik. Başka yeri bilmiyorduk. Hasanoğlan ile Samsun yolu arasında hiçbir yer yoktu benim bildiğim kadariyle. Bir tane kasap vardı, başka da bir şey yoktu; 3 km yol... 3 yol ağız derlerdi oraya. Zaten arabayla gelen giden yok, sadece tren vardı, başka da bir şey yok. O zamanın şartları öyleydi, kara tren. Kara treni kaçırınca diğer treni beklemek zorunda kalırdın." (Öztürk, Ü., görüşme, 2019) "Samsun yolu, 1977-1978 döneminde yapılmıştır. Daha

önce Hasanoğlan'ın yalnızca demiryolu üzerinden bağlantısı vardı." (Küçükterkan, görüşme, 2019) "Enstitünün kuruluşu ve sonraları açılan yolun da etkisiyle, kent güneye doğru gelişmiştir." (Kuran, görüşme, 2019)

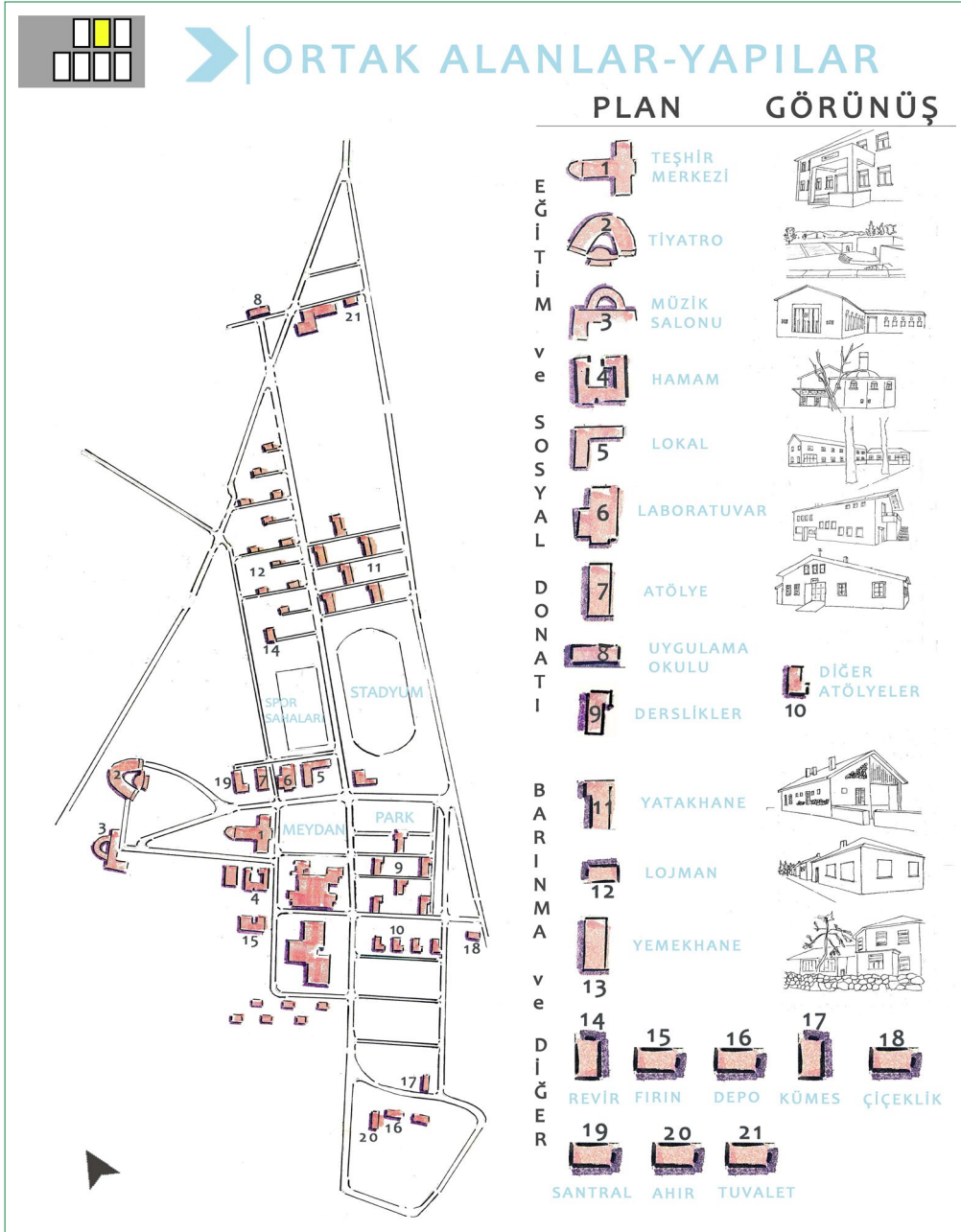
HYKE'nin konumu incelendiğinde, pek çok enstitüde olduğu gibi; bir ucunun kurulduğu yerleşime ulaştığı, diğer ucunun da istasyon durağı ile ana ulaşım hattına bağlandığı dikkati çekmektedir. Yerleşke içerisinde geçerek bu iki uç arasında güzergâh, yerleşkenin omurga niteliğindeki ana güzergâhını da oluşturmaktadır. Yerleşkede yer alan yapıların da, çoğu kez bu eksen etrafında yer seçtiği görülmektedir.

4.2. Ortak Alanlar-Yapılar

Ortak alanlar-yapılar analizinde, yerleşkenin Yüksek Köy Enstitüsü yılları ile köy ve ilk öğretmen okulları yılları referans alınmaktadır. Yapıların, dönemi içinde karşıladığı temel ihtiyaç ve işlev anlamında farklılık göstermeleri, analiz içerisinde bir sınıflamaya gidilmesinin yolunu açmıştır. Buna göre ortak kullanımlar; "eğitim-sosyal donatı", "barınma ve diğer" olarak belirlenmiştir. Eğitim-sosyal donatı grubu içerisinde müze, amfityatro, müzik okulu, hamam, lokal, laboratuvar, uygulama okulu, derslikler ve atölye yapıları ile stadyum, spor sahaları, meydan, park gibi açık alanlar yer alırken; barınma ve diğer grubunda yatakhane, lojman, yemekhane, revir, fırın, sera, kümes, ahır, depo, çiçeklik, santral, tuvalet vb. yapılar yer almaktadır. Şekil 9, bu yapıların yerleşke içerisindeki konum ve formları ile, bu yapıların fotoğraflar ve saha gözlemlerinden yararlanılarak çizilmiş görünüşlerini içermektedir.

Yerleşkedeki iş eğitimi, inşaat, ziraat ve kültür derslerine ait mekânlar, bu faaliyetlerin aksamadan, bir bütünlük içerisinde sürdürülmesini sağlayacak biçimde organize edilmiştir. Birbiri ile ilişkili faaliyetlerin mekânda da birbirine yakın mesafelerde konumlandırılmalarının gözetilmiş olduğu, bunun da gruplar halinde bir düzenlemeyi getirdiği ifade edilebilir. Enstitülerin pek çoğunda olduğu gibi, HYKE yerleşkesinin merkezinde bir meydan (ve park) bulunmakta ve omurga niteliğinde ana bir aks üzerinde yer almaktadır (Şekil 10-12). Derslikler, idari yapılar, fırın, yemekhane, hamam gibi temel nitelikteki kullanımlar, meydana da kenar teşkil eden ana akslar üzerinde konumlandırılmıştır. Bunların hemen yakınında atölyeler, yatakhaneler, müzik okulu (sinema ve konferans salonu ile müzik odalarını içeren yapı), amfityatro, lojman gibi erişilebilir olmasına önem verilmiş kullanımların yer aldığı görülmektedir. Yerleşkenin çeperleri ise daha çok depo, kümes, ahır, çiçeklik gibi zirai uygulama yapılarına ayrılmıştır.

HYKE yerleşke yapılarından sinema ve konser salonunun, kültür sanatın gelişmesi anlamında okula ve yerleşime önemli katkıları olmuştur. Bunu Kınacı (görüşme, 2019), şu sözler ile aktarmaktadır:

Şekil 9. Ortak alanlar-yapılar.

“...Sinema ve konser salonu, müzik odaları binasına enstitüler kapatıldıktan sonra, 1954 yılında eklendi. Çok amaçlı bir salondur. Büyük bir sahnesi ve oturma alanı vardı. 60’lı yıllarda Yurttan Sesler’in bütün programları orada çekilirdi. Öğrenciler salona doldurulurdu ve o dönemde biz bütün ünlü sanatçıları orada izledik. Fakat sonradan orayı kapattılar.” ... “O salonların bir sesi olsa da bir anlatsa. 1950’lerde Dünya çapında ödüllü filmler, Spartaküs gibi, o zaman bizim okulda gösterilirdi. Hatta Yüksek Köy Enstitüsü döneminde öyle tiyat-

roler oynarlarmış ki, köylüler de özeniyorlar oynamaya... Eskiden yerel halk ile iyi bir etkileşimden söz edilebilir yani.” Müzik odaları ile ilgili olarak da, Öztürk S. (görüşme, 2019), şu eklemeyi yapmaktadır: “Müzik salonundaki müzik odalarında, kimi opera sanatçısı, kimi kendi dalında profesörlüğe yükselen önemli müzisyenler yetişmiştir.”

Sinema ve konferans salonu ile müzik odalarının bulunduğu yapı bütünü, aynı zamanda yerleşkedeki tescilli yapılarıdır. “Yerleşkede 3 tescilli yapı var, bunların dışında korunması gerekli yapılar da var.

Şekil 10. Meydan/tören alanı (Kaynak: Yazarların arşivi).

Şekil 11. Atatürk Parkı (Kaynak: Yazarların arşivi).

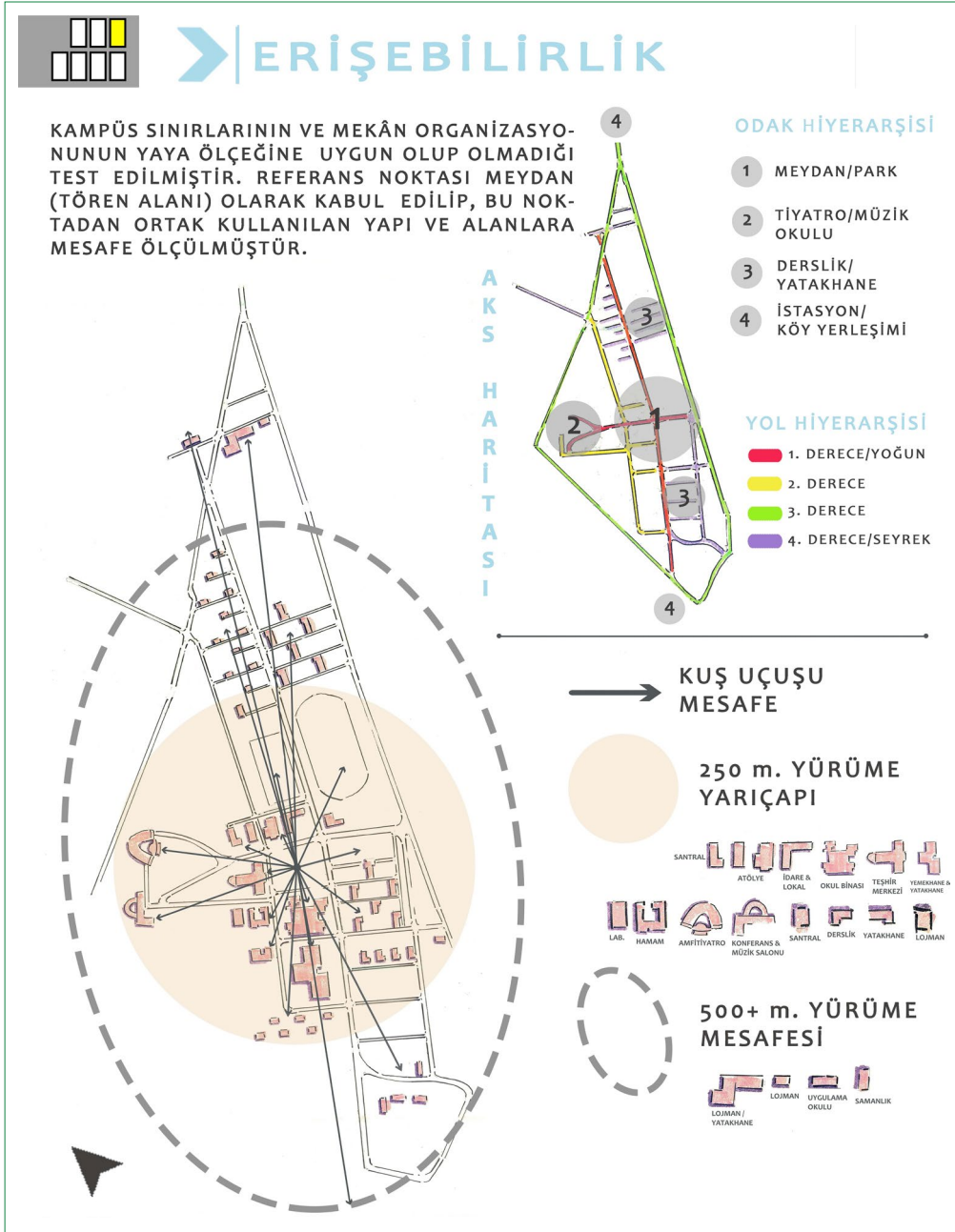
Tescilli yapılar; sinema ve konferans salonu ile müzik odalarının bulunduğu salon, amfityatro ve kütüphane&müze binasıdır. Sinema ve konferans salonu ile müzik salonunun restorasyonu, Elmadağ Belediyesi ve İl Özel İdaresi tarafından yapılmaktadır.¹ (Topçu, görüşme, 2019)

Enstitü, özellikle okulun ilk dönemlerinde entelektüellerin uğrak noktasıdır. Kınacı'ya (görüşme, 2019) göre, örneğin; "Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Orhan Veli; Hasanoğlan kurulurken

Hasanoğlan'dan çıkmayan adamlar... Onlar oradaki çalışmalarını denetleyen, gözetleyen adamlar. Sabahattin Ali de dâhil. Sabahattin Ali'yi köye getiriyorlar, Hasanoğlan'a; orada çocukların kimi ev kuruyor, kimi bina inşa ediyor, kimi saz çalıyor, kimi türkü söylüyor. Orada onları görünce 'İçim açıldı!' diyor..."

HYKE yerleşkesindeki yapılar; çoğunluğu tek katlı, modernist anlayışın hâkim olduğu diyagonal, yalın cepheli, düşük maliyet-

¹ Sinema ve konferans salonunun restorasyonu yakın zamanda tamamlanmıştır.

Şekil 12. Erişebilirlik.

li, süslemelerin değil işlevselliğin ön plana çıkarıldığı ve çoğu kez yerel malzemelerin kullanıldığı bir tasarım anlayışının ürünüdür. Yerleşke içerisinde yer alan yapılar, geleneksel doku göz ardı edilmeden, modern mimari unsurlar ve üretim mekanizmaları dikkate alınarak tasarlanmıştır. Hovardoğlu'nun (2014, s. 593) belirttiği gibi HYKE dâhil pek çok köy enstitüsünde; ulusal mimarlar tarafından özellikle yerel malzeme ve inşaat teknikleri ile geleneksel yapılarla uyumlu, ancak modern özellikler taşıyan yapılar inşa edilmiştir. Enstitülerin pek çoğunda düzenli ve belli bir sıra takip eden düzgün geometrik formlar, açık alanlar ve yapılar yer almaktadır. Tüm

bunlar, modern mimari form anlayışı ile sade ve ekonomik yöntemlerle yapılmıştır (Hovardoğlu, 2014, s. 593).

Tüm enstitülerde olduğu gibi, HYKE'de de üretim kültürünün önemi büyüktür. Bu üretim kültürünün mekânlarından biri de atölyelerdir. Atölyeler, HYKE'de, enstitü, köy ve ilköğretmen okulu dönemlerinde faaldirler, bir kısmı öğretmen ve anadolu öğretmen liseleri dönemlerinde de çalışmayı sürdürmüşlerdir. Atölyelerle ilgili olarak, ilk öğretmen okulu mezunlarından bir görüşmeci şunları belirtmiştir: "Okulumuzun torna atölyesi vardı, ağaç işleri atölyesi (marangozhanesi) vardı, elektrik atölyesi var-

di. O atölyelerde diğer öğretmen okullarına oturma sıraları sistemi ve ranza sisteminde ürünler üretmişik, yazın da orada çalışanlar olurdu.” (Öztürk, Ü., görüşme, 2019)

4.3. Erişebilirlik

Erişebilirlik analizinde, yerleşke alanı ve mekân organizasyonunun yaya erişimine uygun olup olmadığı değerlendirilmektedir. Bu amaçla, hem saha çalışmasından, hem de görüşmelerden yararlanılarak bir merkez noktası tespit edilmiştir. Yerleşke-deki tören alanı (Şekil 10) ve Atatürk Parkı (Şekil 11), konum ve işlev itibarıyla meydan niteliği atfedilebilecek alanlar olarak görülmektedir. Bu alanlar, görüşmecilerin aktarımlarına dayanarak, yerleşkede, özellikle ilk dönemlerde öğrencilerin en çok kullandığı alanlardır. Taşkale (görüşme, 2019), meydanla/tören alanıyla ilgili şunları ifade etmektedir: “... Öğrencilerin en çok kullandığı alan, meydan diyebileceğimiz tören alanıydı, yönetim binası da buraya bakardı.” Turgutalp (görüşme, 2019) de, bir araya gelme mekânı olması dolayısıyla, park için benzer ifadelerde bulunur: “Öğretmen lokalinin karşı tarafında yer alan Atatürk Parkı, açık alanda öğrencilerin en çok bir araya geldiği yerdi.” Bu analizde uzaklık hesaplarını yapmak için merkez noktası olarak, meydan/tören alanı belirlenmiştir.

Şekil 12’de, meydandan/tören alanından, ortak kullanımlara olan mesafeler ölçülerek yerleşke içerisindeki mekânların yaya erişilebilirlik dereceleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda sağ üst kısımda, bire bir görüşmelerden elde edilen veriler yardımıyla, yerleşkenin odaklarının ve ulaşım akslarının kademelerini veren bir analize de yer verilmektedir. Buna göre; yerleşkenin özellikle ilk dönemlerinde, 1. derece odak olarak meydan ve park, 2. derece odak olarak amfitiyatro ve müzik okulu ve 3. derece odak olarak derslikler ve yatakhaneler kullanılmaktadır. Yerleşkenin çevresi ile bağlantı kurduğu noktalar olan istasyon ve köy yerleşimi ise, 4. derece odak olarak ortaya çıkmaktadır.

Tören alanı merkez alındığında 250 metre içerisinde, santral, atölyeler, idare & lokal, okul binası (Enstitü dönemi sonrasında yapılan, derslikleri de içeren ana bina), teşhir merkezi, yemekhane & yatakhane (Enstitü dönemi sonrasında yapılan yapı), laboratuvar, hamam, amfitiyatro, konferans (sinema) & müzik salonu, ilk derslik yapıları, ilk yatakhane binası, güneydeki lojmanlar, futbol sahası ve diğer açık spor alanları ile park olarak sıralanabilir. Yine, tören alanı merkez alınarak, yaklaşık 500 metre mesafe içerisinde bulunanlar ise, kuzeydeki lojmanlar ve güneyde samanlık gibi zirai işler ile ilgili kullanımlardır; ilk lojman ve yatakhane yapısı ile uygulama okulu, biraz daha uzak mesafede yer almaktadır.

4.4. İmge Analizi

Kevin Lynch (1960) tarafından kentin okunabilirliği üzerine ortaya atılan imge kuramı, imge analizinin kuramsal altyapısını oluşturmaktadır. Kuram, kentin okunması ve algılanması

konularında kent bütünü için olduğu gibi kentin değişen kademeleri (doku-sokak) için de uygulanabilir bir okuma yöntemi sunmaktadır. Yönteme göre bir kent; yollar ya da izler (*paths*), düğüm noktaları (*nodes*), referans noktaları ya da işaret öğeleri (*landmarks*), sınırlar (*edges*) ve bölgeler ya da kesimler (*regions*) olmak üzere 5 temel öge üzerinden okunabilmektedir.

Burada bu yaklaşım, hipotetik bir diyagram üzerinden kent parçası için uygulanmaktadır. Araştırma kapsamında yürütülen imge analizi, okul alanında yürütülen saha gözlemlerine dayandırılmaktadır. Kullanıcıların en aktif kullandığı ve hareketlerin birleşerek dağıldığı mekânlardan meydan/tören alanı-park-lokal, yerleşkede öne çıkan “düğüm noktaları” olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle amfitiyatro ve müzik okulu ile müze ve hamam, fiziksel anlamda ayırt edici olmaları yönüyle birer “işaret ögesi” (referans noktası) olarak ön plana çıkmaktadır. İmge öğelerinden bir diğeri olan “izler” (yollar) için, yerleşkede düğüm noktasında kesişen doğu-batı, kuzey-güney doğrultusundaki ana akslar ile onlara çoğunlukla dik bağlanan akslar dikkat çekmektedir. Yerleşkedeki “bölgeler” ise, kullanıcı eylemlerinin çoğunlukla kitlesel olarak farklılaştığı yatakhane, işlikler, bağ-bahçeler gibi kendi içlerinde fonksiyonel olarak ayrılan alanlara denk gelmektedir. Çit, duvar gibi kanal mekânlara karşılık gelen “sınır” ögesine ise, yerleşke içi açık alanlarda, fonksiyondan ziyade estetik kaygılarla tasarım amaçlı olarak rastlanmaktadır (Şekil 13).

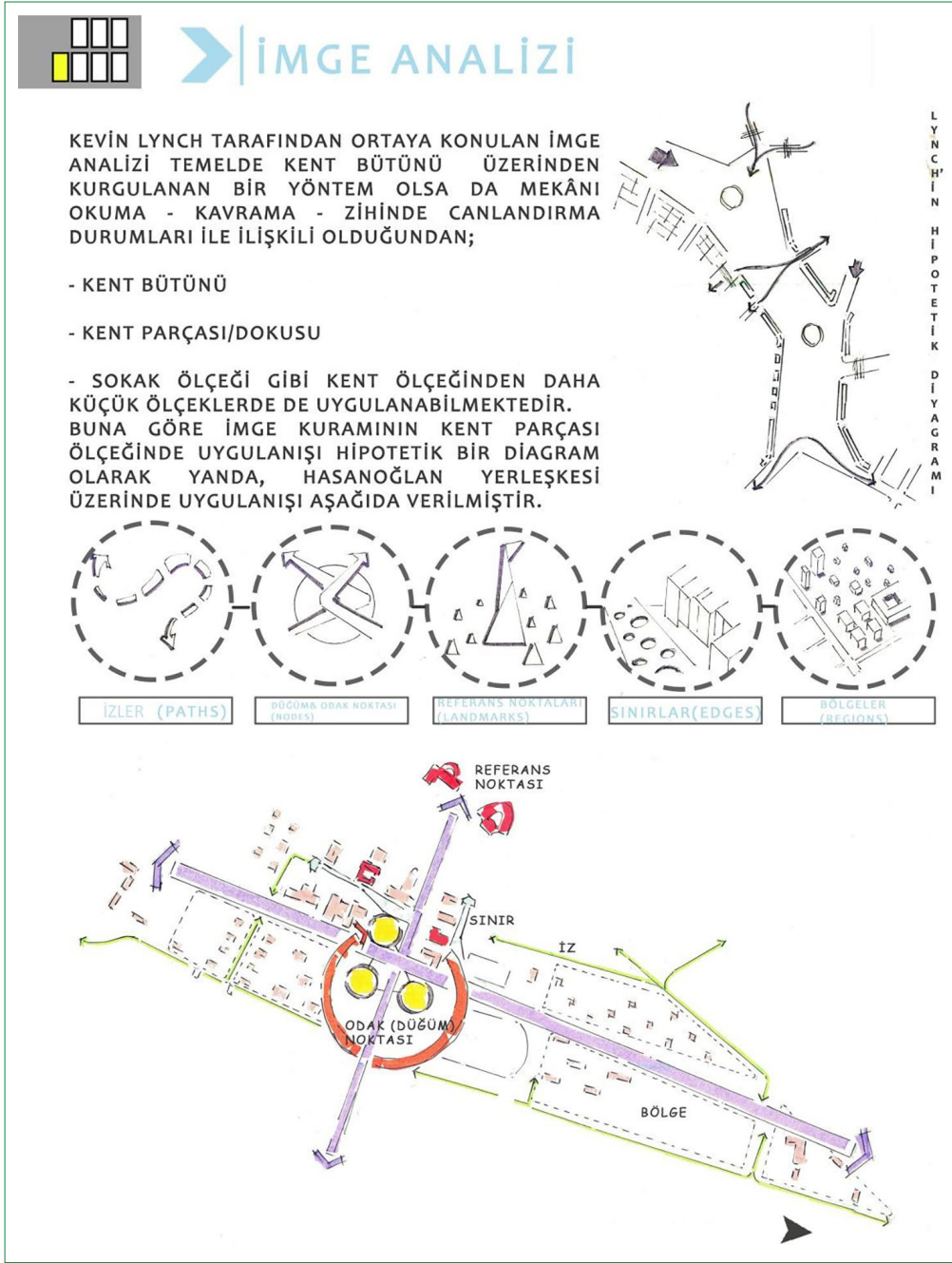
4.5. Açık Mekân Kademelenmesi ve Kullanıcı Eylemleri

Açık mekân kademelenmesi ve kullanıcı eylemleri paftasında, HYKE yerleşkesinin açık alanlarındaki mekânsal kademelenme ve bu kademelerdeki farklı kullanıcı eylemleri ortaya konulmaktadır. Sahada edinilen bilgiler doğrultusunda; analizde, yerleşkede yönelme&yürüme, üretim, bir araya gelme ve gözlem eylemlerinin öne çıkmakta olduğu görülmektedir.

Yerleşke içerisindeki açık alanlar, tasarım bağlamında, “düzenlenmiş” ve “düzenlenmemiş” alanlar olarak iki gruba ayrılmıştır. Buna göre; düzenlenmiş açık alanlar, meydan/odak ile kanal mekânlardır. Bu alanlardaki eylem türleri, düzenlenmemiş alanlar olarak belirtilen alanlara göre daha çeşitlidir. Düzenlenmemiş açık alanlar, genellikle uygulamalı eğitimin ve üretimin yapıldığı tarla, fidanlıklar, bağ-bahçe gibi alanlara karşılık gelmektedir (Şekil 14).

Bu alanlarla ilgili olarak, ilköğretmen okulu mezunlarının şu ifadeleri not edilmiştir:

“Tarım çalışmaları vardı okulda, tören alanına gı-kardık, bir öğretmen gelir kanal kazmak için 5 öğrenciye ihtiyaç var derdi, giderdik. Okulun sebze bahçesi vardı mesela. At arabalarıyla bahçelerden sebze gelmesi gerekiyor yine hepsini biz yapardık. ... “Okuldaki meyve-sebzeler, mandıra ürünleri ve yumurtalar okulda tüketiliyordu, yerleşke dışına satış

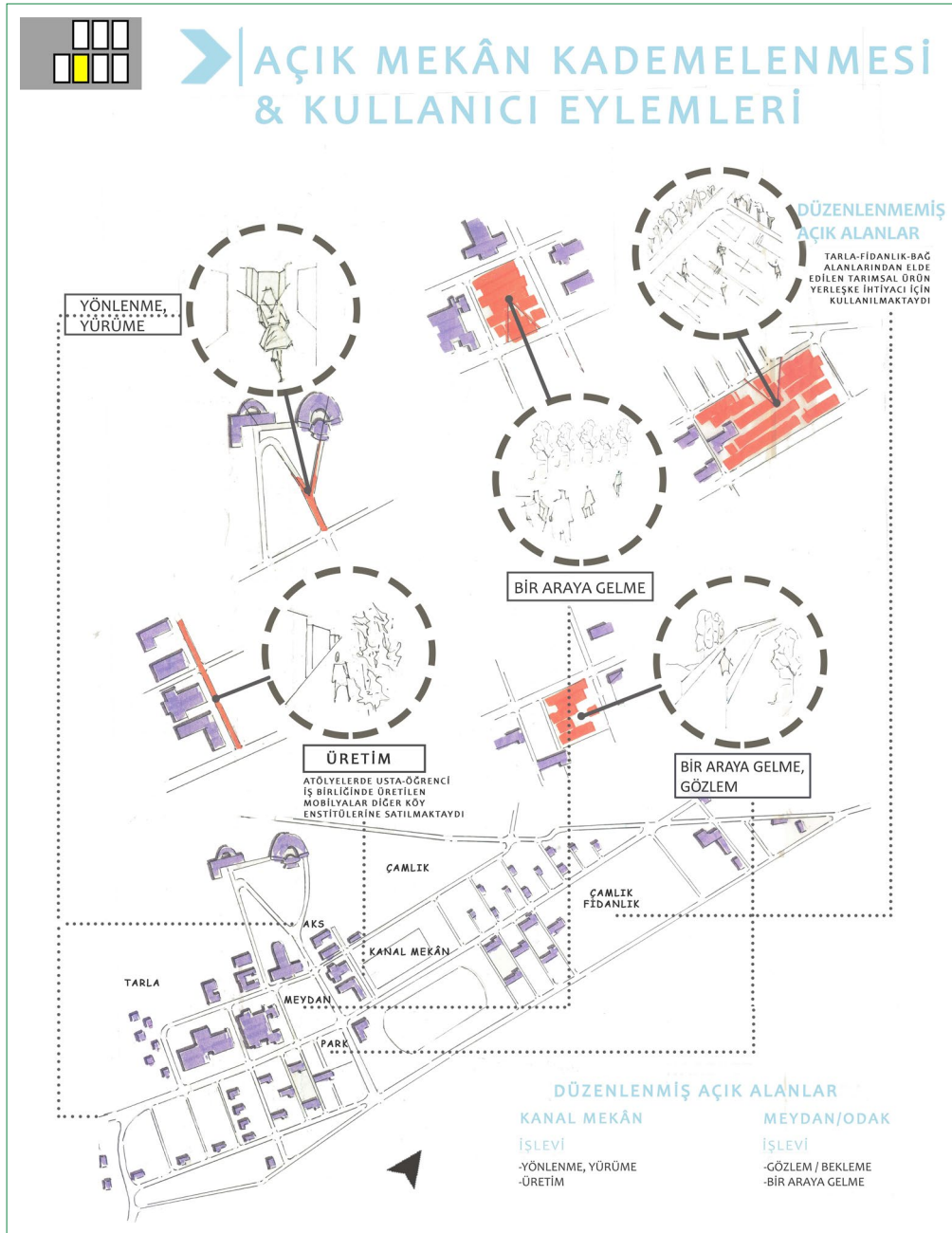

Şekil 13. İmge analizi.

yoktu. Zaten yaklaşık 1000 öğrenci vardı okulda.” (Öztürk, Ü., görüşme, 2019) “O yıllarda okula ait koşum atları vardı, at arabasıyla Lalahan’dan sebze getirildiği olurdu. Bununla birlikte, yerleşkenin istasyona yakın tarafında, aşağı yukarı 5 dönümlük bir arazide okulun kendine ait arlığı, tavuk kümesleri ve mandrası vardı.” (Öztürk, F. görüşme, 2019)

Yerleşkedeki Atatürk Parkı kuzeyinden geçerek omurgaya saplanan geniş yol, Enstitü’nün 70’lerden itibaren okulun ana

giriş güzergâhlarından biri olarak kullanılmıştır. Aynı yol, 90’lı yıllarda ve 2000’li yılların başında (Anadolu Öğretmen Lisesi döneminde) okulun ana girişi niteliğindedir (Dülger, görüşme, 2019). Bununla birlikte, bu güzergâh bugün kapatılmış durumdadır (Şekil 15). Yerleşkenin günümüzde kullanılan ana girişi ise (Şekil 16) yerleşkeye son dönemde eklenen yeni yapıların bulunduğu yönde yer almaktadır. Yerleşkenin en çok kullanılan noktaları, Atatürk Parkı ve bugün de ana güzergâh niteliğini koruyan yerleşkeyi ikiye ayıran cadde üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum değerlendirildiğinde, parka çıkan güzergâh

Şekil 14. Açık mekân kademelenmesi ve kullanıcı eylemleri.

gibi, günümüzde kullanılmıyor olsa da eskiden kullanılmış olan mekânların Enstitü yerleşkesinin mekânsal kurgusunda halen izleri olduğu görülmektedir.

4.6. Değişim: Yerleşke Sınırları/Yeşil Alan

Bu analiz ve bir sonraki analizde olduğu gibi yerleşkedeki değişime odaklanılan analizler, belli dönemler üzerinden yürütülmüştür. Bu dönemlerin belirlenmesinde, okulun 1942 yılından günümüze dek farklı isimler altındaki dönemleri yönlendirici olmuştur. Alana ait vaziyet planları, onlara ek olarak Harita Genel

Müdürlüğü'nden temin edilen farklı yıllara ait hava fotoğrafları analize dâhil edilmiştir. Temin edilen hava fotoğraflarının ait oldukları yıllar; 1948, 1956, 1975, 1991, 2008, 2011, 2013, 2015 ve 2018 yıllarıdır. Elde edilen hava fotoğrafları arasından seçmeler yapılmıştır; Şekil 17'de 1948, 1956, 1975, 1991, 2013, 2018 yıllarına ait hava fotoğrafları görülmektedir. Hava fotoğrafları incelendiğinde benzerliklerden dolayı, okulun tarihindeki 2 ve 3. dönemler (Köy Öğretmen Okulu ve İlköğretmen Okulu) ile 4 ve 5. dönemlerin (Öğretmen Lisesi ve Anadolu Öğretmen Lisesi) birleştirilmesi yoluna gidilmiş ve analizler toplamda 4 dönem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Analize konu dönemler; (I)

Şekil 15. 70'ler ve 80'lerde yerleşkenin ana giriş güzergâhlarından olan yol (Kaynak: Yazarların arşivi).

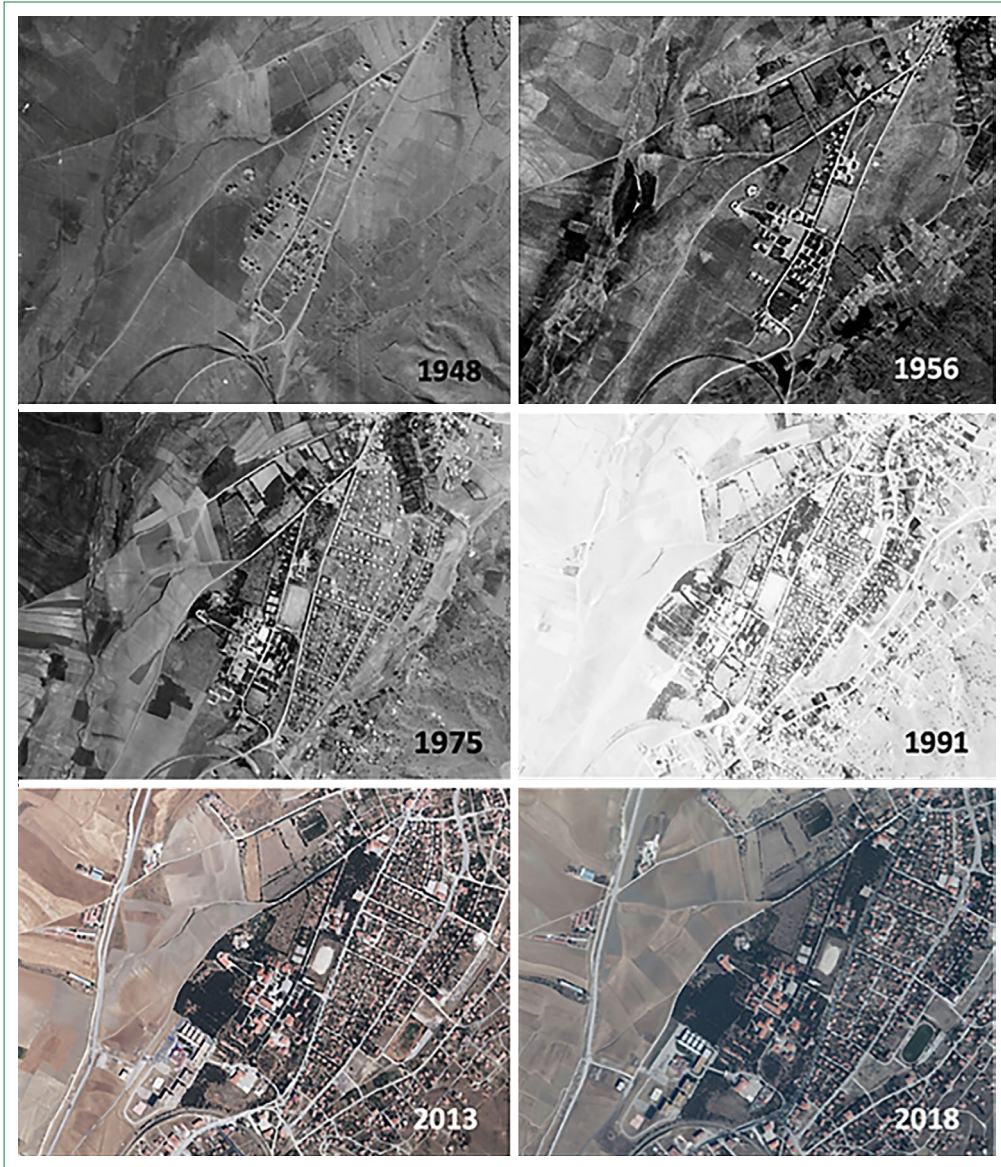

Şekil 16. Yerleşkenin hâlihazırdaki ana girişi (Kaynak: Yazarların arşivi).

1942–1947 Yüksek Köy Enstitüsü, (II) 1947–1974 Köy Öğretmen Okulu ve İlköğretmen Okulu, (III) 1974–2014 Öğretmen Lisesi ve Anadolu Öğretmen Lisesi ile (IV) 2014 sonrası Fen Lisesi dönemleridir. Görüşmeler dâhil araştırmaların bulguları, bu analiz dönemleri temel alınarak bir araya getirilmiştir.

Hava fotoğrafları değerlendirildiğinde; 1948 yılında yerleşke alanındaki kararların kayda değer bir kısmının hayata geçmiş olduğu (vaziyet planları ile karşılaştırılarak) görülmektedir. Aynı yıl ve 1956 yılında, yerleşke çevresindeki araziler, kuzey yönündeki köy yerleşimi hariç, boştur. 56 yılında yerleşkede özellikle müzik okulu ve amfityatroya giden yolların daha belirgin olduğu, ağaç ve yeşil alan varlığının kendisini göster-

meye başladığı okunabilmektedir. 1975 yılına gelindiğinde, köy yerleşiminin bulunduğu alanda yayılma ve yerleşkenin doğusunda ayırık nizamda yapılmış konut adalarının olduğu görülmektedir. Yerleşke içinde ağaçlık alanlar biraz daha belirginleşmiştir; 1991 yılında ise ağaçlık alanlar daha da belirgindir. Yerleşke içinde ağaçlık olmayan diğer açık alanlar ise tarla ve bahçe alanları olarak kullanılmaktadır. 91 yılında, Hasanoğan yerleşimi ise doğuda, bu kez düzensiz biçimde, yayılma göstermiş ve bu yayılma güneye de taşmıştır. 2013 yılına gelindiğinde, yerleşkede ağaçlık alanlarda daha yoğun bir yeşil varlığı göze çarpmakla birlikte, özellikle güneybatıda yeni yapılaşma dikkati çekmektedir. Aynı yıl, yerleşim güneydoğuya doğru yayılmaya devam etmiş, 2018

Şekil 17. HYKE yerleşke alanı hava fotoğrafları (1948, 1956, 1975, 1991, 2013, 2018 yıllarına göre sırasıyla) (Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü, 2019).

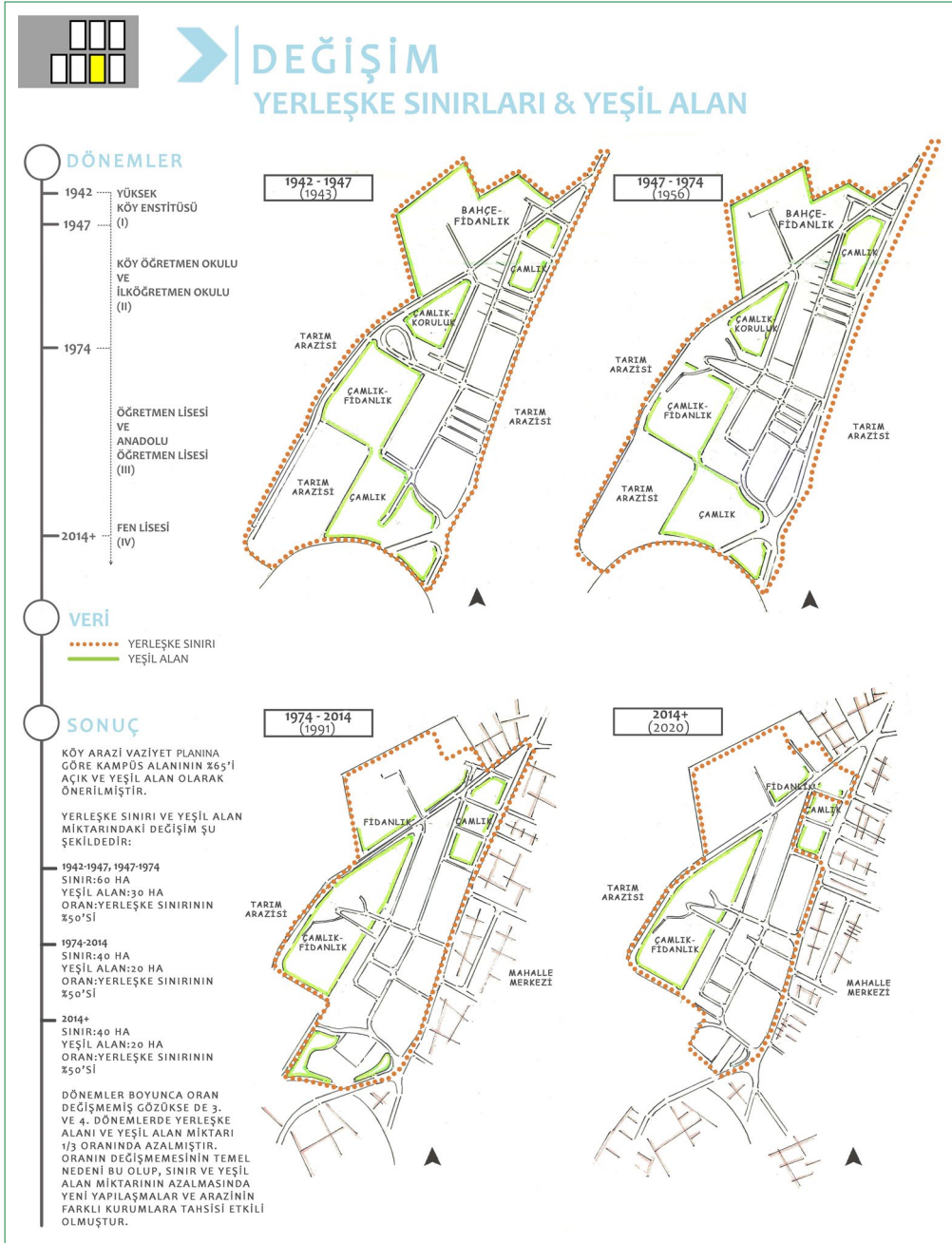
HYKE: Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü.

yılında da bu eğilim sürmüştür. 2018 yılı yerleşkedeki durum, 5 yıl öncesi ile benzerdir.

Şekil 18'de, belirlenmiş olan dönemlere göre yerleşke sınırları ve yeşil alandaki değişime dair üretilen analizin temel bulgular ise, şu şekildedir: HKYE yerleşkesi, orijinal vaziyet planında yaklaşık %65'i açık ve yeşil alan olmak üzere tasarlanmıştır. İlk iki analiz döneminde (1942–1947 ve 1947–1974) yerleşke alanı yaklaşık 60 hektardır ve yeşil alan büyüklüğü, yerleşkenin yaklaşık %50'sine karşılık gelmektedir. Yerleşke sınırı bu dönemlerde, kuzeyde köye bağlanan yol ile güneyde Lalahan tren istasyonu yakınlarındaki tarım alanları ile tanımlanmaktadır. Sonraki iki dönemde (1974–2014 ve 2014+) ise bu sı-

nır, özellikle güneybatıda, güneyde, kuzeyde ve kuzeydoğuda gerileme göstermiştir. Bunun sonucunda, yerleşke alanının ilk iki döneme göre yaklaşık 1/3 oranında küçüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu azalışın temel nedenleri; ortaya çıkan yapılaşma baskısı ve yerleşke arazilerinin dönem dönem farklı kurumlara tahsis edilmesi (saha gözlemleri ve Dülger, görüşme, 2019) olarak tespit edilmektedir.

Enstitüler, eğitimin yanı sıra, aynı zamanda üretim mekânları oldukları için HYKE'de de çok sayıda kapalı ve açık üretim mekânı bulunmaktadır. Bu üretim mekânlarının, aynı zamanda kooperatifçilik gibi bir sosyal organizasyon biçiminin de gelişmesine katkısı olmuştur. Enstitü dönemi ile köy öğretmen

Şekil 18. Değişim: Yerleşke sınırları ve yeşil alan².

okulu ve ilköğretmen okulu döneminde, okul bünyesinde kurulan tavukçuluk, arıcılık gibi kooperatiflerin yönetiminde görev alan öğrenciler, buralarda kooperatifçiliği de öğrenmişlerdir. İlköğretmen okulu döneminden sonra, bu organizasyonun yanı sıra, üretim çeşitlerinin ve üretim yapılan alanların kaybı yaşanmıştır. Örneğin; istasyondan okul yapılarına kadar olan yol üzerinde yolun her iki tarafında bulunan meyve ağaçları azalmıştır. Yine aynı bölgede, daha iç kısımlarda yer alan kümesler, ahırlar, kovanlar da zaman içerisinde ortadan kalk-

mıştır (Kınacı, görüşme, 2019). Enstitünün kuzey tarafındaki açık alanlar da kısmen küçülme yaşamış olmakla birlikte, bu bölgede yer alan ağaçların halen yoğun oldukları ve mevcudiyetlerini sürdürdükleri görülebilmektedir.

Anadolu Öğretmen Lisesi mezunlarından bir görüşmeci (Adanur, 2019), o dönem öncesinde var olduğunu öğrendikleri bahçelerin, aktif kullanımının azalmış olduğunu belirtmektedir. Kümes hayvancılığı dâhil hayvancılık yapılmamaktadır, tarımsal

² Vaziyet planları, hava fotoğrafları, görüşmeler ve saha gözlemlerinin yanı sıra, Parsel Sorgulama Uygulamasından da yararlanılmıştır (bkz. Kaynaklar).

üretim de yoktur o dönemde. 1970'ler itibarıyla tarım alanları işsizleşmeye başlamış ve kimi yerlerde de küçülmüştür. Adanur (2019), okudukları dönemde öğrencilerce bahçe işleri yapılmadığını, toprakla ilgili olarak yalnızca, birkaç kez sınıfta ağaç diplerini kürekle havalandırdıklarını hatırladığını ifade etmiştir.

Görüşmeciler arasında yer alan son dönem mezunlarından Dülger, hâlihazırda Hasaoğlan beldesinde de yaşadığı için yerleşkedeki değişimleri yakından görme fırsatı olduğunu belirtmiş ve şu değişimlere işaret etmiştir:

“Yerleşke alanı, yaklaşık 600 dönümlük bir alandı. Daha sonra birkaç yangın yaşandı ve yıkımlar meydana gelmeye başladı. POMEM’in (Polis Meslek Eğitim Merkezi) yanında yaklaşık 8 dönümlük bir alan daha ayrılarak İmam Hatip Lisesi’ne dönüştürüldü. 3.5 dönümlük bir alan Polis Noktası olarak ayrıldı. Güneyde kalan 200 dönümlük alan da ölü alan olarak duruyor. 1994 döneminde koruma altında olan alan üzerinde bir imar faaliyeti gerçekleştirildi ve 13–14 dönümlük bir alan yerleşkeden ayrıldı. Burası bugün köy kütüphanesi ve millet kıraathanesi şeklinde kullanılıyor. İlerisindeki alan ise; Kız Meslek Lisesi ve onun yanında bir düğün salonu, çay bahçesi gibi kullanımları içeren bir park alanına dönüştürüldü. Kısacası Enstitü alanı parça parça küçülüyor.” (Dülger, görüşme, 2019)

4.7. Değişim: Yapılar-Konsept

Yürütülen son analizde, değişim süreci, yerleşkedeki yapılar ve konsept üzerinden değerlendirilmektedir. Yerleşkenin geçirdiği alansal değişimin yanında yapılardaki değişiminin de ortaya konulabilmesine yönelik olarak, okulun ilk dönemi ile güncel hali karşılaştırılmaktadır.

Yapılar-konsept bağlamındaki değişim, “günümüze kalmış”, “eklenmiş” ve “yıkılmış” yapılar başlıkları altında, yapıların işlevsel değişimini de yansıtacak biçimde ele alınmaktadır. Yerleşkenin günümüze kalmış yapılarından lojman, amfityatro, müzik salonu ve istasyon binası dışındaki pek çok yapının, asli işlevlerine devam edememiş olduğu görülmektedir (müzik okulu da bir dönem -sinema ve konser salonu 90'ların sonu ile, müzik odaları ise daha önceki yıllarda- atıl kalmıştır). Amfityatro, özellikle üçüncü dönem, bir süre bakımsız kalmasının ardından yakın zamanda restorasyon görerek yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Enstitünün simgelerinden, “şato” olarak adlandırılan yapı (Şekil 19) ise, zaman içerisinde idare binası, derslik, laboratuvar, resim atölyesi ve son olarak da müze gibi çeşitli fonksiyonlar üstlenmiştir.

Yerleşke içerisindeki lojmanlara bakıldığında, ilk dönemlere ait tek katlı lojman yapılarının çoğunun boş ve çok azının halen kullanılmakta olduğu görülmektedir. Turgutalp'in (görüşme,

2019) belirttiğine göre, okudukları dönemde yerleşkede iki ayrı kümede lojmanlar bulunmaktadır: *“İlköğretmen okulu yıllarında, futbol sahasının ötesinde 10 lojman vardı, birkaç lojman da okulun girişinde vardı. Öğretmenlerin hepsi tek katlı öğretmen lojmanlarında oturuyorlardı.” (Eski lojman binalarından bir örnek için bkz. Şekil 20)*

Şekil 21'den takip edilebileceği gibi; yerleşkede günümüze kalmış yapılardan ilk kullanımına devam edenler olduğu gibi, zaman içerisinde farklı fonksiyonlar almış olanlar ya da atıl kalmış olanlar da bulunmaktadır:

- İlk kullanımı süren yapılar; konferans salonu (bir süre atıl kalmış olsa da, restorasyon süreci ardından kullanılabilir durumdadır), amfityatro, atölyelerin bir kısmı, lojmanların bir kısmı, futbol sahası, voleybol sahası, tören alanı ve Atatürk Parkı olarak sıralanabilir. Günümüze kalmış yapılardan kullanımı değişmiş olanlar; Enstitü ana binası (hâlihazırda müze ve kütüphane), idari bina (hâlihazırda öğretmen lokali), bağ evi (sonradan lojman), uygulama okulu (hâlihazırda polis karakolu), kuzeydeki lojmanlar ve yatakhane (hâlihazırda Fatih Lisesi binaları).
- Kullanılmayan ya da atıl kalmış olanlara bakıldığında ise; müzik salonu, revir, fırın, atölyelerin büyük kısmı, hamam, sera, ilk yemekhane ve yatakhane ile ısı merkezi gibi yapılar görülmektedir.
- İlk dönemler vaziyet planlarında izlenen tuvaletler, depo yapıları, kümesler ve ahırlar ise; tamamen yıkıldıkları için günümüze kadar ulaşmamış yapılardır. Yıkılmış yapılar yerleşkenin orijinal kurgusunda eksilmelere yol açmaktadır. Yerleşkeye özellikle son dönemde mevcut referanslar ile uyumsuz yeni yapıların eklenmesi de değişimi olumsuz manada desteklemiştir. Anadolu imam hatip lisesi, yeni kız öğrenci yurdu, yeni lojman binası ve polis eğitim merkezi, yerleşkeye son dönemde eklenen yapılar olarak tespit edilmektedir (Şekil 21).

Uygulama odaklı bir eğitim kurumu olmasından dolayı okulda, enstitü döneminde ve sonraki köy öğretmen ve ilköğretmen okulları döneminde, çok sayıda atölye (işlik) bulunmaktadır. *“Yerleşkede şu anda çalışan atölyeler arasında tek atölye ahşap atölyesidir (marangozhane) ve halen okulun sağlam binalarından biridir. Öğretmen lisesi dönemine kadar bütün atölyeler çalışıyordu. Yerleşkede bahçıvan, cam ustası, marangoz, su atölyesinin elemanı görev yapıyordu. Yine aynı döneme dek müzik salonundaki müzik odaları da kullanılıyordu. Odalarda müzik aletlerinin hepsi vardı. ... Yerleşkede bulunan fırın, Anadolu öğretmen lisesi dönemi sonuna kadar çalışmıştır, şu anda ise ekme dışarıdan alınmaktadır. ... Anadolu öğretmen lisesi döneminde resim atölyesi, şato binasındaydı. Şu an şato binası, müze (ve kütüphane) olarak kullanılmaktadır.” (Sürsavur, görüşme, 2019)*

Müzik odaları, ona bitişik sinema ve konferans salonu ile açık hava tiyatrosu gibi ilk kullanım fonksiyonlarını sürdüren yapılara ilişkin Dülger (görüşme, 2019) şunları paylaşmaktadır:

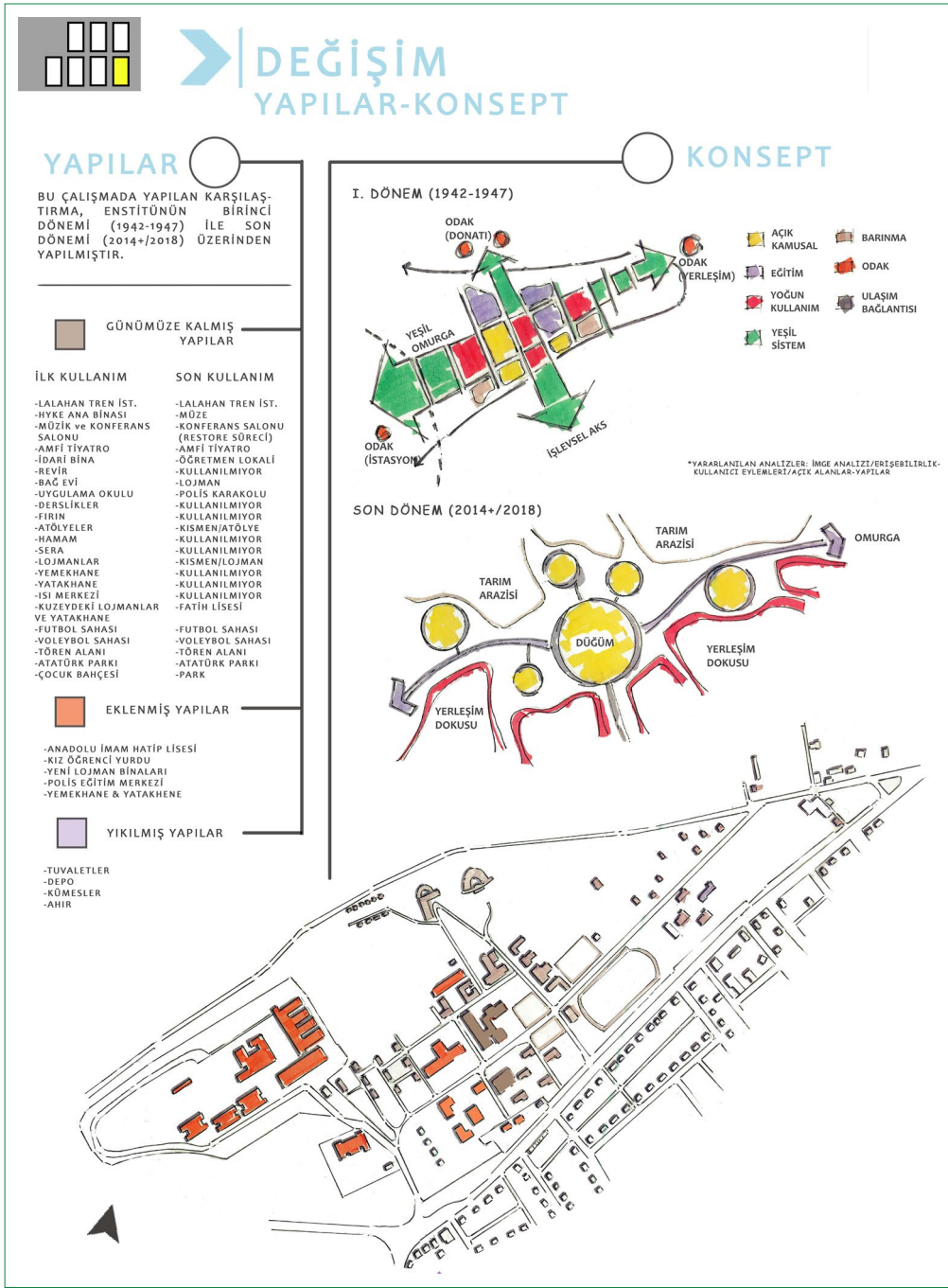
Şekil 19. Günümüzde müze (ve kütüphane) işleviyle kullanılmakta olan "Şato" binası (Kaynak: Yazarların Arşivi).

Şekil 20. Eski lojman binalarının ön cepheden ve bahçeden görünümü (Kaynak: Yazarların arşivi).

"Enstitü içerisindeki sinema salonu, bitişindeki müzik salonu ve amfiteyatrosu için Kültür Bakanlığı'ndan bir ödenek alınıyor ve restorasyon yapılıyor ama binalar aktif kullanılmadığı için yeniden çürüme ile karşı karşıya kalıyor. Bizler 90'lı yıllarda sinema salonunda sinema filmleri izliyor, münazaralar yapıyor ve koro konserleri düzenliyorduk. Bizden sonra kullanıma kapattılar. Şimdi sadece ödenek alınıp boya, sıva gibi işlemleri yapılıyor, nadiren kullanılıyor, aktif bir kullanıma tahsis edilmiyor. Oysa açık hava tiyatrosu ve sinema salonu gibi okulun kimliği ile özdeşleşmiş mekânların eskiden olduğu gibi aktif kullanılmasının sağlanması, buraların gelecek kuşaklara da taşınmasını sağlayacaktır."

Şekil 21'de ilk dönem (1942–1947) ile son dönem (2014+) genel itibarıyla karşılaştırıldığında, şu özellikler öne çıkmaktadır: İlk dönem, yapılar genel itibarıyla yeşil bir omurga ve ona bağlanan akslar üzerinde kurgulanmıştır. Yerleşkenin, fonksiyonlarına göre alt bölgelere ayrılmış bütüncül bir yapıda tasarlandığı söylenebilir. Son dönemde ise, ilk dönemden gelen bazı referans kararların mekânsal izleri hala görülmekle birlikte, yerleşkenin kimliğini oluşturan yapı ve alanlar giderek azalmış ve yerleşkeye giriş niteliğinde yeni akslar oluşturulmuştur. Yine bu dönemde, sonradan eklenmiş olan yapıların kullanım, form, büyüklük ve üslup anlamında yerleşkenin orijinal referansları ile bağdaşmadığı görülmektedir. Bu durumların, yerleşkenin özgün dokusunda bozulmalara yol açmış olduğu izlenmektedir.

Şekil 21. Değişim: Yapılar-konsept.

Araştırma kapsamında yürütülen tüm analizlerden çıkan bulgulara dair genel çıkarımlar yapılacak olursa, özetle şunlar ifade edilebilir:

HYKE yerleşkesi **konum olarak**, bugün Ankara'ya bağlı Elmadag İlçesi sınırları içerisinde, Ankara-Elmadag ana ulaşım bağlantısı üzerindeki Hasanoğlan Mahallesi'nde yer almaktadır. Yerleşke alanının bir ucu, kurulduğu Hasanoğlan Köyü ilk yerleşim alanına, diğer ucu da tren yoluna ve D200'e bağlanan

birinci derece kent içi yola ulaşmaktadır. Yerleşke içine bakıldığında, orijinal kurguda, modernist akımdan etkilenen, net, doğrusal ve işlevselliği önceleyen bir yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. Gösterdikleri temel ihtiyaç ve işlev farklılıklarına göre yerleşkedeki **yapıların kullanımları**, eğitim-sosyal donatı, barınma ve diğer olarak gruplandırılabilir. Birbirleri ile ilişkili faaliyetlerin mekânda da birbirlerine yakın mesafelerde konumlandırılmalarının gözetilmiş olduğu ifade edilebilir. Yerleşkenin ilk dönemlerinde **erişebilirliğe** bakıldığında, özellikle

yaya erişiminde belli odaklar öne çıkmaktadır. Öne çıkan odaklar sırasıyla meydan ve park, amfityatro ve müzik okulu ile derslikler ve yatakhanelerdir. Meydan/tören alanı-park-lokal, aynı zamanda, kullanıcıların en aktif kullandığı ve hareketlerin birleşerek dağıldığı düğüm noktaları olmaları dolayısıyla güçlü birer **imgesel öğe**dirler. Amfityatro, müzik okulu, müze (şato binası), hamam gibi yapılar da ayırt edici olmaları yönüyle birer işaret öğesidirler. Yerleşke içerisindeki **açık alanlar**, tasarım bağlamında, düzenlenmiş ve düzenlenmemiş alanlar olarak iki gruba ayrıldığında, meydan/odak ile kanal mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Düzenlenmemiş açık alanlar ise, genellikle uygulamalı eğitimin ve üretimin yapıldığı tarla, fidanlık, bağ-bahçe gibi alanlardır. Yapılaşma, yerleşkenin çeperlerine doğru birkaç yönde azaltılarak buralarda meyve ve sebze bahçeleri, ağaçlık alanlar, arlıklar, kümesler, ağıl ve ahırlar ve kimi zaman da ziraat alanları oluşturulmuştur.

Zaman içerisinde, yerleşkenin kimliği ile bütünleşen alanlarda ve yapılarda fonksiyon değişiklikleri, eskime, atıl kalma, küçülme ve yok olma gibi değişimler meydana gelmiştir. **Yerleşke sınırları ve yeşil alan değişimine** bakıldığında; sınırın güneybatıda, güneyde, kuzeyde ve kuzeydoğuda gerileme göstererek yerleşke alanı ilk iki döneme göre yaklaşık 1/3 oranında küçülmüştür. Buna paralel biçimde, okulun ilk iki döneminde yoğun olan zirai uygulamalar, bahçecilik vb. faaliyetler, sonraki dönemlerde azalma göstererek sonlanmıştır. Yapı bazında ortaya çıkan değişimlerde ise şunlar göze çarpmaktadır: Bazı yapılar yıkılarak kaybedilmiş (elektrik atölyesi, enstitü dönemi lojmanlarının bir kısmı, ahır ve kümesler gibi), kimisi eskimiş ve âtil duruma gelmiş (enstitü dönemi lojmanlarının diğer kısmı, müzik salonu, hamam vb.), bir kısmı da bir süre geçici olarak kullanım dışı kalmıştır (sinema ve konferans salonu ile amfityatroda olduğu gibi). Yapılarla ilgili gözlemlenen bir başka değişim de, son yıllarda özgün dokuyu gözetmeyen yeni binaların eklenmesi ve yerleşke alanının bazı parçalarının farklı kurumlara tahsis edilerek küçülmesi olmuştur.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Köy enstitüleri, eğitimdeki yenilikleri ve çağını aşan yaklaşımları ile çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Buldukları illerle birlikte en az üç çevre ile hizmet etmesi amaçlanan köy enstitüleri, ülke coğrafyasında dengeli bir biçimde dağıtılmaya çalışılmıştır (Bölgeler ve ülke düzeyindeki bir değerlendirme için bkz. Şimşek ve Mercanoğlu, 2018). Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE), bu yeni ve özgün yaklaşımın, “enstitülerin kendilerine öğretmen yetiştiren” bir halkası olarak projelendirilmiş ve inşa edilmiştir. Tüm enstitülerde olduğu gibi HYKE yerleşkesinde de uygulamalı eğitim anlayışının mekânsal izlerini görmek mümkündür. Ulusal bir yarışma ile elde edilmiş olan enstitü yerleşkesine ait proje de, bu anlayışa uygun olarak geliştirilmiştir. HYKE'nin yapım süreci, birlikte üretimin gerçekleştirildiği, zamanının erken örneklerinden olması yönüyle de dikkate değerdir.

Yerleşkede eğitim; enstitü dönemi ile başlamış, köy öğretmen ve ilköğretmen okulu dönemleri, ardından öğretmen ve Anadolu öğretmen liseleri dönemleri ile sürmüştür. 2014 yılı ile birlikte ve halen de yerleşkede fen lisesi ile eğitime devam edilmektedir. Farklı dönemler, okul yerleşkesine de değişimler getirmiştir. Bu çalışmada, kuruluşundan günümüze HYKE yerleşkesindeki değişimler mekânsal bazda değerlendirilmektedir. Köy enstitülerinin tümünde olduğu gibi, HYKE'nin “iş için, iş içinde” (Tonguç, 1998) eğitim ve üretim yaklaşımı, bir başka deyişle yaparak yaşayarak öğrenme anlayışı, mekânsal kurgusundan da okunmaktadır. İlk dönemlerde genel anlamıyla, modernizmin yalın ve net çizgilerini taşıyan, daha çok diyagonal formlarda ve çoğunlukla tek katlı olmak üzere insan ölçeğinde bir yapılaşma göze çarpmaktadır. Buna ilaveten, işlevselliğin ön plana çıkarıldığını, benzer işlevlere sahip alanların bir aradlığının ve bütüncül bir tasarım anlayışının gözetildiğini izlemek mümkündür. Bununla birlikte, son dönemlerde bu niteliklerde bozulmalar yaşanmaktadır. Yine, günümüzde yerleşke içindeki alan ve yapıların önemli bir kısmının kullanılmadığı ya da sınırlı kullanım olanağı bulunduğu için yeterince korunmadığı görülmektedir. Bunlar, aynı zamanda, enstitünün yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi odak alan eğitim anlayışının zamanla terk edilmesinin mekândaki yansımalarıdır.

Enstitüde eğitim, üretimle iç içedir ve 50'ler, 60'lar ve 70'lerde de bu nitelik sürmüştür. Atölyeler, derslikler, bahçeler, amfityatro ve pek çok mekân, yerleşkenin üretim mekânları olmuştur. Hatta bu mekânların kendilerinin üretimi de, kullanıcıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılar üretilirken mekân-birey-toplum arasında kurulan bağ, yapım süreçleri tamamlandıktan sonra mekânlarda üretimin devam ettirilmesi ile sürmüştür. Bu anlamda, üretimin hem fiziksel, hem sosyal boyutu vardır. Ancak, bu mekânların bir kısmının yitirilmesi ya da atıl hale gelmesi, bu mekânlardaki üretim süreçlerini de olumsuz etkileyerek azaltmış ya da tamamen durdurmuştur. Açık alan ya da yapıların kayda değer bir kısmının karşı karşıya kaldığı bu durum, yalnızca somut kültürel değerlerin yitirilmesine neden olmamakta, eğitim ve üretimin birlikteliği kültürünü de zayıflatmaktadır. Oysa yerleşkenin bu alanlarındaki üretim ve bir araya gelme olanakları, bugünkü çağdaş eğitim uygulamalarına ve planlama yaklaşımlarına örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

HYKE yerleşkesi, diğer köy enstitüsü yerleşkeleri gibi, bir Cumhuriyet mirasıdır. Bu mirasın yaşatılması yolunda izlenmesi gereken yaklaşımlar, yakın zamanda merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının gündemlerinde yer almaya başlamıştır. Bu yaklaşımların uygulanması ile, HYKE yerleşkesinde yaşamakta olan olumsuz yönlü değişimlerin hızının azaltılması, hatta durdurulması mümkün olabilecektir. Görüşmecilerden Dülger'in (2019) belirttiği üzere; “HYKE yerleşkesi ve yapılarının aslına uygun bir şekilde kullanıma yeniden kazandırılması, Cumhuriyet kazanımlarımızın sürdürülebilirliği açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.”

Bu araştırmanın ve araştırma kapsamında ortaya konulan bulguların, HYKE özelinde köy enstitülerinin korunmasına ve yaşıatılmasına ilişkin bir bilinç oluşturulması çabaları içerisinde yer bulacağı düşünülmektedir. Yerleşkedeki kayıpların sonlanmasına yönelik olarak, yerleşkenin bütüncül bir anlayışla gelecek nesillere aktarılabilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada, yerleşke mekânlarına aslına uygun yeni işlev/ler kazandırılarak daha etkin kullanım sağlanabilir. Günümüzde yerleşke; öğrencilerinin yanı sıra yerel halka, ziyaretçi kurum, kuruluş ve heyetlere, hatta mezuniyet etkinliklerinde tüm yurttan mezunlara, ev sahipliği yapmasıyla halen ilgi odağındadır. Yerleşke mekânı ve tarihine olan ilginin canlı tutulması yönündeki çeşitli çabaların, yazınsal çabalarla birleşerek köy enstitülerinin yaşatılmasına katkıda bulunacağı temenni edilmektedir.

Kaynaklar

- Aydoğan, M. (1997). İsmail Hakkı Tonguç - Kitaplaşmamış yazıları (Cilt 1). Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy enstitüleri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 35-36, 267-282.
- Coşkun, H. (2007). Hasanoğlan-elmadağ: Eğitim açısından bir çevre incelemesi. Ankara: CTB Yayınları.
- Çakıcı, Çorakbaş, S. (2013). Hasanoğlan köy enstitüsü ve yüksek köy enstitüsü yerleşkesi'nin tarihçesi ve değerleri. Mimarlık Dergisi. V.369 (Ocak-Şubat 2013)
http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=383&RecID=3034.
- Çorakbaş, F. K., & Yeşiltepe, A. D. (2015). Köy enstitüleri yerleşkelerinde eğitim sistemi değişikliklerinin mekânsal yansımaları: Erzurum Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. V.10-11. 149-165.
- Çetin, S., Kahya, A. (2017). Kırdan bir modernleşme projesi olarak köy enstitüleri: Aksu ve Gönen örnekleri üzerinden yeni bir anlamlandırma denemesi. METU JFA 34/1. s. 133-162.
- Dülger, S., Kişisel Arşiv, HYKE ve İlköğretmen Okulu yerleşke Alanı Vaziyet Planları. Hasanoğlan, Ankara.
- Harita Genel Müdürlüğü, 2019. Hasanoğlan Beldesi Hava Fotoğrafları (1948, 1956, 1975, 1991, 2008, 2011, 2013, 2015, 2018 yılları) (Ekler klasöründe yer almaktadır).
- Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi, Geçmişten günümüze okulumuzun gelişim süreci - Okulumuzun tarihçesi. MEB web sitesinden 3 Ocak 2017 tarihinde erişildi: http://hasanoğlan.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/09/120140/icerikler/gecmisten-gunumuz-okulumuzun-gelism-sureci_214740.html?CHK=8a469ce1ad1dd39262bf6bcc08dfc52f.
- Hovardaoglu, S. Ç. (2014). Pazarören Köy Enstitüsü'nün sosyo-mekânsal etkilerinin değerlendirilmesi üzerine bir kırsal tarih araştırması (1938-1954). Tarih Okulu Dergisi, V.7/XIX. 581-589.
- Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy enstitüleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4 (1), 23-36.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı. (2016, Nisan-Mayıs-Haziran). Köy Enstitüleri Bülteni Sayı:51. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı web sitesinden 18 Ekim 2017 tarihinde erişildi: http://www.koyenstituleri-vakfi.org.tr/FileUpload/ds12596/File/bulten_51_.pdf.
- Kuran, M., Görüşme, 21 Şubat 2019, Ankara.
- Lynch, K. (1960). The image of the city, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Şimşek, G., Mercanoğlu, C. (2018). Bir "planlama örneği" olarak köy enstitüleri deneyimi, Planlama Dergisi, 28(3), 261-281. <http://planlamadergisi.org/jvi.aspx?pdire=planlama&plng=tur&un=PLAN-32548>.
- TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi. (2007). "Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Yerleşkesi Değerlendirme Projesi" Öğrenci Fikir Yarışması Belgeleri – Fotoğraf Albümü.

Görüşme Kaynakları

- Adanur, F., Görüşme, 16 Temmuz 2019, Ankara.
- Dülger, S., Görüşme, 20 Şubat 2019 ve 29 Mart 2019, Ankara.
- Kınacı, A. Görüşme, 23 Aralık 2018 ve 29 Mart 2019, Ankara.
- Küçükterkan, İ., Görüşme, 20 Şubat 2019, Ankara.
- Taşkale, İ. Görüşme, 16 Temmuz 2019, Ankara.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kent Plancısının Politik Rolü: Türkiye Deneyiminden Çıkarımlar

*The Political Role of the Urban Planner: Implications from the Turkish Experience*ID **Esin Özdemir**

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ÖZ

Bu makale, planlama yazınında giderek önem kazanan kent plancısının politik rolüne odaklanmaktadır. Amacı, ilk olarak, özellikle teknokrat ve iletişimci/müzakereci plancı rollerine bir alternatif olarak savunulan plancının politik rolünün pratikteki anlamını ve somut düzeyde oluşabilecek politik rolleri ortaya koymak; ikinci olarak da, bunların karşısına çıkan olanak ve engelleri Türkiye örneği üzerinden tartışmaktır. Makale öncelikle politik rolün kuramsal temellerine bakmakta, siyaset felsefesi alanındaki tartışmaları temel alarak, 'politik olan nedir?' sorusu üzerinde durmaktadır. Daha sonra, politik rolün planlama yazınındaki yerine bakılmakta ve iletişimsel planlamaya bu rol çerçevesinde yapılan eleştirilere yer verilmektedir. Bir sonraki bölümde; rant yaratma odaklı kentsel dönüşüm tehdidi altındaki mahallelere plancılar tarafından destek verme ve refakat etme süreçlerinde, yine plancılar tarafından kamusal alanları savunmaya yönelik yürütülen muhalefet süreçlerinde ve Şehir Plancıları Odası tarafından neoliberal kentsel projelere karşı açılan davaları merkezine alan yasal süreçlerde somut anlamda ortaya çıkan politik roller irdelenmektedir. Bu kapsamda; refakatçi rol, kamusal alanları savunucu/aktivist rol ve yasal mücadeleciler rol olmak üzere üç farklı politik rol ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak makale, plancının teknokrat ve iletişimci/müzakereci rolünün yanında, planlama kararlarının veya mekânsal müdahalelerin niteliğine göre farklılaşan politik rollerinin de olduğunu savunmakta ve bu rollerin planlamanın demokratikleşmesi açısından gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, makale, plancının politik rolünün zaman boyutuna, diğer plancı rolleri ile ilişkiseliliğine ve son olarak da sürekliliğine ve gücüne ilişkin çıkarımlarda bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çatışma; politik olan; plancının politik rolü; uzlaş.

ABSTRACT

The article focuses on the political role of the urban planner, which is gaining importance in the planning literature. Its purpose is to disclose the practical meaning of the political role that comes as an alternative to the roles of technocrat and communicator/negotiator planner, to show the political roles that occur at concrete level; and to discuss the opportunities and obstacles they face based on the Turkish example. The article first looks at the theoretical foundations of the political role focusing on the question of 'what is political?', based on the discussions in the field of political philosophy. The place of the political role in the planning literature is examined, including the criticisms against the communicative planning. Then, the political roles that emerge in the processes of supporting and accompanying the neighbourhoods under the threat of urban transformation based on land rent generation, in the opposition processes carried out by the planners to defend public spaces, and in the legal processes carried out by the Chamber of City Planners against neoliberal urban projects are examined. Three different political roles are defined; the accompanying role, the defender/activist role of public spaces, and the legal struggling role. The article finally argues that the planner has political roles that differ according to the nature of planning processes, revealing their vitality for democratization of planning. Moreover, the article makes implications with regards to the time dimension of the political role, its relationship with other planner roles and finally on its continuity and strength.

Keywords: Conflict; the political; planner's political role; consensus.

Geliş tarihi: 10.08.2022 Revizyon tarihi: 06.04.2023
Kabul tarihi: 27.04.2023 Online yayımlanma tarihi: 22.06.2023
İletişim: Esin Özdemir
e-posta: esoz1980@gmail.com, esinozdemir@iyte.edu.tr

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

I. Giriş

Modernist bir toplum düşüncesine dayanan kent planlama (Sandercock, 1998), aydınlanmanın (Tekeli, 2001) veya benzer biçimde modernitenin (Ersoy, 2012: 80) çocuğu olarak nitelenir. İnsan aklına güvenir ve kentsel mekânın insan aklı ile biçimlendirilebileceğine inanır. Aynı zamanda akla, sosyo-mekânsal sorunları çözecek, kentsel değişimin yarattığı gerilimleri azaltacak ve bu amaçla da çatışmaları dengeleyecek bir kapasite ve işlev atfeder. İşte bahsettiğimiz bu akla 'planlama aklı'¹ da denilebilir. Daha alt ölçekte ise planlama, kentsel mekânı biçimlendirme işlevini gerçekleştirebilmek için, kentsel gelişimin farklı aktörlerinin karar ve uygulamalarına müdahale eder ve onları denetler.

İşte bu müdahaleci-denetçi işlev, bir disiplin ve meslek alanı olarak planlamanın olgunlaştığı ve saygınlık kazandığı 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda temel bir yere sahip olmuştur. Kamu yararının gözetilmesi, plan bütünlüğü ve kademelenmesi, doğal ve tarihi çevrenin korunması gibi akılcı kapsamlı planlama ilkeleri de söz konusu işleve bütünlüğü bir çerçeve sağlamışlardır. Bu işlev kapsamında plancı da, kamu yararına hizmet etme hedefinde ve iddiasında olan, bu doğrultuda karar alma süreçlerinde bilimsel verilere dayanan analiz-sentez süreçlerini yürüten, teknokrat bir role sahip olmuştur. Bu müdahaleci/denetleyici işlev, Batı toplumlarında refah devleti politikalarının bir parçasını oluştururken, ülkemiz gibi modernleşme hedefindeki ülkelerde, refah devleti düzeyine yükselme çabalarını içeren kalkınma politikalarını desteklemiştir.

Bu noktada Batı deneyiminde teknokrat role karşı, savunucu planlama yaklaşımı çerçevesinde (Davidoff, 1965) 'savunucu plancı' veya 'avukat plancı' rolü bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu rol esasen Davidoff'un, teknokrat role, değerler karşısında tarafsız olması nedeniyle yönelttiği eleştiri üzerine kuruludur. Davidoff, plancının kendi değerleri olması gerektiğini; bu değerler doğrultusunda, adeta bir hukuk sürecinde avukatın müvekkilini savunması gibi, farklı toplumsal grupların çıkarlarını savunması ve özellikle siyahiler gibi yoksul ve marjinalize olmuş kesimler için plan yapması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu rol, Batı kentlerinde, 1960'lar ve 1970'lerde ve daha sonra azalarak, yoksul ve güçsüz kesimlerin yaşadığı mahallelerin planlama süreçlerinde haklarını savunan planlılar ekseninde etkili olmuştur (Sager, 2022). İlerici nitelikli plancı ve mimarlar, yoksul mahallelerde yaşayanlara, kentsel gereksinim ve sorunlarını ortaya koymak konusunda destek vererek (Iveson, 2014; Uitermark, 2009) savunucu plancı rolü üstlenmişlerdir. Bu rol esasen politik bir nitelik de taşımaktadır; ancak ondan farklıdır da. Bu noktaya ileride, refakatçi rol altında ayrıca değinilecektir. Öte yandan, ülkemizde 1970'lerde planlama, mimarlık, inşaat mühendisliği gibi bölümlerin öğrencilerinin, gecekondular mahallelerinde yaşayanlara imara ilişkin

konularda verdikleri destek de savunucu role benzer bir rol olarak değerlendirilebilir. Şu noktanın da altını çizmek gerekir ki, 1980'lerden itibaren ekonomik ve kültürel değişimlere koşut olarak Türkiye'de Batı'da olduğu gibi bu rolün baskınlığı azalmaya başlamıştır (Soher ve Akpınar, 2019).

Bir alternatif olarak ortaya çıkan savunucu rol genel anlamda yaygın etki gösteremezken, teknokrat rolün hakimiyeti 1980'lere kadar sürmüştür. 1980 sonrasında ise, neoliberal politikaların küresel anlamda egemen olmasına ve bunu izleyen dönemde de sivil toplumcu anlayışın önem kazanmasına koşut olarak, dünya düzeni toplumsal, ekonomik ve siyasi anlamda önemli bir değişim sürecine girmiş ve bu makro değişim içerisinde, teknokrat rol bazı değişimler göstermeye başlamıştır. Değişimin önemli bir hattını, planlamanın daha piyasa odaklı hale gelmesi oluşturmuştur; planlama ve plancıya meşruiyetini sağlayan artık planlama aklından çok piyasa aklı, bir başka deyişle piyasa rasyonalitesidir. Başlangıçta devlet küçülüp, planlama da piyasacı mantığın egemenliği altında önemini yitirirken, özellikle 2000'lerde durum farklılaşmıştır. Kent toprağının ekonomik büyümeyi finanse etmek için ticarileşmesi (Peck ve diğerleri, 2009) ve böylece en önemli zenginlik yaratma araçlarından biri haline gelmesiyle, devletin kentsel mekânın düzenlenmesine, bir başka deyişle planlamaya olan ilgisi yeniden canlanmıştır (Eraydın ve Taşan-Kok, 2019). Batıda başlayan bu gelişimler, uzlaşa ve itiraz mekanizmalarından yoksun olması nedeniyle daha otoriter bir çizgi izlemeleri (Eraydın ve Taşan-Kok, 2014; Penpecioğlu ve Taşan-Kok, 2016; Geniş, 2020) ve toplumsal gruplar arasında daha büyük eşitsizliklere yol açmaları (Ör. Demirtaş-Milz, 2013; Karaman, 2014; Kuyucu ve Ünsal, 2010; Özdemir ve Eraydın, 2017) gibi farklılıklarla birlikte ülkemizde de karşılığını bulmuştur.

Değişimin diğer önemli hattını da plancının rolündeki farklılaşma oluşturmuştur. Esasen burada iki farklı rol ön plana çıkmaktadır. Birincisi, kuramsal bir temeli olan ve bu temeli akılcı kapsamlı planlamanın eleştirisinden ve iletişimsel planlamadan (Forester, 1989, 1999; Healey, 1992, 1996, 1997; Innes and Booher, 1999; Sager, 1994) alan, uzlaştırıcı/müzakereci roldür. Burada planlama kararlarına, bilimsel akıldan çok diyaloga dayalı iletişimsel akıl meşruiyet kazandırmakta veya bir başka deyişle planlama aklı iletişimsel akıldan beslenirken, plancı da bu iletişim sürecinde uzlaşa oluşturulmasına hizmet eden uzlaştırıcı/müzakereci bir rol oynamaktadır. Plancı bu rol çerçevesinde, farklı toplumsal grupların bir araya geldiği, planlama sorunlarını kendi perspektiflerinden tartıştıkları iletişim ortamlarında uzlaşmayı kolaylaştırıcı bir göreve sahiptir. Forester bu role sahip planlıları, 'kolaylaştırıcı liderler' olarak tanımlamaktadır (Forester, 2013). Diğer rol ise, piyasacı mantığın fiili duruma yansımaları sonucu, dünyanın pek çok yerinde rastlanabilen danışman roldür; yani plancının kent toprağına

¹ Burada "planlama aklı" ile işaret edilen, planlama kararlarının; akıl yürütmeyle ve kamu yararı, bütünsellik, bilimsel bilgiye dayalı analiz-sentez yaklaşımı gibi ilkeler ışığında alınmasıdır. Söz konusu planlama aklı, geçerliliği sabit bir düşünce olarak da görülmemelidir; dönemsellik olarak geri plana itilebilirdir, bu kapsamda örneğin günümüzde piyasa aklının gölgesinde kalmaktadır.

yapılacak yatırımlara veya daha genel anlamıyla kentsel politikaların oluşturulması ve kentsel gelişimin yönlendirilmesine ilişkin yol gösterici rolü (Savini ve Raco, 2019). Burada esasen kastedilen klasik bir planıcı kimliğinden çok, danışmanlık şirketleri için çalışan planlılardır ve bu planlılar zaman zaman yerel yönetimlere de bu hizmeti vermektedirler. Savini ve Raco (2019) bu gelişmeleri 'yeni teknokrazi biçimleri' olarak ele alarak, planıcının teknokratik rolünün yeni biçimlerde devam ettiğine dikkat çekmektedir, Nitekim teknokrat rol günümüzde de hakimiyetini sürdürmektedir (Lauria ve Long, 2017).

Tüm bu tartışmalara ek olarak, teknokratik planıcı veya uzlaştırıcı/müzakereci planıcı temel çerçevelerine girebilecek, ancak bu rolleri tema bazlı olarak ayrıntılandırılan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlara; sınır bölgelerinde, iki farklı ülkeyi ilgilendiren planlama konularında planıcının rolü (Vázquez-Castillo, 2001), aile dostu kentler yaratılmasında planıcının rolü (Warner and Rukus, 2013), iklim değişikliğine uyum sağlama (Storbjork and Hjerpe, 2014) gibi konularda rol alma biçiminde örnekler verilebilir.

Bu makale, son yıllarda, daha demokratik bir planlama için, hem teknokrat hem de uzlaştırıcı/müzakereci role karşı bir alternatif olarak ortaya konan planıcının politik rolüne odaklanmakta; politik rolün altyapısını oluşturan kuramsal tartışmaları ortaya koymakta ve böyle bir rolün pratikte nasıl ortaya çıkabildiğini tartışmaktadır. Bu kapsamda amacı, politik planıcı rolünün pratikteki anlamını ortaya koymak, somut düzeyde ne gibi politik roller olabileceği sorusunu ve bunların karşısına çıkan olanak ve engelleri Türkiye örneği üzerinden ele almaktır.

Bu çerçevede, daha demokratik bir planlama veya planlamanın demokratikleştirilmesiyle kastedilen; planlama önerilerine veya kararlarına karşı itirazları dikkate alan, kendisi itiraz geliştirebilen ve bu itirazların dillendirilmesiyle oluşabilecek çatışmaları dışlayıp marjalleştirmeyen, aksine onların oluşmasına olanak verecek kanallar yaratan ve pratikler içeren; bir başka deyişle, planıcının politik role sahip olduğu bir planlamadır. Dolayısıyla burada, aşağıda sunulan kuramsal tartışmaların daha net ortaya koyacağı üzere, planlamanın demokratikleşmesiyle planıcının politik rolü esasen bir bütün teşkil etmektedir.

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, politik olan ve planıcının politik rolüne ilişkin tartışmalar, esasen planlamanın genel anlamda işlevini de sorgulayan yapısalılık sonrası yaklaşımlardan oldukça etkilenmiş; sadece planlama değil, siyaset felsefesinden başlayıp, coğrafya ve kent çalışmalarını da kapsayan, daha geniş bir düzleme yayılmış bir konudur. Bu tartışmalara bir sonraki bölümde yer verilecektir. Ancak ilk aşamada şu söylenebilir ki, tartışmaların en temel ortak noktası çatışma kavramıdır. Bu kapsamda planıcının politik rolü ile kastedilen de, planıcının toplumsal çatışmaları dışlamaması; itirazlara kulak asması, onlara karşı duyarlı ve hatta kucak açan bir tavra bürünmesidir. Öte yandan, bu tanım her ne

kadar önemli ve yeni bir açılım getirirse de, politik rolün somut olarak ne anlama geleceği konusunda bir fikir vermemektedir. Teknokrat planıcı eylemlerini teknik bilginin kullanımı üzerine temellendirirken ve uzlaştırıcı/müzakereci planıcının iletişimci ve kolaylaştırıcı işlevi ön plandayken, politik planıcının işlevi çoğunlukla soyut düzeyde kalmakta ve pratikte ne yaptığı konusunda yeterince açıklık bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle makalenin temel amacı, politik rolü örneklerle, somut bir biçimde ortaya koymaktır. Burada diğer önemli bir nokta ise, planıcının politik rolüne ilişkin tartışmaların daha çok katılımcı karar alma pratiklerinin olduğu, uzlaşma temelli liberal demokrasilerin deneyimleri ve söz konusu uzlaşma yöneliminin eleştirisi üzerinden yapılmış olmasıdır. Ülkemiz ise, uzlaşma temelli bir politika yapma kültürüne ve ortamına sahip olmadığı için, burada çıkan politik rol önemli özgünlükler barındıracaktır. Dolayısıyla makalenin diğer bir amacı da, politik rolün Türkiye'ye özgün halini ortaya koymaktır.

Makalenin bir sonraki bölümünde, planıcının politik rolüne, hem politik olan nedir üzerine yapılan tartışmalara yer verilerek, hem de bunların planlamadaki karşılıkları ortaya konarak odaklanılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, yakın geçmişimiz ve içinde bulunduğumuz dönemde Türkiye'de ortaya çıkan ve 'politik rol' kapsamına giren yeni planıcı rolleri, önlerindeki engel ve olanaklarla birlikte incelenmekte ve pratik düzeyde, somut örneklerle ortaya konulmaktadır. Sonuç bölümünde ise, politik rolün zaman boyutuna, diğer planıcı rolleri ile ilişkililiği ve sürekliliği ile gücüne ilişkin çıkarımlar yapılmaktadır.

2. Yöntem

Makale yöntem olarak yazın ve belge taraması ile planlılar ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak, daha önce yapılmış ampirik araştırmaların bulgularından yararlanılmakla birlikte, özellikle Şehir Planlıları Odası'nın internet sitesi ile 2014–2016 dönemini kapsayan 8. Dönem Çalışma Raporu'na ve 2016–2018 dönemini kapsayan 9. Dönem Çalışma Raporu'na başvurulmuştur. Söz konusu çalışma raporları, temelde politik rollerden biri olarak ortaya konan 'yasal mücadeleci rol' çerçevesinde ne gibi faaliyetlerin, hangi argümanlar ve ilkeler ışığında yürütüldüğü, ne tür kentsel müdahalelere karşı ve ne gerekçelerle yasal yollara başvurulduğu konusunda bilgi sağlamıştır. Yararlanılan site ve raporlara kaynakça bölümünde ve makale içerisinde referans verilmiştir. Ayrıca, yazın ve belge taramasını desteklemek amacıyla, 2015, 2018 ve 2019 yıllarında, Şehir Planlıları Odasını temsil eden üç farklı planıcı (G1, G2 ve G3) ile birlikte, gönüllülük esaslı çalışmalar yürüten iki planıcı (G4 ve G5) ile derinlemesine görüşmeler yapılmış olup, ilgili role ilişkin bölümde yapılan bu görüşmelerden alıntılar verilmektedir. Araştırma yapıldığı dönemde iki farklı Şehir Planlıları Odası Ankara Şube Başkanı görev yapmıştır ve bu planlıların her ikisiyle de görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte, döne-

min Şehir Plancıları Odası Başkanı ile de görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu plancılar makale çerçevesinde tanımlanan politik rolleri temsil etmeleri nedeniyle seçilmiştir. Kendilerine; Türkiye’de kentleşme ve planlama sorunlarına ilişkin görüşleri, görevleri kapsamında ne gibi faaliyetler yürüttükleri, ne tür ve hangi ölçekteki (mahalle/kent/tek parsel) kararlara/projelere karşı muhalefet yürüttükleri, hangi ilkelerle hareket ettikleri, (Oda bünyesinde çalışan plancılara yönelik olarak) dava açma yanında ne gibi faaliyetleri olduğu, planlamanın daha demokratik olması için neler yapılması gerektiğini düşündükleri, kentliler ile doğrudan ilişkilerinin ne olduğu vb. sorular yöneltilmiştir. Söz konusu görüşmelerin deşifresi ile yazın taramasından elde edilen bilgiler kullanılarak, Türkiye’de refakatçi, kamusal alanları savunucu/aktivist ve yasal mücadeleci olmak üzere üç farklı politik plancı kategorisi belirlenip, bu kategoriler; özellikleri, eylemleri, sınırları ve potansiyelleri açısından irdelenmiştir.

3. Uzlaştırıcı/Müzakereci Plancıya Karşı Politik Plancı

Giriş bölümünde bahsedilen teknokratik, uzlaştırıcı/müzakereci ve danışman role bir alternatif olarak öne çıkan politik rol, özellikle siyaset felsefesi alanından gelen, daha makro düzeyde uzlaşma toplumlarına radikal bir eleştiri getiren görüşlerin etkisiyle planlama kuramında önem kazanmıştır. Bu anlamda politik rol, dünya planlama yazınında hâkim gündemin bir parçası haline gelmiştir.

Özellikle 1990’lar ve sonrasında, bahsi geçen görüşlerin de etkisiyle, teknokratik ve uzlaştırıcı/müzakereci role karşı yöneltilen eleştiriler (Ör. Allmendinger ve Houghton, 2012; Bengs, 2005; Fainstein, 2010; Flyvbjerg, 1998; Gunton ve diğerleri, 2006; Harris, 2002; Hillier, 2003; Inch, 2014; Kaza, 2006; Pløger, 2004; Purcell, 2009; Tewdwr-Jones ve Allmendinger, 1998), planlama kuramı yazınında önemli bir yer tutmuşlardır. Bu eleştirilerin ortak noktası, söz konusu rollerin güç ilişkilerine yeterince önem vermemesi, güçsüz olanın bu iletişim süreçlerinden dışlanması ve sonuçta güçlü olanın dediğinin olduğu gerçeğini göz ardı etmesidir. Bu kapsamda plancının eşitsiz güç ilişkilerini azaltmaya çalışarak politik role sahip olması gerektiğine yapılan ilk vurgulardan biri Albrechts’e aittir (Albrechts, 1991).² İleride daha ayrıntılı ele alınan bu ve benzeri eleştiriler sonucunda, plancının teknokrat rolüne olan sorgusuz inanç, yerini politikanın planlama içerisindeki rolünün kabulüne bırakmaya başlamıştır (Chettiparamb, 2016). Eleştiriler farklı bakış açılarına sahip olsalar da, planlama süreçlerinin çatışmalara daha duyarlı hale gelmesi ve plancının da daha politik bir role sahip olması gerektiği konusunda ortak bir noktaya ulaşırken, politikleşme, kentsel politika yapımının ve planlamanın demokratikleşmesinin temel unsuru veya koşulu olarak görülmeye başlanmıştır.

Makalenin devamında politik rol iki kısımda incelenmektedir. İlkinde, politik olanın anlamı üzerine planlama disiplini de etkileyen kuramsal tartışmalara yer verilmektedir. İkincisinde ise konu, planlama açısından ele alınarak, politik rolün planlama kuramı içerisindeki yerine ve pratikteki yansımalarına ilişkin tartışma yürütülmektedir.

4. Politik Olan Nedir Üzerine Kuramsal Tartışmalara Bakış

Yakın geçmişte ve günümüzde siyaset felsefesi alanında, demokrasi kavramı ve demokrasinin ne olup ne olmadığı soruları, gittikçe daha yoğun tartışılan ve sorunsallaştırılan konular haline gelmiştir. Bu tartışmaların önemli bir bölümünü de Jacques Rancière, Slovaç Žižek ve Chantal Mouffe gibi siyaset felsefecilerinin politika sonrası (post-political) toplum ve bu tarz toplumların çatışmayı dışlayıp, uzlaşma yönelimli olmalarına yönelik eleştirileri oluşturmaktadır. Makalenin ele aldığı plancının politik rolü ve planlamanın politikleşmesi konusunun da teorik temelleri bu tartışmalarda yatmaktadır. Siyaset felsefesi alanından gelen bu tartışmaların temelinde esasen demokrasinin liberal Batı toplumlarında nasıl algılanıp, hayata geçirildiğine ilişkin bir endişe ve memnuniyetsizlik yatmakta ve bu durum zaman zaman demokrasinin krizi veya demokrasi açığı olarak da adlandırılmaktadır. Öte yandan, bu endişeler sıklıkla Habermas’ın iletişimsel eylem kuramını eleştirerek, uzlaşma temelli yönetim mekanizmalarının ciddi bir demokrasi açığı ile sonuçlandığını öne sürmektedir. Genel anlamda Batı’nın liberal demokrasileri için öne sürülen demokrasi açığı ile kastedilen ise, bu demokrasilerin temelini oluşturan uzlaşma yönelimli yönetim mekanizmalarının; çatışmaları dışlayarak veya yok ederek, güçsüz grupların sesini kesip, esasında zaten güçlü olana hizmet ederek, var olan güç ilişkilerini daha da güçlendirmeleri ve bunun sonucunda da toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açmalarıdır. Bu noktada önemli ve etkili bir yazın, söz konusu uzlaşma eğilimini ve yarattığı düzeni politika sonrası (post-politik) bir dönem olarak kavramsallaştırmakta (Žižek, 1999; Mouffe, 1999, 2005; Rancière, 1999, 2010) ve bu yazının coğrafya ve planlama alanlarında da önemli yansımaları görülmektedir (MacLeod, 2011; Swyngedouw, 2005, 2009). Basit bir anlatımla post-politik kavramı, gerçek politikanın yerini kuramsal politika yapımının veya uzmanlarca yönetilen, sıradan politikanın alması durumuna (Swyngedouw, 2009; Dikeç ve Swyngedouw, 2017) işaret etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Post-politik kavramına ilişkin farklı siyaset felsefecilerinin birbirleri ile ilişkili, ancak farklılıklar da içeren düşünce ve tanımlamaları bulunmaktadır. Genel bir tanım için Žižek’in görüşüne başvurulabilir; Žižek, post-politik dönemi, ideolojik vizyon ve siyasi mücadelelerin terk edildiği ve yerlerini çıkar müzakeresi ile elde edilen, evrensel bir uzlaşma hedefleyen,

² Albrechts plancının değişen rolüne ilişkin bu çalışmasının son kısmında politik role değinir; ancak bunu post-yapısalcı bir kuramsal çerçeve içerisinde değil, yeni bir yaklaşım önerisi olarak ortaya koyar.

yönetimsel ve teknokratik bir işbirliğinin aldığı bir dönem olarak nitelemektedir (Žižek, 1999). Mouffe ise, post-politik dönemi, politika (politics) ve politik olan (political) arasındaki farka işaret ederek açıklamaktadır. Mouffe'a göre politika, bir takım politika temelli kaygılara yönelik yönetimsel işlerin yapımı iken, politik olan, bu kaygıların sistemsel düzeyde birer gündem maddesi olmalarını sorgular. Daha basit bir anlatımla, politika kurumsallaşmış politika yapımı iken, politik olan ise bir duruş, bir müdahale ve eyleme karşılık gelmektedir (Mouffe, 2005). Benzer biçimde, politik olan, 'bir mücadele ve agonistik uğraşı' olarak tanımlanırken, politika 'teknokratik mekanizma ve uzlaşım prosedürler'den oluşmaktadır (Wilson ve Swyngedouw, 2014: 6). Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere, politik olanın politikaya karşı statükoyu sorgulama ve ona karşı çıkma açısından bir üstünlüğü vardır. Mouffe, bu üstünlüğü vurgulayarak, politikaya karşı politik olanı önceleme ve yaşama geçirme amacıyla agonistik çoğulculuk kavramını ortaya koymuştur (Laclau ve Mouffe, 1985; Mouffe, 1999, 2005). Burada agonizm düşmanlar arası ilişkinin, karşıtlar veya rakipler (adversaries) arası bir ilişkiye dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Agonistik ilişkinin en temel özelliği de söz konusu karşıtların farklı düşünmeleri, bu farklı düşünceyi yeri geldiğinde sıkı bir biçimde savunmaya devam etmeleri, ancak karşı tarafın da farklı olabileceğini kabul etmeleri ve bu farklılıkları meşru saymalarıdır. Çatışma unsuru da bu yaklaşımda, yıkıcı ve zararlı olduğu geleneksel algısına karşı, üretken ve yenilikçi bir işleve sahip olarak görülmektedir.

Burada agonistik çoğulculuk yaklaşımının sınıflar arası çatışma noktasındaki duruşunun da kısa bir değerlendirmesi uygun olacaktır. Öncelikle şu belirtilmelidir ki, agonistik çoğulculuk kavramsal çerçevesinde, agonistik mekandaki çatışma sınıf temelli bir çatışma olmak zorunda değildir; benim/ bizim gibi olmayan ile benim/ bizim gibi olanlar arasındaki çatışmadır. Hatta denebilir ki Mouffe'un analizinde, sınıf temelli çatışmalar değil, kimlik temelli çatışmalar ön plandadır. Zira Mouffe, solda duran ancak Marxismi eleştiren, post-yapısalcı akıma ait bir isimdir. Öyle ki Laclau ile birlikte Mouffe, Sosyalist Strateji ve Hegemonya adlı eserlerinde solun hem yeniden dağıtım (redistribution) hem de tanınma (recognition) sorunlarıyla ilgilenmesi; bu bağlamda cinsiyetçilik, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı ve çevrenin tahribatı gibi sorunlara ilişkin de mücadele etmesi gerektiğini savunurlar (Laclau ve Mouffe, 1985). Dolayısıyla Mouffe'un agonistik çoğulculuğunda; sınıfsal olan veya olmayan, ancak bir hiyerarşi temelinde oluşan farklılıklar üzerinden, 'biz' ve 'öteki' arasında olan bir çatışmadan bahsedilmektedir (Mouffe, 2005: 15). Bu anlamda Mouffe'a göre toplumsal çatışma çok geniş bir yelpazeye yayılabilir ve sermaye ve emek, beyazlar ve siyahlar, farklı etnik gruplar, yerel halk ve göçmenler, laikler ve 'dinciler' veya belirli bir konuda farklı düşünceler arasında olabilir. Mouffe'un agonisminin temel noktası bu çatışmanın, bir düşmanlık biçiminde değil, adeta bir 'rekabet' ilişkisi gibi, birbirinin farklılığının meşruiyetini kabul eden, ancak birbirileri ile mücadeleye devam edenler arasında oluşudur.

Politik olan nedir üzerine düşünen ve uzlaşım temelli politika yapım biçimlerini eleştiren diğer bir postyapısalcı da Rancière'dir. Rancière de Mouffe gibi uzlaşım yönelimini, herkesi kapsıyormuş gibi yapıp, aslında belirli kesimleri dışlamakla eleştirmektedir. Ancak Rancière, Mouffe'unkinden farklı ve daha incelikli bir ayırım ortaya koyar; polis ve politik olan arasındaki ayırım. Burada polis, toplumsal hiyerarşiyi, var olan güç ilişkilerini yeniden üreten, 'neyin nasıl yapılacağını, nasıl olunacağını, neyin nasıl söyleneceğini' (Rancière, 1999: 29) tanımlayan kurumlar ve prosedürler kümesiyken, politik ise, bu polis düzeni sekteye uğratıldığında, kendi sözcüklerini kullanırsak, '(insanları) güden kralların (shepherd kings), savaş beylerinin, veya mülkiyet sahiplerinin doğal düzeni, aniden belirip tüm toplumsal düzenlerin dayandığı nihai eşitliği gerçek kılan bir özgürlükle kesintiye uğradığında' ortaya çıkmaktadır (Rancière, 1999: 16). Rancière'ye göre gerçek demokrasi de polis düzenin kesintiye uğratılmasına bağlıdır. Bu anlamda eşitlik Rancière için hem politik olanın, hem de demokrasinin ontolojik olarak verilili koşulu haline gelmektedir (Swyngedouw, 2009).

Mouffe ve Rancière'nin politik olana ilişkin ortak noktaları ise şudur; olaylar, süreçler, bireyler, tavırlar, eylemler ancak toplumsal sorunların yapısal varlığını sorguladıkları ve bunlara karşı çıktıkları sürece politik olabilirler. Burada hem Rancière hem de Mouffe'da bir eylemsellik vurgusu; farklı bir ifadeyle, politik olanın yaşama geçirilen bir eylem ile ortaya konulduğu vurgusu olduğunun da altını çizmek gerekir. Bu vurgu özellikle Rancière'de güçlüdür. Öyle ki, politik olan belirli bir zaman ve mekânda ve bir eylem aracılığıyla ortaya çıkar; ortaya çıkışı engelleyen de uzun toplumsal süreçlere ilişkin olan polistir. En somut ifadeyle Rancière'ye göre, politik olan bir yanlıştın ve eşitlik talebinin ortaya konulması (Dikeç, 2005; Swyngedouw, 2014) eylemidir ve bir değişim perspektifini ve hatta alternatif sunmayı da içerir. Bunu bir örnekle de açıklayabiliriz. Rancière'ye göre, daha iyi bir anlaşma yerine birtakım reformlar talep eden veya ücretlerin düşüklüğüne değil de sadece otorite ilişkilerine saldıran bir grev politik olamaz; grev, ancak iş yerinde belirleyici olan otorite ilişkilerini yeniden tasarladığında politiktir (Rancière, 1999: 32). Öte yandan, burada yanlıştın nitelemesi ile kastedilen teknik veya hukuki bir hata değil, eşitsizlik yaratılması veya belirli bir topluluğun haksızlığa uğramasıdır (Dikeç, 2005).

5. Tartışmaların Planlama Alanına Etkisi ve Plancının Politik Rolü

Politik olan ve post-politik dönem üzerine yapılan tartışmalar, uzlaşım yönelimini sorunsallaştırdıkları ve kent planlama son noktada 'anlaşma arzusuyla sürdürülen' (Barry ve diğerleri, 2018: 422) bir uzlaşım aracı (Özdemir ve Taşan-Kok, 2019) olduğu için, hem planlama, hem de plancı için önemli bir anlama sahiptir. Bu tartışmaların büyük bölümünde, kent planlama ve plancı, ister akılcı kapsamlı planlama ister iletişimsel planlama yaklaşımını benimsenmiş olsun, politik eylemin önünü kesen

ve onu denetleyen bir role sahip olmakla eleştirilmekte (Nicholls and Uitermark, 2017: 514) ve Rancière'in tanımladığı biçimiyle polis alanının bir parçası olarak görülmektedir. İletişimsel planlama kuramına yöneltilen ve son yıllarda planlama yazınında oldukça ilgi gören görüşler de; uzlaş, çatışma ve politik olan üzerine yapılan tartışmalardan beslenerek, uzlaştırıcı/müzakereci plancıyı; güç eşitsizliklerine karşı duyarsız olmakla, çatışmayı dışlamak ve marjinalleştirmekle (Flyvbjerg, 1998; Gunton ve diğerleri., 2006; Hillier, 2003; Inch, 2014; Pløger, 2004, 2015; Tewdwr-Jones ve Allmendinger, 1998) ve neoliberal politikaların bir aracı haline gelmekle (Purcell, 2009) eleştirmektedirler. Ayrıca planlamanın kendisinin de post-politik süreçleri içermesine vurgu yapanlar da bulunmaktadır (Ör. Allmendinger ve Haughton, 2012; Margalit ve Kemp, 2019). İletişimsel planlamaya yöneltilen diğer bir eleştiri noktası da, sonuçların adil olup olmamasıyla değil, sadece sürecin nasıl olduğuyula ve prosedürlerle ilgilenmesi (Campbell, 2006; Fainstein, 2010) ve girdi kısmını, yani iletişim sürecine kimlerin katılabildiği, kimlerin katılamadığı konularını dışlamasıdır (Agger ve Löfgren, 2008: 150). Dahası, hem akılcı kapsamlı planlama hem de iletişimsel planlamanın pozitivizm vurgusu, 'elit, dışlayıcı ve baskıcı bir kentsel kuram, politika ve planlama rejiminin temeli' olarak görülmektedir (Wyly, 2011: 890). Özetle, hem iletişimsel planlama hem de planlamanın kendisi, politik olanın önünü kesen bir güç aygıtı olmakla eleştirilmektedir.

Bahsi geçen bu eleştirel yaklaşım ve tartışmalar, kent planlamanın hegemonik güçlerin kararlarına direnebilmesi; itirazlara ve farklı görüşlere duyarlı hale gelmesi ve demokratikleşmesi açısından elbette çok değerli olmakla birlikte, planlamanın demokratikleşebilmesi açısından çok da olumlu bir tablo çizmemektedirler. Bu olumsuz tabloya karşılık da planlamanın daha politize hale gelmesini savunan ve plancının politik rolünü vurgulayan yeni açılımlar ortaya konmaktadır. Bu noktada şunu da eklemek gerekir ki, ilgili yazında her zaman ve sadece politik rol kavramı kullanılmamaktadır; politik nitelikli bir role olan vurgu, 'planlamanın politik doğasının yeniden keşfi' (Mazza, 2002), 'planlamanın yeniden politizasyonu' (Gualini, 2015), 'politik olanı yeniden canlandırmak' (McClymont, 2011), 'planlama pratiğinin yeniden demokratikleştirilmesi' (Metzger, 2011), plancılar açısından 'korkusuz konuşma' ve 'politikaya direnme' gereksinimi (Grange, 2017) gibi farklı nitelikle yapılmaktadır. Bununla birlikte, plancının politik rolünü önceleyen yaklaşımlar içerisinde özellikle Mouffe'un agonistik çoğulculuk kavramı ön plana çıkmaktadır (Ör. Brand ve Gaffikin, 2007; Bäcklund ve Mäntysalo, 2010; Bond, 2011; Glover, 2012; Gunder, 2003; Hillier, 2003; Legacy, 2017; McClymont, 2011; Mouat et al., 2013; Pløger, 2004, 2018; Yamamoto, 2018; Özdemir, 2019). Öyle ki, planlama kuramı yazınında, 'agonistik planlama kuramı', tam olarak oturmuş bir kuram olmasa da, etkisi artan veya yeni gelişen bir kavramsal çerçeve haline gelmiş durumdadır.

Bu noktada agonizmin pratikte neye tekabül ettiği hakkında ciddi kaygılar olduğunu ve bu durumun politik rol kavramı-

nın muğlaklığını arttırdığının altını çizmek gereklidir. Bond bu anlamda agonizmi prosedürel belirsizliği nedeniyle, bir başka deyişle uygulama için net bir prosedür ortaya koymamakla eleştirir (Bond, 2011). Bu nedenle agonistik planlamayı belki de yeni bir kuramdan çok, 'iyinin ne olduğuna dair farklı grupların farklı düşüncelerinin birer olumsuzluk olarak elimine edilmediği, tam tersine çeşitli değerler olarak tanıdığı bir süreç' (Hillier, 2003) olarak gören yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmek en uygun olacaktır.

Bu yaklaşımda plancı için muhalif ve aktivist bir rol ön plana çıkmaktadır (Chettiparamb, 2016; Fougère ve Bond, 2018). Amaç daha iyi planlar veya uzlaş ile karmaşıklığı azaltmak değil, politik alanı daha kapsayıcı hale getirerek, farklılıkları görünür kılmak ve katılımı teşvik etmektir (Lysgård ve Cruickshank, 2013). Bu tartışmalara ek olarak plancının politik rolünün de daha somut anlamda, yerel politik düzeyde ne olduğuna ilişkin tartışmalar vardır. Gualini'ye göre (2015) bu rol toplumsal hareketlerle sıkı bir ilişki anlamına gelebilirken, plancılar tarafından bir agonistik mekân (Özdemir, 2019) veya sınırlandırılmış çerçeveleri aşan bir tartışma mekânı yaratılması (Fougère ve Bond, 2018), yerelin bilgisine önem verme ve yerel ile birlikte bilgi üretme (Lysgård ve Cruickshank, 2013), katılımı arttırmak için resmi ve kurumsal kanalların dışına çıkma ve politika yapıcılara direnebilme (Legacy, 2017), mevzuatın gerektirdiklerine yetinmeyip, doğrudan eylem ve sivil itaatsizliklere yer verme (Metzger, 2011) gibi pratikler, plancının politik rolü kapsamında ele alınmaktadır. Bu anlamda, plancının politik rolü ilgili yazında, hem farklı itirazları dikkate alması, hem de yanlış bulunduğu kararlara kendisinin itiraz edebilmesi çerçevesi altında ele alınırken, bahsi geçen somutlaştırma çabalarına rağmen, bu rolün planlama süreçlerinde ne tür pratiklerle ortaya çıktığı, daha fazla ampirik araştırımla irdelenmesi gereken bir konu olma özelliğini korumaktadır.

Özetle, kent planlamada çatışma konusu ve demokrasi hakkındaki tartışmalara koşut olarak plancının rolü de teknokrat-tan uzlaştırıcı/müzakereciye evrilmiş ve daha sonra plancının politik bir role sahip olması gerektiği savunulmaya başlamıştır. Bu rol, özellikle yukarıda bahsedilen agonistik yaklaşım çerçevesinde vurgulanır hale gelmiştir. Uzlaş mekanizmaları ve teknokratik yönetim araçları da böyle bir rolün gelişmesi için bir engel olarak görülürken, çatışmanın değerli görülmesi, önünün açık tutulması ve bu kapsamda kent hareketleri ile işbirliği politik rolün gelişimi için potansiyel olarak değerlendirilmektedir (Grange, 2017; Gualini, 2015; Hillier, 2003; McClymont, 2011; Özdemir, 2019). Tüm bu tartışmalara rağmen, plancının politik rolünün ne gibi eylem ve yaklaşımlar içereceği konusu yeterince somutlaştırılmış değildir. Bu nokta, planlama nihayetinde bir eylemlilik hali gerektirdiği için özellikle önemlidir. Bu anlamda politik rol ampirik çalışmalarla desteklenmesi gereken bir alandır. Öte yandan, politik rolün de değişime, yeni tanımlamalara ve tartışmalara açık bir kavram olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir sonraki bölümde, plancının politik rolü konusunun Türkiye açısından bir değerlendirmesi sunulmakta ve bu rolün yerel düzeyde ve somut olarak nasıl, hangi biçimlerde ortaya çıktığı, planlama süreçlerinde ortaya çıkan farklı politik roller üzerinden ortaya konmaktadır.

6. Türkiye'de Plancının Politik Rolü ve Somut Anlamda Ortaya Çıkan Politik Roller

Günümüz Türkiye'sinde, plancı açısından, özellikle Rancière'nin politik olana ilişkin, *eşitlik talebi ve bir yanlısın ortaya konması* tanımı temel alındığında, politik rolün ortaya çıkmasını bir yandan ciddi anlamda baskılayan, bir yandan da paradoksal biçimde destekleyen bir ortam bulunmaktadır. Neoliberal otoriter politikalar ile birlikte uzlaşma mekanizmalarının olmayışı, politik rol ile birlikte her türlü itiraz üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Burada, Batı'daki gibi işlevsiz veya düzeni yeniden üretici nitelikteki bir uzlaşma sorunu değil, uzlaşma arayışının en baştan var olmayışı ve bu çerçevede sadece halkın değil, görüşme yapılan iki plancının da en öncelikle vurguladığı üzere (G1 ve G2), plancının kendisinin ve planlama bilgisinin dışlanması söz konusudur. Bu da somut durumda kentlerin bütüncül planlarla değil; inşaat haklarını arttırarak yeni eşitsizlikler yaratan noktasal plan değişiklikleriyle, kamu yararı gözetmeyen ve çevresel değerleri tahrip eden, parçacıl ve tepeden inme plan kararlarıyla ve büyük rantlar yaratıp, bunu eşitsiz dağıtarak toplumun yoksul kesimlerinde maddi ve manevi mağduriyetlere yol açan kentsel dönüşüm projeleriyle biçimlenmesine yol açmaktadır. Böylece, eşitlik talebi ve yanlısın ortaya konması gereği öylesine büyümektedir ki, politik rolün buna bir tepki olarak filizlenip kendini göstermesi gibi bir sonucu da beraberinde getirmektedir. Öte yandan, kararların tepeden inme verilmesi, formel uzlaşma mekanizmalarının olmayışı veya görüşme yapılan Oda temsilcisi plancılardan birinin özellikle vurguladığı üzere, 'ne diyeceği önceden bilinenlerin davet edildiği, ancak Şehir Plancıları Odası gibi farklı bir sözü ve itirazı olanların dışlandığı, 'sahte' toplantılarla işleme (G2), plancı açısından uzlaşmacı/müzakereci rolü bir seçenek olmaktan çıkarmakta, politik rolü ise bir seçenek olarak ön plana çıkarmaktadır. Başka bir deyişle Batı'da uzlaşma mekanizmalarının sorunsallaştırılması önemli bir politizasyon ekseni oluştururken, ülkemizde bunların olmayışı politizasyon potansiyeli doğurmaktadır. Öte yandan, özellikle son on yıl içerisinde, otoriter yönetim sonucu demokratik alan daraldıkça, itirazlar sadece göz ardı edilmeyip, aynı zamanda kriminalize edilirken, politik rol de bundan payını almaktadır.

Bahsi geçen politik rol nasıl ve ne gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır? Bu soruya yanıt ararken yine politik olanın eşitlik talebi ve bir yanlısın ortaya konması tanımına başvurmak uygun olacaktır. Kurumsal bölümde yapılan açıklamayı hatırlatmak gerekirse, burada yanış ile kastedilen planlama sürecinde yapılan ortaya çıkan bir hata değil, eşitsizlik yaratılması veya belirli bir kesime haksızlık yapılmasıdır.

Bu tanım ışığında, Türkiye'de politik rolün üç temel ekseninde somut bir zemin bulduğunu söylemek olanaklıdır; (1) plancıların özellikle kentsel dönüşüm veya planlama kararlarından mağdur olan kentli gruplara, planlama süreçlerinde refakat etme biçiminde ortaya çıkan *refakatçi rol*, (2) plancıların kentsel toplumsal hareketlerdeki etkin yer alışı çerçevesinde ortaya çıkan *kamusal mekanları savunucu aktivist rol* ve (3) özellikle Şehir Plancıları Odası bünyesindeki plancılar tarafından, bir takım planlama kararlarına karşı yürütülen *yasal mücadeleci rol*. Burada politik role ilişkin bir noktanın altını çizmek önemlidir. Söz konusu politik roller sonuç olarak plancı rolleri olmaları nedeniyle, uzmanlık bilgisini (bu bilgi teknik içerikli de olabilir) dışlamayan rollerdir. Aksine bu bilgiyi, iktidarın eşitsizlikleri arttıran ve yenden üreten neoliberal kentleşme politika ve uygulamalarına itiraz etmenin bir dayanağı olarak, yoksul ve güçsüz kesimler ve kamu yararı için kullanarak politik niteliğe kavuşmaktadırlar. Bu rollerin politik olmalarının temel belirleyicisi, bilgiyi kim için, nasıl ve hangi amaca hizmet etmek amacıyla kullanılmaları olmaktadır.

Bununla birlikte, önemli bir ortak noktaları, bu üç politik rolün de iktidar dışı³ aktörler bünyesinde gelişmeleridir. Bu noktada, elbette politik rolün somut bir zemin buluşunun bu üç alt kategori ile ve iktidar dışı alan ile sınırlı olmayacağı açıktır. Örnek olarak, kamuda çalışan bir plancı da bir planlama kararına itiraz edip, muhalif duruş sergileyebilir ve bu anlamda politik bir role bürünebilir. Ancak, böyle bir durumun plancının iş yerinde sorun yaşama veya işini kaybetme korkusu nedeni ile kolayca gelişemeyeceği de bir gerçektir. Nitekim, plancıların mesleklerine ilişkin en büyük sorun olarak dile getirdikleri konu, işlerini yaparken tepeden inme kararlara uymak zorunda olmaları ve böylece kendilerini güçsüz, anlamsız ve hayal kırıklığı içinde (Penpeciöğlü ve Taşan-Kok, 2016), bir karar verici değil, belirlenmiş kararları yaşama geçirmek için sadece bir 'araç' gibi (Penpeciöğlü ve Taşan-Kok, 2018) hissetmeleridir. Bunlar kamuda çalışan plancıların politizasyonu önünde de bir engel teşkil etmektedir. Bu durum, kapsamlı ve kendi başına incelenmesi gereken, özel olarak bu konuya eğilen bir çalışmada derinlikli iredelenebilecek bir konudur ve dolayısıyla bu makalede iktidar alanı dışında gelişen politik roller üzerinde durulmaktadır.

6.1. Refakatçi Rol

Refakatçi sözcüğü esasen bu role sahip ve aşağıda anlatılan süreçlerde yer alan plancıların kendileri tarafından, kendilerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu rolü tanımlamaya kentsel dönüşümün etkileri üzerinden başlamak uygun olacaktır. Ülkemizde kentsel dönüşüm projeleri, yoksul kesimlerin yaşadığı alanlarda yerinden etme ve barınma hakkı ihlallerine yol açma ile birlikte dönüşüm sonrası ortaya çıkan rant artışının paylaşım yöntemi açısından ciddi anlamda eşitsizlikler yaratmakta ve aynı zamanda çıkar değil, hak temelli uzlaşma mekanizmalarından da yoksun bir biçimde uygulanmaktadır. Bu sürece koşut ola-

³ Burada 'iktidar dışı', mevcut iktidarın bir parçası olmayan, İngilizce karşılığıyla 'non-governmental' anlamında kullanılmaktadır.

rak, söz konusu kentsel dönüşüm gündemine ilişkin kaygıları ve eleştirel bir tavır olan plancılar arasında politizasyon yeniden önem kazanmış ve bu plancılar, farklı birliklikler ve platformlar altında (IMECE, Dayanışmacı Atölye gibi), dönüşüm alanlarında yaşayanların öncelikle barınma haklarını korumak ve aynı zamanda mevcut projeye karşı daha eşitlikçi bir alternatif üretebilmek amacıyla refakatçi rollerini sürdürmeye başlamışlardır. Bu politizasyonun temel dayanak noktalarından biri de, kentsel dönüşüm alanlarında yaşayan özellikle yoksul kesimlerin, önerilen kent planlarında yer alan ve geleceklerini derinden etkileyecek teknik konuları okumak ve anlamak ve taleplerini kent planlama dilinde ortaya koymak için gereken örgün eğitim, zaman, para ve sosyal bağlar açısından düşük kaynak düzeylerine sahip olmalarıdır. Refakatçi rol ve onun eşitlik vurgusu da bu noktada devreye girmektedir. Görüşülen plancılardan biri bu rolün net bir tanımını vermekte ve bu role için eşitlik talebi de bu tanımda ortaya konmaktadır: 'Teknik bilgimi toplumun hizmetine sunmak istiyorum; özellikle yoksul kesimlerin' (G3).

Plancılar söz konusu kesimlere, önerilen planların hükümlerini anlamak için hem teknik bilgi hem de organizasyonel destek sağlamakta ve bu kapsamda yerel yönetimlerle ilişki kurmalarını kolaylaştırmakta ve bu ilişkilerinde onlara eşlik etmektedirler. Kimi zaman bu süreçler, 'mağdurların kentsel hareketleri' olarak adlandırılan, Ankara'da Dikmen veya İstanbul'da Gülsuyu-Gülensu mahalleri gibi, önerilen planlara karşı etkili bir seferberlik ile sonuçlanmaktadır (Özdemir ve Eraydın, 2012, 2017). Öte yandan, Özdemir (2019) tarafından yine Gülsuyu-Gülensu mahallelerinde söz konusu refakatçi plancıların rolüne ilişkin incelemede gösterildiği üzere, plancılar, mahallelilerin bir araya gelip, farklı görüşlerini tartıştıkları ortamlarda bulunurken, sadece teknik bilgi sağlamakla kalmamakta; tartışmalara tarafsız bir gözle bizzat katılarak, alanda yaşayan farklı görüş sahibi kişilerin birbirlerinin meşruiyetini, yani farklı bir düşünceyi savunma haklarını kabul etmelerinde de önemli bir işlev görebilmektedirler. Diğer bir anlatımla, agonistik bir mekânın oluşmasına ve böylece makalenin kuramsal kısmında bahsi geçen agonistik çoğulculuğa da hizmet etmektedirler (Özdemir, 2019).

Öte yandan, bu plancılar her ne kadar sol görüşlü – sol eğilimli olsalar da, refakat ettikleri topluluklar içerisinde benzer bir yönelimi teşvik etmekten özellikle kaçınmaktadırlar; hatta bunu bir ilke olarak benimsemiş durumdalar. Rollerini refakatçi olarak adlandırmalarının temelinde de bu ilke yatmaktadır. Görüşme yapılan refakatçi plancılardan biri bu konunun altını özellikle çizerek, çalışmalarının hedef ve amaçlarını aşağıdaki biçimde tarif etmiştir:

Mahallelerde ideolojik bir dönüşümü asla hedeflemedik; bu bizim ana ilkelerimizden biriydi. Amacımız organizasyon kapasitesini artırmaktı ve bunu teknik bilginin gücünü kullanarak yaptık. Hiçbir siyasi partiden bahsetmedik. İşte bu nedenle yaptığımızı bir refakat süreci olarak görmekteyiz.' (G4)

Refakatçi rol, makalenin başında değinilen savunucu rol ile benzerlikler göstermektedir. Ancak temel bir fark vardır; refakatçi plancılar savunucu plancılar gibi yoksul mahalleler adına plan yapmamakta; mahallelere, barınma haklarını koruma ve bu doğrultuda kendi taleplerini planlara yansıtma konusunda destek olmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda da refakatçi rol, belirli toplumsal kesimlerin çıkarlarını onlar adına savunan plancı rolünden ayrılmaktadır. Nitekim refakatçi rolün çok önemli bir vurgusu, hem görüşme yapılan plancının (G4) belirttiği, hem de daha önce yapılan araştırmaların (Özdemir, 2019; Özdemir ve Eraydın, 2017) ortaya koyduğu gibi, mahalleler adına konuşmak gibi bir misyonun olmaması; aksine mahalleliye, kendi adına konuşabilmesi, kendi hakkını savunabilmesi için gereken teknik bilgiyi ve yerel yönetim ile ilişki kurabilmelerini sağlamayı amaçlamasıdır. Öte yandan, herhangi bir planlama önerisinin geniş toplumsal kesimler arasında tartışılmasını kolaylaştırma amacı taşıyan müzakereci rolden, yoksul ve güçsüz kesimlere odaklanma ve bu anlamda eşitlik talebi ile hareket etme özellikleri nedeniyle farklıdır.

6.2. Kamusal Mekanları Savunucu Aktivist Rol

Bu role sahip plancılar, genelde kentsel toplumsal hareketlerin, özellikle de memnuniyetsizlerin hareketleri olarak da adlandırılan (Özdemir ve Eraydın, 2012, 2017; Eraydın ve Taşan-Kok, 2014), gecekondü alanlarındaki gibi bireysel mülkiyetin devreye girdiği mücadelelerden çok, özelleştirilme, ticarileşme ve böylece kamusal niteliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya olan kamusal mekanları koruyan ve savunan hareketlerin üyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kamusal nitelikli mekanlara tarihi değeri olanlar da eklenebilir. Bu hareketlere ülkemizdeki verilebilecek en iyi örneklerden biri de Gezi hareketini doğuran Taksim Dayanışması'dır. Haydarpaşa Dayanışması, 3. Köprü Yerine Yaşam Platformu da farklı örnekler olarak verilebilir. Bu hareketlerin aktörleri arasında çok çeşitli mesleklere sahip kişiler bulunmakla birlikte, plancılar ve mimarlar önemli bir yere sahiptir. Özellikle Gezi hareketinin merkezinde Taksim Dayanışması'nı da kuran plancı ve mimarlar yer almaktadır. Bu rol de, eşitlik talebi ve bir yanlışın ortaya konması amacı ile hareket etmekte; kamusal mekanların eşitsizlikleri arttırıcı, kamu kaynaklarını tahrip edici biçimde özelleştirilmesini ve bu alanlarda demokratik katılımcı mekanizmalar işletilmeksizin tepeden inme kararların uygulanmasını bir yanlış olarak ortaya koyarak, politik nitelik kazanmaktadır.

Plancının politik rolü açısından kamusal mekanları savunucu aktivist rol, sadece kent planlama açısından değil, toplumsal muhalefetin ve kentsel demokrasinin güçlenmesi, demokratik alanın genişletilmesi açısından da çok önemlidir. Hatta bu role sahip plancılar, Türkiye'de kentsel muhalefetin örgütleyicileri olmuşlar (Özdemir ve Eraydın, 2012), kent planlamayı esasen bir mücadele alanı olarak görmüşler ve bu anlamda Gezi hareketinin yarattığı etkiyle devam eden süreçte daha

da motive olmuşlardır (Penpecioğlu ve Taşan-Kok, 2018). Belki de tam da bu nedenle bu rol, iktidar tarafından son yıllarda en çok baskılanan, kriminalize edilen bir rol haline gelmiş ve zayıflamıştır. Bunun en somut göstergesi de Gezi hareketinde yer alan kimi plancı ve mimarların Gezi hareketini organize ettikleri için yargılanmaları ve hapis cezası ile cezalandırılmalarıdır. Dolayısıyla bu rolün baskılanması ve kriminalize edilmesi, kamusal mekanları savunucu aktivist rolü zayıflatırken, daha genel anlamda da plancının politik rolünün gelişmesi karşısındaki en önemli engellerden birini teşkil etmektedir. Öte yandan, aynı baskılama sürecine karşıt, aşağıda daha detaylı anlatılacağı üzere, plancıların yasal mücadeleci rolü üzerinden farklı bir politik rol gelişmektedir.

6.3. Yasal Mücadeleci Rol

Bu rolün merkezinde, Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası'nın, tepeden inme ve kamu yararına aykırı olarak alınan planlama kararlarına karşı itirazları ve yasal mücadeleleri yer almaktadır. Bu mücadele kapsamında Odalar, haksız gördükleri, eşitlik ve kamu yararı ilkelerine aykırı buldukları planları idare mahkemelerinde dava etmektedir. Bu çerçevede farklı Oda şubelerince açılan toplam 76 dava olmakla birlikte, pek çok davaya ilişkin bilgiye şube internet sitelerinden veya burada yayımlanan çalışma raporlarından ulaşılabilmektedir.⁴ Örnek olarak, Şehir Plancıları Ankara Şubesi tarafından 2016–2018 döneminde açılmış davalara ilişkin bilgi Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi 9. Dönem Çalışma Raporu'nda yer almaktadır.

Yasal mücadeleci rolde bir yanlışın veya plancıların kendi tabiriyle gayri meşru olanın ortaya konması ve engellenmesi hedefi ön plana çıkmaktadır. Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi'nde görüşme yapılan plancılarından biri, yasal mücadele yürüttükleri planlara ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur: 'Bugün planlar, gayri meşru olanı meşrulaştırmanın araçları haline geldi. Bazen neredeyse hiç plan yapmamanın daha iyi olacağını düşünüyorum' (G1). Odayı temsil eden diğer bir plancı da benzer bir biçimde 'planlamanın, sermayenin gücünün siyasi erke yansımasıyla biçimlendiğini ve plancının da bunun bir enstrümanı haline geldiğini' (G2) planlamanın en önemli sorunlarından biri olarak öne sürmüştür. Oda'nın 9. Dönem Çalışma Raporu'nda ise, ne tür planları meşru görmediklerine ve dava açtıklarına ilişkin daha detaylı bilgi verilmekte ve yasal mücadelenin, 'güç ilişkilerini besleyen rant politikalarına; mekân üzerinde giderek artan tahakküme; anayasayı, hukuku katledenlere; toplumsal eşitsizlikleri, mekânsal çelişkileri derinleştiren kamu politikalarına; yaşadığımız, sahip çıktığımız her mekânı terörize eden iktidar yarısına; doğanın, kamusalıkların talanına; belleklerimizde yer edinenleri silip yerine koymaya çalıştıkları gericiliğe; bilimi, tekniği, mesleğimizi ayaklar altına alanlara ve emekçi halkımızı günbegün sömürerek servetini katlayan para babalarına karşı' olduğu ifade edilmektedir (TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 2018).

Rapor boyunca ve raporda yer verilen davalara ilişkin basın açıklamaları ve röportajlarda, kamu yararının korunması ve savunusu vurgulanmakla birlikte, bilimsel bilgiye; emek gibi, doğal ve tarihi varlıklar gibi bir değer atfedildiğinin de altını çizmek gerekir. Görüşme yapılan Oda temsilcisi plancı (G5), bu ilkelerinin geri planını şöyle özetlemiştir:

'Bizler rasyonel kapsamlı planlamayı, özellikle de onun kapsamlılık ilkesini benimsedik. Batı'da bu planlama anlayışı giderek daha fazla eleştiriliyor. Ancak biz, akılcı kapsamlı planlamayı henüz Batı'daki gibi kendi planlama tarihimizde başarmadık. Dolayısıyla, öncelikle toplumun temel ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran planları, akılcı ve kapsamlı bir şekilde gerçekleştirmemiz önemlidir. Daha sonraki tartışmalarda bu temel üzerine yapılabilir.'

Bu bağlamda Oda, planlamanın iki temel modernist ilkesinden -akılcılık ve kapsamlılık- vazgeçmeden, mevcut güç ilişkilerine ve bunun sonucunda ortaya çıkan neoliberal politikalara karşı politik bir mücadele yürütmektedir. Bu durum, Batılı bir bakış açısından veya modernite eleştirisi yaklaşımı çerçevesinden bakıldığında paradoksal, hatta yanlış gelebilir. Nitekim, kuramsal bölümde anlatıldığı üzere, yapısalcılık sonrası düşünce akımının en temel eleştiri noktası da bu ilkelere. Ancak burada çok önemli bir noktayı otaya koymak gereklidir. Söz konusu modernist ilkeler, uzlaşa temelli olmayan ve zayıf bir demokraside, belirli demokratik hakların etkili bir güvencesi haline gelmektedirler ve burada yasal mücadeleci rol olarak ortaya çıkan politik rol de bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Bu nokta, Wyly'nin 'pozitif radikal' (positively radical) olarak açıkladığı duruma bir örnek teşkil etmektedir; öyle ki pozitivizm, 'eşitsizlikleri açığa vurmanın ve kentsel toplumda toplumsal adaleti tanımlama ve sağlamaya yönelik müzakere edilmiş, tartışmalı süreçlere yerleşik ve kısmi katkılar sağlama aracı olarak olumlu anlamını yeniden kazanmaktadır' (Wyly, 2011: 906). Aynı zamanda, Özdemir'in belirttiği gibi (2021), planlama, piyasanın akılcılığına, bir başka deyişle güçlü olanın aklına karşı, planlama aklını savunarak politik yönünü güçlendirmektedir.

Öte yandan Odaların açtıkları bu davalar farklı amaçları olan planları hedef almaktadır. Şehir Plancıları Odasının 8. ve 9. dönem çalışma raporları incelendiğinde, söz konusu planların üç gruba ayrıldığı görülmektedir; kamusal ve yeşil alanların tahrip edilmesi / ticarileştirilmesi ile sonuçlanan planlar, kolektif hafıza kaybına neden olan ideolojik temelli müdahaleler ve inşaat haklarında parsel bazlı artışlar için plan değişiklikleri. Kamusal ve yeşil alanların tahrip edilmesi / özelleştirilmesi ile sonuçlanan planlara açılan davalara çarpıcı bir örnek olarak, Atatürk Orman Çiftliği'nde (AOÇ) bir tema parkı (Ankapark) kurulmasına olanak veren planlara karşı, alanın tarım arazisi olduğu ve tarım arazisinin tahrip edilmesinin kamu yararına

⁴ Söz konusu bilgilere https://www.spo.org.tr/hukuki-mucadele.php?sayfa=10&subesi=&ili=&yili=&konu=&turu=&kurum=&dava_durumu= sitesinden ulaşılabilmektedir.

aykırı olduğu gerekçesiyle açılan davalar verilebilir. Kolektif hafıza kaybına neden olan ideolojik temelli müdahalelere ilişkin olarak ise, Cumhuriyet döneminde yapılan binaların yıkımına karşı açılan davalar gösterilebilir. Buna ilişkin somut örnekler olarak ise İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezi binasının ve Ankara Ulus'ta İller Bankası Binası'nın yıkılmasına karşı yürütülen yasal mücadeleyi vermek olanaklıdır. Dava açılan plan türlerinden biri olan, inşaat haklarında parsel bazlı artışlar için plan değişiklikleri ise, belirli bir alan üzerinde inşaat haklarında artış biçiminde gerçekleşen, planlamanın bütünsellik ilkesi ile de çelişen bir durum olup, Türkiye'nin ciddi bir kentsel sorundur. Bu nedenle, kentlerimizde, temel olarak kamusal yeşil alanları konut veya ticari kullanıma dönüştürmeyi veya inşaat hakkını artırmayı amaçlayan bu tür değişikliklerin birçok örneği vardır. Bu uygulamalar, genellikle güçlü çıkar gruplarının veya bireylerin talebi üzerine yapılmak ve arazi fiyatlarında haksız artışlara yol açmak suretiyle ve daha az güçlü mülk sahiplerinin aynı şansı olmadığı içi, önemli eşitsizliklere yol açmaktadır. Ünlü (2006), parsel bazlı bu değişimleri, kentsel mekânda kalite eksikliğine yol açan şehirciliğin bireyselleşmesi olarak da tanımlamaktadır. Şehir Plancıları Odası, illerde Şubeleri aracılığıyla bu tür parsel bazlı plan değişikliklerini dava etmektedir.

Yasal mücadelecilerin rolün 'başarılı' olup olmaması da önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlamanın politikleşmesi üzerine tartışmalarda, belirli bir zamanda ve yerde başarılı olmaktan çok, eşitsizlik yaratıcı politika ve uygulamalara itiraz etme veya farklı itirazları dikkate alma ön plana çıkmaktadır. Bu makalede de, yasal mücadelecilerin rolde altı çizilen yürütülen mücadelenin kendisidir. Öte yandan, pek çok dava esasen Oda lehine sonuçlansa dahi, plan değişikliklerinin birer oldu bitti ile, çok kısa süreler içerisinde uygulanmış olduğunu da belirtmek gerekir. Yani burada bir başarı-başarısızlık sorunundan çok, yasal mücadelenin hukuksuzlukla sonlandırılması söz konusudur. Bu da, yasal mücadelecilerin rol karşısındaki en önemli güçlüklerden birini oluşturmaktadır.

Bu noktada, yasal mücadelecilerin role karşı eleştirel bir tutumun da olduğunu eklemek gerekir. Odaların yasal mücadeleleri bazen planlama topluluğunun diğer üyeleri tarafından planlama süreçlerini hukuk davalarına indirgemekle, yasal mücadeleyi demokrasi için elzem olan 'sokak' mücadelesine yeğ tutmakla, alternatif plan üretmemekle ve dolayısıyla proaktif olamamakla, söz konusu mücadeleyi yürütürken meslek mensuplarının sorunlarıyla ilgilenme konusunda geri kalmakla eleştirilmektedir. Planlamanın, tanımı gereği ve onu toplum bilimlerden ayıran bir özelliği olarak, sorun çözme ve bir eylemliliği içermesi ve Türkiye'nin kentleşme ve planlama sorunlarının geniş bir vizyonla ele alınması gereği bu eleştirilere önem kazandırmaktadır. Öte yandan, Türkiye'de kentleşmeye ilişkin kararlar gücünü karmaşık yasal temellerinden aldığı (Kuyucu, 2014) için ve bu yasal temeller mevcut düzende tepeden inme biçimde yapıldığı ve uygulandığı için, yasal mücadelenin değerini teslim etmek önemlidir. Ayrıca Odaların yasal mücadeleyi ta-

mamlayıcı bir eylemliliğe de sahip olduklarını eklemek gerekir. Görüşme yapılan Oda plancılarından biri (G5) bu eylemliliklerini şöyle örneklendirmiştir: 'Yalnızca plancıların teknik bilgisini kullanarak hareket etmeyi yanlış buluyoruz. Ne böyle bir gücümüz var ne de buna ihtiyaç var. Bu nedenle, yerel bilgiyi toplamaya, teknik bilgi ile yeniden biçimlendirmeye ve mekâna aktarmaya çalışıyoruz. Mekânsal bir müdahaleye karşı yasal işlem başlatmadan önce, hazırlık süreçlerinde, bu alanın kullanıcıları ile bir araya geliyoruz. Birlikte raporlarına kendi giridileriyle katkıda bulunuyorlar ve bu raporları mahkemelerde kullanıyoruz'. Görüşülen farklı bir plancı da (G2), buna örnek olarak, kent içinde katlı kavşak yapımına itirazları ve dava açma süreçlerinde, bu kavşakları savunan taksici ve dolmuşçularla görüşüğünü, bu kavşakları neden savunduklarını anlamaya çalıştığını ve Oda olarak kendilerinin de neden itiraz ettiklerini anlattığını belirtmiştir. Dolayısıyla, yerel aktivistlerle veya yerel sakinlerle işbirliği ve iletişim ile yerelin bilgisinin yasal süreçlere entegrasyonu, yasal mücadeleyi pekiştiren bir eylemlilik hali olarak ortaya konulmaktadır. Bu nokta politik rolü teknokrat rolden ayıran da bir unsurdur. Ancak, bu eylemliliğin etkinliği ve yeterliliği açısından bizatihi değerlendirmesi, politik rolün eleştirisi veya Türkiye'de planlamanın kurumsallaşma problematiği çerçevesinde, ayrıca ele alınmayı hak eden bir konudur.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bu makale, özellikle Batı'da üzerine derinlikli tartışmaların yapılmaya başlandığı, planlamanın politizasyonu ve plancının politik rolü konularını Türkiye üzerinden, somut politik roller ortaya koyarak ele almaya çalışmıştır. Makalede öncelikle *politik olana* ilişkin, siyaset felsefesi alanında başlayan ve planlama dahil pek çok disiplini etkileyen tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmalar, genel anlamda toplumdaki uzlaşma yöneliminin samimi bir katılımı hedeflemekten uzak olduğunu ve dolayısıyla demokratik alanı genişletir gibi görünürken tam tersine bir demokrasi açığı yaratıldığını öne sürmektedir. Bu alanda çok etkili olan siyaset felsefecileri Mouffe ve Ranciere'ye göre, demokrasiyi gerçek anlamda geliştirmenin yolu uzlaşma mekanizmalarını değil, çatışmayı ve politik olanı incelemektir. Planlama yazını da bu tartışmalardan önemli ölçüde etkilenmiştir. İlk olarak, bu tartışmalardan etkilenen ve iletişimsel planlamanın katılımçılık açısından eksikliklerini ortaya koyan eleştirel bir yazın oluşmuştur (Ör. Flyvbjerg, 1998; Gunton ve diğerleri., 2006; Hillier, 2003; Inch, 2014; Pløger, 2004, 2015; Tewdwr-Jones ve Allmendinger, 1998). İkinci olarak da, özellikle politik olan üzerine yapılan tartışmalara binaen, plancının teknokratik veya uzlaştırıcı/müzakereci rolüne karşı politik rolü önceleyen, daha demokratik ve eşitlikçi bir planlama için bu rolün önemi ve genel anlamda planlamanın politizasyonu üzerine farklı tartışmalar ortaya konmuştur (Ör. Grange, 2017; Gualini, 2015; Hillier, 2003; McClymont, 2011; Özdemir, 2019).

Bu tartışmanın devamında, politik rol ve politizasyon kavramlarının genel anlamda soyut bir düzeyde ele alınması ve yeterince somutlaştırılmaması bir problem olarak ortaya konmuş

ve politik rolün somut anlamda ne anlama geldiği araştırma konusu yapılmıştır. Bu kapsamda, somut planlama süreçlerinde ne gibi politik rollerin ortaya çıktığı ve bu rollerin ne tür engel ve potansiyellerle karşılaştığı sorusu sorulmuştur. Ayrıca, söz konusu tartışmaların daha çok Batılı liberal demokrasilerin planlama deneyimlerine dayanılarak yapılması ilgili yazındaki bir eksiklik olarak ortaya konarak, konu ülkemiz bağlamında ele alınıp, Türkçe yazına bu anlamda katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Makale, Türkiye’de üç farklı tür politik rolün ortaya çıktığını ortaya koymaktadır; refakatçi rol, kamusal mekanları savunucu aktivist rol ve yasal mücadeleci roldür. Refakatçi rol, özellikle kentsel dönüşümden veya genel anlamda planlama kararlarından mağdur olan veya mağdur olma riskiyle karşı karşıya olan ve buna karşı eyleme geçip, mücadele yürütmek amacıyla planlama süreçlerine katılmaya çalışan kentli gruplara, bu süreç içerisinde refakat etme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar genelde gelir, zaman, gerekli formel eğitim düzeyi, bürokratik ilişkiler kurabilme vb. açısından toplumun güçsüz kesimlerinden gruplar olduğu için, bu rol içerisinde eşitlik talebi ön plana çıkmakta ve oluşan hak kayıpları birer yanlış olarak ortaya konmaktadır. Kamusal mekanları savunucu aktivist rol çerçevesinde ise plancıların kamusal mekanları koruma ve özelleştirilmelerinin önüne geçme amacıyla kentsel toplumsal hareketler içerisinde yer alışı söz konusudur. Bu rol özelinde de, söz konusu özelleştirmenin yaratacağı eşitsizlikler (kent toplumunun belirli kesimlerinin mekansal dışlanması gibi) ve özelleştirmenin kendisi birer yanlış olarak ortaya konmaktadır. Son olarak ise, merkezinde Şehir Plancıları Odası’nın şubeleri aracılığıyla, eşitsizlikler yaratan ve planlama ilkeleri ile çelişen planlama kararlarına karşı açtığı davalar yatan yasal mücadeleci rol ele alınmaktadır. Plancılar burada davalar aracılığıyla somut bir biçimde planlama sürecindeki eşitsizlikler yaratan yanlışları ortaya koymaktadır.

Politik role ilişkin makalede yürütülen tartışmalardan üç farklı çıkarım yapmak olanaklıdır. Birincisi, politik rolün zaman boyutu ile ilgilidir. Batının uzlaşma temelli liberal demokrasilerinde, ister samimi bir biçimde olsun, ister yukarıda bahsi geçen post-politik yazının eleştirdiği biçimde göstermelik biçimde olsun, kararlar büyük ölçüde uzlaşma arama süreçleri sonrasında verilmektedir. Dolayısıyla itirazlar da bu süreçte ortaya konabilmektedir. Örnek olarak, uzlaşma temelli politika ve plan yapmanın kurumsallaştığı Hollanda’da plancılar farklı araçlarla bu uzlaşma arama sürecinde yer almaktadırlar (Özdemir ve Taşan-Kok, 2019). Ülkemizde ise kent politikaları tepeden inme bir biçimde; plandan çok, sistematik rant siyaseti ve buna bağlı olarak adeta dayatılan bir proje mantığı çerçevesinde yapıldığı ve planlama dahil pek çok alanda kararlar geniş kesimlerin uzlaşması aranmadan verildiği, hatta bir ‘oldu – bitti’ mantığı hakim olduğu için, bu kararlara karşı politik roller de kararlar verildikten sonra, özellikle yasal mücadeleci rolde olduğu gibi, onlara karşı plancıların kendilerinin bir tepkisi olarak ve ip-

talleri için ortaya çıkabilmektedir.⁵ Söz konusu tepeden inme yaklaşım, Türkiye’de plancıların sorunları arasında en öncelikli belirttikleri noktalardan biridir (Penpecioglu ve Taşan-Kok, 2016, 2018, 2020). Ancak, karar öncesi mücadele – karar sonrası mücadele tartışmasını siyah-beyaz bir tablo olarak da görmemek gerekir; kararlar verilmeden, alternatiflerle ortaya çıkan politik roller de vardır. Bu durum özellikle refakatçi rol ile kamusal alanları savunucu/aktivist rol için geçerlidir. Örnek olarak, İstanbul’da Gülsuyu ve Güleusu gecekondu mahallelerinde halk, henüz Uygulama İmar Planı yapım aşamasındayken, kendi öneri ve taleplerini sundukları bir muhalefet süreci örgütlemişlerdir (Özdemir ve Eraydın, 2017; Özdemir, 2019). Ayrıca, 3. Köprü Projesi, Taksim Yayalaştırma Projesi, Haydarpaşa Projesi gibi projelere karşı, içerisinde plancıların da bulunduğu pek çok bileşenin, kamuoyuna yansımalarını takiben bu projelere karşı örgütlediklerini de eklemek gerekir.

Makalenin ikinci çıkarımı ise plancı rollerinin ilişkiselliği ile ilgilidir. Herşeyden önce, burada anlatılan politik rol türleri altındaki deneyimler göstermiştir ki, planlama bir meslek alanı olarak farklı rollere açıktır, tek bir rol kalıbına sıkışık değildir. Öte yandan, söz konusu farklı roller birbirlerini dışlamamaktadır. Öncelikle, politik rol türleri birbirleri ile ilişkilidir; hatta öyle ki bir politik role sahip olan plancı aynı veya farklı bir zamanda farklı bir politik role sahip olabilmektedir. Dahası, üç politik rol de planlamanın daha demokratik bir biçimde ve kamu yararı doğrultusunda yapılması temel hedefinde birleşmektedirler. Dolayısıyla politik rol türleri esasen bir bütün oluşturmaktadır. Rollerin ilişkiselliğine daha geniş bakacak olursak; teknokratik, uzlaştırıcı/müzakereci rol ve politik rol de birbirinin alternatifi olmadıkları gibi, birbirlerinden kopuk da değildirler; onları birbirine bağlı tutan bir planlama akli ve planlama ilkeleri vardır. Öyle ki, kamusal alanları savunucu aktivist role sahip plancılar, bu rollerini rant temelli çıkarılara karşı kamu yararı ilkesini ve bilimsel bilgiyi savunarak sürdürmektedirler. Refakatçi plancılar da, faaliyet yürüttükleri mahallelilere hem teknik bilgiyi deşifre etmekte ve belirli planlama kuralları çerçevesinde hareket etmekte, hem de mahalleliler arasında iletişimi kolaylaştırmaktadırlar. Yasal mücadeleci plancılar, kamu yararı ve plan bütünlüğü gibi ilkeleri ve bilimsel bilgiyi dava gerekçelerinin merkezine koymakta ve yasal mücadelelerine eşitlik talep eden politik bir nitelik kazandırmaktadırlar. Dolayısıyla planlama açısından bir rolün diğerine topyekûn üstünlüğünden ziyade, göreceli üstünlükleri söz konusudur ve planlama süreçlerinde her bir role gereksinim vardır; her biri birlikte belirli bir planlama sürecinde var olabilmektedir. Sonuç olarak, farklı politik roller birbirleriyle iç içe olabildikleri gibi; politik nitelikli rol de bir bütün olarak tekniği, bilimi ve akli dışlamamakta, onlarla birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu birlikte varoluş, planlama kuram ve pratiğinin; bilgiden, akıldan ve planlama ilkelerinden kopmadan halka daha yakın durabileceğini ve demokratik alanı genişletebileceğini göstermektedir.

⁵ Bu durum, ‘yasal mücadeleci rol’ başlıklı bölümde değinilen bu role yönelik eleştirilerin de bir kaynağıdır.

Makalenin son çıkarımı ise politik rolün sürekliliği ve gücüne ilişkindir. Esasen bu çıkarım Türkiye’de plancının politik rolünün ve dolayısıyla planlamanın gelecek gündemi ile de yakından ilgilidir. Odaların açtığı davalar devam etmekte, refakatçi plancılar farklı mahallelerde varlıklarını sürdürebilmektedir, ancak bunlar genel anlamda parçacıl kalmakta; sorunların politik oluşuna ağırlık veren yeni ve bütüncül bir planlama söylemi çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Bir yandan özellikle kamuda çalışan plancıların çalışma koşulları, diğer yandan ülkede demokratik alanın daralması, politik rol potansiyelini zayıflatmaktadır. Öte yandan, kentsel sorunlar karşısında ve içinde bulunduğumuz çoklu krizler ortamında ‘değişime uyum’ söyleminin özellikle akademide ve politika yapıcılar arasında gittikçe popülerlik kazanması, isteyerek veya istemeyerek bu potansiyelin daha da zayıflamasına hizmet etmektedir. Albrechts’in (1991) yıllar önce belirttiği gibi, planlamanın önündeki temel ikilem, ya değişen koşullara uyum sağlamak ya da kötüye gidişin kökenlerine inmektir ve politik rol bu ikinci seçeneği öncelemektir. 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremler sonrasında, doğal afetler de dahil olmak üzere kentleri etkileyen tüm sorunların, her ne kadar daha çok teknik çözümleri tartışılır olmuşsa da, esasen politik nitelikte oldukları daha net biçimde ortaya çıkmıştır. Konunun politik oluşuna vurgu yapan birkaç ses, teknik çözümleri dillendiren çok fazla ses arasında belki daha cılız kalmış, ancak farklı vurgusuyla kendini ortaya koymuştur. Dolayısıyla ikinci seçeneğin gerekliliği artık daha berrak bir biçimde ortadadır. Öte yandan, elbette kentsel sorunların çözümü farklı mesleklerin işbirliğini gerektirmektedir, ancak konuyu politik bir sorun olarak ele almada, kamusalıktan vurgusundan ve toplumbilimlerden beslenmesinden dolayı en büyük görevlerden biri, hatta belki de en büyüğü planlamaya düşmektedir. Değişimin yapısal kökenleri büyük eşitsizliklerle sonuçlanıyorsa, bunlara uyumdan ziyade itiraz etmek, bunlara karşı mücadele etmek alternatif bir gündem ve söylem olarak ortaya konmalıdır. Bu gündem ve söylemin oluşturulmasına, konuyu hem akademik hem de meslek camiasında tartışmaya başlayarak, eğitim içeriklerine dahil ederek, dünyada bu konuda yapılan tartışmaları izleyerek başlayabiliriz. Böyle bir başlangıç, daha uzun vadede politik rolün sürekliliğine, genel kabul edilirliliğine ve hatta kurumsallaşmasına da zemin hazırlayacaktır.

Kaynaklar

- Albrechts, L. (1991). Changing roles and positions of planners. *Urban Studies*, 28(1), 123–137.
- Agger, A. & Löfgren, K. (2008). Democratic assessment of collaborative planning processes. *Planning Theory*, 7(2), 145-164.
- Allmendinger, P. & Haughton, G. (2012). Post-political spatial planning in England: a crisis of consensus? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(1), 89-103.
- Barry, J., Horst, M., Inch, A., Legacy, C., Rishi, S., Rivero, J.J., Taufen, An., Zanutto J.M. & Zitcer, A. (2018). Unsettling planning theory. *Planning Theory*, 17(3): 418-438.
- Bäcklund, P. & Mäntysalo, R. (2010). Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice –the case of Finland. *Planning Theory*, 9(4), 333-350.
- Bengs, C. (2005). Planning theory for the naive? *European Journal of Spatial Development*, 3(7). file:///C:/Users/abbas-ziafati/Downloads/Debate_Bengs(2005)%20(1).pdf
- Bond, S. (2011). Negotiating a ‘democratic ethos’: Moving beyond the agonistic-communicative divide. *Planning Theory*, 10(2), 161-186.
- Brand, R. & Gaffikin, F. (2007). Collaborative planning in an uncollaborative world. *Planning Theory*, 6(3), 282-313.
- Campbell, H. (2006). Just planning. The art of the situated ethical judgment. *Journal of Planning Education and Research*, 26(1), 92–106.
- Chettiparamb, A. (2016). Articulating ‘public interest’ through complexity theory. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 34(7), 1284-1305.
- Davidoff, P. (1965). Advocacy and pluralism in planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), 331-338.
- Demirtaş-Milz, N. (2013). The regime of informality in neoliberal times in Turkey: The case of the Kadifekale urban transformation project. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(1), 689–714.
- Dikeç, M. & Swyngedouw, E. (2017). Theorizing the politicizing city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(1), 1-18.
- Dikeç, M. (2005). Space, politics and the political. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23(2), 171-188.
- Eraydın, A. & Tasan-Kok, T. (2014). State response to contemporary urban movements in Turkey: A critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions. *Antipode*, 46(1), 110–129.
- Eraydın, A. & Taşan-Kok, T. (2019). Crisis in planning theory: Is the political a way put of the impasse in planning? A. Eraydın & K. Frey (Eds.), *Politics and Conflict in Governance and Planning: Theory and Practice* (s. 21-37). New York: Routledge.
- Ersoy, M. (2012). Planlama kuramına giriş. M. Ersoy içinde, *Kentsel Planlama Kuramları* (s. 9-34). Ankara: İmge Kitabevi.
- Fainstein, S.S. (2000). New directions in planning theory. *Urban Affairs Review*, 35(4), 451–478.
- Fainstein, S.S. (2005). Planning theory and the city. *Journal of Planning Education and Research*, 25(22), 121–30.
- Fainstein, S. (2010). *The Just City*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Flyvbjerg, B. (1998). Empowering civil society: Habermas, Foucault and the question of conflict. In M. Douglass & J. Friedmann (Eds.), *Cities for citizens: Planning and the Rise of Civil Society in A Global Age* (s. 213-225). New York: Wiley.
- Forester, J. (1989). *Planning in the face of power*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Forester, J. (1999). *The Deliberative Practitioner: Encouraging Participatory Planning Processes*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Forester, J. (2013). *Planning in the Face of Conflict: The Surprising Possibilities of Facilitative Leadership*. Chicago: APA Planners Press.
- Fougère, L. & Bond, S. (2018). Legitimising activism in democracy: A place for antagonism in environmental governance. *Planning Theory*, 17(2), 143-169.

- Geniş, Ş. (2020). Otoriter neoliberalizm ve otoriter kentleşme. In Ş. Geniş (Ed.), *Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekan, İnsan* (s. 9-38). Ankara: Nika Yayınevi.
- Glover, R.W. (2012). Games without frontiers? Democratic engagement, agonistic pluralism and the question of exclusion. *Philosophy and Social Criticism*, 38(1), 81-104.
- Grange, K. (2017). Planners – A silenced profession? The politicisation of planning and the need for fearless speech. *Planning Theory*, 16(3), 275-295.
- Gualini, E. (2015). Conflict in the city: Democratic, Emancipatory –and transformative? In search of the political in planning conflicts. In E. Gualini (Ed.) içinde, *Planning and Conflict: Critical Perspectives on Contentious Urban Developments*. New York: Routledge.
- Gunder, M. (2003). Passionate Planning for the Others' Desire: An Agonistic Response to the Dark Side of Planning. *Progress in Planning*, 60(3), 236–319.
- Gunton, T.L., Peter, T. & Day J.C. (2006). Evaluating collaborative planning: a case study of a Land and Resource Management Planning process. *Environments*, 34(3): 5-12.
- Harris, N. (2002). Collaborative planning. In P. Allmendinger & M. Tewdwr-Jones (Eds.), *Planning futures: New directions for planning theory*. London: Routledge.
- Healey, P. (1992). A planners day: Knowledge & action in communicative practices. *Journal of the American Planning Association*, 58(1), 9-20.
- Healey, P. (1996). The communicative turn in planning theory and its implications for spatial strategy formation. *Environment and Planning B*, 23(2), 217-234.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. New York, NY: Macmillan.
- Hillier, J. (2003). 'Agonizing over consensus: Why Habermasian ideals cannot be real'. *Planning Theory*, 2(1), 37-59.
- Inch, A. (2014). Ordinary citizens and the political cultures of planning: In search of the subject of a new democratic ethos. *Planning Theory*, 14(4), 404–424.
- Innes, E.I. & Booher, D.E. (1999). Consensus building and complex adaptive systems: A framework for evaluating collaborative planning. *Journal of American Planning Association*, 65(4), 412-430.
- Iveson, K. (2014). Building a city for the People': the politics of alliance-building in the Sydney Green Ban Movement. *Antipode*, 46(4), 992–1013.
- Karaman, O. (2014). Resisting urban renewal in Istanbul. *Urban Geography*, 35(2), 290-310.
- Kaza, N. (2006). Tyranny of the median and costly consent: A reflection on the justifications for participatory urban planning processes. *Planning Theory*, 5(3), 255-270.
- Kuyucu, T. & Unsal, Ö. (2010). 'Urban transformation' as state-led property transfer: an analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479–1499.
- Kuyucu, T. (2014). Law, property and ambiguity in remaking Istanbul's informal settlements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(2), 609–627.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Legacy, C. (2017). Is there a crisis of participatory planning? *Planning Theory*, 16(4), 425-442.
- Lauria, M. ve Long, M. (2017). Planning Experience and Planners' Ethics. *Journal of the American Planning Association*, 83(2), 202-220.
- Lysgård, H.K. & Cruickshank, J. (2013). Creating attractive places for whom? A discourse- theoretical approach to knowledge and planning. *Planning Theory*, 45(12), 2868–2883.
- MacLeod, G. (2002). From urban entrepreneurialism to a "revanchist city"? On the spatial injustices of Glasgow's renaissance. *Antipode*, 34, 602–24.
- Margalit, T. & Kemp, A. (2019). The uneven geographies of post-political planning: Objections to urban regeneration projects in peripheral and central Israeli cities. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 51(4), 931-949.
- Mazza, L. (2002). Technical knowledge and planning actions. *Planning Theory*, 1(1), 11-26.
- McClymont, K. (2011). Revitalising the political: Development control and agonism in planning practice. *Planning Theory*, 10(3), 239-56.
- Metzger, J. (2011). Neither revolution, nor resignation: (Re)Democratizing contemporary planning praxis: A commentary on Allmendinger and Haughton's 'Spatial planning, devolution, and new planning spaces'. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 29(2), 191–196.
- Mouat, C., Legacy, C. & March, A. (2013). The problem is the solution: Testing agonistic theory's potential to recast intractable planning disputes. *Urban Policy and Research*, 32(2), 150-166.
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism. *Social Research*, 66(3), 745-757.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political (Thinking in Action)*. London: Routledge.
- Nicholls, W.J. & Uitermark, J. (2016). Introduction: Planning/resistance. *Urban Geography*, 38(4), 512-520.
- Özdemir, E. & Eraydın, A. (2012). Struggles for shaping urban planning process: Urban movements of Gülsuyu-Gülensu neighbourhoods of Istanbul. 26. Avrupa Planlama Okulları Birliği 26. Yıllık Kongresi, 11-15 Temmuz, 2012, Ankara: ODTÜ.
- Özdemir, E. & Eraydın, A. (2017). Fragmentation in urban movements: the role of urban planning processes. *International Journal of Urban and Regional Planning*, 41(5), 727-748.
- Özdemir, E. (2019). The role of the expert knowledge in politicizing urban planning processes: A case from Istanbul. *Planning Theory*, 18(2), 237-259.
- Özdemir, E. (2021). Rationality revisited: Politicisation through planning rationality against the rationality of power. *Planning Theory*, 20(4), 350-371.
- Özdemir, E. & Taşan-Kok, T. (2019). Planners' role in accommodating citizen disagreement: The case of Dutch urban planning. *Urban Studies*, 56(4), 741-759.
- Peck, J., Theodore, N. & Brenner, N. (2009). Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations. *SAIS Review*, XXIX(1), 49-66.
- Penpecioglu, M. & Taşan-Kok, T. (2016). Alienated and politicized? Young planners' confrontation with entrepreneurial and authoritarian state intervention in urban development in Turkey. *European Planning Studies*, 24(6), 1037–1055.
- Penpecioglu, M. & Taşan-Kok, T. (2018). Confronted or disappointed? Struggle of Turkish planners against authoritarian state-regulated urban development. In T. Taşan-Kok & M. Oranje (Eds.), *From urban planners to student: Young practitioners' reflections on contemporary ethical challenges* (pp. 107-126). NY: Routledge.
- Penpecioglu, M. & Taşan-Kok, T. (2020). Yabancılaşma, hayal kırıklığı ve mücadelenin umudu: otoriter kentleşme koşullarında plancının habitusu nasıl değişiyor? In Ş. Geniş (Ed.), *Otoriter neoliberalizmin gölgesinde: kent, mekan, insan* (pp. 325-358). Ankara: Nika Yayınevi.
- Pløger, J. (2004). Strife: Urban planning and agonism. *Planning Theory*, 3(1): 71-92.
- Pløger, J. (2015). Impossible common ground: planning and reconciliation. In J. Metzger, P. Allmendinger & S. Oosterlynck (Eds.), *Planning Against the Political: Democratic Deficits in European Territorial Governance* (s. 107-128), New York, NY: Routledge.
- Pløger, J. (2018). Conflict and agonism. In Gunder, M., Madanipour, A. & Watson, V. (Eds.), *The Handbook of Planning Theory* (pp. 264-275), London & New York: Routledge.
- Purcell, M. (2009). Resisting neoliberalization: communicative planning or counter-hegemonic movements?. *Planning Theory*, 8(2), 140–165.
- Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

- Rancière, J. (2010). *Dissensus: On Politics and Aesthetics*. London: Continuum.
- Sager, T. (1994). *Communicative Planning Theory*. Aldershot: Ashgate.
- Sager, T. (2022). Advocacy planning: were expectations fulfilled? *Planning Perspectives*, 37(6), 1205–1230.
- Sandercock, L. (1998). Knowledge Practices: Towards an Epistemology of Multiplicity of Insurgent Planning. *Plurimondi*, 1(2), 169-179.
- Savini, F. & Raco, M. (2019). The rise of a new urban technocracy. In F. Savini & M. Raco (Eds.), *Planning and Knowledge: How New Forms of Technocracy are Shaping Contemporary Cities* (pp. 3-18), Bristol: Policy Press.
- Storbjörk, S. ve Hjarpe, M. (2013). "Sometimes Climate Adaptation is Politically Correct": A Case Study of Planners and Politicians Negotiating Climate Adaptation in Waterfront Spatial Planning, *22(11)*, 2268-2286.
- Soher, Ş. & Akpınar, İ. (2019). Sosyal konutun değişen anlamları: Tozkoparan. *Mimarlık, Ocak – Şubat*, 67-72.
- Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), 1991-2006.
- Swyngedouw, E. (2009). The antinomies of the post-political city: in search of a democratic politics of environmental production. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 601-620.
- Swyngedouw, E. (2014). Insurgent architects, radical cities and the promise of the political. J. Wilson & E. Swyngedouw içinde, *The Post-political and Its Discontents*, Edinburg: Edinburg University Press.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Tewdwr-Jones, M. & Allmendinger, P. (1998). Deconstructing communicative rationality: a critique of Habermasian collaborative planning. *Environment and Planning A*, 30(11), 1975-189.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, (2016). 8. Dönem Çalışma Raporu. Ankara: Aydan Yayıncılık. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/63a9ae6d8b5a162_ek.pdf
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, (2018). 9. Dönem Çalışma Raporu. Ankara: Aydan Yayıncılık. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/3ccf3ab188afda8_ek.pdf
- Uitermark, J. (2009). An in memoriam for the just city of Amsterdam. *City*, 13(2), 347-61.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel mekanda değişimin yönetilmesi, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 23(2), 63-92.
- Warner, M.E. & Rukus, J. (2013). Planners' Role in Creating Family-Friendly Communities: Action, Participation and Resistance. *Journal of Urban Affairs*, 35(5), 627-644.
- Wilson, J. & Swyngedouw, E. (2014). Seeds of dystopia: Post-politics and the return of the political. In Wilson, J. & Swyngedouw (Eds.), *The Post-political and Its Discontents: Spaces of Depoliticization, Spectres of Radical Politics* (s.1-22). Edinburg: Edinburg University Press.
- Wyly, E. (2011). Positively radical. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(5), 889-912.
- Vázquez-Castillo, M.T. (2001). Mexico-US Bilateral Planning: Institutions, Planners and Communities. *European Planning Studies*, 9(5), 649-662.
- Yamamoto, A.D. (2018). The enemy within: The dangers of Chantal Mouffe's figure of the adversary to the democratic task of agonistic planning. *Planning Theory*, 17(4), 551-567
- Žižek, S. (1999). *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London: Verso.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Bergama'nın Sahip Olduğu Çok Katmanlı Kültürel Mirasın Korunmasında Kapasite Geliştirme Yaklaşımı ve Katılım

Capacity Building and Participation in Conserving the Multi-Layered Cultural Heritage of Bergama

ID Gülcce Güleycan Okyay Bayazit, ID Demet Ulusoy Binan

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZ

Kapasite geliştirme, uluslararası mecrada sıkça üzerinde durulan ve sunduğu olanaklar yordamıyla tüm disiplinlerde öne çıkan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın koruma alanına taşınması düşüncesi, güncel miras çalışmalarının dikkat çekici konu başlıkları arasında değerlendirilebilir. Bu çerçevede, kişi ve toplulukların bilgi, beceri, yeti ve davranışlarının iyileştirilmesi, kurumsal/örgütsel yapıların güçlendirilmesi ile miras ve bağlamı arasındaki ilişkinin dinamikleştirilmesi gibi çeşitli arayışlar da ilgili perspektifte giderek önem kazanmaktadır. Bu makale, öncelikli olarak kapasite geliştirme alanına uyarlanmasını ve yaklaşımın kavramsal çerçevesinin detaylı bir biçimde irdelenmesini amaçlamaktadır. Dünya Mirası Kapasite Geliştirme Stratejisi'nde sözü geçen ana temalar arasında yer alan "yerel toplulukların dahililiyeti, sivil toplum kuruluşları ve yönetim sürecinde yer alan diğer paydaşlar" ile bağlantılı bir katılım düşüncesine odaklanan araştırmanın örnekleme olarak gündelik yaşamın ve buna bağlı olarak miras-topluluk ilişkilerinin faal şekilde biçimlenmeye devam ettiği Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı'nın kent çekirdeği seçilmiştir. Yöntemsel açıdan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından önerilen kapasite geliştirme metodolojisinden hareketle, tez araştırması özelinde özgün bir kurgu ortaya konulduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda, alandaki anahtar aktörlere ilişkin irdelemeler yapılmış, katılımı ilişkili mevcut ve hedeflenen kapasite ile ihtiyaçlar çözümlenmiştir. Anahtar kelime taraması yordamıyla kapasite belirleyicilerinin tespiti, yerel sakinlerle gerçekleştirilen anket çalışması ve yarı yapılandırılmış görüşmeler ile araştırma için geliştirilen ölçek vasıtasıyla konuyla ilgili çalışma yapan farklı alanlardan uzmanların görüşüne başvurulması ve rastlanma sık-

ABSTRACT

Capacity building, as a frequently emphasized approach in the global discourse, takes precedence in all disciplines with regard to the possibilities it offers. The idea of applying this approach to the field of conservation can be considered one of the prominent topics in current heritage studies. Various endeavors, such as improving the knowledge, skills, abilities, and behaviors of individuals and communities, strengthening institutional/organizational structures, and dynamizing the relationship between heritage and its context, are becoming increasingly important from the relevant perspective. In this light, this article primarily aims to adapt capacity building to the field of conservation and examine its conceptual framework in detail. It scrutinizes the approach within the context of the "involvement of communities, NGOs, and other stakeholders in the management process", as mentioned in the World Heritage Capacity Building Strategy. Within this scope, the research specifically focuses on the urban core of the UNESCO World Heritage Site of Bergama (Pergamon) and Its Multi-layered Cultural Landscape, where daily life and, accordingly, heritage-community relations continue to form and evolve. It can be argued that a unique methodological construct has been proposed for this research, based on the general capacity building framework presented by United Nations Development Programme (UNDP). Firstly, the key actors of the heritage area were examined. Moreover, the existing and targeted capacity, as well as the needs of the area, were evaluated. The identification of research-specific capacity indicators through keyword scanning, a survey conducted with the local dwellers, semi-structured interviews, the utilization of a capacity building scale developed for experts, and frequency analysis are among

Bu makale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Koruma ve Restorasyon Programı'nda hazırlanan "Çok Katmanlı Kültürel Mirasın Korunmasında Kapasite Geliştirme Yaklaşımı ve Katılım: Bergama (Pergamon) Kenti" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 06.09.2022 Revizyon tarihi: 27.02.2023
Kabul tarihi: 16.05.2023 Online yayımlanma tarihi: 24.06.2023
İletişim: Gülcce Güleycan Okyay Bayazit
e-posta: gulce.okyay@msgsu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

İlgi analizi gibi çalışmalar süreçte yararlanılan farklı araçlardır. Bu çerçevede, Bergama'ya yönelik bütüncül bir kapasite geliştirme yaklaşımı geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar sözcükler: Bergama; kapasite geliştirme; katılım; koruma; kültürel miras.

1. Giriş

Günümüzde kavramsal düzeyde yeniden biçimlenmekte olan değer ve insan odaklı miras anlayışı, bir yandan topluluklar ve kültürel yaratımları üzerine odaklanırken diğer yandan da yere özgü ve yerden beslenen gelecek perspektiflerinin koruma ve yönetim süreçleri açısından kalıcı hale getirilmesi düşüncesini önelemektedir. Bilhassa miras ve bağlantılı topluluklar için, çok girdili ve/veya gelişime açık bir ilişkiler ağı dahilinde, işlevsel ve bütünlüklü bir gelecek vizyonu yaratımı arayışının, bu çerçevede anlam kazandığı düşünülebilir.

İlgili arayışın en belirgin yansımalarından biri olarak kapasite geliştirme yaklaşımının kültürel mirasın korunması alanına etkin uyarlanması gayesinden dem vurmak mümkündür. Bu makale, bahsi geçen gayenin yol göstericiliğinde, öncelikli olarak yaklaşımın ön gördüğü kavramsal çerçevenin kültürel mirasın korunması perspektifinden detaylı bir biçimde irdelenmesini amaçlamaktadır. Bu amacın olanaklı kıldığı geniş araştırma sahası, Dünya Mirası Kapasite Geliştirme Stratejisi'nde (UNESCO, 2011) belirlenen ana temalar arasından "yerel toplulukların dahiliyeti, sivil toplum kuruluşları ve yönetim sürecinde yer alan diğer paydaşlar" ile bağlantılı bir katılım düşüncesi ekseninde çerçevelenmektedir. Bu çerçevelenmenin geri planında, kültürel mirasın korunmasında anahtar aktörlerin sahip olduğu, alanla bütünleşik potansiyelin anlaşılabilmesinin yanı sıra katılımın kapasite geliştirme süreçlerindeki konumlanmasına ilişkin temel bir meseleleştirilmenin izleri okunabilmektedir. Türkiye'de bulunan Dünya Mirası Alanları arasından, kentsel kültürel miras olma niteliğine sahip, koruma ve yönetim süreçlerinin faal biçimde gerçekleştiği, yerel toplulukların gündelik hayatını ve kültürel yaratımlarını etkin biçimde sürdürdüğü Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı'nın kent çekirdeği, bu bağlamda, ilgi çekici bir irdeleme sahası olarak ön plana çıkmaktadır.

Güncel yaklaşımların sunduğu çok boyutlu topoğrafya dahilinde, Bergama'nın sahip olduğu çok katmanlı kültürel mirasın korunmasına yönelik sağaltıcı bir yöntem arayışı olarak nitelenebilecek bu araştırmanın, bir üst katmanda, insan ve değer odaklı, kapsayıcı, küresel-yerel dengesini önemseyen, ortak bir üretim zeminine yönelik bir sorgulamayı da içerdiğini ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda, çalışmanın, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen Bergama'nın yanı sıra diğer miras alanları açısından da fikir verici olması ve uzun vadede gerekli sosyal dönüşümün sağlanmasında harekete geçirici bir görev üstlenmesi arzu edilmektedir.

the dominant tools employed in the above-mentioned process. In this framework, the research ultimately aims at developing a holistic capacity building approach towards Bergama.

Keywords: Bergama; capacity building; participation; conservation; cultural heritage.

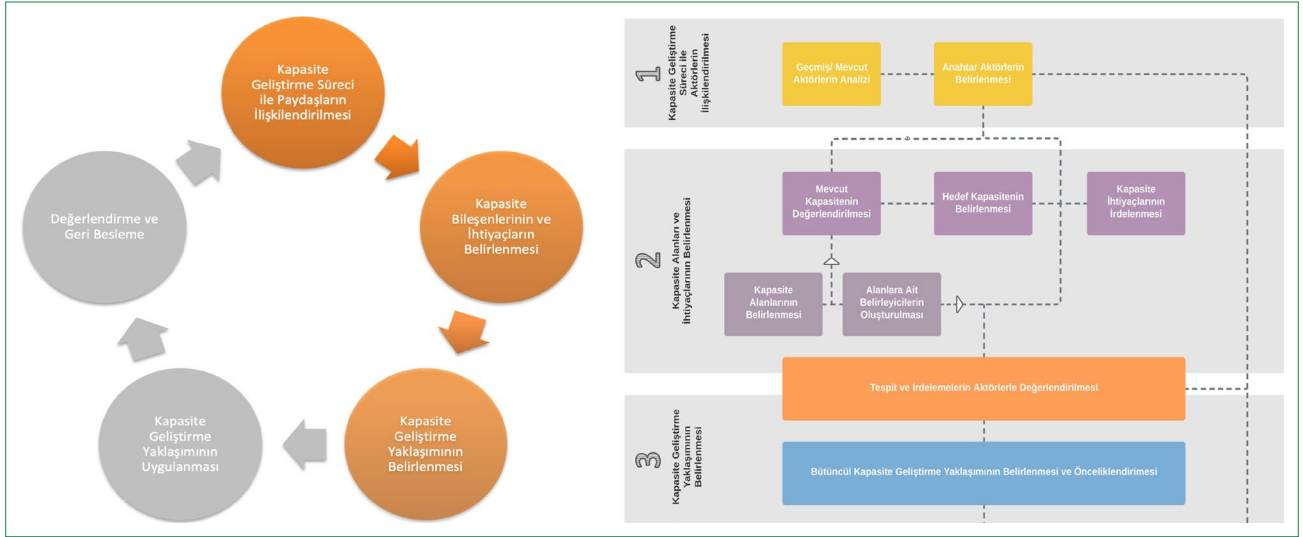
2. Kültürel Mirasın Korunması Ekseninde Kapasite Geliştirme Yaklaşımı ve Katılım

Kapasite geliştirme, yoksullukla mücadele, eğitim, sağlık gibi temel hak ve özgürlüklerin temini ile nesil içi ve nesiller arası adil kaynak paylaşımının esas kabul edildiği, yaşanabilir ve insanlık onuruna yakışan bir gelecek inşası düşüncesiyle birlikte anılan bir yaklaşım olarak nitelenebilir. Yaklaşım, 1950'li yılların başlarından itibaren kurumsallık, gelişme yönetimi, yeni kurumsallık, teknik destek gibi çok sayıda farklı kaynaktan beslenerek biçimlenmiş ve aşkın bir nitelik kazanmıştır (Lusthaus vd., 1999: 1). Amartya Sen'in (1999, 2004) özgürlük merkezli kalkınma anlayışı ve Martha Nussbaum'un katkılarıyla (2011) zenginleşen yetkinlik yaklaşımı ile Topluluk Geliştirme Kaynakları Birliği (Kaplan, 1999; 2001), Avrupa Kalkınma Politikası Yönetimi Merkezi (Land vd., 2008) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2005, 2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, yaklaşımın bugünkü biçimine kavuşmasını sağlamış öncü çalışmalardan bazılarıdır.

Kültürel mirasın korunması ekseninde ise; 1990'lardan bu yana eğitimle bağlantılı bir yetiştirme çerçevesi üzerinden değerlendirilmeye başlanılan kapasite geliştirilmenin, ilgili literatürde meşruiyet kazanmasını 2002 yılına tarihlemek mümkündür. Dünya Mirası Komitesi tarafından yayımlanan ve Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 30. Yılı imleyen Budapeşte Bildirgesi'nde korumanın 4C'si olarak adlandırılan stratejik amaçlar arasında Güvenilirlik (*Credibility*), Koruma (*Conservation*), kamu farkındalığını artırmaya yönelik İletişim (*Communication*) ile birlikte dile getirilmiş olup sonrasında bu maddelere beşinci "C" olan Topluluklar (*Communities*) eklenmiştir (UNESCO, 2002; UNESCO, 2007).

Yaklaşımı, genel hatlarıyla, bireylerin, organizasyonların ve toplumların zaman içinde kendi gelişim hedeflerini belirleme ve gerçekleştirme yeteneklerini elde etme, güçlendirme ve sürdürme süreci olarak tariflemek mümkündür (UNDP, 2009: 54). Geliştirme çerçevesinin koruma disiplinindeki yansımaları ise ihtiyaç duyulan alanlarda iyileştirmeler sağlamak için bireylerden oluşan gruplar ile çalışmayı gerektiren insan merkezli bir değişim biçimi olarak ifadenmekte (UNESCO, 2011) ve bu yönüyle, zaman içerisinde içeriği belirginleşen, ihtiyaçlar doğrultusunda değişen ve evrimleşen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Koruma disiplininde kapasite geliştirilmenin ele alınışı bakımından Dünya Mirası Komitesi ve ICOMOS Uluslararası Yetiştirme Komitesi'nin (ICOMOS CIF) çalışmaları iki güncel ve temel yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Dünya Mirası Komitesi'nin

Şekil 1. Kapasite geliştirme sürecinin aşamaları (UNDP, 2007; solda) ve araştırmanın yöntemsel kurgusu (sağda).

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.

Helsinki'de gerçekleşen 25. Oturumunda kabul edilen Küresel Yetiştirme Stratejisi (ICCROM vd., 2001) bu anlamda anılması gerekli çalışmalardan ilkidir. Akabinde kapasite ihtiyaçlarının net olarak anlaşılabilmesi için kapsamlı çalışmaların ve periyodik raporlamaların yapılması ve edinilen sonuçlar doğrultusunda Dünya Mirası sistemi içerisinde uzun vadeli iyileştirme ve gelişim politikalarının belirlenmesiyle (Rössler, 2007: 38–40), 2011 yılında Dünya Mirası Kapasite Geliştirme Stratejisi yayımlanmıştır. ICOMOS CIF ise 1993 yılında yayımlanan Anıtlar, Yapı Toplulukları ve Sitlerin Korunmasında Eğitim ve Yetiştirme İlkeleri ve 2013 tarihli Kültürel Mirasın Muhafazası ve Bütünlük Korunmasında Eğitim ve Yetiştirme Yoluyla Kapasite Geliştirme İlkeleri başta olmak üzere pek çok çalışma yordamıyla önemli bir yol göstericilik üstlenmiştir.

Bu yol göstericiliğin ışığında, mirasın korunmasında ve yönetilmesinde doğrudan etkili olan kişi ve toplumların bilgi, beceri, yeti ve davranışlarının iyileştirilmesi, karar verici ve politika üretici konumundaki kimselerin desteklenerek kurumsal/örgütsel yapıların güçlendirilmesi ile miras ve bağlamı arasında daha dinamik bir ilişki yaratılması, daha katılımcı bir yaklaşımın benimsenmesi¹ gibi unsurlar günümüz perspektifinde öne çıkmaktadır (UNESCO, 2011). Gereksinimler hedef kitlenin yapısına ve mirasla ilişkilendirme biçimine göre şekillenmekte; topluluklar nezdinde farkındalık, eğitim, yönetim gibi genel geçer unsurlar dikkat çekerken söz gelimi koruma alanında doğrudan görev üstlenen kişilerin yetkinlik ve sorumluluklarına bağlı bir geliştirme sürecine konu edildikleri anlaşılmaktadır (ICOMOS CIF, 2013).

Diğer yandan, katılımın anlaşılması ve yorumlanmasında, Arnstein'in 1969 tarihli merdiven metaforu öncü kabul edilmek

üzere; bu metaforun farklı bağlamlara göre özelleştirildiği ve form değiştirdiği çok sayıda çalışmadan (Hart, 1992; Wilcox, 1994; Uluslararası Halk Katılım Birliği, 2014 vd.) bahsetmek olanaklıdır. Günümüzde ise biçimsel sınırların dışına taşan, başat bir ilke olarak katılımın giderek kültürel mirasın korunması alanında kendisine daha merkezi bir konum edinmekte olduğu; Hindistan'da Korunmasız Mimari Mirasın ve Sitlerin Korunması Tüzüğü (INTACH, 2004), Kyoto Vizyonu (UNESCO, 2012), Floransa Bildirgesi (ICOMOS, 2014), Çin'deki Miras Alanlarının Korunmasına İlişkin İlkeler (ICOMOS China, 2015) gibi farklı coğrafyalardan çok sayıda rehber belge üzerinden takip edilebilmektedir.

Bilhassa, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan 2005 tarihli Faro Sözleşmesi, koruma alanında katılımın konumlanmasına ilişkin oldukça önemli bir yol göstericiliğe sahiptir. Bu belgede "kamusal eylem çerçevesinde sürdürmek ve gelecek nesillere aktarmak istedikleri kültürel mirasa değer veren insanlar" olarak tanımlanan miras toplulukları, bu toplulukları oluşturan yerel sakinler, sivil toplum kuruluşları ve yönetim sürecinde yer alan tüm gruplarla birlikte korumanın doğrudan aktörleri konumuna taşınmaktadır. Bu bağlamda, katılım, kültürel mirasın korunması ile iç içe, besleyici, biçimlendirici, sağlayıcı ve sağaltıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Kapasite geliştirmenin tutarlı ve sistematik bir yöntemsel çerçeve dahilinde ele alınması; sürecin ve aşamalarının paydaşlarla ilişkilendirilerek mevcut ihtiyaçların belirlenmesi, ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi, bu yaklaşımın uygulamaya konulması ve geri beslemeler yardımıyla iyileştirilmesi gibi safhaları kapsamaktadır (UNDP, 2005, 2007, 2008). Bu beş aşamalı sistematik çerçevesinde, maka-

¹ Oluşturucu unsurların çerçevesi, bütüncül ve farklı ölçeklerde tamamlayıcılık ihtiva eden bir yaklaşım olarak kabul edilen kapasite geliştirme; yaygın literatürde olduğu gibi (JICA, 2004; UNESCO-IICBA, 2006; UNDP, 2009 vd) koruma alanında da çoğunlukla bireysel, kurumsal/organizasyonel ve çevresel olmak üzere üç temel düzey üzerinden ele alınmaktadır.

leye konu olan araştırmanın zaman ve uygulanabilirlik kısıtları dahilinde ele almış olduğu; geliştirme çerçevesinin oluşturulması, söz konusu çerçevenin Bergama örneklemini üzerinde sınanması ve alanda gerekli iyileştirmeyi sağlayacak bütüncül yaklaşımın geliştirilmesi, uzun vadeli ve süreğen bir en iyileme döngüsünün ilk üç adımını meydana getirmektedir (Şekil 1).

Buna göre, kapasite geliştirme süreci ile paydaşların ya da araştırmanın kullanmayı tercih ettiği biçimiyle anahtar aktörlerin eşleştirilmesi, çerçevenin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşama kapsamında, Dünya Mirası Listesi'ne giriş süreci itibarıyla etkin bir alan yönetimi yapılanması bulunan Bergama'da koruma ve yönetimle etkin rol üstlenen ya da yerel kurumlarca konuyla ilgili görüldüğü ifade edilen aktörler bir araya getirilmiş ve bu aktörlerin dahiliyeti incelenmiştir. Alanda yürütülen araştırmalar ve araştırma sürecinde hayata geçirilen uygulamalı pratikler² sırasında gerçekleştirilen gözlemler ile de desteklenen bu değerlendirmeler, Bergama'da kültürel mirasın korunmasında katılımla ilişkili kapasitenin geliştirilmesi hususunda anahtar aktör olarak kabul edilecek kişi ile kurumların belirlenmesi ve ilişkisel haritasının çıkarılmasını olanaklı kılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşaması, UNDP tarafından önerilen izlek temel alınarak ilgili düzeylerde kapasite tespitlerinin yapılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda, ilgili alanlarda mevcut kapasitenin değerlendirilmesi, hedeflenen kapasitenin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşılması için gerekli görülen ihtiyaçların anlaşılması gibi çeşitli alt aşamalardan söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, söz konusu irdelemelerin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle kültürel mirasın korunmasında katılımla ilişkili kapasite alanları ve bu alanlara ait belirleyicilerin saptanmasına gerek duyulmuştur. Literatürde (Land vd., 2008; UNDP, 2009; Pearson, 2011 vb.) yer alan kapasite bileşenlerinin, çalışmanın özne bağlamını oluşturmada yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Bu yetersizliğin aşılmasında, kapasite geliştirme bağlamında koruma ve katılım ilişkisine odaklanan ve çalışmaya kaynak teşkil edebilecek güncel rehber miras belgeleri ile Dünya Mirası Komitesi'nin Budapeşte Bildirgesi'nin ilan edildiği 2002 yılından bu yana gerçekleştirmiş olduğu yıllık oturumlarında alınan kararların da içerisinde bulunduğu toplam 68 metinde bütüncül bir tarama yapılmış; odak tema ile ilişkili anahtar kelimeler belirlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Diğer yandan, kültürel mirasın korunmasında katılımla ilişkili kapasitenin her ölçekte aynı biçimde değerlendirilemeyeceği ve örneklemin farklı düzeylerde birbirinden ayrışan görünüm-ler sergileyebileceği düşüncesinden hareketle yapı, mahalle ve kent ölçeğinde bir değerlendirme ayırımı gidilmesi gerekmiştir. Bu kapsamdaki alt örneklem, Talatpaşa Mahallesi ve bu

mahallede yaşamını sürdüren kimseler arasında, 2003 yılından beri İzmir Büyükşehir Belediyesi'nce verilmekte olan Tarihe Saygı Yerel Koruma Ödülleri'nin "Tarihi Yapıda Yaşam Ödülü"³ kategorisindeki sahipleri olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan 10 kapasite alanı ve bu alanların belirleyicileri dahilindeki kapasite çözümlerine ilişkin olarak; 15 adet yarı yapılandırılmış görüşme ve Talatpaşa Mahallesi sakinlerine yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kimseler arasında, uzun süredir Talatpaşa Mahallesi'nde ikamet eden ödüllü yapı sahipleri, alanda koruma süreçlerine etkin katılım gösteren ve Bergama'da yerel topluluklar açısından kanaat önderi olarak nitelenebilecek kimseler ve karar alma süreçlerinde rol sahibi anahtar kurum temsilcileri yer almaktadır. Anket çalışmasına ise; Talatpaşa Mahallesi'nde yer alan 85 haneden birer kişi katılmıştır. Bu oran mahalledeki toplam hane sayısının yaklaşık %24'üne; kişi bazında katılımcı sayısı, mahalle nüfusunun yaklaşık %10'luk bir kısmına karşılık gelmektedir. Yapılan çalışmada hane sayısına göre güven aralığı yaklaşık %7, kişi sayısına göre yaklaşık %9 olarak hesaplanmaktadır. Bu bağlamda, anket çalışmasından sağlanan veriler yerel liderler ve anahtar kurum temsilcileriyle yapılan görüşmelerden edinilen bilgilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye alınmıştır. Kapasite irdelemelerinde; etik kurul onayı ile gerçekleştirilen bu çalışmalara ek olarak, mevcut belge ve şema analizlerinden, araştırmacının kişisel gözlemleri ve alandaki deneyimlerine kadar çok sayıda kaynaktan yararlanıldığını ve derecelendirmeler açısından bütüncül bir değerlendirmeye gidildiğini ifade etmek mümkündür.

Hedef kapasite bakımından bir referans çerçevesi belirleyebilmek adına ise; saptanan kapasite alanlarının rehber belgeler içerisindeki rastlanma sıklığına ilişkin manuel tarama yapılmış ve belirleyicilerin etkinlik seviyesinin değerlendirilmesi amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu araştırmaya mimarlık, şehir ve bölge planlama, arkeoloji, peyzaj mimarlığı, sosyoloji, sanat tarihi, turizm gibi farklı disiplinlerden 37 adet yerli ve yabancı uzman katılım sağlamıştır. Kültürel mirasın korunması ve topluluk katılımını artırmaya yönelik çalışmalar nezdinde akademik donanım ve yüksek saha deneyimine sahip uzmanların geribildirimleriyle oluşturulan ve ilgili kapasite alanları ile belirleyicilerinin koruma çerçevesi açısından etkinliğinin I "ihmal edilebilir" ve 5 "en yüksek" olmak üzere ölçeklendirildiği bu çalışmadan edinilen referans çerçevesi, daha sonra Bergama örneklemini bağlamında tüm düzeylerde yere özgü biçimde özelleştirilmiştir.

Hem mevcut hem de hedeflenen kapasiteye ilişkin çözümlerlerin bir kapasite aralığı olarak ifade edilmesinde; Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi'nde (ICOMOS, 2011) yer alan değişim derecelendirme sisteminden yola

² Araştırma sürecinde yazarların katkılarıyla gerçekleştirilen Depo Pergamon Miras ve Deneysel Pratikler Atölyesi (2018), Çocuklara Miras Bergama Atölyeleri Serisi (2018), Çocuklara Miras Bergama: Kültürel Mirasın Korunmasında Eğitim ve Yetişen Nesillere Ulaşmak Arama Konferansı (2019), İnsanlığa Miras Çocuklara Emanet Bergama Uçurtma Festivali (2021) gibi çalışmalar; Bergama'da anahtar aktörlerin dahiliyetlerinin ve aktörler arası iş birliği sürecinin deneyimlenmesine fırsat tanıyan uygulamalı pratiklerden bazılarınıdır.

³ Bu ödül, İzmir ili sınırları içerisinde tarihi yapısını koruduğu, yaşattığı ve özgün işleviyle kullanmayı sürdürdüğü seçici jüri tarafından belirlenen yapı sahiplerine verilmekte olup değerlendirme kriterleri arasında yer alan yapıyı sahiplenme ve yaşatmaya yönelik istek ve çaba, yapı ile kullanıcı arasındaki aidiyet ilişkisi, yapıyı anı değeriyle birlikte geleceğe taşıma isteği gibi hususlar araştırmanın esas çerçevesiyle önemli bir paralellik arz etmektedir (İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 2019). Ödül sahipliği, bu yönüyle, yapı düzeyinde gerçekleştirilen irdelemeler açısından belirleyici bir sınırlandırma/çerçevlendirme kriteri olarak kabul edilmiştir.

çıkılarak çalışmaya özel bir görsel analog ölçeği oluşturulmuştur. 0 ile 5 arasında değişen on farklı değer alabilecek biçimde eşit olarak derecelendirilmiş olan ölçekte, 0–0.5 arası “ihmal edilebilir”, 2.6–3.0 arası “orta” ve 4.6–5.0 arası “en yüksek” olarak belirlenmiş ve her aralık kendine özgü bir renk ile ifade edilmiştir. Mevcut ve hedef kapasite ile saptanan ihtiyaçlar, Bergama örneği için ön görülen bütüncül kapasite geliştirme yaklaşımının temel strüktürünü ortaya çıkarmıştır. Bu strüktür, araştırma sonucunda örneklem dahilinde tespit edilen anahtar aktör grupları ile eşlenerek yere özgü, ancak sistematik ve gerektiğinde uyarlanabilir bir araç olarak varlık kazanmıştır.

4. Bergama Kenti

Bergama, Akropol Tepesi'nin imlediği eşsiz coğrafi yapısı ile Helenistik Dönem, Roma Dönemi, Bizans Dönemi, Karasi Beyliği, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinin iç içe geçtiği, üstün evrensel değere sahip, çok katmanlı ve çok kültürlü bir yerleşimdir. Akurgal'ın (1995: 257); topoğrafya ile uyumlu biçimde ve yaklaşık 150 yıllık bir süreç içerisinde peyderpey inşa edilmesine rağmen oldukça düzenli bir plan ve başarılı bir tektonik kompozisyonla meydana geldiğini dile getirdiği Akropol ile tepeyle bütünleşik konut dokusuna ek olarak; Asklepion, Kızıl Avlu, Amfi Tiyatro, Osmanlı Dönemi anıtsal ve ticari yapıları, doğal peyzajı oluşturan Kybele Kutsal Alanı ve Tümülüsler kentin önemli miras unsurları arasındadır.

Yerleşimin fiziksel ve anlamsal-simgesel özellikleriyle bağlantılı biçimde, somut ve somut olmayan tüm unsurlarıyla taşımakta olduğu çok katmanlılık değeri, insanlığın ortak mirası vasfını kazanmasındaki⁴ en güçlü bileşen olarak nitelendirilebilir (Binan, 2013: 2). Bilgin Altınöz (2014: 1–4); benzeri diğer Anadolu yerleşimlerinden farklı olarak, Bergama'da, bahsi geçen çok katmanlı yapıyı oluşturan kültür ve dönemlerin izlerinin kentsel biçim ve mimaride halen okunabilir olmasına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Bergama kentini meydana getiren değerlerin, söz konusu tarihsel sürekliliğin önemli dışa vurumları olarak, kendisine özgü, yenilenemez bir biricikliğe sahip olduğunu öne sürmek hatalı olmayacaktır. Helenistik Dönemin görkemli başkenti Pergamon'dan günümüze çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, hala yaşamın ve buna bağlı olarak miras yaratım sürecinin faal biçimde devam ettiği kent, bu yönüyle sayısız araştırmaya konu olmuş ve oluşturuca niteliklerine ilişkin önemli çalışmalar yürütülmüştür.

Araştırmanın mahalle düzeyindeki örneklemi oluşturan Talatpaşa Mahallesi; Akropol eteklerinde Selinos Deresi'ne ve Kızıl Avlu'ya açılan Kale Tepesi'ne yerleşmiş, Batılı üsluptaki kargir ve geleneksel Osmanlı ahşap konutlarının bir arada yer aldığı ve kent dokusunun arkeolojik alanla bütünleşik örneklerini bir arada bulandıran özgün nüvelerinden olarak değerlendirilebilir. Su yolları üzerinde konumlanması sebebiyle sıklıkla Kâtip Çelebi'ye

(2010) referansla “ne yerde ne gökte” adıyla anılan ve çok katmanlı kent çekirdeğinin eşsiz karakterini gözler önüne seren bu çevre; derenin düzlük kısmında yer alan, özgün Osmanlı ticari dokusuyla birleşmekte ve bir bakıma kent peyzajında bağlayıcı bir kademelenme meydana getirmektedir.

Mahalle, Cumhuriyet Dönemi'nde kentin önde gelen ailelerinin ve çoğunlukla mübadil ve muhacirlerin yerleştiği, önemli ve seçkin bir kültürel merkez olmuş; zamanla kullanıcılarının kentin yeni imarlaşan bölgelerindeki daha konforlu yapılara taşınması ile atılmış ve çeşitli dönüşüm dinamiklerinin etkisi altında kalmıştır (Taşkın, 2019: 21–76; Altay vd., 2022: 39–50). Mahallede çalışmaların yürütüldüğü dönemde 885 kişinin ikamet ettiği ve yaklaşık üçte birlik kısmı tescilli yapılardan oluşan toplam 359 hane bulunduğu bilinmektedir (Bergama Belediyesi, 2020; URL-1). Anket çalışmasından elde edilen verilerle de ilintili olarak, günümüzde mahalle sakinlerinin oldukça büyük bir kısmının on yılı, önemli bir kısmının ise çeyrek asrı aşkın süredir burada yaşadığı ve mülk sahibi durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Alanın görece “yeni” sakinleri olarak nitelenebilecek olan kiracılar ise tarım işçisi olarak çalışan ve yılın çeşitli zamanlarında farklı ürünlerin yetiştirilmesinde görev alan ailelerdir. Bu kimseler içe kapalı ve yabancılarla temas kurma konusundaki çekingenlikleri bağlamında “eski” sakinlerden ayrılmaktadır. Neredeyse yarısına yakınının ilkökul mezunu olduğu mahallede kadınların önemli bir kısmı ev hanımıdır. Bu anlamda, son yıllarda gözlemlenen dönüşüme rağmen, Talatpaşa Mahallesi'ni geleneksel ve baskın olarak kırsal yerleşim niteliklerine sahip ve çoğunlukla dar gelirli ailelerin yaşadığı bir inceleme sahası olarak düşünmek mümkündür.

Diğer yandan, gerçekleştirilen belgeleme çalışmaları, geleneksel yapı tekniği ile inşa edilmiş ve genellikle iki katlı yapılardan oluşan mahalle dokusunun özgünlüğünün önemli ölçüde korunmuş olduğunu açığa çıkarmaktadır (Binan, 2018: 92). Araştırma kapsamında yapı düzeyinde irdelenebilecek mahalle sakinleri arasında “Tarihi Yapıda Yaşam Ödülü” kazananları ile sahibi buldukları kültür varlıklarını da bu bağlamda alanın özgün karakterini ve korunmuşluk durumunu imleyen unsurlar arasında anmak mümkündür (Şekil 2).

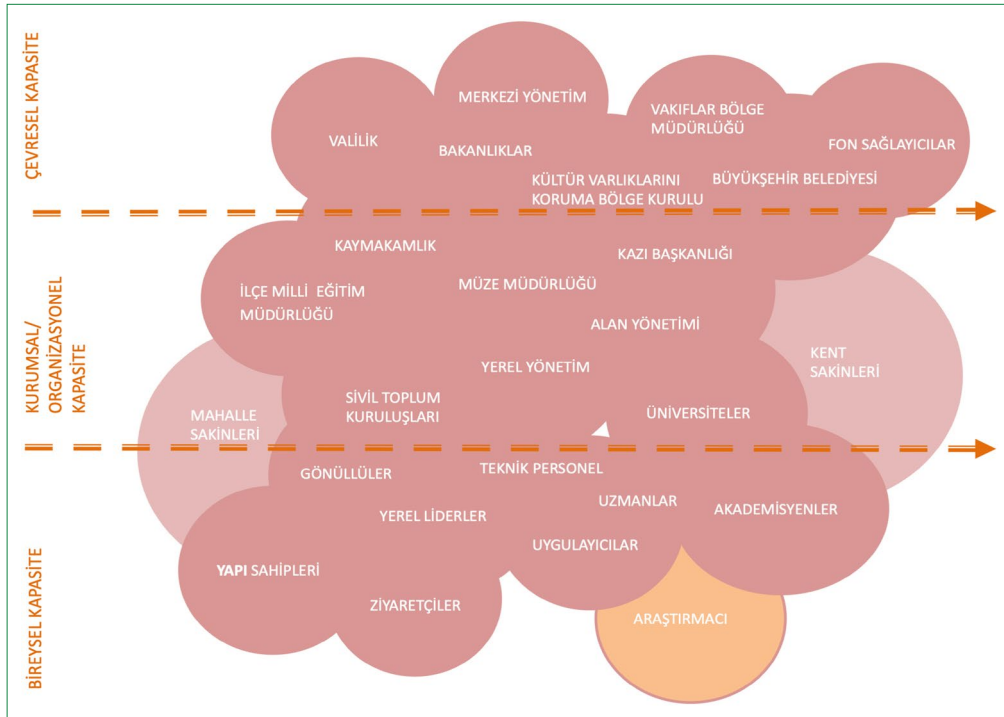
Bergama'da koruma ve yönetim süreçlerinin, kendine özgü dinamikler çerçevesinde, diğer pek çok miras alanıyla benzerlikler taşıyan ancak bir yandan da yere has biçimde ilişkilenen bir aktörler ağı tarafından üstlenildiği öne sürülebilir. Şekil 3'te görselleştirilen bu ağı bireysel kapasite düzeyinde konumlandırılan önemli grupları arasında **yapı sahipleri**,⁵ **uygulayıcılar**, **uzmanlar**, **yerel liderler** ve **ziyaretçiler** gibi aktörler yer almaktadır. Bu aktörlerin de parçası bulunduğu, irdelenen alan/topluluk ölçeğine göre bölgede ikamet etmekte olan **mahalle sakinleri** ya da **kent sakinleri**, içerdiği alt kümelerle birlikte bütünleşik bir kapasite ihtiva etmekte; yerle kurdukları doğrudan ilişki bağlamında gündelik ha-

⁴ Alan, 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne (i), (ii), (iii), (iv), (vi) kriterler esas alınarak dahil edilmiştir.

⁵ Yapı sahipleri, Bergama'nın tarihi mahallelerinde çoğunluğu oluşturduğu bilinen, hem mülk sahibi olup hem de bu çevrelerin uzun süreli sakinleri arasında yer alan kimselerdir. Kiracılar bu değerlendirmede kapsam dışı bırakılmıştır.

Şekil 2. Bergama kenti, Talatpaşa Mahallesi ve ödüllü yapılar.

Şekil 3. Anahtar aktörler.

yatlarını sürdürdükleri dokularda, kültürel mirasın korunmasına (veya tahribatına) yönelik, tekrar eden eylemler üstlenmektedirler. Benzer şekilde, Bergama'nın sahip olduğu mirasın korunmasında uzun yıllardır süregelen bir katkı sağlamış olan **akademisyenler**, kurumlarda görev yapmakta olan **teknik personel** ve **gönüllüler**, bireysel ile kurumsal/organizasyonel kapasite sınırının iç içe geçmeye başladığı ilişkisel alan dahilinde belirleyicidirler.

Ağın kurumsal kapasiteyle ilişkili aktörlerini sıralamak gerekirse; öncelikli olarak **sivil toplum kuruluşlarından** bahsetmek yerinde olacaktır. Geleneksel Bergama Kermesi'nin düzenlendiği ilk yıllarda görev alan komitenin sonrasında Bergama'yı Sevenler Cemiyeti adı altında yapıldığı ve güçlü bir sivil toplum potansiyeline sahip kentte, günümüzde bu oluşumun ardılı olan Berga-

ma Kültür ve Sanat Vakfı, bu vakıfla organik bağlantı içerisindeki Bergama'yı Sevenler Turizm Derneği ve Bergama Ticaret Odası gibi yapılar akla ilk gelen aktörler arasındadır. Aynı biçimde, yerel kadın liderliğinin önemli örneklerinden Bergama El Yapımı Halı & Kilim Kadın Kooperatifi ile son yıllarda çeşitli alanlarda etkin faaliyet gösteren çok sayıda yerel yapılanma⁶ da bu potansiyelin önemli yansımaları arasındadır. Alanda yıllara yayılan çalışmalar yürüten Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve İzmir'de bulunan diğer çeşitli üniversiteler ile belgeleme, koruma, alan yönetimi ve kapasite geliştirme çalışmalarında faal biçimde yer alan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi **üniversiteler** bu bağlamda anılması gerekli başat aktörler arasındadır. Bu düzeyin yerel dinamikleri yönlendiren aktörleri arasında ise;

⁶ Bergama Amatör Fotoğraf Sanatçıları Derneği, Güzel İşler Derneği ve Sarı Denizaltı gibi çeşitli yerel inisiyatifler kastedilmektedir.

Bergama Belediyesi, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı Yönetimi, Bergama (Pergamon) Kazı Başkanlığı, Bergama Müzesi Müdürlüğü, Bergama İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve Bergama Kaymakamlığı'nı saymak gerekmektedir.

Sürecin daha çevresel olarak kabul edilebilecek kimi aktörleri de mevcuttur. Bu aktörlerden bazıları il ölçeğinde alanın koruma ve yönetim ile ilgili faaliyetlerine dahil olurken bazıları ise ülke geneline yayılan bir etkinlik çerçevesi çizmektedir. İl genelinde etki sahibi ve esas olarak kurumsal/organizasyonel ve çevresel kapasite arasındaki sınırdaki konumlanabilecek kurumlar arasında **İzmir Valiliği** ve **İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden** bahsetmek yerinde olacaktır. Bunun yanı sıra, il bünyesinde yapılanmasına rağmen yetki alanı bağlamında Bergama'da kültürel mirasın korunmasında doğrudan söz sahibi aktörler arasında **İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü** ve alanın önemli fon sağlayıcıları arasında yer alan **İzmir Kalkınma Ajansı'nı** anmak gerekmektedir.

Bahsi geçen aktörlerin doğrudan bağlantılı olduğu yönetim çerçevesinin diğer başat öğeleri arasında ise genel idare ve yürütmeden sorumlu çeşitli **Bakanlıklar** yer almaktadır. Ülkemizde kültürel mirasın korunması ile ilişkili bakanlıkların başında **Kültür ve Turizm Bakanlığı** gelmektedir. Yine, **Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu** ve ilgili yardımcı kuruluşlardan meydana gelen bütüncül bir yapılanma ile **Merkezi Yönetim;** çevresel düzeyde etki sahibi aktörler arasındadır.

5. Bergama'nın Sahip Olduğu Çok Katmanlı Kültürel Mirasın Korunmasında Katılımla İlişkili Kapasite Geliştirme Yaklaşımı

Bergama'nın yapı, mahalle ve kent düzeyinde sahip olduğu katılımla ilişkili kapasite çözümlerinin gerçekleştirilmesinde; araştırma kapsamında belirlenen kapasite alanları doğrultusunda bireysel, kurumsal/organizasyonel ve çevresel kapasite olmak üzere üç düzey üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bireysel kapasitenin anlaşılması ve yorumlanmasına ilişkin olarak; kişisel yetkinlikler, mirasla ilişkilendirme ve eylemlilik olmak üzere üç anahtar alandan söz açmak mümkündür. Benzer biçimde, kurumsal yetkinlikler, bağlantılılık ve iletişim ile eğitim ve yetiştirme alanları, ilgili kapasitenin kurumsal/organizasyonel düzeyini oluşturmaktadır. Kapasitenin çevresel düzeyde irdelenmesine yönelik olarak ise; temel prensipler, yasal ve yönetsel çerçeve, ekonomik çerçeve ve toplumsal çerçeve alanlarına dair saptamalarda bulunulmuştur.

5.1. Bergama'nın Kültürel Mirasın Korunmasında Katılımla İlişkili Kapasitesinin İrdelenmesi

5.1.1. Kişisel Yetkinlikler

Kişisel yetkinlikler ekseninde ele alınacak ilk belirleyici olan **far-kındalık**, Bergama'nın tüm düzeylerde görece yüksek kapasiteye

sahip olduğu unsurlardan biridir. Gerek yapı sahipleri ile yapılan görüşmeler gerekse mahalle sakinlerinin yarısından fazlasının evlerinin ve/veya mahallerinin tarihi değeri ve özelliklerinin, kendileri için "**çok önemli**", yaklaşık üçte birlik bir kısmının ise "**önemli**" olduğunu ifade etmesi bu durumun açık yansımaları arasındadır. Görüşmeler ayrıca kentte uzun yıllara yayılan çalışmaların bir sonucu olarak farkındalık seviyesinin belirli bir noktaya ulaştığını ortaya koymuştur. **Liderlik** kapasitesi, düzeyler arası farklı görünlere sahiptir. Örneğin yapı sahipleri, çoğunlukla kendi halinde insanlar olarak tanımlanabilirken; mahalle ve kent ölçeğinde koruma süreçlerinde etkin rol üstlenen, etki yaratma gücüne sahip yerel kanaat önderlerinin varlığı bilinmektedir. **Yetenekler** bağlamında, bilhassa yapıların bakım ve onarımlarına dair yeti-lerin nesiller gençleştikçe ve tarihi çevrelerde yaşamayan kullanıcılar açısından düzenli maruz kalma, bilgi ve pratik olanağıyla doğru orantılı biçimde azaldığı anlaşılmıştır. Yapı ve mahalle düzeyinde sakinlerin konuya ilişkin **deneyimlerinin**, çoğu kez yapıları için gerekli olan durumlardaki münferit örneklerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu ekseninde, kent sakinlerinin tarihi çevrelerde yaşamayan kesimi için deneyim kapasitesinin daha düşük olduğu ön görülebilir. Alanın son belirleyicisi olan **motivasyona** ilişkin olarak ise; ilgili kapasitenin ödüllü yapı sahiplerine kıyasla mahalle ve kent ölçeğinde düşüş gösterdiği ifade edilebilir.

5.1.2. Mirasla İlişkilendirme

Alanın ilk belirleyicisi olan **anlama/yorumlama/çağırışım** bağlamında; yapı sahiplerinin söylemlerinden, mirasla ilişkilendirme konusunda ait oldukları topluluğun birçok açıdan görece etkin üyelerinden oldukları anlaşılmıştır. Mahalle genelinde de kısmi bir geçerliliğe sahip bu saptamanın kentteki yansımaları ise yürütülen düzenli çalışmalarla bağlantılı olarak, belirli bir birikimden söz etmeyi olanaklı kılmaktadır. **Tanımlama ve tespit** açısından, sakinlerin önemli bir kısmının genel bilgilere sahip ama bu bilgi potansiyelinin sınırlı olduğu düşünülmekte; bu bağlamda tüm düzeylerde anlama/yorumlama/çağırışımına kıyasla bir kademe düşük bir birikimden söz edilebilmektedir. Alanın üçüncü belirleyicisi **değer verme/kültürel önem ve anlama** ilişkin değerlendirmeler de dikkat çekicidir. Bilhassa yapı düzeyinde yüksek bir kapasite ihtiva eden bu belirleyiciye ilişkin, sakinlerin genel hatlarıyla alanın tarihi niteliklerinin ve kültürel öneminin ayırda oldukları ve bu durumu önemsedikleri söylenebilir. Bununla birlikte, bu durumun her zaman alanın kendi öz değerinden kaynaklanmadığı, zaman zaman maddi kaygıların da süreçte rol oynadığı görüşmelerde ifade edilmiştir. **Sunum ve aktarım** için ise daha ziyade münferit kapasitelerden söz etmek olanaklı görünmekte; belirli kimselerin sahip olduğu nitelikler örneklem düzeyleri bakımından genellenememektedir.

5.1.3. Eylemlilik

Eylemlilik bağlamında irdelenen ilk unsur **etkin eylemdir**. İlgili süreçlerde görece daha etkin biçimde yer alan yapı sahiplerine kıyasla Talatpaşa Mahallesi sakinlerinin oldukça az bir kısmının yapılarının ya da mahallelerinin korunması, onarılması veya tanıtılması ile ilgili bir etkinliğe katılmış olduğu görülmüştür.

Bergama geneli için de benzer bir yorumu yapmak mümkündür. Bu çerçevede, **sorumluluk üstlenme/ortak sorumluluk** belirleyicisi bağlamında daha da dikkat çekici bir hal almaktadır. Bir önceki belirleyiciyle benzer verilerin edinildiği Talatpaşa Mahallesi sakinleri anketine ek olarak; kent genelinde de vatandaşlar tarafından hissedilen ortak sorumluluk ve görev üstlenme bilincine dair kapasitenin oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmıştır. **Sahiplenme** ekseninde, yapı düzeyinde görüşülen ödüllü ev sahiplerinin bu kapasitelerinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Mahalle ve kent genelinde ise hissiyatın eylemden farklılaştığı görünüm mevcut. Araştırmaya konu olan yapı sahiplerinin klasik anlamda bir **sivil toplum/gönüllülük/yerel inisiyatifler** yapılması içerisinde yer almadığı anlaşılmaktadır. Mahalle ve kent düzeyinde ise bu oran daha da düşük bir görünüm kazanmaktadır.

5.1.4. Kurumsal Yetkinlikler

Kurumsal yetkinlikler, kentin görece güçlü kapasite alanlarından biri olarak nitelenebilir. Kültürel mirasın korunması, başta yerel yönetim olmak üzere, karar alıcı kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının **vizyon/amaç** beyanlarında önemli bir yer tutmaktadır. Benzer şekilde, kentteki kurumsal **yapı ve düzenlemelerin** genel anlamda işlevsel bir niteliğe sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Mevcut **altyapı/hizmetler** ekseninde yerelde dile getirilen ve tarihi çevrelerde daha da belirgin bir hal alan kapasite engellerinden söz edilebilir. Çeşitli güncel araştırmalarda da tespit edilen bu engellerin aşılmasının alanda öncelik arz ettiğini düşünmek mümkündür. **Uzmanlık/teknik destek** bakımından, kurumlarda görevli uzman ve teknik personeller tarafından sağlanan süregelen bir rehberlik hizmetinden söz etmek olanaklıdır. Bununla birlikte, geleneksel gereksinimlerin farklılaşarak özelleştiği ve/veya daha çağdaş bir perspektif kazandığı konularda sahip olunan kapasitenin de sınırlandığı anlaşılmaktadır. Bağlantılı biçimde, kurumların **insan kaynakları** bakımından giderek iyi bir seviyeye kavuştuğundan, ancak yere özgü nitelikler ve çağdaş yetiler bağlamında kapasite sınırlılıklarından bahsetmek mümkün olmaktadır.

5.1.5. Bağlantılılık ve İletişim

Alanın ilk unsuru olan **ağlar/bağlantılar ve bağlantılılık**, anlamlı ve kurumsal niteliğe sahip bir ağa dahil olma açısından değerlendirildiğinde, yapı düzeyinde önemli bir kısıtlılıktan söz edilebilmektedir. Mahalle ölçeğinde yerel liderlerin kurumsal bağlantılarının kuvvetli olmasının bir kapasite artışı yarattığı, kent düzeyinde Tarihi Kentler Birliği ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil oluş dışındaki göstergelerin sınırlı kaldığı yorumunu yapmak mümkündür. **İlişki kurabilme/iş birlikleri ve ortaklıklar** açısından, yapı ve mahalle düzeyinde ilişkilendirmelerin duruma özgü ve/veya yakın çevreyle sınırlı olduğu görülmüştür. Kent genelindeyse dikkat çekici iş birliklerinin kurulduğu ve bu sayede belirli bir süreklilik kazanmış çalışmalarını gerçekleştirmenin mümkün kılındığı gözlemlenmiştir. **İletişim/etkileşim/diyalog** bağlamında, Talatpaşa Mahallesi sakinleri ve bu alandaki ödüllü yapı sahipleriyle yapılan görüşmelerde,

mahalle kültürü, mahalleli arasındaki etkileşim ve iletişim vurgulanan bir tema olmuştur. Kent düzeyinde ise; aktörler arası diyalog ve etkileşimin kimi durumlarda sınırlılıklar içerdiğini söylemek mümkündür. Kentte **medya** kanalları bilgilendirme amaçlı olarak yoğun biçimde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bilhassa mahalle ve yapı bazında **teknoloji** olanakları oldukça yetersiz kalmaktadır. Ekonomik canlanmayı mümkün kılacak bir kültürel turizm potansiyeli dahilinde oldukça önemsenen bir konu başlığı olmasına rağmen; **tanıtım** belirleyicisinin düzeyler arası yansımalarının farklı olduğunu, özellikle yapı düzeyine doğru gidildikçe sahip olunan kapasitede belirli bir azalma yaşandığını söylemek hatalı olmayacaktır. Son olarak **koordinasyon** bağlamında Alan Yönetimi Başkanlığı'nın varlığı belirleyicidir. Ne var ki, söz konusu koordinasyonun etkinliği açısından, tanıtıma benzer şekilde, yapı düzeyine doğru gidildikçe görünür hale gelen bir kapasite boşluğundan söz edilebilir.

5.1.6. Eğitim ve Yetiştirme

Eğitim ve yetiştirme alanı ise kentin önemli gündem maddeleri arasındadır. Çeşitli zamansal kayıplara rağmen Bergama, **geleneksel bilginin** kuşaktan kuşağa aktarıldığı önemli bir örnek alanıdır. Hem yöreye özgü **zanaat ve pratikler** hem de başka bölgelerde de var olması sebebiyle ulusal envanterde yer alan belirli başlı unsurlar, bu belirleyici dahilinde oldukça zengin bir kaynak meydana getirmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere; alanda uzun yıllardır sistematik **araştırma ve analiz** çalışmaları yürütülmektedir. Kent, aynı zamanda, kültürel miras **eğitimi** ekseninde yapılan çalışmalarla da öne çıkmaktadır. Kurum temsilcileriyle yapılan görüşmelerde de açıkça ifade edildiği biçimde; Bergama'da kültürel miras eğitimi oldukça önemli bir gündemdir ve başta Bergama İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü olmak üzere çok sayıda kurum desteğiyle ortaklaşa çalışmalar yürütülmektedir. **Bilgi/öğrenme** de bu anlamda önemli bir kapasite bileşenidir. Olumlu maruz kalmanın etkilerinin bilhassa tarihi çevre sakinleri nezdinde net bir biçimde okunabildiği kapasitenin oluşumunda kent sahip olduğu kültürel kaynaklar etkin bir rol oynamaktadır. Bergama Meslek Yüksekokulları, Bergama Kazı Başkanlığı, Bergama Halk Eğitim Merkezi ve diğer çeşitli **yetiştirme** kanalları ise mesleki yetkinlik ve donanım sağlanması ile geleneksel zanaatlerin öğrenilmesinde görev üstlenmektedirler.

5.1.7. Temel Prensipler

Çevresel kapasitenin ilk alanı olan temel prensiplerin ilk belirleyicisi **şeffaflık/hesap verilebilirlik** prensibinin düzeyler arasında anlamlı bir farklılığa yol açmadığı; koruma ve yönetim süreçlerine ilişkin veri paylaşımının, çoğu kez yalnızca temsilcilerle ve raporlama yapılan yönetim birimleri ile sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Bir diğer belirleyici olan **saygı/tolerans/anlayışın**, yapı sahiplerinin söylemleri vasıtasıyla ilgili düzeyde önemli bir kapasiteye sahip olduğu, irdeleme ölçeğinin genişlemesiyle gruplar arası çatışmaların baş gösterebildiği gözlemlenmiştir. **Sosyal bir aradalık/bütünlük** açısından hem olumlu yapılanmalardan hem de çeşitli kısıtlılıklardan söz etmek mümkündür. Bu unsur, yapıdan kent ölçeğine gidildikçe azama

eğilimindedir. **Kültürel çeşitlilik**, zaman içerisinde yaşanan önemli kayıplara rağmen kent kimliğinin oluşturucu unsurlarından biridir. Bununla birlikte, farklı grupların koruma ve yönetim süreçlerine **dahiliyet** kapasitelerinin belirli bir düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu tespit yapı düzeyine gidildikçe belirginleşmekte; genel anlamda temsilci odaklı ve merkezi bir yaklaşımdan dem vurmaya olanaklı hale gelmektedir. **Erişilebilirlik** açısından yurt dışına taşınan kültürel miras unsurları, ulaşım ve ziyaret ücretlerindeki pahalılık, fiziksel ve çevresel sorunlar kapasite sınırlayıcılıkları bağlamında dikkat çekmektedir. Son olarak, mahalle ve kent geneli açısından gözlemlenen kısmi iyileşmeye rağmen **sürdürülebilirlik/etkin kaynak kullanımı/sürdürülebilir gelişim** ekseninde sistematik ve iyi planlanmış bir kurgudan bahsetmek olanaklı görünmemektedir.

5.1.8. Yasal ve Yönetimsel Çerçeve

Yasal ve yönetimsel çerçeve, kültürel mirasın korunmasında katılımın işlevselliğini ve etkinliğini belirleyen önemli kapasite alanlarının başında gelmektedir. **Yasalar**, bu alanın ilk belirleyicisidir. Ülkemizde koruma sürecini şekillendiren yasal mevzuatta, 2004 yılından itibaren 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile alan yönetimi ve yapılanma esasları tanımlanmış ve süreç katılımcı bir perspektifle ele alınmış olmakla birlikte; ilgili düzenlemelerin yapı ve mahalle ölçeğindeki etki düzeyi düşüktür. Alandaki **politikalar** ilişkin, yapı düzeyinde korumanın fiziki boyutuna ağırlık verildiği; mahalle ve kent düzeyinde, örnek uygulamalar ve büyük ölçekli projeler vasıtasıyla bölgede canlanma sağlanması ve kültürel turizm potansiyeli çerçevesinde belirli bir vizyon oluşturulmasının hedeflendiği görülmektedir. Benimsenen politikalara bağlı olarak, belgelendirme, envanterleme, tescil ile gerekli projelerin hazırlanması gibi kimi hususlar, yıllar içerisinde öncelikli koruma **stratejileri** arasında olmuştur (Bergama Belediyesi, 2006; Bergama Belediyesi Stratejik Planlama Koordinasyon Bürosu, 2009; Bergama Belediyesi ve Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Başkanlığı, 2018 vd.). Mahalle ve kent düzeyinde de benzer yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür. Sokak sağıklaştırma uygulamaları ve/veya tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilen restorasyonlar bu anlamda öne çıkmaktadır. İlk **planlama** çalışmalarının yürütüldüğü, Cumhuriyet tarihinin önemli yerleşimleri arasında yer alan kentin, katılımcı planlama ekseninde ise belirli bir kapasite sınırlılığı gösterdiği anlaşılmaktadır. **Ortak karar alma** açısından, yapı düzeyinde süreçlere katılımın sınırlı olduğu ve diğer düzeylerde temsilciler vasıtasıyla iyileşmeler gözlemlendiği ifade edilebilir. **Koruma/yönetim** anlamında ise; çeşitli sıkıntılara rağmen önemli bir korunmuşluk durumundan beslenen, kimi eksikleri ve boşluklarıyla birlikte, kolaylıkla geliştirilmeye açık bir birikimden bahsedilebilmektedir. Alanın son belirleyicisi olan **uygulama** açısından düzeyler arası farklılaşmalar dikkat çekmektedir. Yapı düzeyinde görece sınırlı bir görünüm kazanan kapasite, mahalle açısından daha olumlu bir tablo arz etmekte; kente ilişkin güncel stratejilerin hayata geçirilmesi ise ancak kısıtlı olarak gerçekleşebilmektedir.

5.1.9. Ekonomik Çerçeve

Ekonomik çerçeve özellikle tarihi çevreler açısından geliştirilmeye en çok gereksinim duyan unsurlar arasındadır. Örneğin, **fon/sponsorluk** bağlamında; Kültür ve Turizm Bakanlığı, TOKİ ve diğer fonlar yardımıyla sağlanan kaynaklar sayıca sınırlıdır. Kentte onarımlar, genelde yerel yönetime aktarılan fonlar ve bazı durumlarda özel iştiraklerin sağladığı destekler ile gerçekleştirilmektedir. **Ekonomi/kaynaklar** açısından ise; yapılan görüşmeler ve anket çalışmasından edinilen veriler doğrultusunda hem yapı sahipleri hem de Talatpaşa Mahallesi sakinlerinin çoğunlukla ekonomik güçlüklerle yaşamını idare eden kişiler olduğu söylenebilir. Çoğunlukla bir tarım ve ticaret toplumu görünümüne sahip kent genelinde biraz daha iyimser bir tablo ile karşılaşıldığını ifade etmek mümkündür.

5.1.10. Toplumsal Çerçeve

Toplumsal çerçeve alanının ilk belirleyicisi **demokrasidir**. Yerleşik ve benimsenmiş katılım pratiklerinin yaygınlığı, temel hak ve sorumluluklar, ortak karar alma süreçlerine dahiliyet açısından bu kapasite, yapı düzeyinde sınırlı kalmakta, mahalle ve kent ölçeğinde bir miktar artış göstermektedir. **Genel çerçeve/çevre/bağlam** açısından Bergama'nın her düzeyde önemli avantajlara sahip olduğu düşünülmektedir. **Barış/güvenlik** ise dikkat çekici bir unsurdur. Talatpaşa Mahallesi açısından, yapı düzeyine de yansıyan bazı önemli güvenlik sorunları yapılan görüşmelerde sakinlerce vurgulanmıştır. Kent geneli için yoğun göçe rağmen insanların büyük ölçüde birbirini tanıdığı, ailelerini ve köklerini bildiği ve daha içe kapalı olarak değerlendirilebilecek bir yerleşim yorumunu yapmak olanaklıdır. Yapı ölçeğinde doğrudan etkili olan bir iktidar çatışması tespit edilemeyen **güç dengeleri** belirleyicisi açısından; mahalle ve kent ölçeğinde, gruplar arası kimi sosyal, ekonomik, kültürel eşitsizliklerden bahsedilebileceği, kentte farklı görüşlere sahip gruplar bulunduğu ve gerçekleştirilen çalışmalarda ve/veya merkezi-yerel yönetim ekseninde aktörler arası güç çatışmaları gözlemlenebildiği yapılan görüşmelerde dile getirilen hususlar arasındadır. **Kültür/normlar/yatkınlık** bağlamında ise; kültürel mirasın korunmasının öncelik arz ettiği kentte, özellikle yapı ve mahalle düzeyinde korumaya ilişkin mevcut kazanımların belirli bir toplumsallığın ürünü olarak değerlendirilebilmesi görece sınırlıdır.

Yukarıda kısaca yer verilen çözümler dahilinde, kentte, tüm düzeylerde ilgili belirleyicilerin bir araya gelmesiyle oluşan, bütünlük bir kapasiteden bahsetmek olanaklıdır. Bergama'nın tüm düzeylerde sahip olduğu kapasitenin irdelenmesinden doğan bütüncül derecelendirmeyi Tablo I vasıtasıyla takip edebilmek mümkündür.

5.2. Bergama için Hedef Kapasitenin Belirlenmesi ve Kapasite İhtiyaçları

Çalışmanın yönteminde de değinildiği üzere, araştırmanın kabul ettiği kapasite alanları çerçevesinde, görüşülen uzmanlar ve belirleyicilerin rastlanma sıklıklarının oluşturduğu referans çer-

Tablo 1. Bergama'nın sahip olduğu mevcut kapasitenin bütüncül irdelemesi

KAPASİTE DÜZEYİ	KAPASİTE ALANI	BELİRLEYİCİ	YAPI			MAHALLE			KENT		
			MEVCUT	HEDEF	İHTİYAÇ	MEVCUT	HEDEF	İHTİYAÇ	MEVCUT	HEDEF	İHTİYAÇ
BİREYSEL	Kişisel Yetkinlikler	Farkındalık	Çok Yüksek			Yüksek			Yüksek		
		Liderlik	Orta alt			Orta Üst			Orta Üst		
		Yetenekler	Orta alt			Orta			Düşük		
		Deneyim	Orta Üst			Düşük			Çok düşük		
		Motivasyon	Orta			Orta alt			Düşük		
	Mirasla İlişkilenme	Anlama/Yorumlama/ Çağırışım	Yüksek			Orta Üst			Orta		
		Tanımlama ve Tespit	Orta Üst			Orta			Orta alt		
		Değer Verme/Kültürel Önem ve Anlam	Çok Yüksek			Orta Üst			Orta Üst		
		Sunum ve Aktarım	Orta Üst			Orta			Orta		
	Eylemlilik	Etkin Eylem	Orta Üst			Düşük			Düşük		
		Sorumluluk Üstlenme/ Ortak Sorumluluk	Orta Üst			Çok düşük			Çok düşük		
		Sahiplenme	En yüksek			Orta			Orta		
Sivil Toplum/Gönüllülük/ Yerel İnisiyatifler		Orta alt			Düşük			Düşük			
KURUMSAL/ORGANİZASYONEL	Kurumsal Yetkinlikler	Vizyon/Amaç	Orta Üst			Orta Üst			Yüksek		
		Yapı ve Düzenlemeler	Yüksek			Yüksek			Yüksek		
		Altyapı/Hizmetler	Orta			Orta			Orta Üst		
		Uzmanlık/Teknik Destek	Yüksek			Yüksek			Orta Üst		
		İnsan kaynakları	Yüksek			Yüksek			Orta Üst		
		Ağlar/Bağlantılar ve Bağlantılılık	Düşük			Orta alt			Orta alt		
	Bağlantılılık ve İletişim	İlişki kurabilme/ İş birlikleri ve Ortaklıklar	Orta alt			Orta alt			Orta Üst		
		İletişim/Etkileşim/ Diyalog	Orta Üst			Orta			Orta		
		Medya/Teknoloji	Orta alt			Orta alt			Orta Üst		
		Tanıtım	Düşük			Orta			Yüksek		
		Koordinasyon	Düşük			Orta alt			Orta		
		Geleneksel Bilgi/Zanaat ve Pratikler	Orta alt			Orta			Yüksek		
	Eğitim ve Yetiştirme	Araştırma/Analiz	Çok Yüksek			Çok Yüksek			Çok Yüksek		
		Eğitim	Orta			Orta Üst			Orta Üst		
		Bilgi /Öğrenme	Yüksek			Orta Üst			Orta		
		Yetiştirme	Düşük			Orta			Orta Üst		
	ÇEVRESEL	Temel Prensipler	Şeffaflık/ Hesap Verilebilirlik	Orta			Orta			Orta	
Saygı/Tolerans/ Anlayış			Yüksek			Orta Üst			Orta Üst		
Sosyal Bir aradalık/ Bütünlük			Orta Üst			Orta			Orta alt		
Kültürel Çeşitlilik			Yüksek			Yüksek			Yüksek		
Dahilliyet			Düşük			Orta alt			Orta		
Erişilebilirlik			Orta Üst			Orta Üst			Orta		
Sürdürülebilirlik/Etkin kaynak kullanımı/Sürdürülebilir Gelişim			Düşük			Orta alt			Orta alt		
Yasal ve Yönetimsel Çerçeve		Yasalar	Düşük			Düşük			Orta Üst		
		Politikalar	Orta			Orta			Orta Üst		
		Stratejiler	Orta			Orta			Orta Üst		
		Planlama	Orta alt			Orta alt			Orta		
		Ortak Karar Alma	Düşük			Orta alt			Orta Üst		
		Koruma/Yönetim	Orta alt			Orta alt			Orta		
		Uygulama	Orta			Orta Üst			Orta alt		
Ekonomik Çerçeve		Fon/Sponsorluk	Düşük			Orta			Orta alt		
		Ekonomi/ Kaynaklar	Düşük			Orta alt			Orta		
Toplumsal Çerçeve		Demokrasi	Orta alt			Orta			Orta		
		Genel Çerçeve/ Çevre/Bağlam	Yüksek			Yüksek			Yüksek		
	Barış /Güvenlik	Orta Üst			Orta			Yüksek			
	Güç Dengeleri	Orta Üst			Orta			Orta alt			
	Kültür/Normlar/Yatkınlık	Orta Üst			Orta Üst			Yüksek			

Tablo 2. Bergama'nın bütüncül kapasite değerlendirmesi ve kapasite ihtiyaçları

KAPASİTE DÜZEYİ	KAPASİTE ALANI	BELİRLEYİCİ	YAPI			MAHALLE			KENT			
			MEVCUT	HEDEF	İHTİYAÇ	MEVCUT	HEDEF	İHTİYAÇ	MEVCUT	HEDEF	İHTİYAÇ	
BİREYSEL	Kişisel Yetkinlikler	Farkındalık	Çok Yüksek	En yüksek	●	Yüksek	En yüksek	●●	Yüksek	En yüksek	●●	
		Liderlik	Orta alt	Orta	●	Orta Üst	Orta	●●	Orta Üst	Orta	●	
		Yetenekler	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta	Yüksek	●●	Düşük	Orta	●●	
		Deneyim	Orta Üst	Yüksek	●	Düşük	Orta Üst	●●●	Çok düşük	Orta Üst	●●●●	
		Motivasyon	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	Düşük	Yüksek	●●●●	
	Mirasla İlişkilendirme	Anlama/Yorumlama/ Çağrışım	Yüksek	Çok Yüksek	●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	
		Tanımlama ve Tespit	Orta Üst	Yüksek	●	Orta	Yüksek	●●	Orta alt	Yüksek	●●●	
		Değer Verme/Kültürel Önem ve Anlam	Çok Yüksek	En yüksek	●	Orta Üst	En yüksek	●●●	Orta Üst	En yüksek	●●●	
		Sunum ve Aktarım	Orta Üst	Yüksek	●	Orta	Yüksek	●●	Orta	Yüksek	●●	
	Eylemlilik	Etkin Eylem	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Düşük	Yüksek	●●●●	Düşük	Yüksek	●●●●	
		Sorumluluk Üstlenme/ Ortak Sorumluluk	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Çok düşük	Yüksek	●●●●●	Çok düşük	Yüksek	●●●●●	
		Sahiplenme	En yüksek	En yüksek		Orta	En yüksek	●●●●	Orta	En yüksek	●●●●	
		Sivil Toplum/Gönüllülük/Yerel İnisiyatifler	Orta alt	Orta Üst	●●	Düşük	Çok Yüksek	●●●●●	Düşük	Yüksek	●●●●	
	KURUMSAL/ORGANİZASYONEL	Kurumsal Yetkinlikler	Vizyon/Amaç	Orta Üst	Yüksek	●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Yüksek	En yüksek	●●
			Yapı ve Düzenlemeler	Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	Çok Yüksek	●
Altyapı/Hizmetler			Orta	Yüksek	●●	Orta	Yüksek	●●	Orta Üst	Orta	●	
Uzmanlık/Teknik Destek			Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	Çok Yüksek	●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	
İnsan kaynakları		Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	Çok Yüksek	●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●		
Bağlantılılık ve İletişim		Ağlar/Bağlantılar ve Bağlantılılık	Düşük	Orta Üst	●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	
		İlişki kurabilme/ İş birlikleri ve Ortaklıklar	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	
		İletişim/Etkileşim/ Diyalog	Orta Üst	Yüksek	●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	
		Medya/Teknoloji	Orta alt	Orta Üst	●●	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	
		Tanıtım	Düşük	Orta Üst	●●●	Orta	Yüksek	●●	Yüksek	Çok Yüksek	●	
		Koordinasyon	Düşük	Orta Üst	●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	
Eğitim ve Yetiştirme		Genel bilgi/Zanaat ve Pratikler	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Yüksek	Çok Yüksek	●	
		Araştırma/Analiz	Çok Yüksek	En yüksek	●	Çok Yüksek	En yüksek	●	Çok Yüksek	En yüksek	●	
		Eğitim	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta Üst	En yüksek	●●●	
		Bilgi /Öğrenme	Yüksek	Çok Yüksek	●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	
	Yetiştirme	Düşük	Çok Yüksek	●●●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●		
Temel Prensipler	Şeffaflık/ Hesap Verilebilirlik	Orta	Yüksek	●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta	En yüksek	●●●●		
	Saygı/Tolerans/ Anlaş	Yüksek	Yüksek		Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●		
	Sosyal Bir Aradalık/ Bütünlük	Orta Üst	Yüksek	●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●		
	Kültürel Çeşitlilik	Yüksek	Yüksek		Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	Çok Yüksek	●		
	Dahiliyet	Düşük	Yüksek	●●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta	En yüksek	●●●●		
	Erişilebilirlik	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta	Çok Yüksek	●●●		
	Sürdürülebilirlik/Etkin kaynak kullanımı/Sürdürülebilir Gelişim	Düşük	Yüksek	●●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●		
	Yasalar	Düşük	Yüksek	●●●●	Düşük	Yüksek	●●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●		
Yasal ve Yönetmelik Çerçeve	Politikalar	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta Üst	En yüksek	●●●		
	Stratejiler	Orta	Yüksek	●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●		
	Planlama	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●		
	Ortak Karar Alma	Düşük	Yüksek	●●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta Üst	En yüksek	●●●		
	Koruma/Yönetim	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●	Orta	En yüksek	●●●●		
	Uygulama	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●		
	Ekonomik Çerçeve	Fon/Sponsorluk	Düşük	Çok Yüksek	●●●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	
Ekonomi/ Kaynaklar		Düşük	Yüksek	●●●●	Orta alt	Yüksek	●●●	Orta	Çok Yüksek	●●●		
Toplumsal Çerçeve	Demokrasi	Orta alt	Orta Üst	●●	Orta	Yüksek	●●	Orta	Çok Yüksek	●●●●		
	Genel Çerçeve/ Çevre/Bağlam	Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	Çok Yüksek	●	Yüksek	En yüksek	●●		
	Baş /Güvenlik	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Orta	Çok Yüksek	●●●	Yüksek	Çok Yüksek	●		
	Güç Dengeleri	Orta Üst	Yüksek	●	Orta	Yüksek	●●	Orta alt	Çok Yüksek	●●●●		
Kültür/Normlar/Yatkınlık	Orta Üst	Yüksek	●	Orta Üst	Çok Yüksek	●●	Yüksek	Çok Yüksek	●			

KAPASİTE İHTİYAÇI				
ÇOK AZ	AZ	ORTA	YÜKSEK	ÇOK YÜKSEK
●	●●	●●●	●●●●	●●●●●

çevesi alana yönelik oluşturulan hedeflemelerin öncelikli başvuru kaynakları arasındadır. Buradan edinilen veriler, Bergama'da anahtar aktörlerin ve temsilcisi oldukları kurumların kısa ve orta vadeli gelecek projeksiyonlarında öne çıkan unsurlar ve diğer kaynaklarda yapılan irdelemeler doğrultusunda yapı, mahalle ve kent ölçeğinde birer hedeflemeye dönüştürülmüştür (Tablo 2).

Bu bütüncül öneri, bir anlamda mevcut dinamikler dahilinde gerçekleşmesi beklenebilecek düzeylerin belirlenmesi ve yerel ihtiyaçların anlaşılmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. İlgili kapasite değerlerinin elde edilmesinde yararlanılan irdelemelere makale kapsamında detaylıca yer verilememekle birlikte, hedeflemelerde ilkesel olarak gözetilen bazı noktaları vurgulamak önemlidir.

Öncelikle, kapasite alanları ve bu alanları oluşturan belirleyiciler birinden oldukça farklı niteliklere sahip olduğundan referans çerçevesi çalışma için önemli bir girdi sağlamakta; irdelenen kaynakların doğrudan hedefleme açısından yetersiz kaldığı durumlarda bu çerçeveye büyük ölçüde sadık kalınmaktadır. Özellikle çevresel kapasite alanlarına ilişkin belirleyiciler bu durumun öne çıkan örnekleri arasındadır. Diğer yandan, anlama/yorumlama/çağırışım, değer verme/kültürel önem ve anlam ya da farkındalık gibi güncel koruma diskurunda öne çıkan esasların izlerini yerelde de paralel biçimde takip etmek olanaklıdır. Dolayısıyla bu gibi durumlarda ilgili referans çerçevesiyle doğrudan örtüşen derecelendirmeler yapılması mümkün olmuştur.

Bazı durumlarda ise, oluşturulan çerçevede bağlamsal dinamiklere has özelleşmeler uygun görülümüş; örneğin, sunum ve aktarım ve araştırma/analiz gibi alan özelinde öne çıkan unsurların kapasite belirlenimlerde farklılaşmalara gidilmiştir. Son olarak, bilhassa yapılan görüşmelerde, temsilcilerin çoğu kez ilgili belirleyicileri tüm düzeylerde tek bir değer olarak kabul etmeye yatkın oldukları görülmüştür. Oysa yapı, mahalle ve kent ölçeği açısından ihtiyaç düzeyi bağlamında ayrışmaların belirgin olduğu durumlar mevcuttur. Bu durumlar dahilinde de referans çerçevesine başvurulmuş ve düzeye özgü uyarlamalar vasıtasıyla derecelendirmeler mümkün olmuştur.

5.3. Bergama için Önerilen Kapasite Geliştirme Yaklaşımı

5.3.1. Kişisel Yetkinlikler

Kişisel yetkinlikler alanında önerilen yaklaşımın oluşturucu unsurlarından ilk ikisi; sistematik **farkındalık** geliştirilmesi ihtiyacı ile bağlantılı olarak ele alınabilecek çalışmalardır. Bu bağlamda, öncelikle farklı grupların ve ilgili tüm aktörlerin mevcut farkındalık düzeyinin tespiti ile tespit edilen düzeyin artırılmasına yönelik çeşitli pratikler kurgulanması ve bu pratiklere sistematik bir süreklilik kazandırılması düşüncesi belirleyicidir. Kentte tüm düzeylerde bağlantılı olduğu topluluklar açısından yönlendirici bir rol üstlenebilecek liderlerin belirlenmesi ve yeni liderler yetiştirilmesine yönelik olarak da benzer bir seyir izlenmesi olanaklı görünmektedir. Halihazırda **liderlik** potansiyeli yüksek kişilerin tespiti, bu kişilere koruma alanında yetkinlik kazandırılması, odak

gruplara yönelik sistematik liderlik programları oluşturulması ve bu programlardan yetişecek kadın ve genç liderler sayesinde; ev hanımları, istihdam arayışındaki gençler gibi alt toplulukların anlamlı bir gayeye yönlendirilmesi mümkün olacaktır.

Yetenekler belirleyicisi bakımından, başta teknik personel, uzman ve uygulayıcılar olmak üzere, ilgili tüm gruplara yönelik yetenek kurslarının açılması ve bu kimselerin korumayla ilişkili temel kabiliyetleri edinmelerinin sağlanması oldukça önemlidir. Benzer bir perspektifle; yapı sahipleri, mahalle ve kent sakinleri gibi mirasla doğrudan ilişkili kimselere yönelik yetiştirme faaliyetlerinin, belirlenen yasal sınırlar içerisinde kalmak ve yetkili mecralar tarafından sıkı şekilde denetlenmek kaydı ile temel bilgi ve kabiliyetleri edinmelerini sağlayacak biçimde düzenlenmesi düşüncesi de ilgi çekicidir. Bu bağlamda, **deneyim** kapasitesinin geliştirilmesine dair öneriler de iki aşamalıdır. Bunlar; kültürel miras alanında deneyim kazanılmasını olanaklı kılabilecek pratikler kurgulanması ve bu kurgulanma süreci sürekli biçimde iyileştirilmesi ile alanda topluluklarca karşılaşılan engellerin aşılmasına yönelik ücretsiz yardım ve yol göstericilik sağlanması olarak sıralanabilir. Son olarak **motivasyonun** geliştirilmesine yönelik öneriler arasında ise iyi örneklerin paylaşıldığı saha çalışmaları ve etkinlikler düzenlenmesi ile ilgili topluluklar için model teşkil edecek uygulamalar gerçekleştirilmesi sıralanabilir.

5.3.2. Mirasla İlişkilendirme

Anlama/yorumlama/çağırışım belirleyicisi kapsamında, ilk önce akademik olarak desteklenmiş doğru bilginin daha kolay biçimde anlaşılmasını sağlayacak bir dil kurgulanması ve bu dille uyumlu, yenilikçi yöntemler vasıtasıyla aktarımın güçlendirilmesi önerilmektedir. Bununla bağlantılı olarak ilgili tüm gruplar için temel kültürel miras yetkinliğinin oluşmasını sağlayacak bilgilendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi önem teşkil etmektedir. Aynı biçimde, sözlü tarih çalışmaları, farklı grupların kentle ilgili hikayelerinin paylaşılması ve ortak belleğin tüm bileşenleriyle ortaya konulmasına yönelik faaliyetler de geliştirme sürecinin diğer unsurları olarak nitelenebilir. **Tanımlama ve tespit** açısından, mevcut envanterlerde varsa eksiklerin tamamlanması, güncellemelelerin yapılması ve verilerin dijitalleşmesinin sağlanmasına ek olarak; kültür varlığı niteliği taşıyan yapılarda ve kentin önde gelen miras alanlarında işaretleme çalışmaları gerçekleştirilmesi, kısa anlatımlar oluşturulması ve yerleştirmeler yapılması önerilmektedir.

Kentin yere özgü niteliklerinin, kültürel öneminin ve anlamının çok disiplinli, kapsayıcı ve çoğulcu bir perspektif ile sistematik tespitinin yapılması ve söz konusu değerlerin yer ile ilişkilendirilerek alanın bütüncül değer haritasının çıkarılması **değer verme/kültürel önem ve anlam** bakımından önceliklidir. Akabinde alanın kültürel önemine dair kapsayıcı bir beyan oluşturulması, bu beyanın kabulü ve kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. **Sunum ve aktarım** kapasitesinin iyileştirilmesine yönelik olarak ise yerle ilgili topluluklar tarafından araçsallaştırılabilecek sunum mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Gelişmiş dijital teknolojilerin getirdiği olanaklar bu hususta

yeni açılımlar sunmaktadır. Diğer yandan, alandaki somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesi, mevcut belgelemelerdeki olası eksiklerin giderilmesinin yanı sıra bu miras öğelerinin aktarımına yönelik nesiller arası diyalogun kuvvetlendirilmesi, uygulamalı pratiklerin çoğaltılması ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, Bergama Kermesi başta olmak üzere gelenekselleşmiş ve kent kimliğinde doğrudan yer sahibi unsurların içeriksel aksaklıklarının giderilerek güçlü bir biçimde sahiplenilmesinin, devamlılığının ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması gerekmektedir.

5.3.3. Eylemlilik

Alanın ilk belirleyicisi olan **etkin eyleme** yönelik olarak; kurgulanacak çeşitli iş birlikleri vasıtasıyla, tüm aktörlerin faal katılımını esas alan sistematik pratikler ve pilot projeler tasarlanması önerilmektedir. Bir bakıma alıştırmacı/benimseticisi rol üstlenen bu pratikler ile çeşitli ülkelerde yaygın örnekleri bulunan "Kendin Yap" uygulamaları bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. **Sorumluluk üstlenme/ortak sorumluluk** bağlamında, temel sorumluluk bilinci oluşturmaya yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması ve bu çalışmalarla bağlantılı benzer katılımcı pratiklerin kurgulanması sürecin bir diğer aşamasıdır. Aynı biçimde, **sahiplenme** açısından ilgili grupların, özellikle de yetişmekte olan nesillerin alanla kurduğu bağı güçlendirecek, deneyime dayalı, çok disiplinli ve sistematik pratiklerin kurgulanması bir yaklaşım önerisi olarak sunulmaktadır.

Katılımın en somut yansımalarından birini meydana getiren **sivil toplum/gönüllülük/yerel inisiyatifler** kapasitesine yönelik geliştirilen öneriler arasında ilk sırayı, kentin önde gelen sivil toplum kuruluşları bünyesinde kültürel mirasla ilişkili faaliyet birimleri ve komisyonlar kurulması almaktadır. Bu birimlerle koordineli biçimde hareket edecek daha geniş katılımlı bir gönüllülük ağı oluşturulması, bu gönüllülerin katılacağı programlar ve çalışmalar kurgulanması da son derece önemlidir. Benzer biçimde, aktörler arası iş birlikleri vasıtasıyla tasarlanacak, yetki paylaşımı ve devrini esas alan sistematik pratikler ve pilot projelerden edinilecek olumlu ders ve kazanımlar, uzun vadeli yol haritasının şekillenmesinde katkı sağlayacaktır.

5.3.4. Kurumsal Yetkinlikler

Yetkinlikler skalasının kurumsal boyutunu oluşturan **vizyon/amaç** belirleyicisi özelinde, tüm anahtar aktörlerin katkısıyla ortaya çıkarılmış bir ortak amaç ve vizyon tanımlanması esastır. Buna göre, çok katılımlı bir çalıştay dizisi düzenlenmesi önerilmekte; çalıştaylar sonucunda elde edilecek çıktıların ilgili aktörlerce kabulü ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu ekseninde, ilgili tüm birimlerin rolünün belirlenmesi, çok yönlü stratejiler geliştirilmesi, uygulamaya dönük düzenli izleme ve raporlamalar yapılması esastır. **Yapı ve düzenlemeler** açısından, Bergama Belediyesi bünyesinde yürütülmekte olan KUDEB kurulma çalışmalarının tamamlanması ve mevcut birimlerin bu doğrultuda yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Yine kurumsal anlamda önemsenen ve geliştirilmesine yönelik çalışmaların yürütüldüğü **altyapı/hizmetler** unsuru, iyileştirilmeye açık bir başka alandır.

Anahtar kurumların kendi altyapısının ve bu kurumlar tarafından sağlanan altyapının çok yönlü biçimde güçlendirilmesine yönelik olarak özellikle tarihi çevrelerde yaşanan altyapı sıkıntılarının giderilmesi ve hızla gelişen teknolojilere uyum sağlayabilecek dijital iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir. Benzer biçimde, hizmet olanaklarının artırılması bağlamında odak alanların tespiti ve bu alanlarda yapılacak güçlendirmeler önemlidir.

Uzmanlık/teknik destek ekseninde sunulan öneriler ise; oldukça yere özgü bir çerçevede şekillenmektedir. Anahtar kurumlarda görev yapmakta olan uzman personelin sahip olduğu bilgi kapasitesiyle bağlantılı olarak sağladığı rehberliğin; Bergama'nın özgün niteliklerinin doğurduğu ihtiyaçlar dahilinde güçlendirilmesi; tespit edilen/ihiyaç duyulan alanlara yönelik özel eğitimlerin tasarlanması önerilmektedir. Aynı biçimde, sağlanan desteğin ve ilgili donanımların fon bulma, ara buluculuk, proje yönetimi, dijital okuryazarlık, izleme ve raporlama gibi alanlarda genişletilmesi esastır. Bu bağlamda, kurumsal yapılarıdaki **insan kaynaklarının** da yere özgü ihtiyaçlar ve giderek önem kazanan çağdaş yetiler konusunda desteklenmesi gerekmektedir.

5.3.5. Bağlantılılık ve İletişim

Ağlar/bağlantılar ve bağlantılılık dahilinde sunulan ilk öneri, düzeyler arası bağlantılılığın ve mevcut dışa dönüklük kabiliyetinin güçlendirilmesi olarak nitelenebilir. Mahalle forumları, çalıştaylar gibi çok katılımlı toplantılar düzenlenmesi ve bu sayede yeni kent içi topluluk ağlarının oluşmasının teşviği ile özellikle kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalara katkı sağlamak üzere kent dışı ağlara dahil olunması sürecin iki bütünlüğü yönünü oluşturmaktadır. **İlişki kurabilme/ iş birlikleri ve ortaklıklar** açısından da ilk öneri; bölgesel, ulusal ve ulus ötesi düzeyde yeni iş birlikleri kurulması ve kurulan iş birlikleri yordamıyla miras alanına özgü somut pratikler ve pilot projeler tasarlanmasıdır. Aynı şekilde, mevcut iş birliklerinin çoğaltılması, bu iş birlikleri sayesinde üretilen fikirlerin somut çıktılara dönüşmesi için sektörel ortaklıklar ile desteklenmesi ve bu yolla alternatif kaynaklar yaratılması gerekmektedir. Bağlantılı bir diğer konu başlığı olan **iletişim/etkileşim/diyalog** çerçevesinde, yapılan görüşmelerde dile getirilen iletişim sorunlarının aşılması ve diyalogun güçlendirilmesi mutlak bir önem arz etmektedir.

Medya kanallarınca bilgi akışının/alışverişinin etkin sağlanmasına yönelik iyileştirmeler ise **medya/teknoloji** için öncelikli öneriler arasındadır. Kamuoyunun şeffaflıkla ve düzenli olarak bilgilendirilmesi, kurumsal web siteleri ve sosyal medya kanallarının etkin kullanımı ve düzenli güncellenmesi bu anlamda önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, bu kanalların kültürel mirasla ilişkili konularda daha etkin kullanımı ve içeriklerin kentin sahip olduğu kültürel miras ve bu mirasın korunması ile bağlantılı biçimde zenginleştirilmesi önerilmektedir. Teknolojik araçlara yönelik güçlendirmeler bağlamında ise; ziyaretçiler ve alana ilgi duyan kimseler de dahil olmak üzere farklı grupların yararlanabileceği interaktif haritalar, arşivler, oyunlar, dijital paylaşım platformları gibi daha kapsayıcı, erişilebilir ve yenilikçi araçlar

tasarlanması düşüncesi dikkate değerdir. Dijital okuryazarlığın ve teknolojik kaynaklara erişimin artırılması da bu yönde geliştirilen yaklaşımın son ayağını oluşturmaktadır. **Tanıtım** kapasitesinin geliştirilmesine yönelik olarak çeşitli medya kanalları yordamıyla kente ve sahip olduğu kültürel mirasa dair görünürlük çalışmaları kurgulanması ve koruma alanında yürütülen çalışmaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Benzer biçimde, kentin sahip olduğu kültürel mirasın tanıtımına yönelik basılı/dijital ziyaretçi rehberleri hazırlanması, kent sakinlerinin ve ziyaretçilerin yararlanabileceği tematik/grup odaklı deneyimler tasarlanması, rotalar oluşturulması ve bu rotalar üzerinde düzenli miras yürüyüşleri gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Son olarak araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde dile getirilen **koordinasyon** aksaklıklarının giderilmesi; özellikle yapı ve mahalle düzeyinde koordinasyonun güçlendirilmesi, karar alıcı kurumların ve diğer anahtar aktörlerin Alan Başkanlığı öncülüğünde eşgüdümünün sağlanması oldukça önemlidir.

5.3.6. Eğitim ve Yetiştirme

Eğitim ve yetiştirmenin oluşturucu unsurlarına yönelik olarak belirlenen yaklaşımlar, oldukça temel ve bir bakıma diğer pek çok örneklem açısından genellenebilir önerilerden meydana gelmektedir. Bu çerçevede, **geleneksel bilgi/zanaat ve pratiklere** ilişkin öncelikli olarak kaybolmaya yüz tutmuş zanaat ve pratiklerin belgelenmesi ve kayıt altına alınması esastır. Mevcut belgeleme çalışmalarının yaygınlaştırılması ve daha geniş kitlelerin erişimine açılması; istihdam olanağı da sağlayabilecek zanaat ve pratiklerin yeni nesillerce benimsenmesine yönelik uygulamalı atölye çalışmalarının düzenlenmesi ve bu çalışmalar yordamıyla çıraklığın teşvik edilmesi önerilmektedir. Benzer biçimde, **araştırma/analiz** bağlamında yürütülmekte olan çalışmalarının desteklenmesi, gerek duyulan alanlarda çeşitlendirilmesi ve kamuoyu ile paylaşılması arzu edilmektedir.

Bu başlık altındaki üçüncü belirleyici olan **eğitim** kapasitesinin geliştirilmesi açısından ise kültürel miras eğitimi ile bağlantılı sistematik bir çerçeve kurgulanması ve mevcut çalışmaların kalıcı hale getirilmesi esastır. Kültürel miras eğitiminde yararlanılacak alana özgü rehber materyallerin oluşturulması, hazırlanan içeriklerin EBA platformu ile entegrasyonunun yapılması, Bergama'da görev yapan öğretmenlere rehber materyallerle bağlantılı eğitimler verilmesi ve kendi ders içeriklerine, alanın değerlerine ve önemine ilişkin bilgileri dahil etmelerinin sağlanması gerekmektedir. Önerilen mekanizmanın bir diğer adımı ise; öğrenciler için sistematik miras alanı ve müze gezileri düzenlenmesidir. Bu gezilerin rehber materyallerle ve yardımcı pratikler ile desteklenmesi, yerinde deneyimleme yoluyla eğitim olanaklarının çeşitlendirilmesi mümkündür. Eğitimin daha gündelik ve yaşam sürecinin tamamına yayılan boyutunu oluşturan **bilgi/öğrenme** belirleyicisi ekseninde, kapsayıcı yaşam boyu öğrenme araçları kurgulanması ve ilgili prensibin teşvikine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Kent geneline hizmet verecek, çeper yerleşimlerin de faydalanabileceği öğrenme merkezleri kurulması bu açıdan destekleyici olacaktır. Bu

nun yanı sıra; var olan merkezlerde kültürel miras ve koruma alanında temel bilgilerin edinilmesine yönelik sertifika kursları ve yetişkin eğitimleri açılması, çeşitli grupların korumaya ilgili süreçlerde doğrudan yararlanabileceği bilgi katalogları ve rehber materyallerin oluşturulması önerilmektedir. **Yetiştirme** ise; alanın son olduğu kadar değerli bir diğer bileşendir. KU-DEB ile bağlantılı eğitimlerin düzenlenmesi ve uzman/uygulayıcı yetiştirme kursları açılması ile teknik ve ara elemanların yetiştirilmesi ve istihdam olanaklarının genişletilmesi bu belirleyici dahilinde sunulan önerilerdir. Aynı biçimde, yüksekokul öğrencileri için kurumlar arası iş birliği vasıtasıyla staj ve yaz okulu olanaklarının sağlanması da alanın eğitim ve yetiştirme kapasitesinin gelişimi açısından öncelikli önerilerden biridir.

5.3.7. Temel Prensipler

Şeffaflık/hesap verilebilirlik kapasitesinin geliştirilmesine yönelik olarak, koruma ve yönetim süreçlerinde katkıda bulunan tüm kurumlar tarafından düzenli izleme ve raporlama mekanizmalarının oluşturulması ve edinilen verilerin kamuoyuyla paylaşılması esaslı ön plana çıkmaktadır. Bir diğer belirleyici olan **saygı/tolerans/anlayışın** tüm düzeylerde güçlendirilmesine yönelik olarak ise olumlu algı yönetimi çalışmaları yapılması düşüncesi dile getirilebilir. **Sosyal bir aradalık/bütünlük** açısından, özellikle tarihi ve sonradan yapılaşan mahalleler ile Talatpaşa Mahallesi gibi kimi tarihi çevrelerin yeni ve eski sakinleri arasındaki kısmi ayrışmışlığın giderilmesi, bir aradalıklarının ve bütünlüğünün pekiştirilmesi ve farklı grupların bir araya gelmesini sağlayacak mahalle gezileri, miras yürüyüşleri, etkinlikler ve festivaller gibi çeşitli faaliyetler düzenlenmesi önerilmektedir.

Kültürel çeşitlilik ekseninde ise ancak kentin zaman içerisinde yaşadığı kayıpların izlerinin hafifletilmesi olanaklı görünmektedir. Başka coğrafyalara göçmüş kişilerin hikayeleri dahil olmak üzere, kentin kültürel çeşitliliğini meydana getiren tüm önemli unsurların belgelenmesi, yapılan belgeleme çalışmalarının yerle ilişkili biçimde aktarımına yönelik sunum ve anlatım araçları tasarlanması önerilen yaklaşımın bu belirleyiciye ilişkin parçalarıdır. Benzer bir açıdan, Bergama'da **dahiliyetin** güçlendirilmesine ilişkin yapılandırma önerilerinin ilk sırasında mahalle ve kent konseylerinin oluşturulması ve düzenli toplantılarda bir araya gelmesinin sağlanması yer almaktadır. Herkes için kent ilkesi ışığında sistematik pratikler ve pilot projeler tasarlanması, kadın dostu, çevre dostu, engelli dostu gibi kapsayıcı kent kurgularının oluşturulması ve bu yönde mekânsal düzenlemelerin yapılması da söz konusu kapasitenin iyileştirilmesi bağlamında önem arz etmektedir. **Erişilebilirlik** ise alanda hızlıca ele alınması gerekli konuların başında gelmektedir. Fiziki erişilebilirliğin güçlendirilmesine ilişkin olarak; ihtiyaç duyulan ulaşım ve çevre düzenlemelerinin tamamlanması ve kentte yer alan tüm miras alanlarının rahatça ziyaret edilebilir hale getirilmesi, sürecin ilk aşamasıdır. Ekonomik kaynaklı erişilebilirlik sıkıntılarının aşılmasına yönelik, miras alanlarına girişlerde yerel sakinleri gözetken fiyat düzenlemelerinin yapılması ve ücretsiz ziyaretin mümkün olduğu açık kapı günleri düzenlenmesi önerilmektedir. Öte yandan, kamuoyunun

da gündemini sıklıkla meşgul eden, farklı coğrafyalarda sergilenmekte olan miras öğelerine erişilebilirliğin sağlanmasında, yeni teknolojik olanaklar yordamıyla özel ziyaretçi deneyimleri tasarlanması, dijital yerine koyma ve görsel tamamlama çalışmaları yapılması gibi öneriler ön plana çıkmaktadır.

Sürdürülebilirlik/etkin kaynak kullanımı/sürdürülebilir gelişim için önerilen yaklaşımın ilk boyutu, alanın tüm düzeylerde sahip olduğu korunmuşluk durumunun iyileştirilmesi bağlamında özellikle tarihi çevrelerde fiziki ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik kapsamlı stratejiler geliştirilmesidir. Bu çalışmalar, tarihi yapı ve çevreler ile bu alanların sakinlerinin yaşam konforunun iyileştirilmesinden ikamet sürekliliğinin sağlanmasına, başka bir deyişle özgün kullanıcı inşasına dek geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. İkinci boyut, mevcut kaynakların doğru değerlendirilmesi ve koruma çalışmalarına kaynak aktarımının sağlanmasına yönelik güçlendirmeler ve yeni kaynaklar yaratmak üzere sistematik AR-GE çalışmaları yapılmasıdır. Üçüncüsü ise; mevcut çalışmaların sürekliliklerinin ve sürdürülebilirliklerinin tesisinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile sistematik entegrasyonun sağlanması ve çalışmaların çıktıkları ile kısa ve orta vadeli sonuçlarının kayıt altına alınmasıdır. Düzenli kayıt ve belgeleme işlemlerini destekleyecek, çalışmalardan elde edilen verilerin toplandığı ortak bir arşiv oluşturulması bu bağlamda esastır. Son olarak, koruma ve yönetim süreçlerinde kurumsal sürekliliğin sağlanması yönünde kurum içi uygunluk ve kurumlar arası iş birliği çerçevesinin oluşturulması mutlak bir gereksinim arz etmektedir.

5.3.8. Yasal ve Yönetimsel Çerçeve

Yasal ve yönetimsel çerçevenin oluşturucu unsurlarından ilki, tüm hak ve sorumlulukların teminatı ve temel düzenleyicisi olan **yasalara** ilişkin değişiklikler mutlaka konunun uzmanları tarafından, çok disiplinli ve kapsamlı bir biçimde ele alınmalıdır. Buna göre; yasal çerçevede koruma alanında katılım anlayışının güçlendirilmesi ve özellikle yapı ve mahalle düzeylerindeki kapsamının genişletilmesine yönelik olarak, çok disiplinli arama konferansları ve çalıştaylar düzenlenmesi, bu çalışmalarda elde edilecek çıktılarının birer öneri raporu olarak ilgili mercilere sunulması önerilmektedir. **Politikalar** belirleyicisi ekseninde sunulan yaklaşım, Bergama'da tüm düzeylerde kültürel mirasın korunmasında katılımın artırılmasına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli politikalar ortaya konulması için ileri ihtiyaç analizlerinin yapılması, geniş katılımı çalıştaylar düzenlenmesi, çok disiplinli ve aktörlü bir süreç çerçevesinde gerekli esasların belirlenmesi gibi adımları içermektedir. Bu politikaların, bütüncül bir perspektifle diğer üst ölçekli ulusal politikalar ve uluslararası yaklaşımlarla tam entegrasyonunun sağlanması; uyumlu işlevselliğin, verimliliğin ve etkinliğin artırılması gerekmektedir. Aynı biçimde, üst ölçekli ulusal politikalar ve uluslararası yaklaşımlarla tam entegrasyonu sağlanmış, yerel politikalarla uyumlu **stratejiler** geliştirilmesi esastır. Söz konusu stratejilerin etkin bir biçimde hayata geçirilmesi için, prosedürlerin, sorumluluk üstlenecek kişi ve kurumlar ile uygulama takviminin belirlen-

mesi, düzenli izleme ve raporlamaların yapılması gibi hususlar ise önerilen yaklaşımın farklı boyutlarını oluşturmaktadır.

Planlama belirleyicisi dahilinde öncelikli olarak ele alınması gereken çalışmaların başında, planlar arasında entegrasyonun ve ölçekler arası geçişlerin sorunsuz sağlanarak uygulamadaki muhtemel sıkıntıların önüne geçilmesi gelmektedir. Bu entegrasyon, özellikle Alan Yönetim Planı sonrasında, daha eski tarihli Koruma Amaçlı İmar Planı başta olmak üzere tüm planların birbiriyle bütünlük bir çerçevede ele alınmasını gerektirmektedir. Makalenin kaleme alındığı tarihte yürütülmekte olan ikinci dönem Alan Yönetim Planı çalışmalarında tüm düzeylerde korumayla ilişkili katılımın sağlanması yönünde iyileştirmelere gidilmesi ve içeriğin bu yönde güçlendirilmesi yerinde olacaktır. Bu alanda getirilen son öneri ise; alanın taşıma kapasitesini gözeten, sorumlu turizm anlayışı çerçevesinde biçimlendirilecek bir Turizm Master Planı ve Ziyaretçi Yönetim Planı hazırlanmasıdır. Bu çalışmaların, Dikili Limanı'nın Cruise gemisi turizmüne açılması ve İZBAN hatının Bergama'ya kadar genişletilmesi gibi olası bölgesel ölçekli proje ve projeksiyonları gözeterek senaryolar ve diğer planlarla bütünlük bir perspektifte ele alınması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında sınırlı biçimde tespiti yapılan sorunlardan hareketle **ortak karar alma** süreçlerinin etkinliğine ilişkin geniş katılımı bir değerlendirme çalışması yapılması, aksaklıkların derinlemesine tespit edilmesi ve iyileştirilmesine yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi gerektiği ifade edilebilir. Benzer biçimde, söz konusu süreçlerin yalnızca temsilci merkezli olmaktan çıkarılarak özellikle yapı ve mahalle düzeyinde daha yaygın bir katılım mekanizmasının kurgulanması gerekmektedir. Bağlantılı olarak, **koruma/yönetim** belirleyicisi dahilinde, tarihi yapılarda ve bu yapıların meydana getirdiği çevrelerde fiziki korunmuşluk durumunun iyileştirilmesi ve hızlı tahribatın önüne geçilmesine yönelik acil çözüm önerileri geliştirilmesi sağlanmalıdır. Olası tahribatlara yol açabilecek ulaşım güzergahlarının miras öncelikli olarak yeniden düzenlenmesi de bu bağlamda oldukça önemlidir. İkinci olarak, koruma/yönetim başarısına ilişkin geniş katılımı bir değerlendirme çalışması yapılması, aksaklıkların saptanması ve iyileştirilmesi önerilmektedir. Benzer biçimde, koruma/yönetimin kent merkezli bakış açısının oluşturucu birimlere yönelmesi ve alt ölçeklerde bu birimler vasıtasıyla desteklenmesi esastır. Yalnızca kent ölçeğinde değil, yapı ve mahalle düzeyinde ve düzeyler arası eşgüdüm ve koordinasyonun güçlendirilmesini sağlayacak yapılanma ve iletişim ağının oluşturulması ve ihtiyaca yönelik iş birlikleri kurulması gerekmektedir. Son olarak alanın bütünlük korunmasına ilişkin risk ve değişim yönetimi gibi hususlara yönelik değerlendirme ve hazırlık çalışmalarının yapılması önemli bir diğer gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütüncül yaklaşımın **uygulama** belirleyicisi dahilindeki önerilerinden ilki; stratejik eylem planları başta olmak üzere, kültürel mirasın korunmasına yönelik uygulamaların hayata geçirilebilme oranını saptamak için tespit çalışmaları gerçekleştirilmesi ve gerçekleştirilemeyen eylemlerin nedensel analizinin yapıl-

Tablo 3. Bergama için sunulan kapasite geliştirme önerileri

KAPASİTE DÜZEYİ	KAPASİTE ALANI	BELİRLEYİCİ	KAPASİTE GELİŞTİRME YAKLAŞIMI
BİREYSEL	Kişisel Yetkinlikler	Farkındalık	
		Liderlik	KYA1- Farklı grupların ve ilgili tüm aktörlerin mevcut farkındalık düzeyinin tespitine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi KYA2- Kültürel miras farkındalığının gelişimine yönelik pratiklerin kurgulanması ve sürekli hale getirilmesi
		Yetenekler	KYB1- Yerel liderlerin tespiti ve kuruma alanında yetkinlik kazandırarak sorumluluk üstlenmeye teşvikine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi KYB2- Özellikle kadın liderliği, genç liderliği gibi odak gruplara yönelik sistematik liderlik programları oluşturulması
		Deneyim	KYC1- Başta teknik personel, uzman ve uygulayıcılar, yapı sahipleri, mahalle ve kent sakinleri olmak üzere, ilgili tüm gruplara yönelik yetenek kurslarının açılması, saha pratikleri ve istihdam olanaklarıyla desteklenmesi KYD1- İlgili grupların kültürel miras alanında deneyim kazanmasının sağlanmasına yönelik süreli pratikler kurgulanması
		Motivasyon	KYD2- Özellikle bürokratik işlemlere yönelik deneyimsizliğe sebep olduğu, geri paketlenmesi üstlenilmesini teşvik etmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi KYB3- Özellikle kadın liderliği, genç liderliği gibi odak gruplara yönelik sistematik liderlik programları oluşturulması
	Mirasla İlişkilendirme	Anlama/Yorumlama/ Çatışım	MI A1- Akademik bilginin daha kolay biçimde anlaşılmasını sağlayacak bir dil kurgulanması ve yenilikçi yöntemler vasıtasıyla aktarımın güdüldürülmesi MI A2- İlgili tüm gruplar için temel kültürel miras yetkinliğinin oluşmasını sağlayacak bilgilendirme çalışmaları yapılması
		Tanımlama ve Tespit	MI A3- Kentte sözlü tarih çalışmalarının gerçekleştirilmesi, hikayelerin paylaşımının ve kentin sahip olduğu ortak belleğin herkesçe anlaşılabilmesinin sağlanması MI B1- Mevcut envanterlerin güncellenmesi, dijitalleştirilerek açık kamu erişiminin sağlanması MI B2- Miras unsur ve alanlarında ilgili tüm gruplara yönelik iştahlemler gerçekleştirilmesi, lusa anlatımlar oluşturulması ve yerleştirilmesi yapılması MI C1- İlgili tüm grupların değerlerinin tespiti, bu değerleri içeren Bergama'nın bütüncül değer haritasının ortaya konulması ve paylaşılması MI C2- Bergama'nın sahip olduğu değerlere ve kültürel öneme dair kapsayıcı bir beyan oluşturulması ve bilincinin sağlanması
		Değer Verme/Kültürel Önem ve Anlam	MI D1- Bütüncül bir kurgu çerçevesinde, farklı gruplar tarafından anlaşılabilir, görsel olarak ilgi çekici dijital (AR, VR, 3D vd.) anlatım ve sunum araçları tasarlanması MI D2- Bergama genelinde miras gönüllüleri ağının oluşturulması, aktarımına yönelik nesiller arası diyalogun kuvvetlendirilmesi, uygulamalı pratiklerin geliştirilmesi ve teşviki MI E2- Bergama Kermesi başta olmak üzere geleneksel festival ve kent kimliğinde doğrudan yer sahibi unsurların işlevsel aksaklıklarının giderilerek sahiplenilmesinin, devamlılığının ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması
		Sunum ve Aktarım	
	Eylemlilik	Etkin Eylem	EA1- Tüm grupların dahil edilmesini mümkün kılacak iş birlikleri kurgulanması, bu sayede faaliyet esas alan sistematik pratikler ve pilot projeler tasarlanması EA2- "Yeni Yüzyıl Miras Günleri" gibi geniş katılımlı ve uygulamalı etkinlikler düzenlenmesi, bu etkinliklerin düzenli hale getirilmesi ve etkinlikler arasında kişiler kendi yapıları ve/veya yaşadıkları çevreye iyileştirme yönünde denetimli uzman ve uygulayıcı desteğinin sağlanması
		Sorumluluk Üstlenme/ Ortak Sorumluluk	EB1- Sorumluluk bilinci oluşturmaya yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması, bağlantılı katılımların kurgulanması ve etkinlik katılımlarını teşvik edilmesi EC1- İlgili grupların, özellikle de yetimlere olan nesillerin alanla kurduğu baği güdüldürülmesi, deneyime dayalı sistematik pratiklerin kurgulanması
Sahiplenme		ED1- Bergama'nın önemli sivil toplum kuruluşları bünyesinde kültürel mirasla ilgili faaliyet birimleri/komisyonlar oluşturulması ED2- Bergama genelinde miras gönüllüleri ağının oluşturulması, bu gönüllülerin etkin biçimde yer alacağı programlar ve çalışmalar kurgulanması ED3- Yerel kuruluşların güdüldürülmesine yönelik olarak iş birlikleri kurgulanması, yetki paylaşımı ve devrini esas alan sistematik pratikler ve pilot projeler tasarlanması	
Sivil Toplum/Gönüllülük/Yerel İnişiyatifler			
KURUMSAL/ORGANİZASYONEL	Kurumsal Yetkinlikler	Vizyon/Amaç	KYA1- Ortak amaç ve vizyon belirlenmesine yönelik sistematik süreçler düzenlenmesi, süreçler sonucunda elde edilecek çıktılarının kabulü ve uygulaması konularında KYA2- Ortak amaç ve vizyon doğrultusunda tüm birimlerin rolünün ve bu rolle bağlantılı stratejilerin belirlenmesi, uygulamaya dönük düzenli izleme ve raporlamaların yapılması
		Yapı ve Düzenlemeler	KYB1- Anahtar kurumlar için kurumsal kapasite tespitlerinin gerçekleştirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik yaklaşımların kurgulanarak gerekli düzenlemelerin yapılması KYB2- Bergama Belediyesi bünyesinde KUDEB'in kurulması KYC1- Fiziksel ve dijital altyapının güdüldürülmesi
		Altyapı/Hizmetler	KYC2- Hizmet ihtiyacı duyulan alanların saptanarak gerekli güdüldürmelerin yapılması KYD1- Bergama'nın özgün niteliklerinin doğrudan uzmanlık ve teknik destek ihtiyacının belirlenerek bu alanlarda ve fon bulma, ara buluculuk, proje yönetimi, dijital okuryazarlık, izleme ve raporlama gibi çağdaş yetiler konusunda özel eğitimler tasarlanması
		Uzmanlık/Teknik Destek	KYE1- Kurumsal insan kaynağının yere özgü ihtiyaçlar ve çağdaş yetiler konusunda desteklenmesi KYE2- Çağdaş yetilerle ilişkili gereksinimlerin sağlanmasına yönelik olarak kurumlar arası ve bölgesel iş birlikleri kurulması
		İnsan kaynakları	
	Bağlantılılık ve İletişim	Ağlar/Bağlantılar ve Bağlantılılık	BI A1- Bağlantılılık güdüldürmek için mahalle forumları, çalıştaylar gibi çok katlımlı toplantılar düzenlenmesi ve yeni topluluk ağlarının oluşumunu teşvik etmesi BI A2- Tüm düzeylerde yeni ağların araştırılması ve özellikle kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalara katkı sağlama üzere bu ağlara dahil olunması BI B1- Bölgesel, ulusal ve ulus ötesi düzeyde yeni iş birlikleri kurulması ve kurulan iş birlikleri yardımıyla miras alanına özgü pratikler ve pilot projeler tasarlanması BI B2- İş birliklerinin çoğaltılması ve kurulacak sektörel ortaklıklar vasıtasıyla kültürel mirasın korunmasına yönelik alternatif kaynaklar yaratılması
		İlişki kurabilme/ İş birlikleri ve Ortaklıklar	BI C1- Kurumlar ve kişiler arası iletişim sorunlarının aşılması, diyalogun güdüldürülmesi ve tüm aktörlerin etkin biçimde yer alacağı programlar ve çalışmalar kurgulanması BI D2- Özellikle kurumsal web siteleri ve sosyal medya kanallarının etkin kullanımı ve düzenli güncellenmesinin sağlanması
		İletişim/Etkileşim/ Diyalog	BI D1- Medya kanallarındaki içeriklerin kentin mirası ve bu mirasın korunması ile bağlantılı biçimde güdüldürülmesi ve zenginleştirilmesi BI D2- Daha kapsayıcı, erişilebilir ve yenilikçi araçlar tasarlanması, interaktif dijital haritalar, arşivler, oyunlar, dijital paylaşım platformları gibi yeni medya kanallarının ilgili gruplara etkin kullanımının sağlanması
		Medya/Teknoloji	BI D3- Bergama genelinde dijital okuryazarlığı ve teknoloji kaynaklarına erişimin artırılması BI E1- Çeşitli medya kanalları yardımıyla kente ve saha olduğu kültürel mirasın dışarıya yönelik çalışmaları kurgulanması BI E2- Kültürel miras kurumlarının alanlarında yürütülen çalışmaların basılı/dijital olanaklar yardımıyla yaygınlaştırılması BI E3- Bergama'nın sahip olduğu kültürel mirasın tanıtımına yönelik basılı/dijital ziyaretçi rehberleri hazırlanması BI E4- Hem kent sakinlerine hem de ziyaretçilere yönelik olarak tematik/grup odaklı deneyimler tasarlanması BI E5- Ödüllü yapılar, Talatpaşa Mahallesi'nin de içerisinde olduğu tarihi mahalleler, öne çıkan miras öğeleri gibi çeşitli unsurları içeren çoklu rotalar oluşturulması, bu rotalar üzerinde düzenli miras yürütücüleri gerçekleştirilmesi BI E6- Koordinasyon konusundaki aksaklıkların giderilmesi, karar alıcı kurumların ve diğer anahtar aktörlerin Alan Başkanlığı öncülüğünde eşgüdümünün sağlanması
		Tanıtım	
		Koordinasyon	
Eğitim ve Yetiştirme	Geleneksel bilgi/Zanaat ve Pratikler	EYA1- Kaybolmaya yüz tutmuş zanaat ve pratiklerin belgelenmesi ve mevcut belgeleme çalışmalarının basılı/dijital olanaklar yardımıyla yaygınlaştırılması EYA2- Geleneksel zanaat ve pratiklerin yeni nesillere benimsenmesine yönelik uygulamalı atölye çalışmalarının düzenlenmesi, pratiklerin teşvik edilmesi EYB1- Araştırma ve analizi çalışmalarının desteklenmesi, gerek duyulan alanlarda atölye/dijital olanaklar ve açık arşivler yoluyla kamuya ile paylaşılması	
	Araştırma/Analiz	EYC1- Kültürel miras eğitiminde yararlanılacak basılı/dijital rehber materyallerinin oluşturulması, hazırlanan içeriklerin EBA platformu ile entegrasyonunun sağlanması EYC2- Öğretmenlere düzenli kültürel miras eğitimi verilmesi, ders içeriklerinin alanın kültürel değerlerine ve önemine ilişkin bilgiler dahil etmelerinin sağlanması EYC3- Öğrencilerin işi sistematik miras alanı ve müze gezileri düzenlenmesi, bu gezilerin oluşturulan rehber materyaller ve yardımcı pratikler ile desteklenmesi, yerinde deneyimleme yoluyla eğitim olanaklarının geliştirilmesi	
	Eğitim	EYD1- Kentte kültürel miras eğitimi ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmaların kalıcı hale getirilmesi EYD2- Yaşam boyu öğrenme araçları kurgulanması, tepkilerine yönelik çalışmalar yapılması ve (statü/jezi) öğrenme merkezleri kurulması EYD3- Kültürel miras ve kuruma alanında temel bilgilerin edinilmesine yönelik sertifikalı kurslar ve yetkinlik eğitimleri açılması EYD4- Çeşitli grupların koruması için süreçlerde doğrudan yararlanılabilecek bilgi kataloğları ve rehber materyallerinin oluşturulması	
	Bilgi /Öğrenme	EYD5- KÜDEB ile bağlantılı ağız ve taş ustaları gibi eğitimcilerin düzenlenmesi, kurumların farkı alanlarında görev alabilecek uzman/uygulayıcı yetiştirme kursları açılması	
	Yetiştirme	EYE2- Tüm gruplara yönelik uygulamalı yetenek eğitimleri kurgulanması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi EYE3- MYO öğrencileri için staj ve yan okulu olanaklarının sağlanması, ihtiyaç duyulan alanlarda istihdam edilmelerine yönelik bir kolaylaştırıcı çerçeve hazırlanması	

masadır. İkinci olarak ise; yine stratejik eylem planları başta olmak üzere, hayata geçirilen uygulamaların izlenmesi, çıktılarının raporlanması ve uygulama kalitesinin artırılmasına yönelik bir denetleme mekanizması oluşturulması tavsiye edilmektedir.

5.3.9. Ekonomik Çerçeve

Ekonomik çerçevenin iki belirleyicisinden ilki olan **fon/sponsorluk** dahilinde öncelikle hibe, kredi ve fon başvurularında düzenli ve ücretsiz yol göstericilik hizmetinin verilmesi önerilmektedir. Yerel kurumlar bünyesinde oluşturulacak özel birim-

ler vasıtasıyla sistematik fon bulma çalışmaları yapılması ve AR-GE projeleri hazırlanması da geniş kapsamlı kaynak yaratılması bağlamında önemlidir. **Ekonomi/kaynaklar** belirleyicisi özeline ise; alternatif kaynak sağlanmasına yönelik olarak sektörel iş birlikleri ve diğer olanakların değerlendirilmesi ile kültürel mirasla ilişkili alanlara kaynak aktarımının sağlanması önceliklidir. Bunun yanı sıra, özellikle kültürel mirasla ilişkili alanlarda istihdamın artırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesi hem sakinlerin ekonomik olanaklarının hem de kentte toplumsal refahın güçlendirilmesi yolunda önemli bir adım olacaktır.

Tablo 3 (devamı). Bergama için sunulan kapasite geliştirme önerileri

KAPASITE DÜZEYİ	KAPASITE ALANI	BELİRLEYİCİ	KAPASİTE GELİŞTİRME YAKLAŞIMI
ÇEVRESEL	Temel Prensipler	Seffaflık/ Hesap Verilabilirlik	TPA1- Başta yerel yönetim olmak üzere, koruma ve yönetim süreçlerinde katkıda bulunan tüm kurumlar tarafından izleme ve raporlama mekanizmalarının oluşturulması, bu çalışmaların düzenli bir biçimde yapılması ve edinilen verilerin kamuoyuna paylaşılması
		Sayıgı/Tolerans/ Anlayış	TPB1- Sakinler arasы saygı, tolerans ve anlayışın güçlendirilmesine yönelik olumlu algı yönetimi çalışmalarının yapılması
		Sosyal Bir aradalık/ Bütünlük	TPC1- Sosyal bir aradalık güçlendirici, farklı grupların bir araya gelmesini sağlayacak çalışmalar yapılması, düzenli mahalle gezileri, miras yürüyüşleri, etkinlikler ve festivaller düzenlenmesi
		Kültürel Çeşitlilik	TPD1- Kentin kültürel çeşitliliğini meydana getiren unsurların belgeleneşi ve yerle ilgili biçimde aktarılması yönelik sunum ve anlatım araçları tasarlanması
		Dahiliyet	TPE1- Mahalle ve kent konseylerinin oluşturulması ve düzenli toplantılar organize edilmesi
		Erişilebilirlik	TFE1- Herkes için kent ilkesi ugnında sistematiik pratikler ve pilot projeler tasarlanması
		Sürdürülebilirlik/Etkin kaynak kullanımı/Sürdürülebilir Gelişim	TFE2- Herkes için kent ilkesi ugnında sistematiik pratikler ve pilot projeler tasarlanması
		Yasal	TYCA1- Yasal çerçevede koruma alanında katılım anlayışının güçlendirilmesi ve özellikle yapı ve mahalle düzeyindeki kapsamın genişletilmesine yönelik olarak çok disiplinli arama konferansları ve çalışmalar düzenlenmesi, bu çalışmalarda edilecek çıktıların birer öneri raporu olarak ilgili mercilere sunulması
		Politikalar	TYCB1- Bergama'da tüm düzeylerde kültürel mirasın korunmasında katılım artırılmasına yönelik olarak kısa, orta ve uzun vadeli politikalar ortaya konulması için iberi ihtiyaç analizlerinin yapılması, geniş katımlı çalışmalar düzenlenmesi, çok disiplinli ve aktörlü bir süreç çerçevesinde gerekli esasların belirlenmesi
		Stratejiler	TYCC1- Ortaya konulan politikaların, bütüncül bir perspektifli gözlemler diğer örgütlenişle uyumlu politikalar ve uluslararası yaklaşımlarla tam entegrasyonun sağlanması
	Planlama	TYCD1- Öst ölçekli ulusal politikalar ve uluslararası yaklaşımlarla tam entegrasyonu sağlanmış yerel politikalarla uyumlu stratejiler geliştirilmesi, süreçler, sorumluluk üstlenmek için ve kurumlar ile uygulama takviminin belirlenmesi, güncel izleme ve raporlamaların yapılması	
	Ortak Karar Alma	TYCE1- Alana yönelik olarak oluşturulmuş farklı ölçek ve kapsamdaki planlar arasında tam entegrasyonun sağlanması	
	Koruma/Yönetim	TYCF1- Bergama çok katmanlı kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı'nın güncellenerek ihtiyaç duyulan iyileştirmelerin yapılması, işerigin kültürel mirasın korunmasında tüm düzeylerde katılım desteğivecek biçimde güçlendirilmesi	
	Uygulama	TYCG1- Alınan taşınma kapasitesini gözeten, sorumlu turizm anlayışı çerçevesinde biçimlendirilecek Turizm Master Planı ve Ziyaretçi Yönetim Planı hazırlanması	
	Ekonomik Çerçeve	Fon/Sponsorluk	TYCH1- Fiziki korunmuş durumunun iyileştirilmesi ve tahribatın önüne geçilmesine yönelik acil çözüm önerileri geliştirilmesi
		Ekonomi/ Kaynaklar	TYCI1- Ortak karar alma süreçlerinin etkinliğine ilişkin geniş katımlı bir değerlendirme çalışması yapılması, aksaklıkların tespit edilmesi ve iyileştirilmesi
	Toplumsal Çerçeve	Demokrasi	TYCJ1- Tüm düzeylerde ve düzeyler arası eşitlik ve koordinasyonun güçlendirilmesine yönelik uygulama ve iletişim ağının oluşturulması, iş birlikleri kurulması
		Genel Çerçeve/ Çevre/Bağlam	TYCK1- Risk ve değişim yönetimi gibi hususlara yönelik değerlendirme ve hazırlık çalışmalarının yapılması, bu çalışmalarda öne çıkan unsurların alana sahip olduğu kültürel mirasın bütüncül korunmasına ilişkin önceliklerle birlikte ele alınması
Barış/Güvenlik		TYCL1- Uygulamaların hayata geçirilme oranını artırmak için tespit çalışmalarını ve gerçekleştirilmeyen eylemlerin nedensel analizinin yapılması	
Güç Dengeleri		TYCM1- Hayata geçirilen uygulamaların izlenilmesi, çıktılarının raporlanması ve uygulama kalitesinin artırılmasına yönelik bir denetim mekanizması oluşturulması	
Kültür/Normlar/Yatkınlık		EÇA1- Hibe, kredi ve fon başvurularında düzenli ve ücretsiz yol göstericiliği hizmetinin verilmesi	
		EÇB1- Yerel kurumlar bünyesinde oluşturulacak özel birimler vasıtasıyla sistematiik fon bulma çalışmaları yapılması ve AR-GE projeleri hazırlanması	

5.3.10. Toplumsal Çerçeve

Toplumsal çerçeve, bağlamsal iyileştirmelerin yapılmasına dönük, uzun soluklu bir eylem sahası içermektedir. Örneğin, **demokrasiye** ilişkin, yetişen nesiller başta olmak üzere tüm gruplar için demokratik katılım bilincinin yaygınlaştırılmasına yönelik sistematiik, kapsamlı, çok yönlü, teorik ve uygulamalı çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. **Genel çerçeve/çevre/bağlam** belirleyicisi dahilinde de oldukça benzer bir yaklaşımla, katılımın gerçekleştirildiği genel çerçevenin iyileştirilmesi esastır. Alanın üçüncü belirleyicisi olan **barış/güvenlik**, önceki iki unsura oranla daha yere özgü yaklaşımların geliştirilebildiği bir konu başlığı olarak dikkat çekmektedir. Buna göre, yerel sakinler ve kanaat önderleriyle kurulacak sistematiik diyalogun kolaylaştırıcılığında kentin özellikle Talatpaşa Mahallesi'nin de içinde bulunduğu belirli kesimlerinde karşılaşılan güvenlik sorunlarının aşılmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi önemlidir. Aynı biçimde, madde kullanımının önüne geçmek üzere bilhassa gençlerin üretime katkı sağlayabileceği alanlara ve/veya gönüllülük/sosyal sorumluluk çalışmalarına yönlendirilmesi önerilmektedir.

Alana ilişkin **güç dengesinin** tüm düzeylerde tesisine yönelik olarak, bilimsel çalışmalarla desteklenmiş sistematiik bir izleğin ortaya konulması önemlidir. Güç çatışmalarının aşılmasında uzlaşmacı bir tutum benimsenmesi ve aktörler arası diyalogun teşviki esası doğrultusunda; tarafsız aktörlerce başlatılan, çok aktörlü ve toplumsal ortak fayda gözeten pratikler ve pilot projeler kurgulanması kolaylaştırıcı olacaktır. Son olarak, **kültür/normlar/yatkınlık** bağlamında değer odaklı, "Bergamalılık" bilincini teşvik eden ortak bir söylemin inşası ve bu söylemin yerleşik bir hal almasına yönelik çok yönlü çalışmaların yürütülmesi önem arz etmektedir. Bergama'da görev yapmakta olan bilimsel çalışma ekipleri ile yerel sakinlerin doğrudan etkileşim olanaklarının artacağı düzenli ve sistematiik faaliyetlerin yanı sıra Talatpaşa Mahallesi'nde Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Bergama Belediyesi iş birliği ile hayata geçirilmesi öngörülen Mahalle Evi'nin; yerel sakinlerin vakit geçirebilecekleri, kültürel/arkeolojik miras ve koruma ile ilgili bilgiler edinebilecekleri, çok işlevli bir paylaşım ve üretim alanı olarak tasarlanması önerilmektedir. Benzer örneklerin sayısının artırılması ve/veya gezici birimler oluşturulması da istenilen etkinin merkez ve çeper yerleşimler nezdinde yayılmasını kolaylaştırıcıdır.

ötesine geçerek sınırları belirli bir eylem biçiminden ziyade gündelik, tekrara ve pratiğe dayalı, süregelen bir eylemlilik hali kazanmaktadır. Söz konusu eylemlilik, bazı durumlarda iç içe bazı durumlardaysa eş zamanlı olarak gerçekleşmekte, yaratmakta ve dönüştürmektedir.

Bu ekseninde, araştırma dahilinde tartışmaya açılan olanaklılık, soyutlanmış, odaklı ve korumanın genel çerçevesinden ayrı bir eylem olarak düşünülmemeli; insanlığın ortak etik değerlerini yansıtan ve onurlandıran, insan ve yerle bütünlük bir miras algısını beslemede sürece içkin görülmelidir. Kimseyi geride bırakmama esasıyla çerçevelenen kapasite geliştirme yaklaşımının, konu edindiği miras alanları ve topluluklar açısından sağaltıcı bir misyon taşıdığı göz ardı edilmemeli; ortak bir hak ve sorumluluk düşüncesi dahilinde, koruma ve yönetim çerçevesi içerisinde yaygın ve yerleşik biçimde benimsenmesi mümkün kılınmalıdır.

Kaynaklar

- 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- Akurgal, E. (1995). Anadolu uygarlıkları. Net Turistik Yayınlar A.Ş.
- Altay, S. T., Ateş, G. & Mania, U. (2022). Arkeoloji yerel ihtiyaçları karşılar mı? Pergamon Kazısı'nın kültürel miras ve korunması bilincinin güçlendirme deneyimi. TÜBA-KED, 25/2022, 33-52.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. JAIP, Vol. 35, No. 4, 216-224.
- Bergama Belediyesi. (2006). Bergama Belediyesi 2007-2011 Dönemi Stratejik Planı.
- Bergama Belediyesi Stratejik Planlama Koordinasyon Bürosu. (2009). Bergama Belediyesi 2010-2014 Dönemi Stratejik Planı.
- Bergama Belediyesi. (2020). Bergama Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.
- Bergama Belediyesi ve Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Başkanlığı. (2018). Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı.
- Bilgin Altınöz, A. G. (2014). Introduction, Pergamon and Its Multi-Layered Cultural Landscape [Booklet].
- Binan, D. U. (2013). Türkiye'de çok katmanlı yerleşimlerde tanımlama-koruma yaklaşımı ve öneriler: Bergama örneği. Tasarım+Kuram Dergisi, (16), 1-26.
- Binan, D. U. (2018). Miras 3: Bergama kentsel kültür varlıkları envanteri ve çözümlemesi- Verzeichnis und analyse der städtischen denkmalen. Ege Yayıncılık.
- Council of Europe. (2005). Convention on the value of cultural heritage for society.
- Çelebi, K. (2010). Cihannüma. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları.
- Hart, R. A. (1992). Children's Participation From tokenism to citizenship, Innocenti Essay, no. 4, International Child Development Centre.
- ICCROM, World Heritage Centre, ICOMOS & IUCN. (2001). A Global training strategy for cultural heritage to improve implementation of the World Heritage Convention, Global training strategy report prepared for the World Heritage Committee (as adopted in World Heritage Committee Twenty-fifth session Helsinki, Finland 11 - 16 December 2001).
- ICOMOS. (2011). Dünya mirası kültür varlıkları için etki değerlendirmesi rehberi.
- ICOMOS. (2014). The Florence Declaration on heritage and landscape as human values.
- ICOMOS China. (2004-2015). Principles for the conservation of heritage sites in China.
- ICOMOS CIF. (1993). The guidelines for education and training in the conservation of monuments, ensembles and sites.
- ICOMOS CIF. (2013). Principles for capacity building through education and training in safeguarding and integrated conservation of cultural heritage (Text submitted to CIF Members – June 2013; and to ADCOM - August 2013).
- INTACH. (2004). Charter for the conservation of unprotected architectural heritage and sites in India.
- International Association for Public Participation. (2014). Spectrum of participation.
- İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı. (2019). Tarihe Saygı Yerel Koruma Ödülleri şartnamesi.
- Japan International Cooperation Agency. (2004). Task force on aid approaches: Capacity development handbook for JICA staff.
- Kaplan, A. (1999). The developing of capacity. Community Development Resource Association.
- Kaplan, A. (2001). Organisational capacity, a different perspective. Community Development Resource Association.

- Land, T., Keijzer, N., Kruiter, A., Hauck, V., Baser, H. & Morgan, P. (2008). Capacity change and performance: Implications for development cooperation (Policy Management Brief No:21). ECDPM.
- Lusthaus, C., Adrien, M. H. & Perstinger M. (1999). Capacity development: Definitions, issues and implications for planning, monitoring and evaluation. Universalia Occasional Paper No. 35.
- Nussbaum M. C. (2011). Creating capabilities: The human development approach. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pearson, J. (2011). Learning package on capacity development. Learning Network on Capacity Development (LenCD).
- Rössler, M. (2007). From training to capacity building: The evolution of a concept in the framework of the World Heritage Convention. In M. T. Albert, R. Bernecker, D. G. Perez, N.Thakur & Z. Nairen (Eds.), Training strategies for world heritage management (pp. 38-40).
- Sani M., Lynch, B., Visser, J. & Gariboldi, A. (2015). EENC short analytical report: Mapping of practices in the EU Member States on participatory governance of cultural heritage to support the OMC working group under the same name (Work Plan for Culture 2015-2018).
- Sen, A. (1999). Commodities and capabilities. Oxford University Press.
- Sen, A. (2004). Özgürlükle kalkınma. Ayrıntı Yayınları.
- Taşkın, S. (2019). Bergama'da Abacıhan Sokak. Heyamola Yayınları.
- UNDP. (2005). A systematic capacity assesment tool.
- UNDP. (2007). Practice note: capacity development.
- UNDP. (2008). Capacity assessment methodology user's guide.
- UNDP. (2009). Capacity development: A UNDP primer.
- UNESCO. (2002). Budapest Declaration on world heritage (World Heritage Committee 26th session).
- UNESCO. (2007). Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage (World Heritage Committee, 31st Session).
- UNESCO. (2011). World heritage capacity building strategy, convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage (World Heritage Committee 35th Session).
- UNESCO. (2012). The importance of the role of community, The Kyoto Vision.
- UNESCO-IICBA. (2006). Capacity building framework by Atsushi Mataka. United Nations Economic Commission for Africa.
- Wilcox, D. (1994). The guide to effective participation funded by Joseph Rowntree Foundation.
- URL-1: Bergama Belediyesi. (2022, Aralık). <https://bergama.bel.tr/bergama/mahallelerimiz/merkezmahallelerimiz/talatpasa/>.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Korunan Alanların Sürdürülebilirliğinde Planlama ve Yönetim:
Kayseri Sultan Sazlığı*The Planning and Management in the Sustainability of Protected Areas:
Kayseri Sultan Sazlığı*

 Reyhan Yıldız,¹ Ceyhan Yücel,² Gizem Katırcıoğlu³

¹Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kocaeli

²Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kayseri

³Kayseri Valiliği, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Şube Müdürlüğü, Kayseri

ÖZ

Dünyada sanayileşme, kentleşme gibi biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskıları artıran süreçlerin hızlanması nedeniyle biyoçeşitliliğin korunması uluslararası çabalarla önenebilecek önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir. Ekosistemler, türlerin çeşitliliği ve genetik çeşitlilik unsurlarını içine alan biyolojik çeşitliliğin korunmasında, dünyada genel olarak uluslararası ölçekte yaygın kabul gören yerinde (in-situ) ve yeri dışında (ex-situ) koruma yaklaşımları benimsenmektedir. Bu çalışmada In-situ koruma çerçevesinde, Türkiye’de biyolojik çeşitliliğin etkin bir şekilde korunabilmesi, gelecek nesillere aktarılabilmesi ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması hedefi doğrultusunda Kayseri Sultan Sazlığı örneğinde (doğal sit alanı, milli park, sulak alan ve tabiatı koruma alanı statüsünde) korunan alanların planlanması ve yönetimi süreci değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin yapılmasında, RAPPAM (Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management) Yöntemi ve Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı (METT-Management Effectiveness Tracking Tool Method) kullanılmıştır. Bu doğrultuda, korunan alanların planlanması ve yönetiminde amaç ve hedefler, kurumsal yapı, planlama yetkileri, yasal çerçeve, sürdürülebilir gelişme stratejileri, katılımcı planlama yaklaşımı ve uygulama sürecine yönelik sorunlar tespit edilmiştir. Araştırmanın ortaya koyduğu temel sorunlar; sulak alan ekosisteminin doğal su döngüsünün bozulması, plansız gelişmeler ve turizm faaliyetlerinin neden olduğu ekolojik kirlilik, farklı kurumlar tarafından havza içinde uygulanan yönetim ve planlama yaklaşımlarının bütünsel olmaması, sektörler arası entegrasyonunun sağlanmasında ortak anlayış eksikliği, ekonomik teşvik

ABSTRACT

The conservation of biodiversity on which the processes of rapid urbanization and industrialisation creating pressure is concerned as an important issue that might be handled with international efforts. The conservation of biodiversity that consists of ecosystems, species diversity and genetic diversity, principally uses the “in-situ” and “ex-situ” conservation methods. This paper aims to evaluate the planning and management process of protected areas (natural sites, national parks, wetlands and protected areas) in Turkey through the Sultan Sazlığı (Kayseri) case and to argue the opportunities for effective conservation of biodiversity and probability of sustainable targets for Turkish natural heritage. The RAPPAM (Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management) and METT (Management Effectiveness Tracking Tool Method) methods are used in the study to determine the problems related to the aims and the targets in planning and management of protected areas, institutional structure, planning authority, legal framework, sustainable development strategies, participatory planning approaches and conservation practices. At the final evaluation, the main problems are observed as the disruption of natural water cycle in wetland ecosystem, the ecological pollution caused by the unplanned developments and touristic activities, the fragmented and partial institutional structure on the management and planning of the protected areas, the lack of the common sense among the different sectors to achieve the integrated conservation aims, insufficient economic subsi-

Geliş tarihi: 05.03.2021

Revizyon tarihi: 12.04.2023

Kabul tarihi: 05.06.2023

Online yayımlanma tarihi: 21.06.2023

İletişim: Reyhan Yıldız

e-posta: ryildiz@gtu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

tedbirlerinin yeterli olmaması, deneyim ve teknoloji transferinin eksikliği, izleme ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesi için personelin ve teknik imkanların yeterli olmaması olarak belirtilebilir.

Anahtar sözcükler: Biyolojik çeşitliliğin korunması; Kayseri; korunan alan; Sultan Sazlığı; yerinde koruma.

I. Giriş

Birleşmiş Milletler tarafından 1992 yılında Rio de Janeiro'da kabul edilen Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin amaçlarına ulaşmasında en önemli araçlardan biri olarak kabul edilen korunan alanlar, doğal ekosistemlerin muhafazası için kritik derecede önemli ekosistem işlevlerine sahiptir. Özellikle türler, habitatlar ve ekolojik süreçler için önemli yaşam alanları olarak kabul edilen bu alanlar, ekosistemlerin ve peyzajların sürdürülebilir korunmasının yanı sıra temiz su temini, gıda güvenliği, iklimin düzenlenmesi gibi farklı ekosistem hizmetlerinin muhafazası için de büyük önem taşımaktadır (IUCN, 2021). Bu alanların korunması, ulusal ve yerel ekonomiyi de desteklemesi nedeniyle, sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin önemli bir parçası olarak görülmektedir.

Dünyada sanayileşme, kentleşme gibi biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskıları artıran süreçlerin hızlanması nedeniyle biyoçeşitliliğin korunması, günümüzde koordine edilmiş uluslararası çabalarla önenebilecek önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir (ÇOB, 2007). 2013–2016 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Korunan Alanlar Programı'nda, dünya üzerinde biyoçeşitlilik kaybının önlenmesi ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanmasında, korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılması konusunun öneme değinilmektedir (Stanciu vd., 2009).

Bu çerçevede, Kayseri Sultan Sazlığı örneğinde korunan alanların planlanması ve yönetimi sürecini inceleyen bu çalışmada, ana araştırma sorusu "Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinlik nasıl artırılabilir? olarak belirlenmiştir. Ana araştırma sorusuna bağlı olarak geliştirilen alt araştırma soruları aşağıdaki gibi kurgulanmıştır:

1. Dünyada biyolojik çeşitliliğin korunması ve korunan alanların planlanması ve yönetimi konusunda ne tür çalışmalar yapılmaktadır?
2. Korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin güncel araştırmalar ve uygulama örnekleri konuya nasıl katkı sağlamaktadır?
3. Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetimi konusunda ne tür çalışmalar yürütülmektedir?
4. Korunan alanların planlanması ve yönetimi etkinliği Kayseri Sultan Sazlığı özelinde nasıl değerlendirilebilir?
5. Dünyada ve Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetimi konusundaki kurumsal ve pratik çalışmalar ve Sultan Sazlığı örneğinden elde edilen bulgular çerçevesin-

dies, the deficiency in experience and technology transfer, inefficient personnel and technical opportunity for monitoring and controlling the process and activities.

Keywords: The conservation of biodiversity; Kayseri; protected area; Sultan Sazlığı; in-situ conservation.

de Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılması için neler yapılabilir?

Çalışmanın literatür kısmında, dünyada biyolojik çeşitliliğin korunması ve korunan alanların planlanması ve yönetimi ile ilgili çalışmalar üzerinde durularak konunun kavramsal çerçevesi ortaya konmuştur. Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin yapılan çalışmaların incelendiği üçüncü bölümde, biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik ulkesel ölçekteki çalışmalar, korunan alan sınıflandırmaları, korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin mevzuat ve kurumsal yapı, konu ile ilgili akademik çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmanın özgün kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise, Kayseri Sultan Sazlığı'nda planlama süreci ve yönetimin etkinliği, Mülga Kayseri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nde¹ uzmanlardan ve yöneticilerden oluşan değerlendirme komisyonu ile yürütülen çalışmalar çerçevesinde uluslararası ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin yapılmasında dünyada korunan alanların planlanması ve yönetimin etkinliğinin değerlendirilmesinde öncelikli ve yaygın olarak kullanılan yöntemlerden Korunan Alan Yönetiminin Hızlı Değerlendirme ve Önceliklendirme Yöntemi (RAPPAM- Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management) ve Korunan Alanlarda Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı (METT- Management Effectiveness Tracking Tool Method) kullanılmıştır. Çalışmanın son kısmında, ana ve alt araştırma soruları bağlamında değerlendirmeler yapılarak, Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılmasına yönelik, biyolojik çeşitliliğin bütünsel yaklaşımla uzun vadeli bir şekilde temsil edilmesi, ulusal bir izleme sistemi ve çalışma grubunun oluşturulması, sektörler planlama ile bütünleştirilen ve ekosistem yaklaşımını esas alan yönetim planlarının hazırlanması, plan ve programların sonuçlarının performans değerlendirmelerinin yapılması, kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi, planlama sürecinde etkin katılımın, işbirliğinin ve etkileşimin sağlanması ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

2. Dünyada Biyoçeşitliliğin Korunmasına Yönelik Yapılan Çalışmalar ve Korunan Alanların Planlanması ve Yönetimi

Dünyada doğa koruma kavramının tarihsel gelişimi içinde, sistemli doğa koruma çalışmalarının başladığı 19. ve 20. yüzyıldan bu yana önemli gelişmeler kaydedildiği görülmektedir. Uluslararası Flora ve Faunanın Korunması Konferansı'nda (1933) IUCN tarafından milli park, doğa rezervi, flora-fauna rezervi, avcılık ve toplama yasağı olan rezerv alanları olmak üzere 4 farklı kate-

¹ 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın adı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

goride belirlenen korunan alanlar, biyolojik çeşitliliğin ve doğa ile ilişkili kültürel kaynakların bakımı ve korunmasına konu olan, yasal ya da diğer etkili araçlarla yönetilen deniz ve kara alanları olarak tanımlanmıştır (ÇOB, 2007). Dünyada biyolojik çeşitliliğin durumunu ortaya koymak üzere 1966'da Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nce hazırlanan kırmızı liste (The Red Data Book), dünyadaki bitki ve hayvan türlerinin en kapsamlı küresel envanterini oluşturmaktadır (Cenevre Ofisi, 2021).

Günümüze kadar gerçekleştirilen küresel ölçekteki eylem programları, konferanslar ve sözleşmeler konunun farklı boyutları ile ele alınarak tartışılması ve değerlendirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır (ÇOB, 2007; Kurdoğlu, 2007; Keleş vd., 2009; Kıvılcım, 2012; Yeşil, 2016). 1990'larda dünya ölçeğinde iklim değişikliği, orman tahripleri, çölleşme ve biyolojik çeşitlilik kaybının doğal kaynaklar üzerinde yarattığı baskılar, korunan alanların yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri ve korunan alan yönetiminin güçlendirilmesi konuları tartışılmış, tehdit altında bulunan tür ve habitatları korumaya yönelik Natura 2000 Avrupa Korunan Alanlar Ekolojik Ağı ile Biyosfer Rezervleri Ağı oluşturulmuştur. 2000'li yıllarda biyosfer rezervlerini 21. yüzyılda sürdürülebilir kalkınma araçları olarak öne çıkarmayı hedefleyen Madrid Eylem Planı geliştirilmiş, 2010 yılında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Taraflar Konferansı'nda genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve eşit paylaşımı, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konuları değerlendirilmiştir. "2013–2016 Küresel Programı"nın geliştirilmesi ile biyoçeşitlilik kaybının önlenmesinde korunan alanların daha etkin yönetimine ihtiyaç olduğu kabul edilmiş ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımının koordine edilmiş uluslararası çabalarla önlenebilecek önemli bir sorun olduğu ifade edilmiştir.

Dünyada korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin güncel literatür incelendiğinde, konuyu Avrupa, Amerika, Kanada ve Avustralya örnekleri ile ele alan pek çok çalışmanın mekânsal planlama alanına önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Özellikle 2000'lerden sonra artan bu araştırmalar, korunan alanların bütünlük yönetimi ve planlama teorisinde yeni yaklaşımlar (Lane, 2001), korunan alanlarda sınır ötesi planlama (Fall, 2003), korunan alanlarda çok aktörlü planlama ve işbirliğine dayalı yaklaşım (Barry, 2004), korunan alanlarda yönetim ve yönetişimin planlama ile bütünleştirilmesi (Nkhata ve McCool, 2012), dünya miras alanlarında stratejik mekânsal planlama, bölgeleme ve etkilerin izlenmesi (Job vd., 2017), Avrupa Birliği örneklerinde korunan alanlarda stratejik mekânsal planlamada bölgelemenin rolü (Maksina vd., 2018), korunan alanların iklim değişikliği planlaması ile bütünleştirilmesi (Ervin, 2011) konularına odaklanmaktadır.

Planlama teorisindeki gelişmelere paralel olarak korunan alanların planlanmasında da işbirliğine dayanan yeni yaklaşımlar, çok aktörlü stratejik mekânsal planlama ile korunan alanların planlama sorunları ve olanakları konusu önem kazanmaya başlamıştır (Lane, 2001; Barry, 2004; Job vd., 2017; Maksina vd., 2018).

Bu çerçevede, Fall (2003), korunan alanlarda bölge ve biyolojik bölge kavramlarını esas alan biyosfer rezerv modelini ele alarak Avrupa'da yer alan sınır ötesi biyosfer rezerv alanlarının planlama sorunlarını araştırmış, Barry (2004), Kanada-Ontario'da doğal kaynakların işbirliğine dayalı yönetiminde potansiyel ölçekler ve analiz birimleri arasında kavramsal bir köprü kurmayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Dünya miras alanlarında ve korunan alanlarda stratejik mekânsal planlama, bölgeleme ve etkilerin izlenmesi üzerine çalışmalar yürüten Job ve diğerleri (2017), 229 Dünya Miras Alanını inceleyerek bu alanlarda stratejik mekânsal planlama ve turizm planlamasının daha etkin izleme sistemleri ile geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Avrupa Birliği örneklerinde korunan alanlarda stratejik mekânsal planlamada bölgelemenin rolünü araştıran benzer bir çalışmada Maksina ve diğerleri (2018), mekânsal planlamada korunan alanların sorunları ve olanaklarına odaklanmışlardır. Bu çerçevede, AB örnekleri ile Sırbistan'ın mekânsal planlama sistemlerini ve korunan alanların planlanmasında mevcut yasal düzenlemeleri karşılaştırmışlar, seçilen örneklerde milli park alanlarında koruma bölgeleri ve koruma bölgelerinin planlanmasındaki benzerlikler ve farklılıklar ile bu bölgelerin mekânsal planlama ile ilişkisini ortaya koymuşlardır. Diğer yandan, küresel iklim değişikliği ile korunan alanlardaki planlama çalışmalarını bütünleştirmeyi hedefleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalara Ervin'in 2011 yılında yaptığı çalışma örnek gösterilebilir. Bu çalışmada, korunan alan yönetim planlarında, etkilerin ve tehditlerin belirlenmesinde, izleme, araştırma ve kapasite geliştirme programlarında iklim değişikliği konusuna vurgu yapılmış, korunan alan planlamasının ulaşım, enerji vb. sektörel planlama ile entegre edilmesi, ulusal gıda ve su güvenliği gibi iklim ile ilgili konuların ele alınmasında korunan alanların ekonomik değerinin ortaya konması, korunan alanların iklim uyumlu planlama çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi gerekliliği ortaya konulmuştur (Ervin, 2011). Planlama ve kamu yönetimi arasındaki ilişkinin araştırıldığı Nkhata ve McCool'un (2012) çalışmasında, planlamanın kamu yönetimi ile yönetişim ilişkileri arasındaki fonksiyonel bağlantıları kolaylaştıran bir sistem olduğu ve planlama sisteminin kamu yönetimlerinin korunan alanlardaki kamu çıkarlarının tartışıldığı geniş ölçekli yönetim süreçlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olduğu vurgulanmıştır.

Dünyada uluslararası ve ulusal seviyede korunan alanların yönetim potansiyelini arttırmak üzere etkinliğin değerlendirilmesi, yönetim stratejilerinin geliştirilmesi, planlama süreci ve önceliklerin belirlenmesi, şeffaflık konularında yönetimlerin üzerinde artan bir baskı oluşmaktadır (Hockings vd., 2004). Korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılması yönündeki araştırmalar incelendiğinde ise korunan alanların yönetiminde etkinliğin değerlendirilmesi (Jacobson vd., 2008; Growcock vd., 2012), dünyada korunan alanların etkin yönetimine yönelik seçeneklerin ve stratejilerin geliştirilmesi (Dudley vd., 2007; Kiehn, 2008), korunan alanların bütünlük yönetimi (Mason vd., 2010; Ross vd., 2012), korunan alan yönetiminde kapasitenin geliştirilmesi (Nielsen, 2012; Valdivieso vd., 2014) ve Avrupa

ve Amerika'da korunan alanların yönetiminde yeni paradigmlar (Absher ve Mann, 2014) konularının ele alındığı görülmektedir.

Avustralya'da korunan alanlarda yönetimin değerlendirilmesi ve yönetim performansının iyileştirilmesi konusunda Jacobson ve diğerlerinin 2008 yılında yaptığı çalışmada, korunan alan yönetiminden sorumlu kurumların dünyadaki en iyi uygulamaların değerlendirme prensiplerini örnek aldıkları vurgulanmış, ancak bu prensiplerin yönetim sürecinin tüm faaliyetlerini kapsamadığı ve yönetimin başarısını etkileyecek faktörlerin tanımlanması konusunda bilgi ve bağlantılar oluşturmadığı belirtilmiştir (Jacobson vd., 2008). Diğer yandan, korunan alan sisteminde yönetimde etkinliğin değerlendirilmesi programının uygulanmasındaki zorluklara dikkat çekilmektedir (Growcock vd., 2012). Bu çerçevede, değerlendirme sürecinin yönetimin her seviyesinde gerçekleştirilmesi, güvenilir bir sürecin geliştirilmesi, bilgi paylaşımı için bir sistemin kurulması, öğrenme kültürünün teşvik edilmesi ve desteklenmesi, niteliksel ve niceliksel değerlendirme kriterlerinin geliştirilmesi konularının önemine değinilmektedir.

Dünyada korunan alanlarda yönetimin etkinliği konusunda sertifikasyon sistemlerinin geliştirilmesi, toplum esaslı doğal kaynak yönetiminin uygulanması gibi farklı seçenekler ve stratejiler üzerinde de durulmaktadır (Dudley vd., 2007; Kiehn (2008). Dudley ve diğerleri (2007), korunan alan yönetiminde iyi uygulamaları garanti eden seçenekleri araştırarak, sertifikasyon sistemlerini savunan ve karşısında olan görüşleri değerlendirmişler ve akreditasyon şemasının geliştirilmesi, sertifikasyon sistemlerini kullanan korunan alan projelerinin deneyimlerinden faydalanılması, özel korunan alanlar veya Dünya Mirası Sözleşmesi'ne tabi alanlar için özel sertifikasyon şemalarının oluşturulması gibi bazı öneriler geliştirmişlerdir. Korunan alanların yönetimi için önerilen diğer bir strateji toplum esaslı doğal kaynak yönetimidir (Kiehn, 2008).

Ekvador Condor Bioserve'in bir parçası olan Cayambe-Coca Ekolojik Rezervi (RECA) içinde yer alan topluluk yönetim anlaşmalarının sürecini içeren üç vaka çalışmasını değerlendiren Kiehn (2008), devlet kontrolünde olan korunan alanlarda toplum esaslı doğal kaynak yönetiminin uygulanması, toplumun karar verme sürecine katılımının yasal bir dayanağının oluşturulması ve bu doğrultuda topluluk yönetim anlaşmalarının yapılması konularının önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, topluluklara karar verme, uygulama ve çatışma çözme yetkilerinin devredilmesi, tüm taraflar için hak ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması ve devlet gözetiminin ve desteğinin devamlılığının sağlanması yönündeki önerilerini ortaya koymuştur.

Korunan alanların bütünlük yönetimi, yerel katılım ve korunan alan yönetiminde kapasitenin geliştirilmesi konusundaki çalışmalar da giderek önem kazanmaktadır (Mason vd., 2010; Ross vd., 2012). Ulusal ölçekte korunan alanların bütünlük yönetimi konusunda Bolivia örneğindeki deneyimleri aktaran

Mason ve diğerleri (2010), korunan alanların yönetimine yerel katılımı teşvik eden yerel yönetim komitelerini ve ortak yönetimleri incelemişlerdir. Ortak yönetimlerin tarafların hak ve sorumluluklarının açıkça tanımlandığı, tüm aktörlerin sürece dahil edildiği, korunan alan hedeflerine bağlı kalındığı, yeterli kurumsal kapasitenin geliştirildiği, karşılıklı güvenin oluşturulduğu ve geniş katılımı sağlamak üzere, etkin iletişim ve tamamlayıcı mekanizmalar ile yerel desteğin sağlandığı durumlarda daha başarılı olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer olarak, Ross ve diğerleri (2012) de korunan alanların sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, korunan alanlarda bütünlük yönetimi yanı sıra yerel halkın planlama çalışmalarına katılımı ve planlama sürecinde bölgedeki aktörlerin işbirliğine dayalı yaklaşımları ve mevcut planlama modelleri içinde iletişim ve ortaklıkların geliştirilmesi konularının önemini vurgulamaktadır.

Korunan alanların etkin yönetiminde kapasitenin güçlendirilmesi diğer önemli bir unsurdur (Nielsen, 2012; Valdivieso vd., 2014; Absher ve Mann, 2014). Bu konuda verimli iş akışları ve ekip çalışması kilit kapasiteler olarak değerlendirilirken, yetersiz mali olanaklar, teşviklerin eksikliği ve esnek olmayan yönetim yapıları mevcut yönetim kapasitelerinin etkin kullanımında olumsuz unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır (Nielsen, 2012). Korunan alanların planlanması ve yönetiminde bütçe planlanmasının ayrı olarak modellenmesi gerekliliğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır (Valdivieso vd., 2014). Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri örneklerinde korunan alanların yönetiminde yeni bir paradigma üzerine odaklanan Absher ve Mann (2014), toplum ve ajans temsilcileri tarafından ortaklaşa geliştirilen yönetim ilkeleri (yönetim hedefleri, katılımcı planlama yaklaşımları gibi) üzerinde durarak yönetim ilkelerinin uygulamada nasıl hayata geçirildiğini tartışmaya açmaktadır.

Dünyada korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin bazı uygulama örnekleri incelendiğinde (Kanada Ontario Eyaleti Greenbelt Bölgesi için Wise vd., 2014; Government of Ontario, 2017; İskoçya Doğal Mirası için NatureScot, 2021; Avustralya Tazmania Doğal Mirası için AWE-GOV-AU, 2021 ve Tasmania Parks and Wildlife Service, 2021; Romanya Srebarna Tabiatı Koruma Alanı için WHC, 2021; Protected Planet, 2021) mekânsal planlama alanına hem teorik hem de uygulama açısından önemli referanslar sundukları görülmektedir. Genel bir perspektiften, bu örneklerde korunan alanların planlanması ve yönetimi sürecinde aşağıdaki konuların önem kazandığı söylenebilir:

- Biyolojik çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve uzun dönemde devamlılığının sağlanması için ekosistem yaklaşımı bir yönetim planının hazırlanması,
- Korunan alanların planlanmasında bütünsel bir yaklaşımla ülkesel ve bölgesel değerlendirmelerin yapılması ve korunan alanların birbiriyle ilişkili bir sistem içinde ele alınması,
- Korunan alanların planlanması sürecinde bölgede yer alan kamu ve özel ilgi grupları, sivil toplum kuruluşları ve halkın da planlama sürecine dahil edildiği, işbirliği ve aktif katılımı esas alan bir planlama yaklaşımının benimsenmesi,

- Doğa koruma alanlarında koruma hedeflerinin net bir şekilde tanımlanması,
- Biyolojik çeşitliliğin bütünsel olarak uzun vadeli bir şekilde temsil edilmesi,
- Sadece korunan alanlarla sınırlı olmayan bir koruma yönetimi sisteminin oluşturulması,
- Koruma stratejilerinin geliştirilmesinde yerel taleplerinin göz önünde bulundurulması,
- Yerel halkın uygulamalar hakkında bilgilendirilmesi,
- Tampon bölgelerde kırsal kalkınma faaliyetlerinin devamlılığı ile sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin gerçekleştirilmesi.

Dünyada biyolojik çeşitliliğin korunması çalışmaları ile korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılması ile ilgili araştırmaları ve uygulama örneklerini içeren literatür taranması çalışmanın giriş kısmında ifade edilen ana araştırma sorusu ve alt araştırma sorularının aydınlatılmasında geniş bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Çalışmanın örnek alanı Kayseri Sultan Sazlığı planlama ve yönetimi çalışmalarına geçmeden önce, Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin yapılan çalışmaların değerlendirilmesi, ana araştırma konusu ile örnek alan arasındaki bağlantıyı güçlendirerek köprü kurmayı ve konuya genel bir yaklaşım getirmeyi hedeflemektedir.

3. Türkiye'de Korunan Alanların Planlanması ve Yönetimine İlişkin Yapılan Çalışmalar

Biyolojik çeşitlilik açısından küçük bir kıta özelliği gösteren Türkiye, üç farklı biyoiklim tipinin görülmesi, Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan biyocoğrafik bölgelerine ve bunların geçiş zonlarına sahip olması, topografik, jeolojik, jeomorfolojik özellikleri ve toprak çeşitliliği, deniz, göl, akarsu, tatlı, tuzlu ve sodalı göller gibi değişik sulak alan tiplerinin varlığı ve çok farklı ekosistem tiplerine sahip olması nedeniyle çok zengin bir biyoçeşitliliğe sahiptir (Kanca vd., 2019). Bu çerçevede Türkiye tarım, orman, dağ, step, sulak alan, kıyı ve deniz ekosistemlerini ve bu ekosistemlerin farklı formları ve kombinasyonlarını barındırmaktadır.

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren doğal çevrenin korunmasına yönelik çalışmalara önem verildiği, dünyada ve Türkiye'de çevre üzerindeki baskıların artmaya başladığı 1970'li yıllardan bu yana da çevre koruma politikalarının kurumsallaştığı ve uluslararası sözleşmelere taraf olunarak bu konuda önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Uluslararası sözleşmelerin yanı sıra ulkesel ölçekte politika ve stratejileri belirleyen 11. Kalkınma Planı (2019–2023), Türkiye Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2019–2030), Türkiye Bitki Çeşitliliğinin Yerinde Korunması (In-Situ) Ulusal Planı, Avrupa Müktesebatına Uyum için Türkiye Ulusal Programı ve Ulusal Sulak Alan Stratejisi (2011–2015), Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2007) gibi önemli dokümanlar korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin uygulamalara referans oluşturmaktadır (Kanca vd., 2019).

2007 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Ulusal Odak Noktası tarafından hazırlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEP), uluslararası seviyede Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusundaki önceliklerini ve taahhütlerini tanımlamaktadır (ÇOB, 2007). Türkiye'nin sahip olduğu biyolojik çeşitliliği kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alan bu rapor, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin korunması, yönetimi ve kullanımında rol oynayan bütün sektörleri doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecek hedefler ve eylemler içermektedir.

Türkiye'de biyolojik çeşitliliğin korunmasında, doğal yaşam alanı dışında koruma (ex-situ) ya da yapay koruma ve doğal yaşam alanında koruma ya da yerinde koruma (in-situ) yaklaşımları izlenmektedir. Yerinde koruma çalışmalarının başladığı 1950'li yıllardan günümüze milli parklar, tabiatı koruma alanları, tabiat parkları, özel çevre koruma bölgeleri, doğal sitler, gen koruma ve yönetim alanları gibi yerinde koruma alanları ile tohum ve koleksiyon bahçeleri, arboretumlar ve gen bankaları gibi yeri dışında koruma projeleri gerçekleştirilmektedir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün 2021 yılı verilerine göre, Türkiye'de yürütülen koruma programları kapsamındaki korunan alanların kategorik dağılımı Tablo 1'de görülmektedir (DKMPGM, 2021).

Türkiye'de biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik ulkesel ölçekte yürütülen önemli projelere örnek olarak; Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (In-Situ) Korunması Projesi (GEF-I Projesi), Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi ve Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi gösterilebilir (ÇOB, 2007). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Paris Sözleşmesi, Ramsar Sözleşmesi, Bern Sözleşmesi, CITES, Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler ve Anayasa çerçevesinde, Türkiye'de biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili politikaların oluşturulması, çeşitli statülerdeki korunan alanların ilan edilmesi ve yönetimi, plan ve programların geliştirilerek uygulanması, bu kapsamdaki etkinliklerin gerçekleştirilmesi ile ilgili birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. Başta 2872 sayılı Çevre Kanunu olmak üzere, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik (R.G. sayı 24623, 2001), Milli Parklar Yönetmeliği (RG- sayı 19309, 1986), Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği (RG- sayı 28962, 2014), Av ve Yaban Hayvanlarının ve Yaşam Alanlarının Korunması, Zararlılarıyla Mücadele Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (RG- sayı 25976, 2005), Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları İle İlgili Yönetmelik (RG- sayı 25637, 2004) bu düzenlemelerin başlıcaları olarak belirtilebilir. Korunan alanların statülerine göre ilgili yasal düzenlemeler ve sorumluluğu olan kurumlar Tablo 2'de yer almaktadır.

Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin güncel araştırmalar incelendiğinde, doğal kaynakların yönetimi

Tablo 1. Türkiye’de korunan alanların kategorik dağılımı (DKMPGM, 2021)

Tarım ve orman bakanlığı bünyesindeki korunan alanlar	Sayısı	Alanı (ha)
Milli park	46	908.543
Tabiat parkı	260	109.638
Tabiatı koruma alanı	31	46.455
Tabiat anıtı	114	9.104
Yaban hayatı geliştirme sahası	85	1.165.896
Ramsar alanları	14	184.487
Ulusal öneme sahip sulak alan	59	869.697
Mahalli öneme sahip sulak alan	22	29.266
Muhafaza ormanı	55	247.705
Şehir (Kent) ormanı	137	10.266
Gen koruma ormanı (in-situ)	340	43.279
Tohum meşçeresi (in-situ)	312	40.697
Tohum bahçesi (ex-situ)	212	1.540
Genel toplam	1.687	3.666.573
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesindeki korunan alanlar	Sayısı	Alanı (ha)
Özel çevre koruma bölgesi	19	3.806.593
Doğal sit alanı	2.574	1.784.071
Genel toplam	4.280	9.257.237

DKMPGM: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.

ve biyoçeşitliliğin korunması çerçevesinde korunan alan planlanmasında ekosistem hizmetleri, korunan alanlarda etkili planlama ve sürdürülebilir alan yönetimi, katılımcı planlama yöntemleri üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu çerçevede; korunan alanların yönetiminde katılımcı yönetim planları, korunan alanlarda tampon zon yönetimi, tabiatı koruma alanlarının biyosfer rezervi olarak planlanması, korunan alan olarak milli parkların yönetimi, korunan alanlarda etkili planlama ve sürdürülebilir alan yönetimi, korunan alan planlamasında ekosistem hizmetleri ve korunan alanlara yönelik çevre bilincinin önemi konularını ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Güneş, 2011; Özüdoğru, 2013; Dönmez vd., 2012; Özkaya, 2015; Koca vd., 2016; Sezen, 2017).

Konuyla ilgili literatür araştırması yanı sıra, güncel uygulama örneklerinin incelenmesi, korunan alanların planlanması ve yönetimi sürecinde Türkiye’de yaşanan sorunlara dair ipuçları sunmaktadır. Antalya Çıralı Yerleşimi (Modül Planlama, 2017), Antalya-Alanya-Yeşilöz ve Uğrak Köyleri (Er&De Planlama, 2018), Isparta Merkez- Milas Mesireliği (Kutluay, 2012) ve Erzurum-Uzundere-Tortum Gölü Koruma Alanları (Kopar ve Sevindi, 2013; Planevi Şehircilik, 2017) planlama süreçleri örnek olarak değerlendirildiğinde aşağıdaki sorunlara dikkat çekilebilir:

- Birden fazla koruma statüsüne sahip olan alanlar için farklı kurumlar tarafından birbiriyle koordinasyonu olmayan farklı çalışmaların yapılması ve bu nedenle emek, zaman,

finansman ve iş gücü kaybının ortaya çıkması, kamu kaynaklarının verimsiz kullanılması,

- Farklı kurumların karar verme ve plan yapma yetkisinin olması durumunda, kurumlar arası yetki ve sorumluluk çatışmalarının yaşanması,
- Plandan etkilenecek tüm tarafların (kamu ve özel kurumlar, yerel halk, üniversiteler vb.) planlama sürecine dahil edilmemesi, korunan alan yönetiminde aktif ve katılımcı bir yaklaşımın benimsenmemesi,
- Korunan alanlarda yapılan Uzun Devreli Gelişme Planlarının diğer planlarla etkileşim içinde olmaması, üst ölçekli plan ve politikalardan gelen kararların devamlılığının sağlanamaması,
- Korunan alanlarda koruma-kullanım dengesinin yeterince sağlanamaması, yoğun ziyaretçi talebine göre planlanan kullanımlar nedeniyle doğal ekosistemlerin bütünlüğünün tehdit altında olması,
- Planlama çalışmalarında halkın katılımının göz ardı edilmesi,
- Yerel halkın, korunan alanlarla ilgili yeterli düzeyde bilgilendirilmemesi nedeniyle, doğal değerlerin korunması konusuna yeterince sahip çıkmaması,
- Korunan alanın ilan edilmesinde mülkiyet durumlarının yeterince araştırılmaması nedeniyle (özel mülkiyet, mera vasfı gibi) yerel halkın mağdur olması,
- Planlama çalışmalarında yöre halkının koruma kararları

Tablo 2. Türkiye’de korunan alanlarda yetki ve sorumluluğa sahip kurumlar

Korunan alan statüleri	Bağlı olduğu kurum	İlgili yasal düzenleme
Milli parklar	Tespiti, Yönetimi: Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Tescili: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Orman ve orman rejimi içinde	*09.08.1983 Milli Parklar Kanunu *12.12.1986 Milli Parklar Yönetmeliği *23.03.2012 Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik *19.07.2012 Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik
Doğa anıtları	Tespiti, tescili,	Tespiti: Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü
Doğa koruma alanları	yönetimi: Tarım Ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	*23.03.2012 Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik
Doğa parkları	Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	*19.07.2012 Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik
Sulak alanlar	Genel Müdürlüğü	*04.04.2014 Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği
Özel çevre koruma bölgesi	Tespiti, tescili, yönetimi: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	*23.03.2012 korunan alanlarda yapılacak planlara dair yönetmelik
Doğal sit alanı		*19.07.2012 Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik
Tabiat varlığı		
Yaban hayatı geliştirme Bölgesi	Tespiti, tescili, yönetimi: Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	*11.07.2003 Kara Avcılığı Kanunu *08.11.2004 Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları ile ilgili Yönetmelik

nedeniyle uğradıkları zararların tazmin edilmesine yönelik alternatif gelir kaynaklarının geliştirilememesi.

Yukarıda belirtilen korunan alan uygulama örneklerine benzer olarak bu çalışmada da Kayseri Sultan Sazlığı korunan alanı planlama ve yönetim süreci uluslararası ölçütlere göre değerlendirilmektedir. Değerlendirme sonuçları bir yandan çalışmanın alt araştırma sorularından biri olan korunan alanların planlanması ve yönetimi etkinliği Kayseri Sultan Sazlığı özelinde nasıl arttırılabilir sorusuna yanıt ararken, bir yandan da çalışmanın ana araştırma sorusuna ışık tutarak, Sultan Sazlığı örneğinden hareketle Türkiye’de korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin önerilerin geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

4. Kayseri Sultan Sazlığı Korunan Alan Planlama ve Yönetim Sürecinin Değerlendirilmesi

4.1. Korunan Alan Özellikleri ve Planlama Çalışmaları

Kayseri’nin Develi ve Yeşilhisar ilçelerinin sınırları içinde yer alan Sultan Sazlığı ulusal ve uluslararası öneme sahip A sınıfı

sulak alanlardan biridir. 1994 yılında 17.200 hektarlık alanı Avrupa Konseyi tarafından RAMSAR alanı olarak ilan edilen alan, tatlı ve tuzlu su ekosistemini bünyesinde bir arada bulundurmakta, nesli tehlike altında olan türleri de kapsayan yaklaşık 130.000 su kuşunu barındırmaktadır.

Sultan Sazlığı sulak alan ekosisteminin genel özellikleri Sultan Sazlığı 1. Derece ve 3. Derece Doğal Sit Alanı Ekolojik Temelli Bilimsel Araştırma Projesi Raporu’nda aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Akbulut vd., 2016):

- Tatlı ve tuzlu su ekosistemlerinin bir arada bulunduran nadir bir ekosistem olması, nesli tehlikede veya tehdit altında olan 301 kuş türünün beslenme, barınma ve kuluçka alanı olması, Avrupa’da turna, flamingo, akbalıkcıl, kaşıkçı kuşlarının bir arada kuluçkaya yattığı tek alan olması,
- İç Anadolu step ekosistemi içerisinde sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile Afrika-Avrupa arasındaki göçmen kuşların kullandığı iki ana göç yolunun bu alanda kesişmesi nedeniyle ornitolojik açıdan en önemli sulak alanlarımızdan birisi olması,

- Sultan Sazlığı Milli Parkı ve Ramsar Alanı'nda beş farklı habitatın yer alması (kuzey ve güney sazlıkları, tuz gölleri-Yay Gölü ve Tuzla Gölü-, çayırıklar, tuzcul bozkırlar ve tatlısu gölleri-Eğri Göl, Bağınaltı Gölü, Sarp Gölü, Kanlı Göl ve Soysallı Pınarı),
- Farklı ekosistemleri, geniş sazlık ve bataklık alanları, zengin besin varlığı ile oldukça zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahip olması.

Sultan Sazlığı koruma süreci incelendiğinde, ilk olarak 1971 yılında Orman Bakanlığı tarafından Yaban Hayatı Koruma Sahası (45.000 Ha.) olarak koruma altına alındığı görülmektedir. Alana yönelik baskı ve tehditlerin artması nedeniyle 1983 yılında yürürlüğe giren 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile, bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan nadir, tehlikeye maruz kalan ekosistemlerin ve türlerin mutlak korunması gerekliliği olan Tabiatı Koruma Alanı (17.200 Ha.), 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 26.06.1993 tarih ve 1493 sayılı kararı gereği 1. Derece Doğal Sit Alanı, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 3409 sayılı ve 25/09/2003 tarihli kararı ile, Çayırözü, Soysallı ve Ovaçiftlik Köyleri yerleşim alanlarının Tabiatı Koruma Alanı sınırları içinde kalan bölümleri 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak belirlenmiştir.

2006 yılında, GEF-II Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi kapsamında, korunan alanının güncel durumu ve Milli Parklar Kanunundaki Tabiatı Koruma Alanı tanımı ile örtüşmemesi nedeniyle Bakanlar Kurulunun 27.02.2006 tarih ve 2006/10122 sayılı kararı ile Sultan Sazlığının koruma statüsü Milli Park (24.523 Ha.) olarak değiştirilmiştir. Son olarak, Sultan Sazlığı'nı da kapsayan Kayseri Yeşilhisar, Develi ve İncesu ilçelerinde yer alan 1. ve 3. Derece Doğal Sit Alanı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 10.02.2020 tarihli ve 34758 sayılı kararı ile bir bölümü Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı ve Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı olarak ve 12.05.2020 tarihli ve 2524 sayılı Cumhurbaşkanı kararı ile Doğal Sit-Kesin Korunacak Hassas Alan olarak tescil edilmiştir.

Sultan Sazlığı korunan alanı uluslararası sözleşmeler ile belirlenen koruma statülerine de sahiptir (Akbulut vd., 2016). Avrupa Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarının Korunması Sözleşmesi- Bern Sözleşmesi çerçevesinde, Sultan Sazlığı Yaban Hayatı Koruma Sahası Bakanlar Kurulu'nun 20 Şubat 1984 gün ve 18318 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan kararıyla Doğal Yaşam Ortamı olarak, 1994 yılında ise Ramsar Sözleşmesi kapsamında, 17.200 hektarlık alan uluslararası öneme sahip sulak alan olarak belirlenmiştir (Şekil 1).

Farklı koruma statülerinin bir arada bulunması nedeniyle korunan alanda planlama ve yönetim açısından farklı kurumların yetki ve sorumluluğu bulunmaktadır. Milli Park ve Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alan statüsünden dolayı Tarım ve Orman

Bakanlığı bünyesinde Doğa Koruma ve Milli Parklar 7. Bölge Müdürlüğü'ne bağlı Yahyalı Doğa Koruma ve Milli Parklar Şefliği, I. ve III. Derece Doğal Sit statüsünden dolayı ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kayseri Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü sorumludur. Korunan alanın büyük bölümünün mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte, alan içinde yöre halkının mülkiyetinde olan araziler de bulunmaktadır.

Sultan Sazlığı korunan alanına ilişkin olarak günümüze kadar gerçekleştirilen planlama çalışmaları incelendiğinde, Yozgat Sivas Kayseri Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı; Kayseri İl Bütünü 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı ve Sultan Sazlığı Milli Parkı ve Ramsar Alanı Yönetim Planı'nın (2008–2012) olduğu görülmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca (mülga) 07.09.2012 tarih ve 2735 sayılı karar ile onaylanan Yozgat Sivas Kayseri Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile Ramsar Alanı, Sit Alanı, Milli Park, Sulak Alan, Su Kütleleri, Bataklıklar-Sahil-Kumsal-Kumluk Alan, Doğal Çayırıklar, Doğal Bitki Örtüsü ile Tarım Alanları, Mera Alanı, Seyrek Bitki Alanı, Sulu Tarım Alanına ilişkin koruma stratejileri belirlenmiştir (Akbulut vd., 2016). 07.11.2007 tarihinde onaylanan Kayseri İl Bütünü 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planında, Tabiat Parkı/Tabiatı Koruma Alanı, Sit Alanı, Milli Park, Sulak Alan, Sazlık-Bataklık Alanı, Mutlak Koruma Bölgesi, Kontrollü Kullanım Bölgesi, Sınırlı Kullanım Bölgesi ve Doğal ve Ekolojik Yapısı Korunacak Alana ilişkin koruma ilkeleri ortaya konmuştur.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı (mülga) tarafından 2007 yılında hazırlanan Sultan Sazlığı Milli Parkı ve Ramsar Alanı Yönetim Planı'nda (2008–2012) ise, korunan alanda Mutlak Koruma Bölgesi, Hassas Kullanım Bölgesi, Sürdürülebilir Kullanım Bölgesi ve Tampon Bölge olmak üzere 4 farklı bölgeleme yapıldığı görülmektedir (Ceylan vd., 2008). Bu bölgelerin özellikleri ve bölgelere ilişkin planlama kararları aşağıdaki gibidir:

- Mutlak Koruma Bölgesi (4249 hektar alanın %17,33'ü), sulak alan ekosisteminin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve hassas doğal ortamların ve bunların desteklediği biyolojik çeşitliliğin herhangi bir şekilde zarar görmesinden kaçınmak için sadece bilimsel amaçlı faaliyetlere izin verilen alanlar olarak tanımlanmıştır.
- Hassas Kullanım Bölgesi (2273 hektar alanın %9,27'si), her bir mutlak koruma bölgesini 100 m. genişlikte çevreleyen bölgedir. Bu bölgede bilimsel araştırma, koruma ve ziyaretçiler tarafından yapılacak düşük yoğunluklu yaban hayatı gözlemciliği gibi faaliyetlere izin verilmiştir.
- Sürdürülebilir Kullanım Bölgesi (18001 hektar alanın %73,40'ı), milli park statüsü ve değerleri ile uyumlu geleceksel doğal kaynak kullanım biçimlerine olanak vermek üzere belirlenmiştir. Sürdürülebilir Kullanım Bölgesi içerisinde, Planlı Saz Kesim Bölgesi (3651 Ha.), Su Kaynakları Koruma ve Kontrollü Kullanım Bölgesi (1,90 Ha.) Soysallı Pınarları, Çayırözü Pınarları, Kontrollü Tarım Bölgesi

Tablo 3. RAPPAM yöntemi değerlendirme unsurları, konuları ve alt konuları (Ervin, 2003).

Değerlendirme unsurları	Açıklama	Değerlendirme konuları ve alt konuları
Planlama	Korunan alan tasarımı ve planlamasının değerlendirilmesi	Amaçlar (biyoçeşitlilik koruma, yönetim planı, kararlılık, anlayış, yöre halkının desteği) Yasal güvenlik (yasal koruma, alan kullanım çatışmalarının yokluğu, sınırlar, kaynaklar) Korunan alan tasarımı (konumlama, düzenleme, bölgeleme, alan kullanımı, bağlantılar)
Girdiler	Korunan alanın etkin yönetimi için ihtiyaç duyulan girdilerin değerlendirilmesi	Personel (seviye, yetenek, eğitim, performans/süreç, çalışma koşulları) İletişim (iletişim araçları, veri, veri toplama, veri işleme, yöre halkıyla iletişim) Altyapı (ulaşım, arazi ekipmanı, personel tesisleri, bakım, ziyaretçi tesisleri) Finansman (geçmiş bütçe, gelecek bütçe, bütçe uygulaması, ödenek, istikrar)
Süreçler	Yönetim şeklinin değerlendirilmesi	Yönetim planlaması (yönetim planı, envanter, tehdit ve baskı stratejisi, çalışma planı, izleme); Yönetimsel karar alma (iç yapılanma, şeffaflık, işbirliği, yöre halkı, iletişim) Araştırma (izleme, ekolojik araştırma, sosyal araştırma, bilimsel araştırmaya erişim, tanımlanmış araştırma ihtiyaçları)
Çıktılar	Yönetim programlarının ve yönetsel eylemlerin uygulanması ile hedeflenen ürün ve hizmetlerin gerçekleşme durumunun değerlendirilmesi	(Tehdidin önlenmesi, restorasyon, yaban hayatı/habitat yönetimi, sosyal destek/eğitim, ziyaretçi yönetimi, altyapı, planlama/envanter, personel yönetimi, eğitim, araştırma çıktıları)

RAPPAM: Korunan Alan Yönetiminin Hızlı Değerlendirme ve Önceliklendirme Yöntemi.

karar vericilerin belirli bir ülkedeki ya da bölgedeki korunan alanların mevcut yönetiminde kaydedilen ilerlemeyi hızlı bir şekilde değerlendirebilmelerini sağlayan bir yöntemdir.

- Birçok alandaki ortak konulara ve zamana bağlı ilerlemeyi izlemek için (uygulaması hızlı ve kolay) genel araçlar: Özellikle Dünya Bankası, WWF ve GEF tarafından desteklenen uygulamalarda ve projelerde kullanılan METT yöntemi (Korunan Alanlarda Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı), korunan alanları tek tek değerlendirmek üzere uygulanmaktadır (Stolton ve Dudley, 2016; Ersoy ve Daşdemir, 2016).
- Alan düzeyinde izleme ve değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesini hedefleyen detaylı araçlar: UNESCO Mirasını Geliştirme (EoH) Aracı, Doğal Dünya Miras Alanları için geliştirilen ve her korunan alanın detaylı olarak incelendiği bir sistemdir.

2009 yılında Türkiye'de Korunan Alanların Yönetim Etkinliğini İzleme Sistemi konusu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda, Türkiye'de milli parklar ve tabiat parklarında yönetimin etkinliğinin değerlendirilmesinde IUCN Dünya Korunan Alanlar

Komisyonu (WCPA), GEF, UNDP ve WWF gibi uluslararası organizasyonlar tarafından dünyanın çeşitli ülkelerinde korunan alanların izlenmesinde kullanılan RAPPAM yönteminin kullanılması kararlaştırılmıştır (Stanciu vd., 2009). RAPPAM yönteminde planlama ve yönetimin etkinliği temel olarak planlama, girdiler, süreçler ve çıktılar açısından korunan alan çalışmalarında yer alan uzmanların ve yöneticilerin yer aldığı bir komisyon tarafından değerlendirilmektedir (Ervin, 2003). Yöntemin değerlendirme unsurları, konuları ve alt konuları Tablo 3'de yer almaktadır.

Etkili bir izleme ve değerlendirme için RAPPAM yönteminin her dört yılda bir tekrarlanması önerilmekte, yöntemin ortaya koyabileceği sonuçların sınırlı olması nedeniyle, değerlendirmede tek dayanak olarak ele alınmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, Sultan Sazlığı korunan alanı planlama ve yönetimin etkinlik düzeyinin değerlendirilmesinde, RAPPAM yöntemi ile IUCN Dünya Korunan Alanlar Komisyonu (WCPA) tarafından dünyanın çeşitli yerlerindeki değerlendirme yöntemlerini uyumlaştırmak amacıyla kullanılması önerilen Korunan Alanlarda Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı (METT) yöntemi birlikte

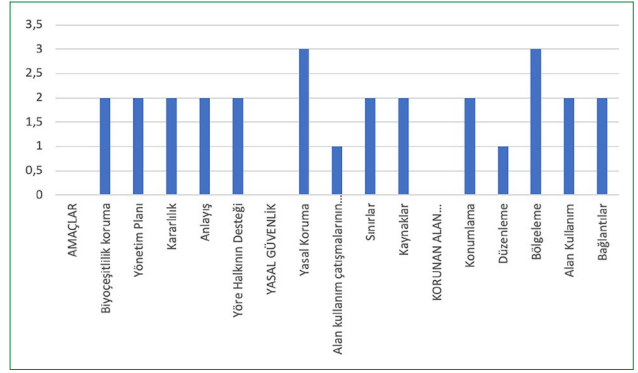
kullanılmıştır. Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı (METT) yöntemi, korunan alanların potansiyelini geliştirmek ve yönetsel süreçleri iyileştirmek için korunan alan yetkililerine ve uzmanlarına yol göstermek üzere hem tekil hem de korunan alanların tümüne yönelik olarak kullanılabilir. 30 ana konu/soru ve 4 ek tamamlayıcı sorudan oluşan METT yönteminin değerlendirme unsurları aşağıda belirtilen konu ve alt konularından oluşmaktadır:

1. Ortam (yasal statü),
2. Planlama (korunan alanlarla ilgili düzenlemeler, korunan alan amaçları, korunan alanın tasarımı, yönetim planı, planlama süreci, arazi ve su kullanımı planlaması),
3. Girdiler (mevzuatın uygulanması, kaynak envanteri, personel sayısı, mevcut bütçe, bütçe güvenliği, teçhizat)
4. Süreçler (korunan alan sınırı, araştırma, kaynak yönetimi, bütçe yönetimi, teçhizatın ve tesislerin bakımı, eğitim ve bilinçlendirme, resmi ve ticari komşular, yerel topluluklar (yöre halkı), ticari turizm operatörleri),
5. Çıktılar (ziyaretçi tesisleri),
6. Sonuçlar (ekonomik fayda, kaynak değerlerin durumu),
7. Planlama/süreçler (izleme ve değerlendirme),
8. Planlama/çıktılar (düzenli çalışma planı),
9. Süreçler/çıktılar (koruma sistemleri, personel eğitimi),
10. Girdiler/süreçler (gelirler).

4.2.2. Sultan Sazlığı Korunan Alan Planlama ve Yönetiminde Etkinlik Düzeyinin Değerlendirilmesi

Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim etkinliğinin değerlendirilmesi sürecinde, 2019 yılında dönemin Kayseri Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nde görev yapan 10 kişilik uzman personel (şehir plancısı, harita mühendisi, çevre mühendisi, biyolog, orman mühendisi) ve yöneticilerden (il müdürü, il müdür yardımcısı, şube müdürü) oluşan bir grup katılımcı ile bir workshop gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmeye katılacak uzman sayısı belirlenirken, Sultan Sazlığı korunan alan koruma ve planlama çalışmalarında yer alan ve Müdürlük bünyesinde görev yapan her uzmanlık alanından en az bir temsilci ve yönetimin farklı kademesinde yer alan idari temsilcilerin değerlendirme komisyonunda yer alması sağlanmıştır. Değerlendirme sürecinde, yeterli tartışma ortamının oluşturulması hedeflenmiş, tutarlı ve ortak bir yaklaşım benimsemek üzere her bir konu/soru katılımcılar tarafından ayrı ayrı ele alınmış, yorumlanmış, analizler yapılmış, öncelikler belirlenmiş, yanıtlar üzerinde anlaşmaya varılmış ve olası adımlar ortaya konulmuştur. İlk aşamada, Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetimi RAPPAM yönteminin unsurları (planlama, girdiler, süreçler ve çıktılar) açısından ele alınarak her bir konu 0, 1, 2, 3 (0= Zayıf, 1= Orta, 2= İyi ve 3= Çok iyi) puan üzerinden değerlendirilmiştir (Stanciu vd., 2009).

Sultan Sazlığı planlama ve yönetimi süreci planlama unsuru bağlamında amaçlar, yasal güvenlik ve korunan alan tasarımı konuları ve alt konuları açısından değerlendirildiğinde, yasal koruma ve bölgeleme 3'er puanla en yüksek puan alan konuları

Şekil 2. Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetimi sürecinin planlama unsuru açısından değerlendirilmesi.

oluşturmaktadır (Şekil 2). Türkiye'de korunan alan planlama ve yönetim sisteminin güçlü bir yasal alt yapısı olmakla birlikte, planlama amacının ve koruma politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında kararlı tutumun sürdürülmesi gerekliliği vurgulanmış, biyoçeşitliliğin korunması, planlama anlayışı ve korunan alan amaçları açısından temelde yasal düzenlemeler ile yetki ve sorumlulukların paylaşımından kaynaklanan problemlere değinilmiştir. Bu çerçevede, korunan alan ile ilgili yasal düzenlemelerde planlama ve yönetim konusunda yetki sahibi olan farklı kurumların olması, kurumların planlama ve yönetim amaçlarının birbirleriyle örtüşmemesi, yetki ve sorumlulukların (statü belirleme ve ilan, koruma, izin, planlama, projelerin uygulanması vb.) kurumlar arası çatışmalara neden olması konuları tartışılmıştır. Ayrıca planlama unsuru açısından, yasal güvenlik konusunda, Sultan Sazlığı alan kullanımlarındaki çatışmaların orta düzeyde (1 puan) olduğu belirtilirken, korunan alan tasarımı konusunda, alan kullanımı, bağlantılar, konumlama ve bölgeleme konularında iyi düzeyde (2 puan) olduğu ifade edilmiştir.

Sultan Sazlığı planlama ve yönetimi süreci girdiler unsuru bağlamında personel, iletişim, altyapı ve finansman konuları ve alt konuları açısından değerlendirildiğinde, personel, iletişim, altyapı ve finansman konuları açısından ağırlıklı olarak iyi düzeyde (2 puan) olduğu belirtilirken, korunan alan personelinin yeterlilik, performans ve süreç açısından orta düzeyde olduğu ve güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Finansman açısından, finansman yetersizliği, bütçe ve ödenek orta düzeyde değerlendirilmiş ve bütçe ve ödeneklerin artırılması konularının önemine değinilmiştir. Bununla birlikte yöre halkıyla iletişim, arazi ekipmanı ve teçhizat konularındaki yetersizlikler de dile getirilmiştir (Şekil 3).

Sultan Sazlığı planlama ve yönetimi süreci süreçler unsuru bağlamında değerlendirildiğinde, 19.07.2012 tarihli Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Yönetmelik kapsamında, 2017 yılında Türkiye'deki tüm korunan alanlarda ve Sultan Sazlığı'nda hazırlanan Ön Değerlendirme Raporu ve Ekolojik Temelli Bilimsel Araştırma Raporu'nun korunan alanın planlama ve yönetiminde atılan önemli bir adım olduğu ifade edilmiştir. Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim sürecinde, eko-

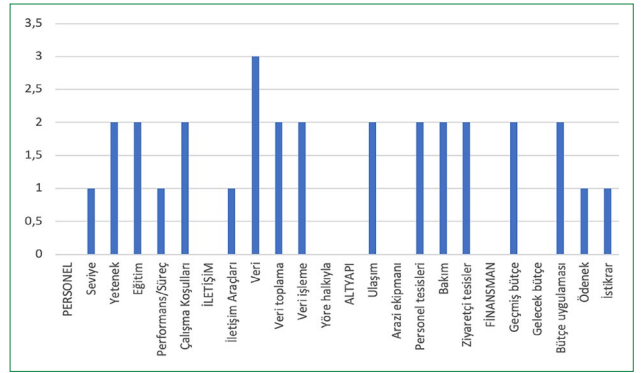
lojik, sosyal ve bilimsel araştırmalar, yönetim planı ve envanter çalışmaları açısından önemli düzeyde çalışmalar olmakla birlikte, yönetsel karar alma sürecinde, şeffaflık, işbirliği, iletişim ve yöre halkı ile iletişim, iç yapılanma konuları orta düzeyde değerlendirilmiş ve geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Şekil 4).

Sultan Sazlığı planlama ve yönetimi süreci çıktılar unsuru bağlamında tehdidin önlenmesi, restorasyon, yaban hayatı/habitat yönetimi, sosyal destek/egitim, ziyaretçi yönetimi, altyapı, planlama/envanter, personel yönetimi, eğitim, araştırma çıktıları alt konuları açısından değerlendirildiğinde, restorasyon, yaban hayatı, altyapı, planlama/envanter, personel yönetimi ve eğitim konularının iyi düzeyde olduğu, tehdidin önlenmesi, sosyal destek ve ziyaretçi yönetimi konularının ise orta düzeyde olduğu ve geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Şekil 5).

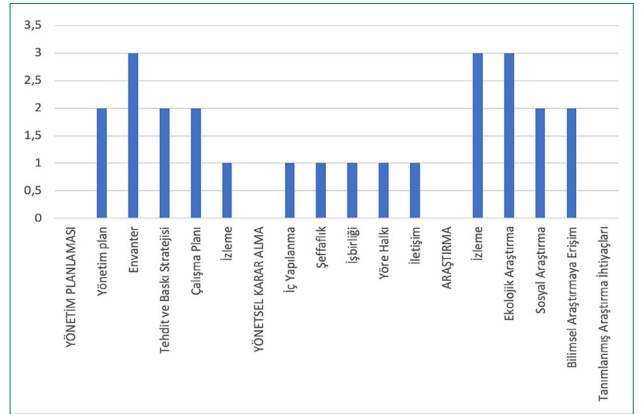
Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim etkinliğinin değerlendirilmesi sürecinde, ikinci aşamada Korunan Alan Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı (METT) yöntemi uygulanmıştır. Bu çerçevede, ortam, planlama, girdiler, süreçler, çıktılar ve sonuçlar unsurlarını içeren WCPA Değerlendirme formu komisyonca ele alınarak tartışılmış, değerlendirilmiş ve puanlanmıştır (Stolton ve Dudley, 2016; Ersoy ve Daşdemir, 2016). Puanlama ana sorular için 0, 1, 2, 3 (0= Zayıf, 1= Orta, 2= İyi ve 3= Çok iyi), ek sorular için 0 ve 1 olacak şekilde yapılmıştır. METT yöntemi değerlendirme unsurlarına göre Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim etkinliğinin değerlendirme sonuçları Tablo 4'te görülebilmektedir.

Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim etkinliği genel düzeyde 1,53 (63/41) ORTA-İYİ olarak değerlendirilmiştir. METT yöntemi konuları bağlamında komisyonca yapılan detaylı tespitlere aşağıdaki gibi değinilebilir:

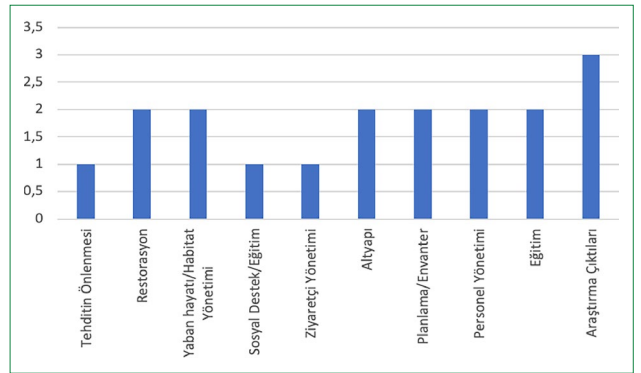
- Korunan alanda planlama unsuru açısından, korunan alan sınırlarının ve alan büyüklüğünün, türlerin, habitatların, ekolojik süreçlerin ve su havzalarının korunması açısından yeterli olduğu, korunan alan yönetiminin alanın koruma statülerine bağlı olarak üzerinde anlaşmaya varılmış amaçlara uygun olarak planlama kararları geliştirdiği belirtilmiştir. Korunan alanda plansız saz kesimi ve saz yangınları, sulak alan ekosistemine zarar veren tarımsal faaliyetler, plansız gelişmeler ve yapılaşmalar, plansız turizm gibi uygun olmayan kullanımlar ve faaliyetlere ilişkin düzenlemeler olmakla birlikte, bu faaliyetlerin denetiminde eksiklikler olduğu ifade edilmiştir. Alanda yer alan habitatların sürdürülebilirliği için yeterli çevresel koşulların oluşturulmadığı, sazlıklar, çayırılıklar, bozkırlar, tatlı su gölleri ve tuz göllerinde önemli habitat kayıplarının olduğu ve kuraklığın yaşandığına değinilmiştir. Alandaki yaban hayatının korunan alan dışındaki ekosistemlere geçişini sağlayan bağlantı koridorlarının tasarlanmadığı, korunan alanda ekosistem hizmetlerinin ve türlerin korunmasına yönelik planlama kararları olmakla birlikte ekosistemin ve özel türlerin ihtiyaçlarına cevap verecek detaylı planlama kararlarının geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Şekil 3. Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetimi sürecinin girdiler unsuru açısından değerlendirilmesi.

Şekil 4. Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetimi sürecinin süreçler unsuru açısından değerlendirilmesi.

Şekil 5. Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetimi sürecinin çıktılar unsuru açısından değerlendirilmesi.

- Planlama ve yönetim süreci açısından, korunan alanda su kaynakları, tarım ve mera alanları, sazlık ekosistemi ve turizm faaliyetlerine ilişkin kaynak yönetiminin iyi düzeyde gerçekleştirildiği, mevcut bütçenin kritik yönetim ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde önceliklere göre değerlendirildiği, korunan alanda yer alan tesislerin ve teçhizatın bakımına önem verildiği, planlama hedefleri ve ihtiyaçlarına yönelik eğitim programlarının yeterli düzeyde olduğu ve korunan alan turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde bölgesel turizm

Tablo 4. METT yöntemi değerlendirme unsurlarına göre Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim etkinliğinin değerlendirme sonuçları

Değerlendirme unsurları	Soru sayısı	Sultan Sazlığı korunan alan planlama ve yönetim etkinliği puanları
Ortam		
Yasal statü	1	3
Planlama		
Korunan alanlarla ilgili düzenlemeler, Korunan alan amaçları, Korunan alanın tasarımı, Yönetim planı, Planlama süreci, Arazi ve su kullanımı planlaması	11	13
Girdiler		
Mevzuatın uygulanması, Kaynak envanteri, Personel sayısı, Mevcut bütçe, Bütçe güvenliği, Teçhizat	6	8
Süreçler		
Korunan alanın sınırı, Araştırma, Kaynak yönetimi, Bütçe yönetimi, Teçhizatın ve tesislerin bakımı, Eğitim ve bilinçlendirme, Resmi ve ticari komşular, Yerli halk, Yerel topluluklar (yöre halkı), Ticari turizm operatörleri	12	18
Çıktılar		
Ziyaretçi tesisleri	1	3
Sonuçlar		
Ekonomik fayda, Kaynak değerlerin durumu	5	7
Planlama/süreçler		
İzleme ve değerlendirme	1	2
Planlama/çıktılar		
Düzenli çalışma planı	1	1
Süreçler/çıktılar		
Koruma sistemleri, Personel eğitimi	2	4
Girdiler/süreçler		
Gelirler	1	3
Toplam	41	63

METT: Yönetim Etkinliğini İzleme Aracı.

- şirketlerinin önemli katkılarına değinilmiştir. Korunan alan hedeflerine ulaşılmasında yönetim planının gözden geçirilmesi ve güncelleştirilmesi için bir program ve sürecin tasarlanmadığı, izleme ve araştırma sonuçlarının düzenli olarak planlamaya dahil edilmesini sağlayacak performans değerlendirmelerinin olmadığı ifade edilmiştir. Korunan alanda yerel halk, yerel paydaşlar ile korunan alan yönetimi arasında açık bir iletişim ve güven ortamı olmakla birlikte, yerel halkın planlama ve yönetim kararlarına katılımının yeterli olmadığı ve yerel toplulukların refahını arttıracak koruma programlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- Girdiler açısından korunan alan personelinin, mevcut bütçe ve ödeneklerin yetersizliği, teçhizatın korunan

alan yönetiminin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması konularına değinilmiştir.

- Sonuçlar ve çıktılar açısından, korunan alan planlama ve yönetim faaliyetlerinin alanda yaşayan yerel halka gelir, iş imkânı, çevre hizmetleri gibi ekonomik faydalar sağladığı, alanda yer alan ziyaretçi tesislerinin yeterli olduğu belirtilmiştir. Korunan alanda plansız saz kesimleri, yangınlar, kuraklık ve meraların verimliliğin kaybetmesi nedeniyle doğal kaynak değerlerin zaman içinde niteliklerini kaybettiği ve sulak alan ekosisteminin doğal su döngüsünün bozulmaya başladığı ifade edilmiştir. Biyolojik çeşitlilik, ekolojik ve kültürel değerlere yönelik tehditlere karşı özgün yönetim programlarının olmadığı ve bu tür programların geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

5. Sonuç ve Genel Değerlendirmeler

Bu araştırmaya temel oluşturan birinci ve ikinci alt araştırma soruları bağlamında değerlendirme yapıldığında; dünyada uluslararası seviyede korunan alanların planlama ve yönetim potansiyelini arttırmak üzere etkinliğin değerlendirilmesi, korunan alan yönetim stratejilerinin geliştirilmesi, planlama süreci ve önceliklerin belirlenmesi ve şeffaflık konularının öncelikli konular olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve korunan alanlar ile ilgili günümüze kadar gerçekleştirilen küresel ölçekteki eylem programları, konferanslar ve sözleşmeler konunun farklı boyutları ile ele alınarak tartışılması ve değerlendirilmesinde önemli referanslar oluşturmuştur.

Dünyada korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin kuramsal çalışmalar ve uygulama örnekleri incelendiğinde, özellikle son 20 yıldır konuyu Avrupa, Amerika, Kanada ve Avustralya örnekleri ile ele alan pek çok çalışmanın mekânsal planlama alanına önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Korunan alanların planlanması ve yönetimi konusundaki araştırmaların odak noktasını korunan alanların yönetiminde etkinliğin değerlendirilmesi, dünyada korunan alanların etkin yönetimine yönelik seçeneklerin ve stratejilerin geliştirilmesi, korunan alanların bütünlük yönetimi, korunan alan yönetiminde kapasitenin geliştirilmesi konuları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, dünyadaki konu ile ilgili uygulama örnekleri, korunan alanlarda etkin bir koruma sürecinin gerçekleştirilmesinde uzun vadeli gelişme stratejilerinin belirlenmesi, yönetim süreci (yönetim, idare ve katılımcı yaklaşım) ve planlama çalışmalarının bütünsel olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu bağlamında bulgular değerlendirildiğinde; dünyada biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanmasında korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılması çalışmalarına paralel olarak, ülkemizde de korunan alan yönetimlerinin ve araştırmacıların konuya olan ilgisinin ve hassasiyetin arttığı görülmektedir. Türkiye'de biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik çalışmaların başladığı 1950'li yıllardan bu yana, uluslararası sözleşmeler, Anayasa ve yasal mevzuat çerçevesinde ülke ölçeğinde gerçekleştirilen projeler, korunan alanlara yönelik geliştirilen ve uygulanan programlar ve akademik çalışmalar konunun kuramsal ve pratik gelişimine ve korunan alanların planlanması ve yönetimi sürecinde sorunların tespit edilmesine yönelik önemli katkılar sunmaktadır.

Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetimine ilişkin doğal kaynakların yönetimi ve biyoçeşitliliğin korunması, korunan alan planlanmasında ekosistem hizmetleri, korunan alanlarda etkili planlama ve sürdürülebilir alan yönetimi ve katılımcı planlama yöntemleri konularındaki araştırmalar giderek artmaktadır. Diğer yandan, ülkemizde korunan alanların planlanması ve yönetimi sürecinde yaşanan sorunlara ışık tutan uygulama örnekleri, kurumlar arasında koordinasyon eksikliği, yetki ve sorumlulukların paylaşımında çatışmalar, planlama sü-

recine etkin katılımın sağlanamaması, farklı ölçeklerde politika ve plan kararlarının bütünselliğinin olmaması, koruma-kullanma dengesini esas alan ekosistem yaklaşımının yeterince uygulanamaması ve mülkiyet sorunlarını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın dördüncü alt araştırma sorusu bağlamında Kayseri Sultan Sazlığı özelinde bulgular incelendiğinde; korunan alan planlama ve yönetim etkinliği genel düzeyde orta-iyi olarak ortaya çıkmakla birlikte, korunan alan sisteminin güçlendirilmesi açısından, korunan alan ekosistem ve özel türlerin ihtiyaçlarına cevap verecek detaylı planlama kararlarının geliştirilmesi; plansız gerçekleştirilen saz kesimi, tarım ve hayvancılık, turizm gibi faaliyetlerin denetiminin artırılması; yönetsel karar alma sürecinde şeffaflık, işbirliği ve iletişimin geliştirilmesi; yönetim planının gözden geçirilmesi ve güncelleştirilmesine yönelik program ve sürecin tasarlanması; izleme ve araştırma sonuçlarının performans değerlendirmelerinin yapılması; yerel halkın planlama ve yönetim kararlarına daha etkin katılımının sağlanması; korunan alanda bulunan yerel toplulukların refahını arttıracak koruma programlarının geliştirilmesi ve sosyal desteğin artırılması; korunan alan personeli, teçhizat ve arazi ekipmanı, mevcut bütçe ve ödeneklerin korunan alan yönetiminin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirilmesi öncelikli geliştirilmesi gereken konular olarak belirtilebilir.

Çalışmanın ana araştırma sorusu bağlamında, dünyada ve Türkiye'de konuyla ilgili yapılan çalışmalar ve bu araştırma özelinde Sultan Sazlığı örneğinden elde edilen bulgular çerçevesinde, Türkiye'de korunan alanların planlanması ve yönetiminde etkinliğin artırılmasına yönelik aşağıdaki önerilere vurgu yapılabilir:

- Korunan alanların planlanmasında bütünsel bir yaklaşımla ülkesel ve bölgesel değerlendirmelerin yapılması ve korunan alanların birbiriyle ilişkili bir sistem içinde ele alınması, biyolojik çeşitliliğin bütünsel olarak uzun vadeli bir şekilde temsil edilmesi, sadece korunan alanlarla sınırlı olmayan bir koruma yönetimi sisteminin oluşturulması son derece önemlidir. Bu çerçevede, korunan alanların planlama ve yönetiminde etkinliğin düzenli değerlendirilmesi ve izlenmesini sağlayacak ulusal bir izleme sistemi ve çalışma grubunun oluşturulması öncelikli konulardan birisini oluşturmaktadır.
- Korunan alanlarda koruma-kullanma dengesi içinde ortak politikalar geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde, yetki ve sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar ile tüm ilgi gruplarının (özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve halkın) daha etkin katılımını, işbirliğini, etkileşimi ve şeffaflığı sağlayacak yasal zeminin oluşturulması önemli görülmektedir. Bununla birlikte, korunan alanlarda bölgenin tüm kaynak değerlerinin uzun dönemde sürdürülebilir korunması ve yönetiminin sağlanmasında, turizm, ulaşım, enerji gibi sektörlerin planlama ile bütünleştirildiği, politika, strateji ve etki değerlendirmesini ele alan korunan alan yönetim planlarının hazırlanması ve uygulanması, yönetim planının gözden geçirilmesi ve güncelleştirilmesine yönelik programların

geliştirilmesi, izleme ve araştırma sonuçlarının performans değerlendirmelerinin yapılması gerekmektedir.

- Korunan alan planlanması ve yönetimi sürecinde, biyolojik çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve uzun dönemde sürdürülebilirliğinin sağlanması için teknik, idari, sosyal ve ekonomik seçeneklerin belirlenerek birbiri ile zaman ve yer ölçeğinde ilişkilendirilmesi diğer öncelikli konulardan biridir. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere, koruma kullanma dengesi içinde sürdürülebilirliğin sağlanması, farklı kullanım taleplerinin kontrollü ve planlı bir anlayış içinde karşılanabilmesi için ekosistem yaklaşımını esas alan bir koruma yaklaşımının benimsenmesi, korunan alan ekosistemi ve özel türlerin ihtiyaçlarına cevap verecek detaylı planlama kararlarının geliştirilmesi, biyolojik çeşitlilik, ekolojik ve kültürel değerlere yönelik tehditlere karşı özgün yönetim programlarının oluşturulması son derece önemlidir.
- Korunan alanda yaşayan yerel halkın biyoçeşitliliğin korunması konusunda bilgilendirilmesi, karar süreçlerine daha aktif katılımının sağlanması, yöre halkının ekonomik kaybına neden olabilecek uygulamalarda telafi edici tedbirlerin alınması ve bu amaçla teşviklerin verilmesi korunan alan planlama ve yönetiminde etkinliğin artırılması açısından önemlidir. Bu doğrultuda, koruma stratejilerinin geliştirilmesi sürecinde, yerel taleplerinin göz önünde bulundurulması ve yerel halkın planlama ve yönetim kararlarına daha etkin katılımının sağlanması, korunan alanda bulunan yerel toplulukların refahını arttıracak koruma programlarının geliştirilmesi ve sosyal desteğin artırılması önem kazanmaktadır.
- Korunan alanların etkin yönetiminde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi diğer önemli bir konudur. Korunan alan personeli, teçhizat ve arazi ekipmanı, mevcut bütçeler ile teşvik ve ödeneklerin korunan alan yönetiminin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirilmesi, verimli iş akışlarının tasarlanması ve ekip çalışması kurumsal organizasyon kapasitesinin geliştirilmesinde önemli unsurlardır.

Son olarak, ülkemizde korunan alanların planlanması ve yönetiminde, tarafların hak ve sorumluluklarının açıkça tanımlandığı, tüm aktörlerin sürece dahil edildiği, korunan alan hedeflerine bağlı kalındığı, yeterli kurumsal kapasitenin geliştirildiği, karşılıklı güvenin oluşturulduğu ve geniş katılımı sağlamak üzere, etkin iletişim ve tamamlayıcı mekanizmalar ile yerel desteğin sağlandığı koşulların etkinliği arttıracak belirtilebilir. Bundan sonraki çalışmalarda, korunan alanlarda organizasyon ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik araştırmalara odaklanmanın konunun gelişimi açısından yararlı olacağı söylenebilir.

Teşekkür

Kayseri Valiliği, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, İl Müdürü, Müdür Yardımcıları ve Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü uzman kadrosuna çalışmamıza verdikleri destek ve katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Absher J., Mann C. (2014). An Emerging Paradigm for Managing Protected Areas with Examples from Europe and the United States. *International Journal of Sociology*, 40 (3), 86-103.
- Akbulut, N., Bulut, Ş., Özkurt, Ö., Altınözlü, H., Durmuş, Y., Canbolat, F., Görmüş, M., Yaşar, M., Özkan, H., Hoş, C., Özeren, C. & Şahdenderoğlu, G., (2016). Sultan Sazlığı 1. Derece ve 3. Derece Doğal Sit Alanı Ekolojik Temelli Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu. Ankara: MGS Proje Müşavirlik Mühendislik Ticaret Ltd. Şti.
- AWE-GOV-AU (2021). Australian Government Department of Agriculture, Water and the Environment websitesi erişim <http://www.environment.gov.au/heritage/places/world/tasmanian-wilderness> 15.10.2021
- Barry, J. (2004). Mobilized Bias and Multistakeholder Protected-Area Planning: A Socio-Institutional Perspective on Collaboration. *Society & Natural Resources*, 24 (10), 1116-1126.
- Cenevre Ofisi (2021). T.C. Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimi Temsilciliği websitesi erişim <http://cenevrefofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/203426> 15.10.2021
- Ceylan, O., Yılmaz, M., Karabulut, K., Şarkışla, A., Gümüştas, A., Tektaş A. & Özemesi, U. (2008). Sultan Sazlığı Milli Parkı ve Ramsar Alanı Yönetim Planı 2008-2012. Ankara: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Milli Parklar Daire Başkanlığı.
- ÇOB. (2007). "Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı", T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı. Erişim: <http://www.nuhungemisi.gov.tr/Content/Documents/ubsep-turkce.pdf> 15.10.2021
- DKMPGM (2021). Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü websitesi erişim <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri> 25.03.2023
- Dönmez, Y., Gökyer, E., Yazgan, M. (2012). Seyfe Gölü Örneğinde Biyosfer Rezervi Alanların Planlanması Üzerine Bir Araştırma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 13 (1), 128-141.
- Dudley, N., Hockings, M., Stolton, S. (2007). Options for Guaranteeing the Effective Management of the World's Protected Areas. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 6 (2), 131-142.
- Er&De Planlama (2018). Yeşilöz ve Uğrak Köyü Açıklama Raporu. Antalya: Er&De Planlama
- Ersoy İ., Daşdemir, İ. (2016). Korunan Alanlarda Yönetimin Etkinlik Düzeyinin Belirlenmesi (Soğuksu ve Yozgat Çamlığı Milli Parkları Örneği). *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 32-46.
- Ervin, J. (2003). WWF: Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management (RAPPAM) Methodology. Gland: WWF.
- Ervin, J. (2011). Integrating protected areas into climate planning. *Biodiversity*, 12 (1), 2-10.
- Fall, J. (2003). Planning Protected Areas Across Boundaries. *Journal of Sustainable Forestry*, 17 (1-2), 81-102.
- Government of Ontario (2017). Greenbelt Plan. Erişim <https://www.ontario.ca/document/greenbelt-plan-2017> 15.10.2021
- Growcock, A. J., Sutherland, E. F., Stathis, P. T. (2012). Challenges and Experiences in Implementing a Management Effectiveness Evaluation Program in a Protected Area System. *Australasian Journal of Environmental Management*, 16 (4), 218-226.
- Güneş, G. (2011). Korunan Alanların Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Katılımcı Yönetim Planları. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3, 47-57.
- Hockings, M., Stolton, S., Dudley, N. (2004). Management Effectiveness: Assessing Management of Protected Areas? *Journal of Environmental Policy & Planning*, 6 (2), 157-174.
- IUCN (2021). International Union for Conservation of Nature websitesi erişim <https://www.iucn.org/about/programme-work-and-reporting/programme> 15.10.2021
- Jacobson, C., Carter, R. W., Hockings, M. (2008). The Status of Protected Area Management Evaluation in Australia and Implications for its Futu-

- re. *Australasian Journal of Environmental Management*, 15 (4), 202-210.
- Job, H., Becken, S., Lane, B. (2017). Protected Areas in A Neoliberal World and the Role of Tourism in Supporting Conservation and Sustainable Development: An Assessment of Strategic Planning, Zoning, Impact Monitoring and Tourism Management at Natural World Heritage Sites. *Journal of Sustainable Tourism*, 25 (12), 1697-1718.
- Kanca, H., Terzioğlu, H., Adıgüzel, U., Erbaş, S. & Erdoğan, E. (2019). Türkiye'nin Biyolojik Çeşitliliği. Ankara: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı. Erişim <http://www.nuhungemisi.gov.tr/Content/Documents/turkiyenin-biyolojikce%C5%9Fitililigi-turkce.pdf> 15.10.2021
- Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2009). Çevre Politikası (6. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Kıvılcım, Z. (2012). Cartagena Protokolü ve Türkiye Biyogüvenlik Mevzuatı. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 99-121.
- Kiehn, O. (2008). Strategies for Managing Protected Areas. *Journal of Sustainable Forestry*, 18 (2-3), 197-222.
- Koca, R., Güney, İ., Öncü, M. A., Somuncu M. (2016). Korunan Alanlarda Etkili Planlama ve Sürdürülebilir Alan Yönetimi Üzerine Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın İncelenmesi. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 50-65, 13-14 Ekim 2016, Ankara.
- Kopar, İ., Sevidi, C. (2013). Tortum Gölü'nün (Uzundere-Erzurum) Güneybatısında Aktüel Sedimentasyon ve Siltasyona Bağlı Alan-Kıyı Çizgisi Değişimleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 60, 49-66.
- Kurdoğlu, O. (2007). Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 59-76.
- Kutluay, S. (2012). Milas Merkez Mesireliği Açıklama Raporu, Isparta.
- Lane, B. (2001). Affirming New Directions in Planning Theory: Co-management of Protected Areas. *Society & Natural Resources*, 14 (8), 657-671.
- Leverington, F., Hockings, M. & Costa K. L. (2008). Management Effectiveness Evaluation in Protected Areas - A Global Study Supplementary Report no:1. Gatton: The University of Queensland.
- Maksina, M., Ristić, V., Nenковиć-Riznić, M., Micić, S. (2018). The Role of Zoning in the Strategic Planning of Protected Areas: Lessons Learnt from EU Countries And Serbia. *European Planning Studies*, 26 (4), 838-872.
- Mason, D., Baudoin, M., Kammerbauer, H., Lehm, Z. (2010). Co-management of National Protected Areas: Lessons Learned from Bolivia. *Australasian Journal of Environmental Management*, 16 (4), 242-252.
- Modül Planlama (2017). Çıralı Yerleşimi Planı Açıklama Raporu. Antalya: Modül Planlama Harita İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti.
- NatureScot. (2021). Scotland's Nature Agency websitesi erişim <https://www.nature.scot/professional-advice/safeguarding-protected-areas-and-species> 15.10.2021
- Nielsen, G. (2012). Capacity Development in Protected Area Management. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 19 (4), 297-310.
- Nkhata, B., McCool, S. (2012). Coupling Protected Area Governance and Management through Planning. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 14 (4), 394-410.
- Özkaya, M. (2015). Türkiye'de Korunan Alan Olarak Milli Parkların Yönetimi: Orman ve Su İşleri 4.Bölge Müdürlüğü Örneği. (Yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özudoğru, E. (2013). Korunan Alanlar Tampon Zon Yönetimi Üzerine Bir Araştırma: Küre Dağları Milli Parkı Örneği. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Planevi Şehircilik (2017). Tortum Gölü ve Şelalesi Açıklama Raporu. Ankara: Planevi Şehircilik Planlama Organizasyon Taahhüt Ticaret İthalat ve İhracat Ltd. Şti.
- Protected Planet (2021). Erişim <https://www.protectedplanet.net/9612> 15.10.2021
- Ross, H., Grant, C., Robinson, C. J., Izurieta, A., Smyth, D., Rist, P. (2012). Co-Management and Indigenous Protected Areas in Australia: Achievements and Ways Forward. *Australasian Journal of Environmental Management*, 16 (4), 242-252.
- Sezen, J. (2017). Türkiye ve Dünyada Korunan Alanlara Yönelik Çevre Bilincinin Önemi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 165-177.
- Stanciu, E., Çokçalıskan, B. & Lise Y. (2009). RAPPAM 2009 Raporu. Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı.
- Stolton, S. & Dudley, N. (2016). METT Handbook: A Guide to Using the Management Effectiveness Tracking Tool (METT). Woking: WWF-UK.
- Tasmania Parks and Wildlife Service (2021). erişim <https://parks.tas.gov.au/> 15.10.2021
- Valdivieso, J. C., Eagles, F. J., Gila, J. C. (2014). Efficient Management Capacity Evaluation of Tourism in Protected Areas. *Journal of Environmental Planning and Management*, 58 (9), 1544-1561.
- WHC (2021). World Heritage Center websitesi erişim <https://whc.unesco.org/en/list/219> 15.10.2021
- Wise, J., Wynia, M. & Bell, A. (2014). Best Practices Guide to Natural Heritage Systems Planning. Erişim <https://ontarionature.org/wp-content/uploads/2017/10/nhs-guide-web-1.pdf> 15.10.2021
- Yeşil, M. (2016). Doğa Koruma Yaklaşımlarındaki Değişimlerin Dünyada ve Türkiye'deki Tarihsel Süreci. *Türk Tarım Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4 (10), 867-876.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Gıda Planlaması ve Politikaları: İstanbul Gıda Strateji Belgesi'ne Yönelik Bir Değerlendirme

Urban Food Planning and Policies: An Evaluation of the İstanbul Food Strategy Document

iD Cansu İlhan, iD Ebru Kerimoğlu

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZ

Son yıllarda yükselen nüfus, artan kentleşme, çevresel tahribat, şiddetlenen iklim krizi, gıda güvencesizliği ve halk sağlığına ilişkin endişeler gibi çeşitli nedenlerle kentler gıda sistemlerini daha sürdürülebilir ve adil hale getirmek ve barındırdığı nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak üzere ürettiği çeşitli politikalar itibarıyla gıda meselesinin önemli bir aktörü haline gelmiştir. “Yeni gıda denklemi” olarak da anılan kentlerin artan rolü, bugün dünyanın pek çok kentinde yerel yönetimleri gıda meselesine ilişkin bütüncül politikalar hazırlamaya itmektedir. Kentsel gıda stratejileri olarak da tanımlanan bu politikalar seti, artık kentlerin halk sağlığını iyileştirmek, sosyal adaleti sağlamak, çevresel sürdürülebilirliği desteklemek üzere gıda politikaları oluşturma çabası olarak tanımlanmaktadır. Kentsel gıda stratejilerinin oluşturulmasında bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi, gıda zincirinin tümüne odaklanması ve müdahale edebilmesi ve gıda sisteminin neden olduğu çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ilgilenmesi nedeniyle önemlidir. Gıda sisteminin yatay ve dikey boyutlarını içerisine alan bütüncül bir yaklaşım ile geliştirilen İstanbul Gıda Strateji Belgesi (İGSB), Türkiye’de ilk kez yerel yönetim tarafından bütüncül şekilde hazırlanmış kentsel gıda strateji belgesi olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu çalışma İGSB’ye yönelik bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma iki aşamalı olarak kurgulanmıştır. Öncelikle literatürde tanımlanmış olan gıda sistemlerinin yatay ve dikey bileşenleri üzerinden İGSB’nin bütüncül yapısı değerlendirilmiş ve söz konusu başlıklar altında eksiklikler ve öneriler ortaya konulmuştur. İkinci olarak ise, gıda politikalarının çok boyutlu, çok katmanlı, çok aktörlü ve çok sektörlü yapısı ve farklı türden

ABSTRACT

In recent years, cities have become essential actors in food systems due to various reasons such as increasing population, urbanization, environmental destruction, exacerbating climate crisis, food insecurity, and public health concerns and the various policies they produce to meet the food needs of the population they host. The increasing role of cities, also called the “new food equation”, pushes local governments to prepare holistic policies regarding the food issue in many world cities. This set of policies, also defined as urban food strategies, is now defined as an effort to create food policies to improve cities' public health, ensure social justice, and support environmental sustainability. The development of a comprehensive approach to the creation of these strategies is important because of its ability to focus not only on production or consumption but also on the entire food chain and its ability to intervene and address the environmental, economic, and social dimensions of the food system. The İstanbul Food Strategy Document (IFSD), developed through a comprehensive approach that encompasses both the horizontal and vertical dimensions of the food system, is the first urban food strategy document prepared holistically by a local government in Turkey. This study aims to evaluate the İstanbul Food Strategy Document (IFSD). The study is designed in two stages. Firstly, the holistic structure of the IGSB is evaluated through the horizontal and vertical components of food systems defined in the literature, and deficiencies and recommendations are identified under these headings. Secondly, owing to the multidimensional, multilayered, multi-actor, and multi-sectoral structure of food policies and the inclusion of

Geliş tarihi: 15.11.2022 Revizyon tarihi: 01.06.2023
Kabul tarihi: 08.06.2023 Online yayımlanma tarihi: 22.06.2023
İletişim: Cansu İlhan
e-posta: cansu.ilhan@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

paydaşları içerisinde alması nedeniyle belgenin oluşturulma süreci değerlendirilmiştir. Belgenin hazırlık sürecinde yer alan İstanbul Planlama Ajansı, Tarım ve Gıda Politikaları uzmanları ile yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular ışığında belgenin oluşturulma süreci değerlendirilmiş ve öneriler ortaya konmuştur.

Anahtar sözcükler: İstanbul; İstanbul Gıda Strateji Belgesi; kentsel gıda planlaması; kentsel politika.

1. Giriş

Uzun yıllar boyunca gıda konusu büyük ölçekli, ulusal ve küresel politikaların şekillendirdiği bir alan olarak görülse de, son yıllarda gıdanın kentsel bir mesele haline gelmesinde (Dahlberg, 1994; Pothukuchi & Kaufman, 1999; 2000; Mouget, 2000; Rocha, 2001; Wekerle, 2004; Sonnino 2009; Morgan 2015; Ilieva 2016, Cohen, 2021) gibi akademik çalışmalar ve ICLEI Seul Deklarasyonu (2015), Milano Kentsel Gıda Politikası Paketi (2015), Yeni Kentsel Gündem (BM, Quito, 2016), Birleşmiş Milletler Gıda Zirvesi (2022) gibi uluslararası deklarasyonlar ve toplantılar etkili olmuştur. Ek olarak kentleşmenin neden olduğu baskılar nedeniyle yerel yönetimlerin gıda sistemi ile ilişkili sorunlara yanıt aradığı ve cevaplar tasarladığı bir alan haline gelmiştir (Mansfield & Mendes, 2013). Gıda sistemlerinde kentlerin ve yerel yönetimlerin rollerinin ve sorumluluklarının olduğu kabul görmüş ve konu bir kent gündemi meselesi haline gelmiştir. Uzun yıllar boyunca kentlerde gıdaya ilişkin meseleler ulaşım, barınma, istihdam, çevre gibi diğer başlıklar kadar baskın bir görünürlüğe sahip olamamışlardır. Kentlerde gıda meselesinin göz ardı edilmesinin arkasında çeşitli nedenler yatmaktadır. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir tanesi kır ve kentin, gıda üreticisi ve gıda tüketicisi olarak keskin sınırlarla ayrılmasına yönelik algıdır. Kentler bu noktada gıdanın tüketildiği alanlar olarak görülmektedir (Dahlberg, 1992) fakat kentlerin barındırdığı faaliyetler itibarıyla gıda sistemini şekillendirmedeki rolleri düşünüldüğünde toplum sağlığı ve refahına önemli katkılarda bulunmaktadır. Pothukuchi ve Kaufman'a (1999) göre gıda meselesi; yerel ekonomi, çevre, halk sağlığı ve yaşam kalitesi gibi konularla ilişkili olarak kentsel yaşamın önemli bir parçasıdır ve odaklarına kentsel yaşam kalitesini iyileştirmeyi alan plancılar gıda meselesini gündemlerine almalıdırlar. Gıda, üretimden dağıtıma tüm süreçlerde kentlerde istihdam ettiği nüfus; restoranlar, süpermarketler, gıda toptancılığı yoluyla kent ekonomisine yaptığı katkı; hanehalklarının gelir düzeylerine bağlı olarak gerek ev içi gerekse gıda harcamaları; kentsel yayılmanın önlenmesinde tarım arazilerinin varlığı ve devamlılığının sağlanması; gıda atıklarının toplam atık miktarında önemli bir yer tutması; kentlerdeki çiftliklerde kullanılan kimyasal gübre ve ilaçların şehrin su şebekesine karışmasına ve kirliliğe neden olması; yetersiz ve dengesiz beslenme nedeniyle ortaya çıkan sağlık sorunları; gıda alışverişini amaçlı yapılan seyahatlerin kent içi ulaşım hacmine etkisi; yoksulların düşük araç sahipliği nedeniyle gıdaya erişim amaçlı kullandıkları toplu taşıma sisteminin

various types of stakeholders, the document creation process was evaluated. Based on the findings obtained from interviews with Istanbul Planning Agency, Agriculture, and Food Policy experts involved in the IFSD, the document creation process was evaluated and recommendations were made.

Keywords: İstanbul; İstanbul Food Strategy Document; urban food planning; urban policy.

kalitesi; uygun fiyatlı konut probleminin ve buna bağlı olarak kira temerrüdünün gıda alımında azalmaya ve açlık riskine neden olması ve düşük gelir grubundakilerin gıda bankaları ve aş evlerine bağımlı olması nedeniyle kentsel yaşam için önemli bir konudur (Pothukuchi & Kaufman, 1999).

Bugün dünyada birçok kentte yerel yönetimler vatandaşlarının sağlıklı ve güvenli gıdaya erişimlerini sağlama hedeflerinin bir parçası olarak kapsamlı iyileştirmeler yapmak üzere gıda stratejileri hazırlamakta ve ayrıca Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşmak için gıda politikalarını uyumlu hale getirmeye çalışmaktadırlar (Broad Leib, 2013; Ilieva, 2017). Kentsel gıda stratejileri; gıda üretimi, gıda işleme, gıda dağıtımı, gıda erişimi ve gıda atık yönetimi gibi bir dizi farklı kentsel gıda sistemi sorununu tek bir politika çerçevesi içerisinde entegre etmeye yardımcı olan bir resmi plan veya yol haritası olarak tanımlanmaktadır. Gıda stratejileri yalnızca gıdaya ilişkin politikaları koordine etmekle sınırlı olmayıp, aynı zamanda bu politikaları daha geniş sürdürülebilirlik hedefleriyle birleştirmektedir (Mansfield & Mendes, 2013).

Özetle, kentlerin gıda sistemlerini şekillendirmedeki önemi ve gıdanın kentsel politika içerisinde artan görünürlüğü doğrultusunda bu çalışmanın amacı Türkiye'de ilk kez bir yerel yönetim tarafından hazırlanmış kentsel gıda strateji belgesi olan İstanbul Gıda Strateji Belgesi'ne (İGSB) yönelik bir inceleme ve değerlendirme sunmaktır. İGSB, Türkiye'de bütüncül şekilde hazırlanmış ilk gıda strateji belgesi olmakla birlikte son yıllarda gıda konusu yerel yönetimlerin gündeminde daha fazla oranda yer almaya başlamıştır. Örneğin Nilüfer Belediyesi, Avrupa Birliği tarafından HORIZON 2020 Programı kapsamında finanse edilmekte olan FUSILLI (Fostering the Urban Food System Transformation Through Innovative Living Labs Implementation) projesinin ortağı olarak yer almaktadır. Bu proje kentlerin sağlıklı, sürdürülebilir, güvenli, kapsayıcı, adil ve uygun fiyatlı gıda sistemlerine geçişi için bütüncül politika ve eylemler oluşturmak ve uygulama kapasitelerini güçlendirmek üzere inovasyon ekosistemleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yine bir başka örnek olarak Karşıyaka Kentsel Gıda Stratejisi belgesi 2023 yılı Ocak ayı itibarıyla hazırlanmaya başlanmış ve 2023 yılı Haziran ayında belgenin nihai hale getirilmesi beklenmektedir. Belgenin saha araştırması sonucu ortaya çıkan veriler doğrultusunda katılımcı bir tartışma neticesinde oluşturulmasının ardından kamuoyu ile paylaşılması, görüşlerin alınması ve geri bildirimler sonucu nihai halini alması beklenmektedir.

Belgenin, aktif izleme ve değerlendirme mekanizmaları ile yaşayan bir belge haline getirilmesi hedeflenmektedir. Bu iki örnekte görüleceği üzere kentsel gıda sistemine ilişkin çeşitli uygulamalar Türkiye kentleri için de artmaktadır.

Bu çalışmanın konusu olan İGSB'ye yönelik değerlendirme ise iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak İGSB'nin dikkate aldığı konular ve ortaya konan hedefler, kentsel gıda sistemlerinin barındırdığı çeşitli faaliyetler, bileşenler ve çıktılar; yani yatay ve dikey olarak tüm boyutları itibarıyla gıda sistemi üzerinden değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise, İGSB'nin hazırlanma süreci ve farklı paydaş katılımları, belgeyi hazırlayan kurum olan İstanbul Planlama Ajansı, Tarım ve Gıda Politikaları uzmanları ile yapılan mülakatlar ışığında ortaya konmuştur. Kentsel gıda stratejilerinin oluşturulma sürecinde farklı aktörlerin bir araya getirilerek iş birliğinin oluşturulması konusu, bu paydaşların farklı kaynak ve yetkilere sahip olması, dolayısıyla da bu da masaya getirecekleri farklı kaynak ve bilgiler anlamına gelmesi nedeniyle önemlidir. Bu sebeple mülakat bulguları doğrultusunda belgenin hazırlanması sürecindeki kurum içi ve kurum dışı koordinasyon ve iş birliği ortaya konmuş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle kentsel gıda planlaması ve politikalarına ilişkin bir literatür özeti verilmiş, sonrasında ise İGSB sözü edilen iki aşamada değerlendirilmiş ve öneriler ortaya konmuştur.

2. Kentsel Gıda Planlaması ve Politikaları

2.1. “Yeni Gıda Denklemi (*New Food Equaiton*)” ve Kentlerin Artan Rolü

Bugün yerel yönetimler gıda sisteminin yönetiminde önde gelen aktörler olarak ortaya çıkmaktadır ve gıda zincirinin farklı aşamaları ve aktörleri arasında yeni bağlantılar ve yeni ilişkiler kurarak küresel ve ulusal politikaların başaramadıklarını başarmaya çalışmaktadırlar (Sonnino, 2009). Artan kentleşme ve barındırdıkları nüfus, ekolojik ve politik nedenler dolayısıyla kentler artık bu “*yeni gıda denklemi*”nin temel öznelerinden birisidir. Yeni Gıda Denklemi, gıda konusunda yerel ölçekte çözümler tasarlama ve uygulama çabasını ifade etmektedir. Bu çabanın arka planında yatan gerekçe ise bugün gıda güvencesizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyo-ekonomik problemlerin ve çevresel sorunların en belirgin hale geldiği yerin kentsel ölçek olmasıdır (Morgan & Sonnino, 2010). Günümüzde gıda meselesine bakışın ve kentlerin artan öneminin altında yatan sebepler ise; başta 2008 gıda krizi olmak üzere artan gıda fiyatları ve bunun sonucu olarak yükselen gıda güvencesizliği, ortaya çıkan sosyal hareketler ve gıdanın bir ulusal güvenlik meselesi haline gelmesi, şiddetlenen iklim krizi, ekonomik eşitsizlikler, hızlı kentleşme, gıda güvencesizliği nedeniyle ortaya çıkan yetersiz ve dengesiz beslenme kaynaklı hastalıklar ve son dönemde tanık olduğumuz COVID-19 pandemisinin gösterdiği üzere krizler karşısında sistemin kırılabilirliği ve politika geliştirme konusunda kentlerin hükümetlerden daha hızlı şekilde tepki verebilmesi ve yerel koşulları ve sakinlerinin ihtiyaçlarını

yansıtan politikaları ve yaklaşımları yansıtmada uygun bir pozisyonda olmalarıdır (Morgan & Sonnino, 2010; ICLEI, 2021; Cohen, 2021). Kentleri gıda konusunda önemli hale getiren bir başka konu ise toplumsal hareketlerin birleştiği ve savunucuların topluluk gücü ve kamusal alanın kontrolü, tüketici temelli aktivizm, katılım için mücadelelerde yer aldığı ve bu sayede yeni politikalara ve programlara yol açan yerler olmasıdır (Cohen, 2021). İstanbul'daki kent bostanları aracılığıyla yürütülen çeşitli hareketler ve eylemler buna örnek teşkil etmektedir. Öcal ve Erkut (2019) Roma Bostanı'nı bu bağlamda neoliberal kent politikalarına karşıt olarak ortaya çıkan, kentsel mekân talebinin ve kent hakkının bir tezahürü olarak değerlendirmektedirler.

Son yıllarda kentlerin gıda meselesine dahil olma sürecinin bir diğer nedeni de halk sağlığı ile ilgili izlenen politikalarla birlikte ortaya çıkmıştır. Kentlerin, insanların fiziksel hareketliliği açısından yeterli imkanları sağlamıyor oluşu ve kentte enerji yoğun gıdaların varlığı istemeden de olsa obezitenin bir ortam yaratmıştır. New York ve Londra kentsel gıda strateji belgeleri başlangıçta halk sağlığı sorunlarını ele almak üzere oluşturulmuş, sonrasında daha bütüncül bir yaklaşım ile ele alınmaya başlanmıştır (Morgan & Sonnino, 2010).

Tablo 1'de gösterildiği üzere kentler gıda politikaları alanında hem kentsel çevrede hem de tüketicilerin gıda çevresini değiştirmede etkilidir. Kentsel gıda çevresi; özel gıda işletmeleri (süpermarketler, bakkallar, eczaneler, restoranlar, fast food satış yerleri), yemek servis eden kamu kurumları (okullar, huzurevleri, işahavleri), kamu ve özel acil gıda tedarikçileri (gıda bankaları, aşevleri), kayıt dışı satıcılar (sokak satıcıları, seyyarlar) gibi çeşitli türdeki tüm gıda kaynaklarını içerisine almaktadır.

2.2. Kentsel Gıda Planlaması

Planlama disiplini içerisinde, kentteki yaşam için temel gereksinimlerimiz olan hava, su, barınma ve gıda; gıda haricinde kendisine yer bulabilmiştir. Gıdanın planlama disiplini içerisinde ele alınmamış olması, Amerikan Planlama Birliği'nin (American Planning Association-APA) ifadesine göre “*şaşırtıcı bir ihmâl*”, Wiskerke ve Viljoen'ye (2012) göre “*kentsel konutun karanlık yüzü*”, Morgan'a (2015) göre ise “*entelektüel bir boşluk*”tur (Debru ve Brand, 2019). Pothukuchi ve Kaufman (2000) ise gıdayı “*şehir planlamaya yabancı*” olarak tanımlamaktadır. Ste-el (2008: 10) ise gıda meselesinin kentlerdeki günlük hayat akışındaki kabul edilmiş sıradanlığını ve bunun göz ardı edilen önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“*Gıdalar şaşırtıcı bir şekilde tabaklarımıza gelir ve nadiren bunun nasıl olabildiğine dair merak duyarız. Fakat Londra büyüklüğünde bir şehir için her gün otuz milyon öğün yemek için yeterli gıdanın üretilmesi, ithal edilmesi, satılması, pişirilmesi, tüketilmesi ve yenden atık haline gelmesi gerektiğini ve bunun dünyadaki her şehir için benzer şekilde her gün gerçekleştirilmesini düşündüğümüzde şehirde yaşayanların yemek yiyebilmeleri olağüstüdür.*”

Tablo 1. Kentsel ölçekte gıda konusunda yerel yönetimlerin ilgili birimleri tarafından geliştirilen çeşitli gıda politika ve programları

İlgili yerel yönetim departmanları	Gıda politikası türü
Ekonomik gelişme	<ul style="list-style-type: none"> Gıda ticaretinde sübvansiyonlar Gıda pazarları Gıda sektöründe iş geliştirme
Eğitim	<ul style="list-style-type: none"> K-12 gıda eğitimleri Okul beslenme programları Yüksek öğrenim aşçılık eğitimi
Yönetim operasyonları	<ul style="list-style-type: none"> Gıda tedarik standartları Kamu beslenme programları Gıda pazarlama kısıtlamaları
Park ve bahçeler	<ul style="list-style-type: none"> Kentsel tarım için alanlar ve kaynaklar
Halk sağlığı	<ul style="list-style-type: none"> Gıda güvenliği yönetmelikleri Beslenme yönetmelikleri ve içerik yasakları Sağlıklı beslenmeyi teşvik etmek amaçlı bilgilendirici düzenlemeler Sağlıklı yemek indirimleri ve promosyonları
Hıfzıssıhha	<ul style="list-style-type: none"> Organik gıda atık yönetimi Gıda paketleme yönetmelikleri
Sosyal hizmetler	<ul style="list-style-type: none"> Acil beslenme programları / toplu yemek desteği Gıda yardım programlarının yönetimi
Ulaşım ve Şehir planlama	<ul style="list-style-type: none"> Gıda taşımacılığı altyapı planlaması Gıda sistemlerini destekleyecek planlama ve zoning Gıda dağıtım altyapısı için dayanıklılık planlaması

Kaynak: Cohen (2022).

Gıda meselesinin çok boyutlu yapısı ve kentlerin insanlar ve biyofiziksel süreçler tarafından eşzamanlı olarak yönlendirilen hibrit fenomenler olması ve dolayısıyla şehri oluşturan ve etkileyen bileşenleri ayrı ayrı incelemenin sistemin bütünü anlamak için yeterli olmaması (Alberti, 2008), gıda meselesinin kent planlama pratiğine entegrasyonunda bir yandan gıda profesyonellerini planlama süreçlerini anlama konusunda zorlarken, diğer yandan plancıları da gıda sistemlerini anlama konusunda zorlamaktadır (Tefft vd., 2020). Amerikan Planlama Birliği (2007) gıdanın ihmal edilmesinin gerekçeleri olarak üç neden öne sürmektedir, bunlar; gıda sisteminin planlamanın odağı olan yapı ile yalnızca dolaylı olarak ilişkili oluşu, gıda sisteminde bir bozukluk olmadığı dolayısıyla “neden planlamak gerektiği” sorusu ve son olarak gıdanın planlamanın sağladığı kamu hizmetlerinden biri olmadığına yönelik algıdır (APA, 2007). Bu ihmal gıdanın kırsal bir mesele olduğu ve dolayısıyla planlama gündeminin dışında olduğu iddia edilerek plancılar tarafından haklı çıkarılabilir fakat Morgan (2009) bunun geçerli ve yeterli bir sebep olamayacağını iki sebeple açıklamaktadır. Morgan’a (2009) göre gıda sisteminin halk sağlığı, sosyal adalet, enerji, su, arazi, ulaşım ve ekonomik gelişme ile ilişkili olarak çok işlevli ve etkili yapısı nedeni ile ele alınması

gerektiğidir. İkinci olarak ise gıda üretiminin yalnızca kırsal bir faaliyet olduğu fikri, kentsel tarımın şehirler için önemini göz ardı etmektedir. Kentsel tarım bugün Küresel Güney şehirlerinde gıda güvencesinin ve beslenme ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik olarak kaybolmayan şekilde faaliyetlerine devam ederken, diğer yandan Küresel Kuzey şehirleri için daha sürdürülebilir bir yaşam tarzına yönelik bir bileşen ve topluluk içerisinde sosyal bağlar oluşturmak için bir araç olarak görülmektedir (Morgan, 2009; Taguchi & Santini, 2019).

Pothukuchi ve Kaufman (1999)’a göre ise gıda meselesinin barınma, ulaşım, istihdam, çevre gibi diğer sistemlerin gerisinde kalmasının ve daha az görünür olmasının dört nedeni vardır. Bunlardan ilki kentlilerin gıdaya erişim konusunda genellikle problem yaşamamasıdır; çok az kentli için gıdaya erişim, bulunabilirlik ya da satın alınabilirlik bir sorundur. İkinci olarak, gıda meselesinin kentsel bir sorun olarak tanımlanmaması ve kırsal ile karakterize ediliyor oluşudur. Üçüncü olarak, sanayileşmiş ülkelerde gıda üretim ve dağıtım sistemlerinin mekanize hale gelmesi kentlerdeki üretim alanlarının kaybına neden olsa da bu kayıp marketlerde fark edilmemiştir, artık yerel olmasa da gıda her zaman “orada”dır. Dördüncü ve son neden ise gıda ve

tarımın genellikle kırsal karakterli bir mesele olarak ele alınması sonucu kentsel ve kırsal politika arasındaki ikili yapıdır. Sonnino'ya (2009) göre bu ikilik, kentsel gıda araştırmalarında üç eksiklikle sonuçlanmıştır, bunlar:

- Gıda tedarik zinciri araştırmaları, kırsal ve bölgesel kalkınma çalışmaları ile sınırlı kalmış ve kentin endüstriyel gıdanın dışında *alternatif* gıda ürünleri için de talebin en fazla olduğu alan olduğunu gözden kaçırmıştır.
- Kentlerde gıda güvencesinin sağlanamamasını dağıtım ve erişim başarısızlığından ziyade bir üretim başarısızlığı olarak bakmaya yönlendirerek politika yapıcılarının ihtiyaç duyulan müdahalelerini kısıtlayan bir bakış açısına neden olmuştur.
- Gıdanın kentsel bir mesele olmadığı görüşünü destekleyerek kentlerin gıda sistemlerindeki yenilikçi rolüne yönelik araştırmaları geciktirmiştir (Sonnino, 2009).

Gıdanın planlama disiplini içerisindeki ihmali uzun yıllar boyunca sürmüş olsa da kentsel politika olarak gıda, parçacıl da olsa, uzun yıllardır kent gündeminde kendine yer bulmaktadır. Kentlerin gıda konusunda oluşturduğu politikalar ve eylemler; okul gıda programları, gıda dağıtım verimliliğini ve gıda güvenliğini artırmak için kurulan toptan ve perakende pazarlar, çocuk sağlığını iyileştirmek ve bebek ölümlerini azaltmak üzere dağıtılan pastörize sütler, geçimlik amaçlı sağlanan kentsel tarım arazileri gibi konularda çeşitlenmekte ve yirminci yüzyılın başlarına kadar geriye gitmektedir. Kentlerdeki bu tür çeşitli uygulamalar uzun yıllardır devam ediyor olsa da gıdanın kent gündeminde bütüncül ve sistemli bir şekilde ele alınmaya başlaması görece yenidir ve son birkaç on yıldır vardır (Cohen, 2021). Morgan'a (2009) göre gıdanın yerel planlama politikasına dahil edilmesi, Küresel Kuzey'deki yirmi birinci yüzyılın başlarındaki en önemli toplumsal hareketlerden biridir.

Kentsel gıda politikalarının ortaya çıkış motivasyonu ya da başka bir ifadeyle odak noktası haline getirdiği konu, soruna ve ortama göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Avrupa'da tedarik zincirlerinin kısaltılması, karbon emisyonlarının azaltılması, organik gıda tüketiminin artırılması gibi konular öne çıkmıştır. Az gelişmiş ve düşük gelirli kentlerde ise çok uluslu gıda şirketlerinin yatırımları ile birlikte geleneksel üretim ve dağıtım sistemlerinin kaybolması sonucu doğan endişelere yönelik politikalar ortaya çıkmıştır. Son yıllarda ise kentsel gıda politikaları kapsamını genişleterek kır-kent ilişkileri, gıda güvensizliği ve yetersiz beslenmenin sosyal belirleyicileri olan gelir eşitsizliği, barınma edenebilirliği, işçi hakları ve çevresel adalet gibi konuları içerisine almıştır (Cohen & Ilieva, 2021).

2.3. Kentsel Gıda Stratejileri

Literatürde kentsel gıda stratejilerinin ne olduğu konusunda bir muğlaklık mevcuttur ve kabul görmüş bir tanım olmamakla birlikte, Moragues vd. (2013) kentsel gıda stratejisini bir şehrin gıda sistemine ilişkin nasıl bir değişiklik öngördüğünün ve bu değişim için nasıl bir çaba gösterdiğinden oluşan bir süreç olarak

tanımlamaktadırlar. Kentsel gıda stratejileri, mevcut aktörlerin çabalarından yararlanarak ve farklı paydaş gruplarını bir araya getirerek gıdayı kentsel gündeme yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada kentsel gıda stratejileri, gıda planlamasının bir parçası olarak görülmektedir (Moragues vd., 2013; Cretella, 2015).

Kentsel gıda stratejilerinin oluşturulmasında gıda sisteminin yatay ve dikey boyutlarını dikkate alan bütüncül bir yaklaşım esastır. Yatayda; sağlık, refah, çevre, ekonomi, toplumsal kalkınma, sosyal ve kültürel yönler ve eğitimi, dikeyde ise; üretim, işleme, depolama, nakliye, satış, tüketim ve atık konularını içerisine almaktadır. Kentsel gıda stratejilerinin oluşturulmasında yatay ve dikey boyutların birlikte alındığı şekilde strateji geliştirmek zorlu bir iş olmakla birlikte kentler artık daha fazla konuyu içerisine alacak şekilde eylemler geliştirmekte ve faaliyetler yürütmektedir (Moragues vd., 2013).

Gıda sisteminin dikey boyutları (ilgilenilen alanlar ve temalar):

- **Gıda üretimi:** Hangi gıdaların yerel olarak, kim tarafından ve hangi çalışma koşullarında üretildiği ve hangi üretim tekniklerinin kullanıldığı.
- **İşleme:** Gıdanın işlenmesinde faaliyet gösteren şirketler, işleme sürecindeki girdi ve çıktılarının yerel ekonomi ve topluma katkısı.
- **Dağıtım ve depolama:** Kentte gıda dağıtımının organize edilme biçimi, insanların gıdalarını nerede ve nasıl elde ettikleri, perakende, eyalet ve sivil gıda dağıtım yapıları, mevcut gıda sistemi içinde kısa gıda tedarik zincirlerinin rolü ve önemi.
- **Tüketim:** Farklı toplum kesimlerin tükettiği farklı türdeki gıdalar ve miktarı, hangi grupların gıda güvencesizliği riski altında olduğu, gıda tüketim alışkanlıklarının obezite gibi sağlıkla ilişkili konular üzerindeki etkisi.
- **Atık:** Atık kaynağı ve hacmi, gıda sistemindeki tüm süreçlerdeki gıda atıklarının yaşam döngüsü, atıkların neden olduğu sera gazı emisyonu.

Tablo 2'de gıda sisteminin dikey boyutları ile ilişkili olarak dünyada kent yönetimi ve diğer kamu idareleri tarafından uygulanan bazı somut strateji ve uygulama örnekleri verilmektedir.

Gıda sisteminin yatay boyutları (ilgilenilen alanlar ve temalar):

- **Gıda güvenliği:** Gıda güvenliğini düzenleyen kurumlar ve yasalar, etiketleme uygulamaları, sağlıklı yaşam tarzlarının desteklenmesine yönelik uygulamalar.
- **Çevresel hedefler:** Gıdanın katettiği mesafe, üretimde ortaya çıkan sera gazı emisyonları, dağıtımın neden olduğu çevresel tahribat, atık yönetimi, su, toprak ve hava kirliliği.
- **Ekonomik etkiler:** Gıda sisteminin tüm aşamalarının yerel ve bölgesel ekonomik etkisi, yerel gıda ekonomileri alanındaki yeni iş modellerinin çıkışı, gıda sisteminin farklı aşamalarında sağlanan istihdam.
- **Sosyal ve kültürel etkiler:** Kentte tüketilen gıdaların çeşitliliği, farklı toplumsal grupların / göçmenlerin gıda tercih ve ihtiyaçları.

Tablo 2. Gıda sisteminin dikey boyutu ile ilişkili olarak dünyadaki çeşitli stratejiler ve uygulama örnekleri

Dikey boyutlar	Dünyadan uygulama/strateji örnekleri
Gıda üretimi	<ul style="list-style-type: none"> Kent çiftçiliğinin artırılmasını, kentsel tarım için yeni alanlar dahil olmak üzere desteklenmesi Kentsel tarım için arazi sağlayan ve mevcut alanları koruyan imar planının oluşturulması Okullarda gıda yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi
İşleme	<ul style="list-style-type: none"> Gıda işleme tesislerinde çalışanların eğitimini desteklemek üzere programlar yürütülmesi Yerel gıda işletmelerinin atıklarının geri dönüştürülmesine yönelik programlar oluşturulması
Dağıtım ve depolama	<ul style="list-style-type: none"> Bölgesel koordinasyonu iyileştirmek ve bölgesel gıda toplama merkezlerinin oluşturulmasının teşvik edilmesi Kentte gıdaların güvenli depolanmasını ve daha verimli dağıtımını sağlayan altyapının desteklenmesi
Tüketim	<ul style="list-style-type: none"> Gıda güvencesizliği ve gıda tüketim tercih verileri de dahil olmak üzere gıda sistemi hakkında veri tabanı oluşturulması ve paylaşılması Okul çevrelerinde paket servis satış noktalarının çoğalmasını önlemek için planlama ve düzenleyici önlemlerin kullanılması Okullara 400 metre mesafedeki yemek satan dükkanların Sağlıklı Yemek Taahhüdü 'nü yerine getirmelerinin ve uyumlu bir şekilde işletilmesinin sağlanması
Atık	<ul style="list-style-type: none"> Yerel mağazalardan ve işletmelerden ücretsiz su alma imkânı sunarak kent sakinlerinin şişeleri tekrar kullanmasına olanak tanıyan ve tek kullanımlık plastikleri azaltmaya yönelik programlar için finansman sağlanması Kompostlaştırma için eğitim, destek ve teşvik sağlayarak kent genelinde büyüyen bir kompost ağının oluşturulması Fazla gıdaları ihtiyaç sahiplerine dağıtmak üzere gıda endüstrisinin hayır kurumlarıyla bir araya getirilmesi

- **Sosyal adalet:** Tüm gıda sistemi içerisinde adil ve adaletli uygulamalar / ücretler.
- **Gıda güvencesi:** Herkes için gıda güvencesinin sağlanması.
- **Bilgilendirme, öğrenme ve güçlendirme:** Gıda sistemi içerisindeki iyi uygulamalar, gıda öncülerinin ve elçilerinin belirlenmesi, sürdürülebilir ve sağlıklı gıda tüketimini teşvik eden eğitim ve farkındalık faaliyetleri.

Tablo 3'te gıda sisteminin yatay boyutları ile ilişkili olarak dünyada kent yönetimi ve diğer kamu idareleri tarafından uygulanan bazı somut strateji ve uygulama örnekleri verilmektedir.

Kentler, gıda stratejilerini farklı biçim ve kapsamlarda ele almaktadır. Örneğin; Londra, New York gibi kentler kapsamlı strateji dokümanları ve uygulama planları hazırlarken, Plymouth ise kısa ve somut eylem planları hazırlamaktadır. İdeal bir yaklaşım, gıda sistemini yatay ve dikey boyutlarıyla bütüncül şekilde ele alan, tüm boyutlarıyla sürdürülebilir bir gıda sisteminin kurulması olmakla birlikte bu ideal durumun nasıl sağlanabileceği soru işaretleri içermektedir. Bu da kentleri kimi zaman gıdanın çeşitli boyutlarına ağırlık vermeye itmektir. Morgan ve Sonnino (2010), New York ve Londra kentsel gıda stratejilerini inceledikleri çalışmalarında, bu kentler için gıdanın üretim ve erişim yönüne ağırlık verildiğini ortaya koymuşlardır. Bu kentlerde sürdürülebilirlik ise daha geri plandadır, zira sürdürülebilir bir gıda sisteminin ne olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Diğer yandan sürdürülebilir bir gıda sisteminin sosyal, ekonomik ve ekolojik değerler arasında ödünleşim-

ler gerektiren tartışmalı bir tarafı da vardır (Thompson vd., 2007 akt. Morgan ve Sonnino, 2010). Gıdanın, "cross-cutting issue" olarak da ifade edilen ve ilişki düzeyi yalnızca bir sektörle sınırlı olmayan, birden fazla sektörü içerisine alan bir konu olarak görülmesi bu noktada bütüncül bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır (Mendes, 2008).

Dünyada farklı şehirlerdeki kentsel gıda stratejileri farklı önceliklere sahip olsa da genellikle benzer temalarla oluşturulmuştur. Sonnino'ya (2014) göre ise kentsel gıda stratejileri gıda güvencesine yönelik ortak bir endişeyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün ise kentsel gıda stratejileri, gıda sisteminin dikey boyutu yani gıda zincirinin farklı aşamaları, yatay boyutta ise gıdanın etki edebileceği farklı tematik alanları içerisine alacak şekilde bütünleştirmektedirler. Genel itibarıyla kentsel gıda stratejilerinin ele aldığı tematik alanlar: sağlık ve esenlik (toplum sağlığını iyileştirmek, refahı artırmak), çevre (gıda sisteminin çevresel etkilerini azaltmak; karbon emisyonlarını azaltmak, sistemi enerji etkin hale getirmek), ekonomi ve toplumsal gelişme (yereldeki üreticileri, satıcıları, pazarları ve istihdamı destekleyerek yerel ekonomiyi canlandırmak), sosyal ve kültürel yönler (yerel yemek kültürünün teşvik edilmesi yoluyla gıda-dostu toplulukları desteklemek), gıda güvencesi / sosyal adalet (gıda yoksulluğu ile mücadele, ekonomik ve kültürel açıdan çeşitli ve sağlıklı gıdaya erişim, adil bir gıda sistemi kurmak), öğrenme/güçlendirme (yaşam boyu öğrenme, yetkin toplum), kır-kent bağlantıları (kırsal ve kenti gıda yoluyla birbirine bağlamak) olarak ortaya çıkmaktadır (Moragues vd, 2013).

Tablo 3. Gıda sisteminin yatay boyutu ile ilişkili olarak dünyadaki çeşitli stratejiler ve uygulama örnekleri

Dikey boyutlar	Dünyadan uygulama/strateji örnekleri
Gıda güvenliği	<ul style="list-style-type: none"> Gıda kaynaklarının kaydedilmesi, işlenmesi ve dağıtımı için sıkı denetim ve izleme sistemlerinin kurulması Trans yağ kullanımına, hormon ve antibiyotiklerle yetiştirilen çiftlik hayvanlarından elde edilen ürünlere ilişkin belediye yasakları
Çevresel hedefler	<ul style="list-style-type: none"> Gıda sisteminden kaynaklanan şehir içi havakirliliğinin ve sera gazı emisyonlarının azaltılması Soğuk depolama yöntemlerini iyileştirerek çevresel etkilerin azaltılması
Ekonomik etkiler	<ul style="list-style-type: none"> Kentin gıda destinasyonu olarak ününün artırılması, gıdanın turizm ekonomisinde önemli bir rol oynamasının sağlanması Perakende satıcılara zarar veren süpermarketlerin büyümesini önlemek üzere mekânsal planlamanın kullanılması Üniversitelerde mobil çiftlik mağazaları, şehirlere çiftçi pazarları kurulması
Sosyal ve kültürel etkiler	<ul style="list-style-type: none"> 24-saatlik şehir vizyonunun bir parçası olarak gece çalışanlar için sağlıklı ve uygun fiyatlı gıdaların bulunabilirliğinin artırılması ve iyileştirilmeler yapılması
Sosyal adalet	<ul style="list-style-type: none"> Gıda işçilerinin haklarının güçlendirilmesi, ücretleri iyileştirmek için yenilikçi yolların araştırılması Dezavantajlı topluluklara hizmet sağlayan değer odaklı gıda işletmelerinin ve sosyal girişimlerin teşvik edilmesi
Gıda güvencesi	<ul style="list-style-type: none"> Gıda yoksulluğunun düşük gelirlerden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek, kentteki daha yüksek sayıdaki işverenin geçimi sağlayabilecek ücreti ödemesinin teşvik edilmesi
Bilgilendirme, öğrenme & güçlendirme	<ul style="list-style-type: none"> Gıda politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için topluluk katılımını ve sektörler arası koordinasyonu güçlendirici çalışmalar yürütülmesi Yemek festivalleri ve iyi yemek ödüllerinin düzenlenmesi Sağlıklı, yerel gıdaların nereden satın alınacağını gösteren haritalar geliştirilmesi Kamusal alanlarda ve yerel medyada sağlıklı gıda reklamlarının teşvik edilmesi

Genel itibarıyla kentsel gıda sistemini şekillendiren araçlar:

- **Belediyenin yasal ve mali araçları:** Yasal düzenlemeler (örneğin; New York'ta restoranlarda trans yağların kullanımını önlemeye yönelik olarak içerik kısıtlaması,¹ çeşitli etkinlik ve toplu taşıma araçlarında sağlıksız gıda reklamlarının yasaklanması), planlama (örneğin planlama yoluyla fast food'a erişimin sınırlandırılması), vergiler (örneğin sağlıksız yiyeceklerle yönelik tüketim vergisi), sübvansiyonlar (örneğin sağlıklı gıda girişimlerinin desteklenmesi), kamu harcamaları (altyapı desteği), kamu alımları.
- **İletişim stratejileri, bilinçlendirme, eğitim ve danışmanlık:** Gıda kampanyaları, çalıştaylar, festivaller, ödüller, çiftlik ziyaretleri, alışveriş rehberleri, çevresel konularda eğitim ve bilgilendirme (örneğin New York'ta tüketicilerin daha bilinçli gıda seçimleri yapması için menü etiketlemesi).
- **Somut eylemler, girişimler ve projeler geliştirmek:** Çiftçi pazarları yoluyla kısa gıda tedarik zincirlerini desteklemek, çiftçileri desteklemek, topluluk destekli tarım, kentsel tarım, sürdürülebilir gıda işletmeleri, kamu kurumlarında sağlıklı gıda servisi. (Moragues vd., 2013; Doernberg vd., 2019, Cohen, 2021).

İdeal olarak kentsel gıda stratejilerinin geliştirilmesinde, yatay ve dikey boyutların birlikte değerlendirilmesi ve farklı paydaşların katılımının sağlanması önemlidir. Gıda politikaları söz konusu olduğunda yönetim kapasitesi önemlidir zira *sistem yaklaşımı* ile bakıldığında gıda, ilişkili olduğu çevre koruma, halk sağlığı, beslenme, yoksullukla mücadele, topluluk kapasitesi geliştirme ve katılımcı karar alma ve ekonomik kalkınma gibi bir dizi sürdürülebilirlik hedefini kapsamaktadır (Mendes, 2008). Bu çok yönlü öncelikler ve hedefler gıda politikası yönetimini zorlu hale getirmektedir. Kapsamlı bir gıda strateji belgesinin oluşturulmasında yerel yönetim içerisindeki farklı departmanlar ve farklı yönetim kademeleri arasında bağlantılar oluşturmak önemlidir. Tefft vd.'nin (2020) ifade ettiği üzere iyi yönetim, tüm paydaşların ortak bir vizyon ve strateji geliştirmesine fırsat tanımakta ve etkili iletişim, uzlaşma ve iş birliği gerektirmektedir. Etkin bir yönetim mekanizmasının kurulması aynı zamanda farklı paydaşların farklı kaynak ve yetkilere sahip olması nedeniyle de önemlidir. Örneğin kamu kurumları yasal ve mali araçlar açısından güçlü olabilirken, sivil toplum grupları somut faaliyetlerin geliştirilmesi açısından önemli olabilmektedir (Moragues vd., 2013). Diğer yandan gıda konusunun yapısı ge-

¹ Gıda içeriklerine yönelik düzenlemeler genellikle ulusal gıda güvenliği kurumlarının sorumluluğu altındadır fakat kentler kendi yetki alanları dahilinde bu konuda düzenlemeler yapabilmektedir. 2008 yılından itibaren New York'ta trans yağ kullanımı sınırlandırılmıştır. <https://www.nyc.gov/site/doh/health/health-topics/trans-fat-in-new-york-city.page>

reği bütüncül / entegre bir yönetim yaklaşım gerektiren bir politika alanı olması nedeniyle de önemlidir (Bkz. Lang vd., 2009; MacRae, 2011; Candel 2016). Birden fazla bileşeni ve çıktısı olan ve kapsamlı bir bakış açısı gerektiren bu meselelerin, dar bir odaktan ziyade geniş ve sistemin tüm bileşenlerini içerisini alacak şekilde ele alınması geliştirilen stratejilerin hayata geçirilebilmesi açısından kritiktir. Avrupa'da 40'tan fazla şehirden elde edilen verilerin ortaya koyduğu üzere kentlerin gıda stratejilerini uygulamaya çalışırken karşılaştığı temel zorluklardan birisi farklı departmanlar, farklı hükümet düzeyleri ve farklı aktör türleri (STK'lar, özel sektör, araştırma kuruluşları gibi) arasında çok sektörlü, çok aktörlü ve çok düzeyli katılım mekanizmalarının olmamasıdır (Avrupa Komisyonu, 2017). Bu noktada da gıda sistemindeki karmaşık ve birbiriyle ilişkili sorunları çözmek için geniş ve çeşitli bir paydaş grubunu sürece dahil etmek elzemdir. Bu sebeple de en başarılı kentsel gıda programları; güçlü belediye ve ulusal siyasi destek, geniş katımlı sivil toplum, özel sektör desteği, güçlü kurumlar, teknik kapasite ve ulusal /yerel finansman ile tariflenmektedir (Tefft vd., 2020). Bu sebeple bu stratejilerin oluşturulmasında sivil toplum, iş dünyası, politika yapıcılar, politikacılar gibi kamu ve özel sektörden farklı paydaşlar bir araya gelmelidir. Fakat çeşitli örnekler farklı tür süreçlere işaret etmektedir, örneğin; Malmö ve Tukums örneklerinde bu süreç yerel yetkililer kontrolünde yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla yürütülürken, Bristol ve Todmodern örneklerinde ise aşağıdan yukarıya sivil toplum örgütleri liderliğinde geliştirilmiştir (Moragues vd, 2013). New York'ta (Food Forward NYC) doğrudan kent sakinlerinin görüşlerinin alınması sonrasında belge şekillendirilirken; Londra'da ise Londra Gıda Stratejisi, Londra Belediye Başkanı adına, Londra Gıda Kurulu (London Food Board) ile ortaklaşa olarak Büyük Londra Otoritesi (Greater London Authority) tarafından hazırlanmıştır.

Gıda stratejilerinin oluşturulma sürecinde katılım araçlarının sağlanması kadar önemli bir diğer husus ise kentteki diğer politika belgeleri ile uyumlu ve entegre hale getirilmesidir. Londra ve New York örnekleri gıda stratejilerinin diğer strateji belgeleri ile entegrasyonunun sağlanması açısından önemlidir. Zira Londra Gıda Strateji Belgesi, Yeni Londra Planı, Londra Sağlık Eşitsizlikleri Stratejisi, Ekonomik Kalkınma Stratejisi, Londra Çevre Stratejisi, Ulaşım Stratejisi, Kültür Stratejisi, Çeşitlilik ve Kapsayıcı Şehir Vizyonu, Turizm Vizyonu, 24-Saatlik Şehir Londra Vizyonu gibi belediye stratejilerinin tamamına entegre edilmiştir. Gıda stratejisindeki çeşitli eylemler, diğer strateji belgelerini tamamlayacak şekilde kurgulanmıştır. Benzer şekilde New York Gıda Strateji Belgesi de New York'un eşitlik, sürdürülebilirlik, dayanıklılık ve büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan stratejik uzun vadeli planı OneNYC'de ifade edilen hedef ve stratejiler üzerine inşa edilmiştir.

Kent yönetimlerinin yetki ve sınırları dışında kalan konuların hayata geçirilmesinde ise Londra örneğinde olduğu üzere,

gıda sistemi içerisinde belirlenen temalar altında “Belediye Başkanı değişikliği sağlamak için ne yapacak” ve “Belediye Başkanı değişimi desteklemek için ne yapacak?” sorularına cevap verilmiş ve dış paydaşlar için de önceliklerin neler olduğuna yer verilmiştir. Bu noktada stratejilerin oluşturulma süreci, sürece farklı paydaşların katılımı, kentteki diğer strateji belgeleri ile entegrasyon gibi konular oluşturulan stratejilerin tutarlı ve hayata geçirilebilir olması açısından önemlidir. Dünyadaki çeşitli kentlerde uygulanan yaklaşımlara ilişkin özet Şekil 1'de verilmektedir.

3. İstanbul Gıda Strateji Belgesi'ne Yönelik Değerlendirme

3.1. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de ilk kez bir yerel yönetim tarafından bütüncül şekilde hazırlanmış kentsel gıda strateji belgesi olan İstanbul Gıda Strateji Belgesi'ne yönelik bir inceleme ve değerlendirme sunmaktır. Bu strateji belgesinin değerlendirilmesi iki aşamalı olarak yapılmıştır. Birinci aşamada literatürde tanımlanan gıda sistemlerinin yatay ve dikey boyutlarının bileşenleri üzerinden belgedeki bütüncül yaklaşıma ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bütüncül yaklaşım temelli bir değerlendirmenin sunulması, gıda üretimi ve tüketimi dışındaki faaliyetlerin neden olduğu kompleks etkiler ve alt sistemler arasındaki etkileşimler ve geri bildirimler itibarıyla da önemlidir. Bu noktada sisteme bütüncül şekilde bakmak, bir kentin gıda sisteminin karşı karşıya kalabileceği şokları ve krizleri yönetmek açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu amaçla belgede yer alan hedefler radar grafik ile görselleştirilmiş ve bu sayede belgenin ağırlık verdiği konular / başlıklar ve eksikler ortaya konmuştur. İGSB'ye gıda sistemlerinin yatay ve dikey boyutları üzerinden bakmak belge içerisinde eksik kalan konuları görmek ve değerlendirmek açısından sistematik bir yaklaşım sağlamıştır. İkinci aşamada ise, dünya örneklerinin ortaya koyduğu, dayanıklı bir kentsel gıda sistemi oluşturmada çözüm seçeneklerini tartışmak üzere farklı disiplinler, politika yapıcılar ve diğer paydaşlar arasındaki iş birliği konusu, belgenin hazırlık süreci ve bu süreçteki yatay ve dikey yönetim mekanizmalarının nasıl işletildiği araştırılmıştır.

Bu değerlendirme, belgenin hazırlanma sürecinde yer alan İstanbul Planlama Ajansı, Tarım ve Gıda Politikaları Uzmanları ile yapılan görüşmeler ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda yapılmıştır.

Yapılan görüşmelerde:

- İstanbul Gıda Strateji Belgesi'nin ortaya çıkış ve hazırlık süreci,
- Belgenin hazırlanma sürecinde yer alan kişi ve kurumlar,
- Kurum içerisinde gıda ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili diğer birimler ile iş birliği ve uyum konusunda bilgi edinilmiştir.

	ROTTERDAM	LJUBLJANA	GOTHENBURG	LİZBON	LONDRA
Bütüncül Yaklaşım	Bütüncül yaklaşım yok. Ekonomi odaklı Gıda Kümelenmesi projesi	Kapsamlı bir gıda stratejisi yok. Kırsal Kalkınma Stratejisi var.	Çevresel kaygıların öncülük ettiği bütüncül yaklaşım var.	Bütüncül yaklaşım yok. Gıda atıkları ile mücadele odaklı bir plan var.	Bütüncül yaklaşım var.
Belgeyi hazırlayan / sorumlu departman	Ekonomik Kalkınma Departmanı	Çevre Koruma Departmanı	Çevre Departmanı	Sağlık ve Sosyal İşler Departmanı, Yeşil Altyapı ve Enerji Dept.	Londra Gıda Kurulu (London Food Board) ve Büyük Londra Otoritesi (Greater London Authority)
Ana odak alanları/ temel ilkeler	İş desteği ve ekonomik kalkınma, araştırma, Rotterdam'ı Avrupa'nın lojistik gıda merkezi haline getirme	Kırsalda yaşayanların haklarını güçlendirilmesi ve kırsal kültürün korunması	İklim değ., kentsel tarım, organik gıda, sürdürülebilir beslenme, sosyal entegrasyon, gıda bağımsızlığı.	Sağlıklı beslenme, Akdeniz beslenmesini teşvik, çocukluk çağı obezitesiyle mücadele, yeşil altyapı.	Sürdürülebilir, sağlıklı, çevre dostu, adil, kapsayıcı, karlı ve kaliteli gıda
Gıda politikaları oluşturulma sürecinde yer alan paydaşlar	Şirketler, KOBİ'ler, araştırmacılar Çiftçiler, tüketiciler ve STK'lar.	Belediyeler, üniversite, KOBİ'ler	Çiftçiler, göçmenler, okullar, STK'lar, araştırmacılar ve üniversiteler.	Okullar, yerel üreticiler, göçmenler, yemek servisi sağlayan özel kuruluşlar.	Londra Gıda Kurulu; 17 kişilik, çeşitli sektörlerden temsilcilerden oluşan üyeler

Şekil 1. Farklı şehirlerde gıda stratejileri kapsam ve oluşturulma süreçleri.

3.2. İstanbul Gıda Strateji Belgesi

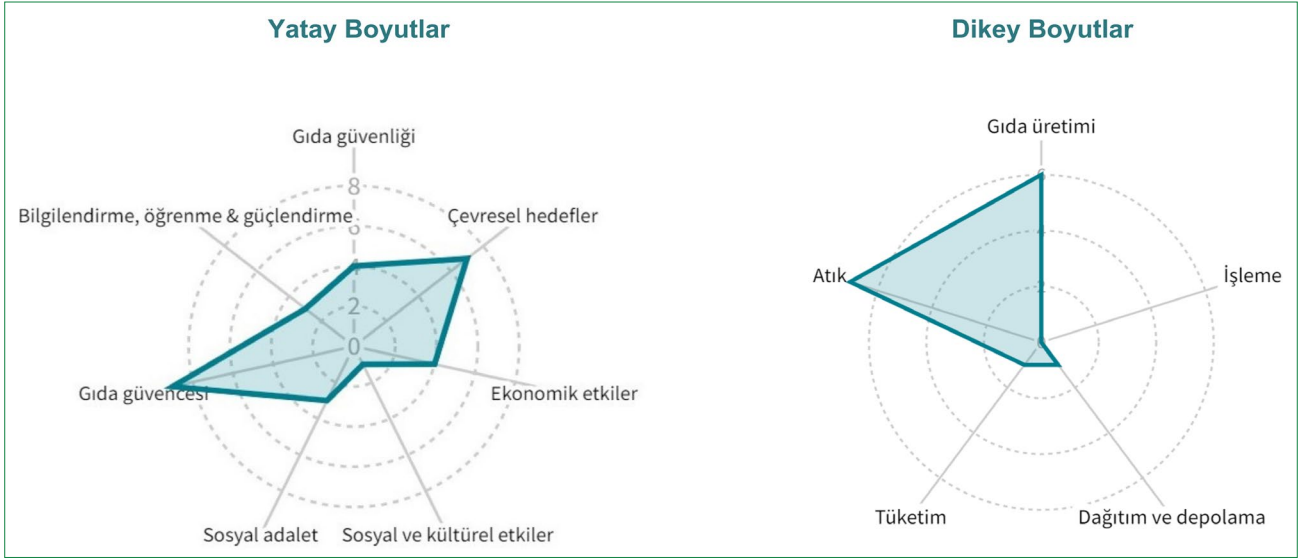
İstanbul'un barındırdığı nüfus ve halihazırdaki nüfus artış hızı, kentsel mekâna ilişkin sorunları, küresel iklim değişikliği, deprem ve benzeri doğal afetler karşısındaki kırılganlığı, yerel yönetimi kentin gıda sistemini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve doğa dostu bir dönüşüme hazırlama ve bir gıda strateji belgesi hazırlama gayreti içerisine sokmuştur. İstanbul Gıda Strateji Belgesi ekonomik, sosyal ve ekolojik öncelikleri göz önüne alan, herkes için sağlıklı ve iyi gıdaya erişimi sağlayan bir gıda sistemine geçişi amaçlamakta ve bunun için de sağlık, eğitim, çevre, adalet, insan hakları, sosyal ve ekonomik kalkınma politikalarını birlikte değerlendirmektedir (İGSB, 2021).

2021 yılı, Eylül ayında yayımlanan belge, İstanbul'un gıda sistemine ilişkin sorunlarına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri içeren, kapsayıcı ve entegre bir çözüm yaratma amacıyla oluşturulmuştur. İGSB, belgede belirtildiği üzere bütüncül bir yaklaşım ile geliştirilmiş ve gıda sisteminin yatay ve dikey boyutlarını göz önünde bulundurarak oluşturulmuştur. Gıda güvencesinin ve besleyici gıdaya erişiminin sağlanması, tarım arazilerinin yok olması ve mevcut alanların yapılaşma baskısı

altına girmesi, tarımsal üretimdeki yüksek enerji tüketimi, tatlı su kaynaklarının korunması, tarım ve gıda sisteminin neden olduğu emisyonlar ve buna bağlı olarak iklim krizinin şiddetlenmesi, gıda kayıp ve atıklarının azaltılması, İstanbul'un içerisinde bulunduğu deprem riski ve afet durumunda gıda ve su temininin sağlanması ve İstanbul'un sahip olduğu gastronomi tarihi ve tarımsal mirasın devamlılığının sağlanması İstanbul Gıda Strateji Belgesi'nin oluşturulma motivasyonunu oluşturmuştur.

İGSB'de "Adil, Güvenli, Dirençli, Onarıcı, Döngüsel ve Doğa Dostu" ilkeleri esas alınarak, herkesin gıdaya erişimini mümkün kılan bir gıda sistemi oluşturma amacı bulunmaktadır. Belirlenen bu beş ilke ile ifade etmek istenen şunlardır:

- **Adil:** Gıda üretimi ve temininden geçimini sağlayan insanların emeklerinin karşılığını adil bir şekilde alacağı, haksız rekabet, haksız kazanç, karaborsa, gıda sahtekarlığı ve sömürüyü önleyen, güvenilir ve besleyici gıdalara erişimi temel bir insan hakkı olarak kabul eden bir sistem.
- **Güvenli:** Doğa ve insan sağlığı için risk oluşturmayan yöntemlerle üretilen, fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve parazitik etkenler yönünden sorun taşımayan, sağlık açısından uygun ve güvenilir gıdalar.

Şekil 2. İGSB'de belirtilen hedeflerin gıda sisteminin yatay ve dikey boyutlarında dağılımı.

İGSB: İstanbul Gıda Strateji Belgesi.

- **Dirençli:** İstanbul'un gıda sisteminin doğal afetler, salgınlar, ekonomik krizler ve iklim değişikliği gibi faktörlerden kaynaklanabilecek zayıflıklara karşı hazırlıklı ve dayanıklı olması.
- **Onarıcı:** Mevcut üretkenlik anlayışının neden olduğu tahribatın devam etmesi yerine, öncelikle kısa vadede mevcut zararların onarılması, orta ve uzun vadede ise doğa ve insan dostu bilgi ve teknolojilerle donatılmış yeni bir gıda sisteminin oluşturulması.
- **Döngüsel ve doğa dostu:** Alternatif enerji kaynaklarının kullanımını teşvik ederek agroekolojik yöntemleri tercih eden küçük ve orta ölçekli aile işletmeleri, imalatçı firmalar, kooperatifler, üretici ve tüketici birliklerini destekleyen doğayla uyumlu ve döngüsel bir gıda sistemi.

Bu belirtilen beş ilke ile ilişkili olarak sekiz temel odak alan belirlenmiştir, bunlar:

- İstanbul'un kırsal bölgelerini ve üreticilerini korumak
- Açlıkla mücadele gıdaya erişim, sosyal güvence ve adalet,
- Sağlıklı gıda ve beslenme politikaları
- Gıda güvenliğini sağlamak,
- Su güvenliğini sağlamak,
- İklim krizi ve doğa dostu-istikrarlı tarım,
- Gıda atık, israf ve kayıplarının önlenmesi,
- İstanbul'u afetlere dirençli kılmak ve krizleri yönetmek olarak belgede yer almaktadır (İGSB, 2021).

3.3. Bulgular

3.3.1. Bütüncül Yaklaşım

Çalışmanın birinci adımını oluşturan bütüncül yaklaşım ile ilişkili olarak belge taranmış ve belirtilen 8 odak altındaki 46 hedefin gıda sisteminin yatay ve dikey boyutunda hangi başlıklarla ilişkili olduğu Şekil 2'de verilmiştir.

Gıda sisteminin yatay boyutları üzerinden bakıldığında çevresel hedefler ve gıda güvençesinin sağlanmasına yönelik hedeflerin öne çıktığı görülmektedir. Ekonomik hedefler ise yerel üreticilerin girdiler yoluyla desteklenmesi, üreticilerin katma değerli ürünlere yönlendirilmesi ve bu üreticilerin pazarlara erişiminin kolaylaştırılması şeklinde geliştirilmiştir. Gıda ekonomisi ile ilgili hedefler salt gıda üretimi üzerinden belirlenmiş olup, gıda (gıda sanayisi, yiyecek hizmeti faaliyetleri vb. gibi) ile ilişkili diğer faaliyetler değerlendirilmemiştir. Gıda güvenliğine ilişkin olarak ise denetleme mekanizmalarının artırılması ve sağlıksız gıdaya erişimi azaltacak uygulamaların azaltılması hedefi öne çıkmaktadır. Gıda güvenliği ile ilişkili olarak ortaya konan bir başka hedef olan "Beslenme ve Gıda Güvenliği Okulu'nun açılması" ise bilgilendirme, öğrenme & güçlendirme başlığında değerlendirilmiştir. Bilgilendirme, öğrenme & güçlenme ile ilişkili olarak hedeflenen ekonomik ve agroekolojik dönüşümün sağlanmasında üreticilere yönelik eğitimlerin ve programlara ilişkin eksiklikler göze çarpmaktadır. Çevresel hedefler ise tarımsal üretimde agroekolojik bir dönüşüm gagesine işaret etmektedir. Özellikle kaynakların kullanımında verimliliğin artırılması ve kirlenici kaynakların azaltılması hedefleri öne çıkmaktadır. Bu başlıkta, kısa gıda tedarik zinciri vurgusu olmasına rağmen uzak mesafeden tedarigi sağlanan gıdalar için tedarik zincirlerinin ve gıdanın kat ettiği mesafenin kısaltılması konusuna yer verilmemesi eksiklik olarak tespit edilmiştir. Sosyal ve kültürel etkiler başlığında, kırsal envanter oluşturulması hedefi belirlenmiştir. Bu başlığın içerisine aldığı kentte tüketilen gıdaların çeşitliliği, göçmenlerin gıda tercih ve ihtiyaçlarına yer verilmemiş olması ve İstanbul'un kültürel çeşitliliğini göz ardı etmesi açısından eksik bulunmuştur. İstanbul'un barındırdığı kayıtlı ve kayıtsız mülteci, göçmen ve diğer yabancı nüfusun tüketim tercih ve ihtiyaçlarının dikkate alınması önemlidir. Sosyal adalete ilişkin hedeflerde ise tarım

ve gıda sistemi içerisindeki yalnızca tarım işçilerine yer verilmiş olması gıda sistemi içerisindeki diğer faaliyetlerde çalışan işçileri (depolama, işleme, nakliye vb.) göz ardı etmesi açısından eksik bulunmuştur. Gıda güvencesi başlığı ile ilişkili olarak belirlenen hedeflerde ise afet ve acil durumlarda gıda güvencesinin ve tedarik zincirinin sağlanması konusuna ağırlık verilmiştir. İstanbul'da yaşayan mültecilerin gıda güvencesinin sağlanması dikkate alınmış olmakla birlikte bu nüfusun "kültürel olarak uygun gıda" ya² erişimini sağlamaya yönelik stratejilere yer verilmemiştir. Yine bu başlıkta herkes için gıda güvencesinin sağlanmasında sosyal yardım (halk ekmeği, halk süt gibi) kapasitelerinin artırılması hedefi yer almaktadır. Son olarak bilgilendirme, öğrenme ve güçlendirme hedeflerinde ise toplum için gıda güvenliği farkındalığı ve gıda okur yazarlığının artırılması hedefi mevcut iken, üreticilere yönelik benzer programların bulunmaması eksiklik olarak tespit edilmiştir.

Gıda sisteminin dikey boyutları üzerinden bakıldığında ise belgede belirtilen hedeflerin ağırlıklı olarak gıda üretimi ve atık yönetimine ilişkin olduğu göze çarpmaktadır. Gıda üretiminde ise kırsal alanların korunması ve çeşitli üretim faaliyetlerinin desteklenmesi yoluyla mevcut üretimin artırılmasına yönelik hedefler ortaya konmuştur. Gıdanın işlenmesine yönelik herhangi bir hedefin bulunmaması, işleme sürecinde kullanılan girdiler ve elde edilen çıktılar ve bunların yerel ekonomiye katkılarına yönelik herhangi bir hedef ortaya konulmaması açısından göze çarpan ilk eksikliklerdir. Dağıtım ve depolama konusunda yalnızca pazar altyapı desteği sağlama hedefi bu başlığın içerisinde aldığı perakende ve diğer dağıtım yapıları, kısa gıda tedarik zincirleri, sürdürülebilir taşımacılık, depolama teknolojileri gibi konunun diğer bileşenlerini dışarıda tutmaktadır. Pazarlar için altyapı desteğinin sağlanmasına ek olarak dağıtım ve depolamaya ilişkin üretilecek lojistik planlama ve sürdürülebilir taşımacılık stratejilerinin (örneğin elektrikli araçlar) eksikliği göze çarpmaktadır. Tedarik zincirlerinin ve gıdanın kat ettiği mesafenin kısaltılması konusu "Kent Tarımı ve Kent Bostanları" başlığı altında İstanbul'da üretilen ürünler için dikkate alınmış durumda iken, tedariği başka kentlerden sağlanan gıdalar için bu duruma ilişkin bir hedef bulunmamaktadır. Her ne kadar belgede yer verilirse de yapılan görüşmelerde ise gıda tedarikinde bölgesel iş birliğine yönelik uzun dönemli hedeflerin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Tüketim başlığında ise konuya yalnızca doğrudan satış marketleri ve mahalle lokantaları üzerinden yaklaşmıştır. Tüketime ilişkin diğer bir önemli konu olan tüm sosyoekonomik sınıflar için gıdanın satın alınabilirliği konusu dolaylı olarak gıda güvencesi başlığı hedeflerinde "Açlık ve yetersiz beslenme sorunları yaşayan kesimlere destek sağlanması" şeklinde ortaya konmuştur. Gıda tüketiminin kentteki tüm gıda tüketim biçimlerine işaret etmesi nedeniyle yiyecek hizmeti faaliyetlerine yer verilmemiş olması eksiklik olarak tespit edilmiştir. Atık konusu ise genel itibarıyla gıda kayıplarının

azaltılması odağında ele alınmıştır. Atık konusu İGSB'de etrafıca ele alınan ve çeşitli hedeflerin ortaya konduğu başlıklardan birisi olmakla birlikte organik atıkların işlenerek yenilenebilir enerji kaynağı olarak kullanımına yer verilmemiştir.

Belgenin Hazırlık Süreci ve Katılım

Yapılan görüşmelerde:

- İstanbul Gıda Strateji Belgesi'nin ortaya çıkış ve hazırlık süreci,
- Belgenin hazırlanma sürecinde yer alan kişi ve kurumlar,
- Kurum içerisinde gıda ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili diğer birimler ile iş birliği ve uyum konusunda bilgi edinilmiştir.

İstanbul Planlama Ajansı, Tarım ve Gıda Politikaları uzmanları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre İGSB, dünyadaki çeşitli gıda strateji belge örnekleri dikkate alınarak, İstanbul'un gıda sorunsalına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri olan, kapsayıcı ve entegre bir çözüm yaratılmak amacıyla, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'nın Tarım Politikaları Danışmanı eşgüdümünde, gıda alanında çalışmakta olan gıda hukuku araştırmacısı, sosyolog ve gıda mühendisinden oluşan üç akademisyen ve İstanbul Planlama Ajansı, Tarım ve Gıda politikaları uzmanlarının desteği ile hazırlanmıştır. Belgeyi hazırlayan kurum olan İstanbul Planlama Ajansı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde faaliyet göstermekte olup küresel sistem içerisinde İstanbul'un rolünü, vizyonunu, gideceği yönü belirlemek ve İstanbul'un gerçek sorunlarına bilimsel, akılcı ve kalıcı çözümler üretmek amacıyla kurulmuştur (İPA, 2022). Belgenin oluşturulmasına 2020 yılı, Aralık ayında başlanmış olup, Nisan 2021'de tamamlanarak, içerisinde akademisyen, gazeteci ve STK'ların da olduğu yaklaşık 12-15 kişilik bir grupta paylaşılmış, belgeye dair görüşler alınmış ve metinde düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltmelerin ardından 2021 yılı, Eylül ayı sonunda belgenin lansmanı yapılmıştır. Belge ilan edildiği tarihten itibaren kamuoyu görüşlerine açılmış, görüşler toplanmaya başlanmış ve bu süreç devam etmektedir. Zaman planı net olmamakla birlikte belgenin görüşler alındıktan sonra nihai hale getirilmesi ve deklare edilmesi planlanmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bulgularda belgenin oluşturulma sürecinde farklı paydaşların katılımı konusunda kurum içinde yalnızca gıda ile doğrudan ilişkili departmanlarla iş birliği yapıldığı belirtilmiştir. Diğer yandan bu gıda strateji belgesinin, İstanbul'un uzun vadeli gelecek tasarısı olan Vizyon 2050 Strateji Belgesi'ne altlık oluşturması beklendiği uzmanlarca ifade edilmiştir. İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi, İstanbul'un 2050 yılı vizyonunu ve temel politikalarını hayata geçirmek üzere, 7 tema altındaki toplam 38 amaç ve 246 hedef olarak tanımlanmaktadır. İGSB'de belirtilen hedeflerin de bu vizyondaki uygun tema ve amaçlarda belirtilen 246 hedef tarafından kapsanacağı uzmanlar tarafından belirtilmiştir. Diğer yandan belgenin oluşturul-

² Kültürel olarak uygun gıda, kültürel bir çerçevede gıdanın hazırlanması ve tüketimi etrafındaki pratikleri içerisine almakta ve farklı toplumların farklı beğeni ve ihtiyaçlarını olduğunu kabul etmektedir. Kavram, tüm insanlar için gıda güvencesi hedefine yönelik olarak kültürel olarak uygun gıdaların çeşitliliğini programlara dahil etmenin önemini vurgulamaktadır.

ması sürecinde gıdanın dolaylı olarak ilişkili olduğu kurum içi departmanlar (Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü, Afet Koordinasyon Merkezi Şube Müdürlüğü, Sağlık ve Hıfzıssıhha Şube Müdürlüğü, Kentsel Ekolojik Sistemler Şube Müdürlüğü vb.) ve yine kurum dışı paydaşların (özel sektör, stk'lar, meslek odaları gibi) süreçte yer almaması eksiklik olarak tespit edilmiştir. Belgede henüz eylem planları, izleme / değerlendirme kriterleri ve bütçeler belirlenmemiş olup bunların Vizyon 2050 eylem planları ile belirleneceği ifade edilmiştir.

3.4. Değerlendirme

İGSB'de gıda sisteminin yatay ve dikey boyutlarının dikkate alındığı ve bütüncül bir yaklaşım ortaya konduğu görülmektedir. İGSB bütüncül yaklaşım esas alınarak geliştirilen bir belge olmasına karşılık, yatay ve dikey boyutlarla ilişkili olarak belirtilen hedeflerde kimi konuların göz ardı edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada belgenin sözü edilen eksiklikler ve göz ardı edilen konular bağlamında genişletilmesi, hedeflenen bütüncül yaklaşımın hayata geçirilmesinde önemli olacaktır. Örneğin İstanbul'da faaliyet göstermekte olan 8009 adet gıda ve içecek sanayi işletmesi olması (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020) gıdanın işlenmesine yönelik hedeflere yer verilmemiş olmasını önemli bir eksiklik haline getirmektedir. Bu işletmelerin ar-ge stratejileri ve bunların kent ekonomisine sağlayacağı katkı, verimlilik ve yenilikçilik stratejileri, atık yönetimi stratejileri ve gıda üretim stratejileri İstanbul'un ekonomik yapısı, çevresel durumu ve halk sağlığı üzerindeki etkileri nedeniyle önem arz etmektedir. Benzer şekilde tüketim başlığında yiyecek hizmetleri ekonomisi ve pratiklerinin değerlendirilmesi önemlidir. İstanbul'un turizm ekonomisi açısından da önem arz eden bu konu, kentin turizm vizyonu açısından da dikkate alınması gereken bir husustur. Diğer yandan, gıda sistemi içerisinde tanımlanan yatay ve dikey bileşenlerin yalnızca kendi içerisinde değil ilişkili oldukları faaliyetler itibarıyla birlikte ele alınması önemlidir. Örneğin gıda atıklarına ilişkin pek çok hedef bulunmakla birlikte, gıda sistemi içerisindeki diğer faaliyetlerin neden olduğu atık ve kayıpların tespiti de önemlidir. Özellikle bitkisel gıda konusunda işleme ve paketlemedeki teknik sebeplerden kaynaklanan verimsizlik, kayıp ve atıkların ortaya çıkmasındaki önemli nedenlerden birisidir (Buzby & Hyman, 2012). Bu noktada atık başlığında belirtilmiş olan "Belirlenecek ürünlerde gıda kayıplarının araştırılması" hedefinin hayata geçirilmesinde gıdanın işleme ve paketleme sürecine de bakmak önemli olacaktır. Bu da literatürde sıkça altının çizildiği üzere gıda planlamasının bütüncül şekilde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bütüncül yaklaşım ise gerek yerel yönetimin kendi içerisindeki koordinasyonu ve uyumu, gerekse dış paydaşlarla olan iş birliği ve uyum ile mümkün olacaktır. Bu noktada İGSB için bu yönetim mekanizmalarının yokluğu göze çarpmaktadır. Belgenin oluşturulma süreci ve farklı paydaşların katılımına bakıldığında kurum içinde yalnızca

gıda ile doğrudan ilişkili departmanlarla iş birliği yapılmış, doğrudan ilgili olmayan departmanlar³ ve dış paydaşlar ise sürecin dışında kalmıştır. Dış paydaşların sürecin dışında bırakılması, yerel yönetimin konuya salt kendi yetki alanı üzerinden yaklaştığını göstermektedir, bu da kentsel gıda sistemi içerisindeki hareket ve etki alanını sınırlı hale getirmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, kentsel gıda stratejilerinin kent gündeminde ortaya çıkışına değinilmiş ve gıdanın ilişkili olduğu halk sağlığı, çevre güvenliği, ekonomik kalkınma gibi problemlerin çözümünde bu stratejilerin önemine vurgu yapılmıştır. Kentsel gıda planlaması ve politikaları ile kentsel alanlarda sürdürülebilir gıda sistemlerinin oluşturulmasına yönelik plan ve politikalar dünyadaki farklı kentlerdeki süreçlerle örneklenmiştir. Ardından bu çalışmanın konusu olan İstanbul Gıda Strateji Belgesi'nin değerlendirmesi yapılmıştır.

İGSB, Türkiye'de ilk kez bir yerel yönetim tarafından, tarım ve gıda konusunda bütüncül bir yaklaşım ile hazırlanan ilk strateji belgesi olması nedeniyle önemli bir girişimdir. Önceki yıllarda da gıda konusu yerel yönetimlerin gündeminde yer almakla birlikte daha çok stratejik planlarda dar bir bakış açısı ile ele alınmış ve kısıtlı konulara vurgu yapan, bütüncül şekilde değerlendirilmemiş strateji ve faaliyetleri (fide desteği, seracılık faaliyetleri, sulama tesislerinin yapımı, üretici eğitimleri vb) içerisinde barındıran şekilde yer almıştır. İGSB ile ilk kez tarım ve gıda konusu daha geniş bir çerçeveden ele alınmış ve yazılı bir belge aracılığıyla taahhütlerde bulunulmuştur. İGSB bütüncül bir yaklaşımla geliştirilen bir belge olmakla birlikte kimi konulara yer verilmemiş ve eksik bulunmuştur. Belgenin hazırlık sürecinin ise yalnızca gıda ile doğrudan ilişkili departmanlarla iş birliği yapılmış olması ve diğer paydaşlar için gerekli katılım araçlarının oluşturulmamış olması bir diğer eksiklik olarak ortaya çıkmıştır. Gıda sistemi yapısal ve uzun erimli çözümler gerektirmektedir, dolayısıyla gıda ve ilişkili tüm sektörlerde faaliyet gösteren kamu, özel, sektör, sivil toplum aktörleri ile etkili bir iş birliğinin sağlanmasında gerekli katılım araçlarının / platformlarının oluşturulması, geliştirilecek gıda program ve politikalarının kapsayıcı ve sürdürülebilir olması açısından önemlidir (Tefft vd., 2020; Koç, 2020). Diğer yandan gıdaya ilişkin stratejilerin, İstanbul'un uzun vadeli ve çok boyutlu kalkınma dinamiklerine bütüncül bakan stratejik planı Vizyon 2050'ye altlık oluşturması ve bu vizyondaki belirlenen temalar altında bütüncül şekilde birlikte ele alınıyor olması kentsel gıda sistemi içerisindeki konu başlıklarının uyumlu hale getirilmesi açısından olumlu bulunmuştur.

Özetle, İGSB'de belirtilen hedeflere ulaşılmasında öncelikle verilerle durum tespiti yapılması ve çıkan sonuçlar doğrultusunda yere özgü ihtiyaçlara ve potansiyellere yönelik ey-

³ Gıda sistemi faaliyetlerinden ayrı olarak gıda sisteminin çıktıları ile ilişkili departmanlar kastedilmektedir. Örneğin; gıda sisteminin neden olduğu çevresel tahribat ile ilgili olarak Çevre Koruma Şube Müdürlüğü, gıda atıkları ile ilişkili olarak Atık Yönetimi Müdürlüğü gibi.

lemlerin harekete geçirilmesi ve yatayda ve dikeyde yönetim mekanizmalarının hassasiyetle yürütülmesi ve katılım araçlarının oluşturulması kritiktir. Diğer yandan Pothukuchi ve Kaufman (1999), Cohen ve Ilieva'nın (2019) altını çizdiği üzere kentsel gıda stratejileri gıdayı yalnızca kendi içerisinde değil, dolaylı olarak bağlı olduğu diğer faaliyetleri ve konuları da (örneğin; uygun fiyatlı toplu taşımaya erişim, uygun fiyatlı konuta erişim ve barınma maliyetlerin sağlanabilmesi, sağlık hizmetlerine erişim gibi) kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Bu da kentsel sistemin diğer boyutlarının da göz önünde bulundurulması anlamına gelmektedir.

Gıda meselesi, farklı aktörler (üreticiler, tüketiciler, GDO üreticileri, gıda aktivistleri, perakendeciler vb.) arasındaki çatışma nedeniyle çözülmesi zor ve problemlidir bir konudur (Pierre & Peter, 2014). Farklı aktör gruplarının yanı sıra, gıdanın iklim değişikliği, nüfus, doğal kaynakların kullanımı ve sürdürülebilirliği gibi birçok konunun içine gömülü oluşu bu problemi daha da karmaşık hale getirmektedir. Konunun bu karmaşık yapısı zorlayıcı olsa da yerel yönetimlerin bu alanda izleyeceği politikalar için engel değildir. İstanbul'da ilk kez yerel yönetim tarafından bir gıda strateji belgesinin hazırlanıyor oluşu, sözü edilen eksikliklere rağmen umut vaat edicidir. İGSB, Türkiye'de bir yerel yönetim tarafından hazırlanmış ilk kentsel gıda strateji belgesi olarak önemli bir kapıyı aralamıştır. Son dönemdeki Karşıyaka, Nilüfer örnekleri ile Türkiye'de kentsel gıda planlaması ve kentsel gıda strateji dokümanları yerel yönetimlerin gündeminde daha sık şekilde yer aldığı görülmekte ve bu da gelecek çalışmalarda karşılaştırmalı değerlendirmeler yapmak üzere fırsatlar yaratmaktadır.

Kaynaklar

- Alberti, M. (2008). *Advances in Urban Ecology: Integrating Humans and Ecological Processes in Urban Ecosystems*. (2008th ed.). Springer
- APA Policy Guide on Community and Regional Food Planning. (2007). Retrieved from <https://www.planning.org/policy/guides/adopted/food.htm>.
- Leib, E. B. (2013). All (Food) Politics is Local: Increasing Food Access Through Local Government Action. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2339261>.
- Buzby, J. C., & Hyman, J. D. (2012). Total and per capita value of food loss in the United States. *Food Policy*, 37(5), 561–570. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2012.06.002>.
- Candel, J. J. L., & Pereira, L. (2017). Towards integrated food policy: Main challenges and steps ahead. *Environmental Science & Policy*, 73, 89–92. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2017.04.010>.
- Cohen, N., & Ilieva, R. T. (2021). Expanding the boundaries of food policy: The turn to equity in New York City. *Food Policy*, 103, 102012. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.102012>.
- Cohen, N. (2021). Roles of Cities in Creating Healthful Food Systems. *Annual Review of Public Health*, 43(1). <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-052220-021059>.
- Cretella, A. (2015). Beyond the Alternative Complex. *The London Urban Food Strategy and Neoliberal Governance. MéTropoles*, (17). <https://doi.org/10.4000/metropoles.5147>.
- Debru, J., & Brand, C. (2019). Theoretical Approaches for Effective Sustainable Urban Food Policymaking. In *Urban agriculture* (pp. 75–105). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-13958-2_4.
- Dahlberg, K. A. (1994). A transition from agriculture to regenerative food systems. *Futures*, 26(2), 170–179. [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(94\)90106-6](https://doi.org/10.1016/0016-3287(94)90106-6).
- Doernberg, A., Horn, P., Zasada, I., & Piore, A. (2019). Urban food policies in German city regions: An overview of key players and policy instruments. *Food Policy*, 89, 101782. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2019.101782>.
- Food Forward NYC: A 10-Year Food Policy Plan. (2022, September). https://www.nyc.gov/assets/foodpolicy/downloads/pdf/NYC_Food-Report_18_CB_interactive.pdf.
- ICLEI (2021). 5 strategic areas for urban food systems transformation.. Retrieved from https://africa.iclei.org/posters_infographics/5-strategic-areas-for-urban-food-systems-transformation/
- Ilieva, R. T. (2016). *Urban Food Planning: Seeds of Transition in the Global North*. Routledge.
- Ilieva, R. T. (2017). Urban Food Systems Strategies: A Promising Tool for Implementing the SDGs in Practice. *Sustainability*, 9(10), 1707. <https://doi.org/10.3390/su9101707>.
- Koç, M. (2020). Gıda Krizi, Gıda Politikaları Ve Yönetişim Mekanizmaları [E-book]. In *Tarım ve Gıda Etiği Derneği Korona Günleri Sanal Konferansları: Sunum Metinleri* (pp. 23–26). Tarım ve Gıda Etiği Derneği.
- Lang, T., Barling, D., & Caraher, M. (2009). *Food Policy: Integrating Health, Environment and Society*. Oxford University Press, USA.
- MacRae, R. (2011). A Joined-Up Food Policy for Canada. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 6(4), 424–457. <https://doi.org/10.1080/19320248.2011.627297>.
- Mansfield, B., & Mendes, W. B. (2013). Municipal Food Strategies and Integrated Approaches to Urban Agriculture: Exploring Three Cases from the Global North. *International Planning Studies*, 18(1), 37–60. <https://doi.org/10.1080/13563475.2013.750942>.
- Mendes, W. B. (2008). Implementing Social and Environmental Policies in Cities: The Case of Food Policy in Vancouver, Canada. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 942–967. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00814.x>.

- Moragues, A., Morgan, K., Moschitz, H., Neimane, I., Nilsson, H., Pinto, M., Rohrer, H., Ruiz, R., Thuswald, M., Tisenkopfs, T. Ve Halliday, J. (2013) *Urban Food Strategies: The Rough Guide To Sustainable Food Systems*. https://orgprints.org/id/eprint/28860/1/foodlinksUrban_food_strategies.pdf.
- Morgan, K. (2009). Feeding the City: The Challenge of Urban Food Planning. *International Planning Studies*, 14(4), 341–348. <https://doi.org/10.1080/13563471003642852>.
- Morgan, K., & Sonnino, R. (2010). The urban foodscape: world cities and the new food equation. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(2), 209–224. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq007>.
- Morgan, K. (2015). Nourishing the city: The rise of the urban food question in the Global North. *Urban Studies*, 52(8), 1379–1394. <https://doi.org/10.1177/0042098014534902>.
- Mouget, L. J. A. (2000). *Urban agriculture: Definition, presence, potentials and policy challenges* (Cities feeding people series, report 31). International Development Research Centre (IDRC): Ottawa.
- Peters, B. G., & Pierre, J. (2014). Food Policy as a Wicked Problem: Contending with Multiple Demands and Actors. *World Food Policy*, 1(1), 4–11. <https://doi.org/10.18278/wfp.1.1.1>.
- Pothukuchi, K., & Kaufman, J. L. (1999). Placing the food system on the urban agenda: The role of municipal institutions in food systems planning. *Agriculture and Human Values*, 16, 213–224.
- Pothukuchi, K., & Kaufman, J. L. (2000). The Food System. *Journal of the American Planning Association*, 66(2), 113–124. <https://doi.org/10.1080/01944360008976093>.
- Sonnino, R. (2009). Feeding the City: Towards a New Research and Planning Agenda. *International Planning Studies*, 14(4), 425–435. <https://doi.org/10.1080/13563471003642795>.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). *Gıda ve İçecek Sektörü Raporu: Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi*. Ankara.
- Sonnino, R. (2014). The new geography of food security: exploring the potential of urban food strategies. *The Geographical Journal*, 182(2), 190–200. <https://doi.org/10.1111/geoj.12129>.
- Rocha, C. (2001) *Urban Food Security Policy: The Case of Belo Horizonte, Brazil*, *Journal for the Study of Food and Society*, 5:1, 36-47, DOI: 10.2752/152897901786732735.
- Steel, C. (2008). *Hungry City: How Food Shapes Our Lives*. Vintage Digital.
- Taguchi, M. & Santini, G. (2019). Urban agriculture in the Global North & South: a perspective from FAO. *DOAJ: Directory of Open Access Journals - DOAJ*. <https://doaj.org/article/a6f04070964a44cdbfae9e5b8c854c5>.
- Tefft, J., Jonasova, M., Zhang, F. and Zhang, Y. 2020. *Urban food systems governance – Current context and future opportunities*. Rome, FAO and The World Bank.
- Öcal, G., Erkut, G. (2019). Kent Hakkı ve Katılımcılık Bağlamında Kendin Yap Kentleşme: Roma Bostanı Örneği. *Journal of Planning*. <https://doi.org/10.14744/planlama.2019.29046>.
- Wekerle, G. R. (2004). Food Justice Movements. *Journal of Planning Education and Research*, 23(4), 378–386. <https://doi.org/10.1177/0739456x04264886>.
- Wiskerke, J. S., & Viljoen, A. (2012). Chapter 1: Sustainable urban food provisioning: challenges for scientists, policymakers, planners and designers. *Sustainable Food Planning: Evolving Theory and Practice*, 19–36. https://doi.org/10.3920/978-90-8686-187-3_

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Suriyeli Göçmen Emeginin İstihdama Dahil Olma Sürecinde Sermaye Türlerinin ve Sosyal Ağların Etkisi: İstanbul Örneği

*The Effect of Capital Types and Social Networks on the Labor Force Participation Process of Syrian Migrants: The Case of Istanbul*Nail Gökhan Karabulut,¹ Ferhan Gezici²¹İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İstanbul²İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZ

Bu araştırma, Suriyeli göçmen işgücünün emek piyasasına dahil olma ve istihdam hareketliliği sürecinde sosyal ve beşeri sermayenin etkisini İstanbul örneğinde incelemektedir. Göç süreci başladıktan sonra göçmenler, gittikleri ülkede hayatta kalabilme, çaresizlik, aciliyet gibi nedenlerle aktif ya da yedek işgücünün bir parçası olarak emek piyasasına dahil olmaktadır. Bu süreçte göçmenler yaşadıkları kentin mevcut istihdam sorunları üzerine eklenen yeni bir alan açmaktadır. Bu çalışmada, heterojen grup olarak Suriyeli göçmenlerin istihdamda hareketliliği Bourdieu sosyolojisinin tariflediği sosyal ve beşeri (kültürel) sermaye kavramlarından yararlanılarak ele alınmaktadır. Sosyal ve beşeri sermayenin kullanımı, yeniden oluşumu ve birbirine dönüşümünün emek piyasasına dahil olma ve iş hareketliliğinde etkinliği sorgulanmaktadır. Örnek alan olarak seçilen İstanbul'da, Suriyeli göçmen işgücünün emek piyasasındaki durumunu belirli sektör özelinde ve/veya yerli işgücünün algısı üzerinden inceleyen akademik ilgi son yıllarda artış göstermektedir. Ancak daha ilginç ve bilinmeyen alan olarak Suriyeli göçmenlerin sosyal ve beşeri sermayesine odaklanan, emek piyasasındaki süreci irdeleyen araştırma noktasında boşluk vardır. Araştırmanın literatürdeki bu boşluğa katkı sunması hedeflenmektedir. Derinlemesine mülakata dayalı keşfedici, nitel bir yöntemle ele alınan araştırma kapsamında 35 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bulgular, istihdam edilmede sosyal sermayenin bileşeni olarak sosyal ağların rolünün etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Topluluk bağlarını kullanmalarının ve yeni sosyal ağ-

ABSTRACT

This research examines the impact of social and human capital on the labor market participation and mobility of the Syrian migrants in the case of Istanbul. Immigrants are participated in the labor market as a part of active or reserve labor force for reasons such as survival, desperation and urgency in the migrated country. In this process, they give a new topic added to the existing employment problems of the city where they live. In this study, employment mobility of Syrian immigrants in the labor market as a heterogeneous group is discussed by making use of the capital concepts defined by Bourdieu sociology and the theory of social network. The effectiveness of the use, re-production and transition of social and human capital in labor market and mobility (occupational) has been questioned. In Istanbul, as a study case area, academic interest in examining the situation of the Syrian labor force in the labor market in terms of a specific sector and/or the perception of the domestic labor force has increased recent years. However, there is lack of academic studies which focus on the social and human capital of Syrian immigrants which is more unknown and more interesting area and examines the process in the labor market. The aim of the study is to contribute to this gap in the literature. 35 interviews were conducted within the scope of the research, which was handled with an exploratory, qualitative method based on in-depth interviews. The findings revealed that the role of social networks as a component of social capital is effective for labor participation. It has been observed that the use of existing social ties and the involvement in new social networks provide an advantage

Bu makale, İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı'nda sürdürülen tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş tarihi: 31.01.2023 Revizyon tarihi: 20.06.2023
Kabul tarihi: 21.06.2023 Online yayımlanma tarihi: 24.06.2023
İletişim: Nail Gökhan Karabulut
e-posta: nkarabulut@itu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

lara dahil olmalarının işe erişimde avantaj sağladığı gözlenmiştir. Mekansal olarak yer seçimi ve iş bulma konusunda pozitif bağlantı olsa da ilk işe erişimlerin emeğin ucuz ve güvencesiz olduğu bölgelerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Niteliğine uygun mesleki hareketlilikte dil becerisi, tecrübe ve eğitim gibi beşeri sermaye bileşenlerine göre farklılaşma gözlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Beşeri sermaye; emek piyasası; sosyal sermaye; Suriyeli göçmen.

Giriş

Göç tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu ve tarihin her çağının dönemsel ya da kalıcı insan hareketliliğine sahne olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak tarihin başka hiçbir çağında göç hareketleri bugünkü kadar yoğun ve yaygın olmamıştır. Savaşlar, iç çatışmalar, iklim krizi gibi bölgesel ve küresel ölçekte etkileri olan nedenlerden veya daha iyi yaşam koşullarına erişmek gibi ekonomik nedenlerden kaynaklanan uluslararası göç olgusu bu yüzyılın en önemli gündemlerinden biri olmayı sürdürmektedir.

Göçmenler bağlamında kentlerde yaşamak, kent yaşamına, kentin ekonomisine dahil olmak ya da ol(a)mamak, birçok farklı dinamiği, aktörü çok boyutlu düşünerek ele almamızı gerektirmektedir. Göçün nedeni ne olursa olsun her göç süreci en nihayetinde emek göçüne dönüşmektedir. Göç süreci başladıktan sonra göçmenler, gittikleri ülkede hayatta kalabilme, çaresizlik, aciliyet gibi nedenlerle aktif ya da yedek işgücünün bir parçası olarak işgücü piyasasına dahil olmaktadır. Bu süreçte göçmenler yaşadıkları kentin mevcut istihdam sorunları üzerine eklenen yeni bir alan açmaktadır. Öte yandan, göçmen emeğinin küresel olarak artan daha ucuz ve daha güvencesiz emek talebinin odaklandığı alanlardan biri olması, bu alanı araştırılmaya muhtaç önemli bir konu haline getirmektedir.

Bu araştırma, Suriyeli göçmen işgücüne odaklanmakta ve onların Türkiye ve özel olarak İstanbul'daki iş deneyimlerini bir süreç olarak ele almaktadır. Zorunlu göçün mekânsal, ekonomik ve sosyal bakımdan dinamik yapısı her bir göçmenin zamana yayılmış iş tecrübelerini ortaya çıkarmak ve analiz etmekle daha anlaşılır olmaktadır. Göçmenin göç sonrası iş yaşamında belirli bir döneme odaklanmayıp tüm göç sürecini incelemek, araştırmanın kavramsal dayanağını oluşturan sermaye türleri ve sosyal ağların istihdama etkisini analiz etme olanağını artırmaktadır. Göçmen odağından süreci okuduğumuzda, çalışma yaşamını yasal ve yönetsel açıdan izlediği politikalarla belirleyen en güçlü aktör konumundaki devlet, işteki koşulları belirleyen işveren ve emek piyasasında "rakip" olarak yerel işgücü dışsal etmenler; Suriyeli göçmenlerin emek piyasasındaki hareketliliğinde sahip oldukları sermaye türleri (ekonomik, sosyal ve beşeri) ise içsel etmenlerdir. Araştırmanın kapsamını oluşturan içsel etmenleri açacak olursak, Türkiye'deki egemen anlayışın tek bir küme olarak algıladığı Suriyeli göçmenler kendi içlerinde farklı sınıfsal, sosyal ve kültürel statülere sahiptir ve bu durum göçmenler arasında farklı katmanlar oluşturmakta-

in accessing to job. Although there is a positive correlation between spatial location and job finding, it has been determined that access to first job is concentrated in regions where labor is cheap and insecure. A differentiation has been observed in vocational mobility appropriate to its qualifications according to human capital components such as language skills, experience and education.

Keywords: Human capital; labor market; social capital; Syrian migrant.

dır. Bu heterojenlik, onların göç ettikleri ülkede tutunma stratejilerinden, emek piyasasına dahil olmalarına, sosyal ilişkiler içerisinde yer alma taktiklerine kadar uzanan geniş bir duygu, düşünce ve davranış setini belirlemektedir. Ayrıca göç ettikleri yere taşıdıkları "bagaj"ın içinde eşyalardan öte ekonomik, sosyal ve insani birikimlerini de yanlarında götürmektedirler. Bu araştırmada, göçmenlerin içsel koşullarını analiz edebilmek için Bourdieu'nün (1986) ekonomik, sosyal, kültürel sermaye kavramlarından hareket edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın sorusu, Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da emek piyasasına dahil olmasında ve istihdam hareketliliğinde, Bourdieu'nün tanımladığı şekliyle, sosyal ve beşeri sermaye kullanımının etkisini sorgulamaktır. Son yıllarda uluslararası göç bağlamında hedef ülke olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de göçmenlerin istihdamı ve emek piyasasındaki konumlarını araştırmaya dönük ilgi artmıştır. Bu ilgi, göçmen emeğinin çalışma yaşamındaki zorlukları, sektörel bazlı ya da makro ölçekte ülke ekonomisine etkileri, yerel işgücünün algısı gibi başlıklarda yoğunlaşmaktadır. Buna karşın, göçmenlerin sahip oldukları sermaye türleri ve Suriyeli göçmen davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda araştırma vardır (Geleği ve Meçik, 2021; Atasü-Topçuoğlu, 2019). Geleği ve Meçik (2021) Suriyeli göçmenlerin göçe karar verme ve sosyal uyumu konusunda sosyal sermayeden ne ölçüde yararlandığını İstanbul ve İzmir örnek alanında incelemiştir. Atasü-Topçuoğlu (2019) ise, Suriyeli göçmen girişimcilerin iş kurma deneyimlerinde sermaye türlerini kullanmalarını İstanbul, Gaziantep ve Hatay örneğinde araştırmıştır. Ancak, sosyal ve beşeri sermayenin Suriyeli göçmen istihdamındaki rolünün birlikte ele alındığı, sermaye türleri arasındaki geçişlerin sorgulandığı araştırma konusunda literatürde boşluk bulunmaktadır. Bu araştırma literatürdeki bu boşluğa katkı sunmayı hedeflemektedir.

Sürecin başladığı 2011 yılındaki Suriye iç savaşı nedeniyle 6,7 milyon insan ülke içinde ve 6,6 milyon insan başta komşu ülkeler olmak üzere sınırları aşarak zorunlu göçe maruz kalmıştır (www.unhcr.org; Ocak, 2022). Son 10 yıldır dünyadaki en kitlesel bu göç hareketinden etkilenen Türkiye sürecin başlangıcında "açık kapı" politikası uygulamıştır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (GİB)'nin 2023 yılı verilerine göre "Geçici Koruma" kapsamında Türkiye'de ikamet eden kayıtlı Suriyeli sayısı 3,5 milyondur (www.goc.gov.tr, 2023). Resmi kaydı yapılmayanlar, Suriye'ye geri gönderilip "güvenli bölgelere" yerleştirilenler (İçişleri Bakanlığı'na göre 526 bin 932 geçici korumadaki birey geri döndü), Türkiye'de kalmayıp diğer ülkelere geçenlerle birlikte düşünüldüğünde ülkeye resmi rakamın çok

daha üzerinde Suriyeli göçmenin giriş yaptığı söylenebilir. Ayrıca, Türkiye’de yaşayan göçmenler sadece Suriye uyruklu değil, Afganistan, Irak, İran, Rusya, Türkmenistan, Azerbaycan uyruklu başta olmak üzere 1,3 milyondan fazla ikamet izinli göçmenin bulunduğu bilinmektedir (www.goc.gov.tr; Ocak, 2023).

“Açık kapı” politikası ve “misafirlik” söylemi ile kamplarda yaşamaya başlayan Suriyeli göçmenler, 2013 yılından itibaren ağırlıklı olarak kentlerde yaşamaya başlamıştır. GİB (2023) verisine göre, günümüzde toplam göçmen nüfusun yaklaşık %1’ine tekabül eden sadece 47 bin kişi geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır. 2014 yılı sonunda “misafir” olmanın ötesinde, yasal düzenleme ile “geçici koruma statüsü” almışlardır. Suriyeli göçmenlerin yaşamlarını sürdürebilmek için çalışma yaşamına “resmi” olarak girebilmeleri ise, 2016 yılında çıkarılan 6735 Sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu ve “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile sağlanmıştır (www.mevzuat.gov.tr, 2016). Aynı yıl içerisinde, sınırlı düzenlemeler getirilerek, seçilmiş göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı almasının da yolu açılmıştır. Son olarak, 2016 yılındaki AB-Türkiye Mutabakatı ile birlikte Türkiye’deki Suriyeliler meselesine geniş bir “kalicılık” (uyum) çerçevesinden bakılmaya başlanmıştır (Üstübcü, İçduygu ve Karadağ, 2021).

İstihdam konusunda asıl aktörlerden İŞKUR’un Suriyeli göçmenler için doğrudan değil mesleki eğitim ve programlar ile dolaylı olarak etkisi söz konusudur. İŞKUR, 2020 yılında hayata geçen Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı (KİGEP) kapsamında işletmelerin istihdam ettiği her Suriyeli çalışan için sigorta primi ve çalışma izni ödemelerine teşvik vermeye başlamıştır. Mevcut uygulamalar ve göçmenlerin Türkiye’de çalışma hayatına dahil olmasını düzenleyen kanun ve yönetmelikler mevzuat açısından eksikliği gidermiş ve kısmen formel hale getirmiş olsa da reel durumda ciddi sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Bu sorunların başında kayıt dışı çalışma gelmektedir. Sonuncusu 2021 yılı için yayınlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇŞGB) Çalışma İzinleri İstatistikleri yıllık raporuna göre, 2011–2021 yılları arasında çalışma izni verilen 925 bin 335 kişiden 294 bin 170’i Suriye uyrukludur (www.csgeb.gov.tr, 2021). Bakanlığın raporunda, 2021 yılında 91 bin 500 geçici koruma altındaki ve ikamet izinli Suriyeli göçmene çalışma izni verildiği belirtilmektedir. Bu sayılar işgücüne dahil olabilecek nüfus düşünüldüğünde yüksek oranda Suriyeli göçmenin kayıt dışı çalıştığı anlamına gelmektedir.¹

Belanger ve Saraçoğlu (2018) geçici koruma rejiminin hüküm ve koşulları ile devletin kayıt dışı sektörde mülteci emeğinin kullanımına yönelik müsamaha gösteren tutumunu, devlet ile sermaye arasında kurulan bir bağ olarak açıklamaktadır. Bu noktada Türkiye’deki mevcut durumda devletin Suriyeli mülteciler konusundaki politikalarında, işverenin düşük

ücretlerle işgücü maliyetini düşürme çıkarının ve çalışmak “zorunda” olan göçmen emeğinin uzlaşma içerisinde olduğu “sessiz mutabakat” söz konusudur.

Türkiye’deki Suriyeli göçmen emeğini inceleyen akademik çalışmalar içinde; makro ölçekte Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisi ve işgücü piyasasındaki etkilerini ücretler ve işgücüne katılım üzerinden araştıran çalışmalar birbirinden farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Del Carpio vd. (2015) Suriyeli göçmenlerin ücretler üzerinde formel sektörlerde pozitif etkide bulunduğunu, enformel sektörlerde ise Türkiyeliler aleyhine ücretlerin düştüğünü tespit etmiştir. Ceritoğlu vd. (2017) ise ücretlerde belirgin bir değişikliğin olmadığını belirtmekle birlikte, Suriyeli göçmenlerin işgücüne katılımının temel etkisini kadın işçilerin ve düşük nitelikli erkek işçilerin piyasanın dışına itilme ihtimali olarak değerlendirmektedir. Suriyeli göçmenlerin, yerel işgücü üzerindeki etkisini araştıran çalışmalara baktığımızda; “yoksulluk” açısından araştıran Azevedo, Yang ve Inan (2016), Türkiye vatandaşlarının yoksulluk oranlarında artan yabancı hane nüfusu ile birlikte negatif etki görülmediğini belirtmektedir. Koç, Görücü ve Akbıyık (2016) ise, Suriyeli göçmenlerin emek piyasasına dahil olmalarının yerli işçilerde işlerini kaybetme kaygısı yaratacağını ve bunun Suriyeli işçilere karşı hoşnutsuzluğa yol açabileceğini ileri sürmektedir. Daha güncel bir araştırmada Caro (2020), Suriyeli işçilerin ucuz işgücü olarak yerli işçilerin yerini aldığını tespit etmektedir. Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunlukla kayıt dışı işgücüne dahil olmasının Türkiye ekonomisinde yarattığı etkiyi “tüketici fiyatları” üzerinden araştıran çalışmalar da bölgesel ve ulusal ölçekte farklı sonuçlar elde etmiştir. Akgündüz vd. (2015) Suriye sınırındaki illerde gıda ve konut fiyatlarında sınırlı da olsa artış olduğunu tespit ederken, Balkan ve Tümen (2016) ise, araştırmanın yapıldığı dönem itibarıyla, genel tüketici fiyatları seviyesinin yaklaşık %2,5 oranında düştüğünü tespit etmektedir. Kayıt dışı göçmen işçi arzındaki artışın, işgücü maliyeti avantajı yarattığı ve özellikle kayıt dışı emek yoğun sektörlerde fiyatların nispeten düştüğü değerlendirilmektedir. Ancak, Türkiye’de ikamet eden Suriyeliler ile ilgili sınırlı (belirli aralıklarla sadece toplam kayıtlı nüfus kamuoyuyla paylaşılmaktadır) veriye sahip olduğumuzdan makro düzeyde tatmin edici araştırma sonuçlarına ulaşmak rasyonel görünmemektedir. Suriyeli göçmen istihdamını ve işyeri pratiklerini yerli işgücü ile karşılaştırmalı ele alan ve tek bir sektör özelinde inceleyen çalışmalar, örneğin; tarım (Dedeoğlu, 2016), tekstil (Mutlu vd., 2018; Korkmaz, 2017) ve inşaat (Çınar, 2017) sektöründe enformel çalışmanın yoğun biçimde görüldüğü, işe erişimin görece kolay olduğu ve işveren açısından maliyeti düşürdüğü için Suriyeli işçilere olan talebin arttığını ve yerli işgücünün yerini almaya başladığını ortaya koymaktadır. Tüm bu yukarıdaki verileri alt alta koyduğumuzda ve göçmen emeğini araştıran literatüre baktığımızda iş deneyimlerinin genellikle enformel, güvencesiz ve belirsiz ol-

¹ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün 2017 yılındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanarak hazırladığı Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeliler (2020) başlıklı raporda, çalışma çağındaki 2 milyon Suriyeli göçmenin 930 bin kadari işgücüne katılmaktadır. Aynı raporda, Suriyeli çalışanların %97’den fazlasının kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir (www.ilo.org, 2020).

duğu açıktır. Suriyeli göçmenlerin istihdam edildikleri iş kolları, yerli işgücünün yerine getirmekten kaçındığı ve 3-D olarak kısaltılan 'pis' (dirty), 'tehlikeli' (dangerous), 'küçük düşürücü' (demeaning) olarak tarif edilmektedir (Kaygısız, 2017).

Bourdieu'nun tariflediği sermaye türlerinden sosyal sermaye kavramı, uluslararası göç hareketlerini açıklamaya çalışan ve bu araştırmanın kuramsal dayanaklarından ikincisini oluşturan, "göçmen ağları kuramıyla" örtüşmektedir. Ancak buradaki önemli nokta, göçmen sosyal ağlarının etkin biçimde kullanıldığında sosyal sermayeye dönüşebilmesidir. Bu çalışmada sosyal sermayenin bir bileşeni olarak göçmen sosyal ağlarının rolü göç edilen yerde emek piyasasına dahil olma açısından irdelenmektedir. Emeğiyle hayatını idame ettiren tüm bireyler için, niteliğine uygun, güvenceli, sürekli, maddi ve manevi olarak tatmin edici biçimde bir işe sahip ol(a)mamak bir sorundur. Ancak, barınma, sağlık, eğitim konularında olduğu gibi istihdam alanında da Suriyelilerin yerli yoksul kesim ile benzer sorunlar yaşadığı çıkarımında bulunsak da mülteci statüsü ve genel yabancı konumu itibarıyla çok daha farklı sorunlarla yüzleştiklerinin altını çizmek gerekmektedir. Yerinden edilmenin getirdiği yoksullaşma ile birlikte, maddi kaynaklardan yoksun olmanın yanı sıra sahip olunan kültürel sermayenin ve sosyal bağların da etkilendiği bir süreci yaşamaktadırlar. Bu sorunu aşmak için göçmenlerin hangi sermaye türlerini harekete geçirebildiklerini ve ayırt edici özellikler varsa (yaş, cinsiyet, etnisite, aidiyet, nitelik vd.) neler olduğunu ortaya çıkarmak araştırmanın hedeflerindedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde konu ile ilgili kavramsal çerçeve ve ilgili literatür verildikten sonra saha çalışmasından elde edilen bulgular sunulmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Uluslararası göçü anlamaya ve açıklamaya çalışan çeşitli teoriler ele aldıkları analiz birimlerinin farklılaşması, uluslararası göçmen tipolojilerine farklı kategoriler atfetmesi, zaman-mekan boyutunda farklı yaklaşımlar gibi nedenlerle geniş ve birbirini tamamlayıcı bir literatür sunmaktadır. Uluslararası göçü ekonomik, sosyolojik, sosyo-ekonomik ve coğrafi açılardan açıklayan göç teorileri, göçü başlatan nedenlerle ilgilenmektedir. Ancak göç dinamik bir olgudur ve evrimleştiğçe yeni göçlerin hem aracı hem de sonucu olan yeni koşullar yaratmaktadır (Şenol Sert, 2012). Bu bağlamda, göç süreçlerinin sürekliliği üzerinden olguyu ele alan sosyal ağ (network) teorisi (Taylor, 1986), kurumsal teori (Massey vd., 1993), ulusaşırı toplumsal alanlar teorisi (Faist, 2000) ve kümülatif nedensellik teorisi (Massey vd., 1993) diğer göç teorilerinden farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada göçmenlerin sahip olduğu sermaye türlerinin etkisi sorgulandığı için kavramsal olarak sosyal ağ teorisi ile birlikte düşünmek ve ilişki kurmak daha isabetli olacaktır. Bu teori, uluslararası göçün yönünü ve göç akış dinamiklerini açıklamaktadır. Göçün başlama nedenleriyle birlikte, neden başladıktan sonra daha fazla göçün meydana geldiğini "ge-

ri-besleme" etkileriyle birlikte ele almaktadır. Arensberg ve Kimball (1940) ile Massey vd. (1987) göçmen ağlarının olası göçmenlere sağladığı toplumsal destek nedeniyle zaman içerisinde nasıl kendi kendini beslediğini izah etmektedir (Aktaran: Faist, 2003). Ancak bu teori göçmen ağlarının nasıl var olduğunu açıklamaması nedeniyle eleştirilmiştir. Portes vd. (1995), özellikle ABD'de kendi işlerine sahip olan göçmenler konusunda ağ analizi ve iktisat sosyolojisi kavramlarını birleştirerek bu eleştiriye yanıt aramıştır. Ulaştıkları sonuç ise, karşılıklılık ve dayanışma şeklindeki sosyal sermaye ne kadar yüksek olursa, kendi işlerinin sahibi olan göçmenlerin, ekonomiye eklenme başarılarının da o derece yüksek olduğudur (Faist, 2003).

Bourdieu'ya (1986) göre; işlev gördüğü alana bağlı olarak ve söz konusu alan içindeki etkinliği bağlamında sermaye kendisini üç temel görünüşle sunmaktadır. Bunlardan ilki, doğrudan maddi bir karşılığı olan ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilen ekonomik sermayedir. İkincisi, belli imkânlar çerçevesinde ekonomik sermayeye çevrilebilen ve eğitim vasıfları biçiminde kurumsallaşabilen kültürel (beşeri) sermayedir. Sonuncusu ve en önemlisi, toplum içerisindeki bağlantılardan oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilen ve statü biçiminde kurumsallaşabilen sosyal sermayedir. **Bourdieu**, sermayeyi; "birikmesi zaman alan birikmiş emek" olarak tanımlamaktadır. Bourdieu'ya göre, sermayeyi yalnızca ekonomik olarak düşünmek yetersizdir. Elbette ekonomik değişimler kazanca dönüşmektedir ve bundan dolayı da kişisel çıkarların üzerinden sürdürülmektedir. Ancak hem beşeri sermayeyi hem de sosyal sermayeyi birikmiş emek üretimini simgeleyen varlıklar olarak ele almak gerekmektedir (Field, 2008).

Bir göç araştırmasında bu sermaye türlerinin etkinliğinin incelenmesi bağlamında şüphesiz ekonomik sermaye, kolayca çıkarım yapabileceğimiz üzere göçmenin kendisiyle birlikte transfer edebildiği, doğrudan hayatını ikame aracına veya yatırıma dönüşebilecek maddi karşılıktır. Ekonomik sermayenin bireylerin sosyal statülerinde veya toplumsal yaşamda yarattığı eşitsizlikleri ve istihdam edilmede, kendi işini kurabilmede sağladığı avantajı kabul etmekle birlikte, sosyal ve beşeri sermayenin göçmen istihdamındaki rolünün ortaya çıkarılması daha bilinmeyen ve ilginç bir alan olduğundan kavramsal çerçevede ekonomik sermayenin politik-ekonomik tartışmasına girilmemektedir.

Bourdieu, sosyal bağlantıların sosyal sermayeye dönüşebilmesi için üzerinde zaman ve emek harcanması gerektiğini vurgulamaktadır. İletişim ağındaki tüm üyeler hem maddi hem de sembolik olarak kâra (çıkara) önem vermektedir, ancak kazanımı mümkün kılan "dayanışma"dır. Göçmenler arasında dayanışma ve güven, sosyal sermayenin üretimine olanak veren bir sosyal ağın ortaya çıkışının önkoşulu ve sürekliliğinin garantisidir (Portes ve Sensenbrenner, 1993). Bu durumda devamlılıkları, komşuluk, işyeri hatta akrabalık ilişkileri gibi rastlantı sonucu oluşmuş ilişkileri, kısa veya uzun vadede doğrudan kullanılabilir sosyal ilişkilere dönüştürmeyi hedefleyen "bireysel ya da

kolektif yatırım stratejilerini” gerektirmektedir. Bunların uzun vadede etkili olabilmesi için de kişisel olarak hissedilen uzun süreli yükümlülükleri içermelidir (Bourdieu 1986). Dolayısıyla, sosyal sermaye kullanıma hazır olarak var olmaz, verili değildir.

Emek piyasasında sosyal sermayenin etkilerini inceleyen araştırmalara baktığımızda, aile, akraba kökenli bağlantılar, kişisel iletişim ağları gibi sosyal sermayelerin iş bulmada resmi iş bulma kurumlarına göre daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Korpi, 2001; Zhao, 2002; Aguilera, 2002; Erder, 2015). Sosyal sermaye, göçmenlerin hem göç etmesini hem de emek piyasasına katılımını etkileyen bir ilişkiler ağıdır. Göçmenler, bu ağlar sayesinde gitmek istedikleri yerlerdeki yaşama ve çalışma koşulları hakkında bilgi edinmekte, iş bulmakta ve barınma olanakları sağlamaktadır. Sosyal ağlar göçün devamlılığını sağlarken; göçmenler için gidilen ülkede ekonomik ve sosyal uyumu kolaylaştıran başlıca etkenlerden biridir. Faist (2003)’e göre, sosyal sermayenin göçün devamlılığını sağlaması için belirli koşullar vardır. Bunlardan ilki, öncü göçmenlerin anayurttakilerle toplumsal ve sembolik bağlar kurmak, gidilen ülkede ise yeni bağlantılar inşa etmek görevlerini yerine getirebilmesidir. İkinci önemli koşul, hedef ülkedeki resmi siyasalar ve diğer grupların göçü destekleyip desteklemediğidir. Göç destekleniyorsa, öncü göçmenler ve göçü kolaylaştıran diğer kişiler bu durumdan cesaret alıp, göç ağlarının kurulmasını ve kendi sosyal sermayelerinin kullanılmasını gerçekleştirebilir.

Sosyal ağlar, hükümetlerin sunmadığı ya da göçmenlerin yasal seyahat, oturma ve çalışma iznine sahip olmadıkları için erişemediği hizmetleri sundukları için büyük önem taşımaktadır (Abadan-Unat, 2017). Yeni göç ettikleri ülkenin dili, kültürü, gelenekleri, emek piyasası ve vatandaşlık rejimi hakkında sınırlı bilgiye sahip olan göçmenlerin yeni bağlamda var olma ve bir konum ve sosyal statü edinme çabalarında mensubu oldukları göçmen dayanışma ağları kilit rol oynamaktadır (Portes ve Sensenbrenner, 1993).

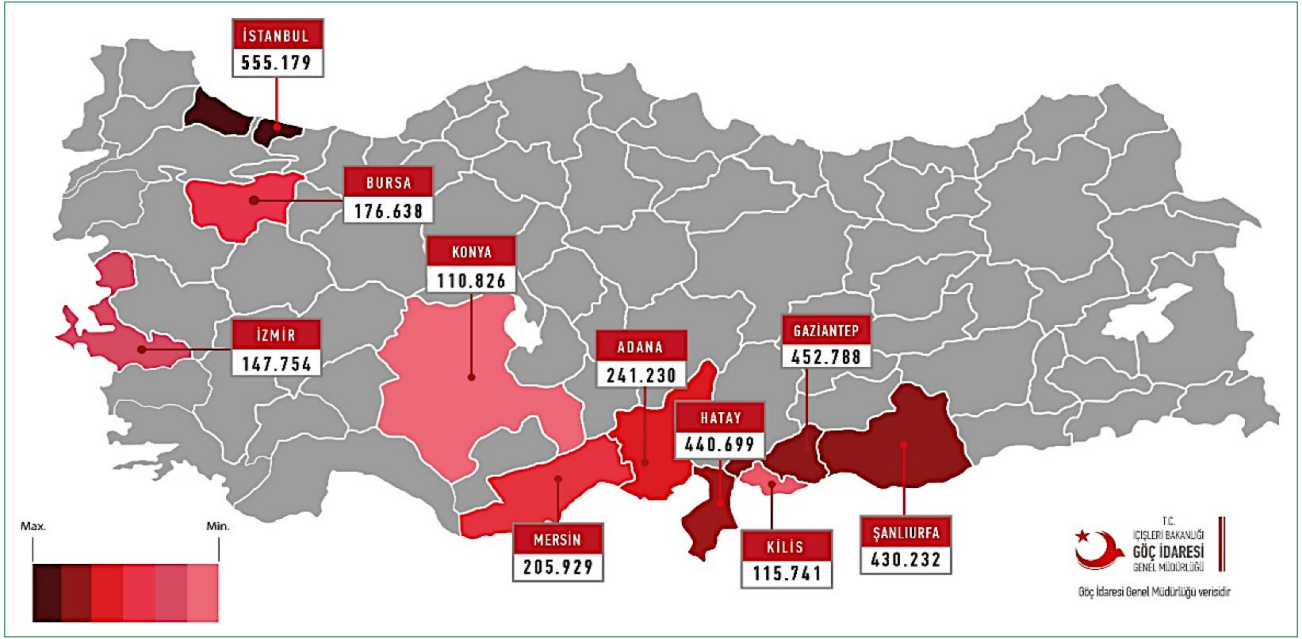
Özetle, buradaki mesele göç sonrası mevcut ve yeni kurulan sosyal ilişkilerin, bağlantıların Bourdieu’nun deyişiyle sosyal sermaye haline nasıl geldiği meselesidir. Bourdieu, toplumsal bir gruba aidiyeti ve bu grubun bilgi birikiminden pay almış olmayı sosyal sermaye saymaktadır. Burada sosyal ilişkiler bir kaynaktır ve bir ‘getiri’ sağlamaya yaradıkları zaman sosyal sermaye haline gelirler. Bu bağlamda araştırmada sosyal sermayenin emek piyasasında getirisi: işe erişim, işteki süreklilik/hareketlilik, güvence ve nitelik bakımından analitik çerçeveye oturmaktadır.

Bu göç araştırmasında Suriyeli göçmenlerin istihdam süreçlerine etki eden diğer içsel faktör olarak ele alınan beşeri (human) sermaye, Bourdieu (1986)’nın kültürel sermaye kavramının daha geniş bir kullanım alanını ifade etmektedir. Bourdieu (1986)’nın kurumsallaşmış kültürel sermaye biçimi, sertifikalar ve diplomalar gibi eğitime dair yeterlilik belgelerini; somutlaşmış kültürel sermaye biçimi ise enformel mesleki

beceriler, dil ve iletişim becerilerini kapsar. Bunlarla beraber bu araştırmada istihdam ile ilişkili olarak yerel ortamdaki bilgilere (iş piyasası ile ilgili kurumsal ve yapısal durum) sahip olabilmek de beşeri sermayenin göstergelerine dahil edilmektedir. Beşeri sermaye kavramının en yaygın referansı eğitilmiş veya nitelikli işgücüdür. Örneğin, Dünya Ekonomik Forumu beşeri (human) sermayeyi "insanların küresel ekonomik sistemde değer yaratmasını sağlayan bilgi ve beceriler" olarak tanımlamaktadır (World Economic Forum, 2017). Ancak bilgi ve becerinin insani kaynaklar olarak işgücü piyasasında değer kazanması, ilgili ortama ve birilerinin bu kaynaklara güvenmesine bağlıdır. Bu noktada Webb (2015)’in araştırması, Avusturya örneğinde sosyal sermaye ve beşeri sermayenin kesiştiği bir alanı işaret etmektedir. Buna göre, nitelikli göçmenlerin nitelikleri ve çalışma tecrübelerine uygun işi sağlamaya yardımcı olan mottunun “ne bildiğin değil, kimi tanıdığın önemlidir” süreci olduğuna değinmektedir. Kanada örneğinde Bauder (2003), istihdamda düzenleyici kurumların yabancı yeterlilik belgelerinin tanınmaması ya da yabancı iş tecrübelerini reddetmesi nedeniyle göçmenlerin niteliğine göre işgücü piyasasına girmesinin zorlaştığını öne sürmektedir. Türkiye örneğinde ise Şenol Sert (2016), Suriyeli göçmenlerin niteliğine uygun işlere erişimde yaşadığı sorunları, akreditasyon, dil dezavantajı, bilgi eksikliği, zayıf sosyal ağlar ve kimlik temelli ayrımcılık olarak tespit etmektedir. Bu araştırmada, yukarıda atfedilen araştırmaların tespitleri teyit edilmekle birlikte, göçmen emeğinin istihdam süreci çok boyutlu olarak yeni tespitlerle Bourdieu’nun sermaye kavramları ve göçmen sosyal ağları kavramının çizdiği çerçeve üzerinden incelenmektedir.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı, göçmenlerin İstanbul’daki işgücü piyasasına dahil olmak ve tutunmak için sahip oldukları sermaye türlerinin etkisini sorgulamak olduğundan, derinlemesine görüşmelere dayalı keşfedici nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada, yaş, cinsiyet, etnik köken, dil, din, nitelik ve sektör ayrımı olmaksızın İstanbul’da istihdam edilen Suriyeli göçmenlere ulaşmak ve iş piyasasındaki deneyimlerini incelemek için yarı-yapılandırılmış açık uçlu sorulara dayalı derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Saha araştırması öncesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulu onayı alınarak, araştırma soruları etik ilkeler gözetilerek hazırlanmıştır. Hedef grubun hassas, kırılabilir bir grup olması ve dil bariyeri nedeniyle ilk etapta göçmenlerle temas halinde olan sivil toplum kuruluşlarıyla görüşülmüş ve araştırma için bir yol haritası oluşturulmuştur. Bu kapsamda, İstanbul Avrupa Yakası’nda SGDD-ASAM ve Kadın Dayanışma Vakfı (KADAV), Anadolu Yakası’nda Mülteci-Der (Mülteci Derneği) ile yapılan görüşmelerin ardından, bu kuruluşlar aracılığıyla ulaşılan görüşmeler kartopu yöntemiyle ilerlemiş ve örneklem oluşmuştur. Birden fazla girdi noktası seçimiyle örneklemin belirli sosyal grup, yaş, cinsiyet ve coğrafi dağılımda sınırlı kalma riski azaltılmıştır. Görüşmecinin güvenini kazanmak ve hikayesini açık

Şekil 1. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli nüfusun ilk 10 ile göre dağılımı (Kaynak: GİGM, 2022).

GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.

ve net olarak ifade etmesi için bazı durumlarda birden fazla görüşme yapılmıştır. Görüşmeler Esenyurt, Arnavutköy, Bağcılar, Küçükçekmece, Başakşehir'de ev ve işyerlerinde, Fatih ve Zeytinburnu'nda sadece iş yerlerinde, Beyoğlu'nda kafelerde, Sultanbeyli'de ise sivil toplum kuruluşu binasında yapılmıştır.

Saha araştırması Kasım 2019'da başlamıştır ancak tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını nedeniyle ara verilmesi gerekmiştir. Çalışmanın sağlıklı ve güvenli bir şekilde yürütülebilmesi için aşılama süreci beklenmiş ve Temmuz 2021 itibarıyla yeniden başlayan görüşmeler yeterli örnekleme ulaşılan kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında çevrimiçi buluşma girişimleri, karşılıklı güven eksikliği ve göçmenlerin çevrimiçi buluşmalarını sağlayacak elektronik cihazlara sahip olmamaları veya kullanma kabiliyetleri olmaması nedeniyle sonuçlanmamıştır. Saha görüşmelerinde bir diğer önemli sınırlılık ise dil engeli olmuştur. Arapça-Türkçe çeviri yapabilen tercüman ihtiyacı sivil toplum kuruluşlarının desteği veya görüşülen kişilerin her iki dili de akıcı bir şekilde konuşabilen akraba/arkadaşlarının desteği ile karşılanmıştır. Yeterli düzeyde Türkçe veya İngilizce bilen kişilerle ise aracısız yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

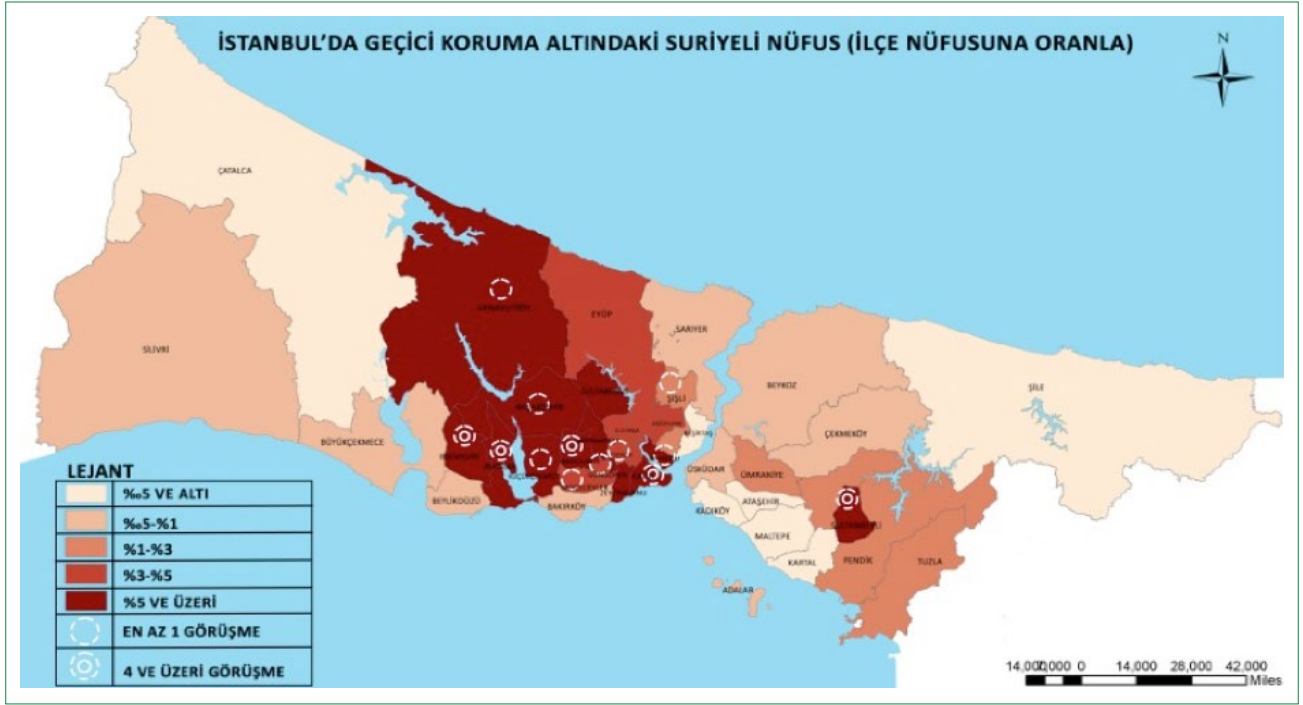
Saha araştırması olarak seçilen İstanbul, Türkiye'de en çok Suriyeli göçmenin yaşadığı şehirdir (Şekil 1). Göç İdaresi Başkanlığı'nın 2023 verilerine göre, Türkiye'de yaşayan 3,5 milyondan fazla Suriyeli göçmenin en az 540 bini (toplam Suriyeli nüfusun %15'i) İstanbul'da yaşamaktadır. Diğer illerde kayıtlı olmalarına rağmen çok sayıda kişinin İstanbul'da yaşadığı da bilinmektedir. Türkiye'nin en büyük ekonomisine ve iş alanı çeşitliliğine sahip metropol kenti olan İstanbul'un göçmenler için de bir cazibe merkezi olması, göçmenlerin sosyal ve eko-

nomik ağlarının ortaya çıkarılması ve incelenmesi açısından daha fazla fırsat sunmaktadır.

Öte yandan, bazı zorunlu göç çalışmalarında saptandığı üzere, çatışma koşullarında yaşadıkları mekanları terk eden göçmenler, sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin olarak tanıdığı kadar uzağa göç etme eğilimindedir (van Hear, 1998; Kaya, 2009). Bu varsayımın sorgulanması anlamında da İstanbul bulunduğu konum itibarıyla Suriye'den uzak olması nedeniyle tercih nedenidir.

Araştırmayı verilerle desteklemek için belgesel araştırma yöntemi kullanılmış ve Suriyeli göçmenler hakkında kamu kuruluşlarından veri talep edilmiştir. İstanbul İl Göç İdaresi'nden edinilen veriye göre, Arnavutköy, Bağcılar, Sultangazi, Fatih, Başakşehir, Zeytinburnu ve Sultanbeyli göçmenlerin en çok yaşadığı ilçelerdir. Bu anlamda, Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da yaşam kalitesi açısından düşük olan ve uygun bir bütçeyle yaşamayı sağlayan şehir merkezindeki ve şehir çeperindeki yoksul mahallelere yerleştikleri görülmektedir. Yapılan görüşmelerin mekânsal dağılımı, Suriyeli göçmenlerin yoğunlaşma alanlarıyla örtüşmektedir (Şekil 2). Ayrıca bu bölgeler sanayinin, merdiven-altı diye tabir edilen enformel imalat atölyelerinin yoğun olarak yer seçtikleri, kümelenedikleri yerlerdir.

İstanbul'un göçmenler için en önemli yaşam duraklarından biri olması ve burada tutunmaya çalışmasının temel nedeni, istihdam olanaklarının diğer illere göre daha yüksek olmasıdır. İstanbul'da Suriyelilerin öncelikli olarak çalıştıkları alanları tekstil, inşaat, imalat, geri dönüşüm (kağıt toplama), kuaförlük ve Suriyelilere eğitim olarak sıralamak mümkündür (Erdoğan,

Şekil 2. İstanbul'da geçici koruma altındaki Suriyeli nüfus yoğunluğu ve görüşme yapılan ilçeler (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

2018). Erdoğan (2017)'in 27 farklı belediyenin yetkilileriyle yaptığı görüşmeler de aynı sektörleri işaret etmektedir. Buna karşın bu araştırmada tek veya bazı sektörlerle odaklanılmamıştır. Bunun nedeni, Suriyeli göçmenlerin homojen bir grup olmadıkları kabulü üzerinden farklı sektörlerde istihdam edilen göçmenleri incelemenin iş hareketliliğinde örneği, istihdamda sosyal ağların kullanımı ve yeniden üretimi ile nitelik ve becerilerin etkisini ortaya çıkarmaya daha fazla imkan tanımasıdır. İstanbul'da işgücü piyasasında sadece çalışan olarak değil girişimci ve işveren konumundaki Suriyeli göçmen grubun da ekonomiye dahil oldukları bilinmektedir. İstanbul Ticaret Odası (İTO)'nın İstanbul Ekonomisinde Suriyeli Girişimciler (2022) raporunda, İstanbul'da 2018–2021 yılları arasında Suriyeli sermayeli kurulan şirket sayısının 6 bin 176 olduğu belirtilmektedir.² Bu araştırma, işveren Suriyeli grubu odağına almamakla birlikte, katılımcıların iş hareketliliğinde işçi konumundan işveren konumuna geçiş deneyimlerinde sosyal ve beşeri sermayenin etkileri de keşfedilmiştir.

Sermaye oluşum sürecini keşfetmek için görüşmelerin çerçevesini oluşturan sorular: “İşinizi/işlerinizi nasıl buldunuz?”, “Daha önce hangi işlerle geçiminizi sağladınız?”, “Esas mesleğiniz nedir?” sorularıdır. Ayrıca profili temsil etmesi bağlamında yaş, cinsiyet, medeni durum, doğduğu şehir sorulmuştur. Sorular görüşmecinin konuşmasını sağlayacak, görüşmenin akışına uygun olacak biçimde, sıraya uyma gerekliliği olmadan

devam etmiştir. Görüşmecilerin beşeri sermaye bileşenlerini ortaya çıkarmak için eğitim durumu, diplomalar, Suriye'deyken meşgul olduğu işler ve tecrübeler ile dil becerileri sorulmuştur. Sosyal sermaye bileşenlerine dair ise, göç hareketinde varış noktasına ulaşmasından başlayarak geçmişten gelen, mevcut durumda devam eden ve/veya yeni edinilen sosyal bağlantılar, aile, arkadaş, akraba ile ilişki durumu, sivil ve yerel kurumlarla kurduğu bağlar sorulmuştur. Türkiye'ye giriş tarihi ve ilk olarak giriş yapılan il soruları, göç hareketinde tarihsel süreç bakımından zaman ve yer boyutuna dair çıkarım yapmayı hedeflemektedir. Saha araştırması kapsamında 40 yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmasına rağmen, bazı görüşmelerde görüşmecilerin devam etmek istememesi, alınan cevapların güvenilirliğine dair kuşkuların olması nedeniyle 35 görüşme değerlendirmeye alınmıştır (Şekil 2). Sorulan sorulara ek olarak görüşmeler boyunca katılımlı gözlemler yapılmıştır. Katılımlı gözlemi desteklemek için istihdam sürecinin diğer aktörleri olarak tekstil atölyesi işletmecileri ve sivil toplum kuruluşu çalışanlarıyla da görüşmeler yapılmıştır. Katılımlı profiline baktığımızda 24 erkek, 11 kadın ile görüşülmüştür (Tablo 1). Bu araştırmada kadın istihdamı üzerinde ayrıca detaya girilmemektedir. Ancak, örneklemede kadın görüşmecilerin görece düşük kalmasının nedeni Suriyeli kadın istihdamının erkeklere göre oldukça düşük olmasıdır. Çalışmada katılımcıların iş deneyimleri, bir süreç analizi olarak 3 ana bölümde sunulmaktadır. Birinci bölüm, göçmenin Suri-

² Rapora göre, aynı dönemde diğer yabancıların kurduğu şirket sayısı 14 bin 566 olarak verilmektedir. Suriyeli şirketlerin İstanbul'daki tüm yabancı sermayeli şirketler içinde nicelik olarak yüksek oranda yer kapladığı görülmeye de nitelik bakımından düşük sermayelidir ve yarattığı istihdam da sınırlıdır. Firmaların faaliyet alanlarına baktığımızda başlıca sektörel dağılımda, toptan ve dış ticaret %17, konfeksiyon %10, emlak müşavirliği %10, perakende satış %5, işletme destek hizmetleri %5 ve restoranlar %4'lük hacmi oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcı bilgileri*

No	Yaş	Doğum yeri	Eğitim durumu	TR'ye giriş yapılan il	Türkçe bilgisi	Çalışma durumu	Asıl meslek	İşteki konum	İş bulma metodu	Önceki iş deneyimi
1	24	Şam	Üniversite	2013	Osmaniye	Okur-yazar	Tercüman	Hukukçu	Kendi hesabına	Akraba vasıtasıyla, Avukat asistanı, satış kendisine iş teklifi elemanı
2	24	Halep	Üniversite	2014	İstanbul	Okur-yazar	Tercüman	Dil Bilimci	Maaşlı	Uluslararası Konfeksiyon işçisi, STK'da anketör
3	28	Halep	Üniversite	2014	Kilis	Okur-yazar	İş danışmanı	Hukukçu	Kendi hesabına	Konfeksiyon işçisi, garson, aşçı çırağı, anketör, tercüman
4	26	Halep	Yok	2015	İstanbul	Kötü	İşsiz, iş arıyor	Esnaf (bakkal)	-	Konfeksiyon işçisi, inşaat işçisi
5	32	Halep	İlkokul	2011	Kilis	İyi	Tercüman	-	Kendi hesabına	Gönüllü tercümanlık
6	16	Halep	Ortaokul	2014	İstanbul	Okur-yazar	Çalışmıyor	Öğrenci	-	Okul dışı zamanda konfeksiyon işçisi
7	28	Halep	Üniversite	2013	İstanbul	Okur-yazar	Tercüman	Tercüman	Maaşlı	Yerel STK vasıtasıyla, Müşteri Temsilcisi, İş Arama Websitesi
8	35	Afrin	Ortaokul	2012	Kilis	Kötü	Tekstil işçisi	Serbest meslek	Maaşlı	Sosyal medya
9	16	Halep	İlkokul	2012	İstanbul	İyi	Tekstil işçisi	Serbest meslek	Maaşlı	Mahallede gezerek
10	50	Halep	Üniversite	2014	İstanbul	Kötü	İşsiz, iş arıyor	Hukukçu	-	Ev sahibi yardımıyla
11	47	Hama	Üniversite	2014	İstanbul	Kötü	İşsiz, iş arıyor	Hukukçu	-	Ev sahibi yardımıyla
12	35	Rakka	Üniversite	2013	Şanlıurfa	Okur-yazar	Emlakçı	Öğretmen	Yevmiye	MEB il Müdürlüğü, UNICEF projesinde
13	30	Halep	Üniversite	2015	Hatay	Okur-yazar	İşsiz, iş arıyor	Öğretmen	-	arkadaş vasıtasıyla öğretmen, gönüllü öğretmen
14	33	Halep	Üniversite	2015	Hatay	İyi	Tekstil işçisi	Resim öğretmeni	Maaşlı	MEB, arkadaş vasıtasıyla projesinde öğretmen, gönüllü öğretmen
15	35	Şam	Üniversite	2015	Mersin	Okur-yazar	Tercüman	Kimya öğretmeni	Kendi hesabına	MEB, Arkadaş vasıtasıyla
16	34	Telabyad	Üniversite	2014	Şanlıurfa	Okur-yazar	Emlakçı	Öğretmen	Kendi hesabına kar ortağı	Gönüllü öğretmen, özel öğretmen
										Kartonpiyer işçisi, Tekstil işçisi, tercümanlık, Özel ders, UNICEF projesinde öğretmen

Tablo 1 (devamı). Katılımcı bilgileri*

No	Yaş	Doğum yeri	Eğitim durumu	TR'ye giriş yapılan il	Türkçe bilgisi	Çalışma durumu	Asıl meslek	İşteki konum	İşi bulma metodu	Önceki iş deneyimi
17	34	Halep	İlkokul	İstanbul	Kötü	İşsiz, iş arıyor	Tekstil-Makinacı	-	-	Elektrik tesisatı işçisi, ayakkabı imalatı işçisi
18	27	Halep	Lise	İstanbul	İyi	Mobilya işçisi	Ayakkabıcı	Maaşlı	Arkadaş vasıtasıyla	Garsonluk
19	19	Kobani	Ortaokul	Şanlıurfa	Kötü	Komi	-	Yevmiye (günlük)	Eski patronu vasıtasıyla	Otomobil tamirci çırağı, tarım işçisi
20	24	İdlib	İlkokul	Şanlıurfa	Bilmiyor	Bulaşıkçı	Boya-badana usta	Yevmiye (günlük)	Arkadaş vasıtasıyla	Boya-badana işçisi
21	27	Halep	Ortaokul	İstanbul	İyi	Berber	Berber	Yevmiye	Arkadaş vasıtasıyla	Konfeksiyon işçisi, terzi
22	23	Şam	Lise	İstanbul	İyi	Satış elemanı	-	Yevmiye(haftalık)	sokakta gezerek	çırağı, berber
23	26	Şam	Lise	İstanbul	Okur-yazar	Vale	Ayakkabı imalatı	Yevmiye(günlük)	Sokakta gezerek	Konfeksiyon işçisi
24	31	Halep	Ortaokul	Şanlıurfa	İyi	Bakkal çırağı	Elektrik teknisyeni	Maaşlı	Sokakta gezerek	Terzi çırağı
25	27	Deraa	İlkokul	Adana	Kötü	Telefon teknik servisi	Elektronik teknisyeni	Kar ortağı	eski patronu vasıtasıyla	Telefon teknik servisi
26	42	Hums	Ortaokul	Gaziantep	Bilmiyor	Humus işçisi	Pastracı	Yevmiye (haftalık)	Arkadaş vasıtasıyla	Otel personeli
27	52	Hums	Yok	Gaziantep	Bilmiyor	Humus işçisi	İşletmeci	Yevmiye (haftalık)	Arkadaş vasıtasıyla	Konfeksiyon işçisi
28	28	Şam	Üniversite	İstanbul	Okur-yazar	Eczane personeli	Diş Hekimliği öğrencisi	Maaşlı	Türk kız arkadaş vasıtasıyla	Otomobil kiralama elemanı
29	35	Deraa	Ortaokul	İstanbul	İyi	Telefon alım-satım elemanı	İşletmeci	Maaşlı	Ağabeyi vasıtasıyla	İnşaat işçisi
30	31	Şam	Üniversite	Kayseri	Okur-yazar	Lokantacı	Mobilyacı	Kendi hesabına	Arkadaş, babası vasıtasıyla	Garson, bulaşıkçı, çelik kapı fabrika işçisi, gönüllü sivil toplum işleri
31	18	Halep	İlkokul	Gaziantep	İyi	Çiçek-dekorasyon işçisi	-	Yevmiye(haftalık)	Annesinin arkadaş vasıtasıyla	Otomobil tamircisi, mobilya imalat işçisi, konfeksiyon işçisi
32	31	Rakka	Lise	Şanlıurfa	Kötü	Çiçek-dekorasyon işletmecisi	-	Kendi hesabına	Eski işyerinden ustası vasıtasıyla	Tarım işçisi, çiçek-dekorasyon işçisi
33	20	Halep	Ortaokul	Gaziantep	İyi	Çiçek-dekorasyon işçisi	-	Maaşlı	Ağabeyi vasıtasıyla	Konfeksiyon işçisi (ütücü)

Tablo 1 (devamı). Katılımcı bilgileri*

No	Yaş	Doğum yeri	Eğitim durumu	TR'ye giriş yılı	Giriş yapılan ili	Türkçe bilgisi	Çalışma durumu	Asıl meslek	İşteki konum	İş bulma metodu	Önceki iş deneyimi
34	22	Şam	Lise	2015	İstanbul	İyi	Satış personeli	Tornacı	Maaşlı	Akrabası vasıtasıyla	Kağıt toplayıcı, market elemanı, aşçı çrağı
35	45	Şam	Lise	2011	Mersin	Kötü	Çiçek-dekorasyon işletmecisi	Dekorasyon ustası	Kendi hesabına	Yeteneği sayesinde	Çiçek-dekorasyon işçisi

*Mülakatlardan derlenmiştir. STK: Sivil Toplum Kuruluşu.

ye'deki iş deneyimidir. İlk aşamada göçmenin göçe karar vermeden önce kaynak ülkede geçimini sağladığı mesleği, iş tecrübesi, eğitim durumu gibi çalışma hayatındaki nitelik durumunu tayin eden veriler üzerinden kategori oluşturulmuştur. Niteliğe göre yapılan gruplama sahip olunan ve yeniden kazanılan beşeri sermaye sorgulamasına atlık oluşturmuştur. Birinci bölümde ayrıca Suriye'de sahip olduğu sosyal ağların İstanbul'a taşınıp mesleki bağlantı olarak istihdama etkisi ortaya çıkarılmıştır. Çalışma alanı olan İstanbul'da ilk işe erişim deneyimi ikinci bölümde ele alınmıştır. Ancak katılımcıların Türkiye'ye ilk girdiklerinde yerleştikleri diğer şehirlerdeki deneyimler ara bir katman olmuştur. Bu deneyimler araştırma kapsamı dışında tutulsa da sosyal sermaye oluşturma ve İstanbul'a aktarma bakımından önem arz ettiği için ayrıca değinilmiştir. Üçüncü bölüm emek piyasasında iş hareketliliğidir. Katılımcıların niteliğine uygun işlere, farklı sektörlere geçişi veya tamamen piyasa dışında kalmasında sosyal ve beşeri sermayenin rolü bu bölümde aktarılmıştır.

Bulgular

Suriyeli göçmenlerin İstanbul'da istihdam edilme durumuna, çalışmada işsel faktörler olarak değerlendirilen sosyal ve beşeri sermayeye sahip olmanın ve bu sermayeleri aktif olarak kullanabilmenin güçlü bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu argüman heterojen grup olan Suriyeli göçmenlerin istihdam süreçlerinde tek başına belirleyici değildir. Sosyal ve beşeri sermayenin birbirine dönüşebilmesi göçmenin istihdam hareketliliğinde yukarı yönde katkı sağlamaktadır. Sosyal ağlar, ilk işe erişimde kilit bir faktör olurken, güvencesiz ve ucuz emek arzında kalmaya neden olabildiği için kısmen negatif etkisi de vardır. Sermaye türlerinin ve sosyal ağların Suriyeli göçmen istihdam süreçlerindeki etkisi alt bölümlerde detaylı biçimde analiz edilip aktarılmaktadır.

Farklılaşan Suriyeli Göçmen Profilleri ve İstihdam

Cinsiyet, doğum yeri, doğum tarihi gibi doğuştan gelen ve değişmeyen özellikler ile göç varış noktaları ve tarihi göçmen profilini oluşturan özelliklerdir. Katılımcı profilinin istihdamda ayırt edici unsur olarak analizi bu bölümde incelenmektedir.

UN Woman araştırmasına göre, Türkiye'deki Suriyeli kadınların yalnızca %15'i gelir getiren bir işte çalışmaktadır. Suriyeli kadın göçmenlerin işgücü piyasasına dahil olmada erkek göçmenlere göre dezavantajlı durumda olmasının birçok nedeni vardır. Kadınlar, hanenin geçimini sağlamak için geleneksel rollerin dışına çıkarak ücretli bir işe girdiklerinde, "sosyal çevre baskısı", "aile onuru" ve "toplumsal değerlerin sarsılacağı" korkusu sorun oluşturmaktadır (Körükmez, Danış ve Karakılıç, 2022). Sivil toplum kuruluşunda çalışan bir görüşmeci durumu şöyle ifade etmiştir:

"...Yine fabrikalardan gelen taleplerde sadece genç ve tam zamanlı çalışacak kadın işçiler isteniyor, orta yaşlı veya yarı zamanlı çalışmak isteyenler eleniyor. Çalışma saatleri tekstilde günlük 9-10 saatten faz-

la, siparişe çalışıldığı için sipariş bitene kadar mesai sürebiliyor. Özellikle çocuğu olan kadınlar bu nedenle çalışmıyor. Çocuğu bırakacak kimsesi yok."

Buna göre, kadınların işgücü piyasasında yer alamamasının nedenlerinden biri "ev işleri ve çocuklarla ilgilenmek" olurken, diğer neden Türkiye toplumunda da görülen toplumsal cinsiyet rolünden kaynaklanmaktadır. Evli erkek görüşmeciler eşlerinin çalışmamasını "kültürel" gerekçelerle açıklamıştır. Öte yandan, yaşam şartlarının gün geçtikçe zorlaşması ailenin geçiminde kadınların da zamanla iş yaşamına katılmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışma yaşamına katılabilen kadın Suriyeli göçmenlerle İstanbul Sultanbeyli'de yapılan araştırma, işgücü piyasasında yer alan kadınların diğerlerine göre dil becerilerinin geliştiğini, sosyal ağlarının genişlediğini ve ekonomik bağımsızlık kazanabildiklerini tespit etmektedir (Aygül ve Kaba, 2019).

Katılımcıların yaş grubuna göre dağılımına bakarsak, TÜİK'e göre işgücüne dahil olan nüfustan (15–64 yaş), genç nüfus (15–24 yaş) kategorisine dahil olan 10 katılımcı vardır. Diğer katılımcılar ise; 25–40 yaş grubunda 20, 41–64 yaş grubunda 5 kişidir. Yapılan görüşmelerde, yaşam döngüsündeki yerin Suriyeli göçmenlerin istihdam edilmesinde bir faktör olarak ortaya çıktığı saptanmıştır. Göçmenler için göç edilen yerdeki dili tam anlamıyla öğrenip beklenen düzeye ulaştıktan sonra geçen zaman zarfında, yaş faktörü de devreye girince mesleki vasıf gerilemekte, artık kendi vasıf düzeyinde bir işte çalışmayı gözden çıkarmaktadır (Hausen, 2011). Katılımcılardan genç olmayan vasıflı kesimde bu durum söz konusudur. Genç grupta yer alanlardan vasıfsız kesimin işe erişimde sorun yaşamakta zorlanmadıkları tespit edilmiştir. Genç vasıflı kesimin ise niteliğine uygun olmayan işlerde bir süre çalışmasına rağmen niteliğine uygun işlere geçme konusunda motivasyonunu kaybetmediği gözlenmiştir. Suriye'de hukuk fakültesi bitiren bir genç görüşmeci niteliğine uygun işe erişimini şöyle ifade etmiştir:

İstanbul'a geldiğimde sırasıyla tekstil atölyesi, lokanta ve börekçide çalıştım. 2 yıl bu işlerde çalışırken Türkçemi geliştirdim. Mesleğime yakın bir işte çalışmak istiyordum. IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)'de önce gönüllü sonra profesyonel çevirmenlik yapmaya başladım. Bu merkeze bağlı 'Livelihood' programı kapsamında eğitim aldıktan sonra özellikle Esenler, Bağcılar, Sultanbeyli ve Avcılar'da ikamet eden Suriyelilerin işgücüne katılımı ile ilgili danışmanlık yapmaya başladım. Daha sonra Habitat Derneği'nde proje bazlı çalışmaya başladım. Sivil toplum kuruluşlarındaki danışmanlık ve proje yönetimi konusundaki deneyimlerden sonra biraz borçla kendi işimi kurmaya karar verdim ve 2018'de ortağımın bu iş danışmanlığı ofisini açtım." (Gİ-3)

Bu örnek beşeri sermaye ve sosyal sermayenin birbirine ve ekonomik sermayeye dönüştürülmesi ve istihdamdaki etkisi

bağlamında ipuçları sunmaktadır. Edindiği bilgi ve becerilerle yeniden beşeri sermaye oluşturan göçmenin çalışma hayatında daha iyi konuma geldiği açıktır. Bunun yanında gönüllü olarak bir sosyal ağa dahil olmanın profesyonel gelir getirici bir işe evrilmesindeki rolünü okumak mümkündür. Burada bir diğer önemli nokta "borç" alabilecek yani ekonomik sermaye elde edebilecek yeni sosyal çevresinin olmasıdır. Gİ-3 borç aldığı Suriyeli arkadaşıyla İstanbul'da tanıştığını ifade etmiştir.

Katılımcıların göç varış noktaları ile tarihlerine bakıldığında, 14'ü doğrudan Suriye'den İstanbul'a geldiklerini ifade ederken, 21'i önce Türkiye sınırındaki Hatay, Şanlıurfa, Adana, Kilis, Gaziantep, Mersin ve Osmaniye illerinden birine gittiklerini söylemiştir (Tablo 1). Katılımcıların Türkiye'ye giriş yaptıkları yıllar sürecin başladığı 2012 yılından 2016'ya kadar yoğunluk göstermektedir. Bu zaman aralığı devletin izlediği göçü yönetme politikasında engelleyici pozisyonda olmadığı, açık-kapı politikası izlediği zaman dilimidir. Göçmenlerin bu yıllarda aile, akraba, arkadaş gibi sosyal bağlantılarıyla birlikte hareket ettikleri, iş aradıkları tespit edilmiştir. Öncü göçmenler diyebileceğimiz bu grupta hareket eğilimi sosyal sermayelerinin yönlendirici etkisiyle sınıra yakın şehirlerdir. Buralarda geçimlerini sağlamak için iş arayışı, tanıdıklarının vasıtasıyla işe erişim söz konusudur. Ancak göçmenlerin çoğunluğu yeterli iş imkanlarının olmaması, daha iyi yaşam koşulları arzusuyla göç hedeflerini İstanbul'a çevirdiklerini aktarmıştır. 2016 yılından sonra ülkeye giriş yapan göçmenlerde ise durum farklılaşmaktadır. AB-Türkiye geri gönderme mutabakatından sonra devlet sınır güvenliğini artırmış yeni göç dalgasının önüne geçici politikalar izlemeye başlamıştır (www.ab.gov.tr, 2016). Nitekim 2016'dan sonra giriş yapan göçmenlerde daha fazla risk alarak sınırdan giriş yaptığını söyleyen katılımcılar vardır. Bu göçmenler öncü göçmenlerden edindikleri bilgiler sayesinde iş imkanına daha kolay erişim için doğrudan İstanbul'a hareket etme eğilimindedir. Sosyal ağlar yardımıyla göç esnasında maliyetlerin ve risklerin azaltılması, iş imkanlarının sağlanması ve barınma sorunlarının çözülmesinin mümkün olduğu göç bağlamında sık sık saptanan bir gerçektir (Liang, 2006; Garip, 2008).

Göç Öncesi Sosyal ve Beşeri Sermayenin Göç Sonrası İstihdama Etkisi

Katılımcıların niteliği bakımından belirleyici unsur olarak eğitim durumlarına baktığımızda üniversite mezunu olan 11 katılımcı vardır (Tablo 1). 2 katılımcı ise Türkiye'de üniversite eğitimi-ne devam etmektedir. Nitelikli grupta yer alanların Suriye'de dahil olduğu meslek grupları; öğretmen, avukat, tercüman, eczacıdır (okulu yarıda kalmış). Ayrıca üniversite mezunu olmasa da ustalık becerisiyle nitelikli gruba dahil olan dekoratör, ayakkabıcı, mobilyacı, berber ve aşçı-pastacı katılımcılar vardır. Katılımcıların 6'sı lise, 14'ü ilk ve/veya orta okul mezunudur. 2 katılımcı ise hiç eğitim almamıştır. İstanbul'da konfeksiyon işçisi, inşaat işçisi, komi, bulaşıkçı, vale, bakkal çırağı, boyacı, satış personeli, telefoncu gibi işlerde çalışan nitelsiz katılımcı

grupta yer alanlar Suriye'deyken de yine benzer işkollarında çalıştıklarını veya işsiz olduklarını ifade etmiştir.

Suriye'deyken sahip olduğu meslekten kaynaklı bağlantıları Türkiye'de de kullanabilen göçmenler işgücü piyasasında avantaj sağlamaktadır. Bu noktada ön plana çıkan meslekler zanaat sahipleri ile ticaretle uğraşanlardır. Özellikle geçmişten gelen ticaret bağları Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasında yer almasında ve tutunmasında ayırt edici bir etken olmaktadır. Ekonomik sermaye sahibi birey geçmişten gelen sahip olduğu ağları kullanarak Türkiye'de yeni girişimlerde bulunabilmekte ve yatırım yapabilmektedir:

“Savaştan önce babamın Şam'da mobilya dükkanları vardı. 2005 yılından beri Şam-Kayseri arasında mobilya ithalat-ihracatı yapıyorduk. Maddi durumumuz çok iyiydi. 2013 yılında Türkiye'ye, Kayseri'ye geldim. Babamın ticaret yaptığı Türk işletmecinin yanına gittim. Onun çelik kapı fabrikasında çalışmaya başladım. İş kazası yaşadım ve o işi bıraktım. Birikimimle mobilya işine Kayseri'de devam ettim. Ancak daha sonra İstanbul'a yine babamın arkadaşının yanına gittim. Suriyeli arkadaşımınla birlikte bu restoranı (Findıkzade'de) devraldık ve 5 yıldır işletiyoruz.” (Gİ-30)

Suriye'den Türkiye'ye taşınabilen sosyal ağların işe erişimde katkısı vardır. Özellikle mesleki bağlantıların taşınabilmesi işe girişte önemlidir. Ancak aşağıdaki örnekte olduğu gibi ekonomik sermaye olmadığı zaman göçmen en aşağıdan başlamak zorundadır:

“Suriye'deyken humus ustasıydım, dükkanlarım vardı. Her şeyimi kaybettim. Türkiye'de ilk olarak Gaziantep'e geldim. Suriye'den tanıdığım humusçu arkadaşlarım İstanbul'da humus işine başlamışlar. Onlar çağırdı ve ben de İstanbul'a geldim. Şimdi aynı dükkanda aylıklı olarak 1 yıldır çalışıyorum.” (Gİ-27)

İstanbul'da İlk İşe Erişimde Sosyal ve Beşeri Sermayenin Etkisi

Niteliksiz işgücü grubundaki katılımcılar, İstanbul'a ilk geldiklerinde kısa süreli birçok farklı işte çalıştıklarını ifade etmiştir. Maaşlarını alamadıkları için veya daha iyi iş fırsatı bulduklarında veya işverenin iş küçültmeye gitmesinden kaynaklı iş değiştirdikleri anlaşılmaktadır. İlk işlerini genelde akraba, arkadaş veya komşu gibi sosyal bağlantılar üzerinden bulmuşlardır.

Hangi sosyal ilişkilerin sosyal sermaye oluşturabilme amacına uygun olduğu sorusuna Granovetter (1973, 1983) “zayıf bağların gücü” varsayımıyla yanıt aramıştır. Bu varsayımın göre, zayıf sosyal bağlar bilgilenme kaynaklarına doğrudan nüfuz edebilir ve kendi sosyal çevrelerinin dışına taşan etkiler gerçekleştirerek, sundukları çeşitli olanaklar dışında, iş

bulmayı da sağlayabilirler. Oysa kolay erişilebilen güçlü bağlar, daha yüksek oranda yardım motivasyonuna sahip olmakla beraber, sınırlı mesafelere ulaşabilmektedir. Zayıf bağlantıların istihdam edilme sürecinde karşılığı, ilk kez karşılaşılan, herhangi ortak bir bağın, bağlantının olmadığı rastlantısal durumlara veya sosyal bağın güçlenmediği yeni tanışıklıklara karşılık gelmektedir. Bu noktada zayıf sosyal bağlantıların ortaya çıkıp istihdama etki edebilmesi için mekanın etkisi yadsınmaz. Genç niteliksiz gruptaki göçmenlerden sokakta gezerek iş aradıklarını, mahalledeki dükkanları dolaşıp iş sorduklarını ve ilk işe erişimini bu şekilde bulduğunu ifade eden katılımcılar vardır:

“İstanbul'a ilk geldiğimde arkadaşlarımla beraber sokakta gezerek iş aradık. Bağcılar'da konfeksiyon atölyesinde iş buldum ve 1 yıl çalıştım.” (Gİ-22)

“Aksaray'da sokakta gezerek iş arıyordum. Birisi şoförlüğümün olup olmadığını sordu. Olduğunu söyleyince beni vale işine aldılar. 6 yıldır burada çalışıyorum.” (Gİ-23)

“Arkadaşlarla İstanbul Fatih'e geldik. Gidecek bir yerimiz yoktu. Günlerce parklarda uyuduk. Gece gökyüzündeki uçaklara bakıp sayıyorduk. Suriye'de hiç bu kadar uçak görmemiştik. Parasız kaldık. Sonra sokaklarda gezerek iş aradık. Sonra konfeksiyonda iş buldum. 1 yıl çalıştım orada” (Gİ-21)

“İstanbul'a ilk geldiğimde Bağcılar-Güneşli'de tekstil atölyesinde işe başladım. Atölye oturduğum sokakta olduğu için bu işi bulmakta zorlanmadım.” (Gİ-3)

Özellikle genç ve bekar göçmen grubunda kader ortaklığı diyebileceğimiz birlikte göç etme, yerleşme ve iş arama eğilimi tespit edilmiştir. Sosyal sermayesi düşük olan, burada yeni sosyal bağlantılara erişimi dil bariyeri, bilgi eksikliği gibi nedenlerle kısıtlı olan bu göçmen grubun, yaşamak için yer seçtikleri bölgelerin kayıt dışı çalışmaya elverişli, ucuz emek gücü talebinin yoğunlaştığı mekanlar olmasının altını çizmek gerekmektedir. Yukarıdaki örnek ve daha birçok başka örnekte bu göçmenler, Bağcılar, Arnavutköy, Küçükçekmece, Esenyurt gibi çeper ilçelerde mahalle arasındaki merdivenaltı tekstil atölyelerinde, Fatih, Beyoğlu (Şekil 3) gibi hizmet sektöründe yoğunlaşan ekonomik faaliyetin olduğu yerlerde kafe, restoran, bökçü vd. dükkanlarda komi, garson, bulaşıkçı, vale olarak çalışmaktadır.

Rastlantısal olarak, yereldeki insanlarla yeni tanışıklık sayesinde ilk işine eriştiğini ifade eden bir başka katılımcı örneğinde ise aile üyesinin dolaylı olarak etkisi ortaya çıkmıştır:

“Kardeşimin çalıştığı berber dükkanında müşterilerden birinin iş teklifiyle bökçüde çalışmaya başladım.” (Gİ-3)

Şekil 3. İstanbul Beyoğlu ve Fatih'te işyerleri (Kaynak: Yazar).

Nitelikli işgücü grubundaki katılımcılar çoğunlukla, ilk işe erişimlerini kısa süreliğine niteliklerine uygun olmayan konfeksiyon işçiliği, perakende dükkan işçiliği, komi gibi işlerle sağlamıştır. Dil bariyerini aşana kadar kendi mesleğinde iş aramanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir. İlk işe erişimlerinin niteliksiz grupta olduğu gibi çoğunlukla akraba, arkadaş vasıtasıyla olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiyeli komşularının yardımıyla ilk işe girdiklerini belirten katılımcılar vardır. Sultanbeyli'de yaşayan avukat çift ilk işe girişlerini şöyle açıklamıştır:

“Suriye’de her şeyimizi kaybettik. Kalan birikimimizle İstanbul’a geldik. Esenler otogarında taksicilere; gidecek yerimiz yok bizi Suriyelilerin olduğu bir yere götürün dedik. Taksici bizi Sultanbeyli’ne getirdi. Ev sahibim mahalledeki tekstil atölyesinde bana iş buldu ve 4 senedir aynı yerde çalışıyorum.” (Gİ-10)

Yaşları 50’ye yakın olan avukat çift hiç Türkçe bilmemeleleri, avukatlık mesleğini fiilen ve kanunen yapamamaları nedeniyle niteliklerine uygun çalışma imkanı bulamamaktadır.³ Beşeri sermaye unsuru olarak diploma ve becerilerin tanınmaması nitelikli grup için istihdamda engel oluşturmaktadır. Görüşmeyi gerçekleştirdiğimiz Sultanbeyli’deki Mülteci-Der binasında Suriyeli mülteciler için mesleki eğitim, dil kursla-

rı, iş bilgisi paylaşımı yapılmaktadır. İş bilgisi paylaşımının olduğu panoda neredeyse tüm iş bilgisinin civardaki fabrika, imalat atölyesi, konfeksiyon gibi işletmelerin iş ilanlarıyla dolu olduğu göze çarpmıştır.

Avukat aile buradaki dil kursuna katıldıklarını, düzenli olarak toplantı ve etkinlikleri takip ettiklerini ifade etmiştir. Göçmenler için yeniden sosyal sermaye oluşturacakları ağların içinde yer almak hem hayat şartlarını iyileştirecekleri hem de istihdamda yer almayı kolaylaştırıcı yol olarak büyük önem arz etmektedir. Bu noktada sivil toplum örgütlerinin rolü de devletin boş bıraktığı bu alanda tampon görevi görmektedir.

Ayrıca sivil toplum kuruluşları istihdamda kolaylaştırıcı araç olmanın yanı sıra doğrudan göçmenler için istihdam alanına da dönüşebilmektedir. Nitelikli grupta asıl mesleği tercüman olan katılımcılar sivil toplum kuruluşlarında tercüman, anketör gibi tam veya yarı-zamanlı çalışma imkanı bulduklarını söylemiştir. Ancak bu tür işlerde projenin sürekli olmaması veya kurumun kapatılması işsizliğe neden olabilmektedir:

“UNCHR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)’ne bağlı IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)’nde 1 yıl tercüman ve

³ ÇSGB ilgili kanunlarla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına hasredilen ve yabancıların çalışmalarının yasak olduğu meslek ve görevleri belirtmektedir. 1136 Sayılı Avukatlık Kanunu'na göre avukatlık yapabilmek için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma zorunluluğu vardır (www.mevzuat.gov.tr).

saha görevlisi olarak çalıştım. Ancak Merkez KHK ile kapatıldıktan sonra işsiz kaldım.” (Gİ-2)

Nitelikli işgücü grubunda İstanbul'a ilk geldiğinden itibaren niteliğine uygun işe erişen katılımcı işini bulma yöntemini şöyle açıklamaktadır:

“İstanbul'a geldiğimde ilk işimi 'kariyer.net' üzerinden buldum. Temizlik ürünleri ihracatı yapan yerli bir firmada satış ve müşteri hizmetleri temsilcisi olarak çalıştım. Patron sigortamı yapıyordu. En son aylık 2000 TL kazandığım bu işte 3 yıl çalıştım.” (Gİ-07)

Cihangir'de yaşayan katılımcı İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu olduğunu söylemiştir. Dil becerisi ve diploma/sertifikanın yanı sıra göç edilen ülkedeki yerel iş arama uygulaması bilgisine sahip olmak ve farkındalığın da önemini göstermektedir. Bu bilgiye erişimi ise tanıştığı Türkiyeli arkadaşlarından aldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla göç edilen yerde yerli insanlarla kurulan sosyal bağlantıların istihdam edilmede güçlü bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Emek Piyasasında İş Hareketliliğinde Sosyal ve Beşeri Sermayenin Etkisi

Nitelikli işgücü grubundaki öğretmenler İstanbul'da iş yaşamına dahil olma sürecinde kendi meslekleri harici iş deneyimlerinden kısa bir süre sonra öğretmen olarak istihdam edilmiştir. Diploma denkliği, tecrübenin tanınmaması gibi avukatlık meslek grubundaki görüşmecilerin yaşadığı sorunlar öğretmen grupta yaşanmamaktadır. Devletin göçmenlerin eğitimi ile ilgili izlediği politikalar ve göçmen öğretmenlerin kurduğu mesleki ağ gibi araçlar vasıtasıyla kendi mesleklerinde istihdam edildikleri tespit edilmiştir. Nitelik gerektiren meslek gruplarında asıl mesleği öğretmenlik olanların diğer meslek gruplarına göre diğer bir avantajı, eğitim hakkının göçmenlerin buldukları ülkede uyumunu sağlayacak, genç neslin geleceğini sağlama alacak en önemli temel haklardan olması ve bunun için eğitimcilere duyulan ihtiyaçtır.

“UNICEF-MEB ortak projesi kapsamında Avclar'da 3 yıl öğretmen olarak çalıştım. Proje bittikten sonra Beylikdüzü'nde özel bir lisede 2 yıl çalıştım. Arapça-Türkçe dersler verdim. Daha sonra ağabeyimle beraber emlak ofisi açtık. 2 yıldır emlakçılık yapıyorum. Diğer yandan tercümanlık yapıyorum. Emlak işinde daha çok kazanıyorum ve mesleğime dönmeyi düşünmüyorum.” (Gİ-16)

Bu örnekteki öğretmen katılımcının (Gİ-16) iş yaşamı izleğinde niteliğine uygun olmayan işlerde işçi olarak başladığı konum nihayetinde kendi işinin sahibi olduğu pozisyona evrilmiştir. Aradaki geçişte öncelikle dil bariyerini aşma bilinci ve becerisi, sonra kendi meslek grubundan yerli insanlarla kurduğu

sosyal bağ, kendi mesleğini yapmasında önemli bir basamak olarak tespit edilmiştir. Sosyal ve beşeri sermaye oluşturmalarının iş bilgisi edinmeye ve işe erişime katkısı olmuştur. Öte yandan, Türkiye'de yabancıların gayrimenkul yatırımları (min. 500 bin dolar) ile vatandaşlık alabilmesi, İstanbul'da gayrimenkul sektöründe konut talebini karşılamak için yeni aracı aktörlere olan ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. Katılımcı (Gİ-16) anadili Arapça olan Körfez Ülkeleri'nden insanlara konut satın alımında tercümanlık yaparken emlak müşavirliği alanındaki boşluğu fırsat olarak gördüğünü ve asıl mesleğini bırakarak bu iş koluna geçtiğini aktarmıştır.

Diğer öğretmen katılımcı (Gİ-12) Türkiye'ye giriş yaptığı Şanlıurfa'dan beri tanıdığı öğretmen (Gİ-16) ile benzer iş hareketliliği yaşadığını, şimdi ise onun emlak ofisinde çalıştığını ifade etmiştir. Bu iki nitelikli göçmenin işveren ve işçi olarak ayrıştığı son durumda ayırt edici olan, bir katılımcıda kendisine “ekonomik sermaye” desteği ile dükkan açabileceği aile üyesinin varlığıdır.

Dil avantajının Suriyeli göçmenler için yeni iş fırsatları doğurduğunu bir başka katılımcı (Gİ-1) kendi işini kuran, girişimci Suriyeliler üzerinden aktarmıştır. Suriyeli işletme sayısı arttıkça, bu işletmelerin reklam, tanıtım ve diğer ihtiyaçlarını gidermek için sosyal medya uzmanı, web tasarımcı, grafik tasarımcı, muhasebeci ve çağrı merkezi çalışanı gibi nitelikli kimselere ihtiyacın da çoğaldığını belirtmiştir. Katılımcıya göre, sağlık turizmi nedeniyle İstanbul'u ziyaret eden Arap turistler için tercümanlık diğer yeni istihdam alanıdır. Özel hastane ve turizm acentelerinin çağrı merkezlerinin Arapça-Türkçe, Arapça-İngilizce tercümanlık yapabilecek çalışan talebini bu dillere hakim Suriyeli göçmenler ile karşıladığını eklemiştir.

Günümüzde teknolojinin dönüştürücü gücünün sosyalleşmeyi, yüz yüze ilişkileri de değiştirip, dönüştürerek sanal ortamda sürdürülebilir kılması, göçmenler gibi yeni sosyalliklere erişimi kısıtlı olan gruplar için fayda sağlamaktadır. Özellikle sosyal medya araçlarıyla yeni sosyal ağlar yaratmak mümkün hale gelmektedir. Sosyal medyanın yaygın kullanımı göçmenlerin de yaşamlarını kolaylaştırma, istihdama etki etme noktasında bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten gelen bağları bulunmasa dahi, sahip oldukları ortaklaşmanın sadece aynı ilçede yaşamak olması göçmenlerin birbirlerini bulmalarına, literatürdeki deyim ile “etnik ağ” oluşturmalarına imkan tanımaktadır. Bu tür ağların istihdamda iş hareketliliğine de önemli etkisi vardır. Görüşmecilerden özellikle genç olanlar (Türkçe'ye çevrilen isimleriyle) “Arnavutköy'deki Suriyeliler”, “Cihangir'deki Suriyeliler”, “İstanbul İnsanları”, “İstanbul'da Çalışmak” gibi Facebook gruplarına üye olduklarını, iş-eşya-barınma ihtiyaçlarını bu gruplarda paylaşılan bilgiler üzerinden karşılayabildiklerini ifade etmiştir:

“İstanbul İnsanları isimli Facebook grubundaki iş bilgisi üzerinden Kadın Dayanışma Vakfı'nda iş

buldum ve bu işimde saha görevlisi olarak tercümanlık yaptım.” (Gİ-07)

Bu örnekteki katılımcı Suriye'deyken Arap Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu nitelikli gruptaki bir göçmen olarak İstanbul'da çalıştığı ilk iş deneyimini konfeksiyon işçisi olarak yaşadığını ifade etmiştir. Maaşını tam alamadığı için bıraktığı o işin ardından matbaa işçisi olarak başka bir işte çalışmaya başlamıştır. Ancak çalıştığı dükkan kapanınca bir süre işsiz kaldığını, işsiz kaldığı süreyi Türkçe öğrenerek geçirdiğini söylemiştir. Suriyelilere yardımcı olma, dayanışma motivasyonu ile gönüllü olarak sivil toplum kuruluşlarında görevler aldığını ve sosyal bağlantılar edindiğini belirtmiştir. Şimdiki işinde profesyonel olarak sivil toplum kuruluşunda devam etmektedir. Bu örnek iş hareketliliğinde önce aşağı, sonra yukarı olmak üzere iki yönlü dinamik bir süreci sunmaktadır. Suriye'de nitelikli işgücü profilinde iken, İstanbul'da nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaya başlaması ile aşağı yönlü hareket dil becerisi, sosyal sermaye oluşumu ve kullanımının etkisiyle istihdamda yukarı yönlü hareketi göstermektedir.

“Doktor, avukat, mühendis...Bu meslekterilerin dil bilmesi, konuşması gerekiyor. Dil bilmeden bu işleri yapamazsın. Ancak dekorasyon gibi zanaat kolları altın bilezik gibidir. Yeteneğin varsa dil bilmesen de vücut diliyle anlaşarak ama işini iyi yaparak geçinebilirsin.” (Gİ-35)

Çiçek-dekorasyon işiyle geçimini sağlayan zanaatçı katılımcının bu sözleri işgücü piyasasında nitelikli gruptaki ayrıma dikkat çekmektedir. İSTOÇ'ta çiçekçi dükkanlarına gidip, gezerek hiç dil bilmesen de çiçek süslemeyle ilgili kendi maharetini göstererek işe başlayan usta, 3-4 yıl işçi olarak çalıştıktan sonra kendi dükkanını açtığını ve yaklaşık 5 senedir işlettiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcı elektrik mühendisi olmasına rağmen çiçek-dekorasyon işini işçi olarak birlikte mesai yaptığı katılımcıdan (Gİ-35) öğrendiğini söylemiştir:

“İşi ustadan öğrendim. Öğrendikten sonra biraz da sermaye birikimiyle 3 yıl sonra Bağcılar'da kendi dükkanımı açtım.” (Gİ-32)

Genç zanaatkarın Türkçe dil seviyesi ustasına (Gİ-35) göre daha ileri düzeyde ve Instagram gibi sosyal medya platformlarından reklam yaparak pazarını genişletmiş. Katılımcı usta zorunlu göçle yeni bir ülkeye gelen mültecinin daha iyi şartlarda tutunabilmesi için iki şeyin önemli olduğunu altını çizmektedir:

“...birincisi meslek sahibi, zanaatçı olmak; ikincisi ise, insan ilişkileri, iletişim ve muamele...” (Gİ-35)

Bu örnek, istihdamda iş hareketliliğinde yetenek ve usta-çırak ilişkisinin, alaylı olarak yetişmenin de pozitif katkı sağladığını göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada ortaya koyulan tespitler, sermaye türleri ve göç literatürüyle uyumlu olmakla birlikte Suriyeli göçmenlerin istihdamda dahil olmasını bir süreç olarak ele alan ve ilişkisel olarak açıklayan referans çalışmalardan biri olma özelliğindedir. Suriyeli göçmenlerin toplumsal ve ekonomik açıdan uyumu konusu önümüzdeki yılların da gündem maddelerinden biri olmaya devam edeceğinden bu araştırmanın istihdam konusunda kentteki ekonomi politikalarına girdi sağlaması hedeflenmiştir.

İşsel faktörler olarak değerlendirilen sermaye türlerinin etkisi heterojen grup olarak Suriyeli göçmenler örneğinde farklılaşmalar göstermektedir. Katılımcı profili, yaş, cinsiyet, medeni durum gibi yaşam döngüsündeki yerlerine göre ve vasıf durumuna göre; nitelikli grup ve niteliksiz grup olarak belirli gruplamalar üzerinden sosyal ve beşeri sermayeyi istihdamda kullanmaları yorumlanmıştır. Göç öncesi, göç sonrası ilk işe erişim ve süreç içinde iş geçişleri olarak tarihsel dönemlerde sermaye türlerinin istihdamda etkisi, birbirine dönüşümü ve kullanımı incelenmiştir.

Sosyal sermayenin istihdam sürecinde önemli bir kaynak olarak görüldüğü, bir geçim stratejisi olarak kullanıldığı ve diğer sermaye türlerinin yerini alabildiği bilinmektedir. Bulgular kapsamında, katılımcıların emek piyasasında işe ilk girişlerde ve daha iyi koşullarda, niteliğine uygun işlere geçişinde sosyal sermayeyi bilgi edinme ve geçim aracı olarak kullandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunlukla topluluk bağları (aile, arkadaşlar, tanıdıklar vb.) sayesinde İstanbul'a göç ve ilk işe erişimini sağladıkları saptanmıştır. Öncü göçmenlerle iletişim halinde olan göçmenlerle beraber göç zincir halinde devam etmiştir. Göçün sürekliliğine vurgu yapan Sosyal Ağlar Teorisinin iddiası bu bağlamda araştırma kapsamında gözlenmiştir. Bourdieu'nun sosyal sermayenin özellikleri olarak ifade ettiği dayanışma ve karşılıklık, katılımcıların barınma ve iş bulma konusunda birlikte hareket etmeleri, risk maliyetlerini azaltma davranış biçimleriyle teyit edilmektedir. Ancak sosyal bağlantılar sayesinde işe erişimlerde katılımcıların süreç içerisinde aynı güvencesiz ve düşük ücretli işlerde saplanıp kalma hali de ortaya çıkmıştır. Güçlü sosyal ağların olumsuz etkisi veya karanlık tarafı diyebileceğimiz bu tespit, Bourdieu'nun sosyal sermaye tahlilinde yer almamaktadır. Yani geçmişten gelen/güçlü ağlar Suriyeli göçmenin İstanbul'a göç ettikten sonra ilk etapta barınma, iş bulma gibi acil ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir etkidir. Ancak Suriyeli göçmenin istihdam ve yaşam şartlarını iyileştirebilmesi için yeterli değildir. Katılımcıların aynı güvencesiz işte saplanıp kalma halinden, yerli insanlarla veya sivil toplum gruplarıyla temasa geçerek, yeni bağlar kurarak daha iyi koşullara geçiş yaptıkları saptanmıştır. Nitelikli grup için daha iyi koşul; niteliğine uygun/yakın, sigortalı işler olurken, niteliği düşük grup için maaşını alacağından emin olduğu, daha iyi ücretli bazen sigortalı işlerdir. Ayrıca süreç içerisinde Türkçe öğrenme, eğitim gibi

beşeri sermayelerini geliştiren katılımcıların niteliğine uygun veya daha iyi ücretli işlere geçiş yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Saha araştırmasında tespit edilen diğer husus, sivil toplum kuruluşlarının dil kursu, çalışma hayatına katılım ve iş bilgisi hakkında bilgilendirme, hizmetlere yönlendirme gibi desteklerle sosyal ağ oluşumuna katkısının olduğudur. Ancak, Suriyeli göçmenlerin eğer yaşadıkları mahalle ve yakın çevresinde sivil toplum kuruluşu varsa haberdar olup gitme eğilimi tespit edilmiştir. Özellikle nitelikli göçmen gruptaki katılımcılar sivil toplum kuruluşlarıyla iletişime geçtiklerini belirtmiştir. Öncelikle gönüllü olarak dayanışma faaliyeti yürüten katılımcılardan Türkçesini geliştirenler, zaman içerisinde profesyonel olarak istihdam edilme fırsatını yaratmıştır. Bu bakımdan sosyal ve beşeri sermayenin oluşumu, birbirine ve ekonomik sermayeye dönüşümünde sivil toplum kuruluşları köprü kurucu görevi de üstlenmektedir.

Literatürde geçen “ne bildiğin değil, kimi tanıdığın önemlidir” mottosunun niteliğe ve tecrübeye uygun işi sağlamada yardımcı olduğu hususu İstanbul’daki Suriyeli göçmenler için tam karşılığını bulmuyor. Nitekim, “kimi tanıdığın” burada sosyal sermayeye referansla belki de tüm katılımcılar için ortak önemdedir. Ancak asıl mesleğine yakın işlere erişimde beşeri sermayeye referansla geçmiş iş tecrübesi, dil ve meslek bilgisi (akreditasyon sorunu yoksa), öğretmen, eczacı, tercüman, iş danışmanı ve zanaatçı neredeyse tüm katılımcılar için avantaj yaratıyor. Araştırmanın bu noktada literatüre özgün katkısı “ne bildiğin de kimi tanıdığın da nerede aradığın da önemlidir” olacaktır. Zira katılımcıların ilk işe erişimde “sokakta/ mahallede gezerek” iş bulduklarını belirtmesi, sosyal ilişkilerin şekillendirdiği mekanı da ayırt edici faktör olarak ortaya çıkarmıştır. İstanbul’da ucuz ve güvencesiz emek talebinin “merdiven-altı” üretim atölyeleriyle “sokağa taşması” işi nerede aradığının da önemli bir boyut olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz bu işler kayıt dışı ekonominin bir parçası olmaktadır. Ancak geçim kaygısı ve aciliyet nedeniyle bu tür işler göçmen için kentte tutunabilmenin enformel çıkış yoludur.

Katılımcıların istihdam hareketliliğinde mekâna dair diğer bir boyutu mobilitedir. Literatürde sosyal sermayenin yerele özgü olduğu ve göçmen için sosyal sermayenin imkan verdiği ölçüde yer değiştirme, uzağa gidebilme hali vurgulanmaktadır. Saha araştırmasında katılımcıların sosyal ağlarının sağladığı bilgi, destek aracılığıyla İstanbul’a geldikleri anlaşılmaktadır. Ancak mevcut durumda mobilité sorunu ve İstanbul’da sıkışmışlık hali ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunluğu İstanbul’dan başka bir yere çalışmak ve yaşamak için gitmeyi düşünmediğini ya da gidemeyeceğini ifade etmiştir. Suriye’ye geri dönüşün politik ve maddi nedenlerle çok zor olduğu, Türkiye’de başka bir şehire gidebilmek için sosyal bağlantıların olmadığı, Avrupa veya başka bir ülkeye geçişin ise son yıllarda imkansız hale geldiğini belirtmişlerdir. Avrupa’da bir aile üyesi, akrabası olan katılımcılar; ekonomik sermaye yetersizliği, mevcut iş ve yaşam koşullarına göre belirsizlik olması ve kültürel (din) açıdan

Türkiye’yi kendilerine yakın hissetmeleri gibi nedenlerle iltica etme riskini alamadıklarını belirtmiştir. Öte yandan İstanbul içinde de göçü engelleyici kamu politikası Suriyeli göçmenler için mobilité sorununu pekiştirmektedir. Küçükçekmece, Başakşehir, Bağcılar, Avcılar, Bahçelievler, Sultangazi, Esenler ve Zeytinburnu olmak üzere en çok göçmenin barındığı bu 8 ilçe geçici koruma kapsamındaki Suriyeli ve diğer tüm yabancıların ikametine kapatılmıştır. Bu politikanın belirli nüfus yoğunluğu oluşan alanların toplumsal uyum açısından risk doğurabileceği kaygısıyla uygulandığını düşünebiliriz. Ancak, yeni bağlantıların kurulması ve sosyal ağına oluşumu için mekânsal hareketliliğe (ve tam tersi) ihtiyaç vardır. Bu politika, mekânsal hareketliliğin kısıtlanması yoluyla sermaye biçimlerinin geçişine de bir sınırlama getirmektedir.

Göçmenlerin ülkede kalabilmeleri, çalışma izni alabilmeleri, göç alan ülkedeki güncel durum, destekleyici ağ oluşumlarının ve yardım kuruluşlarının bulunup bulunmaması, işgücü piyasasına entegrasyonu büyük ölçüde etkilemektedir. Çalışmada dışsal faktörler olarak değinilen bu etmenlerin Suriyeli göçmenlerin İstanbul’daki istihdam edilme koşulları pratiğinde de etkisi açıktır. Ancak makale kapsamında dışsal etkilere odaklanılmadığı için bu konu başka bir araştırma ile derinlemesine incelenebilir.

Tarihsel süreçte baktığımızda Türkiye göç veren ülkeden, göç alan bir ülke konumuna evrilmiştir ve son on yıldır bunu kitlesel göç ile deneyimlemektedir. Göç sürecinin gelecekte de farklı biçimlerde devam edeceği öngörüsü ile göçmen politikalarının reaktif değil proaktif olması gerekmektedir. Kamunun merkezci yönetim anlayışından ziyade yerele yayılmış, temsiliyetin güçlendiği yönetim anlayışı ve yere özgü çalışma hayatı düzenlemesi ekonomik uyumu artıracaktır.

Türkiye’de en çok Suriyeli göçmenin ve diğer göçmen gruplarının yaşadığı İstanbul’da yerel ekonomi politikalarında, gelecek projeksiyonunda defakto nüfusun hesaba katılması gerekliliktir. Bu araştırma ilk kuşak Suriyeli göçmenlerin İstanbul’da emek piyasasına dahil olmasını incelemiştir. İstanbul’da doğan, büyüyen, eğitim alan ikinci kuşak göçmen neslin ayrışmadan sosyal ve beşeri sermayesini geliştirebilmesi, nitelikli işgücüne dahil edilebilmesi önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (2017). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa (3. Baskı). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aguilera, M. A. (2002). The Impact of Social Capital on Labor Force Participation: Evidence from the 2000 Social Capital Benchmark Survey. *Social Science Quarterly*, 83(3), 853-874. <https://doi.org/10.1111/1540-6237.00118>.
- Akgündüz, Y. E., Berg, V. D., Hassink, W. (2015). The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey. IZA Discussion Paper, No.8841. <https://repec.iza.org/dp8841.pdf>.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Syrian Refugee Entrepreneurship in Turkey: Integration and the Use of Immigrant Capital in the Informal Economy. *Social Inclusion*, 7(4), 200-210. DOI: 10.17645/si.v7i4.2346.
- Aygül, H. H., Kaba, E. M. (2019). Suriyeli Kadınların İşgücüne Katılımı ve Deneyimleri İstanbul-Sultanbeyli Örneği. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(4), 1255-1275. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.23013>.
- Azavedo, P., Yang, J. ve Inan, O. K. (2016). What Are The Impacts of Syrian Refugees on Host Community Welfare in Turkey? A Subnational Poverty Analysis. Policy Research Working Paper, No. 7542. World Bank, Washington DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/23722>.
- Balkan, B., Tumen, S. (2016). Immigration and Prices: Quasi-Experimental Evidence from Syrian Refugees in Turkey. *J Popul Econ*, 29, 657-686. <https://doi.org/10.1007/s00148-016-0583-2>.
- Bauder, H. (2003). Brain Abuse or the Devaluation of Immigrant Labour in Canada. *Antipode*, 35(4), 699-717. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8330.2003.00346.x>
- Bélanger, D. ve Saraçoğlu, C. (2018). The governance of Syrian Refugees in Turkey: The state-capital nexus and its discontents. *Mediterranean Politics*, 25(4), 413-432. <https://doi.org/10.1080/13629395.2018.1549785>.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms Of Capital. J. Richardson (Der.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (ss. 241-258) New York: Greenwood.
- Ceritoğlu, E., Gürcihan-Yüncüler, H.B., Torun, H., Tümen, S. (2017). The Impact of Syrian Refugees on Natives' Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from a Quasi-Experimental Design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(5), 1-28. <https://doi.org/10.1186/s40173-017-0082-4>.
- Çınar, S. (2019). New Actors and New Conflicts in Construction Labor Market: Syrian Construction Workers From the Perspective of Native Workers in Turkey. G. Yılmaz, İ.D. Karatepe ve T. Tören (Der.), *Integration Through Exploitation: Syrians in Turkey* içinde (ss. 68-79) Augsburg: Rainer Hampp Verlag.
- Dedeoğlu, S. (2018). Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine. *Çalışma ve Toplum*, 1(56), 37-67. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/301562/>.
- Del Carpio, X.V. ve Wagner, M. C. (2015). The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market. Policy Research Working Paper, No. 7402. World Bank, Washington DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22659>.
- Erder, S. (2015). İstanbul Bir Kervansaray mı? Göç Yazıları. N. Uçarlar (Der.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2017). Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018). Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Faist, T. (2000). The volume and dynamics of international migration. Oxford: Oxford University.
- Faist, T. (2003). Uluslararası göç ve uluslarını toplumsal alanlar (A. Gündoğan ve C. Nacar, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Field, J. (2008). Sosyal Sermaye (2. Baskı). (B. Bilgen ve B. Şen, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Garip, F. (2008). Social capital and migration: How do similar resources lead to divergent outcomes? *Demography*, 45(3), 591-617. <https://doi.org/10.1353/dem.0.0016>.
- Gelekçi, K. A. ve Meçik, O. (2021). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Göç Hareketlerinde Sosyal Sermaye Etkisi: İzmir ve İstanbul Örneği. *Journal of Social Policy Conferences*, 80, 199-229. DOI: 10.26650/jspc.2021.80.001740.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/225469#>
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510. <https://www.jstor.org/stable/2780199>.
- Hausen, N. (2011). Göç Edilen Ülkedeki Kısırdöngü: Yüksek Vasıflı Göçmenlerin İşgücü Piyasasında Spesifik Olmayan Vasıflarda Saplanıp Kalması. A. Nohl vd., (Der.), *Göç ve Kültürel Sermaye Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler (Çev. Türkis Noyan)* içinde (ss. 255-275) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İTO (2022). İstanbul Ekonomisinde Suriyeli Girişimciler. B. B. Özipek ve F. Tanrıkulu (Der.), İstanbul Ticaret Odası Ekonomi Araştırmaları, Yayın No: 2022-10. İstanbul: İTO Yayınları.
- Kaya, A. (Der.). (2009). Türkiye'de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü? İstanbul Diyarbakır Mersin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaygısız, İ. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri. Friedrich Ebert Stiftung Yayınları, Dünyadan, 1-20. <https://docplayer.biz.tr/52635413-Dunyadan-agustos-2017-suriyeli-multecilerin-turkiye-isgucu-piyasasına-etkileri-irfan-kaygisiz.html>.
- Koç, M., Görücü, İ. ve Akbiyık, N. (2016). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 63-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/29486/316344>.
- Korkmaz, E. E. (2017). How do Syrian refugee workers challenge supply chain management in the Turkish garment industry? *International Migration Institute Working Paper*, 133, 1-18. <https://www.migrationinstitute.org/publications/how-do-syrian-refugee-workers-challenge-supply-chain-management-in-the-turkish-garment-industry>.
- Korpi, T. (2001). Good Friends in Bad Times? Social Networks and Job Search Among the Unemployed in Sweden. *Acta Sociologica*, 33(2), 157-70. <https://doi.org/10.1177/000169930104400204>.
- Körtkmez, L., Danış, D. ve Karakılıç, İ. Z. (2022). Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Ücretli İşgücüne Katılımında Toplumsal Cinsiyet Müzakeresi. *Alternatif Politika*, 14 (2), 201-228. DOI: 10.53376/ap.2022.07.
- Liang, Z. (2006). The Sociology of Migration. C. D. Bryant ve D. L. Peck (Der.), *21st Century Sociology: A Reference Handbook* içinde (ss. 487-495). California: Sage Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781412939645>.
- Massey, D., Alarcon, R., Durand, J. ve Gonzalez, H. (1987). *Return to Aztlan: The Social Process of International Migration from Western Mexico*. Berkeley: University of California Press.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466. <https://doi.org/10.2307/2938462>.
- Mutlu P, E., Mısırlı, K.Y., Kahveci, M., Akyol, A.E., Erol, E., Gümüşcan, Pınar, E. ve Salman, C. (2018). Suriyeli Göçmen İşçilerin İstanbul Ölçeğinde Tekstil Sektörü Emek Piyasasına Eklemlenmeleri ve Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1(56), 69-92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71799/1155229>.

- Pinedo-Caro, L. (2020). Syrian Refugees in the Turkish Labour Market: A Socio-Economic Analysis. *Sosyoekonomi*, 28(46), 51-74. DOI: 10.17233/sosyoekonomi.2020.04.03.
- Portes, A. ve Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-1350. <http://www.jstor.org/stable/2781823>.
- Portes, A. (1995). *The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation.
- Sunata, U. (2018). Suriyeli Sığınmacıların Emek Piyasasına Katılımları. B. Kartal ve U. Manço (Der.), *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği içinde* (ss. 169-196). Londra: Transnational Press London.
- Şenol Sert, D. (2012). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde* (ss. 29-47). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenol Sert, D. (2016). From Skill Translation to Devaluation: The Dequalification of Migrants in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 54, 97-117. <https://doi.org/10.1017/npt.2016.9>.
- Taylor, J. E. (1986). Differential Migration, Networks, Information and Risk. O. Stark (Der.), *Research in Human Capital and Development*, (4) içinde (ss. 147-171). Greenwich: JAI Press.
- UN Women (2018). *Needs Assessment of Syrian Women and Girls Under Temporary Protection Status in Turkey*. UN Women Turkey.
- Üstübcü, A., İçduygu, A. ve Karadağ, S. (2021). Salgın ve Yoksulluk Kıskacında Kent Mültecileri ve Sağlık Hakkına Erişim. M. Tiryakioğlu (Der.), *Afetlerle Yoksullaşma Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler içinde* (ss. 77-98). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Van Hear, N. (1998). *New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*. Seattle: University of Washington Press.
- Webb, S. (2015). It's Who You Know Not What: Migrants' Encounters With Regimes of Skills as Misrecognition. *Studies in Continuing Education*, 37(3), 267-285. DOI:10.1080/0158037X.2015.1007938.
- Zhao, Y. (2002). Measuring the Social Capital of Laid-off Chinese Workers. *Current Sociology*, 50(4), 555-571. <https://doi.org/10.1177/0011392102050004005>.
- https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf, Son Erişim Tarihi: 28.01.2023.
- <https://www.csgb.gov.tr/media/90062/yabanciizin2021.pdf>, Son Erişim Tarihi: 28.01.2023.
- <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, Son Erişim Tarihi: 28.01.2023.
- <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, Son Erişim Tarihi: 28.01.2023.
- https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_739463/lang--tr/index.htm, Son Erişim Tarihi: 28.01.2023.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6735.pdf>, Son Erişim Tarihi: 29.01.2023.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.20168375.pdf>, Son Erişim Tarihi: 29.01.2023.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1136.pdf>, Son Erişim Tarihi: 29.01.2023.
- <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>, Son Erişim Tarihi: 28.01.2023.
- <https://weforum.ent.box.com/s/dari4dktg4jt2g9xo2o5pkspatvawdb>, Son Erişim Tarihi: 29.01.2023.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Kitap Eleştirisi: Anti-Kapitalist Günlükler*

Book Review: *The Anti-Capitalist Chronicles*

iD Kardelen Bahadır

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Samsun

Neo-Marksist coğrafyacı David Harvey'in *Anti Kapitalist Günlükler* başlıklı kitabı, özgün dilinde ilk kez 2020 yılında yayımlandıktan sonra 2022 yılının Şubat ayında Utku Özmakas çevirisiyle Türkçeye kazandırılmıştır. Oldukça anlaşılır bir biçimde yazılmış bu çeviri eserde, Harvey on dokuz başlık altında topladığı ve neoliberalizme ilişkin kendi eski kitaplarına da göndermeler içeren bölümlerde neoliberalizmi daha geniş bir çerçevede incelemiştir. Harvey'in kitabın başlığıyla aynı başlığı taşıyan podcastlerinin yazıya geçirilmesiyle oluşan bu kitap, bölüm başlıklarında kapitalizm, neoliberalizm ve bu kavramlarla bağlantılı başka konular ışığında yazarın anti-kapitalist bakış açısını aktarmaktadır. Kitabın başlığı Harvey'in anlatımıyla olanaklı tek politik duruşun anti-kapitalizm (Harvey, 2022, s. 203) olduğu görüşüyle anlam kazanmaktadır. Kitabın başlıca savı yaşanan ekonomik krizlerin ve yoksulluğun, yani toplumsal ve ekonomik sorunların nedeninin kapitalizmin bir modeli olan neoliberalizmden kaynaklanmadığı, tersine, sorunun kapitalizmin kendisi olduğudur (Harvey, 2022, s. 27). Kitap bu yönüyle güçlü bir kapitalizm eleştirisi sunar.

Harvey kitabın ana anlatısında Karl Marx ve söylemleri üzerine odaklanmaktadır. Yer yer Marx'a ya da Marx'ı izleyenlere yönelik eleştiriler de getiren Harvey Marx'ın görüşlerini güncel konularla bağdaştırarak, Marx'ın daha çok anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Geçmiş ve güncel olayları konuların aktarımı sırasında örnek olarak kullanması yazarın seslendiği kitlenin genişlemesine de olanak tanımaktadır. Aynı zamanda, günümüze

yakın dönemleri ve olayları ele alırken, değişik ülkeleri de işine katan yazar, kitapta çoğunlukla karşılaştırmalı bir biçimde Amerika'yı ve Çin'i ele alırken, kimi zaman da Brezilya ve Türkiye örneklerine yer vermektedir. Yazarın Amerika ve Çin karşılaştırması ve verilen örneklerin bütün bölümlerde sıkça yinelenmesi kitabın kendini yinelenmesine neden olmaktadır. Ancak bu noktada kitabın aslında bir podcast dizisinden oluşmasının konuların yinelenme nedenini bir ölçüde açıkladığı düşünülebilir. Bu durumda kitabın düzenlenmesini üstlenenlerin ortaya koyduğu işin kalitesine ilişkin bir soru işaretli olmaktadır.

Marksist kuramı güncel tutan bir ad olarak Harvey kimi bölümleri yalnızca Marx anlatısı üzerine kurar. Örneğin, altıncı bölüm olan "Sosyalizm ve Özgürlük" başlığı, "özgürlük alanı zorunluluk alanı geride kaldığında başlar" düşüncesinin bir açılımı niteliğindeki bir bölüm olarak işlev görür. Ancak bu anlatının tarihsel bir biçimde ve neden sonuç ilişkisiyle değil, "kanepe sörfü", "felaket kapitalizmi" gibi ilgi çeken güncel kavram ve tartışmalar çevresinde biçimlenerek, okuyucunun ilgisini çekmeyi başardığı söylenebilir. Ayrıca eserde borç ve finans konularına değinilirken, öğrencilerin üniversiteden yaklaşık 100 bin doları aşan borçla mezun olduklarına dikkat çekilmesi eğitim alanında neoliberal politikaların öğrenciler üzerindeki yükünü gösterir ve öğrencilere sözcülük eder. Kitap sonunda yer alan tartışma soruları ve okuma önerileri ek okumalar yapmak isteyen öğrenciler için, yazarın kendi kitaplarının da yer aldığı bir liste sayesinde bu isteği karşılayacak niteliktedir.

*David Harvey, *Anti-Kapitalist Günlükler*; İstanbul, 2022, Sel Yayıncılık, 245 sayfa.

Geliş tarihi: 05.03.2023 Kabul tarihi: 08.06.2023
Online yayımlanma tarihi: 25.06.2023
İletişim: Kardelen Bahadır
e-posta: kardelenbahadr@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Harvey kitabın ilk bölümlerinde ağırlıklı olarak neoliberalizmin ne olduğunu açıklar ve neoliberalizmin kendi içerisindeki çelişkileri göz önüne serer. Bu amaçla Şili'deki ayaklanmayı, Tahran'daki eylemleri, Fransa'daki "Sarı Yeleklileri" örnek vererek, protestoların ortak yönlerini göstermek ister. Bu ekonomik modelin en tepedeki %1 ya da %10 için işlemesi, öte yandan kitleler için işlememesidir (Harvey, 2022, s. 26). Artan eşitsizlik, sermayenin büyüme odaklı olması ya da öyle olmak zorunda olması, iklim değişikliği, doğanın zarar görmesi protestocuların gündeminde yer alır. Bu türden protestolar Harvey için önemli ve gereklidir (me-too hareketi gibi), ancak yeterli değildir, çünkü Harvey'e göre devrim bir olay değil, uzun bir süreçtir (Harvey, 2022, s. 35).

Yazar kitabın hemen her bölümünde yer alan Çin anlatısına yedinci bölümde özel bir başlık açarak, günümüz dünya ekonomisinde Çin'in önemine yer vermektedir. Bu noktada yazar Çin'in özellikle 2007–2008 küresel krizinde oynadığı role değinerek, Çin'in bugünkü ekonomik durumunu açıklarken, bir yandan da Çin'de yaygın bir biçimde uygulanan "taklit kültürü"ne ve bunun sağladığı hızlı teknolojik ilerlemeye dikkat çekmektedir. Birçok bölümde yer alan Çin'in önemi ve Amerika karşısındaki konumuna değinilirken, Amerika'da insanların yaşadıkları sorunlar yine çok kez yinelenmektedir. Ancak kitapta Çin'e karşı aynı eleştirel yaklaşım gözlenmemiştir.

Harvey sekizinci bölümde "Kapitalizmin Jeopolitiği" başlığı altında mekâna ve kente yönelik zengin bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bu bölümde kapitalizmin jeopolitik olarak nasıl bir yol izlediğine yer vererek, "sermayenin ihracı", "mekânsal sabit" gibi kavramlarla konuyu açıklamaktadır. On ve on ikinci bölümlerde de aynı biçimde, mekân, kent ve tüketim konularına yer veren yazar, Hudson Yards'a ağır eleştiriler yaptığı onuncu bölümde, Amerika'nın New York kentindeki bu alışveriş merkezinin simgesel bir temsil yoluyla tüketim odaklı bir işlev gördüğünü ve içerisindeki konutların en tepedeki %10'u hedeflediğini dile getirmektedir (Harvey, 2022, s. 137). Yapısı ve işlevi bakımından ölü olan bu mekânlar için, Harvey "insanlar kendi toplumsal mekânlarının denetimini ele geçirip onlara tat verir. Sermaye sırf özerk olmayan tüketim biçimlerini teşvik eder, oysa bir şehri şehir yapan büyük ölçüde insanlardır" (Harvey, 2022, s. 137) diyerek mekânın insanla olan etkileşimini vurgulamaktadır.

Harvey'e göre mülksüzleştirme, "İlkel ve Kökensel Birikim" başlıklı on birinci bölümde aktarılanların izinde üretimle hiçbir ilgisi bulunmayan bir birikim biçimidir (Harvey, 2022, s. 151). Güncel yazında soylulaştırma olarak daha çok kullanılan mülksüzleştirmede amaç mekânlar soylulaştırılabilir diye onları özgür bırakmaktır (Harvey, 2022, s. 151). Bu özgür bırakma, insanların kentin yaşanacak iyi bölgelerine erişim haklarının ellerinden alınması, merkezden uzak bölgelere yönlendirilmeleri yoluyla sağlanır. Mülksüzleştirme

yoluyla birikimin bir başka çeşidi de insanların emeklilik haklarının ellerinden alınmasıdır (Harvey, 2022, s. 152). Bu bölümlerin katkısı yaşanan döneme, dünyaya bakıp, sermayenin nerelerden sağlandığının görülebilmesine olanak tanınmasıdır. Harvey yaşadığı dönem üzerine söz söyleyen biri olarak, kimi bilinçlenmelere yol açması ve günümüz üzerine Marksist bir bakış sağlaması nedenleriyle önemli bir yazardır. Bu noktada okuyucuya düşen, okuduğu bilgiyi ve çözümleri kendi düşünme süzgecinden geçirmek ve yazarın Marksist tutumunu akılda bulundurmaktır.

"Karbondiyoksit Salımları ve İklim Değişikliği", aralarında belki de günceli en çok yakalayan bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim krizinin ünlü müzelerde tablolara çorba fırlatılması üzerinden daha çok dile getirildiği günümüzde Harvey konuyu büyümenin, sermaye birikiminin bir sonucu olarak ele almaktadır. Öyle ki Çin'in 2007–2008 krizinde yaptıkları kapitalizmi sera gazı salımlarında çok büyük bir artış pahasına kurtardı (s. 170) anlatımıyla ekonomi adına atılan adımların çevreye dönük zararlarını çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Son bölümler yabancılaşma kavramı ve COVID-19 üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna göre, yabancılaşma "kapitalist sistemin içine gömülmüş merkezi bir unsur" (Harvey, 2022, s. 183) olarak tanımlanır. Ayrıca Harvey "yaygın anti-kapitalist huzursuzlukların artışı yabancılaşma kavramını yeniden canlandırıp düşünsel ve politik gündemimizde ön sıralara almamızı gerektiriyor" (Harvey, 2022, s. 185) sözleriyle yabancılaşma sorununu günümüze taşımaktadır. Bu bölümde "telafi edici tüketim" ve "binge-watching" kavramları ilgi çekicidir. *Binge-watching* kavramında önceki bölümlerde de sözü edilen *Netflix* ekonomisine bir göndermede bulunarak, tıknırcasına içerik izlemenin tüketim başlığı altında ele alınması gerekliliği tüketim dünyasının değişimi kapsamında belirtilmiştir. Aynı biçimde, telafi edici tüketim de yeniden bir yabancılaşmaya neden olabilir gözüyle ele alınmaktadır. COVID-19'la ilgili bölüm, pandeminin kitabın oluşma evresine denk gelmesinin izlerini taşıyor. COVID-19'a anti-kapitalist bir bakış sergileyen Harvey, COVID-19'u tüketim üzerinden okumakta ve bu durumun kapitalizmin yıkılması için bir fırsat olabileceği görüşüne yer vermektedir. Nasıl virüsten kurtulmak için toplu bir eylem biçimi gerekiyorsa (Harvey, 2022, s. 226), bir toplum seçeneği yaratmak için de böylesi bir ortaklaşa eyleme gereksinimimiz olduğu vurgusuyla kitap biter.

Kitabın kendi içinde bir bütünlüğünün olmasına karşın, bölümler içerisinde açılan konuların ya da sorulan soruların bir yanıtta ulaşmadan konunun çok hızlı bir biçimde değişmesi önemli bir eleştiri noktasıdır. Bu durum bölüm sayfa sayılarının kısalığı, gerçekte bir konuşmanın yazıya aktarılması gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Ancak her koşulda kitabın düzenlenmesi konusunda bir eksiklik olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu yazıdaki eleştiriler çoğunlukla kitabın içerik düzenlemesiyle ilişkilidir.

Öte yandan, yazarın aktardığı bilgiler, bu bilgileri açık ve yalın bir dille sunması eserin öne çıkan olumlu özelliklerini oluşturmaktadır. Harvey bu eseriyle kapitalizme ve kapitalizmin bir aşaması olan neoliberalizme ekonomi, kent, sanat, tüketim ve özgürlük gibi geniş çerçevelerden bakmış ve gözlemlediği sorunları tarihsel bağlamları içerisinde aktarmıştır. Bu yönüyle konuya ilgi duyan üniversite öğrencilerinin ve akademisyenlerin okuyabileceği nitelikte bir eserdir.

Kaynak

Harvey, D. (2022). Anti-kapitalist günlükler (U. Özmakas, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.